

L. ANNÆI SENECÆ AD LVCILIVM EPISTOLÆ.

Argumentum EPISTOLAE PRIMAE.

Temporis æstimationem & usum Lucilio commendat: non differri debere, non elabi, non male poni.

ITa fac, mi Lucili: vindica te tibi, & tempus quod adhuc aut auferebatur, aut surripiebatur, aut excidebat, collige & serva. Persuade tibi sic esse, ut scribo. quædam tempora eripiuntur nobis, quædam subducuntur, quædam effluunt. Turpissima tamen est jactura, quæ per negligentiam venit: & si volueris attendere, magna vitæ pars elabitur male agentibus, maxima nihil agentibus, tota aliud agentibus. Quem mihi dabis, qui aliquod pretium tempori ponat? qui diem æstimet? qui intelligat se quotidie mori? In hoc enim fallimur, quod mortem prospicimus: magna pars ejus jam præteriit quidquid ætatis retro est, mors tenet. Fac ergo, mi Lucili, quod facere te scribis, omnes horas complectere: sic fiet, ut minus ex crastino pendeas, si hodierno manum injeceris. Dum differtur vita, transcurrit. Omnia, mi Lucili, aliena sunt: tempus tantum nostrum est. In hujus rei unius fugacis ac lubricæ possessionem natura nos misit, ex

quia nos expellit quicumque vult. Sed tanta stultitia mortalium est, ut quæ minima & vilissima sunt, certe reparabilia, imputari sibi, cum impetravere, patiantur: nemo se judicet quidquam debere, qui tempus accepit. cum interim hoc unum est, quod ne gratus quidem potest reddere. Interrogabis fortasse, quid ego faciam, qui tibi ista præcipio? Fatebor ingenue: quod apud luxuriosum, sed diligentem, evenit, ratio mihi constat impensæ. Non possum dicere, me nihil perdere: sed quid perdam, & quare, & quemadmodum, dicam: caussas paupertatis meæ reddam. Sic evenit mihi, quod plerisque non suo vitio ad inopiam redactis: omnes ignoscunt, nemo succurrit. Quid ergo est? non puto pauperem, cui quantulumcumque superest, sat est. Tu tamen malo serves tua, & bono tempore uti incipias. Nam, ut visum est majoribus nostris: Sera parsimonia in fundo est. Non enim tantum minimum in imo, sed pessimum remanet.

EPIST. II.

Corporis quietem approbat, sed & animi in una aliqua re aut studio. Damnat curiosulos, qui per varios auctores & scripta discurrunt: pauca bonaque potius legere, & iis immorari suadet. Excerpendum semper aliquid, & animo inferendum: à suo exemplo, qui sensum tunc Epicuri egregium, de Paupertate.

EX his quæ mihi scribis, & ex his quæ audio, bonam spem de te concipio. non discurris, nec locorum mutationibus inquietaris. Ægri animi ista jactatio est. Primum argumentum compositæ mentis existimo, posse consistere, & secum morari. Illud autem vide, ne ista lectio multorum auctorum, & omnis generis voluminum, habeat aliquid

aliquid vagum & instabile. Certis ingeniis immorari & innutriri oportet, si velis aliquid trahere, quod in animo fideliter sedeat. Nusquam est, qui ubique est. In peregrinatione vitam agentibus hoc evenit, ut multa hospitia habeant, nullas amicitias. Idem accidat necesse est iis qui nullius se ingenio familiariter applicant, sed omnia cursim & properantes transmittunt. Non prodest cibus, nec corpori accedit, qui statim sumptus emittitur. Nihil æque sanitatem impedit, quam remediorum crebra mutatio. Non venit vulnus ad cicatricem, in quo crebro medicamenta tentantur. Non convalescit planta quæ sæpe transfertur. nihil tam utile est, quod in transitu prosit. Distrahit animum librorum multitudo. Itaque cum legere non possis quantum habueris, sat est habere quantum legas. Sed modo, inquis, hunc librum evolvere volo, modo illum. Fastidientis stomachi est, multa degustare: quæ ubi varia sunt & diversa, inquinant, non alunt. Probatos itaque semper lege: & si quando ad alios divertere libuerit, ad priores redi. Aliquid quotidie adversus paupertatem, aliquid adversus mortem auxilii compara, nec minus adversus ceteras pestes. Et cum multa percurreris, unum excerpe, quod illó die concoquas. Hoc ipse quoque facio: ex pluribus quæ lego, aliquid apprehendo. Hodiernum hoc est, quod apud Epicurum nactus sum. soleo enim & in aliena castra transire, non tanquam transfuga, sed tanquam explorator. Honesta, inquit, res est, læta paupertas. Illa vero non est paupertas, si læta est. Cui enim cum paupertate bene convenit, dives est. Non qui parum habet, sed qui plus cupit, pauper est. Quid enim refert, quantum illi in arca, quantum in horreis jaceat, quantum pascat, aut fœneret, si alieno imminet, si non acquisita, sed acquirenda

computat? Quis sit divitiarum modus, quæris? Primus, habere quod necesse est, proximus, quod sat est.

EPIST. III.

Male & temere sæpe Amicos dici, qui re non sunt. Si quis talis; omnia illi fidendum, & communicandum esse, tanquam alteris nobis. Timidi & subducti arguuntur; sed & creduli nimis, atque aperti. Medium optimum.

EPistolas ad me perferendas tradidisti, ut scribis, amico tuo. Deinde admones me, ne omnia cum eo ad te pertinentia communicem, quia nec soleas ipse quidem hoc facere. Ita eadem epistola illum & dixisti amicum, & negasti. Itaque sic priore illo verbo quasi publico usus es, & sic illum amicum vocasti, quomodo omnes candidatos, bonos viros dicimus; quomodo obvios, si nomen non succurrit, dominos salutamus. Hoc abierit. Sed si aliquem amicum existimas, cui non tantumdem credis quantum tibi, vehementer erras, & non satis nosti vim veræ amicitiæ. Tu vero omnia cum amico delibera, sed de ipso prius. Post amicitiam credendum est, ante amicitiam judicandum. Isti vero præpostere officia permiscent, qui contra præcepta Theophrasti, cum amaverint, judicant; & non amant, cum judicaverint. Diu cogita, an tibi in amicitiam aliquis recipiendus sit: cum placuerit fieri, toto illum pectore admitte: tam audacter cum illo loquere, quam tecum. Tu quidem ita vive, ut nihil committas, nisi quod committere etiam inimico possis: sed quia interveniunt quædam, quæ consuetudo fecit arcana, cum amico omnes curas, omnes cogitationes tuas misce. Fidelem si putaveris, facies. Nam multi fallere docuerunt, dum timent falli: & aliis peccan-

peccandi suspicando fecerunt. Quid est ergo, quare ulla verba coram amico retraham? quid est, quare me coram illo non putem solum? Quidam quæ tantum amicis committenda sunt, obviis narrant, & in quaslibet aures, quidquid illos urit, exonerant: quidam rursus etiam carissimorum conscientiam reformidant, &, si possent, ne sibi quidem credituri, interius premunt omne secretum. Neutrum faciendum est. utrumque enim vitium est, & omnibus credere, & nulli: sed alterum honestius dixerim vitium, alterum tutius. Sic utrosque reprehendas, & eos qui semper inquieti sunt, & eos qui semper quiescunt. Nam illa tumultu gaudens, non est industria, sed exagitatæ mentis concursatio: & hæc non est quies, quæ motum omnem molestiam judicat, sed dissolutio & languor. Itaque hoc quod apud Pomponium legi, animo tuo mandabitur. Quidam adeo in latebras refugerunt, ut putent in turbido esse quidquid in luce est. Inter se ista miscenda sunt, & quiescenti agendum, & agenti quiescendum est. Cum rerum natura delibera. illa dicet tibi, se & diem fecisse & noctem.

EPIST. IV.

Hortatur ad perseverandum in Philosophia: à qua in serium & gravem, ac vere virum transscribatur. Ceteros, pueros esse: timere non timenda. ut Mortem inprimis. Atqui hanc finem malorum esse, & impetu aut desperatione multos contempsisse: cur non ratione? Vitam ergo non amandam, & cottidie cogitandum, quam ex variis levibusque caussis mors veniat. Emblema dein ex Epicuro, de veris Divitiis.

PErsevera ut cœpisti, & quantum potes propera: quo diutius frui emendato animo & composito

posito possis. Frueris quidem etiam dum emendas etiam dum componis: alia tamen illa volupta est, quæ percipitur ex contemplatione mentis ab omni labe puræ & splendidæ. Tenes utique memoria, quantum senseris gaudium, cum prætexta posita, sumpsisti virilem togam, & in forum deductus es: majus exspecta, cum puerilem animum deposueris, & te in viros philosophia transcripserit. Adhuc enim non pueritia in nobis, sed, quod est gravius, puerilitas remanet: & hoc quidem peius est, quod auctoritatem habemus senum, vitia puerorum: nec puerorum tantum, sed infantium. Illi levia, hi falsa formidant: nos utraque. Profice modo, & intelliges, quædam ideo minus timenda, quia multum metus afferunt. Nullum magnum malum, quod extremum est. Mors ad te venit. timenda erat, si tecum esse posset: necesse est, aut non perveniat, aut pertranseat. Difficile est, inquis, animum perducere ad contemptum animæ. Non vides, quam ex frivolis caussis contemnatur? Alius ante amicæ fores laqueo pependit; alius se præcipitavit à tecto, ne dominum stomachantem diutius audiret; alius, ne reduceretur è fuga, ferrum adegit in viscera. Non putas virtutem hoc effecturam, quod effecit nimia formido? Nulli potest secura vita contingere, qui de producenda nimis cogitat: qui inter magna bona multos consules numerat. Hoc quotidie meditare, ut possis æquo animo vitam relinquere: quam multi sic complectuntur & tenent, quomodo qui à torrente rapiuntur, spinas & aspera. Plerique inter mortis metum, & vitæ tormenta, miseri fluctuant: & vivere nolunt, & mori nesciunt. Fac itaque tibi jucundam vitam, omnem pro illa solicitudinem deponendo. Nullum bonum juvat habentem, nisi ad cujus amissionem præparatus est animus. Nul-

lius

lius autem rei facilior amissio est, quam quæ desiderari amissa non potest. Ergo adversus omnia quæ accidere possunt etiam potentissimis, adhortare te & indura. De Pompeii capite pupillus & spado tulere sententiam: de Crasso crudelis & insolens Parthus. Cajus Cæsar jussit Lepidum Decimo tribuno præbere cervicem: ipse Chæreæ præstitit. Neminem eo fortuna provexit, ut non tantum illi minaretur, quantum permiserat. Noli huic tranquillitati confidere. momento mare vertitur: eodem die, ubi luserunt navigia, sorbentur. Cogita posse latronem & hostem admovere jugulo tuo gladium, ut potestas major absit, nemo non servus habet in te vitæ necisque arbitrium. Ita dico, quisquis vitam suam contempsit, tuæ dominus est. recognosce exemplum eorum, qui domesticis insidiis perierunt, aut aperta vi, aut dolo: & intelliges, non pauciores servorum ira cecidisse, quam regum. Quid ad te itaque, quam potens sit quem times, cum id propter quod times, nemo non possit? At si forte in manus hostium incideris, victor te duci jubebit, eo nempe quo duceris. Quid te ipse decipis, & hoc nunc primum, quod olim patiebaris, intelligis? Ita dico, ex quo natus es, duceris. Hæc & hujusmodi versanda in animo sunt, si volumus illam ultimam horam placidi expectare: cujus metus omnes alias inquietas facit. Sed ut epistolæ finem imponam, accipe quod hodierno die mihi placuit. & hoc quoque ex alienis hortulis sumptum est. Magnæ divitiæ sunt, lege naturæ composita paupertas. Lex autem illa naturæ, scis quos nobis terminos statuit? Non esurire, non sitire, non algere. Vt famem sitimque depellas, non est necesse superbis assidere liminibus, nec supercilium grave, & contumeliosam etiam humanitatem pati: non est ne-

cesse maria tentare, nec sequi castra. Parabile est quod natura desiderat, & expositum: ad supervacua sudatur. Illa sunt quæ togam conterunt, quæ nos senescere sub tentorio cogunt, quæ in aliena littora impingunt. Ad manum est, quod satis est.

EPIST. V.

Arcet ab ostentatione Philosophia, & ne cultu notabilem aut victu se faciat. Non spernere vulgi omnia, sed modice adhibere, & citra vitium. Sordes abdicat: ad Naturæ legem nos vocat. Clausula est, ex Hecatone, de Spei & Metus conjunctione. Liberum ab altero esse, qui alteram posuit: obnoxium utrique, qui uni.

QVod pertinaciter studes, & omnibus omissis, hoc unum agis, ut te quotidie meliorem facias, & probo & gaudeo: nec tantum hortor, ut perseveres, sed etiam rogo. Illud autem te admoneo, ne eorum more qui non proficere, sed conspici cupiunt, facias aliqua, quæ in habitu tuo, aut genere vitæ notabilia sint. Asperum cultum, & intonsum caput, & negligentiorem barbam, & indictum argento odium, & cubile humi positum, & quidquid aliud ambitionem perversa via sequitur, devita. Satis ipsum nomen philosophiæ, etiam si modeste tractetur, invidiosum est. Quid si nos hominum consuetudini cœperimus excerpere? Intus omnia dissimilia sint: frons nostra populo conveniat. Non splendeat toga: ne sordeat quidem. non habeamus argentum, in quod solidi auri cælatura descenderit: sed non putemus frugalitatis indicium auro argentoque caruisse. Id agamus, ut meliorem vitam sequamur quam vulgus, non ut contrariam: alioqui quos emendari volumus, fugamus, & à nobis avertimus. Illud quoque efficimus, ut nihil imitari velint nostri,

dum

timent ne imitanda sint omnia. Hoc pri-
a philosophia promittit, sensum communem,
ianitatem & congregationem: à qua profes-
ie dissimilitudo separabit. Videamus ne ista,
quæ admirationem parare volumus, ridicula
odiosa sint. Nempe propositum nostrum est,
undum naturam vivere. Hoc contra naturam
, torquere corpus suum, & faciles odisse mun-
tias, & squallorem appetere, & cibis non tan-
m vilibus uti, sed tætris & horridis. Quemad-
iodum delicatas res desiderare, luxuriæ est: ita
sitatas & non magno parabiles fugere, dementiæ
st. Frugalitatem exigit philosophia, non pœnam:
oteſt autem esse non incompta frugalitas. Hic
mihi modus placet. Temperetur vita inter bonos
mores & publicos: suspiciant omnes vitam no-
stram, sed & agnoscant. Quid ergo? Eadem fa-
ciemus, quæ ceteri? nihil inter nos & illos interer-
it? plurimum. Dissimiles esse nos vulgo, sciat,
qui inspexerit propius. qui domum intraverit, nos
potius miretur, quam supellectilem nostram. Ma-
gnus ille est, qui fictilibus sic utitur, quemadmo-
dum argento: nec ille minor est, qui sic argento
utitur, quemadmodum fictilibus. Infirmi animi
est, pati non posse divitias. Sed ut hujus quoque
diei lucellum tecum communicem, apud Heca-
tonem nostrum inveni, cupiditatum finem, etiam
ad timoris remedia proficere. Desines, inquit, ti-
mere, si sperare desieris. Dices, quomodo ista tam
diversa pariter sunt? ita est, mi Lucili: cum vi-
deantur dissidere conjuncta sunt. Quemadmodum
eadem catena & custodiam & militem copulat:
sic ista quæ tam dissimilia sunt, pariter incedunt.
Spem metus sequitur. Nec miror ista sic ire.
utrumque pendentis animi est, utrumque futuri
expectatione soliciti. Maxima autem utriusque
caussa

caussa est, quod non ad præsentia aptamur, sed cogitationes in longinqua præmittimus. Itaque providentia, maximum bonum conditionis humanæ, in malum versa est. Feræ pericula quæ vident, fugiunt; cum effugere, securæ sunt: nos & venturo torquemur, & præterito. Multa bona nostra nobis nocent. timoris enim tormentum memoria reducit, providentia anticipat. Nemo tantum præsentibus miser est.

EPIST. VI.

Proficere se in Philosophia; & argumentum esse, quod vitia sua agnoscat. Velle se cum eo, ut vero amico, omnia communicare, quæ sint utilia: idque proprium sapientis. Consuetudinem bonorum valde efficacem, & supra ipsa præcepta videri: quod exemplo Philosophorum aliquot docet.

INtelligo, Lucili, non emendari me tantum, sed transfigurari: nec hoc præmitto jam aut spero, nihil in me superesse, quod mutandum sit. Quidni multa habeam quæ debeant corrigi, quæ extenuari, quæ attolli? Et hoc ipsum argumentum est in melius translati animi, quod vitia sua, quæ adhuc ignorabat, videt. Quibusdam ægris gratulatio fit, cum seipsi ægros esse senserunt. Cuperem itaque tecum communicare tam subitam mei mutationem: tunc amicitiæ nostræ certiorem fiduciam habere cœpissem, illius veræ, quam non spes, non timor, non utilitatis suæ cura divellit: illius, cum qua homines moriuntur, & pro qua moriuntur. Multos tibi dabo, qui non amico, sed amicitia caruerunt. Hoc non potest accidere, cum animos in societatem honesta cupiendi par voluntas trahit. Quidni non possit? Sciunt enim ipsos omnia habere communia, & quidem magis adversa. Concipere animo non potes, quantum momenti afferre

ferre mihi singulos dies videam: Mitte, inquis, & nobis ista, quæ tam efficacia expertus es. Ego vero cupio ista omnia in te transfundere, & in hoc gaudeo aliquid discere, ut doceam: nec me ulla res delectabit, licet eximia sit & salutaris, quam mihi uni sciturus sim. Si cum hac exceptione detur sapientia, ut illam inclusam teneam, nec enunciem, rejiciam. Nullius boni, sine socio, jucunda possessio est. Mittam itaque ipsos tibi libros: & ne multum operæ impendas, dum passim profutura sectaris, imponam notas, ut ad ea ipsa protinus quæ probo & miror, accedas. Plus tamen tibi & viva vox & convictus, quam oratio, proderit. in rem præsentem venias oportet. Primum quia homines amplius oculis quam auribus credunt: deinde quia longum iter est per præcepta, breve & efficax per exempla. Zenonem Cleanthes non expressisset, si eum tantummodo audisset. vitæ ejus interfuit, secreta perspexit, observavit illum, an ex formula sua viveret. Plato & Aristoteles, & omnis in diversum itura sapientium turba, plus ex moribus, quam ex verbis Socratis traxit. Metrodorum, & Hermachum, & Polyænum, magnos viros non schola Epicuri, sed contubernium fecit. Nec in hoc te accerso tantum, ut proficias, sed ut prosis. plurimum enim alter alteri conferemus. Interim quia diurnam tibi mercedulam debeo, quid me hodie apud Hecatonem delectaverit, dicam. Quæris, inquit, quid profecerim? Amicus esse mihi cœpi. Multum profecit. nunquam erit solus. Qui sibi amicus est, scito hunc amicum omnibus esse.

EPIST.

EPIST. VII.

Proficienti turbam vitandam, & vitia ab ea trahi: vitanda item ſpectacula, & maxime cruenta. Neque publice recitandum, aut differendum, apud diſsimiles. Pluris ſit, inquit, unus alterque auditor bonus, aut etiam nullus.

QVid tibi vitandum præcipue exiſtimes, quæris? turbam. Nondum enim illi te tuto commiſeris. Ego certe confiteor imbecillitatem meam. Numquam mores quos extuli, refero. Aliquid ex eo quod compoſui, turbatur: aliquid ex his quæ fugavi, redit. Quod ægris evenit, quos longa imbecillitas uſque eo affecit, ut nunquam ſine offenſa proferantur, hoc accidit nobis, quorum animi ex longo morbo reficiuntur. Inimica eſt multorum converſatio. Nemo non aliquod nobis vitium aut commendat, aut imprimit, aut neſcientibus allinit. Vtique quo major eſt populus cui commiſcemur, hoc periculi plus eſt. Nihil vero eſt tam damnoſum bonis moribus, quam in aliquo ſpectaculo deſidere. Tunc enim per voluptatem facilius vitia ſurrepunt. Quid me exiſtimas dicere? avarior redeo, ambitioſior, luxurioſior? imo vero crudelior & inhumanior, quia inter homines fui. Caſu in meridianum ſpectaculum incidi, luſus exſpectans, & ſales, & aliquid laxamenti, quo hominum oculi ab humano cruore acquieſcant. Contra eſt, quidquid ante pugnatum eſt, miſericordia fuit. Nunc omiſſis nugis, mera homicidia ſunt: nihil habent quo tegantur: ad ictum totis corporibus expoſiti, nunquam fruſtra manum mittunt. Hoc plerique ordinariis paribus & poſtulaticiis præferunt. Quid ni præferant? non galea, non ſcuto repellitur ferrum. Quo munimenta? quo gladii artes? Omnia iſta mortis moræ ſunt.

sunt. Mane leonibus & ursis homines, meridie spectatoribus suis objiciuntur. Interfectores interfecturis jubentur objici, & victorem in aliam detinent cædem. exitus pugnantium mors est: ferro & igne res geritur. Hæc fiunt, dum vacat arena. Sed latrocinium fecit aliquis: quid ergo meruit? ut suspendatur. Occidit hominem. qui occidit, ille meruit ut hoc pateretur: tu quid meruisti miser, ut hoc spectes? Occide, ure, verbera. Quare tam timide incurrit in ferrum? quare parum audacter occidit? quare parum libenter moritur? Plagis aguntur in vulnera, & mutuos ictus nudis & obviis pectoribus excipiunt. Intermissum est spectaculum? interim jugulantur homines, ne nihil agatur. Age ne hoc quidem intelligitis, mala exempla in eos redundare qui faciunt? Agite diis immortalibus gratias, quod eum docetis esse crudelem, qui non potest discere. Subducendus populo est tener animus, & parum tenax recti: facile transitur ad plures. Socrati, Catoni, & Lælio excutere mentem suam dissimilis multitudo potuisset: adeo nemo nostrum, qui cum maxime concinnamus ingenium, ferre impetum vitiorum tam magno comitatu venientium potest. Vnum exemplum aut luxuriæ, aut avaritiæ, multum mali facit: convictor delicatus paullatim enervat & emollit: vicinus dives cupiditatem irritat: malignus comes quamvis candido & simplici, rubiginem suam affricuit: quid tu accidere his credis, in quos publice factus est impetus? Necesse est aut imiteris, aut oderis. Vtrumque autem devitandum est: ne vel similis malis fias, quia multi sunt: neve inimicus multis, quia dissimiles sunt. Recede in teipsum quantum potes. cum his versare, qui te meliorem facturi sunt: illos admitte, quos tu potes facere meliores. Mutuo ista fiunt, & homines dum docent,

cent, discunt. Non est ergo quod te gloria publicandi ingenii producat in medium, ut recitare illis velis, aut disputare: quod facere te vellem, si haberes isti populo idoneam mentem. Nemo est, qui intelligere te possit. Aliquis fortasse unus aut alter incidet: & hic ipse formandus tibi erit, instituendusque ad intellectum tui. Cui ergo, inquis, ista didici? non est quod timeas ne operam perdideris, si tibi didicisti. Sed ne mihi soli hodie didicerim, communicabo tecum quæ occurrerunt mihi egregie dicta circa eumdem fere sensum tria: ex quibus unum hæc epistola in debitum solvet, duo in antecessum accipe. Democritus ait: Vnus mihi pro populo est, & populus pro uno. Bene & ille quisquis fuit (ambigitur enim de auctore) cum quæreretur ab illo, quo tanta diligentia artis spectaret ad paucissimos perventuræ? Satis sunt, inquit, mihi pauci, satis est unus, satis est nullus. Egregie hoc tertium. Epicurus cum uni ex consortibus studiorum suorum scriberet: Hæc, inquit, ego non multis, sed tibi: satis enim magnum alter alteri theatrum sumus. Ista, mi Lucili, condenda in animum sunt, ut contemnas voluptatem, ex plurium assensione venientem. Multi te laudant. Ecquid habes cur placeas tibi, si is es quem multi intelligunt? introrsus bona tua spectent.

EPIST. VIII.

Pendet à priore epistola, & est velut objectio. Quid? vitare me vis turbam, & populum? atqui Stoici tui docent rebus accedere, in rebus mori. Respondet, non otium se suadere, sed secessum. à suo exemplo: qui relictis aliis, Sapientia vacat, & præcepta ejus scriptis propagat. Hoc operum maximum, & pulcherrimum esse. Denique incerta ab

ta ab Epicuro, Libertatem veram à Philosophia dari.

TV me, inquis, vitare turbam jubes, secedere, & conscientia esse contentum: ubi illa præcepta vestra, quæ imperant in actu mori? Quid? ego tibi videor interim sedere? in hoc me recondidi, & fores clausi, ut prodesse pluribus possim. Nullus mihi per otium dies exit: partem noctium studiis vindico: non vaco somno, sed succumbo, & oculos vigilia fatigatos, cadentesque, in opere detineo. Secessi non tantum ab hominibus, sed etiam à rebus, & primum à meis. Posterorum negotium ago: illis aliqua quæ possint prodesse, conscribo: salutares admonitiones, velut medicamentorum utilium compositiones, litteris man-lo, esse illas efficaces in meis ulceribus expertus: uæ etiam si persanata non sunt, serpere desierunt. ectum iter, quod sero cognovi, & lassus erran-, aliis monstro. Clamo, Vitate quæcumque ulgo placent, quæ casus atribuit: ad omne fortitum bonum, suspiciosi pavidique subsistite. Et a, & piscis, spe aliqua oblectante decipitur. Mua ista fortunæ putatis? insidiæ sunt. Quisquis trum tutam agere vitam volet, quantum pluum potest, ista viscata beneficia devitet: in bus hoc quoque miserrimi fallimur, habere putamus, habemur. In præcipitia cursus iste icit: hujus eminentis vitæ exitus, cadere est. ide ne resistere quidem licet, cum cœpit transos agere felicitas. Aut saltem rectis, aut tefrueris. * Qui hoc faciunt, non evertit fortued cernulat & allidit. Hanc ergo sanam & sam formam vitæ tenere memento, ut corpori m indulgeas, quantum bonæ valetudini sat. Durius tractandum est, ne animo male pareat:

pareat: cibus famem sedet, potio sitim exstinguat, vestis arceat frigus, domus munimentum sit adversus infesta corpori. Hanc utrum cespes erexerit, an varius lapis gentis alienæ, nihil interest: scito hominem tam bene culmo, quam auro tegi. Contemne omnia, quæ supervacuus labor velut ornamentum ac decus ponit. Cogita in te, præter animum, nihil esse mirabile: cui magno nihil magnum est. Si hoc mecum, si hoc cum posteris loquor, non videor tibi plus prodesse, quam cum ad vadimonium advocatus descenderem, aut tabulis testamenti annulum imprimerem, aut in senatu candidato vocem & manum commodarem? Mihi crede: qui nihil agere videntur, majora agunt, humana divinaque simul tractant. Sed jam finis faciendus est, & aliquid, ut institui, pro hac epistola dependendum. id de meo non fiet. adhuc Epicurum replicamus, cujus hanc vocem hodierno die legi. Philosophiæ servias oportet, ut tibi contingat vera libertas. Non differtur in diem, qui se illi subjecit & tradidit. statim circumagitur. hoc enim ipsum philosophiæ servire, libertas est. Potest fieri, ut me interroges, quare ab Epicuro tam multa bene dicta referam potius quam nostrorum. quid est tamen, quare tu istas Epicuri voces putes esse, non publicas? Quam multa poëtæ dicunt, quæ à philosophis aut dicta sunt aut dicenda? Non attingam tragicos, aut togatas nostras: habent enim hæ quoque aliquid severitatis, & sunt inter comœdias & tragœdias mediæ: quantum disertissimorum versuum inter mimos jacet? quam multa Publii, non excalceatis: sed cothurnatis dicenda sunt? Vnum ejus versum, qui ad philosophiam pertinet, & ad hanc partem quæ modo fuit in manibus, referam, quo negat fortuita in nostris habenda.

Alienum

Alienum est omne, quidquid optando venit.

Hunc versum à te dici non paullo melius, & adstrictius, memini:

Non est tuum, fortuna quod fecit tuum.

Illud etiamnum melius dictum à te non prateribo:

Dari bonum quod potuit, auferri potest.

Hoc non imputo in solutum, de tuo tibi.

EPIST. IX.

Item pars aut explicatio priorum. Sapientem non quarere homines, seipso contentum. Quid ergo? non etiam amicum? Imo, sed potest & sine eo esse: potest amittere, & amissum reparare. In eo ipso fructus & voluptas est, dum parat. An ergo sua caussa, ut Epicurei censent? Non, sed potius alterius cui prosit, pro quo periclitetur, pro quo moriatur. Merces virtutis, ipsa est. Fusius deinde & subtilius, Quatenus se contentus, quatenus non sit: & in verbis distinctiuncula Stoica.

AN merito reprehendat in quadam epistola Epicurus eos, qui dicunt sapientem seipso esse contentum, & propter hoc amico non indigere, desideras scire. Hoc objicitur Stilponi ab Epicuro, & his quibus summum bonum visum est animus impatiens. In ambiguitatem incidendum est, si exprimere ἀπάθειαν uno verbo scite voluerimus, & impatientiam dicere. Poterit enim contrarium ei, quod significare volumus, intelligi. Nos enim eum volumus dicere, qui respuat omnis mali sensum: accipietur is, qui nullum possit ferre malum. Vide ergo, num satius sit, aut invulnerabilem animum dicere, aut animum extra omnem patientiam positum. Hoc inter nos & illos interest. Noster sapiens vincit quidem incommodum omne,

omne, sed sentit: illorum, ne sentit quidem. Illud nobis cum illis commune est, sapientem seipso esse contentum: sed tamen & amicum habere vult, & vicinum, & contubernalem, quamvis sibi ipse sufficiat. Vide quam sit se contentus. aliquando sui parte contentus est, si illi manum aut morbus, aut hostis inciderit. Si quis oculum casus excusserit, reliquiæ illi suæ satisfacient: & erit imminuto corpore & amputato tam lætus, quam integro fuit. Quæ sibi desunt, non desiderat: sed non deesse mavult. Ita sapiens se contentus est, non ut velit esse sine amico, sed ut possit: & hoc quod dico possit, tale est. amissum æquo animo fert: sine amico quidem nunquam erit. in sua potestate habet, quam cito reparet. Quomodo si perdiderit Phidias statuam, protinus alteram faciet: sic & hic faciendarum amicitiarum artifex, substituet alium in locum amissi. Quæris quomodo amicum cito facturus sit? dicam, si illud mihi tecum convenerit, ut statim tibi solvam quod debeo, & quantum ad hanc epistolam, paria faciamus. Hecaton ait: Ego tibi monstrabo amatorium, sine medicamento, sine herba, sine ullius veneficæ carmine. Si vis amari, ama. Habet autem non tantum amicitiæ usus, veteris & certæ, magnam voluptatem, sed etiam initium & comparatio novæ. Quod interest inter metentem agricolam, & serentem: hoc inter eum qui paravit amicum, & qui parat. Attalus philosophus dicere solebat, Iucundius esse amicum facere, quam habere: quomodo artifici jucundius est pingere, quam pinxisse. Illa in opere suo occupata solicitudo, ingens oblectamentum habet in ipsa occupatione. Non æque delectatur, qui ab opere perfecto removit manum. jam fructu artis suæ fruitur: ipsa fruebatur arte, cum pingeret. Fructuosior

est

est adolescentia liberorum, sed infantia dulcior. Nunc ad propositum revertamur. Sapiens etiam si contentus est se, tamen habere amicum vult: si ob nihil aliud, ut exerceat amicitiam, ne tam magna virtus jaceat: non ob hoc quod Epicurus dicebat in hac ipsa epistola, ut habeat qui sibi ægro assideat, succurrat in vincula conjecto vel inopi: sed ut habeat aliquem, cui ipse ægro assideat, quem ipsum circumventum hostili custodia liberet. Qui se spectat, & propter hoc ad amicitiam venit, male cogitat: quemadmodum cœpit, sic desinet. Paravit amicum adversus vincula laturum opem: cum primum crepuerit catena, discedet. Hæ sunt amicitiæ, quas Temporarias populus appellat. Qui caussa utilitatis assumptus est, tamdiu placebit, quamdiu utilis fuerit. Hac re florentes amicorum turba circumsedet: circa eversos ingens solitudo est: & inde amici fugiunt, ubi probantur. Hac re ista tot nefaria exempla sunt, aliorum metu relinquentium, aliorum metu prodentium. Necesse est initia inter se & exitus congruant. Qui amicus esse cœpit, quia expedit; placebit ei aliquod pretium contra amicitiam, si ullum in illa placet pretium præter ipsam. In quid amicum paro? ut habeam pro quo mori possim, ut habeam quem in exsilium sequar, cujus me morti opponam & impendam. Ista quam tu describis, negotiatio est, non amicitia: quæ ad commodum accedit, quæ quid consecutura sit, spectat. Non dubie habet aliquid simile amicitiæ, affectus amantium: possis dicere, illam esse insanam amicitiam: nunquid ergo quisquam amat lucri caussa? nunquid ambitionis aut gloriæ? Ipse per se amor, omnium aliarum rerum negligens, animos in cupiditatem formæ, non sine spe mutuæ caritatis, accendit. Quid ergo? ex honestiori caussa coit turpis affectus? Non agitur,

tur, inquis, nunc hoc, an amicitia propter se, an propter aliud sit expetenda. nam si propter seipsam expetenda est, potest ad illam accedere, qui seipso contentus est. Quomodo ergo ad illam accedit? quomodo ad rem pulcherrimam: non lucro captus, nec varietate fortunæ perterritus. Detrahit amicitiæ majestatem suam, qui illam parat ad bonos casus. Se contentus est sapiens. Hoc, mi Lucili, perperam plerique interpretantur: sapientem undique submovent, & intra cutem suam cogunt. Distinguendum est autem, quid & quatenus vox ista promittat. Se contentus est sapiens, ad beate vivendum, non ad vivendum. Ad hoc enim multis illi rebus opus est; ad illud tantum animo sano, & erecto, & despiciente fortunam. Volo tibi Chrysippi quoque distinctionem indicare. Ait sapientem nulla re indigere, & tamen multis illi rebus opus esse: contra, stulto nulla re opus est, nulla enim re scit uti, sed omnibus eget. Sapienti & manibus, & oculis, & multis ad quotidianum usum necessariis opus est, sed eget nulla re: egere enim, necessitatis est: nihil autem necesse sapienti est. Ergo quamvis seipso contentus sit, amicis illi opus est. hos cupit habere quam plurimos, non ut beate vivat: vivet enim etiam sine amicis beate. Summum bonum extrinsecus instrumenta non quærit, domi colitur: ex se totum est. incipit fortunæ esse subjectum, si quam partem sui foris quærit. Qualis tamen futura est vita sapientis, si sine amicis relinquatur in custodiam conjectus, vel in aliqua gente aliena destitutus, vel in navigatione longa retentus, aut in desertum littus ejectus? qualis est Iovis, cum resoluto mundo, & diis in unum confusis, paullisper cessante natura, acquiescit sibi, cogitationibus suis traditus. Tale quiddam sapiens facit. in se reconditur, secum est: quamdiu

quidem

quidem illi licet ſuo arbitrio res ſuas ordinare, ſe contentus eſt: & ducit uxorem, ſe contentus eſt: & liberos tollit, ſe contentus eſt: & tamen non vivet, ſi fuerit ſine homine victurus. Ad amicitiam fert illum nulla utilitas ſua, ſed naturalis irritatio. nam ut aliarum nobis rerum innata dulcedo eſt, ſic amicitiæ. Quomodo ſolitudo in odio eſt, ſic in dulcedine appetitio ſocietatis. Quomodo hominem homini natura conciliat, ſic ineſt huic quoque rei ſtimulus, qui nos amicitiarum appetentes faciat. Nihilominus cum ſit amicorum amantiſſimus, cum illos ſibi comparet, ſæpe præferat: omne intra ſe bonum terminabit, & dicet quod Stilpon ille dixit, Stilpon quem Epicuri epiſtola inſequitur. Hic enim capta patria, amiſſis liberis, amiſſa uxore, cum ex incendio publico ſolus, & tamen beatus exiret, interroganti Demetrio, cui cognomen ab exitio urbium Poliorcetes fuit, Numquid perdidiſſet? Omnia, inquit, bona mea mecum ſunt. Ecce vir fortis ac ſtrenuus, ipſam hoſtis ſui victoriam vicit. Nihil, inquit, perdidi. dubitare illum coëgit, an viciſſet. Omnia mea mecum ſunt. Iuſtitia, virtus, temperantia, prudentia, hoc ipſum, nihil bonum putare quod eripi poſſit. Miramur animalia quædam, quæ per medios ignes ſine noxa corporum tranſeunt: quanto hic mirabilior vir, qui per ferrum & ruinas & ignes, illæſus & indemnis evaſit? Vides quanto facilius ſit totam gentem, quam unum virum vincere? Hæc vox illi eſt communis cum Stoico. æque & hic intacta bona per concrematas urbes fert. Se enim ipſo contentus eſt, hoc felicitatem ſuam fine deſignat. Ne exiſtimes nos ſolos generoſa verba jactare: & ipſe Stilponis objurgator Epicurus, ſimilem illi vocem emiſit, quam tu boni conſule, etiamſi hunc diem jam expunxi. Si cui,

inquit,

inquit, sua non videntur amplissima, licet totius mundi dominus sit, tamen miser est. Vel si hoc modo tibi melius enunciari videtur: id enim agendum, ut non verbis serviamus, sed sensibus: Miser est, qui se non beatissimum judicat, licet imperet mundo. Vt scias autem hos sensus communes esse, natura scilicet dictante, apud poëtam comicum invenies.

—*Non est beatus, esse se qui non putat.*

Quid enim refert qualis status tuus sit, si tibi videtur malus? Quid ergo? inquis, si beatum se dixerit ille turpiter dives, & ille multorum dominus, sed plurium servus: beatus sua sententia fiet? Non quid dicat, sed quid sentiat, refert: nec quid uno die sentiat, sed quid assidue. Non est autem quod verearis, ne ad indignum res tanta perveniat. Nisi sapienti sua non placent. omnis stultitia laborat fastidio sui.

EPIST. X.

Solitudinem bonam, sed bonis aut progressis, esse: aliis aliam. Nam mali aut stulti maxime in ea peccant, remoto arbitro, & sibi relicti. Obiter preceptiuncula de Votis: & nihil concipere, nisi quod palam possis nuncupare.

SIc est, non muto sententiam. fuge multitudinem, fuge paucitatem, fuge etiam unum. Non habeo cum quo te communicatum velim, & vide quo judicium meum abeat: audeo te tibi credere. Crates, ut ajunt, hujus ipsius Stilponis auditor, cujus mentionem priori epistola feci, cum vidisset adolescentulum secreto ambulantem, interrogavit, Quid illic solus faceret? Mecum, inquit, loquor. cui Crates: Cave, inquit, rogo & diligenter attende, ne cum homine malo loquaris. Lugentem timentemque custodire solemus, ne solitudine

dine male utatur: nemo est ex imprudentibus, qui relinqui sibi debeat. Tunc mala consilia agitant: tunc aut aliis, aut ipsis futura pericula struunt. Tunc cupiditates improbas ordinant: tunc quidquid aut metu, aut pudore celabat, animus expromit: tunc audaciam acuit, libidinem irritat, iracundiam instigat. Denique, quod unum solitudo habet commodum, nihil ulli committere, non timere indicem, perit stulto: ipse se prodit. Vide itaque quid de te sperem, imo quid spondeam mihi. spes enim incerti boni nomen est. non invenio cum quo te malim esse, quam tecum. Repeto memoria, quam magno animo quædam verba projeceris, quam roboris plena. gratulatus sum protinus mihi, & dixi: Non à summis labris ista venerunt: habent hæ voces fundamentum. iste homo non est unus è populo: ad salutem spectat. Sic loquere, sic vive: vide ne te ulla res deprimat. Votorum tuorum veterum licet diis gratiam facias: alia de integro suscipe: roga bonam mentem, bonam valetudinem animi, deinde corporis. Quid ni tu ista vota sæpe facias? audacter Deum roga, nil illum de alieno rogaturus. Sed ut more meo cum aliquo munusculo epistolam mittam, verum est, quod apud Athenodorum inveni: Tunc scito te esse omnibus cupiditatibus solutum, cum eo perveneris, ut nihil Deum roges, nisi quod rogare possis palam. Nunc enim quanta dementia est hominum? turpissima vota diis insusurrant: si quis admoverit aurem, conticescent, & quod scire hominem nolunt, Deo narrant. Vide ergo ne hoc præcipi salubriter possit: Sic vive cum hominibus, tanquam Deus videat; sic loquere cum Deo, tanquam homines audiant.

EPIST. XI.

Bene sperare se de amico Lucilii, in quo plurimus pudor & rubor. Hunc aliquando à natura esse, nec ullis praeceptis excuti: ac sequi etiam sapientem. Comparere item in malis interdum, & mali notam. Monitum deinde salutare Epicuri: semper virum bonum repraesentare nobis, qui coërceat ut paedagogus. Velut illo praesente facere omnia, & loqui.

LOcutus est mecum amicus tuus bonae indolis: in quo quantum esset animi, quantum ingenii, quantum jam etiam profectus, sermo primus ostendit. Dedit enim nobis gustum, ad quem respondebit: non enim ex praeparato locutus est, sed subito deprehensus. Vbi se collegit, verecundiam, bonum in adolescente signum, vix potuit excutere: adeo illi ex alto suffusus est rubor. Hic illum, quantum suspicor, etiam cum se confirmaverit, & omnibus vitiis exuerit, sapientem quoque sequetur. Nulla enim sapientia, naturalia corporis aut animi vitia ponuntur: quidquid infixum & ingenitum est, lenitur arte, non vincitur. Quibusdam etiam constantissimis in conspectu populi sudor erumpit, non aliter quam fatigatis & aestuantibus solet: quibusdam tremunt genua dicturis: quorumdam dentes colliduntur, lingua titubat, labra concurrunt. Haec nec disciplina, nec usus unquam excutit: sed natura vim suam exercet, & illos vitii sui etiam robustissimos admonet. Inter haec & ruborem esse scio, qui gravissimis quoque viris subitus offunditur. Magis quidem in juvenibus apparet, quibus & plus caloris est, & tenera frons: nihilominus veteranos & senes tangit. Quidam nunquam magis, quam cum erubuerint, timendi sunt: quasi omnem verecundiam effuderint. Sulla tunc

erat

erat violentissimus, cum faciem ejus sanguis invaserat. Nihil erat mollius ore Pompeii. nunquam non coram pluribus erubuit: utique in concionibus. Fabianum, cum in senatum testis esset inductus, erubuisse memini: & hic mire illum pudor decuit. Non accidit hoc ab infirmitate mentis, sed à novitate rei: quæ inexercitatos etsi non concutit, movet, naturali in hoc facilitate corporis pronos. Nam ut quidam boni sanguinis sunt, ita quidam incitati & mobilis, & cito in os prodeuntis. Hæc, ut dixi, nulla sapientia abigit: alioquin haberet rerum naturam sub imperio, si omnia eraderet vitia. Quæcumque attribuit conditio nascendi, & corporis temperatura, cum multum se diuque animus composuerit, hærebunt. Nihil horum vitari potest, non magis quam accersi. Artifices scenici, qui imitantur affectus, qui metum & trepidationem exprimunt, qui tristitiam repræsentant, hoc indicio imitantur verecundiam: dejiciunt vultum, verba submittunt, figunt in terram oculos, & deprimunt, ruborem sibi exprimere non possunt. nec prohibetur hic, nec adducitur. Nihil adversus hæc sapientia promittit, nihil proficit: sui juris sunt, injussa veniunt, injussa discedunt. Iam clausulam epistola poscit: accipe, & quidem utilem & salutarem, quam te affigere animo volo. Aliquis vir bonus nobis eligendus est, ac semper ante oculos habendus, ut sic tanquam illo spectante vivamus, & omnia tanquam illo vidente faciamus. Hoc, mi Lucili, Epicurus præcepit: custodem nobis & pædagogum dedit: nec immerito. Magna pars peccatorum tollitur, si peccaturis testis adsistat. Aliquem habeat animus, quem vereatur, cujus auctoritate etiam secretum suum sanctius faciat. O felicem illum, qui non adspectus tantum, sed etiam cogitatus emendat! O feli-

felicem, qui sic aliquem vereri potest, ut ad memoriam quoque ejus se componat, atque ordinet! Qui sic aliquem vereri potest, cito erit verendus. Elige itaque Catonem: si hic videtur tibi nimis rigidus, elige remissioris animi virum Lælium: elige eum, cujus tibi placuit & vita, & oratio; & ipsius animum ante te ferens & vultus, illum semper tibi ostende, vel custodem, vel exemplum. Opus est, inquam, aliquo, ad quem mores nostri se ipsi exigant. Nisi ad regulam, prava non corriges.

Epist. XII.

Facete de senectute sua narrat, & in villa se ejus admonitum. Admonitum autem sine tristitia; nec tristem eam, imo jucundam esse, & vitiis minus opportunam. Omnem vitam brevem: sed qualemcumque, usu faciendam nostram, & manum illi injiciendam. Cottidie dicamus, & censeamus, Vixi.

Quocumque me verto, argumenta senectutis meæ video. Veneram in suburbanum meum, & querebar de impensis ædificii dilabentis: ait villicus, non esse negligentiæ suæ vitium: omnia se facere, sed villam veterem esse. Hæc villa inter manus meas crevit. Quid mihi futurum est, si jam putria sunt ætatis meæ saxa? Iratus illi, proximam occasionem stomachandi arripio. Apparet, inquam, has platanos negligi. nullas habent frondes. quam nodosi sunt, & retorridi rami? quam tristes & squallidi trunci? Hoc non accideret, si quis has circumfoderet, si irrigaret. Iurat per Genium meum, se omnia facere, in nulla re cessare curam suam: sed illas vetulas esse. Quod inter nos sit, ego illas posueram, ego illarum primum videram folium. Conversus ad januam: Quis est, inquam, iste decrepitus, & merito ad ostium admotus?

motus? foras enim spectat. Vnde istunc nactus es? quid te delectavit, alienum mortuum tollere? At ille: Non cognoscis me? inquit: ego sum Felicio, cui solebas sigillaria afferre: ego sum Philositi villici filius, deliciolum tuum. Profecto, inquam, iste delirat. Pupulus etiam deliciolum meum factus est. Prorsus potest fieri. dentes illi cummaxime cadunt. Debeo hoc suburbano meo, quod mihi senectus mea, quocumque adverteram, apparuit. Complectamur illam, & amemus: plena est voluptatis, si illa scias uti. Gratissima sunt poma, cum fugiunt: pueritiæ maximus in exitu decor est: deditos vino potatio extrema delectat, illa quæ mergit, quæ ebrietati summam manum imponit. Quod in se jucundissimum omnis voluptas habet, in finem sui differt. Iucundissima est ætas devexa jam, non tamen præceps: & illam quoque in extrema tegula stantem, judico habere suas voluptates: aut hoc ipsum succedit in locum voluptatum, nullis egere. Quam dulce est, cupiditates fugasse ac reliquisse? Molestum est, inquis, mortem ante oculos habere. Primum ista tam juveni ante oculos debet esse, quam seni: non enim citamur ex censu: deinde nemo tam senex est, ut improbe unum diem speret. Vnus autem dies, gradus est vitæ. tota ætas partibus constat, & orbes habet circumductos majores minoribus. Est aliquis, qui omnes complectatur & cingat: hic pertinet à natali ad diem extremum. est alter, qui annos adolescentiæ excludit. est qui totam pueritiam ambitu suo adstringit. est deinde ipse annus, in se omnia continens tempora, quorum multiplicatione vita componitur. Mensis arctiore præcingitur circulo: angustissimum habet dies gyrum: sed & hic ab initio ad exitum venit, ab ortu ad occasum. Ideo Heracletus, cui cognomen Sco-

tinon fecit orationis obſcuritas: Vnus, inquit, dies par omni eſt. Hoc alius aliter accepit: dixit enim parem eſſe horis. nec mentitur. Nam ſi dies tempus eſt vigintiquatuor horarum, neceſſe eſt omnes inter ſe dies pares eſſe: quia nox habet, quod dies perdidit. Alius ait, parem eſſe unum diem omnibus ſimilitudine: nihil enim habet longiſſimi temporis ſpatium, quod non in uno die invenias, lucem & noctem; & alternas mundi vices. Planiora facit iſta nox alias contractior, alias productior. Itaque ſic ordinandus eſt dies omnis, tanquam cogat agmen, & conſummet atque expleat vitam. Pacuvius qui Syriam uſu ſuam fecit, cum vino & illis funereis epulis ſibi parentaverat, ſic in cubiculum ferebatur à cœna, ut inter plauſus exoletorum hoc ad ſymphoniam caneretur: βεβίωκε, βεβίωκε. nullo non ſe die extulit. Hoc quod ille ex mala conſcientia faciebat, nos ex bona faciamus, & in ſomnum ituri, læti, hilaresque dicamus,

Vixi, & quem dederat curſum fortuna peregi.

Craſtinum ſi adjecerit Deus, læti recipiamus. Ille beatiſſimus eſt & ſecurus ſui poſſeſſor, qui craſtinum ſine ſolicitudine exſpectat. Quiſquis dixit, Vixi, quotidie ad lucrum ſurgit. Sed jam debeo epiſtolam cludere. Sic, inquis, ſine ullo ad me peculio veniet? Noli timere: aliquid ſecum feret. quare aliquid dixi? multum. Quid enim hac voce præclarius, quam illi trado ad te perferendam? Malum eſt in neceſſitate vivere. ſed in neceſſitate vivere, neceſſitas nulla eſt. Quid ni nulla ſit? patent undique ad libertatem viæ multæ, breves, faciles. Agamus Deo gratias, quod nemo in vita teneri poteſt. calcare ipſas neceſſitates licet. Epicurus, inquis, dixit: quid tibi cum alieno? Quod verum eſt, meum eſt. perſeverabo Epicurum tibi ingerere: ut iſti

isti qui in verba jurant, nec quid dicatur æstimant, sed à quo, sciant, quæ optima sunt, esse communia.

EPIST. XIII.

Format pulchre adversus fortuita, & robur donat. Maxime autem, ne futurorum metu angamur: incerta ea esse, & posse non evenire. Spe igitur omnem metum temperandum. Deinde illud robustius: Fac & præcipe ventura: à Deo sunt, & in bonum.

MVltum tibi esse animi scio. nam etiam antequam instruerem te præceptis salutaribus, & dura vincentibus, satis adversus fortunam placebas tibi: & multo magis, postquam cum illa conseruisti manum, viresque expertus es tuas. quæ nunquam certam dare fiduciam sui possunt, nisi cum multæ difficultates hinc & illinc apparuerint, aliquando vero & propius accesserint. Sic verus ille animus, & in alienum non venturus arbitrium, probatur: hæc ejus obrussa est. Non potest athleta magnos spiritus ad certamen adferre, qui nunquam sugillatus est. Ille qui sudit sanguinem suum, cujus dentes crepuerunt sub pugno, ille qui supplantatus adversarium toto tulit corpore, nec projecit animum projectus, qui quoties cecidit contumacior resurrexit, cum magna spe descendit ad pugnam. Ergo, ut similitudinem istam prosequar, sæpe jam fortuna supra te fuit: nec tamen tradidisti te, sed subsiliisti, & acrior restitisti. multum enim adjicit sibi virtus lacessita. Tamen si tibi videtur, accipe à me auxilia quibus munire te possis. Plura sunt, Lucili, quæ nos terrent, quam quæ premunt: & sæpius opinione, quam re laboramus. Non loquor tecum Stoica lingua, sed hac submissiore. Nos enim dicimus,

omnia ista quæ gemitus mugitusque exprimunt, levia esse, & contemnenda. Omittamus hæc magna verba, sed, dii boni, vera! illud tibi præcipio, ne sis miser ante tempus: cum illa quæ velut imminentia expavisti, fortasse nunquam ventura sint, certe nondum venerint. Quædam ergo nos magis torquent, quam debeant: quædam ante torquent, quam debeant: quædam torquent, cum omnino non debeant. Aut augemus dolorem, aut fingimus, aut præcipimus. Primum illud, quia res in controversia est, & litem contestatam habemus, in præsentia differatur. Quod ego leve dixero, tu gravissimum esse contendes, scio alios inter flagella ridere, alios gemere sub colapho. Postea videbimus, utrum ista suis viribus valeant, an imbecillitate nostra: illud præsta mihi, ut quoties circumsteterint, qui tibi te miserum esse persuadeant, non quid audias, sed quid sentias cogites. & cum patientia tua deliberes, ac te ipse interroges, qui tua optime nosti; Quid est quare isti me complorent? quid est quod trepident, quod contagium quoque mei timeant, quasi transilire calamitas possit? Est aliquid istic mali? an res ista magis infamis est quam mala? Ipse te interroga: Nunquid sine caussa crucior, & mæreo, & quod non est malum facio? Quomodo, inquis, intelligam, vana sint, an vera, quibus angor? Accipe hujus rei regulam. Aut præsentibus torquemur, aut futuris, aut utrisque. De præsentibus, facile est judicium. si corpus tuum liberum est, sanum est, nec ullus ex injuria dolor est: videbimus quid futurum sit. hodie nihil negotii habet. At enim futurum est. Primum dispice, an certa argumenta sint venturi mali. plerumque enim suspicionibus laboramus, & illudit nobis illa, quæ conficere bellum solet, fama: multo autem magis singulos confi-

conficit. Ita eſt, mi Lucili. cito accedimus opinioni, non coarguimus illa, quæ nos in metum adducunt: nec excutimus, ſed trepidamus: & ſic vertimus terga, quemadmodum illi, quos pulvis motus fuga pecorum, exuit caſtris, aut quos aliqua fabula ſine auctore ſparſa conterruit. Neſcio quomodo magis vana perturbant. vera enim modum ſuum habent: quidquid ex incerto venit, conjecturæ & licentiæ paventis animi traditur. Nulli itaq; tam pernicioſi, tam irrevocabiles, quam lymphatici metus ſunt. ceteri enim ſine ratione, hi ſine mente ſunt. Inquiramus itaque in rem diligenter. Veriſimile eſt, aliquid futurum mali? non ſtatim verum eſt. Quam multa non exſpectata venerunt, quam multa exſpectata nunquam comparuerunt? Etiam ſi futurum eſt, quid juvat dolori ſuo occurrere? ſatis cito dolebis, cum venerit: interim tibi meliora promitte. Quid facies lucri? tempus. Multa intervenient, quibus vicinum periculum vel prope admotum, aut ſubſiſtat, aut deſinat, aut in alienum caput tranſeat. Incendium ad fugam patuit: quoſdam molliter ruina depoſuit: aliquando gladius ab ipſa cervice revocatus eſt: aliquis carnifici ſuo ſuperſtes fuit. Habet etiam mala fortuna levitatem. fortaſſe erit, fortaſſe non erit: interim dum non eſt, meliora propone. Nonnumquam nullis apparentibus ſignis, quæ mali aliquid pronuncient, animus ſibi falſas imagines fingit, aut verbum aliquod dubiæ ſignificationis detorquet in pejus, aut majorem ſibi offenſam proponit alicujus quam eſt, & cogitat non quantum iratus ille ſit, ſed quantum liceat irato. Nulla autem cauſſa vitæ eſt, nullus miſeriarum modus, ſi timetur quantum poteſt. Hic prudentia proſit, hic robore animi evidentem quoque metum reſpue: ſi minus, vitio vitium repelle, ſpe metum tempera.

Nihil tam certum est ex his quæ timentur, ut non certius sit, & formidata subsidere, & sperata decipere. Ergo & spem ac metum examina: & quoties incerta erunt omnia, tibi fave, crede quod mavis. si plures habebis sententias metus; nihilominus in hanc partem potius inclina, & perturbare te desine. Ac subinde hoc in animo volve, majorem partem mortalium, cum illi nec sit quidquam mali, nec pro certo futurum sit, æstuare ac discurrere. Nemo enim resistit sibi, cum cœperit impelli, nec timorem suum redigit ad verum. Nemo dicit, Vanus auctor est, vanus: aut finxit, aut credidit. Damus nos referentibus, expavescimus dubia pro certis, non servamus modum rerum, statim in timorem venit scrupulus. Pudet me sic tecum loqui, & tam levibus remediis te focillare. Alius dicat, Fortasse hoc non veniet: tu dic, Quid porro si veniet? videbimus utrum veniet: fortasse pro me veniet, & mors ista vitam honestabit. Cicuta magnum Socratem fecit: Catoni gladium assertorem libertatis extorque, magnam partem detraxeris gloriæ. Nimium diu te cohortor, cum tibi admonitione magis, quam exhortatione opus sit. Non in diversum te à natura tua ducimus: natus es ad ista quæ dicimus. Eo magis bonum tuum auge, & exorna. Sed jam finem epistolæ faciam, si illi signum suum impressero: id est, aliquam magnificam vocem perferendam ad te mandavero. Inter cetera mala, hoc quoque habet stultitia proprium, semper incipit vivere. Considera quid vox ista significet, Lucili virorum optime: & intelliges quam fœda sit hominum levitas, quotidie nova vitæ fundamenta ponentium, novas spes etiam in exitu inchoantium. Circumspice tecum singulos. occurrent tibi senes, qui se cummaxime ad ambitionem, ad peregrinationes, ad negotiandum parent.

rent. Quid est autem turpius, quam senex vivere incipiens? Non adjicerem auctorem huic voci, nisi esset secretior, nec inter vulgata Epicuri dicta, quæ mihi & laudare, & adoptare permissi.

EPIST. XIV.

Prudentissima epistola. Monet corporis vitaque curam habendam, sed non nimiam. Timeri autem corpori tria, Pauperiem, Morbos, Violentiam: maxime hanc ultimam, quæ à potentibus est, aut tyrannis. Ut non timeas, tria vitentur: Odium, Invidia, Contemptus. Quomodo autem, Sapientia dicet: & breviter ipse.

FAteor insitam esse nobis corporis nostri caritatem: fateor nos hujus gerere tutelam: nec nego indulgendum illi, serviendum nego. Multis enim serviet, qui corpori servit, qui pro illo nimium timet, qui ad illud omnia refert. Sic gerere nos debemus, non tanquam propter corpus vivere debeamus, sed tanquam non possimus sine corpore. Hujus nos nimius amor timoribus inquietat, solicitudinibus onerat, contumeliis objicit. Honestum ei vile est, cui corpus nimis carum est. Agatur ejus diligentissime cura: ita tamen, ut cum exiget ratio, cum dignitas, cum fides, mittendum in ignem sit. Nihilominus, quantum possumus, evitemus incommoda quoque, non tantum pericula: & in tutum nos reducamus, excogitantes subinde, quibus possint timenda depelli. quorum tria, ni fallor, genera sunt. Timetur inopia, timentur morbi, timentur quæ per vim potentioris eveniunt. Ex his omnibus nihil magis nos concutit, quam quod ex aliena potentia impendet. Magno enim strepitu & tumultu venit. Naturalia mala quæ retuli inopiæ atque morbi, silentio subeunt, nec oculis nec auribus quidquam terroris incutiunt:

tiunt:

tiunt: ingens alterius mali pompa est; ferrum circa se & ignes habet, & catenas, & turbam ferarum, quam in viscera immittat humana. Cogita hoc loco carcerem, & cruces, & eculeos, & uncum; & adactum, per medium hominem, qui per os emergat, stipitem; & distracta in diversum actis curribus membra; illam tunicam, alimentis ignium & illitam & intextam; quidquid aliud, præter hæc, commenta sævitia est. Non est itaque mirum, si maximus hujus rei timor est, cujus & varietas magna, & apparatus terribilis est. Nam quemadmodum plus agit tortor, quo plura instrumenta doloris exposuit (specie enim vincuntur, qui patientia restitissent:) ita ex his, quæ animos nostros subigunt & domant, plus proficiunt quæ habent quod ostendant. Illæ pestes non minus graves sunt, famem dico & sitim, & præcordiorum suppurationes, & febrem viscera ipsa torrentem: sed latent. nihil habent quod intentent, quod præferant: hæc, ut magna bella, adspectu paratuque vicerunt. Demus itaque operam, abstineamus offensis. Interdum populus est, quem timere debeamus; interdum, si ea civitatis disciplina est ut plurima per senatum transigantur, gratiosi in eo viri; interdum singuli, quibus potestas populi, & in populum data est. Hos omnes amicos habere, operosum est: satis est inimicos non habere. Itaque sapiens nunquam potentium iras provocabit: imo declinabit, non aliter quam in navigando procellam. Cum peteres Siciliam, trajecisti fretum. temerarius gubernator contempsit austri minas. ille est enim, qui Siculum pelagus exasperet, & in vertices cogat. non sinistrum petit littus, sed id, quo propior Charybdis maria convolvit. At ille cautior, peritos locorum rogat, qui æstus sit, quæ signa dent nubes, & longe ab illa regione verti-

verticibus infami cursum tenet. Idem facit sapiens: nocituram potentiam vitat, hoc primum cavens, ne vitare videatur. Pars enim securitatis & in hoc est, non ex professo eam petere: quia quæ quis fugit, damnat. Circumspiciendum nobis est ergo, quomodo à vulgo tuti esse possimus. Primum nihil inde concupiscamus unde rixa est inter competitores: deinde nihil habeamus quod cum magno emolumento insidiantis eripi possit. quam minimum sit in corpore tuo spoliorum. Nemo ad humanum sanguinem propter ipsum venit, aut admodum pauci: plures computant, quam oderunt. Nudum latro transmittit: etiam in obsessa via pauperi pax est. Tria deinde ex præceptione veteri præstanda sunt, ut vitentur: Odium, Invidia, Contemptus. Quomodo hoc fiat, sapientia sola monstrabit. Difficile enim temperamentum est, verendumque, ne in contemptum nos invidiæ timor transferat: ne dum calcari nolumus, videamur posse calcari. Multis timendi attulit caussas, timeri posse. Vndique nos reducamus, non minus contemni quam suspici nocet. Ad philosophiam ergo confugiendum est. hæ litteræ non dico apud bonos sed apud mediocriter malos, infularum loco sunt. Nam forensis eloquentia, & quæcumque alia populum movent, adversarium habent: hæc quieta, & sui negotii, contemni non potest: cui ab omnibus artibus, etiam apud pessimos, honor est. Nunquam in tantum convalescet nequitia, nunquam sic contra virtutes conjurabitur, ut non philosophiæ nomen venerabile & sacrum maneat. Ceterum philosophia ipsa tranquille modesteque tractanda est. Quid ergo? inquis. videbitur tibi M. Cato modeste philosophari, qui bellum civile sententia sua reprimit? qui furentium principum armis medius intervenit? qui aliis Pom-

Pompeium offendentibus, aliis Cæsarem, simul lacessit duos? Potest aliquis disputare, an illo tempore capessenda fuerit sapienti respublica. Quid tibi vis M. Cato? jam non agitur de libertate, olim pessundata est: quæritur utrum Cæsar, an Pompeius possideat rempublicam. Quid tibi cum ista contentione? nullæ partes tuæ sunt: dominus eligitur. Quid tua, uter vincat? melior vincere non potest: potest esse peior, qui victus fuerit; non potest melior, qui vicerit. Vltimas partes attigi Catonis: sed ne priores quidem anni fuerunt, qui sapientem in illam rapinam reipublicæ admitterent. Quid aliud quam vociferatus est Cato, & misit irritas voces, cum modo per populi levatus manus, & obrutus sputis, & portandus extra forum traheretur, modo è senatu in carcerem duceretur? Sed postea videbimus, an sapienti opera perdenda sit: interim ad hos te voco, qui à republica exclusi, secesserunt ad colendam vitam, & humano generi jura condenda, sine ulla potentioris offensa. Non conturbabit sapiens publicos mores, nec populum in se vitæ novitate convertet. Quid ergo? utique erit tutus, qui hoc propositum sequetur? Promittere tibi hoc non magis possum, quam in homine temperante bonam valetudinem: & tamen facit temperantia bonam valetudinem. Perit aliqua navis in portu: sed tu quid accidere in medio maris credis? Quanto huic periculum paratius foret, multa agenti, molientique, cui ne otium quidem tutum est? Pereunt aliquando innocentes: quis negat? nocentes tamen sæpius. Ars ei constat, qui per ornamenta percussus est. Denique consilium omnium rerum sapiens, non exitum spectat. Initia in potestate nostra sunt: de eventu fortuna judicat, cui de me sententiam non do. At aliquid vexationis affert, aliquid adversi.

non

non damnatur latro, cum occidit. Nunc ad quotidianam ſtipem manum porrigis. aurea te ſtipe implebo. Et quia facta eſt auri mentio, accipe quemadmodum uſus fructusque ejus tibi eſſe gratior poſſit. Is maxime divitiis fruitur, qui minime divitiis indiget. Ede, inquis, auctorem. Vt ſcias quam benigni ſimus, propoſitum eſt aliena laudare: Epicuri eſt, aut Metrodori, aut alicujus ex illa officina. Et quid intereſt, quis dixerit? omnibus dixit. Qui eget divitiis, timet pro illis: nemo autem ſolicito bono fruitur. Adjicere illis aliquid ſtudet, dum de incremento cogitat: oblitus eſt uſus, rationes accipit, forum conterit, kalendarium verſat, fit ex domino procurator.

EPIST. XV.

Ad curam etiam corporis Exercitatio ſpectat: ſed hæc laborioſa, aut occupata non eſto. Facilis & brevis ſufficit: ut curſus, ſaltus, geſtatio, vocis intentio. Clauſula ab Epicuro, Ne vita in futurum feratur: præſentibus acquieſce.

MOs antiquis fuit, uſque ad meam ſervatus ætatem, primis epiſtolæ verbis adjicere: Si vales, bene eſt. Recte & nos dicimus: Si philoſopharis, bene eſt. Valere enim hoc demum eſt: ſine hoc, æger eſt animus. Corpus quoque etiam ſi magnas habet vires, non aliter quam furioſi aut phrenetici, validum eſt. Ergo hanc valetudinem præcipue cura, deinde & illam ſecundam: quæ non magno tibi conſtabit, ſi volueris bene valere. Stulta eſt enim, mi Lucili, & minime conveniens litterato viro, occupatio exercendi lacertos, & dilatandi cervicem, ac latera firmandi. Cum tibi feliciter ſagina ceſſerit, & tori creverint: nec vires unquam opimi bovis, nec pondus æquabis. Adjice nunc, quod majore corporis ſarcina animus eliditur,

-ditur, & minus agilis est. Itaque, quantum potes, circumscribe corpus tuum, & animo locum laxa. multa sequuntur incommoda huic deditos curæ. Primum exercitationes, quarum labor spiritum exhaurit, & inhabilem intentioni ac studiis acrioribus reddit: deinde, copia ciborum, subtilitas animi impeditur. Accedunt pessimæ notæ mancipia in magisterium recepta, homines inter oleum & vinum occupati: quibus ad votum dies est actus, si bene desudaverunt, si in locum ejus quod effluxit, multum potionis alterius, jejuno gutture ingesserunt. Bibere & sudare, vita cardiaci est. Sunt exercitationes & faciles & breves, quæ corpus & sine mora laxent, & tempori parcant: cujus præcipua ratio habenda est. Cursus, & cum aliquo pondere manus motæ, & saltus, vel ille qui corpus in altum levat, vel ille qui in longum mittit, vel ille (ut ita dicam) saliaris, aut (ut contumeliosius dicam) fullonius. Quodlibet ex his elige, usu fit facile. Quidquid facies, cito redi à corpore ad animum, illum diebus ac noctibus exerce. labore modico alitur ille. Hanc exercitationem non frigus, non æstus impedit, ne senectus quidem. Id bonum cura, quod vetustate fit melius. Neque ego te jubeo semper imminere libro, aut pugillaribus. dandum & aliquod intervallum animo: ita tamen ut non resolvatur, sed remittatur. Gestatio & corpus concutit, & studio non officit: possis legere, possis dictare, possis loqui, possis audire: quorum nihil nec ambulatio quidem vetat fieri. Nec tu intentionem vocis contempseris: quam veto te per gradus & certos modos attollere, deinde deprimere. Quod si velis deinde quemadmodum ambules discere, admittes istos, quos nova artificia docuit fames: erit qui gradus tuos temperet, & buccas edentis observet, & in-

tantum

tantum procedet, inquantum ejus audaciam patientiæ lenitate produxeris. Quid ergo? à clamore protinus & à summa contentione vox tua incipiet? Usque adeo naturale est, paullatim incitari, ut litigantes quoque à sermone incipiant, ad vociferationem transeant. nemo statim Quiritium fidem implorat. Ergo utcumque tibi impetus animi suaserit, modo vehementius fac vitiis convicium, modo lentius, prout vox quoque te hortabitur & latus. Modesta, cum receperis illam revocarisque, descendat, non decidat: moderatoris sui temperamentum habeat, nec indocto & rustico more desæviat. Non enim id agitur, ut exerceatur vox, sed ut exerceat. Detraxi tibi non pusillum negotium: mercedula, & munus gratum, ad hæc beneficia accedet. Ecce insigne præceptum. Stulti vita ingrata est, trepida est, tota in futurum fertur. Quis hæc, inquis, dicit? Idem qui supra. Quam tu nunc vitam dici existimas stultam? Babæ & Ixionis? Non ita est. nostra dicitur: quos cæca cupiditas in nocitura, certe nunquam satiatura, præcipitat: quibus si quid satis esse posset, fuisset: qui non cogitamus quam jucundum sit nihil poscere, quam magnificum sit plenum esse, nec ex fortuna pendere. Subinde itaque, Lucili, quam multa sis consecutus, recordare: cum adspexeris quot te antecedant, cogita quot sequantur. Si vis gratus esse adversus deos, & adversus vitam tuam, cogita quam multos antecesseris. Quid tibi cum ceteris? te ipse antecessisti. finem constitue, quem transire ne possis quidem, si velis: discedent aliquando ista insidiosa bona, & sperantibus meliora, quam assecutis. Si quid in illis esset solidi, aliquando & implerent: nunc haurientium sitim concitant, & invitant speciosi apparatus. Quod futuri temporis incerta sors voluit, quare potius à

fortuna

fortuna impetrem, ut det, quam à me, ne petam? Quare autem petam, oblitus fragilitatis humanæ? Congeram? in quid? laborem? ecce hic ultimus dies. ut non sit, prope ab ultimo est.

EPIST. XVI.

Philosophiam vitæ necessariam, sed illam veram, esse: quæ in factis sit, & profectu. Disponi ab ea actiones & consilia. Non obstare, si Fatum sit, aut Fortuna sit: nam & illa docebit Deo parere, & Fortunam ac fortuita adspernari. Clausula item ab Epicuro: Secundum naturam qui vivit, dives: sperne opinionem.

LIquere tibi hoc scio, Lucili, neminem posse beate vivere, ne tolerabiliter quidem, sine sapientiæ studio: & beatam vitam perfecta sapientia effici, ceterum tolerabilem etiam inchoata. Sed hoc, quod liquet, firmandum, & altius quotidiana meditatione figendum est. Plus operis est in eo, ut proposita custodias, quam ut honesta proponas. Perseverandum est, & assiduo studio robur addendum, donec bona mens sit, quod bona voluntas est. Itaque tibi apud me pluribus verbis opus non est, aut affirmatis, aut tam longis: intelligo te multum profecisse. Quæ scribis, unde veniant scio: non sunt ficta, nec colorata. Dicam tamen quid sentiam. jam de te spem habeo, nondum fiduciam. Tu quoque idem facias volo. non est quod tibi cito & facile credas: excute te, & varie scrutare, & observa. Illud ante omnia vide, utrum in philosophia, an in ipsa vita profeceris. Non est philosophia populare artificium, nec ostentationi paratum: non in verbis, sed in rebus est. Nec in hoc adhibetur, ut aliqua oblectatione consumatur dies, ut dematur otio nausea: animum format & fabricat, vitam disponit, actiones regit, agenda

agenda & omittenda demonstrat, sedet ad gubernaculum, & per ancipitia fluctuantium dirigit cursum. sine hac nemo securus est. Innumerabilia accidunt singulis horis, quæ consilium exigunt, quod ab hac petendum est. Dicet aliquis: Quid mihi prodest philosophia, si fatum est? quid prodest, si Deus rector est? quid prodest, si casus imperat? Nam & mutari certa non possunt, & nihil præparari potest adversus incerta: si aut consilium meum Deus occupavit, decrevitque quid facerem, aut consilio meo nil fortuna permittit. Quidquid est ex his, Lucili, vel si omnia hæc sunt, philosophandum est: sive nos inexorabili lege fata constringunt, sive arbiter Deus universi cuncta disponit, sive casus res humanas sine ordine impellit & jactat, philosophia nos tueri debet. Hæc adhortabitur, ut Deo libenter pareamus, ut fortunæ contumaciter resistamus: hæc docebit ut Deum sequaris, feras casum. Sed non est nunc in hanc disputationem transeundum, quid sit juris nostri, si providentia in imperio est, aut si fatorum series illigatos trahit, aut si repentina, aut subita dominantur: illo nunc revertor, ut te moneam & exhorter, ne patiaris animum tuum delabi & refrigescere. Constitue illum, & contine, ut habitus fiat quod est impetus. Iam ab initio, si bene te novi circumspexisti ecquid hæc epistola munusculi attulerit? excute illam, & invenies. Non est quod miteris animum meum: adhuc de alieno liberalis sum. Quare autem alienum dixi? quidquid bene dictum est ab ullo, meum est. Sic quoque quod ab Epicuro dictum est: Si ad naturam vives, nunquam eris pauper: si ad opinionem, nunquam dives. Exiguum natura desiderat, opinio immensum. Congeratur in te, quidquid multi locupletes possederunt: ultra privatum pecuniæ

cuniæ modum fortuna te provehat, auro tegat, purpura vestiat, & eo deliciarum opumque perducat, ut terram marmoribus abscondas, & non tantum habere tibi liceat, sed calcare divitias: accedant statuæ & picturæ, & quidquid ars ulla luxuriæ laboravit: majora cupere ab his disces. Naturalia desideria finita sunt: ex falsa opinione nascentia, ubi desinant, non habent. nullus enim terminus falso est. Via eunti aliquid extremum est: error immensus est. Retrahe te à vanis: & cum voles scire, quod petis, utrum naturalem habeat, an cæcam cupiditatem, considera an possit alicubi consistere. Si longe progresso, semper aliquid longius restat; scito id naturale non esse.

EPIST. XVII.

Philosophiam autem non differendam, amplectendam omissis rebus. At pauper ero. Quid si hoc expetendum? expeditius philosophaberis. Iam Natura pauca desiderat: atque ea non deerunt. Clausula, Cui paupertas gravis, etiam opes erunt: nam vitium est in animo.

PRojice omnia ista, si sapis, imo ut sapias, & ad bonam mentem magno cursu, ac totis viribus, tende. Si quid est quo teneris, aut expedi, aut incide. Moratur, inquis, me res familiaris. sic illam disponere volo, ut sufficere nihil agenti possit: ne aut paupertas mihi oneri sit, aut ego alicui. Cum hæc dicis, non videris vim ac potentiam ejus de quo cogitas boni nosse: & summam quidem rei pervides, quantum philosophia prosit; partes autem nondum satis subtiliter dispicis. nec dum scis, quantum ubiq; nos adjuvet: quemadmodum & in maximis (ut Ciceronis utar verbis) opituletur, & in minima descendat. Mihi crede, advoca illam in concilium: suadebit tibi, ne ad calculos sedeas. Nempe hoc

hoc quæris, & hoc ista dilatione vis consequi, ne tibi paupertas timenda sit. Quid si appetenda est? multis ad philosophandum obstitere divitiæ: paupertas expedita est, secura est. Cum classicum cecinit, scit non se peti: cum aliqua conclamatio est, quomodo exeat, non quid efferat, quærit. Si navigandum est, non perstrepunt portus, nec unius comitatu inquieta sunt littora; non circumstat illam turba servorum, ad quos pascendos transmarinarum regionum est optanda fertilitas. Facile est pascere paucos ventres, & bene institutos, & nihil aliud desiderantes, quam impleri. Parvo fames constat, magno fastidium. Paupertas contenta est desideriis instantibus satisfacere. Quid est ergo, quare tu hanc recuses contubernalem, cujus mores sanus dives imitatur? Si vis vacare animo, aut pauper sis oportet, aut pauperi similis. Non potest studium salutare fieri sine frugalitatis cura: frugalitas autem, paupertas voluntaria est. Tolle itaque istas excusationes: Quantum sat est, nondum habeo: si ad illam summam pervenero, tunc me totum philosophiæ dabo. Atqui nihil prius quam hoc parandum est: quod tu differs, & post cetera paras, ab hoc incipiendum est. Parare, inquis, unde vivam, volo. Simul & parare disce. Si quid te vetat bene vivere, bene mori non vetat. Non est quod paupertas nos à philosophia revocet, ne egestas quidem: toleranda est enim ad hoc properantibus vel fames, quam toleravere quidam in obsidionibus. Et quod aliud erat illius patientiæ præmium, quam in arbitrium non cadere victoris? quanto hoc majus est, quo promittitur perpetua libertas, nullius, nec hominis, nec Dei timor? Et quidem vel esurienti ad ista veniendum est. Perpessi sunt exercitus inopiam omnium rerum, vixerunt herbarum radicibus, & dictu fœdam tulerunt famem.

famem. hæc omnia paſſi ſunt pro regno (quo magis mireris) alieno: dubitabit aliquis ferre paupertatem, ut animum furoribus liberet? Non eſt ergo prius acquirendum. licet ad philoſophiam etiam ſine viatico pervenire. Ita eſt, cum omnia habueris, tunc & ſapientiam habere voles. Hæc erit ultimum vitæ inſtrumentum, & (ut ita dicam) additamentum. Tu vero, ſive aliquid habes, jam philoſophare: unde enim ſcis, an jam nimis habeas? ſive nihil, hoc prius quære, quam quidquam. At neceſſaria deerunt. Primum deeſſe non poterunt, quia natura minimum petit: naturæ autem ſe ſapiens accommodat. Sed ſi neceſſitates ultimæ inciderint, jamdudum exſiliet è vita, & moleſtus ſibi eſſe deſinet. Si vero exiguum fuerit & anguſtum, quo poſſit vita produci: id boni conſulet, nec ultra neceſſaria ſolicitus aut anxius, ventri & ſcapulis ſuum reddet, & occupationes divitum, concurſationesque ad divitias euntium, ſecurus lætusque ridebit, ac dicet: Quid in longum ipſe te differs? exſpectabisne fœnoris quæſtum, aut ex merce compendium, aut tabulas beati ſenis, cum fieri poſſis ſtatim dives? Repræſentat opes ſapientia: quas cuicumque fecit ſupervacuas, dedit. Hæc ad alios pertinent: tu locupletibus propior es. Sæculum muta, nimis habes. Ineſt omni ſæculo, quod ſat eſt. Poteram hoc loco epiſtolam claudere, niſi te male inſtituiſſem. Reges Parthos non poteſt quiſquam ſalutare ſine munere, tibi valedicere non licet gratis. quid iſtuc? ab Epicuro mutuum ſumam. Multis paraſſe divitias, non finis miſeriarum fuit, ſed mutatio. Non hoc miror. non eſt enim in rebus vitium, ſed in ipſo animo. Illud quod paupertatem gravem fecerat, & divitias graves fecit. Quemadmodum nihil differt, utrum ægrum in ligneo lecto, an in aureo colloces:

colloces: quocumque illum tranſtuleris, morbum ſuum ſecum transfert, ſic nihil refert, utrum animus æger in divitiis, an in paupertate ponatur. malum ſuum, illum ſequitur.

EPIST. XVIII.

Sapientem, in publica laſcivia, temperanter ſe gerere: & aut nihil aut parum ex moribus libare. Quomodocumque; utile eſſe, certis diebus abſtinere, parcere, pauperes adſimilare. Praexercitatio eſt ad veram inopiam, ſi ea venit. Clauſula ab Epicuro: Ira inſaniæ aſſidet.

DEcember eſt menſis, cum maxime civitas deſudat. Ius luxuriæ publicæ datum eſt: ingenti apparatu ſonant omnia: tanquam quidquam inter Saturnalia interſit, & dies rerum agendarum. Adeo nihil intereſt, ut non videatur mihi erraſſe, qui dixit, olim menſem Decembrem fuiſſe, nunc annum. Si te hic haberem, libenter tecum conferrem quid exiſtimares eſſe faciendum, utrum nihil ex quotidiana conſuetudine movendum; an, ne diſſidere videremur cum publicis moribus, & hilarius cænandum & exuendam togam. Nam quod fieri niſi in tumultu & triſti tempore civitatis non ſolebat, voluptatis cauſſa ac feſtorum dierum veſtem mutavimus. Si te bene novi, arbitri partibus functus, nec per omnia nos ſimiles eſſe pilleatæ turbæ voluiſſes, nec per omnia diſſimiles: niſi forte his maxime diebus animo imperandum eſt, ut tunc voluptatibus ſolus abſtineat, cum in illas omnis turba procubuit. Certiſſimum argumentum infirmitatis ſuæ capit, ſi ad blanda & in luxuriam trahentia nec it, nec abducitur. Hoc multo fortius eſt, ebrio ac vomitante populo, ſiccum ac ſobrium eſſe: illud temperatius, non excerpere ſe, nec inſigniri, nec miſceri omnibus: & eadem, ſed non

non eodum modo, facere. Licet enim sine luxuria agere festum diem. Ceterum adeo mihi placet tentare animi tui firmitatem, ut ex præcepto magnorum virorum tibi quoque præcipiam: interponas aliquot dies, quibus contentus minimo ac vilissimo cibo, dura atque horrida veste, dicas tibi: Hoc est quod timebatur? In ipsa securitate animus ad difficilia se præparet, & contra injurias fortunæ, inter beneficia firmetur. Miles in media pace decurrit sine ullo hoste, vallum jacit, & supervacuo labore lassatur, ut sufficere necessario possit. Quem in ipsa re trepidare nolueris, ante rem exerce. Hoc secuti sunt, qui omnibus mensibus paupertatem imitati, prope ad inopiam accesserunt, ne unquam expavescerent, quod sæpe didicissent. Non est nunc quod existimes me ducere te ad modicas cœnas & pauperum cellas, & quidquid aliud est per quod luxuria divitiarum tædio ludit. Grabatus ille verus sit, & sagum, & panis durus ac sordidus. Hoc triduo & quatriduo fer, interdum pluribus diebus: ut non lusus sit, sed experimentum. Tunc mihi crede, Lucili, exsultabis, dupondio satur, & intelliges ad saturitatem non opus esse fortuna: hoc enim quod necessitati sat est, debet etiam irata. Non est tamen quare tu multum tibi facere videaris: facies enim quod multa milia servorum, multa milia pauperum faciunt. Illo nomine te suspice, quod facies non coactus. Tam facile erit tibi illud pati semper, quam aliquando experiri. Exerceamur ad palum: & ne imparatos fortuna deprehendat, fiat nobis paupertas familiaris. Securius divites erimus, si scierimus quam non sit grave pauperes esse. Certos habebat dies ille magister voluptatis Epicurus, quibus maligne famem exstingueret: visurus an aliquid deesset ex plena & consummata voluptate, vel quantum deesset,

esset, & an dignum, quod quis magno labore pensaret. hoc certe in his epistolis ait, quas scripsit, Charino magistratu, ad Polyænum. Et quidem gloriatur, non toto asse se pasci: Metrodorum, qui nondum tantum profecerit, toto. In hoc tu victu saturitatem non putas esse? Et voluptas est. Voluptas autem, non illa levis & fugax, & subinde reficienda, sed stabilis & certa. Non enim jucunda res est aqua & polenta, aut frustum hordeacei panis: sed summa voluptas est, posse capere etiam ex his voluptatem, & ad id se reduxisse, quod eripere nulla fortunæ iniquitas possit. Liberaliora sunt alimenta carceris: sepositos ad capitale supplicium, non tam anguste, qui occisurus est, pascit. Quanta est animi magnitudo, ad id sua sponte descendere, quod nec ad extrema quidem redactis timendum sit? hoc est præoccupare tela fortunæ. Incipe ergo, mi Lucili, sequi horum consuetudinem, & aliquos dies destina, quibus secedas à tuis rebus, minimoque te facias familiarem. Incipe cum paupertate habere commercium.

Aude hospes contemnere opes, & te quoq; dignum
Finge Deo. ———

Nemo alius est Deo dignus, quam qui opes contempsit. quarum possessione tibi non interdico: sed efficere volo, ut illas intrepide possideas. quod uno consequeris modo, si te etiam sine illis beate victurum persuaseris tibi; si illas tanquam exituras semper adspexeris. Sed jam incipiamus epistolam complicare. Prius, inquis, redde quod debes. Delegabo tibi Epicurum: ab illo fiet numeratio. Immodica ira gignit insaniam. Hoc quam verum sit, necesse est scias, cum habueris & servum, & inimicum. In omnes personas hic exardescit affectus: tam ex amore nascitur, quam ex odio: non

minus inter seria, quam inter lusus & jocos. Nec interest, ex quam magna caussa nascatur, sed in qualem perveniat animum. Sic ignis non refert quam magnus, sed quo incidat. nam etiam maximum solida non receperunt: rursus arida, & corripi facilia, scintillam quoque fovent usque in incendium. Ita est, mi Lucili, ingentis iræ exitus, furor est: & ideo ira vitanda est, non moderationis caussa, sed sanitatis.

Epist. XIX.

Omittendas aut abjiciendas occupationes, & otium captandum: sed otium, non latebras. Monet ab aula & splendore abire: quæ tumultus & fluctus suos habent. Clausula ab eodem magistro: Vide quibuscum mensa communices.

Exsulto quotiens epistolas tuas accipio. implent enim me bona spe: jam non promittunt de te, sed spondent. Ita fac, oro atque obsecro: quid enim habeo melius, quod amicum rogem, quam quod pro ipso rogaturus sum? si potes, subduc te istis occupationibus: si minus, eripe. Satis multum temporis sparsimus, incipiamus in senectute vasa colligere. Nunquid invidiosum est? in freto viximus, moriamur in portu. Neque ego suaserim tibi nomen ex otio petere, quod nec jactare debes, nec abscondere. Numquam enim usque eo te abigam, generis humani furore damnato: ut latebram tibi aliquam parari & oblivionem velim. id age, ut otium tuum non emineat, sed appareat. Deinde videbunt de isto, quibus integra sunt & propria consilia: an velint vitam per obscurum transmittere. tibi liberum non est. In medium te protulit ingenii vigor, scriptorum elegantia, claræ & nobiles amicitiæ. Tanta notitia te invasit, ut si in extrema mergaris, ac penitus condaris, tamen

priora

priora te monstrabunt. tenebras habere non potes: sequetur pristinæ lucis multum, quocumque fugeris. Quietem potes vindicare, sine ullius odio, sine desiderio, aut morsu animi tui. Quid enim relinques, quod invitus relictum à te possis cogitare? clientes? quorum nemo te ipsum sequitur, sed aliquid ex te. Amicos? olim amicitia petebatur, nunc præda. Mutabunt testamenta destituti senes? migrabit ad aliud limen salutator? non potest parvo res magna constare. Æstima utrum te relinquere, an aliquid ex tuis malis. Vtinam tibi quidem senescere contigisset intra natalium tuorum modum, nec te in altum fortuna misisset! Tulit te longe à conspectu vitæ salubris rapida felicitas, provincia & procuratio, & quidquid ab istis promittitur: majora deinde officia te excipient, & ex aliis alia. Quis exitus erit? quid exspectas, donec desinas? habere, quod cupias? Nunquam erit tempus. Qualem dicimus esse seriem caussarum, ex quibus nectitur fatum, talem & cupiditatum: altera ex fine alterius nascitur. In eam demissus es vitam, quæ nunquam tibi miseriarum terminum ac servitutis ipsa factura sit. Subduc cervicem jugo tritam. semel illam incidi, quam semper premi, satius est. Si te ad privata retuleris, minora erunt omnia, sed affatim implebunt: at nunc plurima & undique ingesta non satiant. Vtrum autem mavis, ex inopia saturitatem, an in copia famem? Et avida felicitas est, & alienæ aviditati exposita. Quamdiu tibi satis nihil fuerit, ipse aliis non eris. Quomodo, inquis, exibo? utcumque. Cogita quam multa temere pro pecunia, quam multa laboriose pro honore tentaveris: aliquid & pro otio audendum est, aut in ista sollicitudine procurationum, & deinde urbanorum officiorum, senescendum in tumultu, ac semper

novis fluctibus, quos effugere nulla modestia, nulla vitæ quiete contingit. Quid enim ad rem pertinet, an tu quiescere velis? fortuna tua non vult. Quid si illi etiam nunc permiseris crescere? quantum ad successum accesserit, accedet ad metum. Volo tibi hoc loco referre dictum Mecænatis, vera in ipso eculeo docuit. Ipsa enim altitudo attonat summa. Si quæris, in quo libro dixerit, in eo qui Prometheus inscribitur. hoc voluit dicere, attonita habet summa. Est ergo tanti ulla potentia, ut sit tibi tam ebrius sermo? Ingeniosus vir ille fuit, magnum exemplum Romanæ eloquentiæ daturus, nisi illum enervasset felicitas, imo castrasset. Hic te exitus manet, nisi jam contrahas vela, nisi (quod ille sero voluit) terram leges. Poteram tecum & hac Macænatis sententia parem facere rationem: sed movebis mihi controversiam, si te novi, nec voles quod debeo, in aspero & probo accipere. Vt se res habet, ab Epicuro versura facienda est. Ante, inquit, circumspiciendum est, cum quibus edas & bibas, quam quid edas & bibas. Nam sine amico visceratio, leonis ac lupi vita est. Hoc non continget tibi, nisi secesseris: alioquin habebis convivas, quos ex turba salutantium nomenclator digesserit. Errat autem qui amicum in atrio quærit, in convivio probat. Nullum habet majus malum occupatus homo, & bonis suis obsessus, quam quod amicos sibi putat, quibus ipse non est: quod beneficia sua efficacia judicat ad conciliandos amicos, cum quidam, quo plus debent, magis oderint. Leve æs alienum debitorem facit, grave inimicum. Quid ergo? beneficia non parant amicitias? parant, si accepturos licuit eligere; si collata, non sparsa sunt. Itaque dum incipis esse mentis tuæ, interim hoc consilio sapientum utere, ut magis ad

rem

rem existimes pertinere, quis, quam quid acceperit.

EPIST. XX.

Philosophiam in factis, non verbis esse: itaque ad illa eundum. Et constanter eundum. nam Sapientia, est convenientia, & tenor unius voluntatum, ac vitæ. Paupertas etiam non timenda: & divitiæ, si assint, non amandæ. Iterum monitio, pauperem certis diebus agere, & imitari.

SI vales, & te dignum putas qui aliquando fias tuus, gaudeo. mea enim gloria erit, si te istinc ubi sine spe exeundi fluctuaris, extraxero. Illud autem, mi Lucili, te rogo atque hortor, ut philosophiam in præcordia ima demittas, & experimentum tui profectus capias, non oratione, nec scripto: sed animi firmitate, & cupiditatum deminutione. Verba rebus proba. Aliud propositum est declamantibus, & assensionem coronæ captantibus, aliud his qui juvenum & otiosorum aures disputatione varia aut volubili detinent. Facere docet philosophia, non dicere: & hoc exigit, ut ad legem suam quisque vivat, ne orationi vita dissentiat, ut ipsa inter se vita unius, sine actionum dissensione, coloris sit. Maximum hoc est & officium sapientiæ, & indicium, ut verbis opera concordent, ut & ipse ubique par sibi idemque sit. Quis hoc præstabit? pauci, aliqui tamen. Est difficile hoc: nec dico sapientem semper uno iturum gradu, sed una via. Observa itaque, nunquid vestis tua domusque dissentiant: nunquid in te liberalis sis, in tuos sordidus: nunquid cœnes frugaliter, ædifices luxuriose. Vnam semel, ad quam vivas, regulam prende, & ad hanc omnem vitam tuam exæqua. Quidam se domi contrahunt, dilatant foris & extendunt. Vitium est hæc diver-

ſitas, & ſignum vacillantis animi, ac nondum habentis tenorem ſuum. Etiamnum dicam unde ſit iſta inconſtantia, & diſſimilitudo rerum conſiliorumque. Nemo proponit ſibi quid velit, nec ſi propoſuit, perſeverat in eo, ſed tranſilit: nec tantum mutat, ſed redit, & in ea quæ deſeruit ac damnavit, revolvitur. Itaque ut relinquam definitiones ſapientiæ veteres, & totum complectar humanæ vitæ modum, hac poſſum contentus eſſe: Quid eſt ſapientia? Semper idem velle atque idem nolle. Licet illam exceptiunculam non adjicias, ut rectum ſit quod velis. Non poteſt cuiquam ſemper idem placere, niſi rectum. Neſciunt ergo homines quid velint, niſi illo momento, quo volunt. in totum, nulli velle aut nolle decretum eſt. Variatur quotidie judicium, & in contrarium vertitur: ac pleriſque agitur vita per luſum. Preme ergo quod cœpiſti: & fortaſſe perduceris aut ad ſummum, aut eo quod ſummum nondum eſſe ſolus intelligas. Quid fiet, inquis, huic turbæ familiarium? Turba iſta cum à te paſci deſierit, ipſa ſe paſcet: aut quod tu beneficio tuo non potes ſcire, paupertatis ſcies. Illa veros certoſque amicos retinebit: diſcedet quiſquis non te, ſed aliud ſequebatur. Non eſt autem vel ob hoc unum amanda paupertas, quod, à quibus ameris, oſtendit? O quando ille veniet dies, quo nemo in honorem tuum mentiatur? Huc ergo cogitationes tuæ tendant, hoc cura, hoc opta, omnia alia vota Deo remiſſurus, ut contentus ſis temetipſo & ex te naſcentibus bonis. Quæ poteſt eſſe felicitas Deo propior? Redige te ad parva, ex quibus cadere non poſſis: idque ut libentius facias, ad hoc pertinebit tributum epiſtolæ hujus, quod ſtatim conferam. Invideas licet: etiam nunc libenter pro me dependet Epicurus. Magnificentior (mihi crede) ſermo tuus

tuus in grabato videbitur & in panno. non enim dicentur tantum illa, sed probabuntur. Ego certe aliter audio quæ dicit Demetrius noster, cum illum vidi nudum, quanto minus quam stramentis incubantem? tunc enim non præceptor veri, sed testis est. Quid ergo? non licet divitias in sinu positas contemnere? Quid ni liceat? & ille ingentis animi est, qui illas circumfusas sibi multum diuque miratus, quod ad se venerint, ridet, suasque audit magis esse quam sentit. Multum est, non corrumpi divitiarum contubernio. Magnus est ille qui in divitiis pauper est: sed securior, qui caret divitiis. Nescio, inquis, quomodo iste paupertatem laturus sit, si in illam inciderit. Nec ego Epicuri angelus scio, an pauper iste contempturus sit divitias, si in illas inciderit. Itaque in utroque mens æstimanda est, inspiciendumque, an ille paupertati indulgeat, an hic divitiis non indulgeat. Alioquin leve argumentum est bonæ voluntatis grabatus, aut pannus, nisi apparuit aliquem illa non necessitate pati, sed malle. Ceterum magnæ indolis est, ad ista non properare tanquam ad meliora, sed præparare tanquam ad facilia. Et sunt, Lucili, facilia. cum vero multo ante meditatus accesseris, jucunda quoque. Inest enim illis, sine qua nihil est jucundum, securitas. Necessarium ergo judico id, quod tibi scripsi magnos viros sępe fecisse, aliquos dies interponere, quibus nos imaginaria paupertate exerceamus ad veram: quod eo magis faciendum est, quod deliciis permaduimus, & omnia dura ac difficilia judicamus. Potius excitandus è somno, & vellicandus est animus, admonendusque naturam nobis minimum constituisse. Nemo nascitur dives. quisquis exit in lucem, jussus est lacte & panno esse contentus. ab his initiis nos regna non capiunt.

EPIST. XXI.

Verum splendorem à Philosophia, non ab honoribus aut titulis esse. Dare illam nomen mansurum & famam, habenti; & adhaerenti quoque. Emblema ab Epicuro: Vt divitias augeas, cupiditates minue.

CVm istis negotium tibi esse judicas, de quibus scripseras? maximum negotium tecum habes: tu tibi molestus es. Quid velis, nescis: melius probas honesta, quam sequeris. vides ubi sit posita felicitas, sed ad illam pervenire non audes. Quid sit autem quod te impediat, quia parum ipse dispicis, dicam. Magna hæc esse existimas, quæ relicturus es: & cum proposuisti tibi illam securitatem, ad quam transiturus es, retinet te hujus vitæ, à qua recessurus es, fulgor, tanquam in sordida & obscura casurum. Erras Lucili: ex hac vita ad illam ascenditur. Quod interest inter splendorem & lucem, cum hæc certam originem habeat ac suam, ille niteat alieno: hoc inter hanc vitam, & illam. Hæc, quia fulgore extrinsecus veniente percussa est, crassam illi statim umbram faciet quisquis obstiterit: illa vero suo lumine illustris est. Studia te tua clarum & nobilem efficient. Exemplum Epicuri referam. cum Idomeneo scriberet, & illum à vita speciosa ad fidelem stabilemque gloriam revocaret, rigidæ tunc potentiæ ministrum, & magna tractantem: Si gloria, inquit, tangeris, notiorem te epistolæ meæ facient, quam omnia ista quæ colis, & propter quæ coleris. Nunquid ergo mentitus est? quis Idomenea nosset, nisi Epicurus illum suis litteris incidisset? Omnes illos megistanas & satrapas, & regem ipsum, ex quo Idomenei titulus petebatur, oblivio alta suppressit. Nomen Attici perire Ciceronis epistolæ non sinunt.

sinunt. nihil illi profuisset gener Agrippa, & Tiberius progener, & Drusus Cæsar pronepos: inter tam magna nomina taceretur, nisi Cicero illum applicuisset. Profunda supra nos altitudo temporis veniet, pauca ingenia caput exserent, & in idem quandoque silentium abitura oblivioni resistent, ac se diu vindicabunt. Quod Epicurus amico suo potuit promittere, hoc tibi promitto, Lucili. Habebo apud posteros gratiam, possum mecum duratura nomina educere. Virgilius noster duobus memoriam æternam promisit, & præstat:

Fortunati ambo, si quid mea carmina possunt,
Nulla dies unquam memori vos eximet ævo:
Dum domus Æneæ Capitoli immobile saxum
Accolet, imperiumque pater Romanus habebit.

Quoscumque in medium fortuna protulit, quicumque membra ac partes alienæ potentiæ fuerant, horum gratia viguit, domus frequentata est, dum ipsi steterunt: post ipsos cito memoria defecit. Ingeniorum crescit dignatio: nec ipsis tantum habetur, sed quidquid illorum memoriæ adhæsit, excipitur. Ne gratis Idomeneus in epistolam meam venerit, ipse eam de suo redimet. Ad hunc Epicurus illam nobilem sententiam scripsit, qua hortatur ut Pythoclea locupletem non publica, nec ancipiti via faciat. Si vis, inquit, Pythoclea divitem facere, non pecuniæ adjiciendum, sed cupiditatibus detrahendum est. Et apertior ista sententia est, quam ut interpretanda sit, & disertior quam ut adjuvanda. Hoc unum te admoneo, ne istud tantum existimes de divitiis dictum: quocumque transtuleris, idem poterit. Si vis Pythoclea honestum facere, non honoribus adjiciendum est, sed cupiditatibus detrahendum. Si vis Pythoclea esse in perpetua voluptate, non voluptatibus adjiciendum est, sed cupiditatibus detrahendum.

hendum. Si vis Pythoclea senem facere, & implere vitam, non annis adjiciendum est, sed cupiditatibus detrahendum. Has voces non est quod Epicuri esse judices; publicæ sunt. Quod fieri in senatu solet, faciendum ego in philosophia quoque existimo. cum censuit aliquis, quod ex parte mihi placeat: jubeo illum dividere sententiam, & sequor. Eo libentius Epicuri egregia dicta commemoro, ut istis, qui ad illa confugient, spe mala inducti, qui velamentum seipsos suorum vitiorum habituros existimant, probem, quocumque ierint, honeste esse vivendum. Cum adierint hos hortulos, & inscriptum hortulis, Hospes hic bene manebis, hic summum bonum voluptas est: paratus erit istius domicilii custos, hospitalis, humanus, & te polenta excipiet, & aquam quoque large administrabit. & dicet: Ecquid bene acceptus es? Non irritant, inquam, hi hortuli famem, sed extinguunt: nec majorem ipsis potionibus sitim faciunt, sed naturali & gratuito remedio sedant. In hac voluptate consenui. de his tecum desideriis loquor, quæ consolationem non recipiunt, quibus dandum est aliquid ut desinant. Nam de illis extraordinariis quæ licet differre, licet castigare & opprimere, hoc unum commonefaciam; Ista voluptas non naturalis est, non necessaria: huic nihil debes. si quid impendis, voluntarium est. Venter præcepta non audit, poscit, appellat. non est tamen molestus creditor, parvo dimittitur: si modo das illi quod debes, non quod potes.

EPIST. XXII.

Fortiter exeundum esse ab occupationibus, & solvendos laqueos aut rumpendos. Sed tamen opportunitas & εὐκαιρία exspectetur: nec elabatur. Spernit deinde & abjicit splendores istos falsos.

falsos. Tum ab Epicuro sententia: Omnes exire pueros è vita: id est, veræ ejus ignaros.

IAm intelligas educendum esse te ex istis occupationibus, speciosis & malis: sed quomodo id consequi possis, quæris. Quædam non nisi à præsente monstrantur. Non potest medicus per epistolas cibi, aut balnei, tempus eligere: vena tangenda est. Vetus proverbium est, Gladiatorem in arena capere consilium. Aliquid adversarii vultus, aliquid manus mota, aliquid ipsa inclinatio corporis, intuentem monet. Quid fieri soleat, quid oporteat, in universum & mandari potest, & scribi: tale consilium non tantum absentibus, sed etiam posteris datur. illud alterum quando fieri debeat, aut quemadmodum, ex longinquo nemo suadebit: cum rebus ipsis deliberandum est. Non tantum præsentis, sed vigilantis est, occasionem observare properantem. Itaq; hanc circumspice: hanc si videris, prende: & toto impetu, totis viribus id age, ut te istis officiis exuas. Et quidem quam sententiam feram, attende. Censeo, aut ex ista vita tibi, aut è vita exeundum. Sed illud idem existimo, leni eundum via: ut quod male implicuisti, solvas potius quam abrumpas. dummodo, si alia solvendi ratio non erit, vel abrumpas. Nemo tam timidus est, ut malit semper pendere, quam semel cadere. Interim, quod primum est, impedire te noli, contentus esto negotiis, in quæ descendisti, vel quod videri mavis, incidisti. Non est quod ad ulteriora nitaris. aut perdes excusationem, & apparebit te non incidisse. Ista enim quæ dici solent, falsa sunt: Non potui aliter. Quid si nollem? necesse erat. Nulli necesse est, felicitatem cursu sequi: est aliquid, etiam si non repugnare, subsistere, nec instare fortunæ ferenti. Nunquid offenderis, si in consilium non venio tantum, sed advo-

co?

co? & quidem prudentiores quam ipse sum, ad quos soleo referre, si quid delibero. Epicuri epistolam ad hanc rem pertinentem legi, Idomeneo quæ scribitur. quem rogat, ut quantum potest fugiat & properet, antequam aliqua vis major interveniat, & auferat libertatem recedendi. Idem tamen subjicit, nihil esse tentandum, nisi cum apte poterit tempestiveque tentari: sed cum illud tempus diu captatum venerit, exsiliendum ait. Dormitare de fuga cogitantem vetat, & sperat etiam ex difficillimis salutarem exitum: si nec properemus ante tempus, nec cessemus in tempore. Puto nunc & Stoicam sententiam quæris. non est quod quisquam illos apud te temeritatis infamet: cautiores quam fortiores sunt. Exspectas forsitan, ut tibi hæc dicantur? Turpe est cedere oneri: luctare cum officio, quod semel recepisti. Non est vir fortis & strenuus, qui laborem fugit: verum ibi crescit illi animus, ipsa rerum difficultate. Dicentur tibi ista, si operæpretium habebit perseverantia, si nihil indignum bono viro faciendum patiendumve erit: alioquin sordido se & contumelioso labore non conteret, nec in negotiis erit negotii causa. Ne illud quidem, quod existimas eum facturum, faciet, ut ambitiosis rebus implicitus, earum semper æstus ferat. Sed cum viderit brevia in quibus volutatur, incerta, ancipitia: repetet pedem, nec vertet terga, sed sensim recedet in tutum. Facile est autem, mi Lucili, occupationes evadere, si occupationum pretia contempseris. illa sunt, quæ nos morantur & detinent. Quid ergo? tam longas spes relinquam? ab ipsa messe discedam? nudum erit latus? incomitata lectica? atrium vacuum? Ab his ergo inviti homines recedunt, & mercedem miseriarum amant, ipsas execrantur. Sic de ambitione, quomodo de amica querun-

queruntur: id est, si verum affectum eorum inspicias, non oderunt, sed litigant. Excute istos, qui quæ cupiere, deplorant, & de earum rerum loquuntur fuga, quibus carere non possunt: videbis voluntariam esse illis in eo moram, quod, ægre ferre ipsos & misere, loquuntur. Ita est, mi Lucili, paucos servitus, plures servitutem tenent. Sed si deponere illam in animo est, & libertas bona fide placuit: in hoc autem unum advocationem petis, ut sine perpetua solicitudine id tibi facere contingat: quid ni te tota cohors Stoicorum probatura sit? Omnes Zenones & Chrysippi moderata, & honesta, & vera suadebunt. Sed si propter hoc tergiversaris, ut circumspicias, quantum feras tecum, & quam magna pecunia instruas otium: nunquam exitum invenies. Nemo cum sarcinis enatat. Emerge ad meliorem vitam, propitiis diis. sed non sic, quo modo istis propitii sunt, quibus bono ac benigno vultu mala magnifica tribuerunt: hoc uno excusati, quod ista quæ urunt, quæ excruciant, optantibus data sunt. Iam imprimebam epistolæ signum: resolvenda est, ut cum sollenni ad te munusculo veniat, & aliquam magnificam vocem secum ferat. & ecce occurrit mihi nescio utrum verior, an eloquentior, cujus? inquis. Epicuri. adhuc enim alienas sarcinas adorno. Nemo non ita exit è vita, tanquam modo intraverit. Quemcumque vis occupa, adolescentem, senem, medium: invenies æque timidum mortis, æque inscium vitæ. nemo quidquam habet facti. in futurum enim nostra distulimus. Nihil me magis in ista voce delectat, quam quod exprobratur senibus infantia. Nemo, inquit, aliter, quam quomodo natus est, exit è vita. Falsum est, peiores morimur, quam nascimur. Nostrum istud, non naturæ vitium est. illa de nobis conqueri debet, &

dicere:

dicere: Quid hoc est? sine cupiditatibus vos genui, sine timoribus, sine superstitione, sine perfidia, ceterisque pestibus: quales intrastis, exite. Percepit sapientiam, si quis tam securus moritur, quam nascitur. Nunc vero trepidamus, cum periculum accessit: non animus nobis, non color constat: lacrimæ nihil profuturæ cadunt. Quid est turpius, quam in ipso limine securitatis esse solicitum? Caussa autem hæc est, quod inanes omnium bonorum sumus, quorum in fine vitæ desiderio laboramus. Non enim apud nos pars ejus ulla subsedit. transmissa est, & effluxit. Nemo quam bene vivat, sed quam diu, curat: cum omnibus possit contingere, ut bene vivant; ut diu, nulli.

EPIST. XXIII.

Monet verum gaudium quærere. quod illud? severum, & ex vero Bono natum. Reliqua fallacia & fugacia sunt, hoc solidum, & firmum: quia in solido situm, & animo, optima nostri parte. Uno verbo, positum est in Conscientia. Epicuri deinde dictum: Turpe & molestum, vitam semper incohare. & inconstantes damnantur.

PUtas me tibi scripturum, quam humane nobiscum hiems egerit, quæ & remissa fuit, & brevis: quam malignum ver sit, quam præposterum frigus, & alias ineptias verba quærentium. Ego vero aliquid, quod & mihi & tibi prodesse possit, scribam. Quid autem id erit, nisi ut te exhorter ad bonam mentem? Hujus fundamentum quod sit, quæris? ne gaudeas vanis. Fundamentum hoc esse dixi: culmen est. Ad summa pervenit, qui scit quo gaudeat, qui felicitatem suam in aliena potestate non posuit. Solicitus est, & incertus sui, quem spes aliqua proritat: licet ad manum sit, licet non

non ex difficili petatur, licet illum nunquam ſperata deceperint. Hoc ante omnia fac, mi Lucili, diſce gaudere. Exiſtimas me nunc detrahere tibi multas voluptates, qui fortuita ſubmoveo, qui ſpes, dulciſſima oblectamenta, devitandas exiſtimo? imo contra. nolo tibi unquam deeſſe lætitiam. volo illam tibi domi naſci: naſcetur, ſi modo intra teipſum ſit. Ceteræ hilaritates non implent pectus, ſed frontem remittunt, leves ſunt: niſi forte tu judicas illum gaudere qui ridet. Animus debet eſſe alacer & fidens, & ſuper omnia erectus. Mihi crede, res ſevera eſt verum gaudium. An tu exiſtimas quemquam ſoluto vultu, &, ut iſti delicati loquuntur, hilari oculo mortem contemnere? paupertati domum aperire? voluptates tenere ſub fræno? meditari dolorum patientiam? Hæc qui apud ſe verſat, in magno gaudio eſt, ſed parum blando. In hujus gaudii poſſeſſione eſſe te volo. nunquam deficiet, cum ſemel unde petatur inveneris. Levium metallorum fructus in ſummo eſt: illa opulentiſſima ſunt, quorum in alto latet vena, aſſidue plenius reſponſura fodienti. Hæc quibus delectatur vulgus, tenuem habent ac perfuſoriam voluptatem: & quodcumque invecticium gaudium eſt, fundamento caret. Hoc de quo loquor, ad quod te conor perducere, ſolidum eſt, & quod plus pateat introrſus. Fac oro te, Lucili cariſſime, quod unum poteſt te præſtare felicem. disjice & conculca iſta quæ extrinſecus ſplendent, quæ tibi promittuntur ab alio: ad verum bonum ſpecta, & de tuo gaude. Quid eſt autem hoc? de te ipſo, & tui optima parte. Corpuſculum quoque, etiam ſi nihil fieri ſine illo poteſt, magis neceſſariam rem crede, quam magnam. Vanas ſuggerit voluptates, breves, pœnitendas, ac niſi magna moderatione temperentur, in contrarium abituras.

Ita

Ita dico, in præcipiti est voluptas, ad dolorem vergit, nisi modum teneat. modum autem tenere in eo difficile est, quod bonum esse credideris. Veri boni aviditas, tuta est. Quid sit istud, interrogas, aut unde subeat? dicam. Ex bona conscientia, ex honestis consiliis, ex rectis actionibus, ex contemptu fortuitorum, ex placido vitæ & continuo tenore unam prementis viam. Nam illi qui ex aliis propositis in alia transiliunt, aut ne transiliunt quidem, sed casu quodam transmittuntur, quomodo habere quidquam certum mansurumve possunt, suspensi & vagi? Pauci sunt, qui consilio se suaque disponant: ceteri eorum more quæ fluminibus innatant, non eunt, sed feruntur. Ex quibus alia lenior unda detinuit, ac mollius vexit; alia vehementior rapuit; alia proxime ripam, cursu languescente deposuit; alia torrens impetus ejecit in mare. Ideo constituendum est, quid velimus, & in eo perseverandum. Hic est locus solvendi æris alieni. Possum enim vocem tibi Epicuri tui reddere, & hanc epistolam liberare. Molestum est, semper vitam inchoare. aut si hoc modo magis sensus potest exprimi: Male vivunt qui semper vivere incipiunt. Quare, inquis? desiderat enim explanationem ista vox. Quia semper illis imperfecta vita est. non potest autem stare paratus ad mortem, qui modo incipit vivere. Id agendum est, ut satis vixerimus: nemo hoc putat, qui orditur cummaxime vitam. Non est quod existimes, paucos esse hos. propemodum omnes sunt. Quidam vivere tunc incipiunt, cum desinendum est. si hoc judicas mirum, adjiciam quod magis admireris: quidam ante vivere defecerunt, quam inciperent.

EPIST.

EPIST. XXIV.

Epistola inter bonas, pulchrasque. Hortatur non timere ventura, etsi minentur: imo proponere ventura, & sic se formare, examinando aut elevando. Quid enim omnes isti metus sunt? ultimus eorum mors est: & ratione contemne. Magni viri fecerunt, è plebe & servitiis fecerunt: cur tu non adspires? Deme personam rebus. quod times, dolor est: quem muliercula in puerperio tulit. Denique in hæc natus es, jactari, dolere, mori: agnosce sortem. Tamen (Epicuri præcepto) nec opta mortem, nec time.

SOllicitum te esse scribis de judicii eventu, quod tibi furor inimici denunciat, & existimas me suasurum ut meliora tibiipsi proponas, & acquiescas spei blandæ. Quid enim necesse est mala accersere, & satis cito patienda cum venerint, præsumere, ac præsens tempus futuri metu perdere? Est sine dubio stultum, quia quandoque sis futurus miser, esse jam miserum: sed ego alia te ad securitatem via ducam. Si vis omnem solicitudinem exuere, quidquid vereris ne eveniat, eventurum utique propone: & quodcumque illud est malum, tecum ipse metire, ac timorem tuum taxa. intelliges profecto, aut non magnum, aut non longum esse, quod metuis. nec diu exempla, quibus confirmeris, colligenda sunt: omnis illa ætas tulit. In quamcumque partem rerum, vel civilium, vel externarum, memoriam miseris; occurrent tibi ingenia, aut profectus, aut impetus magni. Nunquid accidere tibi si damneris, potest durius, quam ut mittaris in exsilium? ut ducaris in carcerem? nunquid ultra quidquam timendum est ulli, quam ut uratur? quam ut pereat? Singula ista constitue, & contemptores eorum cita, qui non quærendi, sed eligendi

eligendi sunt. Damnationem suam Rutilius sic tulit, tanquam nihil illi molestum esset aliud, quam quod male judicaretur. Exsilium Metellus fortiter tulit, Rutilius etiam libenter. alter, ut rediret, Reipub. præstitit: alter reditum suum Sullæ negavit, cui nihil tunc negabatur. In carcere Socrates disputavit, & exire (cum essent qui promitterent fugam) noluit: remansitque, ut duarum rerum gravissimarum hominibus metum demeret, mortis & carceris. Mucius ignibus manum imposuit. Acerbum est uri: quanto acerbius si id te faciente patiaris? Vides hominem non eruditum, nec ullis præceptis contra mortem aut dolorem subornatum, militari tantum robore instructum, pœnas à se irriti conatus exigentem. spectator distillantis in hostili foculo dextræ stetit, nec ante removit nudis ossibus fluentem manum, quam ignis illi ab hoste subductus est. Facere aliquid in illis castris felicius potuit, nihil fortius. Vide quanto acrior sit ad occupanda pericula virtus, quam crudelitas ad irroganda. Facilius Porsena Mucio ignovit, quod voluerat occidere; quam sibi Mucius, quod non occiderit. Decantatæ, inquis, in omnibus scholis fabulæ istæ sunt. jam mihi, cum ad contemnendam mortem ventum fuerit, Catonem narrabis. Quid ni ego narrem, ultima illa nocte Platonis librum legentem, posito ad caput gladio? duo hæc in rebus extremis instrumenta prospexerat, alterum ut vellet mori, alterum ut posset. Compositis ergo rebus, utcumque componi fractæ atque ultimæ poterant, id agendum existimavit, ne cui Catonem aut occidere liceret, aut servare contingeret. & stricto gladio, quem usque in illum diem ab omni cæde purum servaverat: Nihil, inquit, egisti, fortuna, omnibus conatibus meis obstando. non pro mea adhuc, sed

pro

pro patriæ libertate pugnavi: nec agebam tanta pertinacia, ut liber, sed ut inter liberos viverem: nunc quoniam deploratæ sunt res generis humani, Cato deducatur in tutum. Impressit deinde mortiferum corpori vulnus. quo obligato à medicis, cum minus sanguinis haberet, minus virium, animi idem, jam non tantum Cæsari, sed sibi iratus, nudas in vulnus manus egit, & generosum illum contemptoremque omnis potentiæ spiritum non emisit, sed ejecit. Non in hoc exempla hæc nunc congero, ut ingenium exerceam, sed ut te adversus id quod maxime terribile videtur, exhorter. Facilius autem exhortabor, si ostendero, non tantum fortes viros hoc momentum efflandæ animæ contempsisse: sed quosdam ad alia ignavos, in hac re exæquasse animum fortissimorum. sicut illum Cn. Pompeii socerum Scipionem, qui contrario in Africam vento relatus, cum teneri navem suam videret ab hostibus, ferro se transverberavit, & quærentibus ubi Imperator esset: Imperator, inquit, bene se habet. Vox hæc illum parem majoribus fecit, & fatalem Scipionibus in Africa gloriam non est interrumpi passa. Multum fuit Carthaginem vincere, sed amplius mortem. Imperator, inquit, bene se habet. An aliter debebat Imperator, & quidem Catonis, mori? Non revoco te ad historias, nec ex omnibus sæculis contemptores mortis, qui sunt plurimi, colligo: respice ad hæc nostra tempora, de quorum languore ac deliciis querimur. omnis ordinis homines succurrent, omnis fortunæ, omnis ætatis, qui mala sua morte præciderunt. Mihi crede, Lucili, adeo mors timenda non est, ut beneficio ejus nihil anteferendum sit. Securus itaque inimici minas audi: & quamvis conscientia tua tibi fiduciam faciat, tamen quia multa extra caussam valent,

valent, & quod æquiſſimum eſt ſpera, & ad id te quod eſt iniquiſſimum, compara. Illud ante omnia memento, demere rebus tumultum, ac videre quid in quaque re ſit: ſcies nihil eſſe in iſtis terribile, niſi ipſum timorem. Quod vides accidere pueris, hoc nobis quoque majuſculis pueris evenit. illi quos amant, quibus aſſueverunt, cum quibus ludunt, ſi perſonatos vident, expaveſcunt: non hominibus tantum, ſed & rebus perſona demenda eſt, & reddenda facies ſua. Quid mihi gladios & ignes oſtendis, & turbam carnificum circa te frementium? Tolle iſtam pompam ſub qua lates, & ſtultos territas. mors es, quam nuper ſervus meus, quam ancilla contempſit. Quid tu rurſus mihi flagella & eculeos magno apparatu explicas? quid ſingulis articulis ſingula machinamenta, quibus extorqueantur, aptata, & mille alia inſtrumenta excarnificandi particulatim hominis? Pone iſta, quæ nos obſtupefaciunt: jube conticeſcere gemitus & exclamationes, & vocum inter lacerationem eliſarum acerbitatem. Nempe dolor eſt, quem podagricus ille contemnit, quem ſtomachicus ille in ipſis deliciis perfert, quem in puerperio puella perpetitur. Levis eſt, ſi ferre poſſum: brevis eſt, ſi ferre non poſſum. Hæc in animo voluta, quæ ſæpe audiſti, ſæpe dixiſti: ſed an vere audieris, an vere dixeris, effectu proba. hoc enim turpiſſimum eſt, quod nobis objici ſolet, verba nos philoſophiæ, non opera tractare. Quid tu? nunc primum tibi mortem imminere ſciſti, nunc exſilium, nunc dolorem? in hæc natus es. Quidquid fieri poteſt, quaſi futurum cogitemus. Quod facere te moneo, ſcio certe feciſſe. Nunc admoneo, ut animum tuum non mergas in iſtam ſolicitudinem. hebetabitur enim, & minus habebit vigoris, cum exſurgendum erit. Abduc illum à privata

vata caussa ad publicam: dic mortale tibi & fragile corpusculum esse, cui non ex injuria tantum aut ex potentioris viribus denuntiabitur dolor, sed ipsae voluptates in tormenta vertuntur. Epulae cruditatem afferunt, ebrietates nervorum torporem tremoremque: libidines pedum, manuum, articulorum omnium depravationes. Pauper fiam? inter plures ero. Exsul fiam? ibi me natum putabo, quo mittar. Alligabor? quid enim? nunc solutus sum? ad hoc me natura grave corporis mei pondus adstrinxit. Moriar? hoc dicis, desinam aegrotare posse, desinam alligari posse, desinam mori posse. Non sum tam ineptus, ut Epicuream cantilenam hoc loco persequar, & dicam vanos esse inferorum metus, nec Ixionem rota volvi, nec saxum humero Sisyphi trudi in adversum, nec ullius viscera & renasci posse quotidie, & carpi. Nemo tam puer est, ut Cerberum timeat & tenebras, & larvalem habitum nudis ossibus cohaerentium. Mors nos aut consumit, aut emittit. Emissis meliora restant, onere detracto: consumptis nihil restat. bona pariter malaque submota sunt. Permitte mihi referre hoc loco tuum versum, si prius admonuero, ut te judices non aliis scripsisse ista, sed etiam tibi. Turpe est aliud loqui, aliud sentire: quanto turpius, aliud scribere, aliud sentire? Memini te illum locum aliquando tractasse, non repente nos in mortem incidere, sed minutatim procedere. Quotidie morimur, quotidie enim demitur aliqua pars vitae: & tunc quoque cum crescimus, vita decrescit. Infantiam amisimus, deinde pueritiam, deinde adolescentiam: usque ad hesternum, quidquid transiit temporis, periit. hunc ipsum quem agimus diem, cum morte dividimus. Quemadmodum clepsydram non extremum stillicidium exhaurit, sed quidquid ante deflu-

defluxit: sic ultima hora, qua esse desinimus, non sola mortem facit, sed sola consummat. Tunc ad illam pervenimus, sed diu venimus. Hæc cum descripsisses, quo soles ore, semper quidem magnus, nunquam tamen acrior, quam ubi veritati commodas verba, dixisti:

Mors non ultima venit, quæ rapit ultima, mors est.

Malo te legas, quam epistolam meam. apparebit enim tibi, hanc quam timemus mortem extremam esse, non solam. Video quo spectes. quæris quid huic epistolæ insulserim, quod dictum alicujus animosum, quod præceptum utile? Ex hac ipsa materia quæ in manibus fuit, mittetur aliquid. Objurgat Epicurus non minus eos qui mortem concupiscunt, quam eos qui timent, & ait: Ridiculum est, currere ad mortem tædio vitæ, cum genere vitæ, ut currendum esset ad mortem, effeceris. Item alio loco dicit: Quid tam ridiculum, quam appetere mortem, cum vitam tibi inquietam feceris metu mortis? His adjicias & illud ejusdem notæ licet, tantam hominum imprudentiam esse, imo dementiam, ut quidam timore mortis cogantur ad mortem. Quidquid horum tractaveris, confirmabis animum, vel ad mortis, vel ad vitæ patientiam. In utrumque monendi ac firmandi sumus: & ne nimis amemus vitam, & ne nimis oderimus. etiam cum ratio suadet finire, non temere, nec cum procursu capiendus est impetus. Vir fortis ac sapiens non fugere debet è vita, sed exire. Et ante omnia ille quoque vitetur affectus, qui multos occupavit, libido moriendi. Est enim, mi Lucili, ut ad alia, sic etiam ad moriendum inconsulta animi inclinatio: quæ sæpe generosos atque acerrimæ indolis viros corripit, sæpe ignavos jacentesque. illi contemnunt vitam, hi gravantur. Quosdam subit eadem faciendi videndi-

dendique satietas, & vitæ non odium, sed fastidium: in quod prolabimur, ipsa impellente philosophia, dum dicimus: Quousque eadem? Nempe expergiscar, dormiam, satiabor, esuriam, algebo, æstuabo: nullius rei finis est, sed in orbem nexa sunt omnia: fugiunt ac sequuntur. Diem nox premit, dies noctem: æstas in autumnum desinit, autumno hiems instat, quæ vere compescitur. omnia transeunt, ut revertantur. nihil novi video, nihil novi facio. Fit aliquando & hujus rei nausea. Multi sunt qùi non acerbum judicent vivere, sed superfluum.

EPIST. XXV.

Træscribit de duobus amicis, juvene & sene, aliter atque aliter cum utroque agendum: cum illo fortius; cum hoc remissius, ne desperet. Ipsum Lucilium hortatur ad mediocritatem, aut pauperiem: deinde (Epicuri voce) ut sumat sibi Pædagogum. Fac omnia, tanquam aliquis spectet.

QVod ad duos amicos nostros pertinet, diversa via eundum est. alterius enim vitia emendanda, alterius frangenda sunt. Vtar libertate tota: non amo illum, nisi offendero. Quid ergo? inquis. quadragenarium pupillum cogitas sub tutela tua continere? Respice ætatem ejus jam duram & intractabilem. non potest reformari. tenera finguntur. An profecturus sim nescio: malo successum mihi, quam fidem deesse. Nec desperaveris, etiam diutinos ægros posse sanari, si contra intemperantiam steteris, si multa invitos & facere coëgeris & pati. Nec de altero quidem satis fiduciæ habeo: excepto eo, quod adhuc peccare erubescit, nutriendus est hic pudor: qui quamdiu in animo ejus duraverit, aliquis erit bonæ spei locus. Cum hoc veterano, parcius agendum puto, ne in despe-

desperationem sui veniat: nec ullum tempus aggrediendi melius fuit, quam hoc, dum interquiescit dum emendato similis est. Aliis hæc intermissio ejus imposuit. mihi verba non dat: exspecto cum magno fœnore vitia reditura, quæ nunc scio cessare, non deesse. Impendam huic rei dies: & utrum possit aliquid agi, an non possit, experiar. Tu nobis te, ut facis, fortem præsta, & sarcinas contrahe. Nihil ex his quæ habemus, necessarium est. Ad legem naturæ revertamur: divitiæ paratæ sunt. Aut gratuitum est quo egemus, aut vile. Panem & aquam natura desiderat. nemo ad hæc pauper est. intra quæ quisquis desiderium suum clusit, cum ipso Iove de felicitate contendat, ut ait Epicurus: cujus aliquam vocem huic epistolæ involvam. Sic fac, inquit, omnia, tamquam spectet aliquis. Prodest sine dubio, custodem sibi imposuisse, & habere quem respicias, quem interesse cogitationibus tuis judices. Hoc quidem longe magnificentius est, sic vivere tanquam sub alicujus boni viri, ac semper præsentis, oculis: sed ego etiam hoc contentus sum, ut sic facias quæcumque facies, tanquam spectet aliquis. Omnia nobis mala solitudo persuadet. Cum jam profeceris tantum, ut sit tibi etiam tui reverentia, licebit dimittas pædagogum: interim te aliquorum auctoritate custodi. Aut Cato ille sit, aut Scipio, aut Lælius, aut cujus interventu perditi quoque homines vitia supprimerent; dum te efficis eum, coram quo peccare non audeas. Cum hæc effeceris, & aliqua cœperit apud te tui esse dignatio, incipiam tibi permittere: quod idem suadet Epicurus. Tunc præcipue in te ipse secede, cum esse cogeris in turba. Dissimilem te fieri multis oportet. dum tibi tutum non est à te recedere: circumspice singulos. Nemo est, cui non satius sit cum quolibet esse,

esse, quam secum. Tunc præcipue in te ipse secede, cum esse cogeris in turba, si bonus vir, si quietus, si temperans es: alioquin in turbam tibi à te recedendum est. Istic enim malo viro propius es.

EPIST. XXVI.

Senem se esse, & tamen animo vigere. Fortiter de morte loquitur: quæ sola, inquit, judicat an aliquid sit facti. Reliqua, verba sunt: robur & virtus apparebit, cum animam ages. Ab Epicuro clausula: Disce mortem meditari.

MOdo dicebam tibi, in conspectu esse me senectutis: jam vereor, ne senectutem post me reliquerim. Aliud jam his annis, certe huic corpori vocabulum convenit: quoniam quidem Senectus, lassæ ætatis, non fractæ nomen est. Inter decrepitos me numera, & extrema tangentes. Gratias tamen mihi apud te ago: non sentio in animo ætatis injuriam, cum sentiam in corpore. tantum vitia, & vitiorum ministeria senuerunt. Viget animus, & gaudet non multum sibi esse cum corpore: magnam oneris partem sui deposuit, exsultat, & mihi facit controversiam de senectute. hunc ait esse florem suum. Credamus illi, bono suo utatur. Ire in cogitationem juvat, & dispicere, quid ex hac tranquillitate & modestia morum sapientiæ debeam, quid ætati: & diligenter excutere, quæ non possim facere, quæ nolim: possim ne aliquid, quod nolim. Nam si quid non possum, non posse me gaudeo. Quæ enim querela est, quod incommodum, si quod debet desinere, defecit? Incommodum summum est, inquis, minui & deperire, &, ut proprie dicam, liquescere. Non enim subito impulsi ac prostrati sumus: carpimur. singuli dies aliquid subtrahunt viribus. Et quis exitus est melior, quam in finem suum, natura sol-

vente, dilabi? Non quia aliquid mali est ictus, & è vita repentinus excessus: sed quia lenis hæc via est, subduci. Ego certe, velut appropinquet experimentum, & ille laturus sententiam de omnibus annis meis dies venerit, ita me observo & alloquor: Nihil est, inquam, adhuc, quod aut rebus aut verbis exhibuimus. levia sunt ista & fallacia pignora animi, multisque involuta lenociniis: quid profecerim, morti crediturus sum. Non timide itaque componor ad illum diem, quo remotis strophis ac fucis, de me judicaturus sum, utrum loquar fortia, an sentiam: nunquid simulatio fuerit & mimus, quidquid contra fortunam jactavi verborum contumacium. Remove existimationem hominum: dubia semper est, & in partem utramque dividitur. Remove studia totam vitam tractata: mors de te pronuntiatura est. Ita dico disputationes & litterata colloquia, & ex præceptis sapientium verba collecta, & eruditus sermo, non ostendunt verum robur animi. est enim oratio etiam timidissimis audax. quid egeris, tunc apparebit, cum animam ages. Accipio conditionem, non reformido judicium. Hæc mecum loquor: sed tecum quoque me locutum puta. Junior es? quid refert? non dinumerantur anni. Incertum est, quo te loco mors exspectet: itaque tu illam omni loco exspecta. Finire jam volebam, & manus spectabat ad clausulam: sed conficienda sunt sacra: & huic epistolæ viaticum dandum est. Puta me non dicere, unde sumpturus sim mutuum: scis cujus arca utar. Exspecta pusillum, & de domo fiet numeratio: interim commodabit Epicurus, qui ait: Meditare utrum commodius sit, vel mortem transire ad nos, vel nos ad eam. Hic patet sensus. Egregia res est, mortem condiscere. Supervacuum forsitan putas id discere, quo semel utendum est?
hoc

hoc eſt ipſum, quare meditari debeamus. ſemper diſcendum eſt, quod an ſciamus, experiri non poſſumus. Meditare mortem. Qui hoc dicit, meditari libertatem jubet. qui mori didicit, ſervire dedidicit: ſupra omnem potentiam eſt, certe extra omnem. Quid ad illum carcer, & cuſtodia, & clauſtra? liberum oſtium habet. Vna eſt catena quæ nos alligatos tenet, amor vitæ: qui ut non eſt abjiciendus, ita minuendus eſt: ut ſi quando res exiget, nihil nos detineat, nec impediat, quo minus parati ſimus, quod quandoque faciendum eſt, ſtatim facere.

EPIST. XXVII.

Monet, & excuſat. Quid enim? ipſe jam bonus, jam ſanus? Non ſum, inquit: ſed inter ægros, de communi malo, & remedio, tecum diſſero. Voluptates nocent, aut falſo juvant: Virtus ſola ſolidum gaudium parit. Sed hanc tu adſume & habe: per alium non potes. Hiſtoriola de Caluiſio faceta. Epicuri dictum, Divitiæ ſunt, naturalis paupertas.

TV me, inquis, mones. jam enim te ipſe monuiſti, jam correxiſti? ideo aliorum emendationi vacas? Non ſum tam improbus, ut curationes æger obeam: ſed tanquam in eodem valetudinario jaceam, de communi malo tecum colloquor, remedia communico. Sic itaque me audi, tanquam mecum loquar. in ſecretum te meum admitto; & te adhibito, mecum exigo. Clamo mihi ipſe, Numera annos tuos: & pudebit eadem velle, quæ volueras puer, eadem parare. Hoc denique tibi citra diem mortis præſta: moriantur ante te vitia. Dimitte iſtas voluptates turbidas, magno luendas. non venturæ tantum, ſed præteritæ nocent. Quemadmodum ſcelera etiam ſi non ſint deprehenſa

hensa cum fierent, solicitudo non cum ipsis abit: ita improbarum voluptatum, etiam post ipsas, pænitentia est. Non sunt solidæ, non sunt fideles. etiam si non nocent, fugiunt. Aliquod potius bonum mansurum circumspice. nullum autem est, nisi quod animus ex se sibi invenit. Sola virtus præstat gaudium perpetuum, securum: etiam si quid obstat, nubium modo intervenit, quæ infra feruntur, nec unquam diem vincunt. Quando ad hoc gaudium pervenire continget? non quidem cessatur adhuc, sed non festinatur. Multum restat operis, in quod ipse necesse est vigiliam, ipse laborem tuum impendas, si effici cupis. Delegationem res ista non recipit. Aliud litterarum genus adjutorium admittit. Calvisius Sabinus memoria nostra fuit dives: & patrimonium habebat libertini, & ingenium. Nunquam vidi hominem beatum indecentius. Huic memoria tam mala erat, ut illi modo nomen Vlixis excideret, modo Achillis, modo Priami: quos tam bene noverat, quam pædagogos nostros novimus. Nemo vetulus nomenclator, qui nomina non reddit, sed imponit, tam perperam tribus, quam ille Trojanos & Achivos persalutabat. Nihilominus eruditus volebat videri. Hanc itaque compendiariam excogitavit. magna summa emit servos, unum qui Homerum teneret, alterum qui Hesiodum: novem præterea Lyricis singulos assignavit. Magno emisse illum non est quod miteris. non invenerat: faciendos locavit. Postquam hæc familia illi comparata est, cœpit convivas suos inquietare. Habebat ad pedes hos, à quibus subinde cum peteret versus, quos referret, sæpe in medio versu excidebat. Suasit illi Satellius quadratus, stultorum divitum arrosor, & quod sequitur, arrisor, & quod duobus his adjunctum est, derisor, ut Grammaticos

cos haberet analectas. Cum dixisset Sabinus, centenis milibus sibi constare singulos servos: Minoris, inquit, totidem scrinia emisses. Ille tamen in ea opinione erat, ut putaret se scire, quod quisquam in domo sua sciret. Idem Satellius illum hortari cœpit, ut luctaretur, hominem ægrum, pallidum, gracilem. Cum Sabinus respondisset, Et quomodo possum? vix vivo. Noli, obsecro te, inquit, istud dicere. non vides quam multos servos valentissimos habeas? Bona mens nec commendatur, nec emitur: & puto, si venalis esset, non haberet emptorem. at mala quotidie emitur. Sed accipe jam quod debeo, & vale. Divitiæ sunt, ad legem naturæ composita paupertas. Hoc sæpe dicit Epicurus, aliter atque aliter. Sed nunquam nimis dicitur, quod nunquam satis discitur. Quibusdam remedia monstranda, quibusdam inculcanda sunt.

EPIST. XXVIII.

Loca mutata, animum non mutant. ipse te debes. Tolle internam ægrimoniam, omnis locus bonus jucundusque erit. Eligam tamen, si possum, quietissimum & minus turbis aut vitiis opportunum. Clausula: Peccata tua nosce, jam es salvus.

HOc tibi soli putas accidisse, & admiraris quasi rem novam: quod peregrinatione tam longa, & tot locorum varietatibus, non discussisti tristitiam gravitatemque mentis. Animum debes mutare, non cælum. Licet vastum trajeceris mare, licet (ut ait Virgilius noster) terræque urbesque recedant: sequentur te, quocumque perveneris, vitia. Hoc idem cuidam querenti Socrates ait: Quid miraris, nihil tibi peregrinationes prodesse, cum te circumferas? Premit te eadem caussa quæ expulit.

pulit. Quid terrarum juvare novitas potest? quid cognitio urbium, aut locorum? in irritum cedit ista jactatio. Quaeris quare te fuga ista non adjuvet? tecum fugis. Onus animi deponendum est: non ante tibi ullus placebit locus. Talem nunc esse habitum tuum cogita, qualem Virgilius noster vatis inducit, jam concitatae & instigatae, multumque habentis in se spiritus non sui:

Bacchatur vates, magnum si pectore possit
Excussisse Deum. ———

Vadis huc & illuc, ut excutias insidens pondus: quod ipsa jactatione incommodius fit. sicut in navi onera immota minus urgent: inaequaliter convoluta, citius eam partem in quam incubuere demergunt. Quidquid facis, contra te facis, & motu ipso noces tibi. aegrum enim concutis. At cum istud exemeris malum, omnis mutatio loci jucunda fiet. In ultimas expellaris terras licebit, in quolibet barbariae angulo colloceris: hospitalis tibi illa qualiscumque sedes erit. Magis quis veneris, quam quo, interest: & ideo nulli loco addicere debemus animum. Cum hac persuasione vivendum est: Non sum uni angulo natus: patria mea totus hic est mundus. Quod si liqueret tibi, non admirareris, nil adjuvari te regionum varietatibus, in quas subinde priorum taedio migras. Prima enim quaeque placuisset, si omnem tuam crederes. Non peregrinaris, sed erras & ageris, ac locum ex loco mutas: cum illud quod quaeris, Bene vivere, omni loco positum sit. Num quid tam turbidum fieri potest, quam forum? ibi quoque licet quiete vivere, si necesse sit. Sed si liceat disponere se, conspectum quoque & viciniam fori procul fugiam. nam ut loca gravia, etiam firmissimam valetudinem tentant: ita bonae quoque menti, necdum adhuc perfectae, & convalescenti, sunt aliqua

aliqua parum salubria. Dissentio ab his qui in fluctus medios eunt, & tumultuosam probantes vitam, quotidie cum difficultatibus rerum, magno animo colluctantur. Sapiens feret ista, non eliget: & malet in pace esse, quam in pugna. Non enim multum prodest vitia sua projecisse, si cum alienis rixandum est. Triginta, inquis, tyranni Socratem circumsteterunt, nec potuerunt animum ejus infringere. Quid interest, quot domini sint? servitus una est. Hanc qui contempsit, in quantalibet turba dominantium liber est. Tempus est desinere, sed si prius portorium solvero. Initium est salutis, notitia peccati. Egregie mihi hoc dixisse videtur Epicurus. Nam qui peccare se nescit, corrigi non vult. deprehendas te oportet, antequam emendes. Quidam vitiis gloriantur. Tu existimas aliquid de remedio cogitare, qui mala sua virtutum loco numerant? Ideo quantum potes, te ipse coargue. inquire in te: accusatoris primum partibus fungere, deinde judicis, novissime deprecatoris. aliquando te offende.

EPIST. XXIX.

Marcellinum difficilem corrigi. Adspernatur enim, & illudit: tamen non deseram, & fortasse vel sic pervincam. Sententia Epicuri, Ne stude populo placere: id est, multis.

DE Marcellino nostro quaeris, & vis scire quid agat. Raro ad nos venit, nulla alia ex caussa, quam quia audire verum timet: à quo periculo jam abest. nulli enim nisi audituro dicendum est. Ideo de Diogene, nec minus de aliis Cynicis, qui libertate promiscua usi sunt, & obvios quosque monuerunt, dubitari solet, an hoc facere debuerint. Quid enim si quis surdos objurget, aut natura morbove mutos? Quare, inquis, verbis parcam?

gratuita sunt. Non possum scire an ei profuturus sim, quem admoneo: illud scio, alicui me profuturum, si multos admonuero. Spargenda est manus: non potest fieri, ut non aliquando succedat, multa tentanti. Hoc, mi Lucili, non existimo faciendum magno viro. diluitur ejus auctoritas, nec habet apud eos satis ponderis, quos posset minus obsolefacta corrigere. Sagittarius non aliquando ferire debet, sed aliquando deerrare. Non est ars, quæ ad effectum casu venit. Sapientia ars est. certum petat: eligat profecturos: ab his quos desperavit, recedat: non tamen cito relinquat, sed in ipsa desperatione extrema remedia tentet. Marcellinum nostrum ego nondum despero. etiamnum servari potest: sed si cito illi manus porrigitur. Est quidem periculum, ne porrigentem trahat. magna in illo ingenii vis est; sed jam tendentis in pravum. Nihilominus adibo hoc periculum, & audebo illi mala sua ostendere. Faciet quod solet, advocabit illas facetias, quæ risum evocare lugentibus possunt: & in se primum, deinde in nos jocabitur: omnia quæ dicturus sum, occupabit. Scrutabitur scholas nostras, & objiciet philosophis congiaria, amicas, gulam: ostendet mihi alium in adulterio, alium in popina, alium in aula: ostendet mihi lepidum philosophum Aristonem, qui in gestatione disserebat. hoc enim ad edendas operas tempus acceperat. De cujus secta cum quæreretur, Scaurus ait: Vtique Peripateticus non est. De eodem cum consuleretur Iulius Græcinus, vir egregius, quid sentiret: Non possum, inquit, tibi dicere. nescio enim quid de gradu faciat. tanquam de essedario interrogaretur. Hos mihi circulatores, qui philosophiam honestius neglexissent, quam vendunt, in faciem ingeret. Constitui tamen contumelias perpeti. moveat ille mihi risum: ego fortasse illi lacrimas

lacrimas movebo: aut, si ridere perseverabit, gaudebo, tanquam in malis, quod illi genus insaniæ hilare contigerit. Sed non est illa hilaritas longa. observa, videbis eosdem intra exiguum tempus acerrime ridere, & acerrime rabere. Propositum est aggredi illum, & ostendere quanto pluris fuerit, cum multis minoris videretur. Vitia ejus, etiam si non excidero, inhibebo. non desinent, sed intermittent, fortasse autem & desinent, si intermittendi consuetudinem fecerint. Non est hoc ipsum fastidiendum. quoniam quidem graviter affectis, sanitatis loco est bona remissio. Dum me illi paro, tu interim qui potes, qui intelligis unde quo evaseris, & ex eo suspicaris, quousque sis evasurus, compone mores tuos, attolle animum, adversus formidata consiste, numerare eos noli, qui tibi metum faciunt. Nonne videatur stultus, si quis multitudinem timeat eo loco, per quem transitus singulis est? æque ad tuam mortem multis aditus non est, licet illam multi minentur. Sic istud natura disposuit. spiritum tibi tam unus eripiet, quam unus dedit. Si pudorem haberes, ultimam mihi pensionem remisisses. Sed ne ego quidem me sordide geram in fœnore æris alieni, & tibi quod debeo impingam. Nunquam volui populo placere. nam quæ ego scio non probat populus; quæ probat populus, ego nescio. Quis hoc? inquis. Tanquam nescias cui imperem. Epicurus. Sed idem hoc omnes tibi ex omni domo conclamabunt, Peripatetici, Academici, Stoici, Cynici. Quis enim placere potest populo, cui placet virtus? malis artibus popularis favor quæritur: similem te illis facias oportet. non probabunt, nisi agnoverint. Multo autem ad rem magis pertinet, qualis tibi videaris, quam qualis aliis. Conciliari nisi turpi ratione amor turpium non potest. Quid ergo illa

laudata, & omnibus præferenda artibus rebusque philosophia præstabit? scilicet ut malis tibi placere, quam populo: ut æstimes judicia, non numeres: ut sine metu deorum hominumque vivas: ut aut vincas mala, aut finias. Ceterum si te videro celebrem secundis vocibus vulgi, si intrante te clamor, plausus, & pantomimica ornamenta obstrepuerint, si tota civitate feminæ te puerique laudaverint: quid ni ego tui miserear, cum sciam quæ via ad istum favorem ferat?

EPIST. XXX.

Morti parari nos debere, & robur in eam sumere, ab exemplo Aufidii Bassi: qui senex libenter audit de ea, & loquitur, & rationibus adstruit, non timendam. Obiter ista aliqua.

BAssum Aufidium, virum optimum, vidi quassum, ætati obluctantem. Sed jam plus illum degravat, quam quod possit attolli. Magno senectus & universo pondere incubuit. Scis illum semper infirmi corporis & exhausti fuisse: diu illud continuit, & ut verius dicam, concinnavit. subito defecit. Quemadmodum in nave quæ sentinam trahit, uni rimæ aut alteri obsistitur: ubi plurimis locis laxari cœpit & cedere, succurri non potest navigio dehiscenti: ita in senili corpore aliquatenus imbecillitas sustineri & fulciri potest. ubi tanquam in putri ædificio omnis junctura diducitur, & dum alia excipitur, alia discinditur: circumspiciendum est, quomodo exeas. Bassus tamen noster alacer animo est. hoc philosophia præstat: in quocumque corporis habitu fortem, in conspectu mortis hilarem lætumque, nec deficientem, quamvis deficiat. Magnus gubernator & scisso navigat velo, & si exarmavit, tamen reliquias navigii aptat ad cursum. Hoc facit Bassus noster: & eo animo vultu-

vultuque finem suum spectat, quo alienum spectare, nimis securi esse putares. Magna res est hæc, Lucili, & diu discenda, cum adventat hora illa inevitabilis, æquo animo abire. Alia genera mortis, spei mixta sunt. Definit morbus, incendium exstinguitur, ruina quos videbatur oppressura deposuit; mare quos hauserat, eadem vi qua sorbebat, ejecit incolumes; gladium miles ab ipsa perituri cervice revocavit: nihil habet quod speret, quem senectus ducit ad mortem. huic uni intercedi non potest. Nullo genere homines mollius moriuntur; sed nec diutius. Bassus noster videtur mihi prosequi se, & componere, & vivere tanquam superstes sibi, & sapienter ferre discidium sui. Nam de morte multa loquitur, & id agit sedulo, ut nobis persuadeat, si quid incommodi aut metus in hoc negotio est, morientis vitium esse, non mortis: nec magis in ipsa quidquam esse molestiæ, quam post ipsam. Tam demens autem est qui timet quod non est passurus, quam qui timet quod non est sensurus. An quisquam hoc futurum credit, ut per quam nihil sentitur, ea sentiatur? Ergo, inquit, mors adeo extra omne malum est, ut sit extra omnem malorum metum. Hæc ego scio & sæpe dicta, & sæpe dicenda. sed neque cum legerem, æque mihi profuerunt: neque cum audirem, his dicentibus, qui negabant timenda à quorum metu aberant. Hic vero plurimum auctoritatis habuit, cum loqueretur de morte vicina. Dicam enim quid sentiam. Puto etiam fortiorem eum esse, qui in ipsa morte est, quam qui circa mortem est. Mors enim admota, etiam imperitis animum dedit, non vitandi inevitabilia. Sic gladiator tota pugna timidissimus jugulum adversario præstat, & errantem gladium sibi attemperat. At illa quæ in propinquo est, utique ventura, desiderat.

detat lentam animi firmitatem: quæ est rarior, nec potest nisi à sapiente præstari. Libentissime itaque illum audiebam, quasi ferentem de morte sententiam, & qualis esset ejus natura, velut propius inspectæ, indicantem. Plus, ut puto, fidei haberet apud te, plus ponderis, si quis revixisset, & in morte nihil mali esse narraret expertus. Accessus mortis quam perturbationem afferat, optime hi tibi dicent, qui secundum illam steterunt, qui venientem, & viderunt, & receperunt. Inter hos Bassum licet numeres, qui nos decipi noluit. is ait, tam stultum esse qui mortem timeat, quam qui senectutem. Nam quemadmodum senectus adolescentiam sequitur, ita mors senectutem. Vivere noluit, qui mori non vult. Vita enim cum exceptione mortis data est: ad hanc itur. quam ideo timere dementis est; quia certa exspectantur, dubia metuuntur. Mors necessitatem habet, æquam & invictam. Quis queri potest, in ea conditione se esse, in qua nemo non est? prima enim pars æquitatis, est æqualitas. Sed nunc supervacuum est, naturæ caussam agere: quæ non aliam voluit legem nostram esse, quam suam. quidquid composuit, resolvit: & quidquid resolvit, componit iterum. Iam vero si cui contigit, ut illum senectus leniter emitteret, non repente avulsum vitæ, sed minutatim subductum, næ ille gratias agere diis omnibus debet, quod satiatus ad requiem homini necessariam, lasso gratam, perductus est. Vides quosdam optantes mortem, & quidem magis quam rogari solet vita. Nescio utros existimem majorem nobis animum dare: qui deposcunt mortem, an qui hilares eam quietique opperiuntur. quoniam illud ex rabie interdum, ac repentina indignatione fit; hæc ex judicio certo tranquillitas est. Venit aliquis ad mortem iratus morti: venientem nemo hilaris

hilaris excipit, nisi qui se ad illam diu composuerat. Fateor ergo, ad hominem mihi carum, ex pluribus me caussis frequentius venisse, ut scirem an illum toties eumdem invenirem: numquid cum corporis viribus minueretur animi vigor. qui sic crescebat illi, quomodo manifestior notari solet agitatorum lætitia, cum septimo spatio palmæ appropinquant. Dicebat quidem ille Epicuri præceptis obsequens, primum sperare se, nullum dolorem esse in illo extremo anhelitu: si tamen esset, habere aliquantulum in ipsa brevitate solatii. Nullum enim dolorem longum esse, qui magnus est. Ceterum succursurũ sibi etiam in ipsa distractione animæ corporisque, si cum cruciatu id fieret, post illum dolorem se dolere non posse. Non dubitare autem se, quin senilis anima in primis labris esset, nec magna vi distraheretur à corpore. Ignis qui valentem materiam occupavit, aqua, & interdum ruina exstinguendus est: ille qui alimentis deficitur, sua sponte subsidit. Libenter hæc, mi Lucili, audio, non tanquam nova, sed tanquam in rem præsentem perductus. Quid ergo? non multos spectavi abrumpentes vitam? ego vero vidi: sed plus momenti apud me habent, qui ad mortem veniunt sine odio vitæ, & admittunt illam, non attrahunt. Illud quidem ajebat tormentum nostra nos sentire opera, quod tunc trepidamus, cum prope à nobis esse credimus mortem. A quo enim non est, parata omnibus locis, omnibusque momentis? Sed consideremus, inquit, tunc cum aliqua caussa moriendi videtur accedere, quanto aliæ propiores sint quæ non timentur. Hostis alicui mortem minabatur: hanc cruditas occupavit. Si distinguere voluerimus caussas metus nostri, inveniemus alias esse, alias videri. Non mortem timemus, sed cogitationem mortis: ab ipsa enim semper

ſemper tantumdem abſumus. Ita ſi timenda mors eſt, ſemper timenda eſt. quod enim tempus morti exemptum eſt? Sed vereri debeo, ne tam longas epiſtolas, pejus quam mortem, oderis: itaque finem facio. Tu tamen mortem, ut nunquam timeas, ſemper cogita.

EPIST. XXXI.

Et vota, & judicia vulgi, ſpernendum: ad verum bonum eundum eſt. id autem, Scientia rerum. per quam vera & falſa noſcas; peritura & manſura. Exemplis illuſtrat.

AGnoſco Lucilium meum, incipit quem promiſerat exhibere. ſequere illum impetum animi, quo ad optima quæque, calcatis popularibus bonis, ibas. Non deſidero majorem melioremque te fieri, quam moliebaris. Fundamenta tua multum loci occupaverunt. tantum effice, quantum conatus es: & illa quæ tecum in animo tuliſti, tracta. Ad ſummam, ſapiens eris, ſi clauſeris aures. quibus ceram parum eſt obdere. firmiori ſpiſſamento opus eſt, quam uſum in ſociis Vlixem ferunt. Illa vox quæ timebatur, erat blanda, non tamen publica: at hæc quæ timenda eſt, non ex uno ſcopulo, ſed ex omni terrarum parte circumſonat. Prætervehere itaque non unum locum inſidioſa voluptate ſuſpectum, ſed omnes urbes: ſurdum te amantiſſimis tui præſta. Bono animo male precantur. & ſi vis eſſe felix, deos ora, ne quid tibi ex his quæ optantur eveniat. Non ſunt iſta bona, quæ in te iſti volunt congeri: unum bonum eſt, quod beatæ vitæ cauſſa & firmamentum eſt, ſibi fidere. Hoc autem contingere non poteſt, niſi contemptus eſt labor, & in eorum numero habitus, quæ neq; bona ſunt, neque mala. Fieri enim non poteſt, ut una res modo mala ſit, modo bona: modo levis

vis & perferenda, modo expavescenda. Labor bonum non est. quid ergo est bonum? laboris contemptio. Itaque in vanum operosos culpaverim. rursus ad honesta nitentes, quanto magis incubuerint, minusq; sibi vinci ac strigare permiserint, admirabor & clamabo, Tanto melior surge & respira: & clivum istum uno, si potes, spiritu exsupera. Generosos animos labor nutrit. Non est ergo quod ex illo veteri voto parentum tuorum eligas, quid contingere tibi velis, quid optes: & in totum, jam per maxima acto viro turpe est, etiamnum deos fatigare. Quid votis opus est? fac & te ipse felicem. facies autem, si intellexeris bona esse, quibus admixta est virtus: turpia, quibus malitia conjuncta est. Quemadmodum sine mixtura lucis nihil splendidum est: nihil atrum, nisi quod tenebras habet, aut aliquid in se traxit obscuri: quemadmodum sine adjutorio ignis, nihil calidum est, nihil sine aëre frigidum: ita honesta & turpia, virtutis & malitiæ societas efficit. Quid ergo est bonum? rerum scientia. Quid malum est? rerum imperitia. Ille prudens atque artifex, pro tempore, quæque repellet aut eliget. Sed nec quæ repellit timet, nec miratur quæ eligit: si modo magnus illi & invictus animus est. Submitti te ac deprimi veto. laborem si non recuses, parum est: posce. Quis ergo, inquis, labor frivolus & supervacuus est? in quem humiles caussæ vocaverint, non est malus, non magis quam ille qui pulchris rebus impenditur: quoniam animi est ipsa tolerantia, quæ se ad dura & aspera hortatur, & dicit: Quid cessas? non est viri, timere sudorem. Huc & illud accedat, ut perfecta virtus sit, æqualitas ac tenor vitæ per omnia consonans sibi: quod non potest esse, nisi rerum scientia contingat, & ars, per quam divina & humana noscantur. Hoc est summum bonum:

quod

quod si occupas, incipis deorum esse socius, non supplex. Quomodo, inquis, isto pervenitur? non per Peninum Grajumve montem, nec per deserta Candaviæ: nec Syrtes tibi, nec Scylla aut Charybdis, adeundæ sunt: quæ tamen omnia transisti procuratiunculæ pretio. Tutum iter est, jucundum est, ad quod natura te instruxit. Dedit tibi illa, quæ si non deserueris, par Deo surges. Parem autem Deo pecunia non faciet: Deus nihil habet. Prætexta non faciet: Deus nudus est. Fama non faciet, nec ostentatio tui, & in populos nominis dimissa notitia. nemo novit Deum. multi de illo male existimant, & impune. Non turba servorum, lecticarii tuam per itinera urbana ac peregrina portantium: Deus ille maximus potentissimusque ipse vehit omnia. Ne forma quidem & vires beatum te facere possunt: nihil horum non patitur vetustatem. Quærendum est ergo quod non fiat in dies deterius, cui non possit obstari. Quid hoc est? animus: sed hic rectus, bonus, magnus. Quid aliud voces hunc, quam Deum in humano corpore hospitantem? Hic animus tam in equitem Romanum, quam in libertinum, quam in servum, potest cadere. Quid est eques Romanus, aut libertinus, aut servus? Nomina ex ambitione, aut ex injuria nata. Subsilire in cælum ex angulo licet: exsurge modo, & te quoque dignum Finge Deo. Finges autem non auro, non argento: non potest ex hac materia imago Deo exprimi similis. Cogita illos, cum propitii essent, fictiles fuisse.

EPIST. XXXII.

Laudat Lucilii solitudinem, & subductionem. Porro hortatur, nequis tempus eripiat, illud tam breve & fugax. Contemnat etiam vulgaria vota.

Inquiro

INquiro in te, & ab omnibus sciscitor, qui ex ista regione veniunt, quid agas, ubi & cum quibus moreris. Verba dare non potes. tecum sum. Sic vive, tamquam quid facias auditurus sim: imo tanquam visurus. Quæris, quid me maxime ex his quæ de te audio, delectet? quod nihil audio: quod plerique, ex his quos interrogo, nesciunt quid agas. Hoc est salutare, non conversari dissimilibus, & diversa cupientibus. Habeo quidem fiduciam non posse te torqueri, mansurumque in proposito, etiam si solicitantium turba circumeat. Quid ergo est? non timeo ne immutent te, timeo ne impediant. Multum autem nocet & qui moratur, utique in tanta brevitate: quam breviorem inconstantia facimus, aliud ejus subinde atque aliud facientes initium. Diducimus illam in particulas ac lancinamus. Propera ergo Lucili carissime, & cogita, quantum celeritati additurus fueris, si à tergo hostis instaret, si equitem adventare suspicateris, ac fugientium premere vestigia. Fit hoc, premeris: accelera, & evade. perduc te in tutum, & subinde considera, quam pulchra res sit consummare vitam ante mortem, deinde exspectare securum reliquam temporis sui partem: in possessione beatæ vitæ positum: quæ beatior non fit, si longior. O quando videbis illud tempus, quo scies tempus ad te non pertinere, quo tranquillus placidusq; eris, & crastini negligens, & in summa tui satietate! Vis scire, quid sit quod faciat homines avidos futuri? Nemo sibi contigit. Optaverunt utique tibi alia parentes tui: sed ego tibi contra, omnium eorum contemptum opto, quorum illi copiam. Vota illorum multos compilant, ut te locupletent. quidquid ad te transferunt, alicui detrahendum est. Opto tibi tui facultatem, ut vagis cogitationibus agitata mens, tandem resistat, & certa sit,

ta sit,

ta sit: ut placeat sibi, & intellectis veris bonis, quæ simul intellecta sunt, possidentur, ætatis adjectione non egeat. Ille demum necessitates supergressus est, & exauctoratus ac liber, qui vivit vita peracta.

Epist. XXXIII.

Negat sententias aut chrias è Stoicis excerpendas. Primum, quia omnia plena talibus & densa sunt: deinde quia turpe, cum auctore semper loqui. Nostra faciamus, & vita præferamus.

DEsideras his quoque epistolis, sicut prioribus, adscribi aliquas voces nostrorum procerum. Non fuerunt circa flosculos occupati: totus contextus illorum virilis est. inæqualitatem scias esse, ubi quæ eminent, notabilia sunt. Non est admirationi una arbor, ubi in eamdem altitudinem tota silva surrexit. Ejusmodi vocibus referta sunt carmina, refertæ historiæ. Itaque nolo Epicuri illas esse existimes: publicæ sunt, & maxime nostræ. Sed in illo magis annotantur, quia raræ interveniunt, quia insperatæ, quia mirum est aliquid fortiter dici ab homine mollitiam professo. Ita enim plerique judicant. apud me vero Epicurus est & fortis, licet manuleatus sit. Fortitudo, & industria, & ad bellum prompta mens, tam in Persas quam in alte cinctos cadit. Non est ergo quod exigas excerpta, & repetita: continuum est apud nostros, quidquid apud alios excerpitur. Non habemus itaque ista odorifera, nec emptorem decipimus, nihil inventurum cum intraverit, præter illa quæ in fronte suspensa sunt. Ipsis permittimus, unde velint sumere exemplar. Puta nos velle singulares sententias ex turba separare: cui illas adsignabimus? Zenoni, an Cleanthi, an Chrysippo, an Panætio, an Posidonio? Non sumus sub rege:

sibi

sibi quisque se vindicat. apud istos quidquid dicit Hermachus, quidquid Metrodorus, ad unum refertur. Omnia quæ quisquam in illo contubernio locutus est, unius ductu & auspiciis dicta sunt. Non possumus, inquam, licet tentemus, ex tanta rerum æqualium copia, aliquid educere.

Pauperis est numerare pecus.

Quocumque miseris oculum, id tibi occurrit quod eminere posset, nisi inter paria legeretur. Quare depone istam spem, posse te summatim degustare ingenia maximorum virorum: tota tibi inspicienda sunt, tota tractanda. Res geritur, & per lineamenta sui ingenii opus nectitur, ex quo nihil subduci sine ruina potest. Nec recuso, quo minus singula membra, dummodo in ipso homine, consideres. Non est formosa, cujus crus laudatur aut brachium, sed illa cujus universa facies admirationem singulis partibus abstulit. Si tamen exegeris; non tam mendice tecum agam, sed plena manu fiet. Ingens eorum turba est passim jacentium: sumenda erunt, non colligenda. Non enim excidunt, sed fluunt perpetua, & inter se connexa sunt. Nec dubito, quin multum conferant rudibus adhuc, & extrinsecus auscultantibus. Facilius enim singula insidunt circumscripta, & carminis modo inclusa. Ideo pueris & sententias ediscendas damus, & has quas Græci Chrias vocant: quia complecti eas puerilis animus potest: quia plus adhuc non capit certi profectus. Viro captare flosculos turpe est, & fulcire se notissimis & paucissimis vocibus, & memoria stare. Sibi jam innitatur. dicat ista, non teneat. Turpe est enim seni aut prospicienti senectutem, ex commentario sapere. Hoc Zeno dixit. tu quid? Hoc Cleanthes. tu quid? quousque sub alio moveris? & impera, & dic, quod memoriæ tradatur: aliquid & de tuo profer.

Omnes itaque istos nunquam auctores, semper interpretes, sub aliena umbra latentes, nihil puto habere generosi, nunquam ausos aliquando facere, quod diu didicerant. Memoriam in alienis exercuerunt. Aliud est, meminisse: aliud, scire. Meminisse, est rem commissam memoriæ custodire: at contra scire, est & sua facere quæque, nec ab exemplari pendere, & toties ad magistrum respicere. Hoc dicit Zeno, hoc Cleanthes. Aliquid intersit inter te, & librum. quousque disces? jam & præcipe. Quid est, quare audiam, quod legere possum? Multum, inquit, viva vox facit. non quidem hæc, quæ alienis verbis commodatur, & actuarii vice fungitur. Adjice nunc, quod isti qui nunquam tutelæ suæ fiunt, primum in ea re sequuntur priores, in qua nemo non à priore descivit: deinde in ea re sequuntur, quæ adhuc quæritur. nunquam autem invenietur, si contenti fuerimus inventis. Præterea qui alium sequitur, nihil invenit, imo nec quærit. Quid ergo? non ibo per priorum vestigia? ego vero utar via veteri: sed si propiorem planioremque invenero, hanc muniam. Qui ante nos ista moverunt, non domini nostri, sed duces sunt. Patet omnibus veritas, nondum est occupata: multum ex illa etiam futuris relictum est.

Epist. XXXIV.

Gaudere se in profectu Lucilii, quia ab ipso est: & ipse eum formavit. Hortatur porro pergere, & ad summum.

Cresco & exsulto, & discussa senectute recalesco, quoties ex his quæ agis & scribis, intelligo quantum te ipse (nam turbam olim reliqueras) supergrederis. Si agricolam arbor ad fructum perducta delectat, si pastor ex fœtu gregis sui capit voluptatem,

luptatem, si alumnum suum nemo aliter intuetur quam ut adolescentiam illius suam judicet: quid evenire credis his, qui ingenia educaverunt, & quæ tenera formaverunt, adulta subito vident? Assero te mihi. meum opus es. Ego cum vidissem indolem tuam, injeci manum, exhortatus sum, addidi stimulos, nec lente ire passus sum, sed subinde incitavi: & nunc idem facio. Sed jam currentem hortor, & invicem hortantem. Quid, aliud, inquis, adhuc volo? in hoc plurimum est. Non sic quomodo principia totius operis dimidium occupare dicuntur, ita res animo constat: pars magna bonitatis est, velle fieri bonum. Scis quem dicam bonum? perfectum, absolutum, quem malum facere nulla vis, nulla necessitas possit. Hunc in te prospicio, si perseveraveris & incubueris, & id egeris, ut omnia facta dictaque tua inter se congruant ac respondeant sibi, & una forma percussa sint. Non est hujusmodi animus in recto, cujus acta discordant.

EPIST. XXXV.

Amicum illum sibi optat, id est virum bonum. aliliter enim amicus nemo est, etiamsi amat. Hoc ergo faciat, & inprimis discat convenienter vivere, id est constanter, id est sapienter.

CUm te obnixe rogo ut studeas, meum negotium ago. habere amicum volo: quod contingere mihi (nisi pergas excolere te, ut cœpisti) non potest. Nunc enim amas me, amicus non es. Quid ergo? hæc inter se diversa sunt? imo dissimilia. Qui amicus est, amat: qui amat, non utique amicus est. Itaque amicitia semper prodest: amor etiam aliquando nocet. Si nihil aliud, ob hoc profice, ut amare discas. Festina ergo, dum mihi proficis, ne istuc alteri didiceris. Ego quidem percipio

pio jam fructum, cum mihi fingo, uno nos animo futuros, & quidquid ætati meæ vigoris abscessit, id ad me ex tua, quamquam non multum abest, rediturum: sed tamen te quoque ipsa lætus esse volo. Venit ad nos ex his quos amamus, etiam absentibus, gaudium: sed id leve & evanidum. Conspectus, & præsentia, & conversatio aliquid habet vivæ voluptatis: utique si non tantum quem velis, sed qualem velis videas. Affer itaque te mihi, ingens munus: & quo magis instes, cogita me senem esse, te mortalem. Propera ad me, sed ad te prius. profice, & ante omnia hoc cura, ut constes tibi. Quoties experiri voles, an aliquid actum sit, observa an eadem velis hodie quæ heri. Mutatio voluntatis indicat animum natare aliubi, atque aliubi apparere, prout tulit ventus. Non vagatur, quod est fixum & fundatum. Istud sapienti perfecte contingit, aliquatenus & proficienti provectoque. Quid ergo interest? hic commovetur quidem, non tamen transit, sed suo loco nutat: ille nec commovetur quidem.

Epist. XXXVI.

Laudat quemdam qui otio se admovit, à republica amovit: & ut contemnat vulgi voces. Pergat bonus esse, aut magis fieri; pergat & mortem aspernari, idque ratione.

Amicum tuum hortare, ut istos magno animo contemnat, qui illum objurgant, quod umbram & otium petierit, quod dignitatem suam destituerit, & cum plus consequi posset, prætulerit quietem omnibus. Quam utiliter negotium suum gesserit, quotidie illis ostendet. Hi quibus invidetur, non desinent transire. alii elidentur, alii cadent. Res est inquieta, felicitas: ipsa se exagitat, movet cerebrum, non uno genere. Alios in aliud irritat:

irritat: hos in potentiam, illos in luxuriam: hos inflat, illos mollit, & totos resolvit. At bene aliquis illam fert: sic, quomodo vinum. Itaque non est quod tibi isti persuadeant, eum esse felicem, qui à multis obsidetur. sic ad illum, quemadmodum ad lacum, concurritur: quem qui exhauriunt, & turbant. Nugatorium & inertem vocant. Scis quosdam perverse loqui, & signare contraria. Felicem vocabant. quid ergo? erat? Ne illud quidem curo, quod quibusdam nimis horridi animi videtur & tætrici. Ariston ajebat, malle se adolescentem tristem, quam hilarem & amabilem turbæ. Vinum enim fieri bonum, quod recens durum & asperum visum est: non pati ætatem, quod in dolio placuit. Sine eum tristem appellent, & inimicum processibus suis. bene se dabit in vetustate ipsa tristitia: perseveret modo colere virtutem, perhibere liberalia studia, non illa quibus perfundi satis est, sed hæc quibus tingendus est animus. hoc est discendi tempus. Quid ergo? aliquod est, quo non sit discendum? minime. sed quemadmodum omnibus annis studere honestum est: ita non omnibus institui. Turpis & ridicula res est, elementarius senex. Iuveni parandum, seni utendum est. Facies ergo rem utilissimam tibi, si illum quam optimum feceris. Hæc ajunt beneficia esse expetenda tribuendaque, non dubie primæ sortis, quæ tam prodest dare quam accipere. Denique nihil illi jam liberi est: spopondit. minus autem turpe est creditori, quam spei bonæ decoquere. Ad illud æs alienum solvendum, opus est negotianti navigatione prospera, agrum colenti ubertate ejus quam colit terræ, & cæli favore: ille quod debet, sola potest voluntate persolvere. In mores fortuna jus non habet. Hos disponat: ut quam tranquillissimus ille animus ad perfectum veniat, qui nec abla-

ablatum sibi quidquam sentit, nec adjectum, sed in eodem habitu est, quocumque res cadunt. Cui sive aggeruntur vulgaria bona, supra res suas eminet: sive aliquid ex istis vel omnia casus excussit, minor non fit. Si in Parthia natus esset, arcum infans statim tenderet: si in Germania, protinus puer tenerum hastile vibraret: si avorum nostrorum temporibus fuisset, equitare, & hostem cominus percutere didicisset. Hæc singulis disciplina gentis suæ suadet, & imperat. Quid ergo huic meditandum est? quod adversus omnia tela, quod adversus omne hostium genus bene facit, mortem contemnere: quæ quin habeat in se aliquid terribile, ut & animos nostros (quos in amorem sui natura formavit) offendat, nemo dubitat: nec eum necesse esset in id comparari & acui, in quod instinctu quodam voluntario iremus sicut feruntur omnes ad conservationem sui. Nemo discit, ut, si necesse fuerit, æquo animo in rosa jaceat: sed in hoc duratur, ut tormentis non submittat fidem: ut, si necesse fuerit, stans etiam aliquando saucius, pro vallo pervigilet, & ne pilo quidem incumbat. quia solet obrepere interim somnus in aliquod adminiculum reclinatis. Mors nullum habet incommodum. Esse enim debet aliquid, cujus sit incommodum. Quod si tanta cupiditas longioris ævi te tenet, cogita nihil eorum quæ ab oculis abeunt, & in rerum naturam, ex qua prodierunt, ac mox processura sunt, reconduntur, consumi. Desinunt ista, non pereunt. Et mors, quam pertimescimus ac recusamus, intermittit vitam, non eripit. veniet iterum, qui nos in lucem reponat dies, quem multi recusarent, nisi oblitos reduceret. Sed postea diligentius docebo, omnia quæ videntur perire, mutari. Æquo animo debet rediturus exire. Observa orbem rerum in se remean-

meantium: videbis in hoc mundo nihil exstingui, sed vicibus descendere, ac resurgere. Æstas abit, sed alter annus illam adducit: hiems cecidit, referent illam sui menses: solem nox obruit, sed ipsam statim dies abiget. Stellarum iste decursus, quidquid præterierit, repetit: pars cæli levatur assidue, pars mergitur. Denique finem faciam, si hoc unum adjecero, nec infantes, nec pueros, nec mente lapsos, timere mortem: & esse turpissimum, si eam securitatem nobis ratio non præstat, ad quam stultitia perducit.

EPIST. XXXVII.

Perseverandum in via & militia Sapientiæ esse. Ab hac salutem, felicitatem, libertatem pendere. Perveniri, & vinci, Ratione duce.

QVod maximum vinculum est ad bonam mentem, promisisti virum bonum. Sacramento rogatus es. Deridebit, si quis tibi dixerit, mollem esse militiam & facilem. nolo te decipi. Eadem honestissimi hujus, & illius turpissimi auctoramenti, verba sunt, uri, vinciri, ferroque necari. Ab illis qui manus arenæ locant, & edunt ac bibunt, quæ per sanguinem reddant, cavetur ut ista vel inviti patiantur: à te, ut volens libensque patiaris. Illis licet arma submittere, misericordiam populi tentare: tu neque submittes, nec vitam rogabis. recto tibi invictoque moriendum est. Quid porro prodest, paucos dies aut annos lucrifacere? sine missione nascimur. Quomodo ergo, inquis, me expediam? effugere non potes necessitates: potes vincere. Fiat via: & hanc tibi viam dabit philosophia. ad hanc te confer, si vis salvus esse, si securus, si beatus: denique si vis esse, quod est maximum, liber. Hoc contingere aliter non potest. Humilis res est stultitia, abjecta, sordida, servilis,

multis affectibus & sævissimis subjecta. Hos tam graves dominos, interdum alternis imperantes, interdum pariter, dimittit à te sapientia, quæ sola libertas est. Vna ad hanc fert via, & quidem recta. non aberrabis: vade certo gradu. Si vis tibi omnia subjicere, te subjice rationi. multos reges, si ratio te rexerit. Ab illa disces, quid & quemadmodum aggredi debeas: non incides rebus. Neminem mihi dabis, qui sciat quomodo quod vult cœperit velle. non consilio adductus ullo, sed impetu impactus est. Non minus sæpe fortuna in nos incurrit, quam nos in illam. Turpe est non ire, sed ferri: & subito, in medio turbine rerum stupentem, quærere: Huc ego quemadmodum veni?

EPIST. XXXVIII.

Præcepta utilia ad Sapientiam, magis quam Dissertationes sæpe esse. Illa irrepere in animum, & seminis modo fructificare & diffundi.

MErito exigis, ut hoc inter nos epistolarum commercium frequentemus. Plurimum proficit sermo, qui minutatim irrepserit animo. Disputationes præparatæ, & effusæ audiente populo, plus habent strepitus, minus familiaritatis. Philosophia bonum consilium est: consilium nemo clamore dat. Aliquando utendum est & illis, ut ita dicam, concionibus; ubi qui dubitat, impellendus est: ubi vero non hoc agendum est, ut velit discere, sed ut discat, ad hæc submissiora verba veniendum est. Facilius intrant, sed & hærent. nec enim multis opus est, sed efficacibus. Seminis modo spargenda sunt. quod quamvis sit exiguum, cum occupavit idoneum locum, vires suas explicat, & ex minimo in maximos auctus diffunditur. Idem facit oratio. non late patet, si aspicias: in opere crescit. Pauca sunt quæ dicuntur: sed si illa

illa animus bene exceperit, convalescunt & exsurgunt. Eadem est, inquam, præceptorum conditio, quæ seminum. multum efficiunt, & si angusta sunt: tantum, ut dixi, idonea mens rapiat illa, & in se trahat. Multa invicem & ipsa generabit, & plus reddet, quam acceperit.

EPIST. XXXIX.

Varie, & varios, in philosophia scripsisse: excitari nos debere, & ardorem capere ab exemplo. Naturam eo ducere, quæ ad excelsa vocat: in quibus non est plebeia Felicitas, non item voluptas, quia aut fragilia sunt, aut nocent.

COmmentarios quos desideras, diligenter ornatos, & in angustum coactos, ego vero componam: sed vide ne plus profectura sit oratio ordinaria, quam hæc quæ nunc vulgo Breviarium dicitur, olim cum Latine loqueremur, Summarium vocabatur. Illa res discenti magis necessaria est: hæc scienti. illa enim docet, hæc admonet. Sed utriusque rei tibi copiam faciam. Tu à me, non est quod illum aut illum exigas. qui notorem dat, ignotus est. Scribam ego quod vis, sed meo more. Interim multos habes, quorum scripta nescio an satis ordinent. Sume in manus indicem philosophorum: hæc ipsa res expergisci coget, si videris quam multi tibi laboraverint; concupisces & ipse ex illis unus esse. Habet enim hoc optimum in se generosus animus, quod concitatur ad honesta. Neminem excelsi ingenii virum humilia delectant & sordida: magnarum rerum species ad se vocat & extollit. Quemadmodum flamma surgit in rectum, jacere ac deprimi non potest, non magis quam quiescere: ita noster animus in motu est, eo mobilior & actuosior, quo vehementior fuerit. Sed felix qui ad meliora hunc impetum dedit!

dit! ponet se extra jus ditionemque fortunæ. secunda temperabit, adversa comminuet, & aliis admiranda despiciet. Magni animi est, magna contemnere, ac mediocria malle, quam nimia. illa enim utilia vitaliaque sunt: at hæc, eo quod superfluunt, nocent. Sic segetem nimia sternit ubertas: sic rami onere franguntur: sic ad maturitatem non pervenit nimia fecunditas. Idem animis quoque evenit, quos immoderata felicitas rumpit: qua non tantum in aliorum injuriam, sed etiam in suam utuntur. Quis hostis in quemquam tam contumeliosus fuit, quam in quosdam voluptates suæ sunt? quorum impotentiæ atque insanæ libidini ob hoc unum possis ignoscere, quod quæ fecere, patiuntur. Nec immerito hic illos furor vexat. necesse est in immensum exeat cupiditas, quæ naturalem modum transiliit. Illa enim habet suum finem: inania, & ex libidine orta, sine termino sunt. Necessaria metitur utilitas. supervacua quo redigis? Voluptatibus itaque se mergunt, quibus in consuetudinem adductis carere non possunt: & ob hoc miserrimi sunt, quod eo perveniunt, ut illis quæ supervacua fuerant, facta sint necessaria. serviunt itaque voluptatibus, non fruuntur: & mala sua, quod malorum ultimum est, amant. Tunc autem consummata est infelicitas, ubi turpia non solum delectant, sed etiam placent: & desinit esse remedio locus, ubi quæ fuerant vitia, mores sunt.

Epist. XL.

Hortatur scribere, quia ibi imago mentis. tum de Serapione, prompti & profusi sermonis: quod negat Philosophum decere. Gravis & tarda oratio magis intrat & descendit.

Quod frequenter mihi scribis, gratias ago. nam quo uno modo potes, te mihi ostendis. Nunquam

quam epistolam tuam accipio, ut non protinus una simus. Si imagines nobis amicorum absentium jucundæ sunt, quæ memoriam renovant, & desiderium absentiæ falso atque inani solatio levant: quanto jucundiores sunt litteræ, quæ vera amici absentis vestigia, veras notas afferunt? Nam quod in conspectu dulcissimum est, id amici manus epistolæ impressa præstat, agnoscere. Audisse te scribis, Serapionem philosophum, cum istuc applicuisset, solere magno cursu verba convolvere, quæ non effundit una, sed premit & urget. plura enim veniunt, quam quibus vox una sufficiat. Hoc non probo in philosopho, cujus pronuntiatio quoque, sicut vita, debet esse composita: nihil autem ordinatum est, quod præcipitatur & properat. Itaque oratio illa apud Homerum concitata, & sine intermissione in morem nivis superveniens, oratori data est: at lenis & melle dulcior seni profluit. Sic itaque habe, istam vim dicendi rapidam atque abundantem, aptiorem esse circulanti, quam agenti rem magnam ac seriam, docentique. æque stillare illam nolo, quam currere. nec extendat aures, nec obruat. Nam illa quoque inopia & exilitas, minus intentum auditorem habet, tædio interruptæ tarditatis: facilius tamen insidit quod exspectatur, quam quod prætervolat. Denique tradere homines discipulis præcepta dicuntur: non traditur, quod fugit. Adjice nunc, quod quæ veritati operam dat oratio, incomposita debet esse & simplex. Hæc popularis nihil habet veri. movere vult turbam, & inconsultas aures impetu rapere: tractandam se non præbet; aufertur. Quomodo autem regere potest, quæ regi non potest? Quid quod hæc oratio, quæ sanandis mentibus adhibetur, descendere in nos debet? remedia non prosunt, nisi immorentur. Multum præterea habet

inanitatis, & vani: plus sonat, quam valet. Lenienda sunt quæ me exterrent, compescenda quæ irritant, discutienda quæ fallunt: inhibenda luxuria, corripienda avaritia. Quid horum raptim potest fieri? quis medicus ægros in transitu curat? Quid, quod ne voluptatem quidem ullam habet talis verborum sine delectu ruentium strepitus? sed ut pleraque quæ fieri posse non crederes, cognovisse satis est: sic istos, qui verba exercuerunt, abunde est semel audisse. Quid enim quis discere, quid imitari velit? quid de eorum animo judicet, quorum oratio perturbata & admissa est, nec potest reprimi? Quemadmodum per proclive currentium, non ubi visum est, gradus sistitur, sed incitato corporis pondere se rapit, ac longius quam voluit effertur: sic ista dicendi celeritas nec in sua potestate est, nec satis decora philosophiæ. quæ ponere debet verba, non projicere, & pedetentim procedere. Quid ergo? non aliquando & insurget? Quidni? sed salva dignitate morum: quam violenta ista & nimia vis exuit. Habeat vires magnas, moderatas tamen: perennis sit unda, non torrens. Vix oratori permiserim talem dicendi velocitatem, irrevocabilem, ac sine lege vadentem. Quemadmodum enim judex subsequi poterit, aliquando etiam imperitus ac rudis: tum quoque cum illum aut ostentatio abstulerit, aut affectus impotens sui? tantum festinet atque ingerat, quantum aures pati possunt. Recte ergo facies, si non videris istos, qui quantum dicant, non quemadmodum, quærunt: & ipse malueris aliquando si necesse est, vel juxta P. Vinicium dicere. qui, cum quæreretur, quomodo diceret, Asellius ait, Tractim. Nam Geminus Varius ait: Quomodo istum disertum dicatis, nescio: tria verba non potest jungere. Quid ni malis tu sic dicere, quomodo Vinicius?

nicius? Aliquis tam insulsus intervenerit, quam qui illi singula verba vellenti, tanquam dictaret, non diceret, ait: Dic, vel nunquam dicas. Nam Q. Haterii cursum suis temporibus oratoris celeberrimi, longe abesse ab homine sano volo. Nunquam dubitavit, nunquam intermisit: semel incipiebat, semel desinebat. Quædam tamen & nationibus puto magis aut minus convenire. In Græcis hanc licentiam tuleris: nos etiam cum scribimus, interpungere consuevimus. Cicero quoque noster, à quo Romana eloquentia exstitit, gradarius fuit. Romanus sermo magis se circumspicit, & æstimat, & præbet æstimandum. Fabianus vir egregius & vita & scientia, & quod post ista est, eloquentia quoque, disputabat expedite magis, quam concitate: ut posses dicere, facilitatem esse illam, non celeritatem. Hanc ego in viro sapiente recipio. non exigo, ut oratio ejus sine impedimento exeat: proferatur tamen malo, quam profluat. Eo autem magis te deterreo ab isto morbo, quod non potest tibi ista res contingere aliter, quam si te pudere desierit. perfrices frontem oportet, & ipse te non audias. Multa enim inobservatus ille cursus feret, quæ reprehendere velis. Non potest, inquam, tibi contingere res ista, salva verecundia. Præterea exercitatione opus est quotidiana, & à rebus studium transferendum est ad verba. Hæc autem etiam si aderunt, & poterunt sine ullo tuo labore decurrere, tamen temperanda sunt. nam quemadmodum sapienti viro incessus modestior convenit? ita oratio pressa, non audax. Summa ergo summarum hæc erit: tardiloquum te esse jubeo.

Epist. XLI.

O pulchram, altamque epistolam! Deum in nobis habitare, & bonum virum sine eo nullum esse. Colamus ipsum, & animum, qui ab illo descendit. In eo propria nostra bona sunt: alia omnia aliena. Bonum autem, recta Ratio.

FAcis rem optimam, & tibi salutarem, si, ut scribis, perseveras ire ad bonam mentem: quam stultum est optare, cum possis à te impetrare. Non sunt ad cælum elevandæ manus, nec exorandus æditους, ut nos ad aures simulacri, quasi magis exaudiri possimus, admittat: prope est à te Deus, tecum est, intus est. Ita dico, Lucili, sacer intra nos spiritus sedet, malorum bonorumque nostrorum observator & custos: hic prout à nobis tractatus est, ita nos ipse tractat. Bonus vir sine Deo nemo est. An potest aliquis supra fortunam, nisi ab illo adjutus, exsurgere? ille dat consilia magnifica, & erecta. In unoquoque virorum bonorum (Quis Deus incertum est) habitat Deus. Si tibi occurrit vetustis arboribus & solitam altitudinem egressis frequens lucus, & conspectum cæli densitate ramorum aliorum alios protegentium submovens: illa proceritas silvæ, & secretum loci, & admiratio umbrę, in aperto tam densæ atque continuæ, fidem tibi numinis facit. Et siquis specus saxis penitus exesis montem suspenderit, non manu factus, sed naturalibus caussis in tantam laxitatem excavatus: animum tuum quadam religionis suspicione percutiet. Magnorum fluminum capita veneramur: subita & ex abdito vasti amnis eruptio aras habet. coluntur aquarum calentium fontes: & stagna quædam, vel opacitas vel immensa altitudo sacravit. Si hominem videris interritum periculis, intactum cupiditatibus, inter

adversa

adversa felicem, in mediis tempestatibus placidum, ex superiore loco homines videntem, ex æquo deos: non subibit te veneratio ejus? non dices: ista res major est altiorque, quam ut credi similis huic, in quo est, corpusculo possit? Vis istuc divina descendit. animum excellentem, moderatum, omnia tanquam minora transeuntem, quidquid timemus optamusque ridentem, cælestis potentia agitat. non potest res tanta sine adminiculo numinis stare. Itaque majore sui parte illic est, unde descendit. Quemadmodum radii solis contingunt quidem terram, sed ibi sunt unde mittuntur: sic animus magnus & sacer, & in hoc demissus ut propius divina nossemus, conversatur quidem nobiscum, sed hæret origini suæ. Illinc pendet: illuc spectat ac nititur: nostris tanquam melior interest. Quis est ergo hic? animus qui nullo bono nisi suo nititur. Quid enim est stultius, quam in homine aliena laudare? quid eo dementius, qui ea miratur, quæ in alium protinus transferri possint? Non faciunt meliorem equum aurei fræni. Aliter leo aurata juba demittitur, dum contractatur, & ad patientiam recipiendi ornamenta cogitur fatigatus: aliter incultus, integri spiritus. Hic scilicet impetu acer, qualem illum esse natura voluit, speciosus ex horrido, cujus hic decor est, non sine timore adspici, præfertur illi languido, & bracteato. Nemo gloriari nisi suo debet. Vitem laudamus, si fructu palmites onerat, si ipsa ad terram, pondere eorum quæ tulit, adminicula deducit. Num quis huic illam præferet vitem, cui aureæ uvæ, aurea folia dependent? Propria virtus est in vite, fertilitas: in homine quoque id laudandum est, quod ipsius est. Familiam formosam habet, & domum pulchram: multum serit, multum fœnerat. nihil horum in ipso est, sed

circa ipsum. Lauda in ipso, quod nec eripi potest, nec dari: quod proprium est hominis. Quæris quid sit? animus, & ratio in animo perfecta. Rationale enim animal est homo. consummatur itaque ejus bonum, si id adimplevit cui nascitur. Quid est autem quod ab illo ratio hæc exigit? rem facillimam. secundum naturam suam vivere: sed hanc difficilem facit communis insania. In vitia alter alterum trudimus. quomodo autem ad salutem revocari possunt, quos nemo retinet, populus impellit?

EPIST. XLII.

Non cito credendum de viro bono: rem magnam esse. Quosdam præferre, aut simulare; malos futuros, si sit occasio. Exemplo cujusdam docet. Tum non laborandum in externis; quæ incommoda, aut falsa commoda, habent.

IAm tibi iste persuasit, se virum bonum esse. Atqui vir bonus tam cito nec fieri potest, nec intelligi. Scis quem nunc virum bonum dicam? hujus secundæ notæ. nam ille alter fortasse, tanquam phœnix, semel anno quingentesimo nascitur: nec est mirum, ex intervallo magna generari. Mediocria & in turbam nascentia, sæpe fortuna producit: eximia vero, ipsa raritate commendat. Sed iste multum adhuc abest ab eo, quod profitetur: & si sciret quid esset vir bonus, nondum se esse crederet: fortasse etiam fieri posse desperaret. At male existimat de malis. Hoc etiam mali faciunt. nec ulla major pœna nequitiæ est, quam quod sibi ac suis displicet. At odit eos qui subita & magna potentia impotenter utuntur. Idem faciet, cum idem poterit. multorum, quia imbecilla sunt, latent vitia: non minus ausura, cum illis vires suæ placuerint, quam illa quæ jam felicitas aperuit. Instrumenta

enta illis explicandæ nequitiæ desunt. Sic tuto- ;pens etiam pestifera tractatur, dum riget frigo- . non desunt tunc illi venena, sed torpent. Mul- rum crudelitas, & ambitio, & luxuria, ut pa- a pessimis audeat, fortunæ favore deficitur. ea- em velle eos, cognosces: da posse, quantum vo- unt. Meministi, cum quemdam affirmares esse in ua potestate, dixisse me, volaticum esse ac le- vem, & te non pedem ejus tenere, sed pennam. Mentitus sum: pluma tenebatur, quam remisit & fugit. Scis quos postea exhibuerit tibi ludos, quam multa in caput suum casura tentaverit. Non vide- bat, se per aliorum pericula in suum ruere: non co- gitabat, quam onerosa essent quæ petebat, etiam si supervacua non essent. Hoc itaque in his quæ affe- ctamus, ad quæ labore magno contendimus, in- spicere debemus, aut nihil in illis commodi esse, aut plus incommodi. Quædam supervacua sunt, quædam tanti non sunt. Sed hæc non providemus: & gratuita nobis videntur, quæ carissime con- stant. Ex eo licet stupor noster appareat, quod ea sola putamus emi, pro quibus pecuniam solvi- mus: & gratuita vocamus, pro quibus nosipsos impendimus. Quæ emere nollemus, si domus no- bis nostra pro illis esset danda, si amœnum ali- quod fructuosumve prædium: ad ea paratissimi sumus pervenire cum solicitudine, cum periculo, cum jactura pudoris, & libertatis, & temporis. Adeo nihil est cuique se vilius. Idem itaque in omnibus consiliis rebusque faciamus, quod sole- mus facere, quoties ad institorem alicujus mercis accessimus: videamus, hoc quod concupiscimus, quanti deferatur. Sæpe maximum pretium est, pro quo nullum datur. Multa possum tibi ostendere, quæ acquisita acceptaque, libertatem nobis extor- serunt, nostri essemus, si ista nostra non essent.

Hæc

Hæc ergo tecum ipse versa, non solum ubi de incremento agetur, sed etiam ubi de jactura. Hoc periturum est? nempe adventicium fuit. tam facile sine isto vives, quam vixisti. Si diu illud habuisti, perdis postquam satiatus es: si non diu, perdis antequam assuescas. Pecuniam minorem habebis? nempe & molestiam. gratiam minorem? nempe & invidiam. Circumspice ista, quæ nos agunt in insaniam, quæ cum plurimis lacrymis amittimus: scies non damnum in his molestum esse, sed opinionem damni. Nemo illa perisse sentit, sed cogitat. Qui se habet, nihil perdidit. sed quoto cuique habere se contigit?

EPIST. XLIII.

Non latere, quæ faciat: rumorem omnia perferre. Ergo vive, inquit, ut in publico. Quid si etiam lateas? animus tuus scit & videt.

QVomodo hoc ad me pervenerit, quæris: quis mihi id te cogitare narraverit, quod tu nulli narraveras. Is qui scit plurimum, rumor. Quid ergo, inquis, tantus sum, ut possim excitare rumorem? non est quod te ad hunc locum respiciens metiaris: ad istum respice, in quo moraris. Quidquid inter vicina eminet, magnum est illic, ubi eminet. Nam magnitudo non habet certum modum: comparatio illum aut tollit, aut deprimit. Navis quæ in flumine magna est, in mari parvula est: gubernaculum quod navi alteri magnum, alteri exiguum est. Tu nunc in provincia, licet contemnas ipse te, magnus es: quid agas, quemadmodum cœnes, quemadmodum dormias, quæritur, scitur. Eo tibi diligentius vivendum est. Tunc felicem te esse judica, cum poteris in publico vivere, cum te parietes tui tegent, non abscondent: quos plerumque circumdatos nobis judicamus, non

non ut tutius vivamus, sed ut peccemus occultius. Rem dicam, ex qua mores æstimes nostros, vix quemquam invenies, qui possit aperto ostio vivere. Ianitores conscientia nostra, non superbia opposuit. Sic vivimus, ut deprehendi sit, subito adspici. Quid autem prodest recondere se, & oculos hominum auresque vitare? Bona conscientia turbam advocat, mala etiam in solitudine anxia atque solicita est. Si honesta sunt, quæ facis, omnes sciant: si turpia, quid refert neminem scire, cum tu scias? O te miserum, si contemnis hunc testem.

EPIST. XLIV.

Pulchra epistola. Nemo se à stirpe contemnat, si ad Sapientiam, id est Virtutem, venit. Hæc sola nobilitat.

ITerum tu mihi te pusillum facis, & dicis, malignius tecum egisse naturam prius, deinde fortunam? cum possis te eximere vulgo, & ad felicitatem omnium maximam emergere. Si quid aliud est in philosophia boni, hoc est, quod stemma non inspicit. Omnes si ad primam originem revocentur, à diis sunt. Eques Romanus es, & ad hunc ordinem tua te perduxit industria: at mehercules multis quatuordecim sunt clausi. Non omnes curia admittit: castra quoq; quos ad laborem & periculum recipiunt, fastidiose legunt. Bona mens omnibus patet: omnes ad hoc sumus nobiles. nec rejicit quemquam philosophia, nec eligit: omnibus lucet. Patricius Socrates non fuit: Cleanthes aquam traxit, & rigando hortulo locavit manus: Platonem non accepit nobilem philosophia, sed fecit. Quid est quare desperes his te posse fieri parem? omnes hi majores tui sunt, si te illis geris dignum. Geres autem, si hoc protinus tibi persuaseris, à nullo te nobilitate superari. Omnibus nobis totidem

dem ante nos sunt. nullius non origo ultra memoriam jacet. Plato ait: Neminem regem non ex servis esse oriundum, neminem non servum ex regibus. Omnia ista longa varietas miscuit, & sursum deorsum fortuna versavit. Quis ergo generosus? ad virtutem bene à natura compositus. Hoc unum est intuendum. alioqui si ad vetera revocas, nemo non inde est, ante quod nihil est. A primo mundi ortu, usque in hoc tempus, perduxit nos ex splendidis sordidisque alternata series. Non facit nobilem atrium plenum fumosis imaginibus. nemo in nostram gloriam vixit: nec quod ante nos fuit, nostrum est. Animus facit nobilem: cui ex quacumque conditione supra fortunam licet surgere. Puta itaque te non esse equitem Romanum, sed libertinum: potes hoc consequi, ut solus sis liber inter ingenuos. Quomodo? inquis. si mala bonaque non populo auctore distinxeris. Intuendum est, non unde veniant, sed quo eant. Si quid est quod beatam vitam potest facere, id bonum est suo jure: depravari enim in malum non potest. Quid est ergo, in quo erratur? cum omnes beatam vitam optent, quod instrumenta ejus pro ipsa habent, & illam dum petunt, fugiunt. Nam cum summa beatæ vitæ sit solida securitas, & ejus inconcussa fiducia, solicitudinis colligunt caussas, & per insiodisum iter vitæ non tantum ferunt sarcinas, sed trahunt. Ita longius ab effectu ejus quod petunt, semper abscedunt, & quo plus operæ impendunt, hoc se magis impediunt, & feruntur retro. Quod evenit in labyrintho properantibus, ipsa illos velocitas implicat.

EPIST. XLV.

Non multis libris, sed bonis, ad Sapientiam opus. Veteres superflua quædam, aut arguta, frustra scripsisse

scripsisse. Tum contra cavillos, & vocum captiones. Res, res, & earum discrimina quærenda. Quis Beatus, & quod vere bonum?

Librorum istic inopiam esse quereris. Non refert quam multos, sed quam bonos habeas. lectio certa prodest, varia delectat. Qui quo destinavit pervenire vult, unam sequatur viam, non per multas vagetur. non ire istud, sed errare est. Vellem, inquis, magis libros mihi quam consilium dares. Ego vero quoscumque habeo mittere paratus sum, & totum horreum excutere: me quoque isto si possem, transferrem, & nisi mature te finem officii sperarem impetraturum, hanc senilem expeditionem indixissem mihi: nec me Charybdis, & Scylla, & fabulosum istud fretum deterrere potuisset. Transnatassem ista, non solum trajecissem, dummodo te complecti possem, & præsens æstimare quantum animo crevisses. Ceterum quod libros meos tibi mitti desideras, non magis ideo me disertum puto, quam formosum putarem, si imaginem meam peteres. Indulgentiæ scio istud esse, non judicii: & si modo judicii est, indulgentia tibi imposuit. Sed qualescumque sunt, tu illos sic lege, tanquam verum quæram adhuc, non sciam, & contumaciter quæram. Non enim me cuiquam mancipavi, nullius nomen fero: multum magnorum virorum judicio credo, aliquid & meo vindico. Nam illi quoque non inventa, sed quærenda nobis reliquerunt: & invenissent forsitan necessaria, nisi & superflua quæsissent. Multum illis temporis verborum cavillatio eripuit, & captiosæ disputationes, quæ acumen irritum exercent. Nectimus nodos, & ambiguam significationem verbis alligamus, deinde dissolvimus. Tantum nobis vacat? jam vivere, jam mori

mori scimus? Tota illo mente pergendum est, ubi provideri debet, ne res nos, non verba, decipiant. Quid mihi vocum similitudines distinguis, quibus nemo unquam nisi dum disputat, captus est? res fallunt. illas discerne. Pro bonis mala amplectimur: optamus contra id quod optavimus: pugnant vota nostra cum votis, consilia cum consiliis. Adulatio quam similis est amicitiæ? Non imitatur tantum illam, sed vincit, & præterit: apertis & propitiis auribus recipitur, & in præcordia ima descendit, eo ipso gratiosa quo lædit. Doce quemadmodum hanc similitudinem dignoscere possim. venit ad me pro amico blandus inimicus: vitia nobis sub virtutum nomine obrepunt: temeritas sub titulo fortitudinis latet: moderatio vocatur ignavia: pro cauto timidus accipitur. In his magno periculo erratur: his certas notas imprime. Ceterum qui interrogatur, an cornua habeat, non est tam stultus, ut frontem suam tentet: nec rursus tam ineptus aut hebes, ut non habere se nesciat, quod tu illi subtilissima collectione persuaseris. Sic ista sine noxa decipiunt, quomodo præstigiatorum acetabula & calculi, in quibus fallacia ipsa delectat. Effice, ut quomodo fiat intelligam: perdidi usum. Idem de istis captionibus dico: quo enim nomine potius sophismata appellem? nec ignoranti nocent, nec scientem juvant. Si vis utique verborum ambiguitates diducere; hoc nos doce, beatum non eum esse, quem vulgus appellat, ad quem pecunia magna confluxit: sed illum, cui bonum omne in animo est, erectum, & excelsum, & mirabilia calcantem. qui neminem videt, cum quo se commutatum velit: qui hominem ea sola parte æstimat, qua homo est: qui natura magistra utitur, ad illius leges componitur, sic vivit, quomodo

modo illa præscripsit: cui bona sua nulla vis excutit: qui mala in bonum vertit, certus judicii, inconcussus, intrepidus: quem aliqua vis movet, nulla perturbat: quem fortuna, cum in eum quod habuit telum nocentissimum, vi maxima intorsit, pungit, non vulnerat, & hoc raro. Nam cetera ejus tela, quibus genus humanum debellatur, grandinis more dissultant: quæ incussa tectis, sine ullo habitatoris incommodo crepitat, ac solvitur. Quid me detines in eo, quem tu ipse Pseudomenon appellas, de quo tantum librorum compositum est? Ecce tota mihi vita mentitur: hanc coargue, hanc ad verum, si acutus es, redige. Necessaria judicat, quorum magna pars supervacua est: etiam quæ non est supervacua, nihil in se momenti habet in hoc, ut possit fortunatum beatumque præstare. Non enim statim bonum est, si quid necessarium est. Ac projicimus bonum, si hoc nomen pani aut polentæ damus, & ceteris sine quibus vita non ducitur. Quod bonum est, utique necessarium est: quod autem necessarium est, non statim bonum est: quoniam quædam necessaria sunt, eadem vilissima. Nemo usque eo dignitatem boni ignorat, ut illud ad hæc in diem utilia demittat. Quid ergo? non eo potius curam transferes, ut ostendas omnibus, magno temporis impendio quæri supervacua: & multos transisse vitam, dum vitæ instrumenta conquirunt? Recognosce singulos, considera universos: nullius non vita spectat in crastinum. Quid in hoc sit mali, quæris? infinitum. non enim vivunt, sed victuri sunt: omnia differunt. Etiam si attenderemus, tamen nos vita præcurreret: nunc vero cunctantes quasi aliena transcurrit, & ultimo die finitur, omni perit. Sed ne epistolæ modum excedam, quæ non debet sinistram manum legentis implere: in alium diem hanc

hanc litem cum dialecticis differam, nimium subtilibus, & hoc solum curantibus, non & hoc.

EPIST. XLVI.

De libro Lucilii judicat, & laudat.

LIbrum tuum quem mihi promiseras, accepi, & tanquam lecturus ex commodo adaperui, ac tantum degustare volui. Deinde blanditus est ipse, ut procederem longius, qui quam disertus fuerit, ex hoc intelligas licet. brevis mihi visus est, cum esset nec mei, nec tui temporis, sed qui primo adspectu aut T. Livii, aut Epicuri posset videri. tanta autem dulcedine me tenuit & traxit, ut illum sine ulla dilatione perlegerem. Sol me invitabat, fames admonebat, nubes minabantur: tamen exhausi totum. Non tantum delectatus, sed gavisus sum. Quid ingenii iste habuit? quid animi? dicerem, quid impetus? si interquievisset, si intervallo surrexisset. Nunc non fuit impetus, sed tenor, compositio virilis & sancta. Nihilominus interveniebat dulce illud, & loco lene. Grandis & rectus es. hoc te volo tenere, sic ire. Fecit aliquid & materia. ideo eligenda est fertilis, quæ capiat ingenium, quæ excitet. De libro tuo plura scribam, cum illum retractavero: nunc vero parum mihi sedet judicium, tanquam audierim illa, non legerim. Sine me & inquirere. Non est quod verearis, verum audies. O te hominem felicem, quod nihil habes, propter quod quisquam tibi tam longe mentiatur! nisi quod etiam ubi caussa sublata est, mentimur & consuetudinis caussa.

EPIST. XLVII.

Familiariter cum servis agendum, vivendumque. Peccatum in eo sui ævi, ex fastu & fastidio. Iudicio tamen, liberius aut severius, hos illosque (pro indole & virtute cujusque) habendos.

Liben-

LIbenter ex his qui à te veniunt cognovi, familiariter te cum servis tuis vivere. hoc prudentiam tuam, hoc eruditionem decet. Servi sunt? imo homines. Servi sunt? imo contubernales. Servi sunt? imo humiles amici. Servi sunt? imo conservi, si cogitaveris tantumdem in utrosque licere fortunæ. Itaque rideo istos qui turpe existimant cum servo suo cœnare: quare? nisi quia superbissima consuetudo cœnanti domino stantium servorum turbam circumdedit. Est ille plus quam capit, & ingenti aviditate onerat distentum ventrem, ac desuetum jam ventris officio, ut majore opera omnia egerat, quam ingessit: at infelicibus servis movere labra, ne in hoc quidem, ut loquantur, licet. virga murmur omne compescitur: & ne fortuita quidem verberibus excepta sunt, tussis, sternutamentum, singultus: magno malo ulla voce interpellatum silentium luitur: nocte tota jejuni, mutique perstant. Sic fit, ut isti de domino loquantur, quibus coram domino loqui non licet. At illi quibus non tantum coram dominis, sed cum ipsis erat sermo, quorum os non consuebatur, parati erant pro domino porrigere cervicem, periculum imminens in caput suum avertere. In conviviis loquebantur, sed in tormentis tacebant. Deinde ejusdem arrogantiæ proverbium jactatur: Totidem esse hostes, quot servos. Non habemus illos hostes, sed facimus. Alia interim crudelia & inhumana prætereo, quod nec tanquam hominibus quidem, sed tanquam jumentis abutimur: quod cum ad cœnandum discubuimus, alius sputa detergit, alius reliquias temulentorum subditus colligit, alius pretiosas aves scindit: pectus & clunes, certis ductibus circumferens eruditam manum, in frusta excutit. Infelix qui huic uni rei vivit, ut altilia decenter secet. nisi quod mise-

rior

rior est, qui hoc voluptatis caussa docet, quam qui necessitatis discit. Alius vini minister in muliebrem modum ornatus, cum ætate luctatur. Non potest effugere pueritiam, sed retrahitur. jamque militari habitu glaber, destrictis pilis, aut penitus avulsis, tota nocte pervigilat: quam inter ebrietatem domini ac libidinem dividit, & in cubiculo vir, & in convivio puer est. Alius cui convivarum censura permissa est, perstat infelix, & exspectat, quos adulatio, & intemperantia aut gulæ, aut linguæ, revocet in crastinum. Adjice obsonatores, quibus dominici palati notitia subtilis est: qui sciunt, cujus rei illum sapor excitet, cujus delectet aspectus, cujus novitate nauseabundus erigi possit, quid jam ipsa satietate fastidiat, quid illo die esuriat. Cum his cænare non sustinet, & majestatis suæ diminutionem putat, ad eamdem mensam cum servo suo accedere. Dii melius, quod ex istis dominos habent. Stare ante limen Callisti dominum suum vidi, & eum qui illi impegerat titulum, qui inter rejicula mancipia produxerat, aliis intrantibus excludi. Retulit illi gratiam servus, ille in primam decuriam conjectus, in qua vocem præco experitur, & ipse illum invicem apologavit, & ipse non judicavit domo sua dignum. Dominus Callistum vendidit: sed domino quam multa Callistus? Vis tu cogitare istum quem servum tuum vocas, ex iisdem seminibus ortum, eodem frui cælo, æque spirare, æque vivere, æque mori? Tam tu illum ingenuum videre potes, quam ille te servum. Mariana clade quam multos splendidissime natos, senatorium per militiam auspicantes gradum, fortuna depressit? alium ex illis pastorem, alium custodem casæ fecit. Contemne nunc ejus fortunæ hominem, in quam transire, dum contemnis, potes. Nolo in ingentem me locum

cum immittere, & de usu servorum disputare, in quos superbissimi, crudelissimi, & contumeliosissimi sumus. Hæc tamen præcepti mei summa est: Sic cum inferiore vivas, quemadmodum tecum superiorem velles vivere. Quoties in mentem venerit, quantum tibi in servum liceat: veniat in mentem, tantumdem in te domino tuo licere. At ego, inquis, nullum habeo dominum. Bona ætas est. forsitan habebis. nescis qua ætate Hecuba servire cœperit, qua Crœsus, qua Darii mater, qua Plato, qua Diogenes? Vive cum servo clementer. comiter quoque & in sermonem admitte, & in consilium, & in convictum. Hoc loco acclamabit mihi tota manus delicatorum: Nihil hac re humilius, nihil turpius. Hos ego eosdem deprehendam, alienorum servorum osculantes manum. Ne illud quidem videtis, quam omnem invidiam majores nostri dominis, omnem contumeliam servis detraxerint? Dominum, patremfamiliæ appellaverunt: servos (quod etiam in mimis adhuc durat) familiares. Instituerunt diem festum, quo non solum cum servis domini vescerentur, sed quo utique honores illis in domo gerere, jus dicere permiserunt, & domum pusillam rempublicam esse judicaverunt. Quid ergo? omnes servos admovebo mensæ meæ? non magis quam omnes liberos. Erras, si existimas me quosdam quasi sordidioris operæ rejecturum, ut puta illum mulionem, & illum bubulcum: non ministeriis illos æstimabo, sed moribus. Sibi quisque dat mores: ministeria casus assignat. Quidam cœnent tecum, quia digni sunt; quidam, ut sint. Si quid enim in illis ex sordida conversatione servile est, honestiorum convictus excutiet. Non est, mi Lucili, quod amicum tantum in foro & in curia quæras: si diligenter attenderis, & domi invenies. Sæpe bona

materia

materia cessat sine artifice. tenta, & experire. Quemadmodum stultus est, qui equum empturus, non ipsum inspicit, sed stratum ejus ac frænos: sic stultissimus est, qui hominem aut ex veste, aut ex conditione, quæ vestis modo nobis circumdata est, æstimat. Servus est? sed fortasse liber animo. Servus est? hoc illi nocebit? ostende quis non sit. Alius libidini servit, alius avaritiæ, alius ambitioni; omnes timori. Dabo consularem, aniculæ servientem; dabo ancillulæ divitem: ostendam nobilissimos juvenes mancipia Pantomimorum. Nulla servitus turpior est, quam voluntaria. Quare non est quod fastidiosi te deterreant, quo minus servis tuis hilarem te præstes, & non superbe superiorem. Colant potius te, quam timeant. Dicet nunc aliquis, me vocare ad pileum servos, & dominos de fastigio suo dejicere: quod dixi, colant potius dominum, quam timeant. Ita ne, inquit, prorsus colant tanquam clientes, tanquam salutatores? Hoc qui dixerit, obliviscetur, id dominis parum esse, quod Deo satis est, qui colitur & amatur. Non potest amor cum timore misceri. Rectissime ergo te facere judico, quod timeri à servis tuis non vis, quod verborum castigatione uteris. Verberibus muta admonentur. non quidquid nos offendit, & lædit. Sed ad rabiem cogunt venire deliciæ, ut quidquid non ex voluntate respondit, iram provocet. Regum nobis induimus animos. nam illi quoque obliti & virium suarum, & imbecillitatis alienæ, sic excandescunt, sic sæviunt, quasi injuriam acceperint: à cujus rei periculo illos fortunæ suæ magnitudo tutissimos præstat. Nec hoc ignorant, sed occasionem nocendi captant, querendo. acceperunt injuriam, ut facerent. Diutius te morari nolo. non est enim tibi exhortatione opus. Hoc habent inter cetera

boni

boni mores: placent sibi, & permanent. levis est malitia, sæpe mutatur: non in melius, sed in aliud.

EPIST. XLVIII.

Amicis eadem expedire, & alterum alteri utilem esse. Tum contra captiunculas, & spinosas ineptias. Quid facitis? quid luditis? de vita agitur: succurre, & forma. De fortuna: contra eam da arma.

AD epistolam quam mihi ex itinere misisti, tam longam, quam ipsum iter fuit, postea rescribam. Seducere me debeo, & quid suadeam, circumspicere. Nam tu quoque qui consulis, diu an consuleres cogitasti: quanto magis hoc mihi faciendum est, cum longiore mora opus sit, ut solvas quæstionem, quam ut proponas? Vtique cum aliud tibi expediat, aliud mihi: iterum ego tanquam Epicurus loquor. Mihi vero idem expedit, quod tibi: aut non sum amicus, nisi quidquid agitur ad te pertinens, meum est. Consortium rerum omnium inter nos facit amicitia: nec secundi quidquam singulis est, nec adversi. in commune vivitur. Nec potest quisquam beate degere, qui se tantum intuetur, qui omnia ad utilitates suas convertit: alteri vivas oportet, si vis tibi vivere. Hæc societas diligenter & sancte observanda est, quæ nos omnes omnibus miscet, & judicat aliquod esse commune jus generis humani. plurimum ad illam quoque (de qua loquebar) interiorem societatem amicitiæ colendam proficit. Omnia enim cum amico communia habebit, qui multa cum homine. Hoc, Lucili virorum optime, mihi ab istis subtilibus præcipi malo, quid amico præstare debeam, quid homini, quam quot modis Amicus dicatur, & Homo quam multa significet. In diversum ecce sapientia & stultitia discedunt,

dunt. cui accedo? in utram ire partem jubes? Illi homo pro amico est, huic amicus non est pro homine: ille amicum sibi parat, hic se amico. Tu mihi verba distorques, & syllabas digeris. Scilicet nisi interrogationes vaferrimas struxero, & conclusione falsa à vero nascens mendacium adstrinxero, non potero à fugiendis petenda secernere. Pudet me. in re tam seria senes ludimus. Mus syllaba est: mus autem caseum rodit: syllaba ergo caseum rodit. Puta nunc me istud non posse solvere: quod mihi ex ista sententia periculum imminet? quod incommodum? Sine dubio verendum est, ne quando in muscipula syllabas capiam, aut ne quando, si negligentior fuero, caseum liber comedat. Nisi forte acutior est illa collectio: Mus syllaba est: syllaba autem caseum non rodit: mus ergo caseum non rodit. O pueriles ineptias! in hoc supercilia subduximus? in hoc barbam demisimus? hoc est quod tristes docemus & pallidi? Vis scire, quid philosophia promittat generi humano? consilium. Alium mors vocat, alium paupertas urit, alium divitiæ vel alienæ torquent, vel suæ: ille malam fortunam horret, hic se felicitati suæ subducere cupit: hunc homines male habent, illum dii. Quid mihi lusoria ista proponis? non est jocandi locus. ad miseros advocatus es. Opem te laturum naufragis, captis, ægris, egentibus, intentæ securi subjectum præstantibus caput pollicitus es: quo diverteris? quid agis? hic cum quo ludis, timet. Succurre, quisquis eloquentior es, pereuntium pœnis. Omnes undique ad te manus tendunt, perditæ vitæ, perituræque auxilium aliquod implorant, in te spes opesque sunt. Rogant ut ex tanta illos volutatione extrahas, ut disjectis & errantibus clarum veritatis lumen ostendas. Dic quid natura necessarium fecerit, quid supervacuum,

cuum, quam faciles leges posuerit; quam jucunda sit vita, quam expedita, illas sequentibus; quam acerba & implicita eorum, qui opinioni plus quam naturæ crediderunt. Quid istorum cupiditates demit? quid temperat? Vtinam tantum non prodessent! nocent. Hoc tibi, cum voles, manifestissimum faciam, & comminui & debilitari generosam indolem, in istas argutias conjectam. Pudet dicere contra fortunam militaturis, quæ porrigant tela, quemadmodum illos subornent. Hac ad summum bonum itur? per istud philosophiæ sunt nigræ, & turpes, infamesque, etiam ad album sedentibus, exceptiones. Quid enim aliud agitis, cum eum quem interrogatis, scientes in fraudem inducitis, quam ut formula cecidisse videatur? Sed quemadmodum illum prætor, sic hos philosophia in integrum restituit. Quid disceditis ab ingentibus promissis, & grandia locuti, affecturos vos, ut non magis auri fulgor, quam gladii, perstringat oculos meos, ut ingenti constantia, & quod omnes optant, & quod omnes timent, calcem, ad Grammaticorum elementa descenditis? Quid dicitis? sic itur ad astra? hoc enim est quod philosophia mihi promittit, ut me parem Deo faciat: ad hoc invitatus sum, ad hoc veni. fidem præsta. Quantum potes ergo, mi Lucili, reduc te ab istis exceptionibus & præscriptionibus philosophorum. Aperta decent & simplicia bonitatem. Etiam si multum superesset ætatis, parce jam dispensandum erat, ut sufficeret necessariis: nunc quæ dementia est, supervacua discere in tanta temporis egestate?

EPIST. XLIX.

Tempeiorum adspectu, memoriam sibi Lucilii renovatam. De brevitate & cursu Temporis: nihil

longum aut vetus in eo esse. Obiter contra Dialecticos: & totum id genus prospiciendos tantum.

EST quidem, mi Lucili, supinus & negligens, qui in amici memoriam ab aliqua regione admonitus reducitur: tamen repositum in animo nostro desiderium loca interdum familiaria evocant, nec exstinctam memoriam reddunt, sed quiescentem irritant. sicut dolorem lugentium, etiam si mitigatus est tempore, aut servuli familiaris admissio, aut vestis, aut domus renovat. Ecce Campania, & maxime Neapolis, ad Pompeiorum tuorum conspectum, incredibile est, quam recens desiderium tui fecerit. Totus mihi in oculis es, cum maxime à te discedo: video lacrimas combibentem, & affectibus tuis inter ipsam coërcitionem exeuntibus non satis resistentem. modo amisisse te videor. Quid enim non modo est, si recorderis? Modo apud Sotionem philosophum puer sedi, modo caussas agere cœpi, modo desii velle agere, modo desii posse. Infinita est velocitas temporis, quæ magis apparet respicientibus. Nam ad præsentia intentos fallit: adeo præcipitis fugæ transitus levis est. Caussam hujus rei quæris? quidquid temporis transiit, eodem loco est: pariter aspicitur, una jacet: omnia inde in profundum cadunt. & alioquin non possunt longa intervalla esse in ea re, quæ tota brevis est. Punctum est quod vivimus, & adhuc puncto minus: sed hoc minimum specie quadam longioris spatii natura divisit. Aliud ex hoc infantiam fecit, aliud pueritiam, aliud adolescentiam, aliud inclinationem quamdam ab adolescentia ad senectutem, aliud ipsam senectutem. In quam angusto, quot gradus posuit? Modo te prosecutus sum: & tamen hoc modo, ætatis nostræ bona portio est: cujus brevitatem

tatem aliquando futuram cogitemus. Non solebat mihi tam velox tempus videri. nunc incredibilis cursus apparet: sive quia admoveri lineas sentio, sive quia attendere cœpi & computare damnum meum. Eo magis utique indignor, aliquos ex hoc tempore (quod sufficere nec ad necessaria quidem potest, etiam si custoditum diligentissime fuerit) in supervacua majorem partem erogare. Negat Cicero, si duplicetur sibi ætas, habiturum se tempus quo legat Lyricos, eodem modo Dialecticos. Tristius inepti sunt. illi ex professo lasciviunt: hi agere seipsos aliquid existimant. Nec ego nego prospicienda ista: sed prospicienda tantum, & à limine salutanda, in hoc unum, ne verba nobis dentur, & aliquid esse in illis magni ac secreti boni judicemus. Quid te torques & maceras in ea quæstione, quam subtilius est contempsisse, quam solvere? Securi est, & ex commodo migrantis, minuta conquirere. Cum hostis instat à tergo, & movere jussus est miles, excutit necessitas quidquid pax otiosa collegerat. Non vacat mihi verba dubie cadentia consectari, & vafritiam in illis meam experiri.

Adspice qui coëant populi, quæ mœnia clausis
Ferrum acuant portis.

Magno mihi animo strepitus iste belli circumsonantis exaudiendus est. Demens omnibus merito viderer, si cum saxa in munimentum murorum senes fæminæque congererent; cum juventus intra portas armata signum eruptionis exspectaret, aut posceret; cum hostilia in portis tela vibrarent, & ipsum solum suffossionibus & cuniculis tremeret; sederem otiosus, & ejusmodi quæstiunculas ponens: Quod non perdidisti, habes: cornua autem non perdidisti: cornua ergo habes: aliaque ad exemplum hujus acutæ delirationis concin-

 nata.

nata. Atqui æque licet demens tibi videar, si istis impendero operam. & nunc obsideor. Tunc tamen periculum mihi obsesso externum immineret, murus me ab hoste secerneret: nunc mortifera mecum sunt. Non vaco ad istas ineptias. ingens negotium in manibus est. Quid agam? mors me sequitur, fugit vita: adversus hæc me doce aliquid. effice ne ego mortem fugiam, vita me non effugiat. Exhortare adversus difficilia, de æquanimitate: adversus inevitabilia, angustias temporis mei laxa: doce non esse positum bonum vitæ in spatio ejus, sed in usu: posse fieri, imo sæpe fieri, ut qui diu vixit, parum vixerit. Dic mihi dormituro, Potes non expergisci: dic experrecto, Potes non dormire amplius. Dic exeunti, Potes non reverti: dic redeunti, Potes non exire. Erras, si in navigatione tantum, existimas minimum esse, quo à morte vita diducitur: in omni loco æque tenue intervallum est. Non ubique se mors tam prope ostendit: ubique tam prope est. Has tenebras discute: & facilius ea trades, ad quæ præparatus sum. Dociles natura nos edidit, & rationem dedit imperfectam, sed quæ perfici posset. De justitia mihi, de pietate disputa, de frugalitate, de pudicitia utraque, & illa cui alieni corporis abstinentia est, & hac cui sui cura. Si me nolueris per devia ducere, facilius ad id quo tendo, perveniam. Nam (ut ille ait Tragicus) Veritatis simplex oratio est. Ideoque illam implicare non oportet. nec enim quidquam minus convenit, quam subdola ista calliditas, animis conantibus magna.

EPIST. L.

Cæcos nos in vitiis esse, aut velamenta iis quærere. Agnoscenda autem, & remedia quærenda. Unde alioqui animi sanitas? quæ etiam contingere vel inve-

inveteratis vitiis potest: quia ille facilis est flecti, & Natura ad bonum volat.

EPistolam tuam accepi post multos menses, quam miseras. supervacuum itaque putavi, ab eo qui afferebat, quid ageres, quærere. Valde enim bonæ memoriæ est, si meminit: & tamen spero te sic jam vivere, ut ubicumque eris, sciam quid agas. Quid enim aliud agas, quam ut meliorem te ipse quotidie facias, ut aliquid ex erroribus ponas, ut intelligas tua vitia esse, quæ putas rerum? Quædam enim locis & temporibus adscribimus: at illa, quocumque transierimus, secutura sunt. Harpasten, uxoris meæ fatuam, scis hereditarium onus in domo mea remansisse. Ipse enim aversissimus ab istis prodigiis sum. siquando fatuo delectari volo, non est mihi longe quærendus: me rideo. Hæc fatua subito desiit videre. Incredibilem tibi narro rem, sed veram. nescit esse se cæcam: subinde pædagogum suum rogat, ut migret: ait domum tenebrosam esse. Hoc quod in illa ridemus, omnibus nobis accidere, liqueat tibi. Nemo se avarum esse intelligit, nemo cupidum. Cæci tamen ducem quærunt: nos sine duce erramus, & dicimus: Non ego ambitiosus sum, sed nemo aliter Romæ potest vivere. Non ego sumptuosus sum, sed urbs ipsa magnas impensas exigit. Non est meum vitium quod iracundus sum, quod nondum constitui certum genus vitæ: adolescentia hæc facit. Quid nos decipimus? non est extrinsecus malum nostrum: intra nos est, in visceribus ipsis sedet. Et ideo difficulter ad sanitatem pervenimus, quia nos ægrotare nescimus. Si curari cœperimus, quando tot morbos, tantasve ægritudines discutiemus? Nunc vero ne quærimus quidem medicum: qui minus negotii haberet, si adhibe-

retur ad recens vitium. sequerentur teneri & rudes animi, recta monstrantem. nemo difficulter ad naturam reducitur, nisi qui ab illa defecit. Erubescimus discere bonam mentem. at mehercules, turpe est magistrum hujus rei quærere. Illud desperandum est, posse nobis casu tantum bonum influere: laborandum est: &, ut verum dicam, ne labor quidem magnus est: si modo, ut dixi, ante animum nostrum formare incipimus, & recorrigere, quam indurescat pravitas ejus. Sed nec indurata despero. Nihil est quod non expugnet pertinax opera, & intenta ac diligens cura. Robora in rectum, quamvis flexa, revocabis: curvatas trabes calor explicat; & aliter natæ, in id finguntur, quod usus noster exigit: quanto facilius animus accipit formam, flexibilis, & omni humore obsequentior? quid enim aliud est animus, quam quodammodo se habens spiritus? vides autem tanto spiritum esse faciliorem omni alia materia, quanto tenuior est. Illud, mi Lucili, non est quod te impediat, quo minus de nobis bene speres, quod malitia jam nos tenet, quod diu in possessione nostri est. Ad neminem ante bona mens venit, quam mala. omnes præoccupati sumus, virtutes discere, vitia dediscere: sed eo majore animo ad emendationem nostri debemus accedere, quod semel traditi boni perpetua possessio est. Non dediscitur virtus. Contraria enim mala in alieno hærent: ideo expelli & exturbari possunt: fideliter sedent, quæ in locum suum veniunt. Virtus secundum naturam est: vitia inimica & infesta sunt. Sed quemadmodum virtutes receptæ exire non possunt, facilisque earum tutela est: ita initium ad illas eundi arduum. quia hoc primum imbecillæ mentis atque ægræ est, formidare inexperta. Itaque cogenda est mens, ut incipiat. Deinde non est acerba medi-

medicina: protinus enim delectat, dum sanat. Aliorum remediorum post sanitatem voluptas est: philosophia pariter & salutaris & dulcis est.

EPIST. LI.

De Ætna aliquid, uberius de Baïs: & hoc occasione, in molles & luxui deditos. Hunc pellendum, & militandum esse: in quos? in voluptatem, in dolorem, alia. Hoc agentem, bonum in locis seriis sanctisque agere; vitare lasciva, aut peramœna.

QVomodo quisque potest, mi Lucili: tu istic habes Ætnam, illum nobilissimum Siciliæ montem: quem quare dixerit Messalla unicum, sive Valgius, (apud utrumque enim legi) non reperio. cum plurima loca evomant ignem, non tantum edita, quod crebrius evenit, videlicet quia ignis in altissimum effertur, sed etiam jacentia. Nos utcumque possumus, contenti sumus Baiis. quas postero die, quam attigeram, reliqui. locum ob hoc devitandum; cum habeat quasdam naturales dotes, quia sibi illum celebrandum luxuria desumpsit. Quid ergo? ulli loco indicendum est odium? minime. sed quemadmodum aliqua vestis sapienti ac probo viro magis convenit quam alia, nec ullum colorem ille odit, sed aliquem putat parum aptum esse frugalitatem professo: sic regio quoque est, quam sapiens vir, aut ad sapientiam tendens, declinet, tanquam alienam bonis moribus. Itaque de secessu cogitans, nunquam Canopum eliget, quamvis neminem Canopus esse frugi vetet. Ne Baias quidem. diversorium vitiorum esse cœperunt. Illic sibi plurimum luxuria permittit: illic tanquam aliqua licentia debeatur loco, magis solvitur. Non tantum corpori, sed etiam moribus salubrem locum eligere debemus. Quemadmodum

dum inter tortores habitare nolim, sic nec inter popinas quidem. Videre ebrios per littora errantes, & comessationes navigantium, &, symphoniarum cantibus perstrepentes lacus, & alia, quæ velut soluta legibus luxuria non tantum peccat, sed publicat, quid necesse est? Id agere debemus, ut irritamenta vitiorum quam longissime profugiamus. Indurandus est animus, & à blandimentis voluptatum procul abstrahendus. Vna Hannibalem hiberna solverunt: & indomitum illum nivibus atque Alpibus virum enervaverunt fomenta Campaniæ. Armis vicit, vitiis victus est. Nobis quoque militandum est: & quidem genere militiæ, quo nunquam quies, nunquam otium datur. Debellandæ sunt in primis voluptates: quæ (ut vides) sæva quoque ad se ingenia rapuerunt. Si quis sibi proposuerit, quantum operis aggressus sit, sciet nihil delicate, nihil molliter esse faciendum. Quid mihi cum istis calentibus stagnis? quid cum sudatoriis, in quæ siccus vapor corpora exhausturus includitur? Omnis sudor per laborem exeat. Si faceremus, quod fecit Hannibal, ut interrupto cursu rerum, omissoque bello, fovendis corporibus operam daremus: nemo non intempestivam desidiam, victori quoque, nedum vincenti periculosam, merito reprehenderet. Minus nobis, quam illis Punica signa sequentibus, licet: plus periculi restat cedentibus, plus operis etiam perseverantibus. Fortuna mecum bella gerit: non sum imperata facturus. jugum non recipio, imo quod majore virtute faciendum est, excutio: non est emolliendus animus. Si voluptati cessero, cedendum est dolori, cedendum labori, cedendum est paupertati: idem sibi in me juris esse volet & ambitio, & ira: inter tot affectus distrahar, imo discerpar. Libertas proposita est: ad hoc præmium labo-

laboratur. Quæ sit libertas, quæris? nulli rei servire, nulli necessitati, nullis casibus: fortunam in æquum deducere. quo die intellexero illam plus posse, nil poterit. Ego illam feram, cum in manu mors sit? His cogitationibus intentum, loca seria sanctaq; eligere oportet. Effeminat animos amœnitas nimia: nec dubie aliquid ad corrumpendum vigorem potest regio. Quamlibet viam jumenta patiuntur, quorum durata in aspero ungula est: in molli palustrique pascuo saginata, cito subteruntur. Et fortior miles ex confragoso venit: segnis est urbanus & verna. Nullum laborem recusant manus, quæ ad arma ab aratro transferuntur: in primo deficit pulvere ille unctus & nitidus. Severior loci disciplina firmat ingenium, aptumque magnis conatibus reddit. Literni honestius Scipio, quam Baiis exsulabat: ruina ejus non est tam molliter collocanda. Illi quoque, ad quos primos fortuna Romani populi publicas opes transtulit, C. Marius, & Cn. Pompeius, & Cæsar, exstruxerunt quidem villas in regione Baiana, sed illas imposuerunt summis jugis montium. Videbatur hoc magis militare, ex edito speculari late longeque subjecta. Adspice quam positionem elegerunt, quibus ædificia excitaverunt locis, & qualia: scias non villas esse, sed castra. Habitaturum tu putas unquam fuisse in Vtica Catonem, ut prætemavigantes adulteras dinumeraret, & adspiceret tot genera cymbarum variis coloribus picta, & fluitantem toto lacu rosam, ut audiret canentium nocturna convitia? nonne manere ille intra vallum maluisset, quod in unam noctem manu sua duxisset? Quid ni malit, quisquis vir est, somnum suum classico, quam symphonia rumpi? Sed satis diu cum Baiis litigavimus, nunquam satis cum vitiis: quæ oro te, mi Lucili, persequere sine mo-

do, sine fine, nam illis quoque nec finis est, nec modus. Projice quæcumque cor tuum laniant: quæ si aliter extrahi nequirent, cor ipsum cum illis revellendum erat. Voluptates præcipue exturba, & invisissimas habe, latronum more, quos Philetas Ægyptii vocant. in hoc nos amplectuntur, ut strangulent.

EPIST. LII.

Vacillare nos in rectis: opus esse adjutorio, & directione. Alios autem aliis facilius duci formarique, ut natura est. Sed ut formeris, elige è priscis, & è præsentibus. fuge tamen verbosos, ambitiosos, plausum captantes.

QVid est hoc, Lucili, quod nos alio tendentes, alio trahit, & eo unde recedere cupimus, impellit? quid colluctatur cum animo nostro, nec permittit nobis quidquam semel velle? Fluctuamus inter varia consilia, nihil libere volumus, nihil absolute, nihil semper. Stultitia, inquis, est: cui nihil constat, nihil diu placet. Sed quomodo, aut quando nos ab illa revellemus? Nemo per se satis valet, ut emergat: oportet manum aliquis porrigat, aliquis educat. Quosdam ait Epicurus ad veritatem sine ullius adjutorio contendere, ex iis se fecisse sibi ipsum viam. hos maxime laudat, quibus ex se impetus fuit, qui seipsos protulerunt. quosdam indigere ope aliena, non ituros si nemo præcesserit, sed bene secuturos. ex his Metrodorum ait esse. Egregium hoc quoque, sed secundæ sortis ingenium. Nos ex illa prima nota non sumus: bene nobiscum agitur, si in hanc secundam recipimur. Nec hunc quidem contempseris hominem, qui alieno beneficio esse salvus potest: & hoc multum est, velle servari. Præter hæc adhuc invenies aliud genus hominum,

num, ne ipsum quidem fastidiendum, eorum qui cogi ad rectum compellique possunt: quibus non duce tantum opus sit, sed adjutore, &, ut ita dicam, coactore. Hic tertius color est. Si quaeris hujus exemplar, Hermachum ait Epicurus talem fuisse. Itaque alteri magis gratulatur, alterum magis suspicit. Quamvis enim ad eundem finem uterque pervenerit: tamen major est laus, idem effecisse in difficiliore materia. Puta enim duo aedificia excitata esse, ambo paria, aeque excelsa, aeque magnifica: alterum dura area accepit, illic protinus opus crevit: alterius fundamenta lassarunt, in mollem ac fluidam demissa humum: multumque laboris exhaustum est, dum pervenitur ad solidum. Apparet in altero, quidquid factum est: alterius, magna pars & difficilior latet. Quaedam ingenia facilia & expedita: quaedam manu (quod ajunt) facienda sunt, & in fundamentis suis occupanda. Itaque ego illum feliciorem dixerim, qui nihil negotii secum habuit: hunc quidem de se melius meruisse, qui malignitatem naturae suae vicit, & ad sapientiam se non perduxit, sed extraxit. Hoc durum & laboriosum ingenium nobis datum scias, licet imus per obstantia. Itaque pugnemus, aliquorum invocemus auxilium. Quem, inquis, invocabo? hunc, aut illum? Tu vero etiam ad priores revertere, qui vacant. adjuvare non possunt, non tantum qui sunt, sed & qui fuerunt. Ex iis autem qui sunt, eligamus non eos, qui verba magna celeritate praecipitant, & communes locos volvunt, & in privato circulantur: sed eos qui vita docent, qui cum dixerint quid faciendum sit, probant faciendo: qui docent quid vitandum sit, nec unquam in eo, quod fugiendum dixerint, deprehenduntur. Eum elige adjutorem, quem magis admireris cum videris, quam cum audieris. Nec ideo

ideo te prohibuerim hos quoque audire, quibus consuetudo est admittere populum, ac disserere: si modo hoc proposito in turbam prodeunt, ut meliores fiant, faciantque meliores: si non ambitionis hoc caussa exercent. Quid enim turpius philosophia captante clamores? Numquid æger laudat medicum secantem? Tacete, favete, & præbete vos curationi. etiam si exclamaveritis, non aliter audiam, quam si ad tactum vitiorum vestrorum ingemiscatis. Testari vultis attendere vos, moverique rerum magnitudine? sane liceat. ut quidem judicetis, & feratis de meliore suffragium, quid ni non permittam? Apud Pythagoram discipulis quinque annis tacendum erat. numquid ergo existimas, statim illis & loqui & laudare licuisse? Quanta autem dementia ejus est, quem clamores imperitorum hilarem ex auditorio dimittunt? Quid lætaris, quod hominibus iis laudaris, quos non potes ipse laudare? Disserebat populo Fabianus: sed audiebatur modeste. Erumpebat interdum magnus clamor laudantium: sed quem magnitudo rerum evocaverat, non sonus inoffensæ ac molliter lapsæ orationis. Intersit aliquid inter clamorem theatri, & scholæ. est aliqua & laudandi licentia. Omnia rerum omnium, si observentur, indicia sunt: & argumentum morum ex minimis quoque licet capere. Impudicum & incessus ostendit, & manus mota, & unum interdum responsum, & relatus ad caput digitus, & flexus oculorum. Improbum risus, insanum vultus habitusque demonstrat. Illa enim in apertum per notas exeunt. Qualis quisque sit, scies, si quemadmodum laudetur, adspexeris. Hinc atque illinc philosopho manus auditor intentat, & super ipsum caput mirantium turba consistit. non laudatur ille nunc, si intelligas, sed conclamatur. Relinquantur

linquantur istæ voces illis artibus, quæ propositum habent placere populo: philosophia adoretur. Permittendum erit aliquando juvenibus, sequi impetum animi. tunc autem hoc ex impetu facient, cum silentium sibi imperare non poterunt. Talis laudatio aliquid exhortationis affert ipsis audientibus, & animos adolescentium exstimulat. Ad rem commoveantur, non ad verba composita. alioqui nocet illis eloquentia, si non rerum cupiditatem facit, sed sui. Differam hoc in præsenti. desiderat enim propriam & longam exsecutionem, quemadmodum populo disserendum, quid sibi apud populum permittendum sit, quid populo apud se. Damnum quidem fecisse philosophiam, non erit dubium, postquam prostituta est: sed potest in penetralibus suis ostendi, si modo non institorem, sed antistitem nacta est.

EPIST. LIII.

Navigationem suam describit, & jactationem in mari. Per occasionem, in vita nos jactari, sed vitia sua paucos scire, aut fateri. Philosophia docebit, excitabit: demus nos, pares Deo faciet.

QVid non potest mihi persuaderi, cui persuasum est ut navigarem? Solvi mari languido. erat sine dubio cælum grave sordidis nubibus, quæ fere aut in aquam, aut in ventum resolvuntur: sed putavi tam pauca millia à Parthenope tua usque Puteolos surripi posse, quamvis dubio & impendente cælo. Itaque quo celerius evaderem, protinus per altum ad Nesida direxi, præcisurus omnes sinus. Cum jam eo processissem, ut mea nihil interesset, utrum irem, an redirem: primum æqualitas illa, quæ me corruperat, periit. nondum erat tempestas, sed jam inclinatio maris, ac subinde cre-

de crebrior fluctus. Cœpi gubernatorem rogare, ut me in aliquo littore exponeret. Ajebat ille, aspera esse & importuosa, nec quidquam se æque in tempestate timere, quam terram. Pejus autem vexabar, quam ut periculum mihi succurreret. Nausea enim me, segnis hæc, & sine exitu, torquebat: quæ bilem movet, nec effundit. Institi itaque gubernatori, & illum vellet nollet coëgi ut peteret littus. Cujus ut viciniam attigimus, non exspecto ut quidquam ex præceptis Virgilii fiat,

Obvertant pelago proras, ———

aut anchora de prora jaciatur: sed memor artificii mei veteris, mitto me in mare, quomodo psychrolutam decet, gausapatus. Quæ putas me passum, dum per aspera erepo, dum viam quæro, dum facio? Intellexi, non immerito nautis terram timeri. Incredibilia sunt, quæ tulerim: cum me ferre non possem. Illud scito, Vlixem non fuisse tam irato mari natum, ut ubique naufragia faceret. nauseator erat. at ego quocumque navigare debuero, vicesimo anno perveniam. Vt primum stomachum (scis non cum mari nauseam effugere) collegi, ut corpus unctione recreavi, occepi mecum cogitare, quanta nos vitiorum nostrorum sequeretur oblivio, etiam corporalium, quæ subinde admonent sui, nedum illorum quæ eo magis latent, quo majora sunt. Levis aliquem motiuncula decipit: sed cum creverit, & vera febris exarserit, etiam duro & perpessitio, confessionem accepit. Pedes dolent, articuli punctiunculas sentiunt: adhuc dissimulamus, & aut talum extorsisse nos dicimus, aut in exercitatione aliqua laborasse. Dubio & incipiente morbo, quæritur nomen: qui talaria cœpit intendere, & utrosque pedes dextros fecit, necesse est podagram fateri. Contra evenit in iis morbis, quibus afficiuntur animi: quo quis pejus

pejus se habet, minus sentit. Non est quod mireris, Lucili carissime. Nam qui leviter dormit, & species secundum quietem capit, aliquando dormire se dormiens cogitat: gravis somnus etiam somnia exstinguit, animumque altius mergit, quam ut uti ullo intellectu sinat. Quare vitia sua nemo confitetur? quia etiam nunc in illis est. Somnium narrare, vigilantis est: & vitia sua confiteri, sanitatis indicium est. Expergiscamur ergo, ut errores nostros coarguere possimus. sola autem nos philosophia excitabit, sola somnum excutiet gravem. Illi te totum dedica: dignus illa es; illa te digna est. ite in complexum alter alterius: omnibus aliis rebus te nega, fortiter, aperte. Non est quod precario philosopheris. Si æger esses, curam intermisisses rei familiaris, & forensia tibi negotia excidissent: nec quemquam tanti putares, cui advocatus in caussam descenderes: toto animo id ageres, utquam primum morbo liberareris. Quid ergo? non & nunc idem facies? Omnia impedimenta dimitte, & vaca bonæ menti. nemo ad illam pervenit occupatus. Exercet philosophia regnum suum: dat tempus, non accipit. Non est res subsiciva: ordinaria est, domina est: adest, & jubet. Alexander cuidam civitati, partem agrorum, & dimidium rerum omnium, promittenti: eo, inquit, proposito veni in Asiam, non ut id acciperem quod dedisseris; sed ut id haberetis, quod reliquissem. Itidem philosophia rebus omnibus: Non sum id tempus acceptura, quod vobis superfuerit: sed id habebitis, quod ipsa erogavero. Totam huc converte mentem, huic asside, hanc cole: ingens intervallum inter te & ceteros fiat. Omnes mortales multo antecedes, non multo te dii antecedent. Quid inter te & illos interfuturum sit, quæris? diutius erunt. At mehercule magni artificis

ficis eſt, clauſiſſe totum in exiguo. Tantum ſapienti ſua, quantum Deo omnis ætas patet. Eſt aliquid, quo ſapiens antecedat Deum. ille naturæ beneficio, non ſuo ſapiens eſt: ecce res magna, habere imbecillitatem hominis, ſecuritatem Dei. Incredibilis vis philoſophiæ eſt, ad omnem fortuitam vim retundendam. Nullum telum in corpore ejus ſedet: munita eſt ſolidaque. quædam defatigat, & velut levia tela laxo ſinu eludit; quædam diſcutit, & in eum uſque qui miſerat reſpuit.

EPIST. LIV.

Suſpirio ſe laboraſſe: atque ita de morte cogitaſſe. Non timendam, quia idem poſt eam, quod antequam eramus, erit. Præparemur.

LOngum mihi commeatum dederat mala valetudo: repente me invaſit. Quo genere? inquis. prorſus merito interrogas: adeo nullum mihi ignotum eſt. Uni tamen morbo quaſi aſſignatus ſum: quem quare Græco nomine appellem, neſcio. ſatis enim apte dici ſuſpirium poteſt. Brevis autem valde, & procellæ ſimilis, impetus eſt: intra horam fere deſinit. Quis enim diu exſpirat? Omnia corporis aut incommoda, aut pericula, per me tranſierunt: nullum mihi videtur moleſtius. Quid ni? aliud enim quidquid eſt, ægrotare eſt: hoc eſt, animam agere. Itaque medici, hanc meditationem mortis vocant. Facit aliquando ſpiritus ille, quod ſæpe conatus eſt. Hilarem me putas hæc tibi ſcribere, quia effugi? ſi hoc fine, quaſi bona valetudine delector: tam ridicule facio, quam ille, quiſquis ſe viciſſe putat, cum vadimonium diſtulit. Ego vero & in ipſa ſuffocatione non deſii cogitationibus lætis ac fortibus acquieſcere. Quid hoc eſt? inquam. tam ſæpe mors experitur me? faciat. at ego illam diu expertus ſum. Quando, in-

do, inquis? antequam nascerer. Mors est, non esse id quod ante fuit. sed quale sit, jam scio: hoc erit post me, quod ante me fuit. Si quid in hac re tormenti est, necesse est, & fuisse antequam prodiremus in lucem: atqui nullam sensimus tunc vexationem. Rogo, non stultissimum dicas, si quis existimet lucernæ peius esse cum exstincta est, quam antequam accenderetur? nos quoque & accendimur, & exstinguimur: medio illo tempore aliquid patimur. Vtrimque vero alta securitas est. In hoc enim, mi Lucili, nisi fallor, erramus, quod mortem judicamus sequi: cum illa & præcesserit, & secutura sit. Quidquid ante annos fuit, mors est. Quid enim refert, utrum non incipias, an desinas? utriusque rei hic est effectus, non esse. His & hujusmodi exhortationibus tacitis (nam verbis locus non erat) alloqui me non desii: deinde paullatim suspirium illud, quod esse jam anhelitus cœperat, intervalla majora fecit, & retardatum est, ac remansit. Nec adhuc, quamvis desierit, ex natura fluit spiritus. sentio hæsitationem quandam ejus, & moram. Quomodo volet, dum modo non ex animo suspirem. hoc tibi de me recipe: non trepidabo ad extrema: jam præparatus sum: nihil cogito de die. Illum lauda & imitare, quem non piget mori, cum juvat vivere. Quæ enim virtus est, cum ejiciaris, exire? tamen est & hic virtus. Ejicior quidem, sed tanquam exeam. Et ideo nunquam ejicitur sapiens: quia ejici, est inde expelli, unde invitus recedas. Nihil invitus facit sapiens. necessitatem effugit: quia vult quod ipsa coactura est.

EPIST.

EPIST. LV.

De Vatia villa, & de ipso Vatia: tum de bono maloque otio. Item amicos animo adesse posse, & debere.

A Gestatione cum maxime venio, non minus fatigatus, quam si tantum ambulassem, quantum sedi. labor est enim, & diu ferri: ac nescio an eo major, quia contra naturam est: quæ pedes dedit, ut per nos ambularemus; oculos, ut per nos videremus. Debilitatem nobis indixere deliciæ: & quod diu noluimus, posse desivimus. Mihi tamen necessarium erat concutere corpus, ut sive bilis insiderat faucibus, discuteretur; sive ipse ex aliqua caussa spiritus densior erat, extenuaret illum jactatio. quam profuisse mihi sensi. Ideo diutius vehi persevêravi, invitante ipso littore, quod inter Cumas & Servilii Vatiæ villam curvatur, & hinc mari, illinc lacu, velut angustum iter clauditur. Erat enim à recenti tempestate spissius. Fluctus autem illud (ut scis) frequens & concitatus exæquat: longior tranquillitas solvit, cum arenis, quæ humore alligantur, succus abscessit. Ex consuetudine tamen mea circumspicere cœpi, an aliquid illic invenirem, quod mihi bono posset esse: & direxi oculos in villam, quæ aliquando Vatiæ fuit. In hac ille prætorius dives, nulla alia re quam otio notus, consenuit, & ob hoc unum felix habebatur. Nam quoties aliquos amicitia Asinii Galli, quoties Seiani odium, deinde amor merserat, (æque enim offendisse illum, quam amasse, periculosum fuit) exclamabant homines: O Vatia, solus scis vivere. At ille latere sciebat, non vivere. multum autem interest, utrum vita tua otiosa sit, an ignava. Nunquam aliter hanc villam Vatia vivo prætéribam, quam ut dicerem: Vatia hic situs est. Sed adeo,

adeo, mi Lucili, philosophia sacrum quiddam est, & venerabile, ut etiam si quid illi simile est, mendacio placeat. Otiosum enim hominem, seductum existimat vulgus, & securum, & se contentum, sibique viventem: quorum nihil ulli contingere, nisi sapienti, potest. Ille quidem nulla re sollicitus scit sibi vivere. ille enim (quod est primum) scit vivere. Nam qui res & homines fugit, quem cupiditatum suarum infelicitas relegavit, qui alios feliciores videre non potuit, qui velut timidum atque iners animal, metu oblituit, ille sibi non vivit, sed (quod est turpissimum) ventri, somno, libidini. Non continuo sibi vivit, qui nemini. Adeo tamen magna res est constantia, & in proposito suo perseverantia, ut habeat auctoritatem inertia quoque pertinax. De ipsa villa nihil possum tibi certi scribere; frontem enim ejus tantum novi, & exposita: quæ ostendit etiam transeuntibus. Speluncæ sunt duæ magni operis, laxo atrio pares, manufactæ: quarum altera solem non recipit, altera usque in occidentem tenet. Platanona medius rivus, & à mari & ab Acherusio lacu receptus, Euripi modo dividit, alendis piscibus (etiam si assiduo exhauritur) sufficiens. Sed illi, cum mare patet, parcitur: cum tempestas piscatoribus dedit ferias, manus ad parata porrigitur. Hoc tamen est commodissimum in villa, quod Baias trans parietem habet: incommodis illarum caret, voluptatibus fruitur. Has laudes ejus ipse novi: esse villam totius anni credo. Occurrit enim Favonio, & illum adeo excipit: ut Baiis neget. Non stulte videtur elegisse hunc locum Vatia, in quem otium suum pigrum jam & senile conferret. Sed non multum ad tranquillitatem locus confert: animus est, qui commendat omnia. Vidi ego in villa hilari & amœna mæstos, vidi in media solitudine occu-

occupatis similes. Quare non est quod existimes, ideo parum bene compositum esse te, quod in Campania non es. quare autem non es? hucusque cogitationes tuas mitte. Conversari cum amicis absentibus licet: & quidem quoties velis, quamdiu velis. magis hac voluptate, quæ maxima est, fruimur, dum absumus. Præsentia enim nos delicatos facit: & quia aliquando una loquimur, ambulamus; cum considemus, cum diducti sumus, nihil de his quos modo vidimus, cogitamus. & ideo æquo animo ferre debemus absentiam, quia nemo non multum etiam præsentibus abest. Pone hic primum noctes separatas: deinde occupationes utrinque diversas: deinde studia secreta, suburbanas profectiones: videbis non multum esse, quod nobis peregrinatio eripiat. Amicus animo possidendus est. hic autem nunquam abest: quemcumque vult, quotidie videt. Itaque mecum stude, mecum cæna, mecum ambula. In angusto viveremus, si quidquam esset cogitationibus clausum. Video te, mi Lucili, cum maxime audio: adeo tecum sum, ut dubitem, an incipiam non epistolas, sed codicillos tibi scribere.

Epist. LVI.

Mentem compositam, vacare sibi & studiis, etiam in turba. Suo exemplo docet. Magis optandum internum silentium, & pacem. Inertia porro, mala, & ea cupidinum mater.

Peream, si est tam necessarium, quam videtur, silentium in studia seposito. Ecce varius clamor undique me circumsonat: supra ipsum balneum habito. Propone nunc tibi omnia genera vocum, quæ in odium possunt aures adducere: cum fortiores exercentur, & manus plumbo graves jactant, cum aut laborant, aut laborantem imitantur,

tur, gemitus audio: quoties retentum spiritum remiserunt, sibilos, & acerbissimas respirationes: cum in alipten inertem, & hac plebeia unctione contentum incidi, audio crepitum illisæ manus humeris: quæ prout plana pervenit, aut concava, ita sonum mutat. Si vero pilicrepus supervenerit, & numerare cœperit pilas, actum est. Adjice nunc scordalum, & furem deprehensum, & illum cui vox sua in balneo placet. Adjice nunc eos, qui in piscinam cum ingenti impulsæ aquæ sono saliunt. Præter istos, quorum si nihil aliud, rectæ voces sunt, alipilum cogita, tenuem & stridulam vocem, quo sit notabilior, subinde exprimentem, nec unquam tacentem, nisi dum vellit alas, & alium pro se clamare cogit. Iam libarii varias exclamationes, & botularium, & crustularium, & omnes popinarum institores, mercem sua quadam & insignita modulatione vendentes. O te, inquis, ferreum, aut surdum, cui mens inter clamores tam varios, tam dissonos, constat! cum Chrysippum nostrum assidua salutatio perducat ad mortem. At mehercules, ego istum fremitum non magis curo, quam fluctum aut dejectum aquæ. Quamvis audiam cuidam genti hanc unam fuisse caussam, urbem suam transferendi, quia fragorem Nili cadentis ferre non potuit. Magis mihi vox avocare videtur, quam crepitus. Illa enim animum abducit, hic tantum aures implet, ac verberat. In iis quæ me sine avocatione circumstrepunt, essedas transcurrentes pono, & fabrum inquilinum, & ferrarium vicinum, aut hunc qui ad metam sudantem tabulas experitur & tibias, nec cantat, sed exclamat. Etiam molestior est mihi sonus, qui intermittitur subinde, quam qui continuatur. Sed jam me sic ad omnia ista duravi, ut audire vel pausarium possim, voce acerbissima remigibus

migibus modos dantem. Animum enim cogo sibi intentum esse, nec avocari ad externa. omnia licet foris resonent; dum intus nihil tumultus sit, dum inter se non rixentur cupiditas & timor, dum avaritia luxuriaque non dissideant, nec altera alteram vexet. Nam quid prodest totius regionis silentium, si affectus fremunt?

Omnia noctis erant, placida composta quiete.

Falsum est. nulla placida quies est, nisi quam ratio composuit. nox exhibet molestiam, non tollit, & solicitudines mutat. Nam dormientium quoq; insomnia tam turbulenta sunt, quam dies. Illa tranquillitas vera est, in quam bona mens explicatur. Adspice illum, cui somnus laxæ domus silentio quæritur: cujus aures ne quis agitet sonus, omnis servorum turba conticuit, & suspensum, accedentium propius, vestigium ponitur. Huc nempe versatur atque illuc, somnum inter ægritudines levem captans: quæ non audit, audisse se queritur. Quid in caussa putas esse? animus illi obstrepit: hic placandus est, hujus compescenda est seditio: quem non est quod existimes placidum, si jacet corpus. Interdum quies inquieta est. Et ideo ad rerum actus excitandi, ac tractatione bonarum artium occupandi sumus, quoties nos male habet inertia sui impatiens. Magni imperatores cum male parere militem vident, aliquo labore compescunt, & expeditionibus detinent. nunquam vacat lascivire districtis: nihilque tam certum est quam otii vitia negotio discuti. Sæpe videmur tædio rerum civilium, & infelicis atque ingratæ stationis pænitentia, secessisse: tamen in illa latebra, in quam nos timor & lassitudo conjecit, interdum recrudescit ambitio. Non enim excisa desiit, sed fatigata, aut etiam abjecta, rebus parum sibi cedentibus. Idem de luxuria dico, quæ videtur aliquando cessisse:

cessisse: deinde frugalitatem professos sollicitat, atque in media parsimonia voluptates non damnatas, sed relictas petit: & quidem eo vehementius, quo occultius. Omnia enim vitia in aperto leviora sunt: morbi quoque tunc ad sanitatem inclinant, cum ex abdito erumpunt, ac vim suam proferunt. Et avaritiam itaque, & ambitionem, & cetera mala mentis humanæ, tunc perniciosissima scias esse, cum simulata sanitate subsidunt. Otiosi videmur, & non sumus. Nam si bona fide sumus, si receptui cecinimus, si speciosa contempsimus, ut paulo ante dicebam, nulla res nos avocabit, nullus hominum aviumque concentus interrumpet cogitationes bonas, solidasque & jam certas. Leve illud ingenium, nec se adhuc reduxit introrsus, quod ad vocem ex accidenti erigitur. Habet intus aliquid solicitudinis, & concepti pavoris, quod illum curiosum facit, ut ait Virgilius noster:

Et me, quem dudum non ulla injecta movebant
Tela, nec adverso glomerati ex agmine Graii,
Nunc omnes terrent auræ, sonus excitat omnis
Suspensum, & pariter comitiq; oneriq; timentem.

Prior ille sapiens est, quem non tela vibrantia, non arietata inter se arma agminis densi, non urbis impulsæ fragor territat: hic alter imperitus est, rebus suis timet, ad omnem crepitum expavescens, quem unaqualibet vox pro fremitu accepta dejecit, quem motus levissimi exanimant. Timidum illum sarcinæ faciunt. Quemcumque ex istis felicibus elegeris, multa trahentibus, multa portantibus, videbis illum comitique onerique timentem. Tunc ergo te scito esse compositum, cum ad te nullus clamor pertinebit: cum te nulla vox tibi excutiet: non si blandietur, non si minabitur, non si inani sono varia circumstrepet. Quid ergo? non aliquando commodius est, carere convicio? fateor.

fateor. Itaque ego ex hoc loco migrabo: experiri & exercere me volui. Quid necesse est diutius torqueri: cum tam facile remedium Vlixes sociis etiam adversus Sirenas dederit, & invenerit?

EPIST. LVII.

De Crypta Neapolitana, & ibi horrore. tum primos motus in potestate non esse. Aliquid de animi tenuitate, & celeritate.

CVm Baiis deberem Neapolim repetere, facile credidi tempestatem esse, ne iterum navem experirer. sed tantum luti tota via fuit, ut possem videri nihilominus navigasse. Totum athletarum fatum mihi illo die perpetiendum fuit. aceromate nos haphe excepit, in Crypta Neapolitana. Nihil illo carcere longius, nihil illis faucibus obscurius; quæ nobis præstant, non ut per tenebras videamus, sed ut ipsas. Ceterum etiam si locus haberet lucem, pulvis auferet, in aperto quoque res gravis & molesta: quid illic, ubi in se volutatur, & cum sine ullo spiramento sit inclusus, in ipsos à quibus excitatus est recidit? Duo incommoda inter se contraria simul pertulimus, eadem via, eodem die, & luto & pulvere laboravimus. Aliquid tamen mihi illa obscuritas, quod cogitarem, dedit. sensi quemdam ictum animi, & sine metu mutationem, quam insolitæ rei novitas simul ac fœditas fecerat. Non de me nunc tecum loquor, qui multum ab homine tolerabili, ne dum à perfecto absum, sed de illo in quem jus fortuna perdidit: hujus quoque ferietur animus, mutabitur color. Quædam enim, mi Lucili, nulla virtus effugere potest: admonet illam natura mortalitatis suæ. Itaque & vultum adducet ad tristitiam, & inhorrescet ad subita, & caligabit, si vastam altitudinem in crepidine

pidine ejus constitutus despexerit. Non est hic timor, sed naturalis affectio inexpugnabilis rationi. Itaque fortes quidam, & paratissimi fundere suum sanguinem, alienum videre non possunt: quidam ad vulneris novi, quidam ad veteris & purulenti tractationem inspectationemque concidunt, & linquuntur animo: alii gladium facilius recipiunt, quam vident. Sensi ergo (ut dicebam) quamdam non quidem perturbationem, sed mutationem: rursus, ad primum conspectum redditæ lucis, alacritas incogitata rediit & injussa. Illud deinde mecum loqui cœpi, quam inepte quædam magis ac minus timeremus, cum omnium idem finis esset. Quid enim interest, utrum supra aliquem vigiliarium ruat an mons? nil invenies. Erunt tamen qui hanc ruinam magis timeant, quamvis utraque mortifera æque sit. Adeo non effectus, sed efficientia timor spectat. Nunc me putas de Stoicis dicere, qui existimant animam hominis magno pondere extriti permeare non posse, & statim spargi, quia non fuerit illi exitus liber: ego vero non facio. qui hoc dicunt, videntur mihi errare. Quemadmodum flamma non potest opprimi: nam circa id diffugit, quo urgetur: quemadmodum aër verbere aut ictu non læditur, nec scinditur quidem, sed circa id cui cessit refunditur: sic animus qui ex tenuissimo constat, deprehendi non potest, nec intra corpus affligi: sed beneficio subtilitatis suæ, per ipsa quibus premitur, erumpit. Quomodo fulmini, etiam cum latissime percussit ac fulsit, per exiguum foramen est reditus: sic animo, qui adhuc tenuior est igne, per omne corpus fuga est. Itaque de illo quærendum est, an possit immortalis esse? hoc quidem certum habe, si superstes est corpori, propter hoc illum nullo genere posse perire, propter quod non perit: quoniam

nulla immortalitas cum exceptione est, nec quidquam noxium æterno est.

EPIST. LVIII.

Verba quædam nupera, desita nunc esse. transit ad Physica, & quotuplex τὸ ὄν, ex Platone. Aptat ad Ethica, & nihil hic idem, aut firmum, esse. Tum subtilitates, quem usum habere possint? & hunc ex omni re captandum. Adnectit de senectute, & morte: neutram optandam, & recusandam.

QVanta verborum nobis paupertas, imo egestas sit, nunquam magis quam hodierno die intellexi. Mille res inciderunt, cum forte de Platone loqueremur, quæ nomina desiderarent, nec haberent: quædam vero cum habuissent, fastidio nostro perdidissent. Quis autem ferat in egestate fastidium? Hunc quem Græci œstrum vocant, pecora peragentem, & totis saltibus dissipantem, asilum nostri vocabant. hoc Virgilio licet credas:

Et lucum Silari juxta ilicibusque virentem
Plurimus Alburnum volitans, cui nomen asilo
Romanum est, œstrum Græci vertere vocantes,
Asper, acerba sonans, quo tota exterrita silvis
Diffugiunt armenta. ——

Puto intelligi istud verbum interisse. Ne te longe differam, quædam simplicia in usu erant, sicut cernere ferro inter se dicebant. Idem Virgilius hoc probabit tibi:

—— *Stupet ipse Latinus,*
Ingentis, genitos diversis partibus orbis,
Inter se coiisse viros, & cernere ferro.

quod nunc decernere dicimus: simplicis illius verbi usus amissus est. Dicebant antiqui, si jusso, id est, si jussero. Hoc nolo mihi credas: sed fide Virgilio:

Cetera

Cetera qua jusso, mecum manus inferat arma.
Non id ego nunc hac diligentia, ut ostendam quantum tempus apud grammaticum perdiderim: sed ut ex hoc intelligas, quantum apud Ennium & Attium, verborum situs occupaverit: cum apud hunc quoque, qui quotidie excutitur, aliqua nobis subducta sint. Quid, inquis, sibi ista vult præparatio? quo spectat? Non celabo te. cupio, si fieri potest propitiis auribus tuis, Essentiam dicere: sin minus, dicam & iratis. Ciceronem auctorem hujus verbi habeo, puto locupletem. si recentiorem quæris; Fabianum, disertum & elegantem, orationis, etiam ad nostrum fastidium, nitidæ. Quid enim fiet, mi Lucili? quomodo dicetur οὐσία res necessaria, naturam continens, fundamentum omnium? Rogo itaque permittas mihi hoc verbo uti. nihilominus dabo operam, ut jus à te datum parcissime exerceam: fortasse contentus ero mihi licere. Quid proderit facilitas tua, cum ecce id nullo modo Latine exprimere possim, propter quod linguæ nostræ convicium feci? Magis damnabis angustias Romanas, si scieris unam syllabam esse, quam mutare non possim. Quæ hæc sit, quæris? τὸ ὄν. Duri tibi videbor ingenii: in medio positum, posse sic transferri, ut dicam, Quod est. Sed multum interesse video. cogor verbum pro vocabulo ponere: sed id si necesse est, ponam. Quod est, sex modis hoc à Platone dici, amicus noster homo eruditissimus hodierno die dicebat. Omnes tibi exponam, si ante indicavero, esse aliquod genus, esse & speciem. Nunc enim primum illud genus quærimus, ex quo ceteræ species suspensæ sunt, à quo nascitur omnis divisio, quo universa comprehensa sunt. Invenietur autem, si cœperimus singula retro legere. sic enim perducemur ad primum. Homo species est, ut Aristoteles

ait: equus species est, canis species. ergo commune aliquod quærendum est his omnibus vinculum, quod illa complectatur, & sub se habeat. Hoc quid est? animal. Ergo genus esse cœpit omnium horum quæ modo retuli, hominis, equi, canis, animal. Sed sunt quædam, quæ animam habent, nec sunt animalia. placet enim satis & arbustis animam inesse. itaque & vivere illa, & mori dicimus. Ergo animantia superiorem tenebunt locum, quia animalia in hac forma sunt, & sata. Quædam anima carent, ut saxa. itaque aliquid erit animantibus antiquius, scilicet corpus. hoc sic dividam, ut dicam, corpora omnia aut animata esse, aut inanimantia. Etiamnum est aliquid superius, quam corpus. Dicimus enim quædam corporalia esse, quædam incorporalia. Quid ergo erit ex quo hæc diducantur? illud cui nomen modo parum proprium imposuimus, Quod est. Sic enim in species secabitur, ut dicamus: Quod est, aut corporale est, aut incorporale. Hoc ergo genus est primum & antiquissimum, &, ut ita dicam, generale: cetera genera quidem sunt, sed specialia, tanquam homo genus est. Habet enim in se nationum species, Græcos, Romanos, Parthos; colorum, albos, nigros, flavos: habet singulos, Catonem, Ciceronem, Lucretium. Itaque qua multa continet, in genus cadit: qua sub alio est, in speciem. Illud genus, Quod est, generale, supra se nihil habet. Initium rerum est. omnia sub illo sunt. Stoici volunt superponere huic etiam aliud genus magis principale: de quo statim dicam, si prius illud genus, de quo locutus sum, merito primum poni docuero, cum sit rerum omnium capax. Quod est, in has species divido, ut sint corporalia, aut incorporalia. Nihil tertium est. Corpus quomodo divido? ut dicam, aut animantia sunt, aut inanimantia.

mantia. Rursus animantia quemadmodum divido? ut dicam, quædam animum habent, quædam tantum animam. aut sic: quædam impetum habent, incedunt, transeunt: quædam solo affixa, radicibus aluntur & crescunt. Rursus animalia in quas species seco? aut mortalia sunt, aut immortalia. Primum genus Stoicis quibusdam videtur, Quid: sed quare videatur, subjiciam. In rerum (inquiunt) natura quædam sunt, quædam non sunt. Et hæc autem quæ non sunt, rerum natura complectitur, quæ animo succurrunt, tanquam Centauri, Gigantes, & quidquid aliud falsa cogitatione formatum, habere aliquam imaginem cœpit, quamvis non habeat substantiam. Nunc ad id quod tibi promisi, revertor, quomodo quæcumque sunt, in sex modos Plato partiatur. Primum illud Quod est, nec visu, nec tactu, nec ullo sensu comprehenditur: cogitabile est. quod generaliter est: tanquam homo generalis sub oculos non venit, sed specialis venit, ut Cicero & Cato. Animal non videtur, sed cogitatur: videtur autem species ejus, equus & canis. Secundum ex his quæ sunt, ponit Plato, quod eminet & exsuperat omnia. Hoc ait per excellentiam esse. ut poëta communiter dicitur. omnibus enim versus facientibus hoc nomen est. sed jam apud Græcos in unius notam cessit. Homerum intelligas, cum audieris poëtam. Quid ergo hoc est? Deus, scilicet major ac potentior cunctis. Tertium genus est eorum, quæ proprie sunt: innumerabilia hæc sunt, sed extra nostrum posita conspectum. Quæ sunt, interrogas? propria Platonis supellex est. Ideas vocat, ex quibus omnia, quæcumque videmus, fiunt: & ad quas cuncta formantur. Hæ immortales, immutabiles, inviolabiles sunt. Quid sit idea, id est, quid Platoni esse videatur, audi. Idea est eorum, quæ na-

tura fiunt, exemplar æternum. Adjiciam definitioni interpretationem, quo tibi res apertior fiat. Volo imaginem tuam facere. exemplar picturæ te habeo, ex quo capit aliquem habitum mens, quem operi suo imponat. Ita illa quæ me docet & instruit facies, à qua petitur imitatio, idea est. Talia ergo exemplaria infinita habet natura rerum, hominum, piscium, arborum: ad quæ, quodcumque fieri ab illa debet, exprimitur. Quartum locum habet εἶδος. Quid sit hoc εἶδος, attendas oportet: & Platoni imputes, non mihi, hanc rerum difficultatem. nulla est autem sine difficultate subtilitas. Paullo ante pictoris imagine utebar. ille cum reddere Virgilium coloribus vellet, ipsum intuebatur: Idea erat Virgilii facies, futuri operis exemplar: ex hac quod artifex trahit, & operi suo imposuit, εἶδος est. Quid intersit, quæris? alterum exemplar est, alterum forma ab exemplari sumpta, & operi imposita. alteram artifex imitatur, alteram facit. Habet aliquam faciem statua: hæc est idos. habet aliquam faciem exemplar ipsum, quod intuens opifex, statuam figuravit: hæc idea est. Etiamnum aliam desideras distinctionem? Idos in opere est: Idea extra opus: nec tantum extra opus est, sed ante opus. Quintum genus est eorum, quæ communiter sunt. hæc incipiunt ad nos pertinere: hic sunt omnia, homines, pecora, res. Sextum genus eorum est, quæ quasi sunt, tanquam inane, tanquam tempus. Quæcumque videmus ac tangimus, Plato in illis non numerat, quæ esse proprie putat. Fluunt enim, & assidua diminutione atque adjectione sunt. Nemo nostrum idem est in senectute, qui fuit juvenis. nemo est mane, qui fuit pridie. Corpora nostra rapiuntur fluminum more. quidquid vides, currit cum tempore, nihil ex his quæ videmus,

manet.

manet. Ego ipse dum loquor mutari ista, mutatus sum. Hoc est quod ait Heraclitus: In idem flumen bis non descendimus. Manet idem fluminis nomen, aqua transmissa est. Hoc in amne manifestius est, quam in homine. sed nos quoque non minus velox cursus prætervehit: & ideo admiror dementiam nostram, quod tantopere amamus rem fugacissimam, corpus, timemusque ne quando moriamur: cum omne momentum, mors prioris habitus sit. Vis tu timere, ne semel fiat quod quotidie fit? De homine dixi, fluida materia & caduca, & omnibus obnoxia casibus: mundus quoque, æterna res & invicta, mutatur, nec idem manet. Quamvis enim omnia in se habeat quæ habuit, aliter habet quam habuit, ordinem mutat. Quid, inquis, ista subtilitas mihi proderit? Si me interrogas, nihil. Sed quemadmodum illecælator oculos diu intentos ac fatigatos remittit atque avocat, &, ut dici solet, pascit: sic nos animum aliquando debemus relaxare, & quibusdam oblectamentis reficere. sed ipsa oblectamenta operta sint: ex his quoque, si observaveris, sumes quod possit fieri salutare. Hoc ego, mi Lucili, soleo facere: ex omni natione, etiam si à philosophia longissime aversa est, eruere aliquid conor, & utile efficere. Quid de istis capiam, quæ modo tractavimus, remotis à reformatione morum? quomodo meliorem me facere Ideæ Platonicæ possunt? quid ex istis traham, quod cupiditates meas comprimat? Vel hoc ipsum, quod omnia ista quæ sensibus serviunt, quæ nos accendunt & irritant, negat Plato ex iis esse quæ vere sint. Igitur ista imaginaria sunt, & ad tempus aliquam faciem ferunt: nihil horum stabile, nec solidum est. & nos tamen cupimus tanquam aut semper futura, aut semper habituri. Imbecilli fluidique

per intervalla consistimus: mittamus animum ad illa, quæ æterna sunt. miremur in sublimi volitantes rerum omnium formas: Deumque inter illa versantem, & providentem, quemadmodum quæ immortalia facere non potuit, quia materia prohibebat, defendat à morte, ac ratione vitium corporis vincat. Manent enim cuncta, non quia æterna sunt, sed quia defenduntur cura regentis. Immortalia tutore non egent. hæc conservat artifex, fragilitatem materiæ vi sua vincens. Contemnamus omnia, quæ adeo pretiosa non sunt, ut an sint omnino, dubium sit. Illud simul cogitemus, si mundum ipsum non minus mortalem, quam nos sumus, providentia periculis eximit, posse tamen aliquatenus nostra quoque providentia longiorem prorogari huic corpusculo moram, si voluptates, quibus pars major perit, potuerimus regere & coërcere. Plato ipse ad senectutem se diligentia pertulit. Erat quidem corpus validum ac forte sortitus, & illi nomen latitudo pectoris fecerat: sed navigationes ac pericula multum detraxerunt viribus; parsimonia tamen, & earum quæ aviditatem evocant modus, & diligens sui tutela, perduxit illum ad senectutem, multis prohibentibus caussis. Nam hoc scis, puto, Platoni diligentiæ suæ beneficio contigisse, quod natali suo decessit, & annum unum atque octogesimum implevit, sine ulla deductione. Ideo Magi, qui forte Athenis erant, immolaverunt defuncto, amplioris fuisse sortis quam humanæ rati, quia consummasset perfectissimum numerum, quem novem novies multiplicata componunt. Non dubito, quin paratus esset paucos dies ex ista summa, & sacrificium, remittere. Potest frugalitas producere senectutem: quam ut non puto concupiscendam, ita ne recusandam quidem. Iucundum est, esse

esse secum quam diutissime, cum quis se dignum quo frueretur, effecit. Itaque de isto feremus sententiam, an oporteat fastidire senectutis extrema, & finem non opperiri, sed manu facere. Prope est à timente, qui fatum segnis exspectat: sicut ille ultra modum deditus vino est, qui amphoram exsiccat, & fæcem quoque exsorbet. De hoc tamen quæremus, pars summa vitæ, utrum fæx vitæ hæc sit, an liquidissimum ac purissimum quiddam: si modo mens sine injuria est, & integri sensus animum juvant, nec defectum & præmortuum corpus est. Plurimum enim refert, vitam aliquis extendat, an mortem. At si inutile ministeriis est corpus, quid ni oporteat educere animum laborantem? & fortasse paullo ante quam debet, faciendum est, ne cum fieri debeat, facere non possis: & cum majus periculum sit male vivendi, quam cito moriendi, stultus est qui non exigui temporis mercede, magnæ rei aleam redimit. Paucos longissima senectus ad mortem sine injuria pertulit. multis iners vita sine usu jacuit sui. Quanto deinde crudelius judicas, aliquid ex vita perdidisse, quamvis finienda? Noli me invitus audire, tanquam ad te jam pertineat ista sententia: sed quid dicam æstima. Non relinquam senectutem, si me totum mihi reservabit: totum autem ab illa parte meliore. At si cœperit concutere mentem, si partes ejus convellere, si mihi non vitam reliquerit, sed animam: prosiliam ex ædificio putrido ac ruenti. Morbum morte non fugiam, dumtaxat sanabilem, nec officientem animo: non afferam mihi manus propter dolorem. sic mori, vinci est. Hunc tamen si sciero perpetuo mihi esse patiendum: exibo non propter ipsum, sed quia impedimento mihi futurus est ad omne, propter quod vivitur. Imbecillus est & ignavus, qui-

propter dolorem moritur: stultus, qui doloris caussa vivit. Sed in longum exeo. est præterea materia quæ ducere diem possit. Et quomodo finem vitæ imponere poterit, qui epistolæ non potest? Vale ergo: quod libentius quam mortes meras lecturus es.

EPIST. LIX.

Voluptatis & Gaudii discrimen: atque hoc honestum verbum esse. Laudat deinde stilum Lucilii, & philosopho verba item non negligenda; amandas etiam parabolas atque imagines. Serio autem, non obiter philosophandum esse: nec nobis ipsis cito placendum. qua adulatio nos perdit.

MAgnam ex epistola tua percepi voluptatem. permitte enim mihi uti verbis publicis; nec illa ad significationem Stoicam revoca. Vitium esse voluptatem credimus. Sit sane: ponere tamen illam solemus, ad demonstrandam animi hilarem affectionem. Scio, inquam, & voluptatem (si ad nostrum album verba dirigimus) rem infamem esse, & gaudium nisi sapienti non contingere. Est enim animi elatio, suis bonis viribusque fidentis. vulgo tamen sic loquimur, ut dicamus, magnum gaudium nos ex illius consulatu, aut ex nuptiis, aut ex partu uxoris percepisse: quæ adeo non sunt gaudia, ut sæpe initia futuræ tristitiæ sint. Gaudio autem junctum est, non desinere, nec in contraria verti. Itaque cum dicit Virgilius noster: Et mala mentis Gaudia; diserte quidem dicit, sed parum proprie: nullum enim malum gaudium est. Voluptatibus hoc nomen imposuit, & quod voluit, expressit: significavit enim homines, malo suo lætos. tamen ego non immerito dixeram, cepisse me magnam ex epistola tua voluptatem. quam-

quamvis enim justa causa imperitus homo gaudeat, tamen affectum ejus impotentem, & in diversa statim inclinaturum, voluptatem voco, opinione falsi boni motam, immoderatam & immodicam. Sed ut ad propositum revertar, audi quid me in epistola tua delectaverit. habes verba in potestate: non effert te oratio, nec longius quam destinasti, trahit. Multi sunt, qui ad id quod non proposuerant scribere, alicujus verbi decore placentis vocentur. quod tibi non evenit. pressa sunt omnia, & rei aptata. Loqueris quantum vis, & plus significas quam loqueris. Hoc majoris rei indicium est. apparet, animum quoque nihil habere supervacui, nihil tumidi. Invenio tamen translationes verborum, ut non temerarias, ita quæ periculum sui fecerint. Invenio imagines: quibus si quis non uti vetat, & poëtis illas solis judicat esse concessas, neminem mihi videtur ex antiquis legisse, apud quos nondum captabatur plausibilis oratio. Illi qui simpliciter, & demonstrandæ rei caussa eloquebantur, parabolis referti sunt: quas existimo necessarias, non ex eadem caussa qua poëtis, sed ut imbecillitatis nostræ adminicula sint, & ut discentem & audientem in rem præsentem adducant. Sextium ecce cummaxime lego, virum acrem, Græcis verbis, Romanis moribus philosophantem. movit me imago ab illo posita: ire quadrato agmine exercitum, ubi hostis ab omni parte suspectus est, pugnæ paratum. Idem, inquit, sapiens facere debet: omnes virtutes suas undique expandat, ut ubicumque infesti aliquid oritur, illic parata præsidia sint, & ad nutum regentis sine tumultu respondeant. Quod in exercitibus his quos imperatores magni ordinant, fieri videmus, ut imperium ducis simul omnes copiæ sentiant, sic dispositæ, ut signum ab uno datum,

peditem

peditem simul equitemque percurrat: hoc aliquanto magis necessarium esse nobis, Sextius ait. Illi enim sæpe hostem timuere sine caussa, tutissimumque illis iter, quod suspectissimum fuit: nil stultitia pacatum habet. tam superne illi metus est, quam infra. utrumque trepidat latus. Sequuntur pericula & occurrunt, ad omnia pavet: imparata est, & ipsis terretur auxiliis. Sapiens autem, ad omnem incursum munitus & intentus, non si paupertas, non si luctus, non si ignominia, non si dolor impetum faciat, pedem referet. Interritus & contra illa ibit, & inter illa. Nos multa alligant, multa debilitant: diu in istis vitiis jacuimus. elui difficile est. non enim inquinati sumus, sed infecti. Ne ab alia imagine ad aliam transeamus, hoc quæram, quod mecum sæpe dispicio, quid ita nos stultitia tam pertinaciter teneat. Primo quia non fortiter illam repellimus, nec toto ad salutem impetu nitimur: deinde, quia illa quæ à sapientibus viris reperta sunt, non satis credimus, nec apertis pectoribus haurimus, leviterque tam magnæ rei insistimus. Quemadmodum autem potest aliquis, quantum satis sit, adversus vitia discere, qui quantum à vitiis vacat, discit? Nemo nostrum in altum descendit. summa tantum decerpsimus: & exiguum temporis impendisse philosophiæ, satis abundeque occupatis fuit. Illud præcipue impedit, quod cito nobis placemus: si invenimus qui nos bonos viros dicat, qui prudentes, qui sanctos, agnoscimus. Nec sumus modica laudatione contenti: quidquid in nos adulatio sine pudore congessit, tanquam debitum prendimus: optimos nos esse, sapientissimos affirmantibus assentimur, cum sciamus illos sæpe mentiri. Adeoq; indulgemus nobis, ut laudari velimus in id, cui contraria cummaxime facimus. Mitissimum ille se in ipsis suppliciis

audit,

audit, in rapinis liberalissimum, in ebrietatibus ac libidinibus temperatissimum. Sequitur itaque, ut ideo mutari nolimus, quia nos optimos esse credimus. Alexander cum jam in India vagaretur, & gentes, ne finitimis quidem satis notas, bello vastaret, in obsidione cujusdam urbis, dum circuit muros, & dum imbecillissima mœnium quærit, sagitta ictus, diu persedere, & incœpta agere perseveravit. Deinde cum, represso sanguine, sicci vulneris dolor cresceret, & crus equo suspensum paullatim obtorpuisset, coactus absistere, Omnes, inquit, jurant me Iovis esse filium, sed vulnus hoc hominem esse me clamat. Idem nos faciamus: cum pro sua quemque portione adulatio infatuat, dicamus: Vos quidem me dicitis prudentem esse: ego autem video quam multa inutilia concupiscam, nocitura optem. ne hoc quidem intelligo, quod animalibus satietas monstrat, quis cibo debeat esse, quis potioni modus: quantum capiam, adhuc nescio. Iam docebo, quemadmodum intelligas te non esse sapientem? Sapiens ille est, qui plenus gaudio, hilaris & placidus, inconcussus, cum diis ex pari vivit. Nunc ipse te consule: si nunquam mæstus es, nulla spes animum tuum futuri exspectatione sollicitat, si per dies noctesque par & æqualis animi tenor erecti & placentis sibi est: pervenisti ad humani boni summam. Sed si appetis voluptates, & undique, & omnes: scito tantum tibi ex sapientia, quantum ex gaudio, deesse. Ad hoc cupis pervenire, sed erras, qui inter divitias illuc venturum esse te speras. Inter honores gaudium, id est, inter solicitudines quæris? ista quæ sic petis, tanquam datura lætitiam ac voluptatem, caussæ dolorum sunt. Omnes, inquam, illi tendunt ad gaudium: sed unde stabile magnumque consequantur, ignorant. Ille ex conviviis

&

& luxuria: ille ex ambitione, & circumfusa clientium turba: ille ex amica: alius ex studiorum liberalium vana ostentatione, & nihil sanantibus litteris. Omnes istos oblectamenta fallacia & brevia decipiunt: sicut ebrietas, quæ unius horæ hilarem insaniam, longi temporis tædio pensat. sicut plausus & acclamationis secundæ favor, qui magna solicitudine & partus est, & expiandus. Hoc ergo cogita, hunc esse sapientiæ effectum, gaudii æqualitatem. Talis est sapientis animus, qualis mundi status super Lunam. semper illic serenum est. Habes ergo, quare velis sapiens esse: quia nunquam sine gaudio est. Gaudium hoc non nascitur, nisi ex virtutum conscientia. Non potest gaudere, nisi fortis, nisi justus, nisi temperans. Quid ergo, inquis? stulti ac mali non gaudent? Non magis, quam prædam nacti leones. Cum fatigaverunt se vino & libidinibus, cum illos nox inter vina defecit, cum voluptates angusto corpori ultra quam capiebat ingestæ suppurare cœperunt, tunc exclamant miseri Virgilianum illum versum:

Namque ut supremam falsa inter gaudia noctem
Egerimus, nosti.

Omnem luxuriosi noctem inter falsa gaudia, & quidem tanquam supremam, agunt. Illud gaudium, quod deos deorumque æmulos sequitur, non interrumpitur, non desinit: desineret, si sumptum esset aliunde. Sed quia non est alieni muneris, nec arbitrii quidem alieni. Quod non dedit fortuna, non eripit.

EPIST. LX.

Vota vulgi spernenda. Naturam audiendam esse.

QVeror, litigo, irascor. Etiamnum optas quod tibi optavit nutrix tua, aut pædagogus, aut mater? Nondum intelligis, quantum mali optaverint?

verint? O quam inimica nobis sunt vota nostrorum! eo quidem inimiciora, quo cessere felicius. Iam non admiror, si omnia nos à prima pueritia mala sequuntur: inter exsecrationes parentum crevimus. Exaudiant quoque dii nostram pro votis vocem gratuitam. Quousque poscemus aliquid deos, quasi nondum ipsi alere nos possimus? Quam diu sationibus implebimus magnarum urbium campos? quam diu nobis populus metet? quam diu unius mensæ frumentum multa navigia, & quidem non ex uno mari, subvehent? Taurus paucissimorum jugerum pascuis impletur: una silva elephantis pluribus sufficit: homo & terra pascitur, & mari. Quid ergo? tam insatiabilem nobis natura alvum dedit, cum tam modica corpora dedisset, ut vastissimorum edacissimorumque animalium aviditatem vinceremus? minime. Quantulum est enim quod naturæ datur? parvo illa dimittitur. Non fames nobis ventris nostri magno constat, sed ambitio. Hos itaque (ut ait Sallustius) ventri obedientes animalium loco numeremus, non hominum: quosdam vero ne animalium quidem, sed mortuorum. Vivit is, qui se utitur: qui vero latitant & torpent, sic in domo sunt, tanquam in conditivo. Horum licet in limine ipso nomen marmori inscribas, mortem suam antecesserunt.

EPIST. LXI.

Emendari & immutari studeamus: mortem cogitemus, ut semper imminentem, & utiq; venturam.

DEsinamus quod voluimus velle. Ego certe id ago senex, non eadem velle, quæ puer volui. In hoc unum eunt dies, in hoc noctes: hoc opus meum est, hæc cogitatio, imponere veteribus malis finem. Id ago, ut mihi instar totius vitæ, sit dies.

dies. Nec me hercules tanquam ultimum rapio, sed sic illum adſpicio, tanquam eſſe vel ultimus poſſit. Hoc animo tibi hanc epiſtolam ſcribo, tanquam cummaxime ſcribentem mors evocatura ſit. Paratus exire ſum, & ideo fruor vita: quia quam diu futurum hoc ſit, non nimis pendeo. Ante ſenectutem curavi, ut bene viverem: in ſenectute, ut bene moriar. Bene autem mori, eſt libenter mori. Da operam, ne quid unquam invitus facias. quidquid neceſſe eſt, futurum eſt. Repugnanti, non volenti neceſſitas eſt: in volente neceſſitas non eſt. Ita dico, qui imperia libens excipit, partem acerbiſſimam ſervitutis effugit, facere quod nolit. Non qui juſſus aliquid facit, miſer eſt: ſed qui invitus facit. Itaque ſic animum componamus, ut quidquid res exiget, id velimus: & in primis finem noſtri ſine triſtitia cogitemus. ante ad mortem, quam ad vitam, præparandi ſumus. Satis inſtructa vita eſt: ſed nos inſtrumentorum ejus avidi ſumus. Deeſſe nobis aliquid videtur, & ſemper videbitur. Vt ſatis vixerimus, nec anni nec dies facient, ſed animus. Vixi, Lucili cariſſime, quantum ſatis erat: mortem plenus exſpecto.

EPIST. LXII.

Homines aut negotia non obſtare Bonæ menti. Laus Demetrii.

MEntiuntur, qui ſibi obſtare ad ſtudia liberalia turbam negotiorum videri volunt: ſimulant occupationes, & augent, & ipſi ſe occupant. Vaco, mi Lucili, vaco: & ubicumque ſum, meus ſum. Rebus enim non me trado, ſed commodo: nec conſector perdendi temporis cauſſas: quocumq; conſtiti loco, ibi cogitationes meas tracto, & aliquid in animo ſalutare verſo. Cum me amicis dedi, non tamen mihi abduco: nec cum illis moror,

moror, quibus me tempus aliquod congregavit, aut caussa ex officio nata civili, sed cum optimo quoque sum: ad illos, in quocumque loco, in quocumque sæculo fuerint, animum meum mitto. Demetrium, virorum optimum, mecum circumfero, & relictis conchyliatis, cum illo seminudo loquor, illum admiror. Quid ni admirer? vidi nihil ei deesse. Contemnere omnia aliquis potest: omnia habere nemo potest. Brevissima ad divitias, per contemptum divitiarum, via est. Demetrius autem noster sic vivit, non tanquam contempserit omnia, sed tanquam aliis habenda permiserit.

EPIST. LXIII.

Consolatoria super morte amici, sapiens & perpulchra.

GRaviter fers decessisse Flaccum, amicum tuum: plus tamen æquo dolere te nolo. Illud, ut non doleas, vix audebo exigere: & esse melius scio. Sed cui ista firmitas animi continget, nisi jam multum supra fortunam elato? Illum quoque ista res vellicabit, sed tantum vellicabit. Nobis autem ignosci potest, prolapsis ad lacrimas: si non nimiæ decurrerent, si ipsi illas repressimus. Nec sicci sint oculi amisso amico, nec fluant; lacrimandum est, non plorandum. Duram tibi legem videor ponere? cum poëtarum Græcorum maximus, jus flendi dederit in unum dumtaxat diem: cum dixerit, etiam Nioben de cibo cogitasse. Quæris unde sint lamentationes, unde immodici fletus? per lacrimas argumenta desiderii quærimus: & dolorem non sequimur, sed ostendimus. Nemo tristis sibi est. O infelicem stultitiam! est aliqua & doloris ambitio. Quid ergo? inquis. obliviscar amici? Brevem illi apud te memoriam

moriam promittis, si cum dolore mansura est. Iam istam frontem ad risum quælibet fortuita res transferet. Non differo in longius tempus, quo desiderium omne mulcetur, quo etiam acerrimi luctus residunt: cum primum te observare desieris, imago ista tristitiæ discedet. Nunc ipse custodis dolorem tuum, sed custodienti quoque elabitur: eoque citius, quo est acrior, desinit. Id agamus, ut jucunda fiat nobis amissorum recordatio. nemo libenter ad id redit, quod non sine tormento cogitaturus est. Si tamen istud fieri necesse est, ut cum aliquo nobis morsu, amissorum quos amavimus nomen occurrat: hic quoque morsus habet suam voluptatem. Nam, ut dicere solebat Attalus noster; Sic amicorum defunctorum memoria jucunda est, quomodo poma quædam sunt suaviter aspera, quomodo in vino nimis veteri ipsa nos amaritudo delectat: cum vero intervenit spatium, omne quod angebat exstinguitur, & pura ad nos voluptas venit. Si illi credimus, amicos incolumes cogitare, melle ac placenta frui est: eorum qui fuerunt retractatio, non sine acerbitate quadam juvat. Quis autem negaverit, hæc acria quoque, & habentia austeritatis aliquid, stomachum excitare? Ego non idem sentio. mihi amicorum defunctorum cogitatio, dulcis ac blanda est. habui enim illos, tanquam amissurus: amisi, tanquam habeam. Fac ergo, mi Lucili, quod tuam æquitatem decet. Desine beneficium Fortunę male interpretari. abstulit, sed dedit. Ideo amicis avide fruamur, quia quamdiu contingere hoc possit, incertum est. Cogitemus quam sæpe illos reliquerimus, in aliquam peregrinationem longinquam exituri: quam sæpe eodem morantes loco, non viderimus: intelligemus, plus nos temporis perdidisse in vivis. Feras autem hos, qui cum negligentissime amicos habeant,

beant, miſerrime lugent: nec amant quemquam, niſi cum perdiderunt? Ideoque tunc effuſius mærent, quia verentur, ne dubium ſit an amaverint: ſera judicia affectus ſui quærunt. Si alios habemus amicos, male de his & meremur, & exiſtimamus: quia parum valent in unius elati ſolatium. ſi non habemus, majorem ipſi nobis injuriam fecimus, quam à fortuna accepimus. Illa unum abſtulit: nos quemquam non fecimus. Deinde ne unum quidem amavit, qui plus quam unum amare non potuit. Si quis deſpoliatus, amiſſa unica tunica, complorare ſe malit, quam circumſpicere quomodo frigus effugiat, & aliquid inveniat quo tegat ſcapulas, nonne tibi videatur ſtultiſſimus? Quem amabas, extuliſti: quære, quem ames. Satius eſt amicum reparare, quam flere. Scio pertritum jam hoc eſſe, quod adjecturus ſum: non tamen ideo prætermittam, quia ab omnibus dictum eſt. Finem dolendi etiam qui conſilio non fecerat, tempore invenit: turpiſſimum autem eſt in homine prudente remedium mæroris, laſſitudo mærendi. Malo relinquas dolorem, quam ab illo relinquaris. quamprimum id facere deſiſte, quod, etiamſi voles, diu facere non poteris. Annum fœminis ad lugendum conſtituere majores, non ut tam diu lugerent, ſed ne diutius: viris nullum legitimum tempus eſt, quia nullum honeſtum. Quam tamen mihi ex illis mulierculis dabis, vix retractis à rogo, vix à cadavere revulſis, cui lacrimæ in totum menſem duraverint? Nulla res citius in odium venit, quam dolor: qui recens, conſolatorem invenit, & aliquos ad ſe adducit: inveteratus vero deridetur. nec immerito: aut enim ſimulatus, aut ſtultus eſt. Hæc tibi ſcribo, is qui Annæum Serenum, cariſſimum mihi, tam immodice flevi, ut (quod minime velim) inter exempla
ſim

ſim eorum quos dolor vicit. hodie tamen factum meum damno, & intelligo maximam mihi cauſſam ſic lugendi fuiſſe, quod nunquam cogitaveram, mori eum ante me poſſe. Hoc unum mihi occurrebat, minorem eſſe, & multo minorem: tanquam ordinem fata ſervarent. Itaque aſſidue cogitemus, tam de noſtra quam omnium quos diligimus, mortalitate. Tunc ego dicere debui: Minor eſt Serenus meus: quid ad rem pertinet? poſt me mori debet, ſed ante me poteſt. quia non feci, imparatum ſubito fortuna percuſſit. Nunc cogito, omnia & mortalia eſſe, & incerta lege mortalia. Hodie fieri poteſt, quidquid unquam poteſt. Cogitemus ergo, Lucili cariſſime, cito nos eo perventuros, quo illum perveniſſe mœremus. Et fortaſſe (ſi modo ſapientum vera fama eſt, recipitque nos locus aliquis) quem putamus periſſe, præmiſſus eſt.

EPIST. LXIV.

Q. Sextii laudatio, & ipſius deinde Sapientiæ. Veteres ejus auctores venerandos, & nos tamen poſſe adjicere.

FUiſti heri nobiſcum. Potes queri, ſi heri tantum: ideo adjeci, nobiſcum: mecum enim ſemper es. Intervenerant quidam amici, propter quos major fumus fieret: non hic qui erumpere ex lautorum culinis, & terrere vigiles ſolet: ſed hic modicus, qui hoſpites veniſſe ſignificaret. Varius nobis ſermo fuit, ut in convivio, nullam rem uſque ad exitum adducens, ſed aliunde alio tranſiliens. Lectus eſt deinde liber Q. Sextii patris, magni, ſi quid mihi credis, viri, & licet negent, Stoici. Quantum in illo, dii boni, vigoris eſt, quantum animi? hoc non in omnibus philoſophis invenies. Quorumdam ſcripta clarum habent tantum nomen:

cetera

cetera exsanguia sunt. Instituunt, disputant, cavillantur: non faciunt animum, quia non habent. Cum legeris Sextium, dices: Vivit, viget, liber est, supra hominem est, dimittit me plenum ingentis fiduciæ. In quacumque positione mentis sim, cum lego hunc, (fatebor tibi) libet omnes casus provocare, libet exclamare: Quid cessas fortuna? congredere. paratum vides. Illius animum induo, qui quærit ubi se experiatur, ubi virtutem suam ostendat,

Spumantemque dari pecora inter inertia votis
Optat aprum, aut fulvum descēdere monte leonem.

Libet aliquid habere quod vincam, cujus patientia exerceat. Nam hoc quoque egregium Sextius habet, quod & ostendet tibi beatæ vitæ magnitudinem, & desperationem ejus non faciet. Scies illam esse in excelso, sed volenti penetrabilem. hoc quidem virtus tibi ipsa præstabit, ut illam admireris, & tamen speres. Mihi certe temporis multum auferre solet contemplatio ipsa sapientiæ. non aliter illam intueor obstupefactus, quam ipsum interim mundum, quem sæpe tanquam spectator novus video. Veneror itaque inventa sapientiæ, inventoresque: adire tanquam multorum hereditatem juvat. Mihi ista acquisita, mihi laborata sunt. Sed agamus bonum patremfamiliæ: faciamus ampliora quæ accepimus. major ista hereditas à me ad posteros transeat. Multum adhuc restat operis, multumque restabit: nec ulli nato post mille sæcula præcludetur occasio, aliquid adhuc adjiciendi. Sed etiam si omnia à veteribus inventa sunt: hoc semper novum erit, usus, & inventorum ab aliis scientia & dispositio. Puta relicta nobis medicamenta, quibus sanarentur oculi. non opus est mihi alia quærere: hæc tantum morbis & temporibus aptanda sunt. Hoc asperitas oculo-

rum

rum conlevatur. hoc palpebrarum crassitudo tenuatur. hoc vis subita & humor avertitur. hoc acuitur visus. Teras ista oportet, & eligas tempus, adhibeas singulis modum. Animi remedia inventa sunt ab antiquis: quomodo autem admoveantur, aut quando, nostri operis est quærere. Multum egerunt qui ante nos fuerunt, sed non peregerunt: suspiciendi tamen sunt, & ritu deorum colendi. Quid ni ego magnorum virorum & imagines habeam, incitamenta animi, & natales celebrem? Quid ni illos honoris caussa semper appellem? Quam venerationem præceptoribus meis debeo, eandem illis præceptoribus generis humani, à quibus tanti boni initia fluxerunt. Si consulem videro aut prætorem, omnia quibus honor haberi solet, faciam: equo desiliam, caput adaperiam, semita cedam. Quid ergo? Marcum Catonem utrumque, & Lælium Sapientem, & Socratem cum Platone, & Zenonem, Cleanthemque, in animum meum sine dignatione summa recipiam? Ego vero illos veneror, & tantis nominibus semper assurgo.

Epist. LXV.

Physiologica tractat, de Caussa & Materia. Quatenus utilia sint, docet: si cum modo tractentur, & bono fine, id est vita. Attolli per hæc animum ad Deum, & Honestum.

HEsternum diem divisi cum mala valetudine. antemeridianum illa sibi vindicavit: postmeridiano mihi cessit. Itaque lectione primum tentavi animum. deinde cum hanc recepisset, plus illi imperare ausus sum, imo permittere. Aliquid scripsi, & quidem intentius, quam soleo, dum cum materia difficili contendo, & vinci nolo: donec intervenerunt amici, qui mihi vim afferrent,

rent, & tanquam ægrum intemperantem coërcerent. In locum stili sermo successit. ex quo eam partem ad te perferam, quæ in lite est. te arbitrum adegimus? plus negotii habes quam existimas. Triplex caussa est. Dicunt, ut scis, Stoici nostri, duo esse in rerum natura, ex quibus omnia fiant: caussam & materiam. Materia jacet iners, res ad omnia parata, cessatura, si nemo moveat. Caussa autem, id est ratio, materiam format, & quocumque vult versat: ex illa varia opera producit. Esse debet ergo unde aliquid fiat, deinde à quo fiat: hoc caussa est, illud materia. Omnis ars imitatio est naturæ: itaque quod de universo dicebam, ad hæc transfer, quæ ab homine facienda sunt. Statua & materiam habuit, quæ pateretur artificium: & artificem, qui materiæ daret faciem. Ergo in statua materia æs fuit, caussa artifex. Eadem conditio rerum omnium est. ex eo constant quod fit, & ex eo quod facit. Stoicis placet unam caussam esse, id quod facit. Caussam Aristoteles putat tribus modis dici. Prima, inquit, caussa est ipsa materia, sine qua nihil potest effici. Secunda opifex. Tertia forma, quæ unicuique operi imponitur, tanquam statuæ. nam hanc Aristoteles Idos vocat. Quarta quoque, inquit, his accedit, propositum totius operis. Quid sit hoc, aperiam. Æs prima statuæ caussa est: nunquam enim facta esset, nisi fuisset id, ex quo ea funderetur, duceretur ve. Secunda caussa artifex est: non potuisset enim æs illud in habitum statuæ figurari, nisi accessissent peritæ manus. Tertia caussa est forma: neque enim statua ista Doryphoros aut Diadumenos vocaretur, nisi hæc illi esset impressa facies. Quarta caussa est faciendi propositum: nam nisi hoc fuisset, facta non esset. Quid est propositum? quod invitavit artificem, quod ille secutus fecit. Vel pecunia est hoc,

est hoc, si venditurus fabricavit: vel gloria, si laboravit in nomen: vel religio, si donum templo paravit. Ergo & hæc caussa est, propter quam fit. An non putas inter caussas facti operis numerandum, quo remoto factum non esset? His quintam Plato adjicit, exemplar, quam ipse ideam vocat: hoc est enim ad quod respiciens artifex, id quod destinabat, efficit. Nihil autem ad rem pertinet, utrum foris habeat exemplar, ad quod referat oculos; an intus, quod sibi ipse concepit & posuit. Hæc exemplaria rerum omnium Deus intra se habet, numerosque universorum quæ agenda sunt, & modos mente complexus est. plenus his figuris est, quas Plato ideas appellat, immortales, immutabiles, infatigabiles. Itaque homines quidem pereunt: ipsa autem humanitas ad quam homo effingitur, permanet; & hominibus laborantibus, intereuntibus, illa nil patitur. Quinque ergo caussæ sunt, ut Plato dicit: Id ex quo, id à quo, id quo, id ad quod, id propter quod. novissime id quod ex his est. Tanquam in statua (quia de hac loqui cœpimus) id ex quo, æs est: Id à quo, artifex est: Id quo, forma est, quæ aptatur illi: Id ad quod, exemplar est, quod imitatur is qui facit: Id propter quod, facientis propositum est. Id quod ex istis est, ipsa statua. Hæc omnia mundus quoque (ut ait Plato) habet. Faciens, hic Deus est: Ex quo fit, hæc materia est: Forma, hic est habitus, & ordo mundi quem videmus: Exemplar, scilicet ad quod Deus hanc magnitudinem operis pulcherrimi fecit: Propositum, propter quod fecit. Quæris, quid sit propositum Deo? Bonitas. ita certe Plato ait. Quæ Deo faciendi mundum caussa fuit? bonus est, bono nulla cujusquam boni invidia est. Fecit itaque quam optimum potuit. Fer ergo judex sententiam, & pronuncia, quis tibi verisi-

verisimillimum videatur dicere, non quis verum dicat. id enim tam supra nos est, quam ipsa veritas. Hæc quæ ab Aristotele & Platone ponitur turba caussarum, aut nimium multa, aut nimium pauca comprehendit. Nam si quocumque remoto quid effici non potest, id caussam judicant esse faciendi, pauca dixerunt. Ponant inter caussas tempus. nihil sine tempore potest fieri. Ponant locum. si non fuerit ubi fiat aliquid, ne fiet quidem. Ponant motum. nil sine hoc nec fit nec perit: nulla sine motu ars, nulla mutatio est. Sed nos nunc primam & generalem caussam quærimus. hæc simplex esse debet. nam & materia simplex est. Quærimus, quid sit caussa: Ratio faciens, id est, Deus. Ita enim quæ nunc retuli, non sunt multæ & singulæ caussæ, sed ex una pendent, ex ea quæ facit. Formam dicis caussam esse: hanc imponit artifex operi. pars est, non caussa. Exemplar quoque non est caussa, sed instrumentum caussæ necessarium. Sic necessarium est exemplar artifici, quomodo scalprum, quomodo lima. sine his procedere ars non potest. non partes tamen hæc artis, aut caussæ sunt. Propositum, inquit, artificis, propter quod ad faciendum aliquid accedit, caussa est. ut sit caussa, non est efficiens caussa, sed superveniens. Hæ autem innumerabiles sunt: nos de caussa quærimus generali. Illud vero non pro solita ipsis subtilitate dixerunt, totum mundum & consummatum opus, caussam esse. multum enim interest inter opus, & caussam operis. Aut fer sententiam: aut (quod facilius in ejusmodi rebus est) nega tibi liquere, & nos reverti jube. Quid te, inquis, delectat tempus inter ista conterere, quæ tibi nullum affectum eripiunt, nullam cupiditatem abigunt? Ego quidem priora illa ago ac tracto, quibus pacatur animus, & me prius scru-

tor: deinde hunc mundum. Ne hoc quidem tempus, ut existimas, perdo. Ista enim omnia si non concidantur, nec in hanc subtilitatem inutilem distrahantur, attollunt & levant animum, qui gravi sarcina pressus, explicari cupit, & reverti ad illa quorum fuit. Nam corpus hoc, animi pondus ac pœna est: premente illo urgetur, in vinculis est, nisi accessit philosophia: & illum respirare rerum naturæ spectaculo jussit, & à terrenis dimisit ad divina. Hæc libertas ejus est, hæc evagatio: subducit interim se custodiæ in qua tenetur, & cælo reficitur. Quemadmodum artifices ex alicujus rei subtilioris intentione, quæ oculos defatigat, si malignum & precarium lumen habent, in publicum prodeunt, & in aliqua regione ad populi otium dedicata oculos libera luce delectant: sic animus in hoc tristi & obscuro domicilio clusus, quoties potest, apertum petit, & in rerum naturæ contemplatione requiescit. Sapiens assectatorque sapientiæ adhæret quidem in corpore suo, sed optima sui parte abest, & cogitationes suas ad sublimia intendit, & velut sacramento rogatus, hoc quod vivit stipendium putat: & ita formatus est, ut illi nec amor vitæ, nec odium sit, patiturque mortalia, quamvis sciat ampliora superesse. Interdices mihi inspectione rerum naturæ, ac toto abductum rediges in partem? Ego non quæram, quæ sint initia universorum, quis rerum formator, quis omnia in una massa & materia inerti convoluta discreverit? Non quæram, quis sit artifex hujus mundi? qua ratione tanta magnitudo in legem & ordinem venerit? quis sparsa collegerit, confusa distinxerit, in una deformitate latentibus faciem diviserit? unde lux tanta fundatur? ignis sit, an aliquid igne lucidius? Ego ista non quæram? ego nesciam unde descenderim? semel hæc mihi videnda

denda

denda sint, an sæpe? Nesciam quo hinc iturus sim? quæ sedes exspectet animam, solutam legibus servitutis humanæ? Vetas me cælo interesse, id est, jubes me vivere capite demisso? Major sum, & ad majora genitus, quam ut mancipium sim mei corporis: quod equidem non aliter adspicio, quam vinculum aliquod libertati meæ circumdatum. Hoc itaque oppono fortunæ, in quo resistat; nec per illud ad me ullum transire vulnus sino. Quidquid in me potest injuriam pati, hoc est in hoc obnoxio domicilio: animus liber habitat. nunquam me caro ista compellet ad metum, nunquam ad indignam bono simulationem, nunquam in honorem hujus corpusculi mentiar. Cum visum fuerit, distraham cum illo societatem: & nunc tamen dum hæremus, non erimus æquis partibus socii: animus ad se omne jus ducet. Contemptus corporis sui, certa libertas est. Vt ad propositum revertar, huic libertati multum conferet & illa, de qua modo loquebamur, inspectio. Nempe universa ex materia & ex Deo constant: Deus ista temperat, quæ circumfusa rectorem sequuntur, & ducem. Potentius autem est quod facit, quod est Deus, quam materia patiens Dei. Quem in hoc mundo locum Deus obtinet, hunc in homine animus: quod est illic materia, id nobis corpus est. Serviant ergo deteriora melioribus: fortes simus adversus fortuita: non contremiscamus injurias, non vulnera, non vincula, non egestatem. Mors quid est? aut finis est, aut transitus. nec desinere timeo; idem est enim quod non cœpisse: nec transire; quia nusquam tam anguste ero.

EPIST. LXVI.

Claranum senem, sed alacrem esse: eumdem corpore deformem, animo honestum. Non refert de casa,

in qua is habitet. Discrimen Bonorum Stoicis: & omnia paria esse. Quid ergo? idem Gaudium, & patientia? idem, quod ad Virtutem: non ad Materiam. Externa etiam, non dare Boni augmentum. Hæc diffuse, distincte, pulchre. O legamus, & aptemus!

CLaranum condiscipulum meum vidi, post multos annos, non puto exspectas ut adjiciam, senem: sed mehercules viridem animo ac vigentem, & cum corpusculo suo colluctantem. Inique enim se natura gessit, & talem animum male collocavit: aut fortasse voluit hoc ipsum nobis ostendere, posse ingenium fortissimum ac beatissimum sub qualibet cute latere. Vicit tamen omnia impedimenta: & ad cetera contemnenda à contemptu sui venit. Errare mihi visus est qui dixit:

Gratior est pulchro veniens è corpore, virtus.

nullo enim honestamento eget: ipsa & magnum sui decus est, & corpus suum consecrat. Certe Claranum nostrum cœpi intueri: formosus mihi videtur, & tam rectus corpore, quam est animo. Potest ex casa vir magnus exire: potest & ex deformi humilique corpusculo formosus animus ac magnus. Quosdam itaque videtur mihi in hoc natura tales generare, ut approbet virtutem omni loco nasci. Si posset per se nudos edere animos, fecisset. nunc quod amplius est, facit: quosdam enim edit corporibus impeditos, sed nihilominus perrumpentes obstantia. Claranus mihi videtur in exemplar editus: ut scire possemus, non deformitate corporis fœdari animum; sed pulchritudine animi corpus ornari. Quamvis autem paucissimos una egerimus dies, tamen multi nobis sermones fuerunt, quos subinde egeram, & ad te mittam.

Hoc

Hoc primo die quæsitum est, quomodo possint paria bona esse, si triplex eorum conditio est. Quædam (ut nostris videtur) prima bona sunt: tanquam gaudium, pax, salus patriæ. Quædam secunda, in materia infelici expressa: tanquam tormentorum patientia, & in morbo gravi temperantia. Illa bona directo optamus nobis: hæc, si necesse erit. Sunt adhuc tertia: tanquam modestus incessus, & compositus, ac probus vultus, & conveniens prudenti viro gestus. Quomodo ista inter se paria esse possunt: cum alia optanda sint, alia aversanda? Si volumus ista distinguere, ad primum revertamur, & consideremus id quale sit. Animus intuens vera, peritus fugiendorum ac petendorum, non ex opinione, sed ex natura pretia rebus imponens, toti se inferens mundo, & in omnes ejus actus contemplationem suam mittens, cogitationibus actionibusqne intentus, ex æquo magnus ac vehemens, asperis blandisque pariter invictus, neutri se fortunæ submittens, supra omnia quæ contingunt acciduntque eminens, pulcherrimus cum decore, cum viribus sanus ac siccus, imperturbatus, intrepidus, quem nulla vis frangat, quem nec attollant fortuita, nec deprimant. Talis animi virtus est, hæc ejus facies, si sub unum veniat adspectum, & semel tota se ostendat. Ceterum multæ ejus species sunt, quæ pro vitæ varietate & pro actionibus explicantur: nec minor fit aut major ipsa. Decrescere enim summum bonum non potest, nec virtuti ire retro licet: sed in alias atque alias qualitates convertitur, ad rerum quas actura est habitum figurata. Quidquid attigit, in similitudinem sui adducit & tingit: actiones, amicitias, interdum domos totas, quas intravit disposuitque, condecorat: quidquid tractavit, id amabile, conspicuum, mirabile

facit. Itaque vis ejus & magnitudo ultra non potest surgere, quando incrementum maximo non est. Nihil invenies rectius recto, non magis quam verius vero, quam temperato temperatius. omnis in modo est virtus: modus certa mensura est. Constantia non habet quo procedat, non magis quam fiducia, aut veritas, aut fides. Quid accedere perfecto potest? nihil. aut perfectum non erat, cui accessit: ergo ne virtuti quidem, cui si quid adjici potest, defuit. Honestum quoque nullam accessionem recipit: honestum est enim propter illa quæ retuli. Quid porro decorum, & justum, & legitimum? non ejusdem esse formæ putas, certis terminis comprehensum? Crescere posse, imperfectæ rei signum est: bonum omne in easdem cadit leges: juncta est privata & publica utilitas, tam mehercules, quam inseparabile est, laudandum petendumque. Ergo virtutes inter se pares sunt, & opera virtutum, & omnes homines quibus illa contigere. Satorum vero animaliumque virtutes, cum mortales sint, fragiles, caducæque, & incertæ, exsiliunt residuntque: & ideo non eodem pretio æstimantur. Vna inducitur humanis virtutibus regula: una enim est ratio recta, simplexque. Nihil est divino divinius, cælesti cælestius. Mortalia eminent, cadunt, deteruntur, crescunt, exhauriuntur, implentur: itaque illis in tam incerta sorte inæqualitas est: divinorum una natura est. Ratio autem nihil aliud est, quam in corpus humanum pars divini spiritus mersa. Si ratio divina est, nullum autem bonum sine ratione est, bonum omne divinum est: nullum porro inter divina discrimen est, ergo nec inter bona. Paria itaque sunt gaudium, & fortis atque obstinata tormentorum perpessio. in utroque enim eadem est animi magnitudo: sed in altero remissa, & laxa; in altero pugnax, & intenta.

intenta. Quid? tu non putas, parem esse virtutem ejus qui fortiter hostium mœnia expugnat, & ejus qui obsidionem patientissime sustinet? Et magnus Scipio, qui Numantiam claudit & comprimit, cogitque invictas manus in exitium ipsas sui verti: & magnus ille obsessorum animus, qui scit nihil esse clausum, cui mors aperta est, & in complexu libertatis exspirat. Æque reliqua quoque inter se paria sunt, tranquillitas, simplicitas, liberalitas, constantia, æquanimitas, tolerantia: omnibus enim istis una virtus subest, quæ animum rectum & indeclinabilem præstat. Quid ergo? nihil interest inter gaudium, & dolorum inflexibilem patientiam? nihil, quantum ad ipsas virtutes: plurimum, quantum ad illa, in quibus virtus utraque ostenditur. In altero namq; naturalis animi remissio ac laxitas: in altero, contra naturam dolor. Itaque media sunt hæc, quæ plurimum intervalli recipiunt. Virtus in utraque par est: virtutem materia non mutat: nec pejorem facit dura & difficilis, nec meliorem hilaris & læta. Necesse est ergo æqualia sint bona utraque: quia nec hic potest se melius in hoc gaudio gerere, nec ille melius in illis cruciatibus. duo vero, quibus nihil fieri melius potest, paria sunt. Nam si quæ extra virtutem posita sunt, aut minuere illam, aut augere possunt; desinit unum bonum esse, quod honestum est. Si hoc concesseris, omne honestum perit. Quare? dicam: quia nihil honestum est, quod ab invito, quod à coacto fit. omne honestum voluntarium est. Admisce illi pigritiam, querelam, tergiversationem, metum: quod habet in se optimum, perdidit, sibi placere. Non potest honestum esse, quod non est liberum. nam quod timet, servit. Honestum omne securum est, tranquillum est: si recusat aliquid, si complorat, si malum judicat,

perturbationem recipit, & in magna discordia volutatur. Hinc enim species recti vocat, illinc suspicio mali retrahit. Itaque qui honeste aliquid facturus est, quidquid opponitur, id etiam si incommodum putat, malum non putat: velut libens faciet. Omne honestum injussum, incoactumque est, sincerum, & nullo malo mixtum. Scio quid mihi hoc loco responderi possit. Hoc nobis persuadere conaris, nihil interesse, utrum aliquis in gaudio sit, an in equuleo jaceat, & tortorem suum lasset. Poteram respondere quod Epicurus ait, Sapientem, si in Phalaridis tauro peruratur, exclamaturum: Dulce est, & ad me nil pertinet. Quid miraris, si ego paria bona dico, unius in convivio jacentis, alterius inter tormenta fortissime stantis: cum (quod incredibilius est) dicat Epicurus, dulce esse torqueri? Et hic respondeo, plurimum interesse inter gaudium & dolorem. Si quæratur electio, alterum petam, alterum vitabo. illud secundum naturam est, hoc contra. Quamdiu sic æstimantur, magno inter se dissident spatio: cum vero ad virtutem ventum est, utraque par est, & quæ per læta procedit, & quæ per tristia. Nullum habent momentum vexatio & dolor, & quidquid aliud incommodi est: virtute enim obruitur. Quemadmodum minora lumina claritas solis obscurat: sic dolores, molestias, injurias, virtus magnitudine sua elidit, atque opprimit; & quocumque affulsit, ibi quidquid sine illa apparet, extinguitur: nec magis ullam portionem habent incommoda, cum in virtutem inciderint, quam in mari nimbus. Hoc ut scias ita esse, ad omne pulchrum vir bonus sine ulla cunctatione procurret. stet illic licet carnifex, stet tortor atque ignis, perseverabit: nec quid passurus, sed quid facturus sit, adspiciet: & se honestæ rei tanquam bono viro

credet.

credet. utilem illam sibi judicabit, tutam, prosperam. Eumdem ergo locum habebit apud illum honesta res, sed tristis atque aspera, quem vir bonus, pauper, aut exsul, ac pallidus. Agedum pone ex alia parte virum bonum, divitiis abundantem, ex altera nihil habentem, sed in se omnia: uterque æque bonus vir erit, etiam si fortuna dispari utetur. Idem (ut dixi) in rebus judicium est, quod in hominibus. æque laudabilis est virtus in corpore valido ac libero posita, quam in morbido ac vincto. Ergo tua quoque virtus non magis laudabilis, si corpus illæsum tibi & integrum fortuna præstiterit, quam si ex aliqua parte mutilatum. alioqui hoc erit, ex servorum habitu dominum æstimare. Omnia enim ista, in quæ dominium casus exercet, servilia sunt, pecunia, & corpus, & honores: imbecilla, fluida, mortalia, possessionis incertæ. Illa rursus libera & invicta opera virtutis. quæ non ideo magis appetenda sunt, si benignius à fortuna tractantur; nec minus, si aliqua rerum iniquitate premuntur. Quod amicitia in hominibus est, hoc in rebus appetitio est. Non, puto, magis amares virum bonum locupletem, quam pauperem: nec robustum & lacertosum, quam gracilem, & languidi corporis: ergo ne rem quidem magis appetes hilarem ac pacatam, quam distractam & operosam. Et si hoc est, magis diliges ex duobus æque bonis viris, nitidum & unctum; quam pulverulentum & horrentem. deinde hucusque pervenies, ut magis diligas integrum omnibus membris & illæsum, quam debilem aut luscum. Paullatim fastidium tuum illo usque procedet, ut ex duobus æque justis ac prudentibus, comatum & crispulum malis, quam recalvastrum. Vbi par est in utroque virtus, non comparet aliarum rerum inæqualitas: omnia enim alia non par-

tes, sed accessiones sunt. Nam quis tam iniquam censuram inter suos agit, ut filium sanum quam ægrum magis diligat? procerumve & excelsum, quam brevem & modicum? Fœtus suos non distinguunt feræ, & se in alimentum pariter omnium sternunt. aves ex æquo partiuntur cibos. Vlixes ad Ithacæ suæ saxa sic properat, quemadmodum Agamemnon ad Mycenarum nobiles muros. Nemo enim patriam, quia magna est, amat, sed quia sua. Quorsum hæc pertinent? ut scias, virtutem omnia opera sua, velut fœtus suos, iisdem oculis intueri, æque indulgere omnibus: & quidem impensius, laborantibus. Quoniam quidem etiam parentum amor, magis in ea quorum miseretur, inclinat. Virtus quoque opera sua quæ videt affici & premi, non magis amat, sed parentum bonorum more, magis complectitur ac fovet. Quare non est ullum bonum altero majus? quia non est quidquam apto aptius, quia plano nihil est planius. Non potes dicere, Hoc magis par est alicui quam illud? ergo nec honesto honestius quidquam est. Quod si par omnium virtutum natura est, tria genera bonorum in æquo sunt. Ita dico, in æquo est moderate gaudere, & moderate dolere: Lætitia illa non vincit hanc animi firmitatem, sub tortore gemitus devorantem. Illa bona optabilia sunt, hæc mirabilia. utraque nihilominus paria: quia quidquid incommodi est, velamento majoris boni tegitur. Quisquis hæc imparia judicat, ab ipsis virtutibus avertit oculos, & exteriora circumspicit. Bona vera idem pendunt, idem patent: falsa multum habent vani. Itaque speciosa & magna contra visentibus, cum ad pondus revocata sunt, fallunt. Ita est, mi Lucili, quidquid vera ratio commendat, solidum & æternum est, firmat animum, attollitque, semper futurum in excelso: illa

quæ

quæ temere laudantur, & vulgi sententia bona sunt, inflant inanibus lætos. Rursus ea quæ timentur tanquam mala, injiciunt formidinem mentibus, & illas non aliter, quam animalia species periculi, agitant. Vtraque res ergo sine caussa animum & diffundit, & mordet: nec illa gaudio, nec hæc metu digna est. sola ratio immutabilis & judicii tenax est. non enim servit, sed imperat sensibus. Ratio rationi par est, sicut rectum recto: ergo & virtus, quæ non aliud est quam recta ratio. Omnes virtutes rationes rectæ sunt: si rectæ sunt, & pares sunt. Qualis ratio est, tales & actiones sunt: ergo omnes pares sunt. Nam cum similes rationi sint, similes & inter se sunt: pares autem actiones inter se esse dico, qua rectæ sunt, & honestæ. Ceterum magna habebunt discrimina, variante materia: quæ modo latior est, modo angustior; modo illustris, modo ignobilis; modo ad multos pertinens, modo ad paucos. In omnibus tamen istis, id quod optimum est, par est. tanquam viri boni, omnes pares sunt, qua boni sunt. sed habent differentias ætatis: alius senior, alius junior. habent corporis: alius formosus, alius deformis est. habent fortunæ: ille dives, hic pauper est: ille gratiosus, potens, urbibus notus & populis; ignotus hic plerisque, & obscurus. Sed per illud quod boni sunt, pares sunt. De bonis ac malis sensus non judicat: quid utile, scit; quid inutile, ignorat. Non potest ferre sententiam, nisi in rem præsentem perductus est: nec futuri providus est, nec præteriti memor: quid sit consequens nescit. Ex hoc autem rerum ordo seriesque contexitur, & unitas vitæ in perfectum itura. Ratio ergo arbitra est bonorum ac malorum: aliena & externa pro vilibus habet: & ea quæ neque bona sunt, neque mala, accessiones minimas ac levissimas judicat. omne illi

bonum

bonum in animo est. Ceterum quædam prima existimat,ad quæ ex proposito venit, tanquam victoriam, bonos liberos, patriæ salutem: quædam secunda, quæ non apparent nisi in rebus adversis: tanquam æquo animo pati morbum magnum,exsilium: quædam media, quæ nihilo magis secundum naturam sunt, quam contra naturam: tanquam prudenter ambulare,composite sedere. Non enim minus secundum naturam est, sedere, quam aut stare, aut ambulare. Duo illa superiora diversa sunt. prima enim secundum naturam sunt, gaudere liberorum pietate,patriæ incolumitate: secunda contra naturam sunt, fortiter obstare tormentis, & sitim perpeti, morbo urente præcordia. Quid ergo? aliquid contra naturam bonum est? minime. sed illud aliquando contra naturam est, in quo bonum illud exsistit. vulnerari enim, & subjecto igne tabescere,& adversa valetudine affligi, contra naturam est: sed inter ista servare animum infatigabilem, secundum naturam est. Et ut, quod volo, exprimam breviter, materia boni aliquando contra naturam: at bonum nunquam. quoniam bonum sine ratione nullum est: sequitur autem ratio naturam. Quid est ergo ratio? naturæ imitatio. Quid est summum hominis bonum? ex naturæ voluntate se gerere. Non est, inquit, dubium, quin felicior pax sit nunquam lacessita, quam multo reparata sanguine. Non est dubium, inquit, quin felicior sit inconcussa valetudo,quam ex gravibus morbis & extrema minitantibus in tutum vi quadam & patientia educta. Eodem modo non erit dubium, quin majus bonum sit gaudium, quam obnoxius animus ad perpetiendos cruciatus vulnerum aut ignium. Minime: illa enim quæ fortuita sunt, plurimum discriminis recipiunt: æstimantur enim utilitate sumentium.

mentium. Bonorum unum propositum est, consentire naturæ: hoc in omnibus par est. Cum alicujus in senatu sententiam sequimur, non potest dici: Ille magis assentitur, quam ille: ab omnibus in eamdem sententiam itur. idem de virtutibus dico: omnes naturæ assentiuntur. idem de bonis dico: omnia naturæ assentiuntur. Alter adolescens decessit, alter senex, aliquis præter hos infans, cui nihil amplius contigit, quam prospicere vitam: omnes hi æque fuere mortales, etiam si mors aliorum longius vitam passa est procedere, aliorum in medio flore præcidit, aliorum interrupit principia. Alius inter cænandum solutus est, alterius continuata mors somno est, aliquem concubitus exstinxit. his oppone ferro transfossos, aut exanimatos serpentum morsu, aut fractos ruina, aut per longam nervorum contractionem extortos minutatim. aliquorum melior dici, aliquorum pejor potest exitus: mors quidem omnium par est: per quæ venit, diversa sunt; id in quod desinunt, unum est. mors nulla major aut minor est: habet enim eumdem in omnibus modum, finisse vitam. Idem tibi de bonis dico. hoc bonum inter meras voluptates est, hoc inter tristia & acerba; illud fortunæ indulgentiam rexit, hoc violentiam domuit; utrumque æque bonum est, quamvis illud plana emolliverit, hoc aspera. Idem finis omnium est. bona sunt, laudanda sunt, virtutem rationemque comitantur: virtus æquat inter se, quidquid agnoscit. Nec est quod hoc inter nostra placita mireris. apud Epicurum duo bona sunt, ex quibus summum illud beatumque componitur: ut corpus sine dolore sit, animus sine perturbatione. Hæc bona non crescunt, si plena sunt. quo enim crescet, quod plenum est? Dolore corpus caret: quid ad hanc accedere indolentiam

tiam potest? Animus constat sibi, & placidus est: quid accedere ad hanc tranquillitatem potest? Quemadmodum serenitas cæli non recipit majorem adhuc claritatem, in sincerissimum nitorem repurgata: sic hominis, corpus animumque curantis, & bonum suum ex utroque nectentis, perfectus est status, & summam voti sui invenit, si nec æstus animo est, nec dolor corpori. Si qua extra blandimenta contingunt, non augent summum bonum, sed, ut ita dicam, condiunt & oblectant: absolutum enim illud humanæ naturæ bonum, corporis & animi pace contentum est. Dabo apud Epicurum tibi etiamnum simillimam huic nostræ divisionem bonorum. Alia enim sunt apud illum, quæ malit contingere sibi: ut corporis quietem, ab omni incommodo liberam, & animi remissionem, bonorum suorum contemplatione gaudentis. Alia sunt, quæ quamvis nolit accidere, nihilominus & laudat & comprobat: tanquam illam, quam paullo ante dicebam, malæ valetudinis, & dolorum gravissimorum perpessionem. in qua Epicurus fuit illo summo ac fortunatissimo die suo: ait enim se vesicæ & exulcerati ventris tormenta tolerare, ulteriorem doloris accessionem non recipientia: esse nihilominus sibi illum beatum diem; beatum autem agere, nisi qui est in summo bono, non potest. Ergo & apud Epicurum sunt hæc bona, quæ malles non experiri: sed quia ita res tulit, & amplexanda & laudanda & exæquanda summis sunt. Non potest dici, hoc non esse par maximis bonum, quod beatæ vitæ clausulam imposuit, cui Epicurus extrema voce gratias egit. Permitte mihi, mi Lucili virorum optime, aliquid audacius dicere. si ulla bona majora esse aliis possent: hæc ego quæ tristia videntur, mollibus illis & delicatis prætulissem. Majus est

est enim perfringere difficilia, quam læta moderari. Eadem ratione fit, scio, ut aliquis felicitatem bene, & calamitatem fortiter ferat. Æque fortis esse potest, qui pro vallo securus excubuit, nullis hostibus castra tentantibus: & qui succisis poplitibus in genua se excepit, nec arma dimisit. Macte virtute esto, sanguinolentis & ex acie redeuntibus dicitur. Itaque hæc magis laudaverim bona exercitata & fortia, & cum fortuna rixata. Ego dubitem, quin magis laudem truncam illam & retorridam manum Mucii, quam cujuslibet fortissimi salvam? Stetit hostium flammarumque contemptor, & manum suam in hostili foculo distillantem perspectavit, donec Porsenna, cujus pœnæ favebat, gloriæ invidit: & ignem invito eripi jussit. Hoc bonum quidni inter prima numerem: tantoque majus putem, quam illa secura & intentata fortunæ, quanto rarius est hostem amissa manu vicisse, quam armata? Quid ergo? inquis. hoc bonum tibi optabis? Quid ni? hoc enim, nisi qui potest & optare, non potest facere. An potius optem, ut malacissandos articulos exoletis meis porrigam? ut muliercula, aut aliquis in mulierculam ex viro versus, digitulos meos ducat? Quid ni ego feliciorem putem Mucium, qui sic tractavit ignem, quasi illam manum tractatori præstitisset? In integrum restituit, quidquid erraverat. confecit bellum inermis ac mancus, & illa manu trunca reges duos vicit.

EPIST. LXVII.

Post Præfatiunculam Quæstio, An omne bonum optabile? Ait, esse: etiam cujus materia in malis. Ut, fortiter uri, ægrotare, flagellari. Non ipsa ustio, morbus, flagella; sed illud, fortiter & patienter, inquit, est optabile. Deinde, Virtutes nexas

nexas esse: & uti una, omnes. Sunt & haec pulchra, fortia, germani Stoici.

VT à communibus initium faciam, ver aperire se cœpit: sed jam inclinatum in æstatem, quo tempore calere debebat, intepuit: nec adhuc illi fides est. sæpe enim in hiemem revolvitur. Vis scire quam dubium adhuc sit? nondum me committo frigidæ: adhuc rigorem ejus infringo. Hoc est, inquis, nec calidum, nec frigidum pati. Ita est, mi Lucili. jam ætas mea contenta est suo frigore: vix media regelatur æstate. Itaque major pars in vestimentis degitur. Ago gratias senectuti, quod me lectulo affixit. Quid ni gratias illi hoc nomine agam? quidquid debebam nolle, non possum. Cum libellis mihi plurimus sermo est. si quando interveniunt epistolæ tuæ, tecum esse mihi videor: & sic afficior animo, tanquam tibi non rescribam, sed respondeam. Itaque & de hoc quod quæris, quasi colloquar tecum: quale sit, una scrutabimur. Quæris an omne bonum optabile sit. Si bonum est, inquis, fortiter torqueri, & magno animo uri, & patienter ægrotare, sequitur ut ista optabilia sint. nihil autem video ex istis voto dignum. Neminem certe adhuc scio eo nomine votum solvisse, quod flagellis cæsus esset, aut podagra distortus, aut equuleo longior factus. Distingue, mi Lucili, ista: & intelliges esse in his aliquid optandum. Tormenta abesse à me velim: sed si sustinenda fuerint, ut me in illis fortiter, honeste, animose geram, optabo. Quidni ego malim non incidere bellum? sed si inciderit, ut vulnera, ut famem, & omnia quæ bellorum necessitas fert, generose feram, optabo. Non sum tam demens, ut ægrotare cupiam: sed si ægrotandum fuerit, ut nihil intemperanter, nihil effeminate faciam, optabo.

optabo. Ita non incommoda optabilia sunt, sed virtus qua perferuntur incommoda. Quidam ex nostris existimant, omnino asperorum fortem tolerantiam non esse optabilem, sed nec abominandam quidem: quia voto purum bonum peti debet, & tranquillum, & extra molestiam positum. Ego dissentio. Quare? primum quia fieri non potest, ut aliqua res bona quidem sit, sed optabilis non sit: deinde si virtus optabilis est, nullum autem sine virtute bonum, & omne bonum optabile. Deinde etiam, si tormentorum fortis patientia optabilis non est: etiamnum interrogo, Nonne fortitudo optabilis est? atqui pericula contemnit & provocat. Pulcherrima pars ejus, maximeque mirabilis illa est, non cedere ignibus, obviam ire vulneribus: interdum tela ne vitare quidem, sed pectore excipere. Si fortitudo optabilis est; & tormenta patienter ferre optabile est. hoc enim, fortitudinis pars est: sed separa ista, ut dixi, nihil erit quod tibi faciat errorem. Non enim pati tormenta optabile est, sed pati fortiter. Illud opto fortiter, quod est virtus. Quis tamen unquam hoc sibi optavit? Quædam vota aperta & professa sunt, cum particulatim fiunt: quædam latent, cum uno voto multa comprehensa sunt. Tanquam opto mihi vitam honestam: vita autem honesta actionibus variis constat. In hac est Reguli arca, Catonis scissum manu sua vulnus, Rutilii exsilium, calix venenatus qui Socratem transtulit è carcere in cælum. Ita cum optavi mihi vitam honestam, & hæc optavi, sine quibus interdum honesta non potest esse.

—— O terque quaterque beati,
Queis ante ora patrum, Trojæ sub mœnibus altis,
Contigit oppetere!

Quid interest, optes hoc alicui, an optabile fuisse fatea-

fatearis? Decius se pro Rep. devovit, & in medios hostes concitato equo mortem petens irruit. Alter post hunc paternæ virtutis æmulus, conceptis sollennibus, ac jam familiaribus verbis, in aciem confertissimam incurrit, de hoc solicitus tantum ut litaret, obtabilem rem putans bonam mortem. Dubitas ergo, an optimum sit memorabilem mori, & in aliquo opere virtutis? Cum aliquis tormenta fortiter patitur, omnibus virtutibus utitur fortasse, cum una in promptu sit, & maxime appareat, patientia. ceterum illic est fortitudo: cujus patientia & perpessio, & tolerantia, rami sunt. illic est prudentia, sine qua nullum initur consilium: quæ suadet, quod effugere non possis, quam fortissime ferre. illic est constantia: quæ dejici loco non potest, & propositum nulla vi extorquente dimittit. illic est individuus ille comitatus virtutum. Quidquid honeste fit, una virtus facit, sed de consilii sententia: quod autem ab omnibus virtutibus comprobatur, etiam si ab una fieri videtur, optabile est. Quid? tu existimas ea tantum optabilia esse, quæ per voluptatem & otium veniunt? quæ excipiuntur foribus ornatis? Sunt quædam tristes voluptates, sunt quædam vota, quæ non gratulantium cœtu, sed adorantium venerantiumque celebrantur. Ita tu non putas Regulum optasse, ut ad Pœnos perveniret? Indue magni viri animum, & ab opinionibus vulgi secede paullisper: cape quantam debes virtutis pulcherrimæ ac magnificentissimæ speciem, quæ nobis non sertis, sed sudore & sanguine colenda est. Adspice M. Catonem, sacro illi pectori purissimas manus admoventem, & vulnera parum demissa laxantem. Vtrum illi tandem dicturus es, Vellem quæ velles, &, Moleste fero? an, Feliciter, quod agis? Hoc loco mihi Demetrius noster occurrit, qui vitam

vitam securam, & sine ullis fortunæ incursionibus mare mortuum vocat. Nihil habere ad quod exciteris, ad quod te concites, cujus denunciatione, & incursu firmitatem animi tui tentes: sed in otio inconcusso jacere: non est tranquillitas; malacia est. Attalus Stoicus dicere solebat: Malo me fortuna in castris suis, quam in deliciis habeat. torqueor, sed fortiter: bene est. occidor, sed fortiter: bene est. Audi Epicurum. dicet, Et dulce est. Ego tam honestæ rei ac severæ nunquam molle nomen imponam. Vror, sed invictus. Quid ni optabile sit, non quod urit me ignis, sed quod non vincit? Nihil est virtute præstantius, nihil pulchrius: & bonum est, & optabile, quidquid ex hujus geritur imperio.

EPIST. LXVIII.

Suadet otium, sed cum Philosophia junctum. Idipsum non jactandum esse. Et in eo de se, apud se, agendum: id est, ut in vitia inquiramus, emendemus. Denique hoc otium, super aliorum negotia esse: quod magna reip. servit.

CONsilio tuo accedo: absconde te in otio, sed & otium tuum absconde. Hoc te facturum, Stoicorum etiam si non præcepto, at exemplo licet scias: sed ex præcepto quoque facies: id tibi, cum voles, approbabo. Nec ad omnem Remp. mittimus, nec semper, nec sine ullo fine. Præterea, cum sapienti Remp. ipso dignam dedimus, id est, mundum: non est extra Remp. etiamsi secesserit. imo fortasse relicto uno angulo, in majora atque ampliora transit, & cælo impositus, intelligit, cum sellam aut tribunal ascenderat, quam humili loco sederit. Depono hoc apud te: nunquam plus agere sapientem, quam cum in conspectum ejus divina atque humana venerunt. Nunc ad illud revertor,

ror, quod suadere tibi cœperam, ut otium tuum ignotum sit. Non est quod inscribas tibi philosophiam. atque etiam aliud proposito tuo nomen impone: valetudinem, & imbecillitatem vocato, & desidiam. Gloriari otio, iners ambitio est. Animalia quædam, ne inveniri possint, vestigia sua circa cubile ipsum confundunt: idem tibi faciendum est, alioqui non deerunt qui persequantur. Multi aperta transeunt, condita & obstrusa rimantur. furem signata sollicitant. vile videtur, quidquid patet: aperta effractarius præterit. Hos mores habet populus, hos imperitissimus quisque: in secreta irrumpere cupit. Optimum itaque est, non jactare otium suum. jactandi autem genus est, nimis latere, & à conspectu hominum secedere. Ille Tarentum se abdidit, ille Neapoli inclusus est: ille multis annis non transit domus suæ limen. Convocat turbam, quisquis otio suo aliquam fabulam imposuit. Cum secesseris, non est agendum hoc, ut de te homines loquantur, sed ut ipse tecum loquaris. Quid autem tecum loquaris? quod homines de aliis libentissime faciunt, de te apud te male existima. Assuesce & dicere verum, & audire. Id autem maxime tracta, quod in te esse infirmissimum senties. Nota habet quisque sui corporis vitia. itaque alius vomitu levat stomachum, alius frequenti cibo fulcit, alius interposito jejunio corpus exhaurit & purgat. Hi quorum pedes dolor repetit, aut vino aut balneo abstinent: in cetera negligentes, huic, à quo sæpe infestantur, occurrunt. Sic in animo nostro sunt quasi caussariæ partes, quibus adhibenda curatio est. Quid in otio facio? ulcus meum curo. Si ostenderem tibi pedem turgidum, lividam manum, aut contracti cruris aridos nervos, permitteres mihi uno loco jacere, & fovere morbum

meum:

meum: majus malum est hoc, quod non possum tibi ostendere. In pectore collectio & vomica est. Nolo laudes, nolo dicas: O magnum virum! contempsit omnia, & damnatis humanæ vitæ furoribus fugit. Nihil damnavi, nisi me: non est, quod proficiendi caussa venire ad me velis. Erras, qui hinc aliquid auxilii speras. non medicus, sed æger hic habitat. Malo illa, cum discesseris, dicas: ego istum beatum hominem putabam, & eruditum: erexeram aures. destitutus sum, nihil vidi, nihil audivi, quod concupiscerem, ad quod reverterer. Si hoc sentis, si hoc loqueris, aliquid profectum est. Malo ignoscas otio meo, quam invideas. Otium, inquis, Seneca, mihi commendas? ad Epicureas voces dilaberis. Otium tibi commendo, in quo majora agas & pulchriora, quam quæ reliquisti. Pulsare superbas potentiorum fores, digerere in litteram senes orbos, plurimum in foro posse, invidiosa potentia ac brevis est, &, si verum æstimes, sordida. Ille me gratia forensi longe antecedit. ille stipendiis militaribus & quæsita per hoc dignitate. ille clientum turba. hujus turbæ par esse non possum, hujus gratiæ. Tanti est ab hominibus vinci, dum à me fortuna vincatur. Vtinam quidem hoc propositum sequi olim fuisset animus tibi! utinam de vita beata non in conspectu mortis ageremus! sed nunc quoque non moremur. Multa enim, quæ supervacua esse & mimica, credituri fuimus rationi, nunc experientiæ credimus. Quod facere solent qui serius exeunt, & volunt tempus celeritate reparare, calcar addamus. hæc ætas optime facit ad hæc studia: jam despumavit, jam vitia primo fervore adolescentiæ indomita lassavit: non multum superest, ut exstinguat. Et quando, inquis, tibi proderit istud, quod in exitu discis, aut in quam rem? in hanc, ut exeam melior.

lior. Non est tamen quod existimes, ullam ætatem aptiorem esse ad bonam mentem, quam quæ se multis experimentis, longa ac frequenti rerum patientia domuit: quæ ad salutaria, mitigatis affectibus, venit. Hoc est hujus boni tempus. quisquis senex ad sapientiam pervenit, annis pervenit.

Epist. LXIX.

Loca non mutanda, sed magis quiescendum corpore, ut & animus possit. Hunc in salutari studio defigendum, & quæ avocent, vitanda.

MVtate te loca, & in alium de alio transilire, nolo. Primum, quia tam frequens migratio, instabilis animi est. coalescere otio non potes, nisi desinas circumspicere & errare. Vt animum possis continere, prius corporis tui fugam siste. Deinde, plurimum remedia continuata proficiunt. interrumpenda non est quies, & vitæ prioris oblivio. Sine dediscere oculos tuos: sine aures assuescere sanioribus verbis. quoties processeris, in ipso transitu aliqua quæ renovent cupiditates tuas, tibi occurrent. Quemadmodum ei, qui amorem exurere conatur, evitanda est omnis admonitio dilecti corporis: nihil enim facilius quam amor recrudescit: ita qui deponere vult desideria rerum omnium, quarum cupiditate flagravit, & oculos & aures ab his quæ reliquit, avertat. Cito rebellat affectus. quocumque se verterit, pretium aliquod præsens occupationis suæ adspiciet. Nullum sine auctoramento malum est. Avaritia pecuniam promittit: luxuria multas ac varias voluptates: ambitio purpuram & plausum, & ex hoc potentiam, & quidquid potentia potest. Mercede te vitia solicitant: hic tibi gratis vivendum est. Vix effici toto sæculo potest, ut vitia tam longa licentia tumida subigantur, & jugum accipiant: nedum, si

tam

tam breve tempus intervallo discindimus. Vnam quamlibet rem vix ad perfectum adducit assidua vigilia & intentio. Si me quidem velis audire, hoc meditare. exerce te, ut mortem & excipias, & si ita res suadebit, accersas. interest nihil, an illa ad nos veniat, an ad illam nos. Illud imperitissimi cujusque verbum, falsum esse ipse tibi persuade: Bella res est, mori sua morte. Illud praeterea tecum licet cogites: Nemo nisi suo die moritur. Nil il perdis ex tuo tempore. nam quod relinquis, alienum est.

EPIST. LXX.

Pompeiis se fuisse, & praeteriti temporis admonitu, sensisse ejus fugam. Mortem instare, portum nempe jactationum. neque timendam, neque appetendam, aut sumendam: nisi interdum. & quando? cum ratio, non impetus suadebit. Plura & perpulchra in hunc sensum.

POst longum intervallum Pompeios tuos vidi. in conspectum adolescentiȩ meae reductus sum. quidquid illic juvenis feceram, videbar mihi facere adhuc posse, & paullo ante fecisse. Praenavigamus, mi Lucili, vitam: & quemadmodum in mari, ut ait Virgilius noster,

—— *Terraque urbesque recedunt:*

sic in hoc cursu rapidissimi temporis, primum pueritiam abscondimus, deinde adolescentiam, deinde quidquid est illud inter juvenem & senem medium, in utriusque confinio positum, deinde ipsius senectutis optimos annos. novissime incipit ostendi publicus finis generis humani. Scopulum esse illum putamus, dementissimi? portus est, aliquando petendus, nunquam recusandus. In quem si quis intra primos annos delatus est, non magis queri debet, quam qui cito navigavit. Alium enim, ut scis,

ut scis, venti segnes ludunt ac detinent, & tranquillitatis lentissimo tædio lassant: alium pertinax flatus celerrime perfert. Idem evenire nobis puta. alios vita velocissime adduxit, quo veniendum erat etiam cunctantibus: alios maceravit & coxit. quæ, ut scis, non semper retinenda est. Non enim vivere bonum est, sed bene vivere. Itaque sapiens vivit, quantum debet, non quantum potest. Videbit ubi victurus sit, cum quibus, quomodo, quid acturus. cogitat semper, qualis vita, non quanta sit. Si multa occurrunt molesta, & tranquillitatem turbantia, emittit se: nec hoc tantum in necessitate ultima facit, sed cum primum illi cœperit suspecta esse fortuna, diligenter circumspicit, nunquid illo die desinendum sit. Nihil existimat sua referre, faciat finem, an accipiat: tardius fiat, an citius. non tanquam de magno detrimento timet. Nemo multum ex stillicidio potest perdere. Citius mori, vel tardius, ad rem non pertinet: bene mori, aut male, ad rem pertinet. bene autem mori, est effugere male vivendi periculum. Itaque effæminatissimam vocem illius Rhodii existimo, qui cum in caveam conjectus esset à tyranno, & tanquam ferum aliquod animal aleretur, suadenti cuidam ut abstineret cibo: Omnia, inquit, homini, dum vivit, speranda sunt. Vt sit hoc verum, non omni prêtio vita emenda est. Quædam, licet magna, licet certa sint, tamen ad illa turpi infirmitatis confessione non veniam. Ego cogitem, in eo qui vivit omnia posse fortunam, potius quam cogitem in eo qui scit mori, nihil posse fortunam? Aliquando tamen, etiam si certa mors instabit, & destinatum sibi supplicium sciet, non commodabit pœnæ suæ manum. Stultitia est, timore mortis mori. venit qui occidat. Exspecta. quid occupas? quare suscipis alienæ crudelitatis procurationem?

nem? utrum invides carnifici tuo, an parcis? Socrates potuit abstinentia finire vitam, & inedia potius quam veneno mori. triginta tamen dies in carcere, & in exspectatione mortis exegit: non hoc animo, tanquam omnia fieri possent, tanquam multas spes tam longum tempus reciperet, sed ut præberet se legibus, ut fruendum amicis extremum Socratem daret. Quid erat stultius, quam mortem contemnere, venenum timere? Scribonia gravis fæmina, amita Drusi Libonis fuit, adolescentis tam stolidi, quam nobilis, majora sperantis, quam aut illo sæculo quisquam sperare poterat, aut ipse ullo. cum æger à senatu in lectica relatus esset, non sane frequentibus exsequiis, (omnes enim necessarii deseruerant impie, jam non reum, sed funus) habere cœpit consilium, utrum conscisceret sibi mortem, an exspectaret. Cui Scribonia: Quid te, inquit, delectat alienum negotium agere? Non persuasit. manus sibi attulit, nec sine caussa. Nam post diem tertium aut quartum inimici moriturus arbitrio, si vivit, alienum negotium agit. Non possis itaque de re in universum pronunciare, cum mortem vis externa denunciat, occupanda sit, an exspectanda. Multa enim sunt, quæ in utramque partem trahere possunt. Si altera mors cum tormento, altera simplex & facilis est, quid ni huic injicienda sit manus? Quemadmodum navim eligam navigaturus, & domum habitaturus, ita mortem utique qua sum exiturus è vita. Præterea, quemadmodum non utique melior est longior vita, sic pejor utique mors longior. In nulla re magis, quam in morte, morem animo gerere debemus. exeat qua impetum cepit: sive ferrum appetit, sive laqueum, sive aliquam potionem venas occupantem, pergat, & vincula servitutis abrumpat. Vitam & aliis approbare quisque debet,

mortem sibi. optima est, quæ placet. Stulte hæc cogitantur: Aliquis dicet me parum fortiter fecisse, aliquis nimis temere, aliquis fuisse aliquod genus mortis animosius. Vis tu cogitare id in manibus esse consilium, ad quod fama non pertinet? hoc unum intuere, ut te fortunæ quam celerrime eripias. Alioqui aderunt qui de facto tuo male existiment. Invenies etiam professos sapientiam, qui vim afferendam vitæ suæ negent, & nefas judicent ipsum interemptorem sui fieri. exspectandum esse exitum, quem natura decrevit. Hoc qui dicit, non videt se libertati viam claudere. Nil melius æterna lex fecit, quam quod unum introitum nobis ad vitam dedit, exitus multos. Ego exspectem vel morbi crudelitatem, vel hominis, cum possim per media exire tormenta, & adversa discutere? Hoc est unum, cur de vita non possimus queri: neminem tenet. Bono loco res humanæ sunt, quod nemo nisi vitio suo miser est. Placet? vive. non placet? licet eo reverti unde venisti. Vt dolorem capitis levares, sanguinem sæpe emisisti: ad extenuandum corpus vena percutitur: non opus est vasto vulnere dividere præcordia. scalpello aperitur ad illam magnam libertatem via: & puncto securitas constat. Quid ergo est, quod nos facit pigros, inertesque? Nemo nostrum cogitat, quandoque sibi ex hoc domicilio exeundum. Sic veteres inquilinos indulgentia loci & consuetudo, etiam inter injurias, detinet. Vis adversus hoc corpus liber esse? tanquam migraturus habita: propone tibi, quandoque hoc contubernio carendum. fortior eris ad necessitatem exeundi. Sed quemadmodum suus finis veniet in mentem, omnia sine fine concupiscentibus? Nullius rei meditatio tam necessaria est. Alia enim exercentur fortasse in supervacuum. adversus paupertatem præparatus est animus?

animus? permansere divitiæ. ad contemptum nos doloris armavimus? nunquam à nobis exiget hujus virtutis experimentum integri ac sani felicitas corporis. ut fortiter amissorum desideria pateremur, præcepimus nobis? omnes quos amabamus, superstites fortuna servavit. Hujus unius rei usum qui exigat dies, veniet. Non est quod existimes, magnis tantum viris hoc robur fuisse, quo servitutis humanæ claustra perrumperent. non est quod judices, hoc fieri nisi à Catone non posse, qui quam ferro non emiserat animam, manu extraxit: cum vilissimæ sortis homines ingenti impetu in tutum evaserint, cumque commodo mori non licuisset, nec ad arbitrium suum instrumenta mortis eligere: obvia quæque rapuerunt, & quæ natura non erant noxia, vi sua tela fecerunt. Nuper in ludo bestiariorum, unus è Germanis, cum ad matutina spectacula pararetur, secessit ad exonerandum corpus. nullum aliud illi dabatur sine custode secretum. ibi lignum id, quod ad emundanda obscœna adhærente spongia positum est, totum in gulam farsit, & vi præclusis faucibus spiritum elisit. Hoc fuit morti contumeliam facere. ita prorsus. Parum munde, & parum decenter. Quid est stultius, quam fastidiose mori? O virum fortem! ô dignum, cui fati daretur electio! quam fortiter ille gladio usus esset! quam animose in profundam se altitudinem maris, aut abscissæ rupis, immisisset! Vndique destitutus invenit, quemadmodum & mortem sibi deberet, & telum: ut scias ad moriendum nihil aliud in mora esse, quam velle. Existimetur de facto hominis acerrimi, ut cuique visum erit, dum hoc constet, præferendam esse spurcissimam mortem servituti mundissimæ. Quoniam cœpi sordidis exemplis uti, perseverabo. plus enim à se quisque exiget, si viderit hanc rem etiam

à contemptissimis posse contemni. Catones, Scipionesque, & alios, quos audire cum admiratione consuevimus, supra imitationem positos putamus: jam ego istam virtutem habere tam multa exempla in ludo bestiario, quam in ducibus belli civilis ostendam. Cum adveheretur nuper inter custodias quidam ad matutinum spectaculum missus, tanquam somno premente nutaret, caput usque eo demisit, donec radiis insereret, & tamdiu se in sedili suo tenuit, donec cervicem circumactu rotæ frangeret. eodem vehiculo quo ad pœnam ferebatur, pœnam effugit. Nihil obstat, erumpere & exire cupienti. In aperto nos natura custodit. Cui permittit necessitas sua, circumspiciat exitum mollem. cui ad manum plura sunt, per quæ sese asserat, is delectum agat, & qua potissimum liberetur consideret: cui difficilis occasio est, is proximam quamque pro optima arripiat, sit licet inaudita, sit nova. Non deerit ad mortem ingenium, cui non defuerit animus. Vides quemadmodum extrema quoque mancipia, ubi illis stimulos adegit dolor, excitentur, & intentissimas custodias fallant? Ille vir magnus est, qui mortem sibi non tantum imperavit, sed invenit. Ex eodem tibi munere plura exempla promisi. Secundo Naumachiæ spectaculo, unus è barbaris lanceam, quam in adversarios acceperat, totam jugulo suo immersit. Quare, inquit, non omne tormentum, omne ludibrium jam dudum effugio? quare ego mortem armatus exspecto? Tanto hoc speciosius spectaculum fuit, quanto honestius mori discunt homines, quam occidere. Quid ergo? quod animi perditi noxiosique habebunt, non habebunt illi, quos adversus hos casus instruxit longa meditatio, & magistra rerum omnium ratio? Illa nos docet, fati varios esse accessus, finem eumdem.

nihil

nihil autem interesse, unde incipiat quod venit. Eadem illa ratio monet, ut, si licet, moriaris sine dolore: sin autem non potest, fac quemadmodum potes, & quidquid obvenerit ad vim adferendam tibi, invadas. Injuriosum est rapto vivere: at contra pulcherrimum, mori rapto.

EPIST. LXXI.

Summum Bonum in oculis habendum, eo singula consilia vel actiones referendas. Quod igitur illud? unum honestum. Adulterant, qui Externa miscent: quia in solo animo haeret. Deinde, Bona paria esse: & Contemptum à Claritate non differre, si utrumque ex Honesto. Catonem dat exemplum, &, (ò pulchre!) dilatat. Mortem honestam à vita tali, non item differre: contra Academicos, qui gradus faciunt Beatitatis. Non esse, nec illam, nec Honestum intendi. Itaque in eculeo, Beatissimo esse licere. Itane? non pallebit, tremet, dolebit? Imo (à natura enim ista:) sed haec omnia animi robore vincet. Nec tamen statim omnes. discrimina sunt inter Sapientes, aut Studiosos. Lege sodes, attende, mirare.

SVbinde me de rebus singulis consulis, oblitus vasto nos mari dividi. cum magna pars consilii sit in tempore, necesse est evenire, ut de quibusdam rebus tunc ad te perferatur sententia mea, cum jam contraria potior est. Consilia enim rebus aptantur: res nostrae feruntur, imo volvuntur. Ergo consilium sub die nasci debet: & hoc quoque tardum est nimis: sub manu, quod ajunt, sub manu nascatur. Quemadmodum autem inveniatur, ostendam. Quoties quid fugiendum sit, aut quid petendum, voles scire: ad summum bonum, & propositum totius vitae respice. Illi enim consentire debet quidquid agimus. non disponet singula,

nisi cui jam vitæ suæ summa proposita est. Nemo, quamvis paratos habeat colores, similitudinem reddet, nisi jam constet quid velit pingere. Ideo peccamus, quia de partibus vitæ omnes deliberamus, de tota nemo deliberat. Scire debet quid petat ille, qui sagittam vult mittere: & tunc dirigere, & moderari manu telum. errant consilia nostra, quia non habent quo dirigantur. Ignoranti quem portum petat, nullus suus ventus est. Necesse est multum in vita nostra casus possit, quia vivimus casu. Quibusdam autem evenit, ut quædam scire se nesciant. quemadmodum quærimus sæpe eos, cum quibus stamus: ita plerumque finem summi boni ignoramus appositum. nec multis verbis, nec circuitu longo, quid sit summum bonum colliges: digito, ut ita dicam, demonstrandum est, nec in multa spargendum. Quid enim ad rem pertinet, in particulas illud diducere? cum possis dicere, Summum bonum est, quod honestum est: & quod magis admireris, Vnum bonum est, quod honestum est: cetera falsa & adulterina bona sunt. Hæc si persuaseris tibi, & virtutem adamaveris, (amare enim parum est) quidquid illa contigerit, id tibi, qualecumque aliis videbitur, faustum felixque erit: & torqueri, si modo jacueris ipso torquente securior: & ægrotare, si non maledixeris fortunæ, si non cesseris morbo. Omnia denique quæ ceteris videntur mala, & mansuescent, & in bonum abibunt, si super illa eminueris. Hoc liqueat, nihil esse bonum, nisi honestum: & omnia incommoda suo jure bona vocabuntur, quæ modo virtus honestaverit. Multis videmur majora promittere, quam recipit humana conditio. non immerito. ad corpus enim respiciunt. revertantur ad animum: jam hominem Deo metientur. Erige te, Lucili virorum optime, & relinque istum
ludum

ludum litterarium philosophorum, qui rem magnificentissimam ad syllabas vocant, qui animum minuta docendo demittunt & conterunt: fies similis illis, qui invenerunt ista, non qui docent, & id agunt ut philosophia potius difficilis, quam magna videatur. Sequere illos, si quid apud te habeo auctoritatis. Socrates, qui totam philosophiam revocavit ad mores, & hanc summam dixit esse sapientiam, bona malaque distinguere: Vt sis beatus, inquit, & te alicui stultum videri sine. Quisquis volet, tibi contumeliam faciat, & injuriam: tu tamen nihil patieris, si modo tecum erit virtus. Si vis, inquit, beatus esse, si fide bona vir bonus, sine contemnat te aliquis. Hoc nemo præstabit, nisi qui omnia bona exæquaverit: quia nec bonum sine honesto est, & honestum in omnibus par est. Quid ergo? nihil interest inter præturam Catonis, & repulsam? nihil interest utrum Pharsalica acie Cato vincatur, an vincat? hoc ejus bonum, quo victis partibus non potest vinci, par erat illi bono, quo victor rediret in patriam, & componeret pacem? Quid ni par sit? eadem enim virtute & mala fortuna vincitur, & ordinatur bona. virtus autem non potest major aut minor fieri. Vnius staturæ est. Sed Cn. Pompeius amittit exercitum: sed illud pulcherrimum reip. prætextum, optimates, & prima acies Pompeianarum partium, senatus ferens arma, uno prælio profligabuntur: & tam magni ruina imperii, in totum dissiliet orbem. aliqua pars ejus in Ægypto, aliqua in Africa, aliqua in Hispania cadet. ne hoc quidem miseræ reip. continget, semel ruere. Omnia licet fiant. Iubam in regno suo, non locorum notitia adjuvet, non popularium pro rege suo virtus obstinatissima: Vticensium quoque fides malis fracta deficiat, & Scipionem in Africa nominis

sui fortuna destituat: olim provisum est, ne quid Cato detrimenti capiat. Victus est tamen. Et hoc numera inter repulsas Catonis. tam magno animo feret, aliquid sibi ad victoriam, quam ad præturam obstitisse. Quo die repulsus est, lusit: qua nocte periturus fuit, legit. eodem loco habuit, prætura & vita excedere. omnia quæ acciderent, ferenda esse persuaserat sibi. Quid ni ille mutationem Reip. forti & æquo pateretur animo? Quid enim mutationis periculo exceptum? non terra, non cælum, non totus hic rerum omnium contextus, quamvis Deo agente ducatur. non semper tenebit hunc ordinem: sed illum ex hoc cursu aliquis dies dejiciet. Certis eunt cuncta temporibus: nasci debent, crescere, exstingui. Quæcumque vides supra nos currere, & hæc quibus innixi atque impositi sumus veluti solidissimis, carpentur ac desinent. nulli non senectus sua est. inæqualibus ista spatiis eodem natura demittit. quidquid est, non erit; nec peribit, sed resolvetur. Nobis solvi, perire est. Proxima enim intuemur: ad ulteriora non prospicit mens hebes, & quæ se corpori addixerit: alioqui fortius finem sui suorumque pateretur, si speraret omnia illa sic in vitam mortemque per vices ire, & composita dissolvi, dissoluta componi; in hoc opere æternam artem cuncta temperantis Dei verti. Itaque Cato cum ævum animo percurrerit, dicet: Omne humanum genus, quodque est, quodque erit, morte damnatum est. omnes quæ usquam rerum potiuntur urbes, quæque alienorum imperiorum magna sunt decora, ubi fuerint, aliquando quæretur, & vario exitii genere tollentur. alias destruent bella, alias desidia, paxque ad inertiam versa consumet, & magnis opibus exitiosa res luxus. Omnes hos fertiles campos repentina maris inundatio abscondet, aut in subi-

subitam cavernam confidentis soli lapsus abducet. Quid est ergo, quare indigner, aut doleam, si exiguo momento publica fata præcedo? magnus animus Deo pareat: & quidquid lex universi jubet, sine cunctatione patiatur. Aut in meliorem emittitur vitam, lucidius tranquilliusque inter divina mansurus: aut certe sine ullo futurus incommodo, naturæ suæ remiscebitur, & revertetur in totum. Non est ergo M. Catonis majus bonum honesta vita, quam mors honesta: quoniam non intenditur virtus. Idem esse dicebat Socrates veritatem & virtutem: quomodo illa non crescit, sic nec virtus quidem. habet numeros suos, plena est. Non est itaque quod mireris paria esse bona, & quæ ex proposito sumenda sunt, & quæ subita res tulit. nam si hanc inæqualitatem receperis, ut fortiter torqueri in minoribus bonis numeres, numerabis etiam in malis: & infelicem Socratem dices in carcere, infelicem Catonem vulnera sua animosius quam fecerat, retractantem: calamitosissimum omnium Regulum, fidei pœnas etiam hostibus servatæ pendentem. Atqui nemo hoc dicere, ne ex mollissimis quidem, ausus est. negant enim illum esse beatum, sed tamen negant miserum. Academici veteres beatum quidem esse etiam inter hos cruciatus fatentur, sed non ad perfectum, nec ad plenum: quod nullo modo potest recipi. Nisi beatus est, in summo bono non est. Quod summum bonum est, supra se gradum non habet: si modo illi virtus inest, si illam adversa non minuunt, si manet etiam comminuto corpore incolumis. manet autem. Virtutem enim intelligo animosam & excelsam: quam incitat, quidquid infestat. Hunc animum quem sæpe induunt generosæ indolis juvenes, quos alicujus honestæ rei pulchritudo percussit, ut omnia fortuita

contemnant, profecto sapientia infundet, & tradet: persuadebit unum bonum esse quod honestum. Hoc nec remitti nec intendi posse, non magis quam regulam, qua rectum probari solet. quam si flectes, quidquid ex illa mutaveris, injuria est recti. Idem ergo de virtute dicemus: & hæc recta est. flexuram non recipit. rigida est: amplius intendi non potest. Hæc de omnibus rebus judicat, de hac nulla. Si rectior ipsa non potest fieri, nec quæ ab illa quidem fiunt, alia aliis rectiora sunt. huic enim necesse est respondeant. ita paria sunt. Quid ergo? inquis. jacere in convivio, & torqueri, paria sunt? Hoc mirum videtur tibi? illud licet magis admireris. Iacere in convivio, malum est: torqueri in equuleo, bonum est: si illud turpiter, hoc honeste fit. bona ista aut mala, non efficit materia, sed virtus. hæc ubicumque apparuit, omnia ejusdem mensuræ ac pretii sunt. In oculos nunc mihi manus intentat ille, qui omnium animum æstimat ex suo, quod dicam paria bona esse adversa fortiter portantis, & prospera honeste judicantis: quod dicam paria bona esse ejus qui triumphat, & ejus qui ante currum vehitur, invictus animo. Non putant enim fieri, quidquid facere non possunt: ex infirmitate sua de virtute ferunt sententiam. Quid miraris, si uri, vulnerari, occidi, alligari juvat, aliquando etiam libet? Luxurioso frugalitas pœna est, pigro supplicii loco labor est, delicatus miseretur industrii, desidioso studere torqueri est. Eodem modo hæc, ad quæ omnes imbecilli sumus, dura atque intoleranda credimus, obliti quam multis tormentum sit vino carere, aut prima luce excitari. Non ista difficilia sunt natura, sed nos fluidi & enerves. Magno animo de rebus magnis judicandum est: alioqui videbitur illarum vitium esse quod nostrum est.
Sic

Sic quædam rectissima, cum in aquam demissa sunt, speciem curvi præfractique visentibus reddunt. Non tantum quid videas, sed quemadmodum, refert. animus noster ad vera perspicienda caligat. Da mihi adolescentem incorruptum, & ingenio vegetum, dicet fortunatiorem sibi videri, qui omnia rerum adversarum onera rigida cervice sustollit, qui supra fortunam exstat. Non mirum est, in tranquillitate non concuti: illud mirare, ibi extolli aliquem, ubi omnes deprimuntur; ibi stare, ubi omnes jacent. Quid est in tormentis, quid est in aliis quæ adversa appellamus, mali? hoc, ut opinor, succidere mentem, & incurvari, & succumbere: quorum nihil sapienti viro potest evenire. Stat rectus sub quolibet pondere. nulla illum res minorem facit, nihil illi eorum quæ ferenda sunt, displicet. Nam quidquid cadere in hominem potest, in se cecidisse non queritur. vires suas novit: scit se esse oneri ferendo. Non educo sapientem ex hominum numero, nec dolores ab illo; sicut ab aliqua rupe nullum sensum admittente, submoveo. memini ex duabus partibus illum esse compositum. Altera est irrationalis. hæc mordetur, uritur, dolet: altera rationalis. hæc inconcussas opiniones habet, intrepida est, & indomita. In hac positum est summum illud hominis bonum. quod antequam impleatur, incerta mentis volutatio est: cum vero perfectum est, immota illa stabilitas est. Itaque inchoatus, ad summa procedens, cultorque virtutis, etiamsi appropinquat perfecto bono, sed ei nondum summam manum imposuit, ibi interim cessabit, & remittet aliquid ex intentione mentis. nondum enim incerta transgressus est, etiam nunc versatur in lubrico. beatus vero, & virtutis exactæ, tunc se maxime amat, cum fortissime expertus est: & metuenda

tuenda ceteris, si alicujus honesti officii pretia sunt, non tantum fert, sed amplexatur, multoque audire mavult, Tanto melior, quam felicior. Venio nunc illo, quo me vocat exspectatio tua. Ne extra rerum naturam vagari virtus nostra videatur, & tremet sapiens, & dolebit, & expallescet: hi enim omnes corporis sensus sunt. Vbi ergo est origo calamitatis? ubi illud malum verum est? illic scilicet, si ista animum detrahunt, si ad confessionem servitutis adducunt, si illi pænitentiam sui faciunt. Sapiens quidem vincit virtute fortunam. At multi professi sapientiam, levissimis nonnunquam minis exterriti sunt. Hoc loco nostrum vitium est, qui quod dicitur de sapiente, exigimus & à proficiente. Suadeo adhuc mihi ista quæ laudo, nondum persuadeo: etiamsi persuasissem, nondum tam parata haberem, aut tam exercitata, ut ad omnes casus procurrerent. Quemadmodum lana quosdam colores semel ducit, quosdam nisi sæpius macerata & recocta non perbibit: sic alias disciplinas ingenia cum accepere, protinus præstant: hæc nisi alte descendit, & diu sedit, animum non coloravit, sed infecit, nihil ex his quæ promiserat, præstat. Cito hoc potest tradi, & paucissimis verbis, unum bonum esse virtutem: nullum certe sine virtute: & ipsam virtutem in parte nostri meliore, id est, rationali positam. Quid erit hæc virtus? judicium verum, & immotum: ab hoc enim impetus veniet mentis, ab hoc omnis species, quæ impetum movet, redigetur ad liquidum. Huic judicio consentaneum erit, omnia quæ virtute contacta sunt, & bona judicare, & inter se paria. Corporum autem bona corporibus quidem bona sunt, sed in totum non sunt bona. His pretium quidem erit aliquod, ceterum dignitas non erit: magnis inter se intervallis distabunt,

alia

alia majora, alia minora erunt. Et in ipsis sapientiam sectantibus magna discrimina esse, fateamur necesse est. alius jam in tantum profecit, ut contra fortunam audeat attollere oculos, sed non pertinaciter: cedunt enim nimio splendore præstricti. alius in tantum, ut possit cum illa conferre vultum: si jam pervenit ad summum, & fiduciæ plenus est. Imperfecta necesse est labent, & modo prodant, modo sublabantur, aut succidant. Sublabentur autem, nisi ire & niti perseveraverint: si quidquam ex studio & fideli intentione laxaverint, retro eundum est. Nemo profectum ibi invenit, ubi reliquerat. Instemus itaque, & perseveremus. plus quam profligavimus, restat: sed magna pars est profectus, velle proficere. Hujus rei conscius mihi sum: volo, & tota mente volo. Te quoque instinctum esse, & magno ad pulcherrima properare impetu video. Properemus. ita demum vita beneficium erit: alioqui mora est, & quidem turpis inter fœda versantibus. Id agamus, ut nostrum omne tempus sit. non erit autem, nisi prius nos nostri esse cœperimus. Quando continget contemnere utramque fortunam? quando continget omnibus oppressis affectibus, & sub arbitrium adductis, hanc vocem emittere? Vici. Quem vicerim, quæris? Non Persas, nec extrema Medorum, nec si quid ultra Dahas bellicosum jacet: sed avaritiam, sed ambitionem, sed metum mortis, qui victores gentium vicit.

E P I S T. LXXII.

Differt petitionem Lucilii. ex occasione, differri à nobis Boni studium: male. huic uni, omissis aliis, vacandum est. Nihil incidere, quod impediat, Sapienti quidem: aliqua Proficienti. Discrimen inter utrosque. Externa nec addere, nec demere Sapienti, semper se contento.

Quod

QVod quæris à me, liquebat mihi; sic rem edi-diceram: sed diu non retentavi memoriam meam. Itaque non facile me sequitur. quod evenit libris situ cohærentibus, hoc evenisse mihi sentio: explicandus est animus, & quæcumque apud illum deposita sunt, subinde excuti debent, ut parata sint quoties usus exegerit. Ergo hoc in præsentia differamus: multum enim operæ, multum diligentiæ poscit. Cum primum longiorem eodem loco speravero moram, tunc istud in manus sumam. Quædam enim sunt, quæ possis & in cisio scribere: quædam lectum, & otium, & secretum desiderant. nihilominus his quoque occupatis diebus agatur aliquid, & quidem totis. nunquam enim non succedent occupationes novæ. serimus illas: itaque ex una exeunt plures: deinde ipsi nobis dilationem damus. Cum hoc peregero, toto animo incumbam: & si hanc rem molestam composuero, studio me dabo. Non cum vacaveris, philosophandum est: omnia alia negligenda, ut huic assideamus, cui nullum tempus satis magnum est, etiam si à pueritia usque ad longissimos humani ævi terminos vita protendi-tur. Non multum refert, utrum omittas philosophiam, an intermittas. non enim ubi interrupta est manet, sed eorum more, quæ intenta dissiliunt, usque ad initia sua recurrit, quod à continuatione discessit. Resistendum est occupationibus: nec explicandæ, sed submovendæ sunt. tempus quidem nullum est parum idoneum studio salutari. Atqui multi inter illa non student, propter quæ studendum. Incidet aliquid quod impediat? non equidem eum, cujus animus in omni negotio lætus atque alacer est. Imperfectis adhuc interscinditur lætitia: sapienti vero contexitur gaudium, nulla rumpitur caussa, nulla fortuna: semper & ubique tran-

tranquillum est. Non enim ex alieno pendet, nec favorem fortunæ, aut hominis exspectat: domestica illi felicitas est. exiret ex animo, si intraret. ibi nascitur. Aliquando extrinsecus, quo admoneatur mortalitatis, intervenit: sed id leve, & quod summam cutem stringat. Aliquo, inquam, incommodo afflatur: maximum ejus illud bonum, est fixum. Ita dico, extrinsecus aliqua sunt incommoda, velut in corpore interdum robusto solidoque, eruptiones quædam pustularum, & ulcuscula: nullum in alto malum est. Hoc, inquam, interest inter consummatæ sapientiæ virum, & alium procedentis, quod inter sanum, & ex morbo gravi ac diutino emergentem. cui sanitatis loco est, levior accessio. Hic, nisi attendit, subinde gravatur, & in eadem revolvitur. Sapiens recidere non potest, ne incidere quidem amplius. Corpori enim ad tempus bona valetudo est: quam medicus etiam si reddidit, non præstat. sæpe ad eumdem quem advocaverat, excitatur: animus semel in totum sanatur. Dicam quomodo intelligas sanum. si se ipse contentus est, si confidit sibi; si scit, omnia vota mortalium, omnia beneficia quæ dantur petunturque, nullum in beata vita habere momentum. Nam cui quid accedere potest, id imperfectum est: cui quid abscedere potest, id imperpetuum est. cujus perpetua futura lætitia est, is suo gaudeat. Omnia autem quibus vulgus inhiat, ultro citroque fluunt. Nihil dat fortuna mancipio: sed hæc quoque fortuita tunc delectant, cum illa ratio temperavit ac miscuit. hæc est etiam quæ externa commendet, quorum avidus usus ingratus est. Solebat Attalus hac imagine uti: Vidisti aliquando canem missa à domino frusta panis aut carnis aperto ore captantem? quidquid excepit, protinus integrum devorat, & semper ad spem futuri

turi hiat. Idem evenit nobis. quidquid exſpectantibus fortuna projecit, id ſine ulla voluptate demittimus, ſtatim ad rapinam alterius erecti & attenti. Hoc ſapienti non evenit: plenus eſt. etiam ſi quid obvenit, ſecure excipit, ac reponit. lætitia fruitur maxima, continua, ſua. Habet aliquis bonam voluntatem, habet profectum, ſed cui multum deſit à ſummo? hic deprimitur alternis, & extollitur, ac modo in cælum allevatur, modo defertur ad terram. Imperitis ac rudibus, nullus præcipitationis finis eſt: in Epicureum illud chaos decidunt inane, ſine termino. Adhuc eſt genus tertium eorum qui ſapientiæ alludunt: quam non quidem attigerunt, in conſpectu tamen, &, ut ita dicam, ſub ictu habent: hi non concutiuntur; ne defluunt quidem: nondum in ſicco, jam in portu ſunt. Ergo cum tam magna ſint inter ſummos imosque diſcrimina, cum medios quoque ſequatur fructus ſuus, ſequatur ingens periculum ad deteriora redeundi: non debemus occupationibus indulgere. excludendæ ſunt: ſi ſemel intraverint, in locum ſuum alias ſubſtituent. Principiis illarum obſtemus. melius non incipient, quam deſinent.

Epist. LXXIII.

Philoſophos non eſſe contumaces. Parere magis, & amare Principes, quam illos ambitioſos, aut Palatinos. Nam iſti appetunt, invident, ſemper inquieti, & ſæpe irati. Illi autem, amant, quia in quiete ſub iis ſunt; & tales ſunt, id eſt bonarum mercium pleni. Imputant etiam hoc beneficium, etſi pluribus contingat. Hortatur deinde aſſurgere ad Virtutem, id eſt Deum. Nam Sapientem (Stoica ſuperbia) vel illi parem.

Errare

ERrare mihi videntur, qui existimant, philosophiæ fideliter deditos, contumaces esse ac refractarios, & contemptores magistratuum ac regum, eorumve per quos publica administrantur. E contrario enim, nulli adversus illos gratiores sunt: nec immerito. nullis enim plus præstant, quam quibus frui tranquillo otio licet. Itaque hi, quibus ad propositum bene vivendi aditum confert securitas publica, necesse est auctorem hujus boni, ut parentem colant: multo quidem magis, quam illi inquieti, & in medio positi; qui multa principibus debent, sed multa & imputant: quibus nunquam tam plene occurrere ulla liberalitas potest, ut cupiditates illorum quæ crescunt, dum implentur, exsatiet. Quisquis autem de accipiendo cogitat, oblitus accepti est. nec ullum habet malum cupiditas majus, quam quod ingrata est. Adjice nunc, quod nemo eorum qui in republica versantur, quos vincat, sed à quibus vincatur, adspicit: & illis non tam jucundum est, multos post se videre, quam grave, aliquem ante se. Habet hoc vitium omnis ambitio: non respicit. Nec ambitio tantum instabilis est, verum cupiditas omnis: quia incipit semper à fine. At ille vir sincerus ac purus, qui reliquit & curiam, & forum, & omnem administrationem reip. ut ad ampliora secederet, diligit eos per quos hoc ei facere tuto licet, solusque illis gratuitum testimonium reddit, & magnam rem nescientibus debet. Quemadmodum præceptores suos veneratur ac suspicit, quorum beneficio illis se vitiis exuit: sic & his, sub quorum tutela positus exercet artes bonas. Verum alios quoque rex viribus suis protegit. quis negat? Sed quemadmodum Neptuno plus debere se judicat, ex his qui eadem tranquillitate usi sunt, qui plura & pretiosiora illo mari vexit: & animosius à mer-

à mercatore, quam à vectore folvitur votum; & ex ipsis mercatoribus effusius gratus est, qui odores ac purpuras & auro pensanda portabat, quam qui vilissima quæque & saburræ loco futura congesserat: sic hujus pacis beneficium ad omnes pertinentis, altius ad eos pervenit, qui illa bene utuntur. multi enim sunt ex his togatis, quibus pax operosior bello est. An idem existimas pro pace debere eos, qui illam ebrietati aut libidini impendunt, aut aliis vitiis, quæ vel bello rumpenda sunt? nisi forte tam iniquum putas esse sapientem, ut nihil viritim se debere pro communibus bonis judicet. Soli lunæque plurimum debeo: & non uni mihi oriuntur. anno, temperantique annum Deo, privatim obligatus sum: quamvis non in meum honorem descripta sint. Stulta avaritia mortalium possessionem proprietatemque discernit, nec quidquam suum credit esse, quod publicum est: at ille sapiens nihil judicat suum magis, quam cujus illi cum humano genere consortium est. Nec enim essent ista communia, nisi pars illorum pertineret ad singulos. socium efficit, etiam quod ex minima portione commune est. Adjice nunc, quod magna & vera bona non sic dividuntur, ut exiguum in singulos cadat: ad unumquemque tota perveniunt. Ex congiario tantum ferunt homines, quantum in capita promissum est: epulum & visceratio, & si quid aliud capitur manu, discedit in partes: at hæc individua bona, pax, & libertas, tam omnium tota, quam singulorum sunt. Cogitat itaque sapiens, per quem sibi horum usus fructusque contingat, per quem non ad arma illum, nec ad servandas vigilias, nec ad tuenda mœnia, & multiplex belli tributum publica necessitas vocet: agitque gubernatori suo gratias. Hoc docet philosophia præcipue, bene debere beneficia,

neficia, bene solvere. interdum autem solutio est ipsa confessio. Confitebitur ergo multum se debere ei, cujus administratione ac providentia contingit illi pingue otium, & arbitrium sui temporis, & imperturbata publicis occupationibus quies.

O Meliboee, Deus nobis hæc otia fecit.

Namque erit ille mihi semper Deus. ——

Si illa quoque otia multum auctori suo debent, quorum munus hoc maximum est:

Ille meas errare boves (ut cernis) & ipsum

Ludere quæ vellem, calamo permisit agresti:

quanti æstimamus hoc otium, quod inter deos agitur, quod deos facit? Ita dico, Lucili, & te in cælum compendiario voco. Solebat Sextius dicere, Iovem plus non posse quam bonum virum. Plura Iupiter habet, quæ præstet hominibus: sed inter duos bonos non est melior, qui locupletior. non magis, quam inter duos, quibus par scientia regendi gubernaculum est, meliorem dixeris, cui majus speciosiusque navigium est. Iupiter quo antecedit virum bonum? diutius bonus est. Sapiens nihilo se minoris æstimat, quod virtutes ejus spatio breviore cluduntur. Quemadmodum ex duobus sapientibus, qui senior decessit, non est beatior eo, cujus intra pauciores annos terminata virtus est: sic Deus non vincit sapientem felicitate, etiam si vincit ætate. non est virtus major, quæ longior. Iupiter omnia habet: sed nempe aliis tradidit habenda. ad ipsum hic unus usus pertinet, quod utendi etiam omnibus caussa est: sapiens tam æquo animo omnia apud alios videt, contemnitque, quam Iupiter. & hoc se magis suspicit, quod Iupiter uti illis non potest, sapiens non vult. Credamus itaque Sextio, monstranti pulcherrimum iter, & clamanti, Hac itur ad astra: hac,

hac, secundum frugalitatem; hac, secundum temperantiam; hac, secundum fortitudinem. Non sunt dii fastidiosi, non invidi: admittunt, & ascendentibus manum porrigunt. Miraris hominem ad deos ire? Deus ad homines venit, imo (quod propius est) in homines venit. Nulla sine Deo mens bona est. Semina in corporibus humanis divina dispersa sunt. quæ si bonus cultor excipit, similia origini prodeunt, & paria his ex quibus orta sunt surgunt: si malus, non aliter quam humus sterilis ac palustris, necat, ac deinde creat purgamenta pro frugibus.

EPIST. LXXIV.

O pulchra, ô honesta Epistola! & de ipso Honesto, unum illud re Bonum esse: cetera, opinione. Qui tuto, qui securo volet vivere, sic sentiat. Quid etiam? scutum in omnia fortuita promptum habeat, Deum sequi. Objectiunculis quibusdam deinde respondet: postremo, vitam beatam, ut circulum esse; in parvo, in magno, perfectam; nihil addi, nihil detrahi ab Externis. Iterandum est, ô pulchra, ô honesta! qui mentem talem habes, fruere.

Epistola tua delectavit me, & marcentem excitavit: memoriam quoque meam, quæ jam mihi segnis ac lenta est, evocavit. Quid ni tu, mi Lucili, maximum putes instrumentum beatæ vitæ hanc persuasionem, unum bonum esse, quod honestum est? Qui omne bonum honesto circumscripsit, intra se felix est. nam qui alia bona judicat, in fortunæ venit potestatem, alieni arbitrii fit. Hic amissis liberis mæstus, hic solicitus ægris, hic turpibus & aliquam passis infamiam tristis. Illum videbis alienæ uxoris amore cruciari, illum suæ. Non deerit, quem repulsa distorqueat:

queat: erunt, quos honor ipse vexet. Illa vero maxima est ex omni mortalium populo turba miserorum, quam exspectatio mortis exagitat, undique impendens. nihil enim est, unde non subeat. Itaque ut in hostili regione versantibus, huc & illuc circumspiciendum est, & ad omnem strepitum circumagenda cervix: nisi hic timor è pectore ejectus est, palpitantibus præcordiis vivitur. Occurrent acti in exsilium, & evoluti bonis: occurrent (quod genus egestatis gravissimum est) in divitiis inopes: occurrent naufragi, similiave naufragis passi, quos aut popularis ira, aut invidia, perniciosum optimis telum, inopinantes securosque disjecit, procellæ more, quæ in ipsa sereni fiducia solet emergere; aut fulminis subiti, ad cujus ictum etiam vicina tremuerunt. Nam ut illic quisquis ab igne propior stetit, percusso similis obstupuit: sic in his per aliquam vim accidentibus, unum calamitas opprimit, ceteros metus: paremque passis tristitiam facit, pati posse. Omnium animos mala aliena ac repentina sollicitant. Quemadmodum aves, etiam inanis fundæ sonus territat: ita nos non ad ictum tantum exagitamur, sed ad crepitum. Non potest ergo quisquam beatus esse, qui huic se opinioni credidit. non enim beatum est, nisi quod intrepidum. inter suspecta male vivitur. Quisquis se multum fortuitis dedit, ingentem sibi materiam perturbationis, & inexplicabilem fecit: una hæc via est ad tuta vadenti, & externa despicere, & honesto contentum esse. Nam qui aliquid virtute melius putat, aut ullum præter illam bonum; ad hæc quæ à fortuna sparguntur sinum expandit, & solicitus missilia ejus exspectat. Hanc imaginem animo tuo propone, ludos facere fortunam, & in hunc mortalium cœtum honores, divitias, gratiam excutere: quorum alia inter

inter diripientium manus scissa sunt, alia infida societate divisa, alia magno detrimento eorum, in quos devenerant, prensa: ex quibus quædam aliud agentibus inciderunt, quædam quia nimis captabantur, amissa, & dum avide rapiuntur, excussa sunt. Nulli vero, etiam cui rapina feliciter cessit, gaudium rapti duravit in posterum. Itaque prudentissimus quisque, cum primum induci videt munuscula, à theatro fugit, & scit magno parva constare. Nemo manum conserit cum excedente, nemo exeuntem ferit: circa præmium rixa est. Idem in his evenit, quæ fortuna desuper jactat. æstuamus miseri, distringimur, multas habere cupimus manus: modo in hunc, modo in illum respicimus: nimis tarde nobis mitti videntur, quæ cupiditates nostras irritant, ad paucos perventura, exspectata omnibus. Ire obviam cadentibus cupimus: gaudemus si quid invasimus: invidentque alii, quos spes vana delusit. vilem prædam magno aliquo incommodo luimus, aut inde fallimur. Secedamus itaque ab istis ludis, & demus raptoribus locum. Illi spectent bona ista pendentia, & ipsi magis pendeant. Quicumque beatus esse constituit, unum esse bonum putet, quod honestum est. Nam si ullum aliud existimat, primum male de providentia judicat: quia multa incommoda justis viris accidunt: & quia quidquid nobis dedit, breve est & exiguum, si compares mundi totius ævo. Ex hac deploratione nascitur, ut ingrati divinorum interpretes simus. querimur, quod non semper, & quod pauca nobis, & incerta, & abitura contingant. Inde est quod nec vivere, nec mori volumus. vitæ nos odium tenet, timor mortis. Nutat omne consilium, nec implere nos ulla felicitas potest. Causa autem est, quod non pervenimus ad illud bonum immensum & insu-

insuperabile, ubi necesse est resistat voluntas nostra, quia ultra summum non est locus. Quæris, quare virtus nullo egeat? præsentibus gaudet, non concupiscit absentia: nihil non illi magnum est, quia satis. Ab hoc discede judicio: non pietas constabit, non fides: multa utramque præstare cupienti patienda sunt, ex his quæ mala appellantur: multa impendenda sunt ex his, quibus indulgemus tanquam bonis. Perit fortitudo, quæ periculum facere debet sui: perit magnanimitas, quæ non potest eminere, nisi omnia velut minuta contempserit, quæ pro maximis vulgus optat: perit gratia, & relatio gratiæ æstimatur labor, si quidquam pretiosius fide novimus, si non optima spectamus. Sed ut illa prætercam, aut ista bona non sunt quæ vocantur, aut homo felicior Deo est. quoniam quidem quæ parata nobis sunt, non habet in usu Deus: nec enim libido ad illum, nec epularum lautitia, nec opes, nec quidquam ex his hominem inescantibus, & vili voluptate ducentibus, pertinet. Ergo aut, quod incredibile est, bona Deo desunt; aut hoc ipsum argumentum est, bona non esse quæ Deo desunt. Adjice, quod multa quæ bona videri volunt, animalibus quam homini pleniora contingunt. Illa cibo avidius utuntur: Venere non æque fatigantur: virium illis major est & æquabilior firmitas. sequitur ut multo feliciora sint homine. Nam sine nequitia, sine fraudibus degunt; fruuntur voluptatibus, quas & magis capiunt, & ex facili, sine ullo pudoris aut pœnitentiæ metu. Considera tu itaque, an id bonum vocandum sit, quo Deus ab homine vincitur. Summum bonum in animo constituamus. obsolescit, si ab optima nostri parte ad pessimam transit, & transfertur ad sensus, qui agiliorés sunt animalibus mutis. Non est summa felicitatis nostræ in
carne

carne ponenda. Bona illa ſunt vera, quæ ratio dat: ſolida ac ſempiterna, quæ cadere non poſſunt, nec decreſcere quidem aut minui. cetera opinione bona ſunt: & nomen quidem habent commune cum veris, proprietas in illis boni non eſt. Itaque commoda vocentur, & (ut noſtra lingua loquar) producta: ceterum ſciamus mancipia noſtra eſſe, non partes; & ſint apud nos, ſed ita ut meminerimus extra nos eſſe. Etiam ſi apud nos ſint, inter ſubjecta & humilia numerentur, propter quæ nemo ſe attollere debeat. quid enim ſtultius, quam aliquem eo ſibi placere, quod ipſe non fecit? Omnia iſta nobis accedant, non hæreant: ut ſi abducantur, ſine ulla noſtri laceratione diſcedant. Vtamur illis, non gloriemur: & utamur parce, tanquam depoſitis apud nos, & abituris. Quisquis illa ſine ratione poſſedit, non diu tenuit. ipſa enim felicitas ſe niſi temperat, premit: ſi fugaciſſimis bonis credidit, cito deſeritur; & ut non deſeratur, affligitur. Paucis deponere felicitatem molliter licuit: ceteri, cum his inter quæ eminuere, labuntur, & illos degravant ipſa quæ extulerant. Ideo adhibebitur prudentia, quæ modum illis ac parſimoniam imponat. quoniam quidem licentia opes ſuas præcipitat, atque urget: nec unquam immodica durarunt, niſi illa moderatrix ratio compeſcuit. Hoc multarum tibi urbium oſtendet eventus, quarum in ipſo flore luxurioſa imperia ceciderunt, & quidquid virtute erat partum, intemperantia corruit. Adverſus hos caſus muniendi ſumus. nullus autem contra fortunam inexpugnabilis murus eſt: intus inſtruamur. Si illa pars tuta eſt, pulſari homo poteſt, capi non poteſt. Quod ſit hoc inſtrumentum, ſcire deſideras? nihil indignetur ſibi accidere, ſciatque, illa ipſa quibus lædi videtur, ad converſationem univerſi pertinere,

pertinere, & ex his esse, quæ cursum mundi officiumque consummant. Placeat homini, quidquid Deo placuit: ob hoc seipsum suaque miretur, quod non potest vinci, quod mala ipsa sub se tenet, quod ratione, qua valentius nihil est, casum doloremque & injuriam subigit. Ama rationem: hujus te amor contra durissima armabit. Catulorum amor in venabula impingit feras, quas feritas & inconsultus impetus præstat indomitas: juvenilia nonnunquam ingenia cupido gloriæ in contemptum tam ferri, quam ignium, misit: species quosdam, atque umbra virtutis, in mortem voluntariam trudit. quanto his omnibus fortior ratio est, quanto constantior, tanto vehementior per metus ipsos & pericula exibit. Nihil agitis, inquit, quod negatis ullum esse aliud ab honesto bonum. non faciet vos hæc minutio tutos à fortuna, & immunes. Dicitis enim, inter bona esse liberos pios, & bene moratam patriam, & parentes bonos. horum pericula non potestis spectare securi; perturbabit vos obsidio patriæ, liberorum mors, parentum servitus. Quid adversus hos pro nobis responderi soleat, ponam: deinde tunc adjiciam, quid præterea respondendum putem. Alia conditio est in his, quæ ablata in locum suum aliquid incommodi substituunt: tanquam bona valetudo vitiata, in malam transfertur: acies oculorum exstincta, cæcitate nos afficit: non tantum velocitas perit poplitibus incisis, sed debilitas pro illa subit. Hoc periculum non est in his, quæ paullo ante retulimus. quare? si amicum bonum amisi, non est mihi pro illo perfidia patienda: nec si bonos liberos extuli, in illorum locum impietas succedit. Deinde non amicorum ille, aut liberorum interitus, sed corporum est. Bonum autem uno modo perit, si in malum transit, quod natura

non patitur: quia omnis virtus & opus omne virtutis incorruptum manet. Deinde, etiam si amici perierunt, etiam si probati respondentesque voto patris liberi: est quod illorum expleat locum. Quid sit, quæris? quod illos bonos fecerat, virtus. Hæc nihil vacare patitur loci: totum animum tenet, desiderium omnium tollit: sola satis est. Omnium enim bonorum vis & origo in ipsa est. Quid refert, an aqua decurrens intercipiatur atque abeat, si fons ex quo fluxerat, salvus est? Non dices vitam justiorem salvis liberis, quam amissis, nec ordinatiorem, nec prudentiorem, nec honestiorem: ergo nec meliorem quidem. Non facit collectio amicorum sapientiorem, non facit stultiorem detractio: ergo nec beatiorem, aut miseriorem. quamdiu salva fuerit virtus, non senties quid abscesserit. Quid ergo? non est beatior & amicorum & liberorum turba succinctus? Quid ni non sit? Summum enim bonum nec infringitur, nec augetur: in suo modo permanet: utcumque fortuna se gessit, sive illi senectus longa contigit, sive citra senectutem finitus est, eadem mensura summi boni est, quamvis ætatis diversa sit. Vtrum majorem an minorem circulum scribas, ad spatium ejus pertinet, non ad formam: licet alter diu manserit, alterum statim obduxeris, & in eum in quo scriptus est pulverem solveris, in eadem uterque forma fuit. Quod rectum est, nec magnitudine æstimatur, nec numero, nec tempore: non magis produci, quam contrahi potest. Honestam vitam ex centum annorum numero in quantum voles corripe, & in unum diem coge: æque honesta est. modo latius virtus funditur, regna, urbes, provincias temperat, fert leges, colit amicitias, inter propinquos liberosque dispensat officia: modo arcto fine circumdatur paupertatis, exsilii, orbita-

tis:

tis: non tamen minor est, si ex altiore fastigio in privatum, ex regio in humilem subducitur, ex publico & spatioso jure in angustias domus, vel anguli coit. Æque magna est, etiam si in se recessit, undique exclusa. nihilominus enim magni spiritus est & erecti, exactæ prudentiæ, indeclinabilis justitiæ. Ergo æque beata est: beatum enim illud in uno loco positum est, in ipsa mente, stabile, grande, tranquillum: quod sine scientia divinorum humanorumque non potest effici. Sequitur illud, quod me responsurum esse dicebam: Non affligitur sapiens liberorum amissione, non amicorum. eodem enim animo fert illorum mortem, quo suam exspectat. non magis hanc timet, quam illam dolet. Virtus enim convenientia constat: omnia opera ejus cum ipsa concordant, & congruunt: hæc concordia perit, si animus, quem excelsum oportet esse, luctu aut desiderio submittitur. Inhonesta est omnis trepidatio & solicitudo, & in ullo actu pigritia. Honestum enim securum & expeditum est, interritum est, in procinctu stat. Quid ergo? non aliquid perturbationi simile patietur? non & color ejus mutabitur, & vultus agitabitur, & artus refrigescent? & quidquid aliud, non ex imperio animi, sed inconsulto quodam naturæ impetu geritur? Fateor: sed permanebit illi persuasio eadem: nihil illorum malum esse, nec dignum, ad quod mens sana deficiat. Omnia quæ facienda erunt, audacter facit & prompte. Hoc enim stultitiæ proprium quis non dixerit, ignave & contumaciter facere quæ facit, & alio corpus impellere, alio animum, distrahique inter diversissimos motus? Iam propter illa ipsa, quibus extollit se miraturque, contempta est, & ne illa quidem quibus gloriatur, libenter facit. Si vero aliquod timetur malum, eo perinde, dum

exspectatur, quasi venisset urgetur: & quidquid ne patiatur timet, jam metu patitur. Quemadmodum in corporibus futuri languoris signa præcurrunt: quædam enim segnitia nervis inest, & sine labore ullo lassitudo & oscitatio & horror membra percurrens: sic infirmus animus, multo ante quam opprimatur malis, quatitur. præsumit illa, & ante tempus cadit. Quid dementius autem, quam angi futuris, nec se tormento reservare, sed accersere sibi miserias, & admovere: quas optimum est differre, si discutere non possis? Vis scire, futuro neminem debere torqueri? quicumque audierit post quinquagesimum annum sibi patienda supplicia, non perturbatur, nisi si medium spatium transilierit, & se in illam sæculo post futuram solicitudinem immiserit. Eodem modo fit, ut animos libenter ægros, & captantes caussas doloris, vetera atq; oblitterata contristent. & quæ præterierunt, & quæ futura sunt, absunt: neutra sentimus. non est autem, nisi ex eo quod sentias, dolor.

EPIST. LXXV.

Philosophiam verba non captare, nec tamen ingenio aut eloquio renunciare. Præcipuum est, sit vita ut sermo. Deinde, tentemus progredi: quoniam per gradus ascenditur, & sunt tres Proficientium classes.

MInus tibi accuratas à me epistolas mitti quereris. quis enim accurate loquitur, nisi qui vult putide loqui? Qualis sermo meus esset, si una sederemus, aut ambularemus; illaboratus & facilis: tales esse epistolas meas volo, quæ nihil habeant accersitum, nec fictum. Si fieri posset, quid sentiam, ostendere quam loqui mallem. Etiam si disputarem, nec supploderem pedem, nec manum jactarem, nec attollerem vocem: sed ista oratoribus

ribus reliquissem, contentus sensus meos ad te pertulisse, quos nec exornassem, nec abjecissem. hoc unum plane tibi approbare vellem, omnia me illa sentire quæ dicerem: nec tantum sentire, sed amare. Aliter homines amicam, aliter liberos osculantur: tamen in hoc quoque amplexu tam sancto & moderato, satis apparet affectus. Non mehercules jejuna esse & arida volo, quæ de rebus tam magnis dicentur: neque enim philosophia ingenio renunciat: multum tamen operæ impendi verbis non oportet. Hæc sit propositi nostri summa: quod sentimus, loquamur; quod loquimur, sentiamus. Concordet sermo cum vita. ille promissum suum implevit, qui & cum videas illum, & cum audias, idem est. Videbimus qualis sit, quantus: unus sit. Non delectent verba nostra; sed prosint. Si tamen contingere eloquentia non solicito potest, aut si parata est, aut parvo constat, assit, & res pulcherrimas prosequatur. Sit talis, ut res potius quam se ostendat. Aliæ artes, ad ingenium totæ pertinent: hic animi negotium agitur. Non quærit æger medicum eloquentem, sed sanantem: sed si ita competit, ut idem ille qui sanare potest, compte de his quæ facienda sunt differat, boni consulet: non tamen erit, quare gratuletur sibi, quod inciderit in medicum etiam disertum. hoc enim tale est, quale si peritus gubernator etiam formosus est. Quid aures meas scalpis? quid oblectas? aliud agitur. urendus, secandus, abstinendus sum. Ad hæc adhibitus es: curare debes morbum veterem, gravem, publicum. Tantum negotii habes, quantum in pestilentia medicus: circa verba occupatus es? jamdudum gaude, si sufficis rebus. Quando multa disces? quando quæ didiceris affiges tibi, ita ut excidere non possint? quando illa experieris? Non enim ut cetera memoriæ

tradidisse satis est: in opere tentanda sunt. Non est beatus qui scit illa, sed qui facit. Quid ergo? infra illum nulli gradus sunt? statim ad sapientiam præceps est? Non existimo. Nam qui proficit, in numero quidem stultorum est, magno tamen intervallo ab illis diducitur? inter ipsos quoque proficientes sunt magna discrimina. In tres classes (ut quibusdam placet) dividuntur: primi sunt qui sapientiam nondum habent, sed jam in vicinia ejus constiterunt. tamen etiam quod prope est, extra est. Qui sint hi, quæris? qui omnes jam affectus ac vitia posuerunt: quæ erant complectenda, didicerunt: sed illis adhuc inexperta fiducia est. bonum suum nondum in usu habent. Iam tamen in illa quæ fugerunt, recidere non possunt: jam ibi sunt, unde non est retro lapsus: sed hoc illis de se nondum liquet, & quod in quadam epistola scripsisse me memini, scire se nesciunt. Iam contigit illis bono suo frui, nondum confidere. Quidam hoc proficientium genus, de quo locutus sum, ita complectuntur, ut illos dicant jam effugisse morbos animi, affectus nondum, & adhuc in lubrico stare: quia nemo sit extra periculum malitiæ, nisi qui totam eam excussit. nemo autem illam excussit, nisi qui pro illa sapientiam assumpsit. Quid inter morbos animi intersit & affectus, sæpe jam dixi: nunc quoque te admonebo. Morbi sunt inveterata vitia, & dura: ut avaritia, ut ambitio nimia: postquam hæc animum implicuerunt, & perpetua esse mala ejus cœperunt. Vt breviter finiam, morbus est judicium in pravo pertinax, tanquam valde expetenda sint, quæ leviter expetenda sunt. vel, si mavis, ita finiamus: nimis imminere leviter petendis, vel ex toto non petendis, aut in magno pretio habere in aliquo habenda, vel in nullo. Affectus, sunt motus animi improbabiles,

subiti

subiti & concitati: qui frequentes neglectique, fecere morbum. sicut distillatio una, nec adhuc in morem adducta, tussim facit; assidua & vetus, phthisin. Itaque qui plurimum profecere, extra morbos sunt: affectus adhuc sentiunt, perfecto proximi. Secundum genus est eorum, qui & maxima animi mala & affectus deposuerunt, sed ita ut non sit illis securitatis suae certa possessio: possunt enim in eadem relabi. Tertium illud genus extra multa & magna vitia est, sed non extra omnia. effugit avaritiam; sed iram adhuc sentit. jam non sollicitatur libidine; sed habet etiamnum ambitionem. jam non concupiscit; sed adhuc timet. & in ipso metu ad quaedam satis firmus est, quibusdam cedit: mortem contemnit, dolorem reformidat. De hoc loco aliquid cogitemus: bene nobiscum agetur, si in hunc admittimur numerum. Magna felicitate naturae, magnaque & assidua intentione studii, secundus occupatur gradus: sed nec hic quidem contemnendus est color tertius. Cogita, quantum circa te videas malorum: adspice, quam nullum sit nefas sine exemplo, quantum quotidie nequitia proficiat, quantum publice privatimque peccetur: intelliges satis nos consequi, si inter pessimos non sumus. Ego vero, inquis, spero me posse & amplioris ordinis fieri. Optaverim hoc nobis magis, quam promiserim. praeoccupati sumus: ad virtutem contendimus, inter vitia districti: pudet dicere, honesta colimus, quantum vacat. At quam grande praemium nos exspectat, si occupationes nostras, & mala tenacissima, abrumpimus? Non cupiditas nos, non timor pellet: inagitati terroribus, incorrupti voluptatibus, nec mortem horrebimus, nec deos: sciemus mortem malum non esse, deos malos non esse. Tam imbecillum est, quod nocet, quam cui nocetur:

k 4 optima

optima vi noxia carent. Exspectant nos, si ex hac aliquando fæce in illud evadimus sublime & excelsum, tranquillitas animi, & expulsis erroribus absoluta libertas. Quæris, quæ sit ista? non homines timere, non deos: nec turpia velle, nec nimia: in seipsum habere maximam potestatem. Inæstimabile bonum est, suum fieri.

EPIST. LXXVI.

Philosophum se audire, & scholam adire. Conqueritur de hominum incuria vel ignavia, qui alia discunt, philosophari negligunt. Ne tu sic, ô Lucili. propera, & Bonum disce. quod Bonum? unum illud, Honestum. Et iterum argumentis evincit, tale esse; alia non esse. Laudabilis & sapiens Epistola.

INimicitias mihi denuncias, si quidquam ex his quæ quotidie facio, ignoraveris. Vide quam simpliciter tecum vivam: hoc quoque tibi committam. Philosophum audio, & quidem quintum jam diem habeo, ex quo in scholam eo, & ab octava disputantem audio. Bona, inquis, ætate. Quid ni bona? quid autem stultius, quam quia diu non didiceris, non discere? Quid ergo? idem faciam, quod trossuli & juvenes? Bene mecum agitur, si hoc unum senectutem meam dedecet. Omnis ætatis homines hæc schola admittit: in hac senescamus, hanc ut juvenes sequamur. In theatrum senex ibo, & in circum deferar, & nullum par sine me depugnabit. Ad philosophum ire erubescam? Tam diu discendum est, quam diu nescias; &, si proverbio credimus, quam diu vivas. Nec ulli hoc rei magis convenit, quam huic: tam diu discendum est quemadmodum vivas, quam diu vivis. Ego tamen hic aliquid & doceo. Quæris quid doceam? etiam seni esse discendum. Pudet autem me

me generis humani. Quoties scholam intravi (praeter ipsum theatrum Neapolitanorum (ut scis) transeundum est, Metronactis petentibus domum) illud quidem farctum est: & hoc ingenti studio, quis sit pithaules bonus, judicatur. Habet tibicen quoque Graecus & praeco concursum: at in illo loco, in quo vir bonus discitur, paucissimi sedent: & hi plerisque videntur nihil boni negotii habere, quod agant: inepti & inertes vocantur. Mihi contingat iste derisus. aequo animo audienda sunt imperitorum convicia: & ad honesta vadenti contemnendus est iste contemptus. Perge, Lucili, & propera, ne tibi accidat quod mihi, ut senex discas: imo ideo magis propera, quoniam id nunc aggressus es, quod perdiscere vix senex possis. Quantum, inquis, proficiam? quantum tentaveris. Quid exspectas? nulli sapere casu obtigit. Pecunia veniet ultro, honor offeretur, gratia ac dignitas fortasse ingerentur tibi: virtus in te non incidet; ne levi quidem opera aut parvo labore cognoscitur: sed est tanti laborare, omnia bona semel occupaturo. Vnum enim est bonum, quod honestum: in illis nihil invenies veri, nihil certi, quaecumque famae placent. Quare hoc unum sit bonum, quod honestum, dicam: quoniam me parum exsecutum priore epistola judicas, magisque hanc rem tibi laudatam quam probatam putas. Et ut in arctum, quae dicta sunt, contraham: omnia suo bono constant. vitem fertilitas commendat, sapor vinum, velocitas servum. Quare fortia dorso jumenta sint, quaeris? quia eorum hic unus est usus, sarcinam ferre. In cane sagacitas prima est, si investigare debet feras: cursus, si consequi: audacia, si mordere & invadere. Id in quoque optimum est cui nascitur, quo censetur. In homine optimum quid est? Ratio: hac antecedit anima-

lia, deos sequitur. Ratio ergo perfecta, proprium hominis bonum est: cetera illi cum animalibus satisque communia sunt. Valet? & leones. formosus est? & pavones. velox est? & equi. non dico, in his omnibus vincitur. Non quæro quid in se maximum habeat, sed quid suum. Corpus habet? & arbores. habet impetum & motum voluntarium? & bestiæ, & vermes. habet vocem? sed quanto clariorem canes, acutiorem aquilæ, graviorem tauri, dulciorem mobilioremque lusciniæ? Quid in homine proprium? Ratio. hæc recta & consummata, felicitatem hominis implevit. Ergo si omnis res, cum bonum suum perfecit, laudabilis est, & ad finem naturæ suæ pervenit, homini autem suum bonum ratio est, si hanc perfecit: laudabilis est, & finem naturæ suæ attigit. hæc ratio perfecta, virtus vocatur, eademque honestum est. Id itaque unum bonum est in homine, quod unum hominis est. nunc enim non quærimus quid sit bonum, sed quod sit hominis bonum. Si nullum aliud est hominis, quam ratio: hæc erit unum ejus bonum, sed pensandum cum omnibus. Si sit aliquis malus, puto improbabitur: si bonus, puto probabitur. Id ergo in homine proprium solumque est, quo & probatur, & improbatur. Non dubitas, an hoc sit bonum: dubitas, an solum bonum sit. Si quis omnia alia habeat, valetudinem, divitias, imagines multas, frequens atrium, sed malus ex confesso sit: improbabis illum. Item si quis nihil quidem illorum quæ retuli, habeat, deficiatur pecunia, clientum turba, nobilitate, & avorum proavorumque serie, sed ex confesso bonus sit: probabis illum. Ergo est unum bonum hominis: quod qui habet, etiam si aliis destituitur, laudandus est: qui non habet, in omnium aliorum copia damnatur ac rejicitur. Quæ conditio

rerum,

rerum, eadem & hominum est. Navis bona dicitur, non quæ pretiosis coloribus picta est, nec cui argenteum aut aureum rostrum est, nec cujus tutela ebore cælata est, nec quæ fiscis ac opibus regiis pressa est: sed stabilis, & firma, & juncturis aquam excludentibus spissa, ad ferendum incursum maris solida, gubernaculo parens, velox, & consentiens vento. Gladium bonum dices, non cui deauratus est baltheus, nec cui vagina gemmis distinguitur: sed cui & ad secandum subtilis acies, & mucro munimentum omne rupturus. Regula non quam formosa, sed quam recta sit, quæritur. Eo quodque laudatur, cui comparatur, quod illi proprium est. Ergo in homine quoque nihil ad rem pertinet, quantum aret, quantum fæneret, à quam multis salutetur, quam pretioso incumbat lecto, quam pellucido poculo bibat, sed quam bonus sit: bonus autem est, si ratio explicita & recta est, & ad naturæ voluntatem accommodata. Hæc vocatur virtus: hoc est honestum, & unicum hominis bonum. Nam cum sola ratio perficiat hominem, sola ratio perfecta beatum facit. hoc autem unum hominis bonum est, quo uno beatus efficitur. Dicimus & illa bona esse, quæ à virtute profecta contactaque sunt, id est opera ejus omnia. Sed ideo unum ipsa bonum est, quia nullum sine illa est. Si omne in animo bonum est; quidquid illum confirmat, extollit, amplificat, bonum est: validiorem autem animum, & excelsiorem, & ampliorem, facit virtus. nam cetera quæ cupiditates nostras irritant, deprimunt quoque animum & labefaciunt: & cum videntur attollere, inflant, ac multa vanitate deludunt. Ergo unum id bonum est, quo melior animus efficitur. Omnes actiones totius vitæ, honesti ac turpis respectu, temperantur: ad hæc, faciendi & non faciendi, ratio dirigitur.

gitur. Quid sit hoc, dicam. Vir bonus quod honeste se facturum putaverit, faciet, etiam si laboriosum erit: faciet, etiam si damnosum erit: faciet, etiam si periculosum erit. rursus quod turpe erit, non faciet, etiam si pecuniam affert, etiam si voluptatem, etiam si potentiam. Ab honesto nulla re deterrebitur, ad turpia nulla spe invitabitur. Ergo si honestum utique secuturus est, turpe itaque vitaturus: & in omni actu vitæ spectaturus hæc duo: nullum aliud bonum quam honestum, nec aliud malum quam turpe. Si una indepravata virtus est, & sola permanet tenoris sui, unum est bonum, virtus: cui jam accidere ne sit bonum, non potest. Mutationis periculum effugit sapientia. Sapientia non eripitur, sapientia in stultitiam non revolvitur. Dixi, si forte meministi, concupita vulgo, & formidata, inconsulto impetu plerosque calcasse. inventus est qui flammis imponeret manum: cujus risum non interrumperet tortor: qui in funere liberorum lacrimam non mitteret: qui morti intrepidus occurreret. amor, ira, cupiditas, pericula depoposcerunt. Quod si hoc potest brevis obstinatio animi, aliquo stimulo excitata: quanto magis virtus quæ non ex impetu, nec subito, sed æqualiter valet; cui perpetuum robur est? Sequitur, ut quæ ab inconsultis sæpe contemnuntur, à sapientibus semper, ea nec bona sint, nec mala. Vnum ergo bonum ipsa virtus est, quæ inter hanc fortunam & illam superba incedit, cum magno utriusque contemptu. Si hanc opinionem receperis, aliquid bonum esse præter honestum, nulla non virtus laborabit. nulla enim obtineri poterit, si quidquam extra se respexerit. Quod si est, rationi repugnat, ex qua virtutes sunt; & veritati, quæ sine ratione non est. quæcumque autem opinio veritati repugnat, falsa est. Virum bonum, concedas

das necesse est, summæ pietatis erga deos esse: itaque quidquid illi acciderit, æquo animo sustinebit. sciet enim id accidisse lege divina, qua universa procedunt. Quod si est, unum illi bonum erit, quod honestum: in hoc enim positum est & parere diis, nec excandescere ad subita, nec deplorare sortem suam, sed patienter excipere fatum, & facere imperata. Si enim ullum aliud est bonum quam honestum, sequetur nos aviditas vitæ, aviditas rerum vitam instruentium: quod est intolerabile, infinitum, vagum. Solum ergo bonum est honestum, cui modus est. Diximus, hominum futuram feliciorem vitam quam deorum, si ea bona sunt, quorum nullus diis usus est, tanquam pecunia & honores. Adjice nunc, quod si modo solutæ corporibus animæ manent, felicior illis status restat, quam est dum mersantur in corpore. Atqui si ista bona sunt, quibus per corpora utimur, emissis erit pejus: quod contra fidem est, feliciores esse liberis, & in universum datis, clausas & obsessas. Illud quoque dixeram, si bona sunt ea quæ tam homini contingunt quam mutis animalibus, & muta animalia beatam vitam actura: quod fieri nullo modo potest. Omnia pro honesto patienda sunt: quod non erat faciendum, si esset ullum aliud bonum, quam honestum. Hæc quamvis latius exsecutus essem priore epistola, constrinxi, & breviter percurri. Nunquam autem vera tibi opinio talis videbitur, nisi animum alleves & teipsum interroges: si res exegerit, ut pro patria moriaris, & salutem omnium civium tua redimas, an porrecturus sis cervicem, non tantum patienter, sed etiam libenter? Si hoc facturus es, nullum aliud bonum est. Omnia relinquis, ut hoc habeas. Vide, quanta vis honesti sit? Pro Rep. morieris etiamsi statim facturus hoc eris, cum scieris tibi

tibi esse faciendum. interdum ex re pulcherrima magnum gaudium etiam tempore brevi ac exiguo capitur: & quamvis fructus operis peracti nullus ad defunctum exemptumque rebus humanis pertineat, ipsa tamen contemplatio futuri operis juvat: & vir fortis & justus, cum mortis suæ pretia ante se posuit, libertatem patriæ, salutem omnium pro quibus dependit animam, in summa voluptate est, & periculo suo fruitur. Sed ille quoque, cui etiam hoc gaudium eripitur, quod tractatio operis maximum & ultimum præstat, nihil cunctatus desiliet in mortem, facere recte pieque contentus. Oppone etiam nunc illi multa, quæ dehortentur. Dic, Factum tuum matura sequetur oblivio, & parum grata existimatio civium: respondebit tibi, Ista omnia extra opus meum sunt. ego ipsum contemplor: hoc esse honestum scio. Itaque quocumque ducit ac vocat, venio. Hoc ergo unum bonum est, quod non tantum perfectus animus, sed generosus quoque & indolis bonæ sentit: cetera levia sunt, mutabilia. Itaque solicite possidentur, etiam si favente fortuna in unum congesta sunt: dominis suis incumbunt gravia, & illos semper premunt, aliquando & elidunt. Nemo ex istis, quos purpuratos vides, felix est, non magis quam ex illis quibus sceptrum & chlamydem in scena fabulæ assignant. cum præsente populo elati incesserunt, & cothurnati, simul exierunt, excalceantur, & ad staturam suam redeunt. Nemo istorum, quos divitiæ honoresque in altiore fastigio ponunt, magnus est. Quare ergo magnus videtur? Cum basi illum sua metiris. Non est magnus pumilio, licet in monte constiterit: colossus magnitudinem suam servabit, etiam si steterit in puteo. Hoc laboramus errore: sic nobis imponitur: quod neminem æstimamus eo quo est, sed adjicimus illi & ea, quibus ador-

adornatus est. Atqui cum voles veram hominis æstimationem inire, & scire qualis sit, nudum inspice. ponat patrimonium, ponat honores, & alia fortunæ mendacia: corpus ipsum exuat: animum intuere, qualis quantusque sit, alieno an suo magnus. si erectis oculis gladios micantes videt, & si scit sua nihil interesse utrum anima per os, an per jugulum exeat, beatum voca. si, cum illi denunciata sunt corporis tormenta, & quæ casu veniunt, & quæ potentioris injuria, si vincula & exsilia, & vanas humanarum formidines mentium, securus audit, & dicit, —— *Non ulla laborum,*

O virgo, nova mi facies inopinave surgit:

Omnia præcepi, atque animo mecum ipse peregi.

Tu hodie ista denuncias, ego semper denunciavi mihi, & hominem paravi ad humana. præcogitati mali mollis ictus venit. At stultis & fortunæ credentibus, omnis videtur nova rerum & inopinata facies. magna autem pars est apud imperitos mali, novitas. Hoc ut scias, ea quæ putaverunt aspera, cum assuevere, patiuntur. Ideo sapiens assuescit futuris malis: & quæ alii diu patiendo levia faciunt, hic levia facit diu cogitando. Audimus aliquando voces imperitorum, dicentium: Nesciebam hoc mihi restare. sapiens scit sibi omnia restare: quidquid factum est, dicit, Sciebam.

EPIST. LXXVII.

Et hæc inter bonas, utilesque. Narrat obiter de Alexandrinis navibus: aliis accurrentibus, se neglexisse. Quanti enim ista, aut quamdiu? Senex sum, abeo. Et aliquando sponte abeundum, ut fecit Marcellinus. Tum contra metum mortis: rationesque hujus temnenda.

SVbito hodie nobis Alexandrinæ naves apparuerunt, quæ præmitti solent & nunciare secuturæ classis

classis adventum. tabellarias vocant. Gratus illarum Campaniæ adspectus est. omnis in pilis Puteolorum turba consistit, & ex ipso genere velorum Alexandrinas, quamvis in magna turba navium, intelligit. Solis enim licet supparum intendere, quod in alto omnes habent naves. Nulla enim res æque adjuvat cursum, quam summa pars veli: illinc maxime navis urgetur. Itaque quoties ventus increbuit, majorque est quam expedit, antenna submittitur. minus habet virium flatus ex humili. Cum intravere Capreas & promontorium, ex quo

Alta procelloso speculatur vertice Pallas,

ceteræ velo jubentur esse contentæ: supparum Alexandrinarum insigne est. In hoc omnium discursu properantium ad litus, magnam ex pigritia mea sensi voluptatem, quod epistolas meorum accepturus, non properavi scire, quis illic esset rerum mearum status, quid afferrent. Olim jam nec perit quidquam mihi, nec acquiritur. Hoc, etiam si senex non essem, fuerat sentiendum: nunc vero multo magis. quia quantulumcumque haberem, tamen plus jam mihi superesset viatici, quam viæ: præsertim cum eam viam simus ingressi, quam peragere non est necesse. Iter imperfectum erit, si in media parte, aut citra petitum locum steteris: vita non est imperfecta, si honesta est. Vbicumque desines, si bene desinis, tota est. Sæpe autem & fortiter desinendum est, & non ex maximis caussis. nam nec hæ maximæ sunt, quæ nos tenent. Tullius Marcellinus, quem optime noveras, adolescens quietus & scito senex, morbo, & non insanabili correptus, sed longo & molesto & multa imperante, cœpit deliberare de morte. convocavit complures amicos. unusquisque, aut quia timidus erat, id illi suadebat, quod sibi suasisset: aut quia

quia adulator & blandus, id consilium dabat, quod deliberanti gratius fore suspicabatur. Amicus noster Stoicus, homo egregius, &, ut verbis illum quibus laudari dignus est, laudem, vir fortis ac strenuus, videtur mihi optime illum cohortatus. Sic enim cœpit: Noli, mi Marcelline, torqueri, tanquam de re magna deliberes. Non est res magna, vivere. omnes servi tui vivunt, omnia animalia. magnum est, honeste mori, prudenter, fortiter. Cogita quamdiu jam idem facias. Cibus, somnus, libido: per hunc circulum curritur. Mori velle non tantum prudens & fortis, aut miser, sed etiam fastidiosus potest. Non opus erat suasore illi, sed adjutore. servi parere nolebant. Primum detraxit illis metum, & indicavit tunc, familiam periculum adire, cum incertum esset, an mors domini voluntaria fuisset: alioquin tam mali exempli esse occidere hominum, quam prohibere. Deinde ipsum Marcellinum admonuit, non esse inhumanum, quemadmodum cœna peracta reliquiæ circumstantibus dividuntur, sic peracta vita aliquid porrigi his, qui totius vitæ ministri fuissent. Erat Marcellinus facilis animi, & liberalis, etiam cum de suo fieret. Minutas itaque summulas distribuit flentibus servis, & illos ultro consolatus est. Non fuit illi opus ferro, non sanguine; triduo abstinuit, & in ipso cubiculo poni tabernaculum jussit. Solium deinde illatum est, in quo diu jacuit, & calida subinde suffusa, paullatim defecit: ut ajebat, non sine quadam voluptate. quam afferre solet lenis dissolutio, non inexperta nobis, quos aliquando liquit animus. In fabellam excessi, non ingratam tibi: exitum enim amici tui cognosces, non difficilem, nec miserum. Quamvis enim mortem sibi consciverit, tamen mollissime excessit, & vitæ elapsus est. Sed ne inutilis quidem hæc

fabella

fabella fuerit. Sæpe enim talia exempla necessitas exigit. Sæpe debemus mori; nec volumus: morimur; nec volumus. Nemo tam imperitus est, ut nesciat, sibi quandoque moriendum: tamen cum prope accesserit, tergiversatur, tremit, plorat. Nonne tibi videbitur stultissimus omnium, qui fleverit quod ante annos mille non vixerat? æque stultus est, qui flet, quod post annos mille non vivet. Hæc paria sunt: non eris, nec fuisti. Vtrumque tempus alienum est. In hoc punctum conjectus es: quod ut extendas, quousque extendes? Quid fles? quid optas? perdis operam.

Desine fata Deum flecti sperare precando:

rata & fixa sunt, atque magna & æterna necessitate ducuntur. Eo ibis, quo omnia eunt. Quid tibi novum est? ad hanc legem natus es: hoc patri tuo accidit, hoc matri, hoc majoribus, hoc omnibus ante te, hoc omnibus post te. Series invicta, & nulla mutabilis ope, illigat ac trahit cuncta. Quantus te populus moriturorum sequetur, quantus comitabitur? Fortior, ut opinor, esses, si multa millia tibi commorerentur. atqui multa millia hominum & animalium hoc ipso momento, quo tu mori dubitas, animam variis generibus emittunt. Tu autem non putabas te aliquando perventurum ad id, ad quod semper ibas? nullum sine exitu iter est. Exempla nunc magnorum virorum me tibi judicas relaturum? puerorum referam. Lacon ille memoriæ traditur impubes adhuc, qui captus clamabat, Non serviam. Sua illa Dorica lingua, & verbis, fidem imposuit. Vt primum jussus est fungi servili & contumelioso ministerio: afferre enim vas obscœnum jubebatur: illisum parieti caput rupit. Tam prope libertas est: & servit aliquis? Ita non sic perire filium tuum malles, quam per inertiam senem fieri? Quid ergo est, cur pertur-

perturberis, si mori fortiter etiam puerile est? Puta te nolle sequi, duceris. Fac tui juris, quod alieni est. Non sumes pueri spiritum, ut dicas, Non servio? Infelix, servis hominibus, servis rebus, servis vitæ. Nam vita, si moriendi virtus abest, servitus est. Ecquid habes propter quod exspectes? Voluptates quæ te morantur ac retinent, consumpsisti: nulla tibi nova est: nulla non jam odiosa ipsa satietate. quis sit vini, quis mulsi sapor, scis: nihil interest, centum per vesicam tuam, an mille amphoræ transeant. saccus es. quid sapiat ostreum, quid mullus, optime nosti. nihil tibi luxuria tua in futuros annos intactum reservavit. Atqui hæc sunt, à quibus invitus divelleris. Quid est aliud quod tibi eripi doleas? Amicos & patriam? tanti enim illam putas, ut tardius cænes? solem quoque, si posses, exstingueres. Quid enim unquam fecisti luce dignum? confitere, non curiæ te, non fori, non ipsius naturæ rerum desiderio, tardiorem ad moriendum fieri. Invitus relinquis macellum, in quo nihil reliquisti. Mortem times: at quomodo illam media oblectatione contemnis? Vivere vis: scis enim. Mori times: quid porro ista vita? non mors est? Cæsar, cum illum transeuntem per Latinam viam, unus ex custodiarum agmine, demissa usque in pectus vetere barba, rogaret mortem: Nunc enim, inquit, vivis? Hoc istis respondendum est, quibus succursura mors est: Mori times. nunc enim, vivis? Sed ego, inquit, vivere volo, qui multa honeste facio. invitus relinquo officia vitæ, quibus fideliter & cum industria fungor. Quid? tu nescis unum esse ex vitæ officiis, & mori? Nullum officium relinquis. non enim certus numerus, quem debeas explere, finitur. Nulla vita est non brevis. nam si ad naturam rerum respexeris, etiam Nestoris & Statiliæ

tiliæ brevis est: quæ inscribi monumento suo jussit, annis se nonaginta novem vixisse. Vides aniculam gloriari senectute longa. quis illam ferre potuisset, si contigisset centesimum implere? Quomodo fabula, sic vita: non quam diu, sed quam bene acta sit, refert. Nihil ad rem pertinet, quo loco desinas. quocumque voles, desine: tantum bonam clausulam impone.

EPIST. LXXVIII.

De morbis suis, etiam in juventute: & quid sit iis levandis? Honesta, inquit, studia, itemque amici: sed remediorum remedium, contemptus mortis. Eo vocat Lucilium; & contra Dolorem plura disserit, alta, animosa, vera.

VExari te distillationibus crebris ac febriculis, quæ longas distillationes & in consuetudinem adductas sequuntur, eo molestius mihi est, quia expertus sum hoc genus valetudinis: quod inter initia contempsi. Poterat adhuc adolescentia injurias ferre, & se adversus morbos contumaciter gerere: deinde succubui, & eo perductus sum, ut ipse distillarem. Ad summam maciem deductus, sæpe impetum cepi abrumpendæ vitæ: patris me indulgentissimi senectus retinuit. Cogitavi enim, non quam fortiter ego mori possem, sed quam ille fortiter desiderare non posset. Itaque imperavi mihi ut viverem. aliquando enim & vivere, fortiter facere est. Quæ mihi tunc fuerint solatio, dicam: si prius hoc dixero, hæc ipsa quibus acquiescebam, medicinæ vim habuisse. In remedium cedunt honesta solatia: & quidquid animum erexit, etiam corpori prodest. Studia mihi nostra saluti fuerunt. Philosophiæ acceptum fero quod surrexi, quod convalui: illi vitam debeo, & nihil illi minus debeo. Multum mihi contulerunt ad bonam vale-

valetudinem amici, quorum abhortationibus, vigiliis, sermonibus allevabar. Nihil æque, Lucili virorum optime, ægrum reficit atque adjuvat, quam amicorum affectus: nihil æque exspectationem mortis ac metum surripit. Non judicabam me, cum illos superstites relinquerem, mori: putabam, inquam, me victurum, non cum illis, sed per illos: non effundere spiritum mihi videbar, sed tradere. Hæc mihi dederunt voluntatem adjuvandi me, & patiendi omne tormentum. alioqui miserrimum est, cum animum moriendi projeceris, non habere vivendi. Ad hæc ergo remedia te confer. Medicus tibi quantum ambules, quantum exercearis, monstrabit: ne indulgeas otio, ad quod vergit iners valetudo: ut legas clarius, & spiritum, cujus iter & receptaculum laborat, exerceas: ut naviges, & viscera molli jactatione concutias: quibus cibis utaris: vinum quando virium caussa advoces, quando intermittas, ne irritet & exasperet tussim. Ego tibi illud præcipio, quod non tantum hujus morbi, sed totius vitæ remedium est: contemne mortem. Nihil triste est, cum hujus metum effugimus. Tria hæc in omni morbo gravia sunt, metus mortis, dolor corporis, intermissio voluptatum. De morte, satis dictum est. hoc unum dicam, non morbi hunc esse, sed naturæ metum. multorum mortem distulit morbus: & saluti illis fuit, videri perire. Morieris, non quia ægrotas, sed quia vivis. Ista te res & sanatum manet. cum convalueris, non mortem, sed valetudinem effugies. Ad illud nunc proprium incommodum revertamur. magnos cruciatus habet morbus: sed hos tolerabiles intervalla faciunt. Nam summi doloris intentio invenit finem. Nemo potest valde dolere, & diu. sic nos amantissima nostri natura disposuit, ut dolorem aut tolerabilem,

aut

aut brevem faceret. Maximi dolores consistunt in macerrimis corporis partibus: nervi, articulique, & quidquid aliud exile est, acerrime sævit, cum in arcto vitia concepit. Sed cito hæ partes obstupescunt, & ipso dolore sensum doloris amittunt: sive quia spiritus naturali prohibitus cursu, & mutatus in pejus, vim suam qua viget, admonetque nos, perdit: sive quia corruptus humor, cum desiit habere quo confluat, ipse se elidit, & his quæ nimis implevit, excutit sensum. Sic podagra & chiragra, & omnis vertebrarum dolor nervorumque, interquiescit, cum illa quæ torquebat hebetavit: omnium istorum prima verminatio vexat, impetus mora exstinguitur, & finis dolendi est, obtorpuisse. Dentium, oculorum, aurium dolor ob hoc ipsum acutissimus est, quod inter angusta corporis nascitur: non minus mehercule, quam capitis ipsius. Sed quo incitatior est, eo citius in alienationem stuporemque convertitur. Hoc itaque solatium vasti doloris est, quod necesse est desinas illum sentire, si nimis senseris. Illud autem est, quod imperitos in vexatione corporis male habet: non assueverunt animo esse contenti: multum illis cum corpore fuit. Ideo vir magnus ac prudens animum deducit à corpore, & multum cum meliore & divina parte versatur: cum hac querula ac fragili, quantum necesse est. Sed molestum est, inquis, carere assuetis voluptatibus, abstinere cibo, sitire, esurire. Hæc prima abstinentia gravia sunt: deinde cupiditas relanguescit, ipsis per quæ cupimus fatigatis, ac deficientibus. Inde morosus est stomachus: inde quorum fuit aviditas, odium est: desideria ipsa moriuntur. Non est autem acerbum carere eo, quod cupere desieris. Adjice, quod nullus non intermittitur dolor, aut certe remittitur. Adjice, quod licet & cavere venturum,

turum, & obsistere imminenti remediis. Nullus enim non signa præmittit, utique qui ex solito revertitur. Tolerabilis est morbi patientia, si contempseris id quod extremum minatur. Noli mala tua facere tibi ipsi graviora, & te querelis onerare: levis dolor est, si nihil illi opinio adjecerit. Contra, si exhortari te cœperis, ac dicere, Nihil est, aut certe, exiguum est, duremus, jam desinet: levem illum, dum putas, facies. Omnia ex opinione suspensa sunt. non ambitio tantum ad illam respicit, & luxuria, & avaritia: ad opinionem dolemus. Tam miser est quisque, quam credit. Detrahendas præteritorum dolorum conquestiones puto, & illa verba: Nulli unquam fuit peius. Quos cruciatus, quanta mala pertuli? nemo me surrecturum putavit. Quoties deploratus sum à meis, quoties à medicis relictus? In equuleum impositi non sic distrahuntur. Etiamsi sunt vera ista, transierunt. Quid juvat præteritos dolores retractare, & miserum esse, quia fueris? Quid, quod nemo non multum malis suis adjicit, & sibi ipse mentitur? Deinde quod acerbum fuit, retulisse jucundum est. naturale est, mali sui fine gaudere. Circumcidenda ergo duo sunt, & futuri timor, & veteris incommodi memoria: hoc ad me jam non pertinet, illud nondum. In ipsis positus difficultatibus dicat:

—— *Forsan & hæc olim meminisse juvabit.*

Toto contra illum pugnet animo. vincetur, si cesserit: vincet, si se contra dolorem suum intenderit. Nunc hoc plerique faciunt, attrahunt in se ruinam, cui obstandum est. istud quod premit, quod impendet, quod urget, si subducere te cœperis, sequetur & gravius incumbet: si contra steteris, & obniti volueris, repelletur. Athletæ quantum plagarum ore, quantum toto corpore excipiunt? ferunt

tunt tamen omne tormentum gloriæ cupiditate: nec tantum quia pugnant, ista patiuntur, sed ut pugnent. exercitatio ipsa tormentum est. Nos quoque evincamus omnia, quorum præmium non corona, nec palma est, nec tubicen prædicationi nominis nostri silentium faciens: sed virtus, & firmitas animi, & pax in ceterum parta, si semel in aliquo certamine debellata fortuna est. Dolorem gravem sentio. Quid ni sentias, si illum muliebriter tuleris? Quemadmodum perniciosior est hostis fugientibus, sic omne fortuitum incommodum magis instat cedenti & averso. Sed grave est. quid? nos ad hoc fortes sumus, ut levia portemus? Vtrum vis longum esse morbum, an concitatum & brevem? Si longus est, habet intercapedinem, dat refectioni locum: multum temporis donat. necesse est ut exsurgat, & desinat. Brevis morbus ac præceps alterutrum faciet: aut exstinguetur, aut exstinguet. Quid autem interest, non sit, an non sim? in utroque finis dolendi est. Illud quoque proderit, ad alias cogitationes avertere animum, & à dolore discedere. Cogita, quid honeste, quid fortiter feceris: bonas partes tecum ipse tracta: memoriam in ea quæ maxime miratus es, sparge. tunc tibi fortissimus quisque, & victor doloris, occurrat. Ille, qui dum varices exsecandas præberet, legere librum perseveravit. Ille, qui non desiit ridere, cum hoc ipsum irati tortores omnia instrumenta crudelitatis experirentur. Non vincetur dolor ratione, qui victus est risu? Quidquid vis, nunc licet dicas, distillationes, & vim continuæ tussis egerentem viscerum partes, & febrem præcordia ipsa torrentem, & sitim, & artus in diversum articulis exeuntibus tortos: plus est flamma, & equuleus, & lamina, & vulneribus ipsis intumescentibus, quod illa renovaret & altius urgeret impressum.

pressum. inter hæc tamen aliquis non gemuit: parum est. non rogavit: parum est. non respondit: parum est. risit, & quidem ex animo: vis tu post hoc dolorem deridere? Sed nihil, inquit, agere sinit morbus, qui me omnibus abduxit officiis. Corpus tuum valetudo tenet, non animum. Itaque cursoris moratur pedes, sutoris ac fabri manus impediet. Si animus tibi esse in usu solet; suadebis, docebis, audies, disces, quæres, recordaberis. Quid porro? nihil agere te credis, si temperans æger sis? ostendes morbum posse superari, vel certe sustineri. Est, mihi crede, virtuti etiam in lectulo locus. Non tantum arma & acies dant argumenta alacris animi, indomitique terroribus: & in vestimentis vir fortis apparet. Habes quod agas. bene luctare cum morbo: si nihil te coëgerit, si nihil exoraverit, insigne prodis exemplum. O quam magna erat gloriæ materia, si spectaremur ægri! ipse te specta. ipse te lauda. Præterea, duo sunt genera voluptatum. corporales morbus inhibet, non tamen tollit, imo, si verum æstimes, incitat. magis juvat bibere sitientem: gratior est esurienti cibus. Quidquid ex abstinentia contigit, avidius excipitur. Illas vero animi voluptates, quæ majores certioresque sunt, nemo medicus ægro negat: has quisquis sequitur, & bene intelligit, omnia sensuum blandimenta contemnit. O infelicem ægrum! quare? quia non vino nivem diluit: quia non rigorem potionis suæ, quam capaci scypho miscuit, renovat fracta insuper glacie: quia non ostrea illi Lucrina in ipsa mensa aperiuntur: quia non circa cœnationem ejus tumultus coquorum est, ipsos cum obsoniis focos transferentium. hoc enim jam luxuria commenta est. Ne quis intepescat cibus, ne quid palato jam calloso parum ferveat, cænam culina prosequitur. O infelicem

ægrum! edet quantum concoquat. non jacebit in conspectu aper, ut vilis caro, à mensa relegatus, nec in repositorio ejus pectora avium, totas enim videre fastidium est, congesta ponentur. Quid tibi mali factum est? cænabis tanquam æger: imo aliquando tanquam sanus. Sed omnia ista facile perferemus, sorbitionem, aquam calidam, & quidquid aliud intolerabile videtur delicatis & luxu fluentibus, magisque animo quam corpore morbidis: tantum mortem desinamus horrere. Desinemus autem, si fines bonorum ac malorum cognoverimus: ita demum nec vita tædio erit, nec mors timori. Vitam enim occupare satietas sui non potest, tot res varias, magnas, divinas percensentem: in odium illam sui adducere solet iners otium. Rerum naturam peragranti, nunquam in fastidium veritas veniet: falsa satiabunt. Rursus, si mors accedit & vocat, licet immatura sit, licet mediam præcidat ætatem: perceptus longissime fructus est. cognita est illi ex magna parte natura, scit tempore honesta non crescere. His necesse est videri omnem vitam brevem, qui illam voluptatibus vanis, & ideo infinitis, metiuntur. His te cogitationibus recrea, & interim epistolis nostris vacando: veniet aliquod tempus, quod nos iterum jungat ac misceat. quantum libet sit illud, longum faciet scientia utendi. Nam, ut Posidonius ait, unus dies hominum eruditorum plus patet, quam imperiti longissima ætas. Interim tene hoc mordicus. adversis non succumbere, lætis non credere, omnem fortunæ licentiam in oculis habere: tanquam quidquid potest facere, factura sit. Quidquid exspectatum est diu, levius accedit.

EPIST. LXXIX.

De Charybdi aliquid, Scylla, & Ætna. Tum, Sapientes inter se pares esse: & ad Sapientiam hortatur, etiamsi gloria non comitetur. Atqui comitabitur, vel post vitam. Bona.

EXspecto epistolas tuas, quibus mihi indices, circumitus Siciliæ totius quid tibi novi ostenderit, & omnia de ipsa Charybdi certiora. Nam Scyllam saxum esse, & quidem non terribile navigantibus, optime scio: Charybdis an respondeat fabulis, perscribi mihi desidero. Et si forte observaveris, (dignum est autem, ut observes) fac nos certiores, utrum uno tantum vento agatur in vortices, an omnis tempestas æque mare illud contorqueat: & an verum sit, quidquid illo freti turbine arreptum est, per multa millia trahi conditum, & circa Tauromenitanum litus emergere. Si hæc mihi perscripseris, tunc tibi audebo mandare, ut in honorem meum Ætnam quoque ascendas: quam consumi, & sensim subsidere, ex hoc colligunt, quod aliquanto longius navigantibus solebat ostendi. Potest hoc accidere, non quia montis altitudo desedit, sed quia ignis evanuit, & minus vehemens ac largus effertur: ob eamdem caussam, fumo quoque per diem segniore. Neutrum autem incredibile est, nec montem qui devoretur quotidie minui, nec ignem non manere eumdem: qui non ipse ex se est, sed in aliqua inferna valle conceptus exæstuat, & alibi pascitur: in ipso monte non alimentum habet, sed viam. In Lycia regio notissima est, Ephestion incolæ vocant, perforatum pluribus locis solum, quod sine ullo nascentium damno ignis innoxius circuit. Læta itaque regio est, & herbida, nil flammis adurentibus, sed tantum vi remissa ac languida reful-

gentibus. Sed reservemus ista, tunc quæsituri, cum tu mihi scripseris, quantum ab ipso ore montis nives absint, quas ne æstas quidem solvit: adeo turæ sunt ab igne vicino. Non est autem, quod istam curam imputes mihi: morbo enim tuo daturus eras, etiam si nemo mandaret tibi, donec Ætnam describas in tuo carmine, & hunc sollennem omnibus Poëtis locum attingas. quem quo minus Ovidius tractaret, nihil obstitit, quod jam Virgilius impleverat: ne Severum quidem Cornelium uterque deterruit. Omnibus præterea feliciter hic locus se dedit: & qui præcesserant, non præripuisse mihi videntur quæ dici poterant, sed aperuisse. Sed multum interest, utrum ad consumptam materiam, an ad subactam accedas: crescit in dies, & inventuris inventa non obstant. Præterea, conditio optima est ultimi. Parata verba invenit, quæ aliter instructa novam faciem habent: nec illis manus injicit, tanquam alienis: sunt enim publica. Iurisconsulti negant, quidquam publicum usucapi. Aut ego te non novi, aut Ætna tibi salivam movet. Iam cupis grande aliquid, & par prioribus scribere. Plus enim sperare modestia tibi tua non permittit: quæ tanta in te est, ut videaris mihi retracturus ingenii tui vires, si vincendi periculum sit. tanta tibi priorum reverentia est. Inter cetera, hoc habet boni sapientia: nemo ab altero potest vinci, nisi dum ascenditur. dum ad summum perveneris, paria sunt: non est incremento locus, statur. Nunquid sol magnitudini suæ adjicit? nunquid luna ultra quam solet procedit? maria non crescunt: mundus eumdem habitum ac modum servat. Extollere se, quæ justam magnitudinem implevere, non possunt. Quicumque fuerint sapientes, pares erunt & æquales. habebit unusquisque ex his proprias dotes: alius erit affabilior, alius expedi-

expeditior, alius promptior in eloquendo, alius facundior: illud de quo agitur, quod beatum facit, æquale erit in omnibus. An Ætna tua possit sublabi, & in se ruere, an hoc excelsum cacumen & conspicuum per vasti maris spatia detrahat assidua vis ignium, nescio: virtutem non flamma, non ruina inferius adducet. Hæc una majestas deprimi nescit, nec proferri ultra, nec referri potest. Sic hujus, ut cælestium, stata magnitudo est. Ad hanc nos conemur educere. jam multum operis effectum est, imo si verum fateri volo, non multum. Nec enim bonitas est, pessimis esse meliorem. Quis oculis glorietur, qui suspicentur diem, quibus sol per caliginem splendet? licet contentus interim sit effugisse tenebras, adhuc non fruitur bono lucis. Tunc animus noster habebit quod gratuletur sibi, cum emissus his tenebris, in quibus volutatur, non tenui visu clara prospexit, sed totum diem admiserit, & redditus cælo suo fuerit, cum receperit locum, quem occupavit sorte nascendi. Sursum vocant illum initia sua. Erit autem illic, etiam antequam hac custodia exsolvatur, cum vitia disjecerit, purusque ac levis in cogitationes divinas emicuerit. Hoc nos oportet agere, Lucili carissime, in hoc ire impetu toto: licet pauci sciant, licet nemo videat. Gloria, umbra virtutis est: etiam invitos comitabitur. Sed quemadmodum aliquando umbra antecedit, aliquando sequitur: ita gloria aliquando ante nos est, visendamque se præbet, aliquando in averso est, majorque quo serior, ubi invidia secessit. Quamdiu videbatur furere Democritus? vix recepit Socratem fama. Quamdiu Catonem civitas ignoravit? respuit: nec intellexit, nisi cum perdidit. Rutilii innocentia ac virtus lateret, nisi accepisset injuriam: dum violatur, effulsit. Numquid non sorti suæ gratias egit, & ex-

filium suum complexus est? De his loquor, quos illustravit fortuna, dum vexat: quam multorum profectus in notitiam evasere, post ipsos? quam multos fama non excepit, sed eruit? Vides Epicurum, quantopere non tantum eruditiores, sed hæc quoque imperitorum turba miretur. Hic ignotus ipsis Athenis fuit, circa quas delituerat. Multis itaque jam annis Metrodoro suo superstes, in quadam epistola, cum amicitiam suam & Metrodori, grata commemoratione cecinisset, hoc novissime adjecit, Nihil sibi & Metrodoro inter bona tanta nocuisse, quod ipsos illa nobilis Græcia non ignotos solum habuisset, sed pæne inauditos. Numquid ergo non postea, quam esse desierat, inventus est? numquid non opinio ejus emicuit? Hoc Metrodorus quoque in quadam epistola confitetur, Se & Epicurum non satis eminuisse; sed post, se & Epicurum, magnum paratumque nomen habituros, apud eos qui voluissent per eadem ire vestigia. Nulla virtus latet: & latuisse, non ipsius est damnum. Veniet qui conditam, & sæculi sui malignitate compressam, dies publicet. Paucis natus est, qui populum ætatis suæ cogitat. Multa annorum millia, multa populorum supervenient: ad illa respice. etiam si omnibus tecum viventibus silentium livor indixerit, venient qui sine offensa, sine gratia judicent. Si quod est pretium virtutis ex fama, nec hoc interit. Ad nos quidem nihil pertinebit posterorum sermo: tamen etiam non sentientes colet, ac frequentabit. Nulli non virtus, & vivo, & mortuo, retulit gratiam: si modo illam bona secutus est fide, si se non exornavit & pinxit, sed idem fuit, sive ex denuntiato videbatur, sive imparatus ac subito. Nihil simulatio proficit. paucis imponit leviter extrinsecus inducta facies: veritas in omnem partem sui

semper

semper eadem est. Quae decipiunt, nihil habent solidi. Tenue est mendacium: perlucet, si diligenter inspexeris.

EPIST. LXXX.

Vulgus ad spectaculum & ad stadium, sese ad studium & animum ivisse. Hunc colendum, non corpus: & facile id esse, si Bona velis. Ad libertatem eundum; quod fit spretis calcatisque cupidinibus. In eo veram felicitatem, non externo splendore esse.

HOdierno die non tantum meo beneficio mihi vaco, sed spectaculi, quod omnes molestos ad sphaeromachiam avocavit. Nemo irrumpit, nemo cogitationem meam impendit: quae hac ipsa fiducia procedit audacius. Non crepuit subinde ostium, non allevabatur velum: licebit uni vadere, quod magis necessarium est per se eunti, & suam sequenti viam. Non ergo sequor priores? facio. sed permitto mihi & invenire aliquid, & mutare, & relinquere. Non servio illis, sed assentior. magnum tamen verbum dixi, qui mihi silentium promittebam, & sine interpellatore secretum: ecce ingens clamor ex stadio profertur, & me non excutit mihi, sed in hujus ipsius rei contentionem transfert. Cogito mecum, quam multi corpora exerceant, quam ingenia pauci: quantus ad spectaculum non fidele & lusorium fiat concursus, quanta sit circa artes bonas solitudo: quam imbecilli animo sint, quorum lacertos humerosque miramur. Illud maxime revolvo mecum. si corpus perduci exercitatione ad hanc patientiam potest, qua & pugnos pariter & calces non unius hominis ferat, qua solem ardentissimum in ferventissimo pulvere sustinens aliquis, & sanguine suo madens diem ducat: quanto facilius animus

corroborari possit, ut fortunæ ictus invictus excipiat, ut projectus, ut conculcatus exsurgat? Corpus enim multis eget rebus, ut valeat: animus ex se crescit, se ipse alit, se exercet. Illi multo cibo, multa potione opus est, multo oleo, longa denique opera: tibi continget virtus sine apparatu, sine impensa. Quidquid facere te potest bonum, tecum est. Quid tibi opus est ut sis bonus? velle. Quid autem melius potes velle, quam eripere te huic servituti, quæ omnes premit, quam mancipia quoque conditionis extremæ, & in his sordibus nata, omni modo exuere conantur? Peculium suum, quod comparaverunt ventre fraudato, pro capite numerant: tu non concupisces quanticumque ad libertatem pervenire, qui te putas in illa natum? Quid ad arcam tuam respicis? emi non potest. Itaque in tabellas vanum conjicitur nomen libertatis: quam nec qui emerunt habent, nec qui vendiderunt. Tibi des oportet istud bonum, à te petas. Libera te primum metu mortis: illa nobis primum jugum imponit: deinde metu paupertatis. Si vis scire quam nihil in illa mali sit, compara inter se pauperum & divitum vultus. Sæpius pauper & fidelius ridet: nulla solicitudo in alto est: etiam si qua incidit cura, velut nubes levis transit. Horum qui felices vocantur, hilaritas ficta est, aut gravis & suppurata tristitia: & quidem gravior, quia interdum non licet palam esse miseros: sed inter ærumnas cor ipsum exedentes, necesse est agere felicem. Sæpius hoc exemplo mihi utendum est: nec enim ullo efficacius exprimitur hic humanæ vitæ mimus, qui nobis partes has, quas male agamus, assignat. Ille qui in scena elatus incedit, & hæc resupinus dicit,

En impero Argis: regna mihi liquit Pelops,
Qua Ponto ab Helles atque ab Ionio mari

Vrgetur

Vrgetur Isthmos:
servus est, quinque modios accipit, & quinque denarios. Ille qui superbus, atque impotens, & fiducia virium tumidus ait,

Quod nisi quieris Menelae, hac dextra occides:
diurnum accipit, in cænaculo dormit. Idem de istis licet omnibus dicas, quos supra capita hominum, supraque turbam delicatos lectica suspendit: omnium istorum personata felicitas est. Contemnes illos, si despoliaveris. Equum empturus, solvi jubes stratum, detrahis vestimenta venalibus, ne quà vitia corporis lateant: hominem involutum æstimas? Mangones, quidquid est quod displiceat, aliquo lenocinio abscondunt. Itaque ementibus ornamenta ipsa suspecta sunt: sive crus alligatum, sive brachium adspiceres, nudari juberes, & ipsum tibi corpus ostendi. Vides illum Scythiæ Sarmatiæve regem, insigni capitis decorum? si vis illum æstimare, totumque scire qualis sit, fasciam solve. multum mali sub illa latet. Quid de aliis loquor? si perpendere te voles, sepone pecuniam, domum, dignitatem: intus te ipse considera. Nunc qualis sis, aliis credis.

EPIST. LXXXI.

De homine ingrato exordium: tum quæstio, An grati esse debeamus adversus eum, qui ante juvit, post nocuit? Subtiliter & diffuse hoc disputat, & varie distinguit.

QVereris incidisse te in hominem ingratum. Si hoc nunc primum, age aut fortunæ, aut diligentiæ tuæ gratias. Sed nihil facere hoc loco diligentia potest, nisi te malignum. Nam si hoc periculum vitare volueris, non dabis beneficia: ita ne apud alium pereant, apud te peribunt. Non respondeant potius, quam non dentur: & post ma-

lam segetem serendum est. Sæpe quidquid perierat assidua infelicis soli sterilitate, unius anni restituit ubertas. Est tanti, ut gratum invenias, experiri & ingratos. Nemo habet tam certam in beneficiis manum, ut non sæpe fallatur: aberrent, ut aliquando hæreant. Post naufragium maria tentantur: fæneratorem non fugat à foro decoctor. Cito inerti otio vita torpebit, si relinquendum est quidquid offendit. Te vero benigniorem hæc ipsa res faciat. nam cujus rei eventus incertus est, id, ut aliquando procedat, sçpe tentandum est. Sed de isto satis multa in iis libris locuti sumus, qui de Beneficiis inscribuntur: illud magis quærendum videtur, quod non satis (ut existimo) explicatum est: An is qui profuit nobis, si postea nocuit, paria fecerit, & nos debito solverit? Adjice si vis & illud: Multo plus postea nocuit, quam ante profuerat. Si rectam illam rigidi judicis sententiam quæris, alterum ab altero absolvet, & dicet: Quamvis injuria præponderet, tamen beneficiis donetur, quod ex injuria superest. Plus nocuit? sed prius profuit. itaque habeatur & temporis ratio. Iam illa manifestiora sunt quam ut admoneri debeas, quærendum esse, quam libenter profuerit, quam invitus nocuerit: quoniam animo & beneficia & injuriæ constant. Nolui beneficium dare. victus sum aut verecundia, aut instantis pertinacia, aut spe. Eo animo quidque debetur, quo datur: nec quantum sit, sed à quali profectum voluntate, perpenditur. Nunc conjectura tollatur. Et illud beneficium fuit, & hoc quod modum beneficii prioris excessit, injuria est. Vir bonus utrosque calculos sic ponit, ut se ipse circumscribat: beneficio adjicit, injuriæ demit. Ille alter remissior judex, quem esse me malo, injuriæ oblivisci debebit, officii meminisse. Hoc certe, inquit, justitiæ convenit, suum cuique

cuique reddere, beneficio gratiam, injuriæ talionem, aut certe malam gratiam. Verum erit illud, cum alius injuriam fecerit, alius beneficium dederit. nam si idem est, beneficio vis injuriæ exstinguitur. Nam cui, etiam si merita non antecessissent, oportebat ignosci, post beneficia lædenti plus quam venia debetur. Non pono utrique par pretium: pluris æstimo beneficium, quam injuriam. Non omnes debere sciunt grati beneficium. Potest etiam imprudens, & rudis, & unus è turba, utique dum prope est ab accepto, reddere beneficium, & pensare: ignorat autem quantum debeat. Vni sapienti notum est, quanti res quæque taxanda sit. Nam ille de quo loquebar modo, stultus, etiam si bonæ voluntatis est, aut minus quam debet, aut tempore, aut quo non debet loco, reddit: id quod referendum est, effundit atque abjicit. Mira in quibusdam rebus verborum proprietas est: & consuetudo sermonis antiqui quædam efficacissimis, & officia docentibus, notis signat. Sic certe solemus loqui: Ille illi gratiam retulit. Referre, est ultro quod debeas afferre. Non dicimus, Gratiam reddidit. Reddunt enim, & qui reposcuntur, & qui inviti, & qui ubilibet, & qui per alium. Non dicimus, Reposuit beneficium, aut solvit: nullum enim nobis placuit, quod æri alieno convenit, verbum. Referre, est ad eum à quo acceperis, ferre. Hæc vox significat voluntariam relationem. Qui retulit, ipse se appellavit. Sapiens omnia examinabit secum, quantum acceperit, à quo, quando, ubi, quemadmodum. Itaque negamus, quemquam scire gratiam referre, nisi sapientem. non magis quam beneficium dare quisquam scit, nisi sapiens: hic scilicet, qui magis dato gaudet, quam alius accepto. Hoc aliquis inter illa numerat, quæ videmur inopinata omnibus dicere:

παρά-

παράδοξα Graeci vocant: & ait, Nemo ergo ſcit præter ſapientem referre gratiam? ergo nec quod debet creditori ſuo, reponere quiſquam ſcit alius? nec cum emit aliquam rem, pretium venditori perſolvere? Sed ne nobis fiat invidia, ſcito idem dicere Epicurum. Metrodorus certe ait, Solum ſapientem referre gratiam ſcire. Deinde idem admiratur, cum dicimus, Solus ſapiens ſcit amare, ſolus ſapiens amicus eſt. Atqui & amoris & amicitiæ pars eſt, referre gratiam: imo hoc magis vulgare eſt, & in plures cadit, quam vera amicitia. Deinde idem admiratur, quod dicimus fidem niſi in ſapiente non eſſe: tanquam non ipſe idem dicat. An tibi videtur fidem habere, qui referre gratiam neſcit? Deſinant itaque infamare nos, tanquam incredibilia jactantes: & ſciant apud ſapientem eſſe ipſa honeſta, apud vulgum ſimulacra rerum honeſtarum & effigies. Nemo referre gratiam ſcit, niſi ſapiens. Stultus quoque utcumque ſcit, & quemadmodum poteſt, referat: ſcientia illi potius, quam voluntas deſit. Velle non diſcitur. Sapiens inter ſe omnia comparabit. majus ejus opus, aut minus ſit (quamvis idem ſit) tempore, loco, cauſſa. Sæpe enim hoc non potuere divitiæ in domum infuſæ, quod opportune dati mille denarii. Multum enim intereſt, donaveris, an ſuccurreris: ſervaverit illum tua liberalitas, an inſtruxerit. Sæpe quod datur, exiguum eſt: quod ſequitur ex eo, magnum. Quantum autem exiſtimas intereſſe, utrum aliquis quod dederat, ſumpſerit, an beneficium acceperit, ut daret? Sed ne in eadem, quæ ſatis ſcrutati ſumus revolvamur; in hac comparatione beneficii & injuriæ, vir bonus judicabit quidem quod erit æquiſſimum: ſed beneficio favebit, in hanc erit partem proclivior. Plurimum autem momenti perſona ſolet afferre

in rebus ejusmodi. Dedisti mihi beneficium in servo, injuriam fecisti in patre: servasti mihi filium, sed partem abstulisti. Alia deinceps, per quæ procedit omnis collatio, prosequetur: & si pusillum erit quod intersit, dissimulabit. Etiam si multum fuerit, si id donari salva pietate ac fide poterit, remittet: id est, si ad ipsum tota pertinebit injuria. Summa rei hæc est. facilis erit in commutando: patietur plus imputari sibi. invitus beneficium per compensationem injuriæ solvet: in hanc partem inclinabit, huc verget, ut cupiat debere gratiam, cupiat referre. Errat enim, si quis beneficium libentius accipit, quam reddit. Quanto hilarior est qui solvit, quam qui mutuatur; tanto debet lætior esse, qui se maximo ære alieno accepti beneficii exonerat, quam qui accipiens cum maxime obligatur. Nam in hoc quoque falluntur ingrati, quod creditori quidem, præter sortem, extra ordinem numerant: beneficiorum autem usum esse gratuitum putant. Et illa crescunt mora: tantoque plus solvendum est, quanto tardius. Ingratus est, qui beneficium reddit sine usura. Itaque hujus quoque rei habebitur ratio, cum conferentur accepta & expensa. Omnia facienda sunt, ut quam gratissimi simus. nostrum enim in hoc bonum. quemadmodum justitia non est, ut vulgo creditur, ad alios pertinens; maxima pars ejus in se redit. Nemo non cum alteri prodest, sibi profuit. Non eo nomine dico, quod volet adjuvare adjutus, protegere defensus, quod bonum exemplum circuitu ad facientem revertitur: sicut mala exempla recidunt in auctores, nec ulla miseratio contingit his, qui patiuntur injurias, quas posse fieri, faciendo docuerunt: sed quod virtutum omnium pretium in ipsis est. Non enim exercentur ad præmium: recte facti, fecisse merces est. Gratus sum.

ſum. non ut alius mihi libentius præſtet, priori irritatus exemplo: ſed ut rem jucundiſſimam ac pulcherrimam faciam. Gratus ſum. non quia expedit, ſed quia juvat. Hoc ut ſcias ita eſſe, ſi gratum eſſe non licebit, niſi ut videar ingratus, ſi reddere beneficium non aliter quam per ſpeciem injuriæ potero; æquiſſimo animo ad honeſtum conſilium, per mediam infamiam, tendam. Nemo mihi videtur pluris æſtimare virtutem, nemo illi magis eſſe devotus, quam qui boni viri famam perdidit, ne conſcientiam perderet. Itaque, ut dixi, majore tuo, quam alterius bono, gratus es. Illi enim vulgaris & quotidiana res contigit, recipere quod dederat: tibi magna, & ex beatiſſimo animi ſtatu profecta, gratum fuiſſe. Nam ſi malitia miſeros facit, virtus beatos, gratum autem eſſe virtus eſt: rem uſitatam reddidiſti, inæſtimabilem conſecutus es, conſcientiam grati: quæ niſi in animum divinum, fortunatumque, non pervenit. In contrarium autem huic affectum, ſumma infelicitas urget. Nemo, ſi ingratus eſt, non miſer erit: non differo illum, ſtatim miſer eſt. Itaque ingrati eſſe vitemus, non aliena cauſſa, ſed noſtra. Minimum ex nequitia leviſſimumque ad alios redundat: quod peſſimum ex illa eſt, & (ut ita dicam) ſpiſſiſſimum, domi remanet, & premit habentem. quemadmodum Attalus noſter dicere ſolebat, Malitia ipſa maximam partem veneni ſui bibit. Illud venenum, quod ſerpentes in alienam perniciem proferunt, ſine ſua continent, non eſt huic ſimile: hoc, habentibus peſſimum eſt. Torquet ingratus ſe, & macerat: odit quæ accepit, quia redditurus eſt, & extenuat: injurias vero dilatat atque auget. Quid autem eo miſerius, cui beneficia excidunt, hærent injuriæ? At contra ſapientia exornat omne beneficium, ac ſibi ipſa com-

commendat, & se assidua ejus commemoratione delectat. Malis una voluptas est, & hæc brevis, dum accipiunt beneficia: ex quibus sapienti longum gaudium manet, ac perenne. Non enim illum accipere, sed accepisse delectat: quod immortale est, & assiduum. Illa contemnit, quibus læsus est: nec obliviscitur per negligentiam, sed volens. Non vertit omnia in pejus: sed nec quærit cui imputet casum, & peccata hominum ad fortunam potius refert. Non calumniatur verba, nec vultus: quidquid accidit, benigne interpretando levat: nec offensæ potius, quam beneficii meminit. Quantum potest, in priore ac meliore se memoria detinet; nec mutat animum adversus bene meritos, nisi multum malefacta præcedant: & manifestum etiam conniventi discrimen est: tunc quoque in hoc dumtaxat, ut talis sit post majorem injuriam, qualis ante beneficium. Nam cum beneficio par est injuria, aliquid in animo benevolentiæ remanet. Quemadmodum reus sententiis paribus absolvitur, & semper quidquid dubium est, humanitas inclinat in melius: sic animus sapientis, ubi paria maleficiis merita sunt, desinet quidem debere, sed non desinet velle debere: & hoc facit, quod qui post tabulas novas solvunt. Nemo autem gratus esse potest nisi contempserit ista, propter quæ vulgus insanit. Si referre vis gratiam; & in exsilium eundum est, & effundendus sanguis, & suscipienda egestas, & ipsa innocentia sæpe maculanda, indignisque objicienda rumoribus. Non parvo sibi constat homo gratus. Nihil carius æstimamus, quam beneficium, quamdiu petimus: nihil vilius, cum accepimus. Quæris quid sit, quod oblivionem acceptorum nobis faciat? cupiditas accipiendorum. cogitamus non quid impetratum, sed quid impetrandum sit. Abstrahunt à recto divitiæ,

vitiæ, honores, potentia, & cetera, quæ opinione nostra cara sunt, pretio suo vilia. Nescimus æstimare res: de quibus non cum fama, sed cum rerum natura deliberandum est. Nihil habet ista magnificum, quo mentes in se nostras trahant, præter hoc, quod mirari illa consuevimus. Non enim quia concupiscenda sunt, laudantur; sed concupiscuntur, quia laudata sunt: & cum singulorum error publicum fecerit, singulorum errorem facit publicus. Sed quemadmodum illa credimus, sic & in hoc fidei populi credamus, nihil esse grato animo honestius. Omnes hoc urbes, omnes etiam ex barbaris regionibus gentes conclamabunt: in hoc bonis malisque conveniet. Erunt qui voluptates laudent, erunt qui labores malint: erunt qui dolorem maximum malum dicant, erunt qui ne malum quidem appellent: divitias aliquis ad summum bonum admittet, alius illas dicet humanæ malo vitæ repertas: nihil esse eo locupletius, cui quod donet fortuna non invenit. In tanta judiciorum diversitate, referendam bene merentibus gratiam, omnes uno tibi, quod ajunt, ore affirmabunt: in hoc tam discors turba consentiet, cum interim injurias pro beneficiis reddimus. Et prima caussa est, cur quis ingratus sit, si satis gratus esse non potuit. Eo perductus est furor, ut periculosissima res sit, beneficia in aliquem magna conferre. nam quia putat turpe, non reddere; non vult esse, cui reddat. Tibi habe, quod accepisti: non repeto, non exigo. profuisse tutum sit. Nullum est odium perniciosius, quam ex beneficii violati pudore.

EPIST. LXXXII.

Contra delicias, & mollem vitam: itemque otium ignavum. studiis id dedicandum esse: & præsertim Philosophiæ, quæ muniat contra metus,

&

& externa omnia mala, contra ipsam mortem. Frustra in hanc nos argutiis aut Sophismatis armari; & obiter contra facientes. Mortem per se indifferentem esse: sed talem, aut talem, honestam; & contra. Iterumque contra cavillatores. Bona.

DEsii jam de te esse solicitus. Quem, inquis, deorum sponsorem accepisti? eum scilicet qui neminem fallit, animum, recti ac boni amatorem. In tuto pars tui melior est. potest fortuna tibi injuriam facere: quod ad rem magis pertinet, non timeo ne tu facias tibi. I, qua cœpisti: & in isto te vitæ habitu compone, placide, non molliter. Male tibi esse malo, quam molliter. Male nunc sic accipe, quemadmodum à populo solet dici, dure, aspere, laboriose. Audire solemus sic quorumdam vitam laudari, quibus invidetur: Molliter vivit. hoc dicunt, malus est. Paullatim enim effæminatur animus, atque in similitudinem otii sui & pigritiæ, in qua jacet, solvitur. Quid ergo? viro non vel obrigescere satius est? Deinde delicati timent mortem, cui vitam suam fecere similem. Multum interest inter otium, & conditivum. Quid ergo, inquis, non satius est vel sic jacere, quam istis officiorum vorticibus volutari? Vtraque res letalis est, & contractio, & torpor. Puto, æque qui in odoribus jacet mortuus est, quam qui rapitur unco. Otium sine litteris mors est, & hominis vivi sepultura. Quid denique prodest secessisse, tanquam non trans maria nos solicitudinum caussæ persequantur? Quæ latebra est, in quam non intret metus mortis? quæ tam munita, & in altum subducta vitæ quies, quam non dolor territet? Quocumque te abdideris, mala humana circumstrepent. Multa extra sunt, quæ circumeunt nos, quo aut fallant, aut

aut urgeant: multa intus, quæ etiam in media solitudine exæstuant. Philosophia circumdanda est, inexpugnabilis murus, quem fortuna multis machinis lacessitum non transit. In insuperabili loco stat animus, qui externa deseruit, & arce se sua vindicat: infra illum omne telum cadit. Non habet, ut putamus, fortuna longas manus: neminem occupat, nisi hærentem sibi. Itaque quantum possumus, ab illa resiliamus: quod sola præstabit sui naturæque cognitio. Sciat quo iturus sit, unde ortus: quod illi bonum, quod malum sit: quid petat, quid devitet: quæ sit illa ratio, quæ appetenda ac fugienda discernat, qua cupiditatum mansuescit insania, timorum sævitia compescitur. Hæc quidam putant ipsos etiam sine philosophia repressisse: sed cum securos aliquis casus expertus est, exprimitur sera confessio. Magna verba excidunt, cum tortor poposcit manum, cum mors propius accessit. Possis illi dicere: Facile provocabas mala absentia: ecce dolor, quem tolerabilem esse dicebas: ecce mors, quam contra multa animose locutus es: sonant flagella, gladius micat:

Nunc animis opus Ænea, nunc pectore firmo.

Faciet autem illud firmum assidua meditatio: si non verba exercueris, sed animum: si contra mortem te præparaveris: adversus quam non exhortabitur, nec attollet, qui cavillationibus tibi persuadere tentaverit, mortem malum non esse. Libet enim, Lucili virorum optime, ridere ineptias Græcas, quas nondum, quamvis mirer, excussi. Zeno noster hac collectione utitur: Nullum malum gloriosum est: mors autem gloriosa est: mors ergo non est malum. Profecisti. liberatus sum metu: posthæc, non dubitabo porrigere cervicem. Non vis severius loqui, nec morituro risum movere? Non mehercule facile tibi dixerim, utrum

ineptior

ineptior fuerit, qui se hac interrogatione judicavit mortis metum exstinguere: an qui hoc tanquam ad rem pertineret, conatus est solvere. Nam & ipse interrogationem contrariam opposuit, ex eo natam, quod mortem inter Indifferentia ponimus, quæ ἀδιάφορα Græci vocant. Nihil, inquit, indifferens gloriosum est: mors autem gloriosum est: ergo mors non indifferens. Hæc interrogatio vides ubi obrepat. mors non est gloriosa, sed fortiter mori gloriosum est: & cum dicit, Indifferens nihil gloriosum est; concedo tibi ita, ut dicam, nihil gloriosum esse, nisi circa Indifferentia: Indifferentia autem esse dico, nec bona, nec mala, tanquam morbum, dolorem, paupertatem, exsilium, mortem: nihil horum per se gloriosum est, nihil tamen sine his. Laudatur enim non paupertas, sed is quem non submittit, nec incurvat: laudatur non exsilium, sed qui hoc non doluit: laudatur non dolor, sed ille quem nihil coëgit dolor. Nemo mortem laudat, sed eum cui mors ante abstulit animum, quam conturbavit. Omnia ista per se non sunt honesta, nec gloriosa: sed quidquid virtus ex illis adiit, tractavitque, honestum & gloriosum facit. Illa in medio posita sunt: interest, utrum malacia illis an virtus manum admoverit. Mors enim illa, quæ in Catone gloriosa est, in Bruto statim turpis est & erubescenda. Hic est enim Brutus, qui cum periturus mortis moras quæreret, ad exonerandum ventrem secessit, & evocatus ad mortem, jussusque præbere cervicem: Præbebo, inquit, ita vivam. Quæ dementia est fugere, cum retro ire non possis? Præbebo, inquit, ita vivam. pæne adjecit, vel sub Antonio. O hominem dignum, qui vitæ dederetur! Sed, ut cœperam dicere, vides ipsam mortem nec malum esse, nec bonum: Cato illa hone-

honestissime usus est, turpissime Brutus. Omnis res, quod non habuit decus, virtute addita sumit. Cubiculum lucidum dicimus: hoc idem obscurissimum est nocte: dies illi lucem infundit, nox eripit. Sic istis quæ à nobis indifferentia ac media dicuntur, divitiis, viribus, formæ, honoribus, regno: & contra, morti, exsilio, malæ valetudini, doloribus, quæque alia aut minus aut magis pertimuimus: aut malitia, aut virtus dat boni vel mali nomen. Massa per se nec calida, nec frigida est. in fornacem conjecta concaluit: in aquam remissa refrixit. Mors honesta est, per illud quod honestum est: id, est virtus, & animus externa contemnens. Est & horum, Lucili, quæ appellamus Media, grande discrimen. Non enim sic mors indifferens est, quomodo utrum capillos pares habeas, necne: mors inter illa est, quæ mala quidem non sunt, tamen habent mali speciem. Sui amor est, & permanendi conservandique se insita voluntas, atque aspernatio dissolutionis: quia videtur multa nobis bona eripere, & nos ex hac cui assuevimus rerum copia educere. Illa quoque res morti nos alienat, quod hæc jam novimus: illa ad quæ transituri sumus, nescimus qualia sint, & horremus ignota. Naturalis præterea tenebrarum metus est, in quas adductura mors creditur. Itaque etiamsi indifferens mors, non tamen inter ea est quæ facile negligi possint: magna exercitatione durandus est animus, ut conspectum ejus accessumque patiatur. Mors contemni debet magis, quam solet. multa enim de illa credimus: multorum ingeniis certatum est, ad augendam ejus infamiam. Descriptus est carcer infernus, & perpetua nocte oppressa regio, in qua ingens janitor Orci,

Ossa super recubans antro semesa cruento,
Æternum latrans exsangues territat umbras.

Sed

Sed etiam cum persuaseris ista fabulas esse, nec quidquam defunctis superesse quod timeant, subit alius metus. Æque enim timent, ne apud inferos sint, quam ne nusquam. His adversantibus, quæ nobis infudit longa persuasio, fortiter pati mortem, quid ni gloriosum sit, & inter maxima opera mentis humanæ? quæ nunquam ad virtutem exsurget, si mortem malum esse crediderit: exsurget, si putabit indifferens esse. Non recipit rerum natura, ut aliquis magno animo accedat ad id quod malum judicat: pigre veniet, & cunctanter: non est autem gloriosum, quod ab invito & tergiversante fit. nihil facit virtus, quia necesse est. Adjice nunc, quod nihil honeste fit, nisi cui totus animus incubuit atque affuit, cui nulla parte sui repugnavit. Vbi autem ad malum acceditur, aut pejorum metu fit, aut spe bonorum, ad quæ pervenire tanti sit, devorata unius mali patientia. Dissident inter se judicia facientis. Hinc est, quod jubeat proposita perficere: illinc, quod retrahat, & ab re suspecta ac periculosa fuget. Igitur in diversa distrahitur. Si hoc est, perit gloria. Virtus enim concordi animo decreta peragit: non timet quod facit.

Tu ne cede malis, sed contra audentior ito!
Quam tua te Fortuna sinet.

Non ibis audentior, si mala illa esse credideris. Eximendum hoc è pectore est: alioquin hæsitabit impetum moratura suspicio. trudetur in id, quod invadendum est. Nostri quidem videri volunt Zenonis interrogationem veram esse, fallacem autem alteram & falsam, quæ illi opponitur. Ego non redigo ista ad legem Dialecticam, & ad illos artificii veternosissimi nodos: totum genus istud exturbandum judico, quo circumscribi se qui interrogatur, existimat, & ad confessionem perductus

ctus aliud respondet, aliud putat. Pro veritate simplicius agendum est: contra metum fortius. Hæc ipsa quæ volvuntur ab illis, solvere malim & expendere, ut persuadeam, non ut imponam. In aciem educturus exercitum, pro conjugibus ac liberis mortem obiturum, quomodo exhortabitur? Do tibi Fabios, totum Reip. bellum in unam transferentes domum. Laconas tibi ostendo, in ipsis Thermopylarum angustiis positos, nec victoriam sperantes, nec reditum. ille locus illis sepulchrum futurus est. Quemadmodum exhortaris, ut totius gentis ruinam, objectis corporibus excipiant, & vita potius quam loco cedant? Dices, Quod malum est, gloriosum non est: mors gloriosa est: mors ergo non malum? O efficacem concionem! Quis post hanc dubitet se infestis ingerere mucronibus, & stans mori? At ille Leonidas quam fortiter illos allocutus est? Sic, inquit, commilitones prandete, tanquam apud inferos cænaturi. Non in ore crevit cibus, non hæsit in faucibus, non elapsus est manibus: alacres illi & ad prandium promiserunt, & ad cænam. Quid dux ille Romanus, qui ad occupandum locum milites missos, cum per ingentem hostium exercitum ituri essent, sic allocutus est? Ire commilitones illo necesse est: unde redire non est necesse. Vides quam simplex & imperiosa virtus sit. Quem mortalium circumscriptiones vestræ fortiorem facere, quem erectiorem possunt? Frangunt animum. qui nunquam minus contrahendus est, & in minuta ac spinosa cogendus, quam cum aliquid grande componitur. Non trecentis, sed omnibus mortalibus mortis timor detrahi debet. quomodo illos docebis malum non esse? quomodo opiniones totius ævi, quibus protinus infantia imbuitur, evinces? quod auxilium invenies? Quid dices imbecillitati hu-

manæ?

manæ? quid dices quo inflammati in media pericula irruant? qua oratione hunc timendi consensum, quibus ingenii viribus obnixam contra te persuasionem humani generis avertes? verba mihi captiosa componis, & interrogatiunculas nectis. Magnis telis magna portenta feriuntur. Serpentem illam in Africa sævam, & Romanis legionibus bello ipso terribiliorem, frustra sagittis fundisque petierunt. Ne Python quidem vulnerabilis erat, cum ingens magnitudo pro vastitate corporis solida, ferrum, & quidquid humanæ torserant manus, rejiceret. molaribus demum fracta saxis est. Et adversus mortem tutam minuta jacularis? subula leonem excipis? Acuta sunt ista quæ dicis. Nihil est acutius arista. quædam inutilia & inefficacia ipsa subtilitas reddit.

EPIST. LXXXIII.

Vivendum, ut coram Deo inspectore & arbitro. Adjungit de sua tunc vita, temperantia, vigilantia. Iterum (ut priore epistola) contra μικρολόγους, & qui minutis sermonibus aut cavillis Sapientiam enervant. Docet ab ipso Zenone, contra Ebrietatem disserente. Atqui fortius clariusque agendum: & exemplum præbet, & vitium illud damnat. Bona.

Singulos dies tibi meos, & quidem totos, indicari jubes. Bene de me judicas, si nihil esse in illis putas, quod abscondam. Sic certe vivendum est, tanquam in conspectu vivamus: sic cogitandum, tanquam aliquis in pectus intimum inspicere possit: & potest. Quid enim prodest ab homine aliquid esse secretum? nihil Deo clusum est. Interest animis nostris, & cogitationibus mediis intervenit. Sic intervenit dico, tanquam aliquando discedat. Faciam ergo quod jubes, & quid agam, & quo

quo ordine, libenter tibi scribam. observabo me protinus: & quod est utilissimum, diem meum recognoscam. Hoc nos pessimos facit, quod nemo vitam suam respicit. Quid facturi simus, cogitamus, & id raro: quid fecerimus, non cogitamus. atqui consilium futuri ex præterito venit. Hodiernus dies solidus est. nemo ex illo quidquam mihi eripuit: totus inter stratum lectionemque divisus est. Minimum exercitationi corporis datum: & hoc nomine ago gratias senectuti. non magno mihi constat: cum me movi, lassus sum. Hic autem exercitationis, etiam fortissimis, finis est. Progymnastas meos quæris? unus mihi sufficit Earinus, puer (ut scis) amabilis: sed mutabitur. Iam aliquem teneriorem quæro. Hic quidem ait, nos eamdem crisim habere, quia utriq; dentes cadunt: sed jam vix illum assequor currentem, & intra paucissimos dies non potero. vide quid exercitatio quotidiana proficiat. Cito magnum intervallum fit, inter duos itinere diverso euntes: eodem tempore ille ascendit, ego descendo: nec ignoras, quanto ex his velocius alterum fiat. Mentitus sum. jam enim ætas nostra non descendit, sed cadit. Quomodo tamen hodiernum certamen nobis cesserit, quæris? quod raro cursoribus evenit, Hieran fecimus. Ab hac fatigatione magis, quam exercitatione, in frigidam descendi. hoc apud me vocatur parum calda. Ille tantus Psychrolutes, qui Kalendis Ianuariis in Euripum saltabam, qui anno novo, quemadmodum legere, scribere, dicere aliquid, sic auspicabar in Virginem desilire, primum ad Tiberim transtuli castra: deinde ad hoc solium, quod cum fortissimus sum, & omnia bona fide fiunt, sol temperat. non multum mihi ad balneum superest. Panis deinde siccus, & sine mensa prandium: post quod non sunt lavandæ manus.

Dormio

Dormio minimum. consuetudinem meam nosti: brevissimo somno utor, & quasi interjungo. Satis est mihi, vigilare desiisse. aliquando dormisse me scio, aliquando suspicor. Ecce Circensium obstrepit clamor: subita aliqua & universa voce feriuntur aures meae, nec cogitationem meam excutiunt, nec interrumpunt quidem. Fremitum patientissime fero: multae voces, & in unum confusae, pro fluctu mihi sunt, aut vento silvam verberante, & ceteris sine intellectu sonantibus. Quid ergo est? nunc cui animum adjecerim, dicam. Superest ex hesterno mihi cogitatio, quid sibi voluerint prudentissimi viri, qui rerum maximarum probationes levissimas & perplexas fecerunt: quae ut sint verae, mendacio tamen similes sunt. Vult nos ab ebrietate deterrere Zeno, vir maximus, hujus sectae fortissimae ac sanctissimae conditor. Audi ergo quemadmodum colligat, virum bonum non futurum ebrium. Ebrio secretum sermonem nemo committit: viro autem bono committit: ergo vir bonus ebrius non erit. Quemadmodum opposita interrogatione simili derideatur, attende. Satis enim est, unam ponere ex multis. Dormienti nemo secretum sermonem committit: viro bono autem committit: ergo vir bonus non dormit. Quo uno modo potest, Posidonius Zenonis nostri caussam agit: sed ne sic quidem, ut existimo, agi potest. Ait enim, ebrium duobus modis dici: altero, cum aliquis vino gravis est, & impos sui: altero, si solet ebrius fieri, & huic obnoxius vitio est. Nunc à Zenone dici, qui soleat fieri ebrius, non qui sit. Huic autem neminem commissurum arcana, quae per vinum eloqui possit. quod est falsum. Prima enim illa interrogatio complectitur eum qui est ebrius, non eum qui futurus est. Plurimum enim interesse concedes inter ebrium & ebriosum. potest

teſt & qui ebrius eſt, tunc primum eſſe, nec habere hoc vitium: & qui ebrioſus eſt, ſæpe extra ebrietatem eſſe. Itaque id intelligo, quod ſignificari verbo iſto ſolet: præſertim cum ab homine diligentiam profeſſo ponatur, & verba examinante. Adjice nunc, quod ſi hoc intellexit Zeno, & nos intelligere voluit, ambiguitate verbi quæſivit locum fraudi: quod faciendum non eſt, ubi veritas quæritur. Sed ſane hoc ſenſerit: quod ſequitur, falſum eſt, ei qui ſoleat ebrius fieri, non committi ſermonem ſecretum. Cogita enim quam multis militibus, non ſemper ſobriis, & imperator, & tribunus, & centurio, tacenda mandaverit. De illa C. Cæſaris cæde, illius dico qui ſuperato Pompeio Rempublicam tenuit, tam creditum eſt Tillio Cimbro, quam C. Caſſio. Caſſius tota vita aquam bibit: Tillius Cimber & nimius erat in vino, & ſcordalus. In hanc rem jocatus eſt ipſe: Ego, inquit, quemquam feram, qui vinum ferre non poſſum? Sibi quiſque nunc nominet eos, quibus ſcit, & vinum male credi, & ſermonem bene. Vnum tamen exemplum, quod occurrit mihi, referam, ne intercidat. Inſtruenda eſt enim vita exemplis illuſtribus. non ſemper confugiamus ad vetera. L. Piſo, urbis cuſtos, ebrius, ex quo ſemel factus eſt, fuit. majorem partem noctis in convivio exigebat: uſque in horam ſextam fere dormiebat: hoc erat ejus matutinum. Officium tamen ſuum, quo tutela urbis continebatur, diligentiſſime adminiſtravit. Huic & divus Auguſtus dedit ſecreta mandata, cum illum præponeret Thraciæ, quam perdomuit: & Tiberius proficiſcens in Campaniam, cum multa in urbe & ſuſpecta relinqueret & inviſa. Puto quia illi bene ceſſerat Piſonis ebrietas, poſtea Coſſum fecit urbis præfectum, virum gravem, moderatum, ſed merſum vino, & ma-
dentem:

dentem: adeo, ut ex senatu aliquando, in quem è convivio venerat, oppressus inexcitabili somno, tolleretur. Huic tamen Tiberius multa sua manu scripsit, quæ committenda ne ministris quidem suis judicabat. Nullum Cosso aut privatum secretum, aut publicum elapsum est. Itaque declamationes istas de medio removeamus. Non est animus in sua potestate, ebrietate devinctus. Quemadmodum musto dolia ipsa rumpuntur, & omne quod in imo jacet, in summam partem vis caloris ejectat: sic vino exæstuante, quidquid in imo jacet abditum, effertur, & prodit in medium. Onerati mero, quemadmodum non continent cibum, vino redundante, ita ne secretum quidem: quod suum alienumque est, pariter effundunt. Sed quamvis hoc soleat accidere, ita & illud solet, ut cum his quos scimus libentius bibere, de rebus necessariis deliberemus. Falsum est ergo hoc, quod patrocinii loco ponitur, ei qui soleat ebrius fieri, non dari tacitum. Quanto satius est, aperte accusare ebrietatem, & vitia ejus exponere? quæ etiam tolerabilis homo vitaverit, nedum perfectus ac sapiens. cui satis est sitim exstinguere: qui etiam si quando orta est hilaritas, aliena caussa producta longius, tamen citra ebrietatem resistit. Nam de illo videbimus, an sapientis animus nimio vino turbetur, & faciat ebriis solita. Interim si hoc colligere vis, virum bonum non debere ebrium fieri, cur syllogismis agis? dic quam turpe sit, plus sibi ingerere quam capiat, & stomachi sui non nosse mensuram: quam multa ebrii faciant, quibus sobrii erubescant: nihil aliud esse ebrietatem, quam voluntariam insaniam. Extende in plures dies illum ebrii habitum: nunquid de furore dubitabis? nunc quoque non est minor, sed brevior. Refer Alexandri Macedonis exemplum,

qui Clitum cariſſimum ſibi ac fideliſſimum inter epulas transfodit: & intellecto facinore, mori voluit, certe debuit. Omne vitium ebrietas & incendit, & detegit: obſtantem malis conatibus verecundiam removet. Plures enim pudore peccandi, quam bona voluntate, prohibitis abſtinent. Vbi poſſedit animum nimia vis vini, quidquid mali latebat, emergit. Non facit ebrietas vitia, ſed protrahit. tunc libidinoſus ne cubiculum quidem exſpectat, ſed cupiditatibus ſuis quantum petierint, ſine dilatione permittit: tunc impudicus morbum profitetur ac publicat: tunc petulans non linguam, non manum continet. Creſcit inſolenti ſuperbia, crudelitas ſævo, malignitas livido: omne vitium detegitur & prodit. Adjice illam ignorationem ſui, dubia & parum explanata verba, incertos oculos, gradum errantem, vertiginem capitis, tecta ipſa mobilia, velut aliquo turbine circumagente totam domum: ſtomachi tormenta, cum effervefcit merum, ac viſcera ipſa diſtendit. Tunc tamen utcumque tolerabile eſt, dum illi vis ſua eſt: quid cum ſomno vitiatur, & quæ ebrietas fuit, cruditas facta eſt? Cogita quas clades ediderit publica ebrietas. Hæc acerrimas gentes, bellicoſaſque, hoſtibus tradidit: hæc multorum annorum pertinaci bello defenſa mœnia patefecit: hæc contumaciſſimos, & jugum recuſantes, in alienum egit arbitrium: hæc invictos acie mero domuit. Alexandrum, cujus modo feci mentionem, tot itinera, tot prœlia, tot hiemes, per quas, victa temporum locorumque difficultate, tranſierat, tot flumina ex ignoto cadentia, tot maria tutum dimiſerunt: intemperantia bibendi, & ille Herculaneus ac fatalis ſcyphus condidit. Quæ gloria eſt, capere multum? Cum penes te palma fuerit, & propinationes tuas ſtrati ſomno ac vomitantes recuſave-

cusaverint, cum superstes toti convivio fueris, cum omnes viceris virtute magnifica, & nemo tam vini capax fuerit: vinceris à dolio. M. Antonium, magnum virum & ingenii nobilis, quæ alia res perdidit, & in externos mores ac vitia non Romana trajecit, quam ebrietas, nec minor vino Cleopatræ amor? Hæc illum res hostem reipublicæ, hæc hostibus suis imparem reddidit, hæc crudelem fecit, cum capita principum civitatis cænanti referrentur, cum inter apparatissimas epulas luxusque regales ora ac manus proscriptorum recognosceret, cum vino gravis, sitiret tamen sanguinem. Intolerabile erat, quod ebrius faciebat, etiam si sobrius faceret: quanto intolerabilius, quod hæc in ipsa ebrietate faciebat? Fere vinolentiam crudelitas sequitur. violatur enim exasperaturque sanitas mentis. Quemadmodum difficiles faciunt oculos diutini morbi, etiam ad minimam radii solis offensionem: ita ebrietates continuæ efferant animos. Nam cum sæpe apud se non sint, consuetudine insaniæ durata vitia, vino concepta, etiam sine illo valent. Dic ergo, quare sapiens non debeat ebrius fieri. Deformitatem rei & importunitatem ostende rebus, non verbis: quod facillimum est. Proba istas, quæ voluptates vocantur, ubi transcenderint modum, pœnas esse. Nam si illud argumentaberis, sapientem multo vino inebriari, & retinere rectum tenorem, etiam si temulentus sit: licet colligas, nec veneno poto moriturum, nec sopore sumpto dormiturum, nec ellebo-ro accepto quidquid in visceribus hærebit, ejecturum, dejecturumque. Sed si tentantur pedes, lingua non constat: quid est, quare illum existimes in parte sobrium esse, in parte ebrium?

EPIST. LXXXIV.

Stilum lectionemque alternanda esse. Lecta autem, in succum unum vertenda, & nostra facienda. Denique adhortatio ad Sapientiam. Bona & utilia monita.

ITinera ista quæ segnitiam mihi excutiunt, & valetudini meæ prodesse judico, & studiis. Quare valetudinem adjuvent, vides: cum pigrum me, & negligentem corporis, litterarum amor faciat, aliena opera exerceor. Studiis quare prosint, indicabo. A lectionibus recessi. Sunt autem, ut existimo, necessariæ. primum, ne sim me uno contentus: deinde, ut cum ab aliis quæsita cognovero, tum & de inventis judicem, & cogitem de inveniendis. Alit lectio ingenium: & studio fatigatum, non sine studio tamen, reficit. Nec scribere tantum, nec tantum legere debemus. altera res contristabit, & vires exhauriet: de stilo dico: altera solvet ac diluet. Invicem hoc illo commutandum est, & alterum altero temperandum: ut quidquid lectione collectum est, stilus redigat in corpus. Apes (ut ajunt) debemus imitari, quæ vagantur, & flores ad mel faciendum idoneos carpunt: deinde quidquid attulere, disponunt, ac per favos digerunt: &, ut Virgilius noster ait,

—— liquentia mella
Stipant, & dulci distendunt nectare cellas.

De illis non satis constat, utrum succum ex floribus ducant, qui protinus mel sit: an quæ collegerunt, in hunc saporem mixtura quadam, & proprietate spiritus sui, mutent. Quibusdam enim placet, non faciendi mellis scientiam esse illis, sed colligendi. Ajunt inveniri apud Indos mel in arundinum foliis, quod aut ros illius cæli, aut ipsius arundinis humor dulcis & pinguior gignat. In nostris

ſtris quoque herbis vim eamdem, ſed minus manifeſtam & notabilem poni: quam perſequatur & contrahat animal huic rei genitum. Quidam exiſtimant, conditura & diſpoſitione in hanc qualitatem verti, quæ ex tenerrimis virentium florentiumque decerpſerint: non ſine quodam, ut ita dicam, fermento: quo in unum diverſa coaleſcunt. Sed ne ad aliud, quam de quo agitur, abducar, nos quoque apes debemus imitari, & quæcumque ex diverſa lectione congeſſimus, ſeparare. melius enim diſtincta ſervantur. Deinde adhibita ingenii noſtri cura & facultate, in unum ſaporem varia illa libamenta confundere: ut etiam ſi apparuerit unde ſumptum ſit, aliud tamen eſſe, quam unde ſumptum eſt, appareat. quod in corpore noſtro videmus, ſine ulla opera noſtra, facere naturam. Alimenta quæ accepimus, quamdiu in ſua qualitate perdurant, & ſolida innatant ſtomacho, onera ſunt: at cum ex eo quod erant, mutata ſunt, tunc demum in vires & in ſanguinem tranſeunt. Idem in his, quibus aluntur ingenia, præſtemus: ut quæcumque hauſimus, non patiamur integra eſſe, ne aliena ſint. Concoquamus illa: alioquin in memoriam ibunt, non in ingenium. Aſſentiamur illis fideliter, & noſtra faciamus, ut unum quiddam fiat ex multis: ſicut unus numerus fit ex ſingulis, cum minores ſummas & diſſidentes computatio una comprehendit. Hoc faciat animus noſter. omnia quibus eſt adiutus, abſcondat: ipſum tantum oſtendat, quod effecit. Etiamſi alicujus in te comparebit ſimilitudo, quem admiratio tibi altius fixerit: ſimilem eſſe te volo quomodo filium, non quomodo imaginem. Imago, res mortua eſt. Quid ergo? non intelligetur cujus imiteris orationem? cujus argumentationem? cujus ſententias? Puto aliquando ne intelligi quidem

posse, si magni viri. nec enim omnibus, quæ ex quoque velut exemplaria traxit, formam suam impressit, ut in unitatem illam competant. Non vides quam multorum vocibus chorus constet? unus tamen ex omnibus sonus redditur. aliqua illic acuta est, aliqua gravis, aliqua media. accedunt viris fœminæ, interponuntur tibiæ: singulorum illic latent voces, omnium apparent. De choro dico, quem veteres philosophi noverant. In commissionibus nostris plus cantorum est, quam in theatris olim spectatorum fuit. cum omnes vias ordo canentium implevit, & cavea æneatoribus cincta est, & ex pulpito omne tibiarum genus organorumque consonuit, fit concentus ex dissonis. Talem animum esse nostrum volo, ut multæ in illo artes, multa præcepta sint, multarum ætatum exempla, sed in unum conspirata. Quomodo, inquis, hoc effici poterit? assidua intentione: si nihil egerimus, nisi ratione suadente. hanc si audire volueris, dicet tibi: Relinque ista jamdudum, ad quæ discurritur. relinque divitias, aut periculum possidentium, aut onus. relinque corporis atque animi voluptates: molliunt & enervant. relinque ambitum: tumida res est, vana, ventosa. nullum habet terminum. tam solicita est ne quem ante se videat, quam ne post se alium. laborat invidia, & quidem duplici. Vides autem quam miser sit is, cui invidetur, si & invidet? Intueris illas potentium domos, illa tumultuosa, rixa salutantium, limina? multum habent contumeliarum, ut intres: plus, cum intraveris. Præteri istos gradus divitum, & magno aggestu suspensa vestibula. non in prærupto tantum istic stabis, sed in lubrico. Huc potius te ad sapientiam dirige, tranquillissimasque res, & simul amplissimas, pete. Quæcumque videntur eminere in rebus humanis, quamvis pusilla

sint,

ſint, & comparatione humillimorum exſtent, per difficiles tamen & arduos tramites adeuntur. Confragoſa in faſtigium dignitatis via eſt. At ſi conſcendere hunc verticem libet, cui ſe fortuna ſubmiſit: omnia quidem ſub te, quæ pro excelſiſſimis habentur, adſpicies, ſed tamen venies ad ſumma per planum.

EPIST. LXXXV.

Sophiſmata improbat, & à ſeriis ſtudiis ea arcet. Exempla quadam dat, ſed ad utilia traducit: & contra Peripateticos, Sapientem vacare affectibus debere. Deinde, Beatam vitam ſibi ſufficere: unam & aqualem eſſe, ſeu longam, ſeu brevem. Non etiam imminui ab externis, etſi mala, aut damna incurrant: & Sapientem omnibus bene uti. Bona, ſapiens Epiſtola.

PEperceram tibi, & quidquid nodoſi adhuc ſupererat, præterieram: contentus quaſi guſtum tibi dare eorum, quæ à noſtris dicuntur, ut probetur virtus ad explendam beatam vitam ſola ſatis efficax. Iubes me, quidquid eſt interrogationum aut noſtratum, aut ad traditionem noſtram excogitatarum, comprehendere: quod ſi facere voluero, non erit epiſtola, ſed liber. Illud toties teſtor, hoc me argumentorum genere non delectari. pudet in aciem deſcendere pro diis hominibusque ſuſceptam, ſubula armatum. Qui prudens eſt, & temperans eſt: qui temperans eſt, & conſtans: qui conſtans eſt, & imperturbatus eſt: qui imperturbatus eſt, ſine triſtitia eſt: qui ſine triſtitia eſt, beatus eſt: ergo prudens, beatus eſt, & prudentia ad beatam vitam ſatis eſt. Huic collectioni hoc modo Peripateticorum quidam reſpondent. ut imperturbatum, & conſtantem, & ſine triſtitia, ſic interpretentur, tanquam imperturbatus dicatur,

qui raro perturbatur & modice, non qui nunquam. Item sine tristitia eum dici ajunt, qui non est obnoxius tristitiæ, nec frequens, nimiusve in hoc vitio. Illud enim humanam naturam negare, alicujus animum immunem esse tristitia: sapientem non vinci mærore, ceterum tangi: & cetera in hunc modum sectæ suæ respondentia. Non hi tollunt affectus, sed temperant: quantulum autem sapienti damus, si imbecillimis fortior est, & mæstissimis lætior, & effrænatissimis moderatior, & humillimis major? Quid si miretur velocitatem suam Ladas, ad claudos debilesque respiciens?

Illa vel intacta segetis per summa volaret
Gramina, nec cursu teneras læsisset aristas,
Vel mare per medium, fluctu suspensa tumenti,
Ferret iter, celeres nec tingueret æquore plantas.

Hæc est pernicitas per se æstimata, non quæ tardissimorum collatione laudatur. Quid si sanum voces, leviter febricitantem? non est bona valetudo, mediocritas morbi. Sic, inquit, sapiens imperturbatus dicitur, quomodo apyrina dicuntur, non quibus nulla inest duritia granorum, sed quibus minor. Falsum est. Non enim diminutionem malorum in bono viro intelligo, sed vacationem. nulla debent esse, non parva. Nam si ulla sint, crescent, & interim impedient. Quomodo oculos major & perfecta suffusio excæcat, sic modica turbat. Si das aliquos affectus sapienti, impar illis erit ratio, & velut torrente quodam auferetur: præsertim cum illi non unum, sed universum affectuum cœtum relinquis, cum quo colluctetur. Plus potest quamvis mediocrium turba, quam posset unius magni violentia. Habet pecuniæ cupiditatem, sed modicam: habet ambitionem, sed non concitatam: habet iracundiam, sed placabilem: habet inconstantiam, sed minus vagam ac mobi-

mobilem: habet libidinem, non insaniam. Melius cum illo ageretur, qui unum vitium integrum haberet, quam cum eo qui leviora quidem, sed omnia. Deinde nihil interest, quam magnus sit affectus: quantuscumque est, parere nescit, consilium non accipit. Quemadmodum rationi nullum animal obtemperat, non ferum, non domesticum & mite; natura enim illorum est surda suadenti: sic non sequuntur, non audiunt affectus, quantulicumque sint. Tigres, leonesque nunquam feritatem exuunt, aliquando submittunt: & cum minime exspectaveris, exasperatur torvitas mitigata. Nunquam bona fide vitia mansuescunt. Deinde si ratio proficit, ne incipient quidem affectus. si invita ratione cœperint, invita perseverabunt. Facilius est enim, initia illorum prohibere, quam impetum regere. Falsa est itaque ista mediocritas & inutilis, eodemque loco habenda, quo, si quis diceret, modice insaniendum, modice ægrotandum. Sola virtus habet, non recipiunt animi mala, temperamentum: facilius sustuleris illa, quam rexeris. Nunquid dubium est, quin vitia mentis humanæ inveterata & dura, quæ morbos vocamus, immoderata sint: ut avaritia, ut crudelitas, ut impotentia, ut impietas? ergo immoderati sunt & affectus: ab his enim ad illa transitur. Deinde si das aliquid juris tristitiæ, timori, cupiditati, ceterisque motibus pravis, non erunt in nostra potestate. Quare? quia extra nos sunt, quibus irritantur. Itaque crescunt, prout magnas habuerint minoresve caussas, quibus concitentur. major erit timor, si plus, quo exterreatur, aut propius adspexerit; acrior cupiditas, quo illam amplioris rei spes evocaverit. Si in nostra potestate non est, an sint affectus; ne illud quidem est, quanti sint: si ipsis permisisti incipere, cum caussis suis crescent, tantique erunt, quanti fient.

fient. Adjice nunc, quod ista, quantumvis exigua sint, in majus excedunt. nunquam perniciosa servant modum. Quamvis levia initia morborum, serpunt: & ægra corpora, minima interdum mergit accessio. Illud vero cujus dementiæ est credere, quarum rerum extra nostrum arbitrium posita principia sunt, earum nostri esse arbitrii terminos? Quomodo ad id finiendum satis valeo, ad quod prohibendum parum valui? cum facilius sit excludere, quam admissa comprimere. Quidam ita distinxerunt, ut dicerent: Temperans ac prudens positione quidem mentis, & habitu tranquillus est, eventu non est. nam quantum ad habitum mentis suæ, non perturbatur, nec contristatur, nec timet: sed multæ extrinsecus caussæ incidunt, quæ illi perturbationem afferant. Tale est quod volunt dicere: Iracundum quidem illum non esse, irasci tamen aliquando: & timidum quidem non esse, timere tamen aliquando: id est, vitio timoris carere, affectu non carere. Quod si recipitur, usu frequenti timor transit in vitium: & ira in animum admissa, habitum illum ira carentis animi retexit. Præterea, si non contemnit venientes extrinsecus caussas, & aliquid timet; cum fortiter eundum erit adversus tela, ignes, pro patria, legibus, libertate, cunctanter exibit, & animo recedente. Non cadit autem in sapientem hæc diversitas mentis. Illud præterea judico observandum, ne duo quæ separatim probanda sunt, misceamus. Per se enim colligitur, unum bonum esse quod honestum: per se rursus, ad vitam beatam satis esse virtutem. Si unum bonum est, quod honestum, omnes concedunt ad beate vivendum sufficere virtutem: econtrario non remittetur, si beatum sola virtus facit, unum bonum esse quod honestum est. Xenocrates & Speusippus putant beatum vel sola virtute fieri posse:

posse: non tamen unum bonum esse quod honestum est. Epicurus quoque judicat, cum virtutem habeat, beatum esse, sed ipsam virtutem non satis esse ad beatam vitam: quia beatum efficiat voluptas, quæ ex virtute est, non ipsa virtus. Inepta distinctio. Idem enim negat, unquam virtutem esse sine voluptate. ita si ei juncta semper est, atque inseparabilis, & sola, satis est: habet enim secum voluptatem, sine qua non est, etiam cum sola est. Illud autem absurdum est, quod dicitur beatum quidem futurum vel sola virtute; non futurum autem perfecte beatum: quod quemadmodum fieri possit, non reperio. Beata enim vita bonum in se perfectum habet, inexsuperabile: quod si est, perfecte beata est. Si deorum vita nihil habet majus aut melius: beata autem vita divina est: nihil habet, in quod amplius possit attolli. Præterea, si beata vita nullius est indigens, omnis beata vita perfecta est, eademque est & beata, & beatissima. Nunquid dubitas, quin beata vita summum bonum sit? ergo si summum bonum habet, summe beata est. Quemadmodum summum, adjectionem non recipit; (quid enim supra summum erit?) ita ne beata quidem vita, quæ sine summo bono non est. Quod si aliquem magis beatum induxeris, & multo magis innumerabilia discrimina summi boni facies: cum summum bonum intelligam, quod supra se gradum non habet. Si est aliquis minus beatus quam alius, sequitur, ut hic alterius vitam beatioris magis concupiscat, quam suam. beatus autem nihil suæ præfert. Vtrumlibet ex his incredibile est: aut aliquid beato restare, quod esse quam quod est malit: aut id illum non malle, quod illo melius est. Vtique enim quo prudentior est, hoc magis se ad id quod est optimum, extendet, & id omni modo consequi cupiet. Quomodo autem

beatus est, qui cupere etiamnum potest, imo quidebet? Dicam quid sit, ex quo veniat hic error. Nesciunt beatam vitam unam esse. in optimo illam statu ponit qualitas sua, non magnitudo. Itaque in æquo est longa & brevis, diffusa & angustior; in multa loca, multasque partes distributa, & in unum coacta. Qui illam numero æstimat, & mensura, & partibus, jam illi quod habet eximium, eripit. Quid autem est in beata vita eximium? quod plena est. Finis, ut puta, edendi bibendique satietas est: hic plus edit, ille minus: quid refert? uterque jam satur est. hic plus bibit, ille minus. quid refert? uterque non sitit. Hic pluribus annis vixit, hic paucioribus: nihil interest si tam illum multi anni beatum fecerunt, quam hunc pauci. Ille quem tu minus beatum vocas, non est beatus: non potest nomen imminui. Qui fortis est, sine timore est: qui sine timore est, sine tristitia est: qui sine tristitia est, beatus est. Nostrorum hæc interrogatio est. Adversus hanc sic respondere conantur, falsam nos rem, & controversam pro confessa inducere, eum qui fortis est, sine timore esse. Quid ergo? inquit. fortis imminentia mala non timebit? istud dementis alienatique, non fortis est. Ille vero, inquit, moderatissime timet, sed in totum extra metum non est. Qui hæc dicunt, rursus in idem revolvuntur, ut illis virtutum loco sint minora vitia. Nam qui timet quidem, sed rarius & minus, non caret malitia, sed leviore vexatur. At enim dementem puto, qui mala imminentia non extimescit. Verum est quod dicit, si mala sunt: sed si scit mala illa non esse, & unam tantum turpitudinem malum judicat; debebit secure pericula adspicere, & aliis timenda contemnere. aut si stulti & amentis est, mala non timere; quo quis prudentior est, hoc timebit magis. Ut vobis, inquit,

inquit, videtur, præbebit se periculis fortis. Minime. non timebit illa, sed vitabit: cautio illum decet, timor non decet. Quid ergo? inquis. mortem, vincula, ignes, alia tela fortunæ non timebit? Non: scit enim illa non esse mala, sed videri: omnia ista humanæ vitæ formidines putat. Describe captivitatem, verbera, catenas, egestatem, & membrorum lacerationes, vel per morbum, vel per injuriam: & quidquid aliud attuleris, inter lymphaticos metus numerat. Ista timidis timenda sunt. An id existimas malum, ad quod aliquando nostra sponte veniendum est? Quæris, quid sit malum? Cedere his quæ mala vocantur, & illis libertatem suam dedere, pro qua cuncta patienda sunt. Perit libertas, nisi illa contemnimus, quæ nobis jugum imponunt. Non dubitarent quid conveniret forti viro, si scirent quid esset fortitudo. Non est enim inconsulta temeritas, nec periculorum amor, nec formidabilium appetitio: scientia est distinguendi quid sit malum, & quid non sit. Diligentissima in tutela sui fortitudo est, & eadem patientissima eorum, quibus falsa species malorum est. Quid ergo, si ferrum intentatur cervicibus viri fortis, si pars subinde alia atque alia suffoditur, si viscera sua in sinu suo vidit, si ex intervallo, quo magis tormenta sentiat, repetitur, & per siccata viscera recens demittitur sanguis, non timere istum tu dices, non dolere? Iste vero dolet: sensum enim hominis nulla exuit virtus. sed non timet. invictus ex alto dolores suos spectat. Quæris, quis tunc animus illi sit? Qui ægrum amicum adhortantibus. Quod malum est, nocet: quod nocet, deteriorem facit: dolor & paupertas deteriorem non faciunt: ergo mala non sunt. Falsum est, inquit, quod proponitur: non enim si quid nocet, etiam deteriorem facit. Tempestas & procella nocet

nocet gubernatori, non tamen illum deteriorem facit. Quidam Stoici ita adversus hoc respondent: Deteriorem fieri gubernatorem tempestate ac procella, quia non possit id quod proposuit efficere, nec tenere cursum suum: deteriorem illum in arte sua non fieri, in opere fieri. Quibus Peripateticus: Ergo, inquit, & sapientem deteriorem faciet paupertas & dolor, & quidquid aliud tale fuerit: virtutem enim illi non eripiet, sed opera ejus impediet. Hoc recte diceretur, nisi dissimilis esset gubernatoris conditio, & sapientis. Huic enim propositum est in vita agenda, non utique quod tentat, efficere, sed omnia recte facere: gubernatori propositum est, utique navem in portum perducere. Artes ministræ sunt: præstare debent, quod promittunt: sapientia domina rectrixque est. Artes serviunt vitæ, sapientia imperat. Ego aliter respondendum judico, nec artem gubernatoris deteriorem ulla tempestate fieri, nec ipsam administrationem artis. Gubernator tibi non felicitatem promisit, sed utilem operam, & navis regendæ scientiam. hæc eo magis apparet, quo illi magis aliqua fortuita vis obstitit. Qui hoc potuit dicere, Neptune nunquam hanc navem, nisi rectam: arti satisfecit. tempestas non opus gubernatoris impedit, sed successum. Quid ergo? inquis. non nocet gubernatori ea res quæ illum tenere portum vetat? quæ conatus ejus irritos efficit? quæ aut refert illum, aut detinet, & exarmat? Non tanquam gubernatori, sed tanquam naviganti nocet. Alioquin gubernatoris artem adeo non impedit, ut ostendat. tranquillo enim, ut ajunt, quilibet gubernator est. Navigio ista obsunt, non rectori ejus, qua rector est. Duas personas habet gubernator: alteram communem cum omnibus qui eandem conscenderunt navem, qua ipse quoque vector est: alteram

teram propriam, qua gubernator eſt. tempeſtas tanquam vectori nocet, non tanquam gubernatori. Deinde gubernatoris ars alienum bonum eſt; ad eos quos vehit, pertinet: quomodo medici ars ad eos, quos curat: ſapientia commune bonum eſt, & eorum cum quibus vivit, & proprium ipſius. Itaque gubernatori fortaſſe nocetur, cujus miniſterium aliis promiſſum tempeſtate impeditur: ſapienti non nocetur à paupertate, non à dolore, non ab aliis tempeſtatibus vitæ. Non enim prohibentur opera ejus omnia, ſed tantum ad alios pertinentia: ipſe ſemper in actu eſt, non in effectu. tunc maximus, cum illi fortuna ſe oppoſuit: tunc ipſius ſapientiæ negotium agit, quam diximus & alienum bonum eſſe, & ſuum. Præterea, ne aliis quidem tunc prodeſſe prohibetur, cum illum aliquæ neceſſitates premunt. Propter paupertatem prohibetur docere, quemadmodum tractanda reſpublica ſit: at illud docet, quemadmodum tractanda ſit paupertas; per totam vitam opus ejus extenditur. Ita nulla fortuna, nulla res, actus ſapientis excludit. Id enim ipſum agit, quo alia agere prohibetur. Ad utroſque caſus aptus eſt: bonorum rector, & malorum victor. Sic, inquam, ſe exercuit, ut virtutem tam in ſecundis quam in adverſis exhibeat: nec materiam ejus, ſed ipſam intueatur. Itaque nec paupertas illum, nec dolor, nec quidquam aliud quod imperitos avertit & præcipites agit, prohibet. Tu illum premi putas malis? utitur. Non ex ebore tantum Phidias ſciebat facere ſimulacra, faciebat ex ære: ſi marmor illi, ſi adhuc viliorem materiam obtuliſſes, feciſſet quale ex illa fieri optimum poſſet. Sic ſapiens virtutem, ſi licebit, in divitiis explicabit; ſi minus, in paupertate: ſi poterit, in patria; ſi minus, in exſilio: ſi poterit, imperator; ſi minus, miles: ſi poterit, integer; ſi minus,

nus, debilis. quamcumque fortunam acceperit, aliquid ex illa memorabile efficiet. Certi sunt domitores ferarum, qui sævissima animalia & ad occursum exterrentia hominem, docent pati jugum: nec asperitatem excussisse contenti, usque in contubernium mitigant. Leonibus magister manum insertat, osculatur tigrim suus custos, elephantem minimus Æthiops jubet subsidere in genua, & ambulare per funem. Sic sapiens est artifex domandi mala. Dolor, egestas, ignominia, carcer, exsilium, & ubicumque horrenda, cum ad hunc pervenere, mansueta sunt.

Epist. LXXXVI.

De villa Africani; ædificio & balneo, nec polito, nec lauto. Contra luxum sui ævi. In extremo, de oleis serendis, occasione villæ.

IN ipsa Scipionis Africani villa jacens hæc tibi scribo, adoratis manibus ejus & ara, quam sepulcrum esse tanti viri suspicor. animum quidem ejus in cælum, ex quo erat, redisse persuadeo mihi: non quia magnos exercitus duxit, (hos enim & Cambyses furiosus, ac furore feliciter usus habuit) sed ob egregiam moderationem pietatemque, magis in illo admirabilem, cum reliquit patriam, quam cum defendit. Aut Scipio Romæ deesse debebat, aut Romæ libertas. Nihil, inquit, volo derogare legibus, nihil institutis. æquum inter omnes cives jus sit: utere sine me beneficio meo, patria. caussa tibi libertatis fui, ero & argumentum. Ex eo, si plus quam tibi expedit, crevi. Quid ni ego admirer hanc magnitudinem animi, qua in exsilium voluntarium secessit, & civitatem exoneravit? Eo perducta res erat, ut aut libertas Scipioni, aut Scipio libertati faceret injuriam. neutrum fas erat. Itaque dedit locum legibus, & se Liternum recepit,

pit, tam suum ex filium Reip. imputaturus, quam Hannibalis. Vidi villam structam lapide quadrato, murum circumdatum silvæ, turres quoque in propugnaculum villæ utrimque subrectas. Cisternam ædificiis ac viridibus subditam, quæ sufficere in usum vel exercitus posset. Balneolum angustum, tenebricosum ex consuetudine antiqua. non videbatur majoribus nostris caldum, nisi obscurum. Magna ergo me voluptas subit, contemplantem mores Scipionis ac nostros. In hoc angulo ille Carthaginis horror, cui Roma debet, quod tantum semel capta est, abluebat corpus laboribus rusticis fessum: exercebat enim opere se, terramque (ut mos fuit priscis) ipse subigebat. Sub hoc ille tecto tam sordido stetit, hoc illum pavimentum tam vile sustinuit. At nunc quis est, qui sic lavari sustineat? pauper sibi videtur ac sordidus, nisi parietes magnis & pretiosis orbibus refulserunt; nisi Alexandrina marmora Numidicis crustis distincta sunt; nisi illis undique operosa & in picturæ modum variata circumlitio prætexitur; nisi vitro absconditur camera; nisi Thasius lapis, quondam rarum in aliquo spectaculum templo, piscinas nostras circumdedit; in quas multa sudatione corpora exinanita demittimus; nisi aquam argentea epistomia fuderunt. Et adhuc plebeias fistulas loquor: quid cum ad balnea libertinorũ pervenero? quantum statuarum, quantum columnarum est nihil sustinentium, sed in ornamentum positarum, impensæ caussâ? quantum aquarum per gradus cum fragore labentium? Eo deliciarum pervenimus, ut nisi gemmas calcare nolimus. In hoc balneo Scipionis minimæ sunt, rimæ magis quam fenestræ, muro lapideo exsectæ, ut sine injuria munimenti, lumen admitterent. At nunc blattaria vocant balnea, si qua non ita aptata sunt, ut totius

tius diei solem fenestris amplissimis recipiant; nisi & lavantur simul & colorantur; nisi ex solio agros & maria prospiciunt. Itaque quæ concursum & admirationem habuerant cum dedicarentur, hæc in antiquorum numerum rejiciuntur, cum aliquid novi luxuria commenta est, quo ipsa se obrueret. At olim & pauca erant balnea nec ullo cultu exornata. Cur enim ornaretur res quadrantaria, & in usum, non oblectamentum reperta? Non suffundebatur aqua, nec recens semper velut ex calido fonte currebat: nec referre credebant, in quam perlucida sordes deponerent. Sed, dii boni, quam juvabat illa balnea intrare obscura, & gregali tectorio inducta, quæ scires Catonem tibi ædilem, aut Fabium Maximum, aut ex Corneliis aliquem manu sua temperasse? Nam hoc quoque nobilissimi ædiles fungebantur officio, intrandi ea loca quæ populum receptabant, exigendique munditias, & utilem ac salubrem temperaturam: non hanc, quæ nuper inventa est, similis incendio. adeo quidem ut convictum in aliquo scelere servum, vivum lavari oporteat. Nihil mihi videtur jam interesse, ardeat balneum, an caleat. Quantæ nunc aliqui rusticitatis damnant Scipionem, quod non in caldarium suum latis specularibus diem admiserat? quod non in multa luce decoquebatur, & exspectabat, ut in balneo concoqueret? O hominem calamitosum! nesciit vivere! Non pacata aqua lavabatur, sed sæpe turbida, & cum plueret vehementius, pæne lutulenta. Nec multum ejus intererat, an sic lavaretur: veniebat enim, ut sudorem illic ablueret, non ut unguentum. Quas nunc quorumdam futuras voces credis? Non invideo Scipioni: vere in exsilio vixit, qui sic lavabatur. Imo si scias, non quotidie lavabatur. Nam, ut ajunt qui priscos mores urbis tradiderunt, brachia

& cru-

& crura quotidie abluebant, quæ scilicet sordes opere collegerant: ceterum toti nundinis lavabantur. Hoc loco dicet aliquis, liquet immundissimos fuisse. Quid putas illos oluisse? militiam, laborem, virum. Postquam munda balnea inventa sunt, spurciores sunt. Descripturus infamem & nimiis notabilem deliciis Horatius Flaccus, quid ait?

Pastillos Rufillus olet. ——

Dares nunc Rufillum, perinde esset, ac si hircum oleret, & Gorgonii loco esset quem idem Horatius Rufillo opposuit. Parum est sumere unguentum, ni bis die terque renovetur, ne evanescat in corpore. Quid, quod odore tamquam suo gloriantur? Hæc si tibi nimium tristia videbuntur, villæ imputabis: in qua didici ab Ægialo diligentissimo patrefamiliæ (is enim nunc hujus agri possessor est) quamvis vetus arbustum posse transferri. Hoc nobis senibus discere necessarium est, quorum nemo non olivetum alteri ponit. Quod vidi, hoc dico: illud arboretum trimum aut quadrimum fastidienti fructus autumno deponere. te quoque proteget illa, quæ

Tarda venit, seris factura nepotibus umbram;

ut ait Virgilius noster: qui non quid verissime, sed quid decentissime diceretur, adspexit; nec agricolas docere voluit, sed legentes delectare. Nam (ut omnia alia transeam) hoc quod hodie mihi necesse fuit reprehendere, adscribam:

Vere fabis satio est, tunc te quoque medica putres
Accipiunt sulci, & milio venit annua cura.

An uno tempore ista ponenda sint: & an utriusque verna sit satio, hinc æstimes licet. Iunius mensis est quo tibi scribo, jam proclivus in Iulium. Eodem die vidi fabam metentes, milium serentes. Ad olivetum revertor, quod vidi duobus modis dispositum. Magnarum arborum truncos circumcisis

cisis ramis, & ad unum redactis pedem, cum scapo suo transtulit, amputatis radicibus, relicto tantum capite ipso, ex quo illæ pependerant. Hoc fimo tinctum in scrobem demisit: deinde terram non aggessit tantum, sed calcavit & pressit. Negat quidquam esse hac (ut ait) spissatione efficacius. videlicet frigus excludit & ventum. minus præterea movetur: & ab hoc nascentes radices prodire patitur, ac solum apprehendere, quas necesse est teneras adhuc, & precario hærentes, levis quoque revellat agitatio. parum autem arboris, antequam obruat, radit. ex omni enim materia quæ nudata est, ut ait, exeunt radices novæ. Non plures autem super terram eminere debet truncus, quam tres aut quattuor pedes: statim enim ab imo vestietur: nec magna pars, quemadmodum in olivetis veteribus, arida & retorrida erit. Alter ponendi modus hic fuit. Ramos fortes, nec corticis duri, quales esse novellarum arborum solent, eodem genere deposuit. Hi paullo tardius surgunt: sed cum tamquam à planta processerint, nihil habent in se horridum, nec triste. Illud etiam nunc vidi, vitem ex arbusto suo annosam transferri: hujus capillimenta quoque (si fieri potest) collegenda sunt, deinde liberalius sternenda vitis, ut etiam ex corpore radicescat. Et vidi non tantum mense Februario positas, sed etiam Martio exacto tenent & complexæ sunt non suas ulmos, omnes autem istas arbores, quæ (ut ita dicam) grandiscapiæ sunt, aut aqua adjuvandas cisternina: quæ si prodest, habemus pluviam in nostra potestate. Plura te docere non cogito: ne quemadmodum Ægialus noster me sibi adversarium paravit, sic ego parem te mihi.

EPIST. LXXXVII.

Frugalitas Senecæ, & externorum contemptus: admonitio ad alios, ut sic velint, faciantque. Dissertatiuncula deinde, quibus approbat Fortuita in bonis non esse: dumtaxat Commoda dici posse.

NAufragium, antequam navem ascenderem, feci: quomodo acciderit, non adjicio, ne & hoc putes inter Stoica paradoxa ponendum: quorum nullum esse falsum, nec tam mirabile quam prima facie videtur, cum volueris approbabo, imo etiam si nolueris. Interim hoc me iter docuit, quam multa haberemus supervacua, & quam facile judicio possemus deponere, quæ si quando necessitas abstulit, non sentimus ablata. Cum paucissimis servis, quos unum capere vehiculum potuit, sine ullis rebus, nisi quæ corpore nostro continebantur, ego & Maximus meus biduum jam beatissimum agimus. Culcitra in terra jacet, ego in culcitra. Ex duabus penulis, altera stragulum, altera opertorium facta est. De prandio nihil detrahi potuit. paratum fuit non magis hora, nusquam sine caricis, nusquam sine pugillaribus. Illæ, si panem habeo, pro pulmentario sunt: si non, pro pane. quotidie mihi annum novum faciunt, quem ego faustum & felicem reddo bonis cogitationibus, & animi magnitudine: qui numquam major est, quam ubi aliena seposuit: & fecit sibi pacem, nihil timendo: fecit sibi divitias, nihil concupiscendo. Vehiculum in quod impositus sum, rusticum est. Mulæ vivere se ambulando testantur, mulio excalceatus non propter æstatem. Vix à me obtineo, ut hoc vehiculum velim videri meum. Durat adhuc perversa recti verecundia. quoties in aliquem comitatum lautiorem incidimus, invitus erubesco: quod argumentum est, ista, quæ probo, quæ laudo,

laudo, nondum habere certam ſedem & immobilem. Qui ſordido vehiculo erubeſcit, pretioſo gloriatur. Parum adhuc profeci, nondum audeo frugalitatem palam ferre, etiam nunc curo opiniones viatorum. Contra totius generis humani opiniones mittenda vox erat: Inſanitis, erratis, ſtupetis ad ſupervacua, neminem æſtimatis ſuo. Cum ad patrimonium ventum eſt, diligentiſſimi computatores, ſic rationem ponitis ſingulorum: quibus aut pecuniam credituri eſtis, aut beneficia. Nam hæc quoque jam expenſa fertis. Late poſſidet, ſed multum debet: habet domum formoſam, ſed alienis nummis paratam: familiam nemo cito ſpecioſiorem producet, ſed nominibus non reſpondet. Si creditoribus ſolverit, nihil illi ſupererit. Idem in reliquis quoque facere debebatis, excutere quantum proprii quisque habeat. Divitem illum putas, quia aurea ſupellex etiam in via eum ſequitur, quia in omnibus provinciis arat, quia magnus kalendarii liber volvitur, quia tantum ſuburbani agri poſſidet, quantum invidioſe in deſertis Apuliæ poſſideret: & cum omnia dixeris, pauper eſt. quare? quia debet. quantum? inquis. omnia: niſi forte judices intereſſe, utrum aliquis ab homine, an à fortuna mutuum ſumpſerit. Quid ad rem pertinent mulæ ſaginatæ, unius omnes coloris? Quid iſta vehicula cælata?

——— inſtrati oſtro alipedes, pictiſque tapetis.
Aurea pectoribus demiſſa monilia pendent.
Tecti auro, fulvum mandunt ſub dentibus aurū.

Iſta nec dominum meliorem poſſunt facere, nec mulam. M. Cato Cenſorius (quem tam reip. hercule profuit naſci quam Scipionem: alter enim cum hoſtibus noſtris bellum, alter cum moribus geſſit) canterio vehebatur, & hippoperis quidem impoſitis, ut ſecum utilia portaret. O quam cuperem

rem illi nunc occurrere aliquem ex his trossulis in via divitibus, cursores & Numidas, & multum ante se pulveris agentem! Hic sine dubio cultior comitatiorque quam M. Cato videretur: hic, inter illos apparatus delicatos qui cummaxime dubitat, utrum se ad gladium locet, an ad cultrum. O quantum erat sæculi decus, imperatorem triumphalem, censorium (& quod super omnia hæc est) Catonem, uno caballo esse contentum, & ne toto quidem! Partem enim sarcinæ, ab utroque latere dependentes, occupabant. Ita non omnibus obesis mannis, & asturconibus, & tollutariis præferres unicum illum equum, ab ipso Catone defrictum? Video non futurum finem in ista materia ullum, nisi quem mihi ipse fecero. Hic itaque conticescam, quantum ad ista: quæ sine dubio talia divinavit futura, qualia nunc sunt, qui primus appellavit impedimenta. Nunc volo paucissimas adhuc interrogationes nostrorum tibi reddere, ad virtutem pertinentes, quam satisfacere vitæ beatæ contendimus. Quod bonum est, bonos facit: nam & in arte musica quod bonum est, facit musicum. fortuita bonum non faciunt: ergo non sunt bona. Adversus hoc sic respondent Peripatetici, ut quod primum proponimus, falsum esse dicant. Ab eo, inquiunt, quod est bonum, non utique fiunt boni. In musica est aliquod bonum, tanquam tibia, aut chorda, aut organum aliquod aptatum ad usus canendi: nihil tamen horum facit musicum. Hic respondebimus. Non intelligitis, quomodo posuerimus, quod bonum est musico. Non enim id dicimus, quod instruit musicum, sed quod facit: tu ad supellectilem artis, non ad artem venis. Si quid autem in ipsa arte musica bonum est, id utique musicum faciet. Etiamnum facere id planius volo. Bonum in arte musica duobus modis dicitur: al-

tero, quo effectus musici adjuvatur: altero, quo ars. Ad effectum pertinent instrumenta, tibiæ, & organa, & chordæ: ad artem ipsam non pertinent. Est enim artifex etiam sine istis: uti forsitan non potest arte. Hoc non est æque duplex in homine. idem enim bonum & hominis, & vitæ. Quod contemptissimo cuique contingere ac turpissimo potest, bonum non est: opes autem & lenoni, & lanistæ contingunt: ergo non sunt bona. Falsum est, inquiunt, quod proponitur. Nam & in grammatica, & in arte medendi, aut gubernandi, videmus bona humillimis quibusque contingere. Sed istæ artes non sunt magnitudinem animi professæ, non consurgunt in altum, nec fortuita fastidiunt. Virtus extollit hominem, & supra cara mortalibus collocat: nec ea quæ bona, nec ea quæ mala vocantur, aut cupit nimis, aut expavescit. Chelidon, unus ex Cleopatræ mollibus, patrimonium grande possedit. Nuper Natalis, tam improbæ linguæ quam impuræ, in cujus ore fæminæ purgabantur, & multorum heres fuit, & multos habuit heredes. Quid ergo? utrum illum pecunia impurum effecit, an ipse pecuniam impuravit? quæ sic in quosdam homines, quomodo denarius in cloacam cadit. Virtus super ista consistit, suo ære censetur: nihil ex istis quomodolibet incurrentibus bonum judicat. Medicina, & gubernatio, non interdicit sibi ac suis admirationem talium rerum. Qui non est vir bonus, potest nihilominus medicus esse: potest gubernator, potest grammaticus, tam mehercules quam coquus. Cui contigit habere non quælibet, hunc non quemlibet dixeris. Qualia quisque habet, talis est. Fiscus tanti est, quantum habet: imo in accessionem ejus venit quod habet. Quis pleno sacculo ullum pretium ponit, nisi quod pecuniæ in eo conditæ numerus effecit?

effecit? Idem evenit magnorum dominis patrimoniorum: accessiones illorum & appendices sunt. Quare ergo sapiens magnus est? quia magnum animum habet. Verum est ergo, quod contemptissimo cuique contingit, bonum non esse. Itaque indolentiam nunquam bonam dicam. habet illam cicada, habet pulex. Ne quietem quidem, & molestia vacare, bonum dicam. quid est otiosius verme? Quæris, quæ res sapientem faciat? quæ Deum. Des oportet illi aliquid divinum, aliquid cæleste, magnificum. Non in omnes bonum cadit, nec quemlibet possessorem patitur. Vide,

Et quid quæq; ferat regio, & quid quæq; recuset.
Hic segetes, illic veniunt felicius uvæ:
Arborei fœtus alibi, atque injussa virescunt
Gramina. nonne vides, croceos ut Tmolus odores,
India mittit ebur, molles sua tura Sabæi?
At Chalybes nudi ferrum. ———

Ista in regiones descripta sunt, ut necessarium mortalibus esset inter ipsos commercium, si invicem alius ab alio aliquid peteret. Summum illud bonum, & ipsum suam habet sedem: non nascitur ubi ebur, nec ubi ferrum. Quis sit summi boni locus, quæris? animus. hic nisi purus ac sanctus est, Deum non capit. Bonum ex malo non fit: fiunt autem ex avaritia divitiæ: ergo non sunt bonum. Non est, inquit, verum, bonum ex malo non nasci. Ex sacrilegio enim & furto pecunia nascitur. itaque malum quidem est sacrilegium & furtum: sed ideo, quia plura mala facit, quam bona. Dat enim lucrum, sed cum metu, solicitudine, tormentis & corporis & animi. Quisquis hoc dicit, necesse est recipiat, sacrilegium sicut malum sit, quia multa mala facit, ita bonum quoque ex aliqua parte esse, quia aliquid boni facit: quo quid fieri portentosius potest? Quamquam sacrilegium,

furtum & adulterium inter bona haberi, prorsus persuasimus. Quam multi furto non erubescunt, quam multi adulterio gloriantur? nam sacrilegia minuta puniuntur, magna in triumphis feruntur. Adjice nunc, quod sacrilegium, si omnino ex aliqua parte bonum est, etiam honestum erit, & recte factum vocabitur: nostra enim actio est. quod nullius mortalium cogitatio recipit. ergo bona nasci ex malo non possunt. Nam si, ut dicitis, ob hoc unum sacrilegium malum est, quia multum mali adfert: si remiseris illi supplicia, si securitatem spoponderis, ex toto bonum erit. Atqui maximum scelerum supplicium, in ipsis est. Erras, inquam, si illa ad carnificem aut ad carcerem differs. statim puniuntur cum facta sunt, imo dum fiunt. Non nascitur itaque ex malo bonum, non magis quam ficus ex olea. ad semen nata respondent: bona degenerare non possunt. Quemadmodum ex turpi honestum non nascitur, ita ne ex malo quidem bonum: nam idem est honestum & bonum. Quidam ex nostris adversus hoc sic respondent: putemus pecuniam bonum esse undecumque sumptam, non tamen ideo ex sacrilegio pecunia est, etiamsi ex sacrilego sumitur. Hoc sic intellige. In eadem urna & aurum est, & vipera. Si aurum ex urna sustuleris, quia illic & vipera est, non ideo mihi urna aurum dat, quia viperam habet, sed aurum dat, cum & viperam habeat. Eodem modo ex sacrilegio lucrum fit: non qua turpe & sceleratum est sacrilegium, sed qua lucrum habet. quemadmodum in illa urna vipera malum est, non aurum quod cum vipera jacet: sic in sacrilegio malum est scelus, non lucrum. Quibus opponitur: Dissimillima utriusque rei conditio est. Illic aurum possum sine vipera tollere: hic lucrum sine sacrilegio facere non possum. lucrum

crum istud non est appositum sceleri, sed immixtum. Quod dum consequi volumus, in multa mala incidimus. id bonum non est. dum divitias consequi volumus, in multa mala incidimus: ergo divitiæ bonum non sunt. Duas, inquit, significationes habet propositio vestra. unam, dum divitias consequi volumus, in multa nos mala incidere: in multa autem mala incidimus, & dum virtutem consequi volumus. Aliquis, dum navigat studii caussa, naufragium fecit: aliquis captus est. Altera significatio talis est: Per quod in mala incidimus, id bonum non est. Huic propositioni non erit consequens, per divitias nos, aut per voluptates in mala incidere: aut si per divitias in multa mala incidimus, non tantum bonum divitiæ non sunt, sed malum sunt. Vos autem illas dicitis tantum, bonum non esse. Præterea, inquit, conceditis divitias habere aliquid usus: inter commoda illas numeratis. Atqui eadem ratione ne commodum quidem erunt: per illas enim multa nobis incommoda eveniunt. His quidam hoc respondent: Erratis, qui incommoda divitiis imputatis. Illæ neminem lædunt. aut sua cuiq; nocet stultitia, aut aliena nequitia: sic, quemadmodum gladius, qui neminem occidit, occidentis telum est. Non ideo divitiæ tibi nocent, si propter divitias tibi nocetur. Posidonius (ut ego existimo) melius: qui ait divitias esse caussam malorum, non quia ipsæ faciant aliquid, sed quia facturos irritant. Alia est enim caussa efficiens, quæ protinus necesse est noceat: alia præcedens. hanc præcedentem caussam divitiæ habent. Inflant animos, superbiam pariunt, invidiam contrahunt, & usque eo mentem alienant, ut fama pecuniæ nos etiam nocitura delectet. Bona autem omni carere culpa decet. pura sunt, non corrumpunt animos, non solicitant: extollunt

quidem & dilatant, ſed ſine tumore. Quæ bona ſunt, fiduciam faciunt: divitiæ audaciam. Quæ bona ſunt, magnitudinem animi dant: divitiæ inſolentiam. Nihil autem aliud eſt inſolentia, quam ſpecies magnitudinis falſa. Iſto modo, inquis, etiam malum ſunt divitiæ, non tantum bonum non ſunt. Eſſent malum, ſi per ſe nocerent, ſi (ut dixi) haberent efficientem cauſſam: nunc præcedentem habent, & quidem non irritantem tantum animos, ſed attrahentem. Speciem enim boni oſtendunt veriſimilem, ac pleriſque credibilem. Habet virtus quoque præcedentem cauſſam, ad invidiam: multis enim propter ſapientiam, multis propter juſtitiam invidetur: ſed nec ex ſe hanc cauſſam habet, nec veriſimilem. Contra enim veriſimilior illa ſpecies hominum animis objicitur à virtute, quæ illos in amorem & admirationem vocet. Poſidonius ſic interrogandum ait: Quæ neque magnitudinem animo dant, nec fiduciam, nec ſecuritatem, non ſunt bona: divitiæ autem, & bona valetudo, & ſimilia his, nihil horum faciunt: ergo non ſunt bona. Hanc interrogationem magis etiamnum hoc modo intendit: Quæ neque magnitudinem animo dant, nec fiduciam, nec ſecuritatem, contra autem inſolentiam, tumorem, arrogantiam creant, mala ſunt: à fortuitis autem in hæc impellimur: ergo non ſunt bona. Hac, inquit, ratione ne commoda quidem iſta erunt. Alia eſt commodorum conditio, alia bonorum. Commodum eſt, quod plus uſus habet, quam moleſtiæ: bonum, ſincerum eſſe debet, & ab omni parte innoxium. Non eſt id bonum, quod plus prodeſt: ſed quod tantum prodeſt. Propterea commodum & ad animalia pertinet, & ad imperfectos homines, & ad ſtultos. Itaque poteſt ei eſſe incommodum mixtum: ſed commodum dicitur, à majore

ſuæ

suæ parte æstimatum. Bonum ad unum sapientem pertinet, inviolatum esse oportet. Bonum animum habe. unus tibi nodus, sed Herculaneus, restat. Ex malis bonum fit: ex multis paupertatibus divitiæ fiunt: ergo divitiæ bonum non sunt. Hanc interrogationem nostri non agnoscunt. Peripatetici & fingunt illam, & solvunt. Ait autem Posidonius, hoc sophisma per omnes dialecticorum scholas jactatum, sic ab Antipatro refelli. Paupertas non per positionem, sed per detractionem dicitur, vel (ut antiqui dixerunt) per orbationem: Græci dicunt κατὰ στέρησιν. non quod habeat, dicitur, sed quod non habeat. Itaque ex multis inanibus nihil impleri potest: divitias multæ res faciunt, non multæ inopiæ. Aliter quam debes, paupertatem intelligis. Paupertas est, non quæ pauca possidet, sed quæ multa non possidet. Ita non ab eo dicitur quod habet, sed ab eo quod ei deest. Facilius quod volo exprimerem, si Latinum verbum esset, quo ἀπορία significatur. Hanc paupertati Antipater assignat. Ego non video quid aliud sit paupertas, quam parvi possessio. De isto videbimus, si quando valde vacabit, quæ sit divitiarum, quæ paupertatis substantia: sed tunc quoque considerabimus, nunquid satius sit paupertatem permulcere, divitiis demere supercilium, quam litigare de verbis, quasi jam de rebus judicatum sit. Putemus nos ad concionem vocatos. Lex de abolendis divitiis fertur: his interrogationibus suasuri aut dissuasuri sumus? his effecturi, ut populus Romanus paupertatem, fundamentum & caussam imperii sui, requirat ac laudet? divitias autem suas timeat? ut cogitet has se apud victos reperisse? Hinc ambitum, & largitiones, & tumultus, in urbem sanctissimam temperantissimamque irrupisse? nimis luxuriose ostentari gentium spolia?

quod unus populus eripuerit omnibus, facilius uni ab omnibus eripi posse? Hæc satius est suadere, & expugnare affectus, non circumscribere. Si possumus, fortius loquamur: si minus, apertius.

EPIST. LXXXVIII.

Liberalia studia in bonis non esse, nec ad Virtutem per se ducere. Singillatim hoc docet, in Grammatica, Musica, Geometria, Astronomia. Etsi tamen non ducunt, conducunt: id est, juvant & præparant. Tum divisio alia Artium, in Vulgares, Ludicras, Pueriles, Liberales: & in istis, solam Philosophiam esse, quæ vere liberum facit. Sola etiam de Bonis Malisque indagat, sola noscit. Sola igitur colenda, aut præcipue est: & ostendit, quam inutilia aut superflua Philologi sectentur; quidam etiam Philosophi. O bona hæc, ô aurea! Legite juvenes, senesque.

DE liberalibus studiis quid sentiam, scire desideras. Nullum suspicio, nullum in bonis numero, quod ad æs exit. Meritoria artificia sunt, hactenus utilia, si præparant ingenium, non detinent. Tamdiu enim istis immorandum est, quamdiu nihil animus agere majus potest. rudimenta sunt nostra, non opera. Quare liberalia studia dicta sint vides, quia homine libero digna sunt. Ceterum unum studium vere liberale est, quod liberum facit, hoc sapientiæ, sublime, forte, magnanimum: cetera pusilla & puerilia sunt. An tu quidquam in istis esse credis boni, quorum professores turpissimos omnium ac flagitiosissimos cernis? Non discere debemus ista, sed didicisse. Quidam illud de liberalibus studiis quærendum judicaverunt, an virum bonum facerent. Ne promittunt quidem, nec hujus rei scientiam affectant. Grammaticus circa curam sermonis versatur, & si latius

tius evagari vult, circa historias. Iam ut longissime fines suos proferat, circa carmina. Quid horum ad virtutem viam sternit? Syllabarum enarratio, & verborum diligentia, & fabularum memoria, & versuum lex ac modificatio? Quid ex his metum demit, cupiditatem eximit, libidinem frænat? Ad geometriam transeamus, & ad musicam: nihil apud illas invenies, quod vetet timere, vetet cupere: quæ quisquis ignorat, alia frustra scit. Videndum utrum doceant isti virtutem, an non. si non docent, nec tradunt quidem: si docent, philosophi sunt. Vis scire, quam non ad docendam virtutem consederint? adspice quam dissimilia inter se omnium studia sint. atqui similitudo esset idem docentium. Nisi forte tibi Homerum philosophum fuisse persuadent, cum, his ipsis quibus colligunt, negent. Nam modo Stoicum illum faciunt, virtutem solam probantem, & voluptates refugientem, & ab honesto ne immortalitatis quidem pretio recedentem: modo Epicureum, laudantem statum quietæ civitatis, & inter convivia cantusque vitam exigentis: modo Peripateticum, bonorum tria genera inducentem: modo Academicum, incerta omnia dicentem. Apparet nihil horum esse in illo, quia omnia sunt: ista enim inter se dissident. Demus illis, Homerum philosophum fuisse. nempe sapiens factus est, antequam carmina ulla cognosceret: ergo illa discamus, quæ Homerum fecere sapientem. Hoc quidem me quærere, utrum major ætate fuerit Homerus an Hesiodus, non magis ad rem pertinet; quam scire an minor Hecuba fuerit, quam Helena, & quare tam male tulerit ætatem. Quid, inquam, annos Patrocli & Achillis inquirere, ad rem existimas pertinere? Quæris, Vlixes ubi erraverit, potius, quam efficias, ne nos semper erremus? Non vacat

 audi-

audire, utrum inter Italiam & Siciliam jactatus sit, an extra notum nobis orbem: neque enim potuit in tam angusto error esse tam longus. Tempestates animi nos quotidie jactant, & nequitia in omnia Vlixis mala impellit. non deest forma quæ solicitet oculos, non hostis: hinc monstra effera, & humano cruore gaudentia: hinc insidiosa blandimenta aurium: hinc naufragia, & tot varietates malorum. Hoc me doce, quomodo patriam amem, quomodo uxorem, quomodo patrem, quomodo ad hæc tam honesta vel naufragus navigem. Quid inquiris, an Penelopa impudica fuerit, an verba sæculo suo dederit, an Vlixem illum esse quem videbat, antequam sciret, suspicata sit? Doce me, quid sit pudicitia, & quantum in ea bonum: in corpore, an in animo posita sit. Ad musicum transeo. Doces me, quomodo inter se acutæ ac graves voces consonent, quomodo nervorum disparem reddentium sonum fiat concordia. Fac potius, quomodo animus secum meus consonet, nec consilia mea discrepent. Monstras mihi, qui sint modi flebiles. monstra potius, quomodo inter adversa non emittam flebilem vocem. Metiri me geometres docet latifundia. potius doceat, quomodo metiar quantum homini sit satis. Numerare docet me arithmetica, & avaritiæ commodare digitos. potius doceat, nihil ad rem pertinere istas computationes. non esse feliciorem, cujus patrimonium tabularios lassat: imo quam supervacua possideat: qui infelicissimus futurus est, si quantum habeat, per se computare cogatur. Quid mihi prodest, scire agellum in partes dividere, si nescio cum fratre dividere? Quid prodest colligere subtiliter pedes jugeri, & comprehendere etiam si quid decempedam effugit, si tristem me facit vicinus potens, & aliquid ex meo abradens? Doces me,

me, quomodo nihil perdam ex finibus meis? at ego discere volo, quomodo totos hilaris amittam. Paterno agro, inquit, & avito expellor. Quid? ante avum tuum quis istum agrum tenuit? Cujus, non dico hominis, sed populi fuerit, expedire potes? Non dominus isto, sed colonus intrasti. Cujus colonus es? si bene tecum agitur, heredis. Negant jurisconsulti quidquam usucapi, quod publicum est: publicum est hoc quod tenes, & quidem generis humani. O egregiam artem! scis rotunda metiri: in quadratum redigis quamcumque acceperis formam. intervalla siderum dicis: nihil est quod in mensuram tuam non cadat. Si artifex es, metire hominis animum. dic quam magnus sit, dic quam pusillus sit. Scis quæ recta sit linea: quid tibi prodest, si, quid in vita rectum sit, ignoras? Venio nunc ad illum qui cælestium notitia gloriatur,

Frigida Saturni quo sese stella receptet,
Quos ignis cæli Cyllenius erret in orbes.

Hoc scire quid proderit? ut solicitus sim, cum Saturnus & Mars ex contrario stabunt, aut cum Mercurius vespertinum faciet occasum vidente Saturno? Potius hoc discam, ubicumque sunt ista, propitia esse, non posse mutari. Agit illa continuus ordo fatorum, & inevitabilis cursus: per statas vices remeant. Effectus rerum omnium aut movent, aut notant. Sed sive quidquid evenit faciunt, quid immutabilis rei notitia proficiet? sive significant, quid refert providere, quod effugere non possis? Scias ista, nescias, fient.

Si vero solem ad rapidum stellasque sequentes
Ordine respicias, numquam te crastina fallet
Hora, nec insidiis noctis capiere serena.

Satis abundeque provisum est, ut ab insidiis tutus essem. Numquid me crastina non fallit hora? fallit enim, quod nescienti evenit. Ego, quid futurum sit,

sit, nescio: quid fieri possit, scio. Ex hoc nihil desperabo: totum exspecto. Si quid remittitur, boni consulo. Fallit me hora, si parcit: sed ne sic quidem fallit. Nam quemadmodum scio omnia accidere posse, sic scio &, non utique casura. Vtique secunda exspecto: malis paratus sum. In illo feras me necesse est non per præscriptum euntem. Non enim adducor, ut in numerum liberalium artium pictores recipiam, non magis, quam statuarios, aut marmorarios, aut ceteros luxuriæ ministros. Æque luctatores, & totam oleo ac luto constantem scientiam expello ex his studiis liberalibus: aut & unguentarios recipiam, & cocos, & ceteros voluptatibus nostris ingenia accommodantes sua. Quid enim, oro te, liberale habent isti jejuni vomitores, quorum corpora in sagina, animi in macie & veterno sunt? An liberale studium istud esse juventuti nostræ credimus, quam majores nostri rectam exercuerunt, hastilia jacere, sudem torquere, equum agitare, arma tractare? Nihil liberos suos docebant, quod discendum esset jacentibus. Sed nec hæ nec illæ docent, aluntve virtutem. Quid enim prodest equum regere, & cursum ejus fræno temperare, affectibus effrænatissimis abstrahi? Quid prodest multos vincere luctatione vel cestu, ab iracundia vinci? Quid ergo? nihil liberalia nobis conferunt studia? Ad alia multum, ad virtutem nihil. Nam & hæ viles ex professo artes, quæ manu constant, ad instrumenta vitæ plurimum conferunt, tamen ad virtutem non pertinent. Quare ergo liberalibus studiis filios erudimus? Non quia virtutem dare possunt, sed quia animum ad accipiendam virtutem præparant. Quemadmodum prima illa, ut antiqui vocabant, litteratura, per quam pueris elementa traduntur, non docet liberales artes, sed mox præcipiendis locum

locum parat: sic liberales artes non perducunt animum ad virtutem, sed expediunt. Quattuor ait esse Posidonius artium genera. Sunt vulgares & sordidæ, sunt ludicræ, sunt pueriles, sunt liberales. Vulgares opificum, quæ manu constant, & ad instruendam vitam occupatæ sunt: in quibus nulla decoris, nulla honesti simulatio est. Ludicræ sunt, quæ ad voluptatem oculorum atque aurium tendunt. His annumeres licet machinatores, qui pegmata per se surgentia excogitant, & tabulata tacite in sublime crescentia, & alias ex inopinato varietates, aut dehiscentibus quæ cohærebant, aut his quæ distabant, sua sponte coëuntibus, aut his quæ eminebant, paullatim in se residentibus. His imperitorum feriuntur oculi, omnia subita (quia caussas non novere) mirantium. Pueriles sunt, & aliquid habentes liberalibus simile, hæ artes quas ἐγκυκλίους Græci, nostri liberales vocant. Solæ autem liberales sunt, imo (ut dicam verius) liberæ, quibus curæ virtus est. Quemadmodum, inquit, est animi aliqua pars philosophiæ naturalis, est aliqua moralis, est aliqua rationalis, sic & hæc quoque liberalium artium turba locum sibi in philosophia vindicat. Cum ventum est ad naturales quæstiones, geometriæ testimonio statur. Ergo ejus quam adjuvat, pars est? multa adjuvant nos, nec ideo partes nostræ sunt: imo si partes essent, non adjuvarent. Cibus adjutorium corporis, nec tamen pars est. Aliquid nobis præstat geometriæ ministerium. Sic philosophiæ necessaria est, quomodo ipsi faber: sed nec hic geometriæ pars est, nec illa philosophiæ. Præterea, utraque fines suos habet. sapiens enim caussas naturalium & quærit & novit, quorum numeros mensurasque geometres persequitur & supputat. Qua ratione constent cælestia, quæ illis sit vis, quæve natura, sapiens scit:

ſcit: curſus & recurſus & obſervationes, per quas deſcendunt & allevantur, ac ſpeciem interdum ſtantium præbent, cum cæleſtibus ſtare non liceat, colligit mathematicus. Quæ cauſſa in ſpeculo imagines exprimat, ſcit ſapiens: illud tibi geometer poteſt dicere, quantum abeſſe debeat corpus ab imagine, & qualis forma ſpeculi, quales imagines reddat. Magnum eſſe ſolem philoſophus probabit: quantus ſit, mathematicus, qui uſu quodam & exercitatione procedit: ſed ut procedat, impetranda illi quædam principia ſunt. Non eſt autem ars ſui juris, cui precarium fundamentum eſt. Philoſophia nil ab alio petit, totum opus à ſolo excitat. Mathematica (ut ita dicam) ſuperficiaria eſt, in alieno ædificat, aliena accipit principia, quorum beneficio ad ulteriora perveniat: ſi per ſe iret ad verum, ſi totius mundi naturam poſſet comprehendere, dicerem multum collaturam mentibus noſtris quæ tractatu cæleſtium creſcunt, trahuntque aliquid ex illo. Vna re conſummatur animus, ſcientia bonorum ac malorum immutabili, quæ ſoli philoſophiæ competit. Nulla autem ars alia de bonis ac malis quærit. Singulas habet circumire virtutes. Fortitudo contemptrix timendorum eſt: terribilia, & ſub jugum libertatem noſtram mittentia, deſpicit, provocat, frangit: nunquid ergo hanc liberalia ſtudia corroborant? Fides ſanctiſſimum humani pectoris bonum eſt, nulla neceſſitate ad fallendum cogitur, nullo corrumpitur præmio. Vre, inquit, cæde, occide, non prodam: ſed quo magis ſecreta quæret dolor, hoc illa altius condam. numquid liberalia ſtudia hos animos facere poſſunt? Temperantia voluptatibus imperat: alias odit atque abigit, alias diſpenſat, & ad ſanum modum redigit, nec unquam ad illas propter ipſas venit. Scit optimum eſſe modum cupitorum,

non

non quantum velis, ſed quantum debeas, ſumere. Humanitas vetat ſuperbum eſſe adverſus ſocios, vetat avarum: verbis, rebus, affectibus comem ſe, facilemque omnibus præſtat: nullum alienum malum putat, bonum autem ſuum id maxime, quod alicui bono futurum eſt, amat. nunquid liberalia ſtudia hos mores præcipiunt? non magis quam ſimplicitatem ac modeſtiam, ac frugalitatem, ac parſimoniam: non magis quam clementiam, quæ alieno ſanguini tanquam ſuo parcit, & ſcit homini non eſſe homine prodige utendum. Cum dicatis, inquit, ſine liberalibus ſtudiis ad virtutem non perveniri, quemadmodum negatis illa nil conferre virtuti? quia nec ſine cibo ad virtutem pervenitur, cibus tamen ad virtutem non pertinet. Ligna nihil navi conferunt, quamvis non fiat navis ſine lignis. Non eſt, inquam, cur aliquid putes ejus adjutorio fieri, ſine quo non poteſt fieri. Poteſt quidem etiam illud dici, ſine liberalibus ſtudiis veniri ad ſapientiam poſſe: quamvis enim virtus diſcenda ſit, tamen non per hæc diſcitur. Quid eſt autem, quare exiſtimem, non futurum ſapientem eum qui litteras neſcit: cum ſapientia non ſit in litteris? Res tradit, non verba: & neſcio an certior memoria ſit, quæ nullum extra ſe ſubſidium habet. Magna & ſpatioſa res eſt, ſapientia: vacuo illi loco opus eſt: de divinis humaniſque diſcendum eſt: de præteritis, de futuris, de caducis, de æternis, de tempore: de quo uno vide quam multa quærantur. Primum, an per ſe ſit aliquid: deinde, an aliquid ante tempus ſit: ſi tempus cum mundo cœpit, an & ante mundum, quia fuerit aliquid, fuerit & tempus. Innumerabiles quæſtiones ſunt de animo tantum: unde ſit, qualis ſit, quando eſſe incipiat, quamdiu ſit: an aliunde alio tranſeat, & domicilium mutet, ad alias animalium formas, alias-

que

que conjectus: an non amplius quam semel serviat; & emissus vagetur in toto: utrum corpus sit, an non sit: quid sit facturus, cum per nos aliquid facere desierit: quomodo libertate sua usurus, cum ex hac effugerit cavea: an obliviscatur priorum, & illic nosse se incipiat, postquam de corpore abductus in sublime secessit. Quamcumque partem rerum humanarum divinarumque comprehenderis, ingenti copia quærendorum ac discendorum fatigaberis. Hæc tam multa, tam magna, ut habere possint liberum hospitium, supervacua ex animo tollenda sunt. Non dabit se in has angustias virtus. laxum spatium res magna desiderat. expellantur omnia: totum pectus illi vacet. At enim delectat artium notitia multarum. Tantum itaque ex illis retineamus, quantum est necessarium. An tu existimas reprehendendum, qui supervacua usu sibi comparat, & pretiosarum rerum pompam in domo explicat? non putas eum, qui occupatus est in supervacua litterarum supellectile? Plus scire velle quam sit satis, intemperantiæ genus est. Quid, quod ista liberalium artium consectatio molestos, verbosos, intempestivos, sibi placentes facit, & ideo non discentes necessaria, quia supervacua didicerunt? Quattuor millia librorum Didymus grammaticus scripsit: miser, si tam multa supervacua legisset. In his libris de patria Homeri quæritur, in his de Æneæ matre vera: in his libidinosior Anacreon, an ebriosior vixerit: in his, an Sappho publica fuerit: & alia, quæ erant dediscenda, si scires. I nunc, & longam esse vitam nega. Sed ad nostros quoque cum perveneris, ostendam multa securibus recidenda. Magno impendio temporum, magna alienarum aurium molestia, laudatio hæc constat: O hominem litteratum! Simus hoc titulo rusticiore contenti: O virum bonum! Itane

est?

est? annales evolvam omnium gentium, & quis primus carmina scripserit, quæram: quantum temporis inter Orphea intersit & Homerum, cum fastos non habeam, computabo: & Aristarchi notas, quibus aliena carmina compunxit, recognoscam: & ætatem in syllabis conteram. Itane in geometriæ pulvere hærebo? Adeo mihi præceptum illud salutare excidit: Tempori parce? Hæc sciam, ut quid ignorem? Appion grammaticus qui sub C. Cæsare tota circumlatus est Græcia, & in nomen Homeri ab omnibus civitatibus adoptatus, ajebat: Homerum utraque materia consummata, & Odyssea, & Iliade, principium adjecisse operi suo, quo bellum Troianum complexus est. Hujus rei argumentum afferebat, quod duas litteras in primo versu posuisset ex industria librorum suorum numerum continentes. Talia sciat oportet, qui multa vult scire. Non vis cogitare, quantum temporis tibi auferat mala valetudo, quantum occupatio publica, quantum occupatio privata, quantum occupatio quotidiana, quantum somnus. metire ætatem tuam: tam multa non capit. De liberalibus studiis loquor: philosophi quantum habent supervacui? quantum ab usu recedentis? Ipsi quoque ad syllabarum distinctiones, & conjunctionum ac præpositionum proprietates descenderunt, & invidere grammaticis, invidere geometris. Quidquid in illorum artibus supervacuum erat, transtulere in suam. Sic effectum est, ut diligentius sciant loqui, quam vivere. Audi, quantum mali faciat nimia subtilitas, & quam infesta veritati sit. Protagoras ait, de omni re in utramque partem disputari posse, ex æquo. & de hac ipsa, an omnis res in utramque partem disputabilis sit. Nausiphanes ait, ex his quæ videntur esse, nihil magis esse, quam non esse. Parmenides ait, ex

his quæ videntur, nihil esse in universum. Zenon Eleates omnia negotia de negotio dejecit: ait nihil esse. Circa eadem fere Pyrrhonii versantur, & Megarici, & Eretrici, & Academici, qui novam induxerunt scientiam, nihil scire. Hæc omnia in illum supervacuum studiorum liberalium gregem conjice. Illi mihi non profuturam scientiam tradunt, hi spem omnis scientiæ eripiunt: satius est supervacua scire, quam nihil. Illi non præferunt lumen, per quod acies dirigatur ad verum: hi oculos mihi effodiunt. Si Protagoræ credo, nihil in rerum natura est, nisi dubium: si Nausiphani, hoc unum certum est, nihil esse certi: si Parmenidi, nihil est præter unum: si Zenoni, ne unum quidem. Quid ergo nos sumus? quid ista quæ nos circumstant, alunt, sustinent? Tota rerum natura umbra est, aut inanis, aut fallax. Non facile dixerim, utrum magis irascar illis, qui nos nihil scire voluerunt: an illis, qui ne hoc quidem nobis reliquerunt, nihil scire.

Epist. LXXXIX.

Philosophiæ & Sapientiæ discrimen: & illius divisio varia, partiumque iterum divisio, & descriptio. Monitum deinde, hæc & talia ad mores atque animum referenda: & obiter in male divites invehitur, luxumque simul & avaritiam castigat.

Rem utilem desideras, & ad sapientiam properanti utique necessariam, dividi philosophiam, & ingens corpus ejus in membra disponi. Facilius enim per partes in cognitionem totius adducimur. Vtinam quemadmodum universi mundi facies in conspectum venit, ita philosophia tota nobis posset occurrere, simillimum mundo spectaculum! Profecto enim omnes mortales in admiratio-

mirationem ſui raperet, relictis his quæ nunc magna, magnorum ignorantia, credimus. Sed quia contingere hoc non poteſt, ſic erit à nobis adſpicienda, quemadmodum mundi ſecreta cernuntur. Sapientis quidem animus totam molem ejus amplectitur, nec minus illam velociter obit, quam cælum acies noſtra: nobis autem, quibus perrumpenda caligo eſt, & quorum viſus in proximo deficit, ſingula quæque oſtendi facilius poſſunt, univerſi nondum capacibus. Faciam ergo quod exigis, & philoſophiam in partes, non in fruſta, dividam. Dividi enim illam, non concidi, utile eſt. nam comprehendere, quemadmodum maxima, ita minima, difficile eſt. Deſcribitur in tribus populus, in centurias exercitus. Quidquid in majus crevit, facilius agnoſcitur, ſi diſceſſit in partes: quas (ut dixi) innumerabiles eſſe, & parvas, non oportet. Idem enim vitii habet nimia, quod nulla diviſio: ſimile confuſo eſt, quidquid uſque in pulverem ſectum eſt. Primum itaque, ſicut videtur, tibi dicam, inter ſapientiam & philoſophiam quid interſit. Sapientia perfectum bonum eſt mentis humanæ: philoſophia ſapientiæ amor eſt & affectatio. Hæc oſtendit, quo illa pervenit. Philoſophia unde dicta ſit, apparet: ipſo enim nomine fatetur. Quidam ſapientiam ita finierunt, ut dicerent eam divinorum & humanorum ſcientiam. Quidam ita: Sapientia eſt, noſſe divina & humana, & horum cauſſas. Supervacua mihi videtur hæc adjectio, quia cauſſæ divinorum humanorumque partes ſunt. Philoſophiam quoque fuerunt qui aliter atque aliter definirent. alii, ſtudium illam virtutis eſſe dixerunt; alii, ſtudium corrigendæ mentis. A quibuſdam dicta eſt, appetitio rectæ rationis. Illud quaſi conſtet, aliquid inter philoſophiam & ſapientiam [illegible]eſſe. Neque enim fieri

poteſt,

potest, ut idem sit quod affectatur, & quod affectat. Quomodo multum inter avaritiam & pecuniam interest, cum illa cupiat, hæc concupiscatur: sic inter philosophiam & sapientiam. Hæc enim illius effectus, & præmium est: illa venit, ad hanc itur. Sapientia est, quam Græci σοφίαν vocant. Hoc verbo quoque Romani utebantur, sicut philosophia nunc quoque utuntur. Quod & togatæ tibi antiquæ probabunt, & inscriptus Dossenni monumento titulus:

Hospes resiste, & sophiam Dossenni lege.

Quidam ex nostris, quamvis philosophia studium virtutis esset, & hæc peteretur, illa peteret, tamen non putaverunt illas distrahi posse. Nam nec philosophia sine virtute est, nec sine philosophia virtus est. Philosophia studium virtutis est, sed per ipsam virtutem: nec virtus autem esse sine studio sui potest, nec virtutis studium sine ipsa. Non enim quemadmodum in his qui aliquid ex distanti loco ferire conantur, alibi est qui petit, alibi quod petitur: nec quemadmodum itinera quæ ad urbes perducunt, extra ipsas sunt. ad virtutem venitur per ipsam. Cohærent ergo inter se philosophia, virtusque. Philosophiæ tres partes esse dixerunt & maximi & plurimi auctores: Moralem, Naturalem, & Rationalem. Prima componit animum, secunda rerum naturam scrutatur, tertia proprietates verborum exigit, & structuram, & argumentationes, ne pro vero falsa surrepant. Ceterum inventi sunt, & qui in pauciora philosophiam, & qui in plura diducerent. Quidam ex Peripateticis quartam partem adjecerunt, Civilem: quia quamdam propriam exercitationem desideret, & circa aliam materiam occupata sit. Quidam adjecerunt his partem, quam Græci οἰκονομικὴν vocant, admini[illegible]dæ rei familiaris scientiam.

tiam. Quidam & de generibus vitæ locum ſeparaverunt. Nihil autem horum in illa parte morali non reperitur. Epicurei duas partes philoſophiæ putaverunt eſſe, Naturalem atque Moralem: Rationalem removerunt. Deinde cum ipſis rebus cogerentur ambigua ſecernere, falſa ſub ſpecie veri latentia coarguere, ipſi quoque locum, quem De judicio & regula appellant, alio nomine rationalem induxerunt: ſed eum acceſſionem eſſe naturalis partis exiſtimant. Cyreniaci naturalia cum rationalibus ſuſtulerunt, & contenti fuerunt moralibus: ſed hi quoque qui removent, aliter inducunt. In quinque enim partes moralia dividunt: ut una ſit de fugiendis & expetendis, altera de affectibus, tertia de actionibus, quarta de cauſſis, quinta de argumentis. Cauſſæ rerum ex naturali parte ſunt, argumenta ex rationali, actiones ex morali. Ariſto Chius non tantum ſupervacuas eſſe dixit naturalem & rationalem, ſed etiam contrarias: moralem quoque, quam ſolam reliquerat, circumcidit. Nam eum locum qui monitiones continet, ſuſtulit, & pædagogi eſſe dixit, non philoſophi: tanquam quidquam aliud ſit ſapiens, quam humani generis pædagogus. Ergo cum tripertita ſit philoſophia, moralem ejus partem primum incipiamus diſponere. Quam in tria rurſus dividi placuit: ut prima eſſet inſpectio ſuum cuique diſtribuens, & æſtimans quanto quidque dignum ſit, maxime utilis. quid enim eſt tam neceſſarium, quam pretia rebus imponere? Secunda de impetu: tertia de actionibus. Primum enim eſt, ut quanti quidque ſit, judices: ſecundum, ut impetum ad illa capias ordinatum temperatumque: tertium, ut inter impetum tuum, actionemque conveniat, ut in omnibus iſtis tibi ipſi conſentias. Quidquid ex his tribus defuerit, turbat & cetera.

cetera. Quid enim prodest, intus æstimata habere omnia, si sis impetu nimius? Quid prodest impetus repressisse, & habere cupiditates in tua potestate, si in ipsa rerum actione tempora ignores, nec scias quando quidque, & ubi, & quemadmodum agi debeat? Aliud est enim, dignitates & pretia rerum nosse: aliud articulos: aliud impetus refrænare, & ad agenda ire, non ruere. Tunc ergo vita sibi concors est, ubi actio non destituit impetum. Impetus ex dignitate rei cujusque concipitur, perinde remissus acriorve, prout illa digna est peti. Naturalis pars philosophiæ in duo scinditur: Corporalia, & Incorporalia. Vtraque dividuntur in suos, ut ita dicam, gradus. Corporum locus in hos primum, in ea quæ faciunt, & quæ ex his gignuntur: gignuntur autem elementa. Ipse elementi locus, ut quidam putant, simplex est: ut quidam, in materiam, & caussam omnia moventem, & elementa dividitur. Superest ut rationalem partem philosophiæ dividamus. Omnis oratio aut continua est, aut inter respondentem & interrogantem divisa. Hanc διαλεκτικὴν, illam ῥητορικὴν placuit vocari. hæc, verba curat, & sensus, & ordinem. Διαλεκτικὴ in duas partes dividitur: in verba, & significationes: id est, in res quæ dicuntur, & vocabula quibus dicuntur. Ingens deinde sequitur utriusque divisio. Itaque hoc loco finem faciam:

—— Et summa sequar fastigia rerum.

Alioqui si voluero facere partium partes, quæstionum liber fiet. Hæc, Lucili virorum optime, quo minus legas non deterreo: dummodo quidquid legeris, ad mores statim referas. Illos compesce, marcentia in te excita, soluta constringe, contumacia doma, cupiditates tuas publicasque, quantum potes, vexa: & istis dicentibus, Quousque eadem?

dem? responde, Ego debeo dicere, Quousque eadem peccabitis? Remedia ante vultis, quam vitia desinere. ego vero eo magis dicam, & quia recusatis, perseverabo. Tunc incipit medicina proficere, ubi in corpore alienato dolorem tactus expressit. Dicam etiam invitis profutura. Aliquando aliqua ad vos non blanda vox veniet: & quia verum singuli audire non vultis, publice audite. Quousque fines possessionum propagabitis? ager uni domino, qui populum cepit, angustus est. Quousque arationes vestras porrigetis, ne provinciarum quidem satione contenti circumscribere prædiorum modum? Illustrium fluminum per privatum decursus, & amnes magni, magnarumque gentium termini, usque ad ostium à fonte, vestri sunt. Hoc quoque parum est, nisi latifundiis vestris maria cinxistis: nisi trans Hadrianum, & Ionium, Ægæumque, vester villicus regnet: nisi insulæ, ducum domicilia magnorum, inter vilissima rerum numerentur. Quam vultis, late possidete: sit fundus, quod aliquando imperium vocabatur: facite vestrum quidquid potestis, dum plus sit alieni. Nunc vobiscum loquor, quorum æque spatiose luxuria, quam illorum avaritia diffunditur. Vobis dico; Quousque nullus erit lacus, cui non villarum vestrarum fastigia immineant? nullum flumen, cujus non ripas ædificia vestra prætexant? Vbicumque scatebunt aquarum calentium venæ, ibi nova diversoria luxuriæ excitabuntur. Vbicumque in aliquem sinum littus curvabitur, vos protinus fundamenta jacietis, nec contenti solo, nisi quod manu feceritis, maria agetis introrsus. Omnibus licet locis tecta vestra splendeant, alicubi imposita montibus, in vastum terrarum marisque prospectum, alicubi ex plano in altitudinem montium educta: cum multa ædificaveritis, cum ingentia; tamen

tamen & singula corpora estis, & parvula. Quid prosunt multa cubicula? in uno jacetis. Non est vestrum, ubicumque non estis. Ad vos deinde transeo, quorum profunda & insatiabilis gula, hinc maria scrutatur, hinc terras. Alia hamis, alia laqueis, alia retium variis generibus cum magno labore persequitur: nullis animalibus, nisi ex fastidio, pax est. Quantulum enim ex istis epulis, quæ per tot comparatis manus, fesso voluptatibus ore libatis? quantulum ex ista fera, periculose capta, dominus crudus ac nauseans gustat? quantulum ex tot conchyliis, tam longe advectis, per istum stomachum inexplebilem labitur? infelices etiam, quod non intelligitis, vos majorem famem habere, quam ventrem. Hæc aliis dic: ut dum dicis, audias ipse. Scribe: ut dum scripseris, legas; omnia ad mores, & ad sedandam rabiem affectuum referens. Stude, non ut plus aliquid scias, sed ut melius.

EPIST. XC.

Philosophiæ laus. ea vitam formavit, consortia & imperia instituit, leges & jura dedit. An etiam artes vitæ utiles, ut fabricam, marmorariam, metallariam, vestiariam, aliasque? Negat ipse, contra Posidonium, & inferiora hæc majestate illius esse; & multa horum supervacua. Non corporis, sed animi negotium illa gerit, & gessit. Rudi etiam sæculo, an fuere Sapientes? Non, sed Sapientibus similes, beneficio non Doctrinæ, sed Naturæ. Multa in his bona, & scientiæ aut vitæ fructuosa.

QVis dubitare, mi Lucili, potest, quin Deorum immortalium munus sit, quod vivimus: philosophiæ, quod bene vivimus? Itaque tanto plus nos debere huic, quam diis, quanto majus beneficium

cium eſt bona vita, quam vita? Pro certo deberetur, niſi ipſam Dii philoſophiam tribuiſſent: cujus ſcientiam nulli dederunt, facultatem omnibus. Nam ſi hanc quoque bonum vulgare feciſſent, & prudentes naſceremur; ſapientia quod in ſe optimum habet perdidiſſet, quod inter fortuita non eſt. Nunc enim hoc in illa pretioſum atque magnificum eſt, quod non obvenit, quod illam ſibi quiſque debet, quod non ab alio petitur. Quid haberes, quod in philoſophia ſuſpiceres, ſi beneficiaria res eſſet? Hujus opus unum eſt, de divinis humaniſque verum invenire: ab hac nunquam recedit juſtitia, pietas, religio, & omnis alius comitatus virtutum conſertarum, & inter ſe cohærentium. Hæc docuit colere divina, humana diligere, & penes Deos imperium eſſe, & inter homines conſortium: quod aliquamdiu inviolatum manſit, antequam ſocietatem avaritia diſtraxit, & paupertatis cauſſa etiam his, quos fecit locupletiſſimos, fuit. Deſierunt enim omnia poſſidere, dum volunt propria. Sed primi mortalium, quique ex his geniti, naturam incorrupti ſequebantur, eamdem habebant & ducem, & legem, commiſſi melioris arbitrio. Naturæ eſt enim, potioribus deteriora ſubmittere. Mutis quidem gregibus aut maxima corpora præſunt, aut vehementiſſima. Non præcedit armenta degener taurus, ſed qui magnitudine ac toris ceteros mares vicit: elephantorum gregem excelſiſſimus ducit: inter homines, pro ſummo eſt optimus. Animo itaque rector eligebatur. ideoque ſumma felicitas erat gentium: in quibus non poterat potentior eſſe, niſi melior. Tantum enim quantum vult poteſt, qui ſe, niſi quod debet, non putat poſſe. Illo ergo ſæculo, quod aureum perhibetur, penes ſapientes fuiſſe regnum Poſidonius judicat. Hi continebant manus, & in-

firmiores à validioribus tuebantur: suadebant, dissuadebantque, & utilia atque inutilia monstrabant. Horum prudentia, ne quid deesset suis, providebat; fortitudo arcebat pericula; beneficentia augebat ornabatque subjectos. Officium erat imperare, non regnum. Nemo quantum posset adversus eos experiebatur, per quos cœperat posse. Nec erat cuiquam aut animus in injuriam, aut caussa: cum bene imperanti bene pareretur, nihilque rex majus minari male parentibus posset, quam ut abiret è regno. Sed postquam, surrepentibus vitiis, in tyrannidem regna versa sunt: opus esse cœpit legibus, quas & ipsas inter initia tulere sapientes. Solon, qui Athenas æquo jure fundavit, inter septem ævi sapientia notos. Lycurgum si eadem ætas tulisset, sacro illi numero accessisset octavus. Zaleuci leges Charondæque laudantur. hi non in foro, nec in consultorum atrio, sed in Pythagoræ tacito illo sanctoque secessu didicerunt jura, quæ florenti tunc Siciliæ, & per Italiam Græciæ ponerent. Hactenus Posidonio assentior: artes quidem à philosophia inventas, quibus in quotidiano usu vita utitur, non concesserim, nec illam fabricæ assertam gloriam. Illa, inquit, sparsos & casulis tectos, aut aliqua rupe suffossa, aut exesæ arboris trunco, docuit tecta moliri. Ego vero philosophiam judico, non magis excogitasse has machinationes tectorum supra tecta surgentium, & urbes prementium, quam vivaria piscium in hoc clausa, ut tempestatum pericula non adiret gula, & quamvis acerrime pelago sæviente, haberet luxuria portus suos, in quibus distinctos piscium greges saginaret. Quid ais? Philosophia docuit homines habere clavem & seram? & quid aliud erat, avaritiæ signum dare? Philosophia hæc, cum tanto habitantium periculo, imminentia tecta suspendit?

pendit? Parum enim erat fortuitis tegi, & sine arte & difficultate naturale sibi invenire aliquod receptaculum. Mihi crede, felix illud sæculum ante architectonas fuit. Ista nata sunt, jam nascente luxuria; in quadratum tigna decidere, & ferro per designata currente, certa manu trabem scindere.

Nam primi cuneis scindebant fissile lignum.

Non enim tecta cænationi, epulum recepturæ, parabantur: nec in hunc usum pinus aut abies deferebatur longo vehiculorum ordine, vicis intrementibus, ut ex illa lacunaria auro gravia penderent. Furcæ utrimque suspensæ fulciebant casam: spissatis ramalibus, ac fronde congesta, & in proclive disposita, decursus imbribus quamvis magnis erat. Sub his tectis habitavere securi. Culmus liberos texit: sub marmore atque auro servitus habitat. In illo quoq; dissentio à Posidonio, quod ferramenta fabrilia excogitata à sapientibus viris judicat. Isto enim modo dicat, licet, sapientes, per quos

Tunc laqueis captare feras, & fallere visco
Inventum, & magnos canibus circumdare saltus.

Omnia enim ista sagacitas hominum, non sapientia invenit. In hoc quoque dissentio, sapientes fuisse, qui ferri metalla & æris invenerunt: cum incendio silvarum adusta tellus, in summo venas jacentes liquefacta fudisset. Ista tales inveniunt, quales colunt. Ne illa quidem tam subtilis quæstio mihi videtur, quam Posidonio: Vtrum malleus in usu esse prius, an forcipes cœperint. Vtraque invenit aliquis exercitati ingenii, acuti, non magni, nec elati, & quidquid aliud corpore incurvato, & animo humum spectante, quærendum est. Sapiens facilis victu fuit. quid ni? cum hoc quoque sæculo esse quam expeditissimus cupiat? Quomodo, oro te, convenit, ut Diogenem mireris, & Dædalum? Vter ex his sapiens tibi videtur? qui serram com-

mentus est? an ille, qui cum vidisset puerum cava manu bibentem aquam, fregit protinus exemptum è perula calicem, hac objurgatione sui: Quam diu homo stultus supervacuas sarcinulas habui? qui se complicuit in dolio, & in eo cubitavit? Hodie utrum tandem sapientiorem putas, qui invenit quemadmodum in immensam altitudinem crocum latentibus fistulis exprimat; qui Euripos subito aquarum impetu implet, aut siccat; versatilia cœnationum laquearia ita coagmentat, ut subinde alia facies atque alia succedat, & toties tecta, quoties fercula mutentur? an eum, qui & aliis & sibi hoc monstrat, quam nihil nobis natura durum ac difficile imperaverit? Posse nos habitare sine marmorario fabro, posse nos vestitos esse sine commercio Serum, posse nos habere usibus nostris necessaria, si contenti fuerimus his, quæ terra posuit in summo? Quem si audire humanum genus voluerit, tam supervacuum sciet sibi coquum esse, quam militem. Illi sapientes fuerunt, aut certe sapientibus similes, quibus expedita erat tutela corporis. Simplici cura constant necessaria: in delicias laboratur. Non desiderabis artifices, si sequere naturam. illa noluit esse districtos: ad quæcumque nos cogebat, instruxit. Frigus intolerabile est corpori nudo. Quid ergo? nunquid non pelles ferarum, & aliorum animalium, à frigore satis abundeque defendere queunt? non corticibus arborum pleræque gentes tegunt corpora? non avium plumæ in usum vestis conferuntur? non hodieque magna Scytharum pars, tergis vulpium induitur ac murium, quæ tactu mollia, & impenetrabilia ventis sunt? Opus est tamen calorem solis æstivi umbra crassiore propellere. Quid ergo? non vetustas multa abdidit loca, quæ vel injuria temporis, vel alio quolibet casu excavata in specum recesse-

runt?

runt? Quid ergo? non quamlibit virgeam cratem texuerunt manu, & vili obleverunt luto, deinde stipula aliisque silvestribus operuere fastigium, & pluviis per devexa labentibus hiemem transiere securi? Quid ergo? non in defosso latent Syrticæ gentes? quibus propter nimios solis ardores, nullum tegumentum satis repellendis caloribus solidum est, nisi ipsa arens humus. Non fuit tam inimica natura, ut cum omnibus aliis animalibus facilem actum vitæ daret, homo solus non posset sine tot artibus vivere. Nihil horum ab illa nobis imperatum est, nihil ægre quærendum, ut possit vita produci. Ad parata nati sumus: nos omnia nobis difficilia facilium fastidio fecimus. Tecta tegumentaque, & fomenta corporum, & cibi, & quæ nunc ingens negotium facta sunt, obvia erant, & gratuita, & opera levi parabilia: modus enim omnium, prout postulabat necessitas, erat: nos ista pretiosa, nos mira, nos magnis multisque conquirenda artibus fecimus. Sufficit ad id natura, quod poscit. A natura luxuria descivit. quæ quotidie seipsam incitat, & tot sæculis crescit, & ingenio adjuvat vitia. Primo supervacua cœpit concupiscere, inde contraria, novissime corpori animum addixit, & illius deservire libidini jussit. Omnes istæ artes, quibus aut excitatur civitas, aut strepit, corporis negotium gerunt: cui omnia olim tanquam servo præstabantur, nunc tanquam domino parantur. Itaque hinc textorum, hinc fabrorum officinæ sunt, hinc odores coquentium, hinc molles corporis motus docentium, mollesque cantus & infractos. Recessit enim ille naturalis modus, desideria ope necessaria finiens: jam rusticitatis & miseriæ est, velle quantum sat est. Incredibile est, mi Lucili, quam facile etiam magnos viros dulcedo orationis abducat à vero. Ecce

Posidonius, ut mea fert opinio, unus ex iis qui plurimum philosophiæ contulerunt, dum vult describere primum, quemadmodum alia torqueantur fila, alia ex molli solutoque ducantur: deinde quemadmodum tela suspensis ponderibus rectum stamen extendat, quemadmodum subtemen insertum, quod duritiam utrimque comprimentis tramæ remolliat, spata coire cogantur & jungi: textricum quoque artem à sapientibus dixit inventam, oblitus postea repertum hoc subtilius genus, in quo

Tela jugo juncta est, stamen secernit arundo.
Inseritur medium radiis subtemen acutis,
Quod lato feriunt insecti pectine dentes.

Quid si contigisset illi videre has nostri temporis telas, quibus vestis nihil celatura conficitur, in qua non dico nullum corpori auxilium, sed nullum pudori est? Transit deinde ad agricolas, nec minus facunde describit proscissum aratro solum, & iteratum, quo solutior terra facilius pateat radicibus: tum sparsa semina, & collectas manu herbas, ne quid fortuitum & agreste succrescat, quod necet segetem. Hoc quoque opus ait esse sapientium: tanquam non nunc quoque plurima cultores agrorum nova inveniant, per quæ fertilitas augeatur. Deinde non est contentus his artibus, sed in pistrinum sapientem submittit. Narrat enim, quemadmodum, rerum naturam imitatus, panem cœpit facere. Receptas, inquit, in os fruges, concurrens inter se duritia dentium frangit, & quidquid excidit, ad eosdem dentes lingua refertur: tunc vero salivæ miscetur, ut facilius per fauces lubricas transeat. Cum pervenit in ventrem, aqualiculi fervore concoquitur, tunc demum corpori accedit. Hoc aliquis secutus exemplar, lapidem asperum aspero imposuit, ad similitudinem dentium,

dentium, quorum pars immobilis motum alterius exſpectat: deinde utriuſque attritu grana franguntur, & ſæpius regeruntur, donec ad minutiam frequenter trita redigantur. Tunc farinam aqua ſparſit, & aſſidua tractatione perdomuit, finxitque panem: quem primo cinis calidus, & fervens teſta percoxit: deinde furni paullatim reperti, & alia genera, quorum fervor ſerviret arbitrio. Non multum abfuit, quin ſutrinum quoque inventum à ſapientibus diceret. Omnia iſta ratio quidem, ſed non recta ratio commenta eſt. Hominis enim, non ſapientis inventa ſunt: tam mehercules quam navigia, quibus amnes, quibusque maria tranſimus, aptatis ad excipiendum ventorum impetum velis, & additis à tergo gubernaculis, quæ huc atque illuc curſum navigii torqueant: & exemplum à piſcibus tractum eſt, qui cauda reguntur, & levi ejus in utrumque momento velocitatem ſuam flectunt. Omnia hæc quidem, inquit, ſapiens invenit: ſed minora, quam ut ipſe tractaret, ſordidioribus miniſtris dedit. Imo non ab aliis excogitata iſta ſunt, quam à quibus hodieque curantur. Quædam noſtra demum prodiſſe memoria ſcimus: ut ſpeculariorum uſum, perlucente teſta, clarum tranſmittentium lumen: ut ſuſpenſuras balneorum, & impreſſos parietibus tubos, per quos circumfunderetur calor, qui ima ſimul & ſumma foveret æqualiter. Quid loquar marmora, quibus templa, quibus domus fulgent? Quid lapideas moles in rotundum ac leve formatas, quibus porticus & capacia populorum tecta ſuſcipimus? Quid verborum notas, quibus quamvis citata excipitur oratio, & celeritatem linguæ manus ſequitur? Viliſſimorum mancipiorum iſta commenta ſunt: ſapientia altius ſedet, nec manus edocet; animorum magiſtra eſt. Vis ſcire, quid illa eruerit, quidve

effecerit? Non indecoros corporis motus, nec varios per tubam ac tibiam cantus, quibus exceptus spiritus, aut in exitu, aut in transitu, formatur in vocem: non arma, nec muros, nec bella: utilia molitur, paci favet, & genus humanum ad concordiam vocat. Non est, inquam, instrumentorum ad usus necessarios opifex. quid illi tam parvula assignas? artificem vides vitæ. Alias quidem artes sub dominio habet. nam cui vita, illi vitæ quoque ornamenta serviunt: ceterum ad beatum statum tendit, illo ducit, illo vias aperit. Quæ sint mala, quæ videantur, ostendit: vanitatem exuit mentibus, dat magnitudinem solidam: inflatam vero, & ex inani speciosam reprimit: nec ignorari sinit, inter magna quid intersit & tumida: totius naturæ notitiam, ac suæ tradit. Quid sint dii, qualesque, declarat: quid inferi, quid lares & genii. Quid in secundam numinum formam animæ perpetuæ, ubi consistant, quid agant quid possint, quid velint. Hæc ejus initiamenta sunt, per quæ non municipale sacrum, sed ingens omnium deorum templum mundus iste reseratur: cujus vera simulacra, veras que facies cernendas mentibus protulit. nam ad spectacula tam magna hebes visus est. ad initia deinde rerum redit, & æternam rationem toti inditam, & vim omnium seminum singula proprie figurantem. Tum de animo cœpit inquirere, unde esset, ubi, quamdiu, in quot membra divisus. Deinde à corporalibus se ad incorporalia transtulit, veritatemque & argumenta ejus excussit: post hæc, quemadmodum discernerentur vitæ ac necis ambigua: in utraque enim falsa veris immixta sunt. Non abduxit, inquam, se, ut Posidonio videtur, ab istis artibus sapiens, sed ad illas omnino non venit. Nihil enim dignum inventu judicasset, quod non erat dignum perpe-

perpetuo usu judicaturus. ponenda non sumeret. Anacharsis, inquit, invenit rotam figuli, cujus circuitu vasa formantur. Dein quia apud Homerum invenitur figuli rota, mavult videri versus falsos esse, quam fabulam. Ego nec Anacharsin hujus rei fuisse auctorem contendo: & si fuit, sapiens quidem hoc invenit, sed non tanquam sapiens: sicut multa sapientes faciunt, qua homines sunt, non qua sapientes. Puta velocissimum esse sapientem: cursu omnes anteibit, qua velox est, non qua sapiens. Cuperem Posidonio aliquem vitrarium ostendere, qui spiritu vitrum in habitus plurimos format, qui vix diligenti manu effingerentur. Hæc inventa sunt, postquam sapientem invenire desivimus. Democritus, inquit, invenisse dicitur fornicem, ut lapidum curvatura paularim inclinatorum medio saxo alligaretur. Hoc dicam falsum esse. Necesse est enim ante Democritum, & pontes, & portas fuisse, quarum fere summa curvantur. Excidit porro vobis, eumdem Democritum invenisse, quemadmodum ebur poliretur, quemadmodum decoctus calculus in smaragdum converteretur, qua hodieque coctura inventi lapides coctiles colorantur. Ista sapiens licet invenerit, non qua sapiens erat, invenit. multa enim facit, quæ ab imprudentissimis aut æque fieri videmus, aut peritius, aut exercitatius. Quid sapiens investigaverit, quid in lucem protraxerit, quæris? Primum rerum naturam, quam non ut cetera animalia oculis secutus est, tardis ad divina. Deinde vitæ legem, quam ad universa direxit: nec nosse tantum, sed sequi docuit deos, & accidentia non aliter excipere, quam imperata. Vetuit parere opinionibus falsis, & quanti quidque esset, vera æstimatione perpendit: damnavit mixtas pœnitentiæ voluptates. Et bona semper placitura laudavit, &

palam fecit, feliciſſimum eſſe, cui felicitate opus non eſt: potentiſſimum eſſe, qui ſe habet in poteſtate. Non de ea philoſophia loquor, quæ civem extra patriam poſuit, extra mundum deos, quæ virtutem donavit voluptati; ſed de illa, quæ nullum bonum putat, niſi quod honeſtum eſt; quæ nec hominis, nec fortunæ muneribus deleniri poteſt; cujus hoc pretium eſt, non poſſe pretio capi. Hanc philoſophiam fuiſſe illo rudi ſæculo, quo adhuc artificia deerant, & ipſo uſu diſcebant utilia, non credo: ſicut ante fortunata tempora, cum in medio jacerent beneficia naturæ promiſcue utenda, antequam avaritia atque luxuria diſſociavere mortales, & ad rapinam ex conſortio diſcurrere, non erant illi ſapientes viri, etiam ſi faciebant facienda ſapientibus. Statum quidem generis humani, non alium quisquam ſuſpexerit magis; nec ſi cui permittat Deus terrena formare, & dare gentibus mores, aliud probaverit, quam quod apud illos fuiſſe memoratur, apud quos

—— nulli ſubigebant arva coloni,
Nec ſignare quidem, aut partiri limite campum
Fas erat: in medium quærebant, ipſaque tellus
Omnia liberius, nullo poſcente, ferebat.

Quid hominum illo genere felicius? In commune rerum natura fruebantur: ſufficiebat illa, ut parens, in tutelam omnium: hæc erat publicarum opum ſecura poſſeſſio. Quid ni ego illud locupletiſſimum mortalium genus dixerim, in quo pauperem invenire non poſſes? Irrupit in res optime poſitas avaritia: & dum ſeducere aliquid cupit, atque in ſuum vertere, omnia fecit aliena, & in anguſtum ex immenſo redacta, paupertatem intulit, & multa concupiſcendo, omnia amiſit. Licet itaque velit nunc concurrere & reparare quod perdidit; licet agros agris adjiciat, vicinum vel pretio pellat

pellat æris, vel injuria; licet in provinciarum spatium rura dilatet, & possessionem vocet per suam longam peregrinationem: nulla nos finium propagatio eo reducet, unde discessimus. Cum omnia fecerimus, multum habebimus: universum habebamus. Terra ipsa fertilior erat illaborata, & in usus populorum non diripientium larga. Quidquid natura protulerat, id non minus invenisse, quam inventum monstrare alteri, voluptas erat: nec aut ulli superare poterat, aut deesse. inter concordes dividebatur. Nondum valentior imposuerat infirmiori manum, nondum avarus abscondendo quod sibi jaceret, alium necessariis quoque excluserat: par erat alterius, ac sui, cura. Arma cessabant, incruentæque humano sanguine manus, odium omne in feras verterant. Illi, quos aliquod nemus densum à sole protexerat, qui adversus sævitiam hiemis, aut imbris, vili receptaculo tuti sub fronde vivebant, placidas transigebant sine suspirio noctes. Sollicitudo nos in nostra purpura versat, & acerrimis excitat stimulis: mollem somnum illis dura tellus dabat. Non impendebant cælata laquearia: sed in aperto jacentes sidera superlabebantur, & insigne spectaculum noctium; mundus in præceps agebatur, silentio tantum opus ducens. tam interdiu illis, quam noctu, patebat prospectus hujus pulcherrimæ domus: libebat intueri signa, ex media cæli parte vergentia, rursus ex occulto alia surgentia. Quid ni juvaret vagari inter tam late sparsa miracula? At vos ad omnem tectorum pavetis sonum, & inter picturas vestras si quid increpuit, fugitis attoniti. Non habebant domos, instar urbium. Spiritus ac liber inter aperta flatus, & levis umbra rupis aut arboris, & perlucidi fontes, rivique non opere, nec fistula, nec ullo coacto itinere obsolefacti, sed sponte curren-

currentes, & prata sine arte formosa, inter hæc agreste domicilium, rustica positum manu. Hæc erat secundum naturam domus, in qua libebat habitare, nec ipsam, nec pro ipsa timentem: nunc magna pars nostri metus, tecta sunt. Sed quamvis egregia illis vita fuerit, & carens fraude, non fuere sapientes, quando hoc jam in opere maximo nomen est. Non tamen negaverim fuisse alti spiritus viros, & ut ita dicam, à diis recentes. neque enim dubium est, quin meliora mundus nondum effetus ediderit. Quemadmodum autem omnibus indoles fortior fuit, & ad labores paratior: ita non erant ingenia omnibus consummata. Non enim dat natura virtutem: ars est, bonum fieri. Illi quidem non aurum, nec argentum, nec perlucidos lapides ima terrarum fæce quærebant, parcebantque adhuc etiam mutis animalibus: tantum aberat, ut homo hominem non iratus, non timens, tantum spectaturus occideret. Nondum vestis illis erat picta, nondum texebatur aurum: adhuc non eruebatur. Quid ergo? ignorantia rerum, innocentes erant. multum autem interest, utrum peccare aliquis nolit, an nesciat. Deerat illis justitia, deerat prudentia, deerat temperantia ac fortitudo. Omnibus his virtutibus habebat similia quædam rudis vita: virtus non contingit animo, nisi instituto & edocto, & ad summum assidua exercitatione perducto. Ad hoc quidem, sed sine hoc nascimur: & in optimis quoque antequam erudias, virtutis materia, non virtus est.

Epist. XCI.

Lugdunensis coloniæ incendium triste, & subitum: ea injectione, cogitandum de inopinatis, & quæ homini possunt accidere. Ponit ante oculos incerta & fluxa hæc rerum: maxima & firmissima minui,

minui, mutari, subduci, terramotu, aquis, flammis. Omnia mortalia morte damnata esse. Ergo nec istam homini, nec infamiam timenda.

Liberalis noster nunc tristis est, nunciato incendio, quo Lugdunensis colonia exusta est. Movere hic casus quemlibet posset, nedum hominem patriæ suæ amantissimum. Quæ res efficit, ut firmitatem animi sui quærat, quam videlicet ad ea quæ timeri posse putabat, exercuit: hoc vero tam inopinatum malum, pæne inauditum, non miror si sine metu fuit, cum esset sine exemplo. Multas enim civitates incendium vexavit, nullam abstulit. Nam etiam ubi hostili manu in tecta ignis immissus est, multis locis deficit: & quamvis subinde excitetur, raro tamen sic cuncta depascitur, ut nihil ferro relinquat. Terrarum quoque vix umquam tam gravis & pernitiosus fuit motus, ut tota oppida everteret. Nunquam denique tam infestum ulli exarsit incendium, ut nihil alteri superesset incendio. Tot pulcherrima opera, quæ singula illustrate urbes singulas possent, una nox stravit; & in tanta pace, quantum ne bello quidem timeri potest, accidit. Quis hoc credat? ubique armis quiescentibus, cum toto orbe terrarum diffusa securitas sit, Lugdunum quod ostendebatur in Gallia, quæritur. Omnibus fortuna, quos publice afflixit, quod passuri erant, timere permisit: nulla res magna non aliquod habuit ruinæ suæ spatium: in hac, una nox fuit inter urbem maximam, & nullam. Denique diutius illam tibi perisse, quam periit, narro. Hæc omnia Liberalis nostri affectum inclinant, adversus sua firmum & erectum. nec sine caussa concussus est. Inexspectata plus aggravant: novitas adjicit calamitatibus pondus: nec quisquam mortalium non magis, quod etiam miratus

ratus est, doluit. Ideo nihil nobis improvisum esse debet. in omnia præmittendus est animus: cogitandumque, non quidquid solet, sed quidquid potest fieri. Quid enim est, quod non fortuna cum voluit, & florentissimo detrahat? quod non eo magis aggrediatur & quatiat, quo speciosius fulget? Quid illi arduum, quidve difficile est? non una via semper, ne tota quidem incurrit. Modo nostras in nos manus advocat, modo suis contenta viribus, invenit pericula sine auctore. Nullum tempus exceptum est: in ipsis voluptatibus caussæ doloris oriuntur. Bellum in media pace consurgit, & auxilia securitatis in metum transeunt: ex amico inimicus, hostis ex socio. In subitas tempestates, hibernisque majores, agitur æstiva tranquillitas. Sine hoste patimur hostilia: & cladis caussas, si alia deficiunt, nimia sibi felicitas invenit. Invadit temperatissimos morbus, validissimos phthisis, innocentissimos pœna, secretissimos tumultus. Eligit aliquid novi casus, per quod velut oblitis vires suas ingerat. Quidquid longa series, multis laboribus, multa Deum indulgentia struxit, id unus dies spargit ac dissipat. Longam moram dedit malis properantibus, qui diem dixit, horam, momentumque temporis, evertendis imperiis sufficere. Esset aliquod imbecillitatis nostræ solatium, rerumque nostrarum, si tam tarde perirent cuncta, quam fiunt: nunc incrementa lente exeunt, festinatur in damnum. Nihil privatim, nihil publice stabile est: tam hominum, quam urbium, fata volvuntur. Inter placidissima terror exsistit, nihilq;, extra tumultuantibus caussis, mala, unde minime exspectabantur, erumpunt. Quæ domesticis bellis steterant regna, quæ externis, impellente nullo ruunt. Quota quæque felicitatem civitas pertulit? Cogitanda ergo sunt omnia, & animus

mus adversus ea quæ possunt evenire, firmandus. Exsilia, tormenta, bella, morbos, naufragia meditare. potest te patriæ, potest patriam tibi casus eripere: potest te in solitudinem abjicere, potest hoc ipsum in quo turba suffocatur, fieri solitudo. Tota ante oculos sortis humanæ conditio ponatur: nec quantum frequenter evenit, sed quantum plurimum potest evenire, præsumamus animo, si nolumus opprimi, nec ullis inusitatis velut novis obstupefieri. In plenum cogitanda fortuna est: Quoties Asiæ, quoties Achaiæ urbes uno tremore ceciderunt? quot oppida in Syria? quot in Macedonia devorata sunt: Cyprum quoties vastavit hæc clades? quoties in se Paphus corruit? Frequenter nobis nunciati sunt totarum urbium interitus: & nos, inter quos frequenter ista nunciantur, quota pars omnium sumus? Consurgamus itaque adversus fortuita: & quidquid inciderit, sciamus non esse tam magnum, quam rumore jactetur. Civitas arsit opulenta, ornamentumque provinciarum, quibus & inserta erat, & excepta, uni tamen imposita, & huic non altissimo monti. Omnium istarum civitatum, quas nunc magnificas ac nobiles audis, vestigia quoque tempus eradet. Non vides, quemadmodum in Achaia clarissimarum urbium jam fundamenta consumpta sint, nec quidquam exstet, ex quo appareat illas saltem fuisse? Non tantum manufacta labuntur, non tantum humana arte atque industria posita vertit dies: juga montium diffluunt, totæ desedere regiones. Operta sunt fluctibus, quæ procul à conspectu maris stabant: vastavit ignis colles, per quos elucebat: erosit & quondam altissimos vertices, solatia navigantium ac speculas; ad humilem arenam deduxit. Ipsius naturæ opera vexantur: & ideo æquo animo ferre debemus urbium excidia. Casura omnia ex-

nia exstant: omnibus exitus manet: sive interna vi flatuque præclusa violenti pondus, sub quo tenentur, excusserint; sive torrentium in abdito vis obstantia effregerit; sive flammarum violentia compaginem soli ruperit; sive vetustas, à qua nihil tutum est, expugnaverit minutatim; sive gravitas cæli ejecerit populos, & situs deserta corruperit. Enumerare omnes fatorum vias, longum est. hoc unum scio: omnia mortalium opera, mortalitate damnata sunt: inter peritura vivimus. Hæc ego atque ejusmodi solatia admoveo Liberali nostro, incredibili quodam patriæ suæ amore flagranti: quæ fortasse consumpta est, ut in melius excitaretur. Sæpe majori fortunæ locum fecit injuria: multa ceciderunt, ut altius surgerent, & in majus. Timagenes felicitati urbis inimicus ajebat, Romæ sibi incendia ob hoc unum dolori esse, quod sciret meliora resurrectura, quam arsissent. In hac quoque urbe verisimile est certaturos omnes esse, ut majora certioraque, quam amisere, restituantur. Sint utinam diuturna, & melioribus auspiciis in ævum longius condita! Nam huic coloniæ ab origine sua centesimus annus est, ætas ne homini quidem extrema. A Planco deducta in hanc frequentiam, loci opportunitate, convaluit: quæ tamen gravissimos casus intra spatium humanæ pertulit senectutis. Itaque formetur animus ad intellectum, patientiamque sortis suæ, & sciat nihil inausum esse fortunæ. Adversus imperia illam idem habere juris, quod adversus imperantes: adversus urbes idem posse, quod adversus homines. Nihil horum indignandum est. in eum intravimus mundum, in quo his legibus vivitur. Placet? pare. non placet? quacumque vis, exi. Indignare, si quid in te iniqui proprie constitutum est: sed si hæc imos summosque necessitas alligat, in gratiam cum

cum fato revertere, à quo omnia resolvuntur. Non est quod nos tumulis metiaris, & his monumentis, quæ viam disparia prætexunt: æquat omnes cinis. impares nascimur, pares morimur. Idem de urbibus, quod de urbium incolis dico: tam Ardea capta, quam Roma est. Conditor ille juris humani, non natalibus nos, nec nominum claritate distinxit, nisi dum sumus. Vbi vero ad finem mortalium ventum est: Discede, inquit, ambitio: omnium quæ terram premunt, siremps lex esto. Ad omnia patienda pares sumus: nemo altero fragilior est, nemo in crastinum sui certior. Alexander Macedonum rex discere Geometriam infelix cœperat, sciturus quam pusilla terra esset, ex qua minimum occupaverat. Ita dico infelix ob hoc, quod intelligere debebat falsum se gerere cognomen. quis enim esse magnus in pusillo potest? Erant illa, quæ tradebantur, subtilia, & diligenti intentione discenda: non quæ percipere posset væsanus homo, & trans Oceanum cogitationes suas mittens. Facilia, inquit, me doce. Cui, præceptor? Ista, inquit, omnibus eadem sunt, æque difficilia. Hoc puta rerum naturam dicere: Ista de quibus quereris, omnibus eadem sunt: nulli dari faciliora possunt: sed quisquis volet, sibiipsi illa reddet faciliora. Quomodo? Æquanimitate. Et doleas oportet, & sitias, & esurias, & senescas, & si tibi longior contigerit inter homines mora, & ægrotes, & perdas aliquid, & pereas. Non est tamen quod istis, quæ te circumstrepunt, credas: nihil horum malum est, nihil intolerabile, aut durum. Ex consensu istis metus est. sic mortem times, quomodo famam: quid autem stultius homine, verba metuente? Eleganter Demetrius noster solet dicere, eodem loco sibi esse voces imperitorum, quo ventre redditos crepitus. Quid enim, inquit, mea refert, sursum

ſurſum iſti an deorſum ſonent? Quanta dementia eſt vereri, ne infameris ab infamibus? Quemadmodum famam extimuiſtis ſine cauſſa: ſic & illa, quæ nunquam timeretis, niſi fama juſſiſſet. Numquid detrimenti faceret vir bonus, iniquis rumoribus aſperſus? nec morti quidem hoc apud nos noceat: & hæc malam molitionem habet. Nemo eorum qui illam accuſant, expertus eſt. interim temeritas eſt, damnare quod neſcias. At illud ſcis, quam multis utilis ſit, quam multos liberet tormentis, egeſtate, querelis, ſuppliciis, tædio. Non ſumus in ullius poteſtate, cum mors in noſtra poteſtate ſit.

EPIST. XCII.

Rationem in homine dominari, & huc omnia referri, & in ea perfecta Beatam vitam eſſe. Externa leve, aut nullum, pondus habere. Utique voluptatem non facere momentum, irrationalium bonum. Et poſſe tamen ſumi externa, quæ ſecundum Naturam ſunt; ſed judicio: & hoc tunc in iis Bonum eſſe, bene eligi. Nihilominus & ſine iis, ſola Virtute beatum, imo Beatiſſimum aliquem eſſe. Accedere hæc poſſe; non tamen augere addita, nec minuere detracta Beatitatem. in quam nec Tempus aliquid poteſt. Deo aſſimilemur, ad illum eamus.

PUto, inter me teque convenit, externa corpori acquiri, corpus in honorem animi coli, in animo eſſe partes miniſtras, per quas movemur alimurque, propter ipſum principale nobis datas. In hoc principali eſt aliquid irrationale, eſt & rationale. Illud huic ſervit: hoc unum eſt, quod alio non refertur, ſed omnia ad ſe perfert. Nam illa quoq; divina ratio omnibus præpoſita eſt, ipſa ſub nullo eſt: & hæc autem noſtra eadem eſt, quia ex illa

illa eſt. Si de hoc inter nos convenit, ſequitur ut de illo quoque conveniat, in hoc uno poſitam eſſe beatam vitam, ut in nobis ratio perfecta ſit. Hæc enim ſola non ſubmittit animum, ſtat contra fortunam: in quolibet rerum habitu ſervata, ſervat. Id autem unum bonum eſt, quod nunquam defringitur. Is, inquam, beatus, quem nulla res minorem facit: tenet ſumma, & ne ulli quidem, niſi ſibi, innixus. Nam qui aliquo auxilio ſuſtinetur, poteſt cadere. Si aliter eſt, incipient in nobis multum valere non noſtra. Quis autem vult conſtare fortuna, aut quis ſe prudens ob aliena miratur? Quid eſt beata vita? ſecuritas & perpetua tranquillitas. Hanc dabit animi magnitudo, dabit conſtantia bene judicati tenax. Ad hoc quomodo pervenitur? ſi veritas tota perſpecta eſt, ſi ſervatus eſt in rebus agendis ordo, modus, decor, & innoxia voluntas, aut benigna, intenta rationi, nec unquam ab illa recedens, amabilis ſimul, mirabilisque. Denique, ut breviter tibi formulam ſcribam, talis animus ſapientis eſſe viri debet, qualis Deum deceat. Quid poteſt deſiderare is, cui omnia honeſta contingunt? Nam ſi poſſunt aliquid non honeſta conferre ad optimum ſtatum, in iis erit beata vita, ſine quibus non eſt. Et quid ſtultius, turpiusve, quam bonum rationalis animi ex irrationalibus nectere? Quidam tamen augeri ſummum bonum judicant, quia parum plenum ſit, fortuitis repugnantibus. Antipater quoque, inter magnos ſectæ hujus auctores, aliquid ſe tribuere dicit externis, ſed exiguum admodum. Vides autem quale ſit, die non eſſe contentum, niſi aliquis igniculus alluxerit. Quod poteſt in hac claritate ſolis habere ſcintilla momentum? Si non es ſola honeſtate contentus, neceſſe eſt aut quietem adjici velis, quam heſychiam vocant Græci, aut voluptatem. Horum alte-

alterum utcumque recipi poteſt: vacat enim animus moleſtia, liber ad conſpectum univerſi, nihilque illum avocat à contemplatione naturæ: alterum illud, voluptas, bonum pecoris eſt. Adjicimus rationali irrationale, honeſto inhoneſtum. Magnam vitam facit titillatio corporis? quid ergo dubitatis dicere, bene eſſe homini, ſi palato bene eſt? Et hunc tu, non dico inter viros numerás, ſed inter homines, cujus ſummum bonum ſaporibus, ac coloribus, ac ſonis conſtat? Excedat ex hoc animalium numero pulcherrimo, ac diis ſecundo; mutis aggregetur animal pabulo natum. Irrationalis pars animi duas habet partes: alteram animoſam, ambitioſam, impotentem, poſitam in affectionibus: alteram humilem, languidam, voluptatibus deditam. Illam effrænatam, meliorem tamen, certe fortiorem ac digniorem viro, reliquerunt: hanc neceſſariam beatæ vitæ putaverunt, enervem & objectam. Huic rationem ſervire juſſerunt, & fecerunt animalis generoſiſſimi bonum, demiſſum & ignobile. Præterea mixtum, portentoſumque, & ex diverſis animalium congruentibus membris. nam, ut ait Virgilius noſter in Scylla,

Prima hominis facies & pulchro pectore virgo
Pube tenus, poſtrema immani corpore piſtrix,
Delphinum caudas utero commiſſa luporum.

Huic tamen Scyllæ fera animalia juncta ſunt, horrenda, velocia: at iſti ſapientiam ex quibusnam compoſuere portentis? Prima hominis pars, eſt ipſa virtus: huic committitur futilis caro, & fluida, & receptandis tantum cibis habilis, ut ait Poſidonius. Virtus illa divina in lubricum deſinit, & ſuperioribus ejus partibus venerandis atque cæleſtibus, animal iners ac marcidum attexitur. Illa utcumque alta quies, nihil quidem ipſa animo præ-
ſtabat,

ſtabat, ſed impedimenta removebat: voluptas ultro diſſolvit, & omnia robur emollit. Quæ invenietur tam diſcors inter ſe junctura corporum? Fortiſſimæ rei inertiſſima adſtruitur, ſeveriſſimæ parum ſeria, ſanctiſſimæ intemperans uſque & indigeſta. Quid ergo? inquit: ſi virtutem nihil impeditura ſit bona valetudo, & quies, & dolorum vacatio; non petes illa? Quid ni petam? non quia bona ſunt, ſed quia ſecundum naturam ſunt, & quia bono à me judicio ſumuntur. Quod erit in illis tunc bonum? hoc unum, bene eligi. Nam cum veſtem qualem decet ſumo, cum ambulo ut oportet, cum cæno quemadmodum debeo: non cæna, aut ambulatio, aut veſtis bona ſunt, ſed meum in his propoſitum, ſervandi in quaque re rationi convenientem modum. Etiam nunc adjiciam: Mundæ veſtis electio appetenda eſt homini. natura enim homo mundum & elegans animal eſt. Itaque non eſt bonum per ſe munda veſtis, ſed mundæ veſtis electio: quia non in re bonum eſt, ſed in electione: qua actiones noſtræ honeſtæ ſunt, non ipſa quæ aguntur. Quod de veſte dixi, idem de corpore me exiſtima dicere. nam hoc quoque natura, ut quamdam veſtem, animo circumdedit: velamentum ejus eſt. Quis autem unquam veſtimenta æſtimavit arcula? Nec bonum, nec malum vagina gladium facit. Ergo de corpore quoque idem tibi reſpondeo: ſumpturum quidem me, ſi detur electio, & ſanitatem & vires: bonum autem futurum, judicium de illis meum, non ipſa. Eſt quidem, inquit, ſapiens beatus: ſummum tamen illud bonum non aſſequitur, niſi illi & naturalia inſtrumenta reſpondeant. Ita miſer quidem eſſe, qui virtutem habet, non poteſt; beatiſſimus autem non eſt, qui naturalibus bonis deſtituitur, ut valetudine, & membrorum integritate. Quod incredibilius

dibilius videtur, id concedis, aliquem in maximis & continuis doloribus non esse miserum, esse etiam beatum: quod levius est, negas, beatissimum esse. Atqui si potest virtus efficere, ne miser aliquis sit, facilius efficiet, ut beatissimus sit. minus enim intervalli à beato ad beatissimum restat, quam à misero ad beatum. An quæ res tantum valet, ut ereptum calamitatibus inter beatos locet: non potest adjicere quod superest, ut beatissimum faciat? in summo deficit clivo? Commoda sunt in vita, & incommoda: utraque extra nos. Si non est miser vir bonus, quamvis omnibus prematur incommodis: quomodo non beatissimus, & si aliquibus commodis deficitur? Nam quemadmodum incommodorum onere usq; ad miserum non deprimitur, sic commodorum inopia non deducitur à beatissimo: sed tam sine commodis beatissimus est, quam non est sub incommodis miser. An non potest illi eripi bonum suum, si potest minui? Paullo ante dicebam, igniculum nihil conferre lumini solis: claritate enim ejus, quidquid sine eo lucet, absconditur. Sed quædam, inquit, soli quoque obstant. At solis vis & lux integra est, etiam inter opposita: & quamvis aliquid interjaceat, quod nos prohibeat ejus adspectu, in opere est, cursu suo fertur. Quoties inter nubila luxit, non est sereno minor, nec tardior quidem: quoniam multum interest, utrum aliquid obstet tantum, an impediat. Eodem modo virtuti opposita nihil detrahunt. non est minor, sed minus fulget: nobis forsitan non æque apparet ac nitet; sibi eadem est, & more solis obscuri, in occulto vim suam exercet. Hoc itaque adversus virtutem possunt calamitates, & damna, & injuriæ, quod adversus solem potest nebula. Invenitur qui dicat, sapientem corpore parum prospero usum, nec miserum esse, nec beatum.

tum. Hic quoque fallitur. exæquat enim fortuita virtutibus, & tantumdem tribuit honestis, quantum honestate carentibus. Quid autem fœdius, quid indignius, quam comparare veneranda contemptis? Veneranda enim sunt, fides, justitia, pietas, fortitudo, prudentia: è contrario vilia sunt, quæ sæpe contingunt pleniora vilissimis, crus solidum, & lacertus, & dentes, & horum sanitas, firmitasque. Deinde si sapiens cui corpus molestum est, nec miser habebitur, nec beatus, sed in medio relinquetur: vita quoque ejus nec appetenda erit, nec fugienda. Quid autem tam absurdum, quam sapientis vitam appetendam non esse? aut quid tam extra fidem, quam esse aliquam vitam nec appetendam, nec fugiendam? Deinde, si damna corporis miserum non faciunt, beatum esse patiuntur. Nam quibus potentia non est in pejorem transferendi statum, nec interpellandi quidem optimum. Frigidum, inquit, aliquid, & calidum novimus: inter utrumque tepidum est. Sic aliquis beatus est, aliquis miser: aliquis nec miser, nec beatus. Volo hanc contra nos positam imaginem excutere. Si tepido illi plus frigidi ingessero, fiet frigidum: si plus calidi affudero, fiet novissime calidum. At huic, nec misero, nec beato, quantumcumque ad miserias adjecero, miser non erit, quemadmodum dicitis: ergo imago ista dissimilis est. Deinde trado tibi hominem, nec miserum, nec beatum. huic adjicio cæcitatem, non fit miser: adjicio debilitatem, non fit miser: adjicio dolores continuos & graves, non fit miser. Quem tam multa mala in miseram vitam non transferunt, nec ex beata quidem educunt. Si non potest, ut dicitis, sapiens ex beato in miserum decidere, non potest in non beatum. quare enim qui labi cœpit, alicubi subsistat? quæ res non patitur illum ad imum devolvi,

volvi, retinet in summo. Quid ni non possit beata vita rescindi? nec remitti quidem potest: & ideo virtus ad illam per se ipsa satis est. Quid ergo? inquit. sapiens non est beatior, qui diutius vixerit, quem nullus avocavit dolor: quam ille qui cum mala fortuna sæpe luctatus est? Responde mihi: Numquid & melior est, & honestior? si hæc non sunt, nec beatior quidem est. Rectius vivat, oportet, ut beatius vivat: si rectius non potest, ne beatius quidem. Non intenditur virtus: ergo ne beata quidem vita, quæ ex virtute est. Virtus enim tantum bonum est, ut istas accessiones minutas non sentiat, brevitatem ævi, & dolorem, & corporum varias offensiones. Nam voluptas non est digna, ad quam respiciat. Quid est in virtute præcipuum? futuro non indigere, nec dies suos computare. In quantolibet tempore, bona æterna consummant. Incredibilia nobis hæc videntur, & supra humanam naturam excurrentia. majestatem enim ejus ex nostra imbecillitate metimur, & vitiis nostris nomen virtutis imponimus. Quid porro, non æque incredibile videtur, aliquem in summis cruciatibus positum, dicere, Beatus sum? atqui hæc vox in ipsa officina voluptatis est audita. Beatissimum, inquit, hunc & ultimum diem ago, Epicurus: cum illum hinc urinæ difficultas torqueret, hinc insanabilis exulcerati dolor ventris. Quare ergo incredibilia sunt ista apud eos, qui virtutem colunt: cum apud eos quoque reperiantur, apud quos voluptas imperat? Hi quoque degeneres & humillimæ mentis ajunt, in summis doloribus, in summis calamitatibus, sapientem nec miserum futurum, nec beatum. Atqui hoc quoque incredibile est, imo incredibilius. Non video enim, quomodo non in infimum agatur, è fastigo suo dejecta virtus. Aut beatum præstare debet: aut, si ab hoc

depulsa

depulsa est, non prohibebit fieri miserum. Stans non potest vinci. aut vincatur oportet, aut vincat. Diis, inquit, immortalibus solis & virtus & beata vita contingit: nobis umbra quædam illorum bonorum & similitudo. accedimus ad illa, non pervenimus. Ratio vero, diis hominibusque communis: hæc in illis consummata est, in nobis consummabilis. Sed ad desperationem nos vitia nostra perducunt. Nam ille alter secundus, ut aliquis parum constans ad custodienda optima, cujus judicium labat etiamnum & incertum est, desiderat oculorum atque aurium sensum, bonam valetudinem, & non fœdum adspectum corporis, & habitu manentem suo, ætatis præterea longius spatium. Per hanc potest non pænitenda agitare, ut in imperfecto viro. Huic malitiæ vis quædam inest, qua animum habet mobilem ad prava: ille agit carens malitia, & ea agitatio abest à bono. Non est adhuc bonus, sed in bonum fingitur: cuicumque autem deest aliquid ad bonum, malus est.

Sed si cui virtus animusque in corpore præsens; hic deos æquat, illo tendit, originis suæ memor. Nemo improbe eo conatur adscendere, unde descenderat. Quid est autem, cur non existimes in eo divini aliquid existere, qui Dei pars est? totum hoc quo continemur, & unum est, & Deus: & socii ejus sumus, & membra. Capax est noster animus: perfertur illo, si vitia non deprimant. Quemadmodum corporum nostrorum habitus erigitur, & spectat in cælum; ita animus, cui, inquantum vult, licet porrigi, in hoc à natura rerum formatus est, ut paria diis velit, & sic utatur suis viribus, ac se in spatium suum extendat. Nam si aliena vi ad summa niteretur, magnus erat labor, ire in cælum: redit. cum hoc iter nactus est, vadit audacter, & contemptor omnium, nec ad pecuniam

respicit: aurum argentumque, illis in quibus jacuere tenebris dignissima, non ad hunc æstimat splendorem, quo imperitorum verberant oculos. Scit erui è cæno, ex quo illa secrevit cupiditas nostra & effodit. Scit, inquam, alibi positas esse divitias, quam quo congeruntur: animum impleri debere, non arcam. Hunc imponere dominio omnium rerum licet, hunc in possessionem rerum naturæ inducere, ut suorum. Oriens Occidensque terminus fiat, deorumque ritu cuncta possideat; cum opibus suis divites superne despiciat: quorum nemo tam lætus est suo, quam tristis alieno. Cum se in hanc sublimitatem tulit, corporis quoque, velut oneris necessarii, non amator, sed procurator est: nec se illi cui impositus est, subjicit. Nemo liber est, qui corpori servit. nam ut alios dominos, quos nimia pro illo solicitudo invenit, transeas, ipsius morosum imperium delicatumque est. Ab hoc, modo æquo animo exit, modo magno prosilit: nec, quis deinde reliquiis ejus futurus sit exitus, quærit. Sed ut ex barba capillos detonsos negligimus: ita ille divinus animus egressurus hominem, quo receptaculum suum conferatur, ignis illud exurat, an feræ distrahant, an terra contegat, non magis ad se judicat pertinere, quam secundas ad editum infantem. Vtrum projectum aves differant, an consumatur

—— *canibus data præda marinis,*

quid ad illum? Qui tunc quoque, cum inter homines est, nullas minas timet: ullasne timebit post mortem minas eorum, quibus usque ad mortem timeri parum est? Non conteret, inquit, me, nec uncus, nec projecti ad contumeliam cadaveris laceratio, fœda visuris. Neminem de supremo officio rogo: nulli reliquias meas commendo. ne quis

quis insepultus esset, rerum natura prospexit. Quem sævitia projecerit, dies condet. Diserte Mecænas ait:

Nec tumulum curo. sepelit natura relictos.

Alte cinctum putes dixisse. habuit enim ingenium & grande & virile, nisi illud ipse discinxisset.

EPIST. XCIII.

De morte Philosophi Metronactis, qui juvenis obiit. Parum id refert: & vita non spatio, sed actu metienda est. Omnis bona ea, longa: denique nihil hic longum.

IN epistola qua de morte Metronactis philosophi querebaris, tanquam & potuisset diutius vivere, & debuisset, æquitatem tuam desideravi: quæ tibi in omni persona, in omni negotio superest; in una re deest, in qua omnibus. Multos inveni æquos adversus homines: adversus deos neminem. Objurgamus quotidie fatum: Quare ille in medio cursu raptus est? quare ille non rapitur? quare senectutem & sibi & aliis gravem extendit? Vtrum obsecro te, æquius judicas, te naturæ, an tibi parere naturam? quid autem interest quam cito exeas, unde utique exeundum est? Non ut diu vivamus, curandum est: sed ut satis. nam ut diu vivas, fato opus est: ut satis, animo. Longa est vita, si plena est. impletur autem, cum animus sibi bonum suum reddidit, & ad se potestatem sui transtulit. Quid illum octoginta anni juvant, per inertiam exacti? non vixit iste, sed in vita moratus est; nec sero mortuus est, sed diu. Octoginta annis vixit. Interest, mortem ejus ex quo die numeres! At ille obiit viridis: sed officia boni civis, boni amici, boni filii exsecutus est: in nulla parte cessavit. licet ejus ætas imperfecta sit, vita perfecta est. Octoginta annis vixit. Imo octoginta annis

fuit: nisi forte sic vixisse eum dicis quomodo dicuntur arbores vivere. Obsecro te, mi Lucili, hoc agamus; ut quemadmodum pretiosa rerum, sic vita nostra non pateat multum, sed multum pendat. Actu illam metiamur, non tempore. Vis scire, quid inter hunc intersit vegetum contemptoremque fortunæ, functum omnibus vitæ humanæ stipendiis, atque in summum bonum evectum, & illum cui multi anni transmissi sunt? alter post mortem quoque est, alter ante mortem periit. Laudemus itaque, & in numero felicium reponamus eum, cui quantulumcumque temporis contigit, bene collocatum est. Vidit enim veram lucem, non fuit unus è multis. & vivit, & vixit, & viguit. Aliquando sereno usus est: aliquando, ut solet, validi sideris fulgor per nubila emicuit. Quid quæris, quamdiu vixerit? vixit ad posteros usque: transiliit, & se in memoriam dedit. Nec ideo mihi plures annos accedere recusaverim: nihil tamen ad beatam vitam defuisse dicam, si spatium ejus inciditur. Non enim ad eum diem me aptavi, quem ultimum mihi spes avida promiserat: sed nullum non tamquam ultimum adspexi. Quid me interrogas, quando natus sim? an inter juniores adhuc censear? habeo meum. Quemadmodum in minore corporis habitu, potest homo esse perfectus: sic & in minore temporis modo, potest esse vita perfecta. Ætas inter externa est. Quamdiu sim, alienum est: quamdiu vir bonus sim, meum est. Hoc à me exige, ne velut per tenebras ævum ignobile emetiar: ut agam vitam, non ut prætervehar. Quæris quod sit amplissimum vitæ spatium? usque ad sapientiam vivere. Qui ad illam pervenit, attigit non longissimum finem, sed maximum. Ille vero glorietur audacter, & diis agat gratias; interque eos, sibi & rerum naturæ imputet,

tet, quod fuit. Merito enim imputabit: meliorem illi vitam reddidit, quam acceperat. Exemplar boni viri posuit: qualis quantusque esset ostendit: si quid adjecisset, fuisset simile præterito. Et tamen quousque vivimus? omnium rerum cognitione fruiti sumus. Scimus à quibus principalis natura se attollat, quemadmodum ordinet mundum, per quas vices annum revocet, quemadmodum omnia quæ usquam erant, cluserit, & seipsam sui finem fecerit. Scimus, sidera impetu suo vadere: præter terram nihil stare, cetera continua velocitate decurrere. Scimus quemadmodum solem luna prætereat: quare tardior velociorem post se relinquat: quomodo lumen accipiat, aut perdat: quæ caussa inducat noctem, quæ reducat diem. Illuc eundum est, ubi ista propius adspicias. nec hac spe, inquit sapiens ille, fortius exeo, quod patere mihi ad deos meos iter judico. Merui quidem admitti, & jam inter illos fui: animumque illo meum misi, & ad me illi suum miserunt. Sed tolli me de medio puta, & post mortem nihil ex homine restare: æque magnum animum habeo, etiam si nusquam transiturus excedo. Non tam multis vixit annis, quam potuit. Et paucorum versuum liber est, & quidem laudandus, atque utilis: annales Tamusii scis quam non decori sint, & quid vocentur. æque est vita quorumdam longa, & quod Tamusii sequitur annales. Numquid feliciorem judicas eum, qui summo die muneris, quam eum qui medio occiditur? numquid aliquem esse tam cupidum vitæ putas, ut jugulari in spoliario, quam in arena malit? Non majore spatio alter alterum præcedimus. mors per omnes it: qui occidit, consequitur occisum. Minimum est, de quo sollicitissime agitur. Quid autem ad tem-

pertinet quamdiu vites, quod evitare non possis?

EPIST. XCIV.

Dissertatio, utrum Dogmatica, an Paranetica pars philosophiæ utilior? & an altera sine altera sufficiat? Aristo priorem præfert, & solam admittit: ejusque hic argumenta, alii & alteram adjungunt, ac magnos ejus usus ostendunt: & Seneca diducit eleganter, argute, fructuose. Lege, & oblectare.

EAm partem philosophiæ, quæ dat propria cuique personæ præcepta, nec in universum componit hominem, sed marito suadet, quomodo se gerat adversus uxorem: patri, quomodo educet liberos: domino, quomodo servos regat: quidam solam receperunt, ceteras quasi extra nostram utilitatem vagantes reliquerunt: tamquam quis possit de parte suadere, nisi qui summam prius totius vitæ complexus est. Sed Aristo Stoicus econtrario hanc partem levem existimat, & quæ non descendat in pectus usque: at illam non habentem præcepta, plurimum ait proficere; ipsaque decreta philosophiæ, constitutionem esse summi boni; quam qui bene intellexit & didicit, quid in quaque re faciendum sit, sibi ipse præcepit. Quemadmodum qui jaculari discit, destinatum locum captat, & manum format ad dirigenda quæ mittit: cum hanc vim ex disciplina & exercitatione percepit, quocumque vult, illa utitur. didicit enim non hoc aut illud ferire, sed quodcumque voluerit. sic qui se ad totam vitam instruxit, non desiderat particulatim admoneri, doctus in totum: non quomodo cum uxore aut cum filio viveret, sed quomodo bene viveret. in hoc est, & quomodo cum uxore ac liberis vivat. Cleanthes utilem quidem judicat

Judicat & hanc partem, sed imbecillem nisi ab universo fluit, nisi decreta ipsa philosophiæ & capita cognovit. In duas ergo quæstiones locus iste dividitur. Vtrum utilis, an inutilis sit: & an solus virum bonum possit efficere, id est, utrum supervacuus sit, an omnes faciat supervacuos. Qui hanc partem videri volunt supervacuam, hoc ajunt: Si quid oculis oppositum moratur aciem, removendum est: illo quidem non abjecto operam perdidit, qui præcepit: Sic ambulabis, illo manum porriges. Eodem modo, ubi aliqua res obcæcat animum, & an officiorum dispiciendum ordinem impedit, nihil agit, qui præcipit: Sic vives cum patre, sic cum uxore. Nihil enim proficient præcepta, quamdiu menti error obfusus est: si ille discutitur, apparebit quid cuique debeatur officio. Alioquin doces illum, quid sano faciendum sit, non sanum efficis. Pauperi, ut agat divitem, monstras; hoc quomodo manente paupertate fieri potest? Ostendis esurienti, quid tamquam satur faciat: fixam potius medullis famem detrahe. Idem tibi de omnibus vitiis dicam. ipsa removenda sunt; non præcipiendum, quod fieri illis manentibus non potest. Nisi opiniones falsas, quibus laboramus, expuleris: nec avarus, quomodo utendum pecunia sit, exaudiet; nec timidus, quomodo pericula contemnat. Efficias oportet, ut sciat pecuniam nec bonum, nec malum esse: ostendas illi misertimos divites. Efficias, ut quicquid publice expavimus, sciat non esse tam timendum, quam fama circumfert, nec dolorem quoque, nec mortem. Sæpe in morte, quam pati lex est, magnum esse solatium, quod ad neminem redit: in dolore pro remedio futuram obstinationem animi, qui levius facit sibi, quidquid contumaciter passus est. Optimam doloris esse naturam, quod non

non potest nec qui extenditur, magnus esse: nec qui est magnus, extendi. Omnia fortiter accipienda, quæ nobis mundi necessitas imperat. His decretis cum illum in conspectum suæ conditionis adduxeris, & cognoverit beatam vitam esse, non quæ secundum voluptatem est, sed secundum naturam: cum virtutem unicum bonum hominis adamaverit, turpitudinem solum malum fugerit, reliqua omnia, divitias, honores, bonam valetudinem, vires, imperia, scierit esse mediam partem, nec bonis annumerandam, nec malis: monitorem non desiderabit ad singula, qui dicat: Sic incede, sic cæna: hoc viro, hoc feminæ, hoc marito, hoc cœlibi convenit. Ista enim qui diligentissime monent, ipsi facere non possunt. Hæc pædagogus puero, hæc avia nepoti præcipit: & irascendum non esse, magister iracundissimus disputat. Si ludum litterarium intraveris, scies ista quæ ingenti supercilio philosophi jactant, in puerili esse præscripto. Vtrum manifesta demum, an dubia præcipies? non desiderant manifesta monitores: præcipienti dubia, non creditur: supervacuum est ergo præcipere. Id adeo sic disce. Si id mones quod obscurum est & ambiguum, probationibus adjuvandum erit: si probaturus es, illa per quæ probas, plus valent, satisque per se sunt. Sic amico utere, sic cive, sic socio. quare? quia justum est. Omnia ista mihi locus de justitia tradit. Illic invenio æquitatem per se expetendam, nec metu nos ad illam cogi, nec mercede conduci: non esse justum, cui quidquam in hac virtute placet, præter ipsam. Hæc cum persuasi mihi, & perbibi, quid ista præcepta proficiunt, quæ eruditum docent? Præcepta dare scienti, supervacuum est: nescienti, parum. Audire enim debet, non tantum quid sibi præcipiatur, sed etiam quare. Vtrum, inquam, veras

ras opiniones habenti de bonis malisque, sunt necessaria, an non habenti? qui non habet, nihil à te adjuvabitur: aures ejus contraria monitionibus tuis fama possedit. qui habet exactum judicium de fugiendis petendisque, scit quid sibi faciendum sit, etiam te tacente. tota ergo pars ista philosophiæ submoveri potest. Duo sunt, propter quæ delinquimus: Aut inest animo pravis opinionibus malitia contracta: aut etiam si non est falsis occupatus, ad falsa proclivis est, & cito specie, quo non oportet trahente, corrumpitur. Itaque debemus aut percurare mentem ægram, & vitiis liberare; aut vacantem quidem, sed ad pejora pronam, præoccupare. Vtrumque decreta philosophiæ faciunt: ergo tale præcipiendi genus nihil agit. Præterea, si præcepta singulis damus, incomprehensibile opus est. Alia enim dare debemus feneranti, alia colenti agrum, alia negotianti, alia regum amicitias sequenti, alia pares, alia inferiores amaturo. In matrimonio præcipias, quomodo vivat cum uxore aliquis quam virginem duxit, quomodo cum ea quæ alicujus matrimonium experta est, quemadmodum cum locuplete, quemadmodum cum indotata. An non putas aliquid esse discriminis inter sterilem, & fœcundam; inter provectiorem, & puellam; inter matrem, & novercam? Omnes species complecti non possumus: atqui singulæ propria exigunt. Leges autem philosophiæ breves sunt, & omnia alligant. Adjice nunc, quod sapientis præcepta finita esse debent, & certa: si qua finiri non possunt, extra sapientiam sunt: sapientia rerum terminos novit. Ergo ista pars præceptiva submovenda est: quia quod paucis promittit, præstare omnibus non potest: sapientia autem omnes tenet. Inter insaniam publicam, & hanc quæ medicis traditur, nihil interest: nisi quod hæc morbo

laborat, illa opinionibus falsis. Altera caussas furoris traxit ex valetudine, altera animi mala valetudo est. Si quis furioso præcepta det, quomodo loqui debeat, quomodo procedere, quomodo in publico se gerere, quomodo in privato: erit ipso, quem monebit, insanior. bilis nigra curanda est, & ipsa furoris caussa removenda. Idem in hoc alio animi furore faciendum est. ipse discuti debet: alioquin abibunt in vanum monentium verba. Hæc ab Aristone dicuntur. Cui respondebimus ad singula. Primum adversus illud quod ait, si quid obstat oculo, & impedit visum, debere removeri. Fateor, huic non esse opus præceptis ad videndum, sed remedio quo purgetur acies, & officientem sibi moram effugiat. Natura enim videmus: cui usum sui reddit, qui removet obstantia. Quid autem cuique debeatur officio, natura non docet. Deinde cujus curata suffusio est, is non protinus cum visum recepit, aliis quoque potest reddere: malitia liberatus, & liberat. Non est opus exhortatione, nec consilio quidem: ut colorum proprietates oculus intelligat. à nigro album, etiam nullo monente, distinguet. multis contra præceptis eget animus, ut videat quid agendum sit in vita. Quamquam oculos quoque ægros medicus non tantum curat, sed etiam monet. Non est, inquit, quod protinus imbecillam aciem committas improbo lumini: à tenebris primo ad umbrosa procede, deinde plus aude, & paullatim claram lucem pati assuesce. Non est quod post cibum studeas, non est quod plenis oculis ac tumentibus imperes. Afflatum & vim frigoris in os occurrentis evita: alia ejusmodi, quæ non minus quam medicamenta proficiunt. Adjicit remediis medicina consilium. Error, inquit, est caussa peccandi: hunc nobis præcepta non detrahunt, non expugnant

pugnant opiniones de bonis ac malis falsas. Concedo, per se efficacia præcepta non esse ad avertendam pravam animi persuasionem: sed non ideo, ne aliis quidem adjecta, proficiunt. Primum memoriam renovant: deinde quæ in universo confusius videbantur, in partes divisa diligentius considerantur. At tu isto modo licet & consolationes dicas supervacuas, & exhortationes: atqui non sunt supervacuæ: ergo ne monitiones quidem. Stultum est, inquit, præcipere ægro, quid facere tamquam sanus debeat: cum restituenda sanitas sit, sine qua irrita sunt præcepta. Quid quod habent ægri sanique quædam communia, de quibus admonendi sunt? tamquam, ne avide cibos appetant, ut lassitudinem vitent. Habent quædam præcepta communia pauper & dives. Sana, inquit, avaritiam, & nihil habebis, quod admoneas aut pauperem, aut divitem, si cupiditas utriusque consider. Quid quod aliud est, non concupiscere pecuniam? aliud, uti pecunia scire? cujus avari modum ignorant, etiam non avari usum. Tolle, inquit, errores: supervacua præcepta sunt. Falsum est. puta enim avaritiam relaxatam: puta adstrictam esse luxuriam, temeritati frænos injectos, ignaviæ subditum calcar: etiam remotis vitiis, quid & quemadmodum debeamus facere, discendum est. Nihil, inquit, efficient monitiones, admotæ gravibus vitiis. Ne medicina quidem morbos insanabiles vincit: tamen adhibetur aliis in remedium, aliis in levamentum. Ne ipsa quidem universæ philosophiæ vis, licet tota in hoc vires suas advocet, duram jam & veterem animis extrahet pestem: sed non ideo nihil sanat, quia non omnia. Quid prodest, inquit, aperta monstrare? Plurimum. interdum enim scimus, nec attendimus. Non docet admonitio, sed advertit, sed excitat,

ſed memoriam continet, nec patitur elabi. Pleraque ante oculos poſita tranſimus: admonere, genus adhortandi eſt: ſæpe animus etiam aperta diſſimulat: ingerenda eſt itaque illi notitia rerum notiſſimarum. Illa hoc loco in Vatinium Calvi repetenda ſententia eſt: Factum eſſe ambitum, ſcitis: & hoc vos ſcire, omnes ſciunt. Scis amicitias ſancte colendas eſſe: ſed non facis. Scis improbum eſſe, qui ab uxore pudicitiam exigit, ipſe alienarum corruptor uxorum. Scis ut illi nil cum adultero, ſic nihil tibi eſſe debere cum pellice: & non facis. Itaque ſubinde reducendus es ad memoriam. non enim repoſita illa eſſe oportet, ſed in promptu. Quæcumque ſalutaria ſunt, ſæpe agitari debent, ſæpe verſari: ut non tantum nota ſint nobis, ſed etiam parata. Adjice nunc, quod aperta quoque, apertiora fieri ſolent. Si dubia ſunt, inquit, quæ præcipis, probationes adjicere debebis: ergo illæ, non præcepta, proficient. Quid quod etiam ſine probationibus, ipſa monentis auctoritas prodeſt? ſic quomodo juriſconſultorum valent reſponſa, etiamſi ratio non redditur. Præterea, ipſa quæ præcipiuntur, per ſe multum habent ponderis: utique ſi aut carmini intexta ſunt, aut proſa oratione in ſententiam coartata. Sicut illa Catoniana: Emas, non quod opus eſt, ſed quod neceſſe eſt. Quod non opus eſt, aſſe carum eſt. Qualia ſunt illa, aut reddita oracula, aut ſimilia: Tempori parce; Te noſce. Numquid rationem exiges, cum tibi aliquis hos dixerit verſus?

Injuriarum remedium eſt, oblivio.
Audentes fortuna juvat.
Piger ſibiipſe obſtat.

Advocatum iſta non quærunt: affectus ipſos tangunt, & natura vim ſuam exercente proficiunt. Omnium honeſtarum rerum ſemina animi gerunt,

runt, quæ admonitione excitantur: non aliter quam scintilla flatu levi adjuta, ignem suum explicat. Erigitur virtus, cum tacta est & impulsa. Præterea, quædam sunt quidem in animo, sed parum prompta: quæ incipiunt in expedito esse, cum dicta sunt. Quædam diversis locis jacent sparsa, quæ contrahere exercitata mens non potest. Itaque in unum conferenda sunt, & jungenda, ut plus valeant, animumque magis allevent. Aut, si præcepta nihil adjuvant, omnis institutio tollenda est: ipsa natura contenti esse debemus. Hoc qui dicunt, non vident alium ingenii esse mobilis & erecti, alium tardi & hebetis: utique alius alio ingeniosior est. Ingenii vis præceptis alitur & crescit, novasque persuasiones adjicit innatis, & depravata corrigit. Si quis, inquit, non habet recta decreta, quid illum admonitiones juvabunt vitiis obligatum? Hoc scilicet; ut illis liberetur. non enim exstincta in illo indoles naturalis est: sed obscurata, & oppressa. Sic quoque tentat resurgere, & contra prava nititur. nacta vero præsidium, & adjuta præceptis, convalescit: si tamen illam diutina pestis infecit, non enecuit. Hanc enim ne disciplina quidem philosophiæ, toto impetu suo connixa, restituet. Quid enim interest inter decreta philosophiæ, & præcepta: nisi quod illa generalia præcepta sunt, hæc specialia? Vtraque res præcipit: sed altera in totum, particulatim altera. Si quis, inquit, recta habet & honesta decreta, hic ex supervacuo monetur. Minime. nam hic quoque doctus quidem est facere, quæ debet: sed adhuc non satis prospicit. Non enim tantum affectibus impedimur, quo minus probanda faciamus, sed imperitia inveniendi quid quæque res exigat. Habemus interdum compositum animum: sed residem, & inexercitatum ad inveniendam officiorum

ciorum viam, quam admonitio demonſtrat. Expelle, inquit, falſas opiniones de bonis & malis: in locum autem earum veras repone: & nihil habebit admonitio quod agat. Ordinatur iſta ſine dubio ratione animus, ſed non iſta tantum. Nam quamvis argumentis collectum ſit, quæ bona, quæ mala ſint: nihilominus habent præcepta partes ſuas: & prudentia, & juſtitia officiis conſtant: officia præceptis diſponuntur. Præterea, ipſum de bonis malisque judicium confirmatur officiorum exſecutione, ad quam præcepta perducunt. Vtraque enim inter ſe conſentiunt: nec illa poſſunt præcedere, ut non hæc ſequantur; & hæc ordinem ſequuntur ſuum. Vnde apparet illa præcedere. Infinita, inquit, præcepta ſunt. Falſum eſt. nam de maximis ac neceſſariis rebus, non ſunt infinita: tenues autem differentias habent, quas exigunt tempora, loca, perſonæ. Sed his quoque dantur præcepta generalia. Nemo, inquit, præceptis curat inſaniam: ergo nec malitiam quidem. Diſſimile eſt. nam ſi inſaniam ſuſtuleris, ſanitás reddita eſt: ſi falſas opiniones excluſimus, non ſtatim ſequitur diſpectus rerum agendarum: & ut ſequatur, tamen admonitio corroborabit rectam de bonis malisque ſententiam. Illud quoque falſum eſt, nihil apud inſanos proficere præcepta. Nam quemadmodum ſola non proſunt, ſic curationem adjuvant: & denunciatio, & caſtigatio inſanos coërcuit. De illis inſanis nunc loquor, quibus mens mota eſt, non erepta. Leges, inquit, ut faciamus quod oportet, non efficiunt: & quid aliud ſunt, quam minis mixta præcepta? Primum omnium, ob hoc illæ non perſuadent, quia minantur: at hæc non cogunt, ſed exorant. Deinde leges à ſcelere deterrent: præcepta in officium adhortantur. His adjice, quod leges quoque proficiunt

ciunt ad bonos mores: utique si non tantum imperant, sed docent. In hac re dissentio à Posidonio. Non probo, quod Platonis legibus adjecta principia sunt. Legem enim brevem esse oportet, quo facilius ab imperitis teneatur. velut emissa divinitus vox sit. Iubeat, non disputet. Nihil videtur mihi frigidius, nihil ineptius, quam lex cum prologo. Mone, dic quid me velis fecisse: non disco, sed pareo. Proficiunt itaque malis moribus, uti videbis civitates, usas malis legibus. At non apud omnes proficiunt. Ne philosophia quidem: nec ideo inutilis, & formandis animis inefficax est. quid autem philosophia, nisi vitæ lex est? Sed putemus non proficere leges: non ideo sequitur, ut ne monitiones quidem proficiant. Aut sic & consolationes nega proficere, dissuasionesque, & adhortationes, objurgationes, & laudationes. Omnia ista monitionum genera sunt: per ista ad perfectum animi statum pervenitur. Nulla res magis animis honesta induit, dubiosque & in pravum inclinabiles revocat ad rectum, quam bonorum virorum conversatio. Paullatim enim descendit in pectora: & vim præceptorum obtinet, frequenter audiri, adspici frequenter. Occursus mehercule ipse sapientium juvat: & est aliquid, quod ex magno viro vel tacente proficias. Nec tibi facile dixerim, quemadmodum prosit sicut illud intelligam, profuisse. Minuta quædam, ut ait Phædon, animalia, cum mordent, non sentiuntur. adeo tenuis illis & fallens in periculum vis est. tumor indicat morsum, & in ipso tumore nullum vulnus apparet. Idem tibi in conversatione virorum sapientium eveniet. non deprehendes quemadmodum, aut quando, tibi prosit: profuisse deprehendes. Quorsum, inquit, hoc pertinet? Æque præcepta bona, si sæpe tecum sint, profutura, quam bona exempla.

exempla. Pythagoras ait, alium animum fieri intrantibus templum, deorumque simulachra ex vicino cernentibus, & alicujus oraculi opperientibus vocem. Quis autem negaverit, feriri quibusdam præceptis efficaciter etiam imperitissimos? velut his brevissimis vocibus, sed multum habentibus ponderis: *Nihil nimis.*

Avarus animus nullo satiatur lucro.

Ab alio exspectes, alteri quod feceris.

Hæc cum ictu quodam audimus, nec ulli licet dubitare, aut interrogare, Quare? adeo etiam sine ratione ipsa veritas ducit. Si reverentia frænat animos, aut vitia compescit: cur non admonitio idem possit? Si imponit pudorem castigatio: cur admonitio non faciat, etiamsi nudis præceptis utitur? Illa vero efficacior est, & altius penetrat, quæ adjuvat ratione, quod præcipit, quæ adjicit, quare quidque faciendum sit, & quis facientem obedientemque præceptis fructus exspectet. Si imperio proficitur, & admonitione proficitur: atqui proficitur imperio: ergo & admonitione. In duas partes virtus dividitur, in contemplationem veri, & actionem: contemplationem institutio tradit, actionem admonitio. Virtutem & exercet, & ostendit recta actio: acturo autem si prodest qui suadet; & qui monet, proderit. Ergo si recta actio virtuti necessaria est, rectas autem actiones admonitio demonstrat, & admonitio necessaria est. Duæ res plurimum roboris animo dant, fides veri, & fiducia: utramque admonitio facit. Nam & creditur illi, & cum creditum est, magnos animus spiritus concipit, ac fiducia impletur: ergo admonitio non est supervacua. M. Agrippa, vir ingentis animi, qui solus ex his quos civilia bella claros potentesque fecerunt, felix in publicum fuit, dicere solebat, multum se huic debere sententiæ:

Nam

Nam concordia parvæ res crescunt, discordia maximæ dilabuntur. Hac se aiebat, & fratrem, & amicum optimum factum. Si ejusmodi sententiæ, familiariter in animum receptæ, formant eum: cur non hæc pars philosophiæ, quæ talibus sententiis constat, idem possit? Pars virtutis disciplina constat, pars exercitatione: & discas oportet, & quod didicisti, agendo confirmes. Quod si ita est, non tantum scita sapientiæ prosunt, sed etiam præcepta: quæ affectus nostros velut edicto coërcent, & obligant. Philosophia, inquit, dividitur in hæc, scientiam, & habitum animi. Nam illam qui didicit, & facienda ac vitanda percepit: nondum sapiens est, nisi in ea quæ didicit, animus ejus transfiguratus est. Tertia pars, ista præcipiendi, ex utroque est, & ex decretis, & ex habitu: itaque supervacua est ad implendam virtutem, cum duo illa sufficiant. Isto ergo modo & consolatio supervacua est, nam hæc quoque ex utroque est: & exhortatio, & suasio, & ipsa argumentatio. nam & hæc ab habitu animi compositi validique proficiscitur. Sed quamvis ista ex habitu animi veniant; optimus animi habitus & ex his est, & ex illis. Deinde istud quod dicis, jam perfecti viri est, ac summam consecuti felicitatis humanæ. Ad hoc autem tarde pervenitur: interim etiam imperfecto, sed proficienti, demonstranda est in rebus agendis via. Hanc forsitan etiam sine admonitione dabit sibi ipsa sapientia: quæ jam eo perduxit animum, ut moveri nequeat, nisi in rectum. Imbecillioribus quidem ingeniis, necessarium est aliquem præire: Hoc vitabis, hoc facies. Præterea, si exspectat tempus quo per se sciat, quid optimum factu sit: interim errabit, & errando impedietur, quo minus ad illud perveniat, quo possit se esse contentus: regi ergo debet, dum incipit posse se regere.

regere. Pueri ad præscriptum discunt, digiti illorum tenentur, & aliena manu per litterarum simulacra ducuntur: deinde imitari jubentur proposita, & ad illa reformare chirographum: sic animus noster dum eruditur ad præscriptum, juvatur. Hæc sunt per quæ probatur, hanc philosophiæ partem supervacuam non esse. Quæritur deinde, an ad faciendum sapientem sola sufficiat. Huic quæstioni suum diem dabimus. interim omissis argumentis, nonne apparet nobis esse opus aliquo advocato, qui contra populi præcepta præcipiat? nulla ad aures nostras vox impune perfertur: nocent qui optant, nocent qui exsecrantur. nam & horum imprecatio falsos nobis metus & inserit, & illorum amor male docet bene optando. Mittit enim nos ad longinqua bona, & incerta & errantia, cum possimus felicitatem domo promere. Non licet, inquam, ire recta via. trahunt in pravum parentes, trahunt servi: nemo errat uni sibi, sed dementiam spargit in proximos, accipitque invicem. Et ideo in singulis vitia populorum sunt, quia illa populus dedit. dum facit quisque pejorem, factus est. Didicit deteriora, deinde docuit: effectaque est ingens illa nequitia, congesto in unum, quod cuique pessimum scitur. Sit ergo aliquis custos, & aurem subinde pervellat, abigatque rumores, & reclamet populis laudantibus. Erras enim, si existimas nobiscum vitia nasci: supervenerunt, ingesta sunt. Itaque monitionibus crebris, opiniones quæ nos circumsonant, conpescamus. Nulli nos vitio natura conciliat: nos illa integros ac liberos genuit. Nihil quidem quod avaritiam nostram irritaret, posuit in aperto: pedibus aurum & argentum subjecit, calcandumque ac premendum dedit, quidquid est, propter quod calcamur ac premimur. Illa vultus nostros erexit in cælum,

cælum, & quidquid magnificum mirumque fecerat, videri à suspicientibus voluit: ortus occasusque, & properantis mundi volubilem cursum, interdiu terrena aperientem, noctu cælestia: tardos siderum incessus, si compares toti; citatissimos, si cogites, quanta spatia numquam intermissa velocitate circumeant: defectus solis & lunæ, invicem obstantium. Alia deinceps digna miratu, sive per ordinem subeunt, sive subditis caussis mota prosiliunt, ut nocturni ignium tractus, & sine ullo ictu sonituque fulgores cæli patiscentis, columnæque ac trabes, & varia simulacra flammarum. Hæc supra nos natura disponit: aurum quidem & argentum, & propter ista numquam pacem agens ferrum, quasi male nobis committerentur, abscondit. Nos in lucem, propter quæ pugnaremus, extulimus: nos & caussas periculorum nostrorum, & instrumenta, disjecto terrarum pondere, eruimus: nos fortunæ mala nostra tradidimus, nec erubescimus summa apud nos haberi, quæ fuerant ima terrarum. Vis scire, quam falsus oculos tuos decipit fulgor? nihil est istis, quamdiu mersa & involuta cæno suo jacent, fœdius, nihil obscurius. quid ni? quando per longissimorum cuniculorum tenebras extrahuntur: nihil est illis dum fiunt, & à fæce sua separantur, informius. Denique ipsos opifices intuere, per quorum manus sterile terræ genus & informe perpurgatur; videbis quanta fuligine oblinantur. Atqui ista magis inquinant animos, quam corpora: & in possessore eorum, quam in artifice, plus est sordium. Necessarium itaque est admoneri, & habere aliquem advocatum bonæ mentis, eque tanto fremitu tumultuque falsorum, unam denique audire vocem. Quæ erit illa vox? ea scilicet, quæ tibi tantis clamoribus ambitiosis exsurdato, salubria insu-

surret

surret verba: quæ dicat. Non est quod invideas istis, quos magnos felicesque populus vocat: non est quod tibi compositæ mentis habitum & sanitatem plausus excutiat: non est quod tibi tranquillitatis tuæ fastidium faciat ille, sub illis fascibus, purpura cultus: non est quod feliciorem eum judices, cui submovetur, quam quem lictor semita dejicit. Si vis exercere tibi utile, nulli autem grave imperium, submove vitia. Multi inveniuntur, qui ignem inferant urbibus, qui inexpugnabilia sæculis, & per aliquot ætates tuta prosternant, qui æquum arcibus aggerem attollant, & muros in miram altitudinem adductos arietibus ac machinis quassent: multi sunt, qui ante se agant agmina, & tergis hostium graves instent, & ad mare magnum perfusi cæde gentium veniant: sed hi quoque, ut vincerent hostem, cupiditate victi sunt. Nemo illis venientibus restitit, sed nec ipsi ambitioni, crudelitatique restiterant: tunc cum agere visi sunt alios, agebantur. Agebat infelicem Alexandrum furor aliena devastandi, & ad ignota mittebat. An tu putas sanum, qui à Græciæ primum cladibus, in qua eruditus est, incipit: qui quod cuique optimum est, eripuit? Lacedæmona servire jubet, Athenas tacere. Non contentus tot civitatum strage, quas aut vicerat Philippus, aut emerat, & alias alio loco projicit, & toto orbe arma circumfert: nec substitit usquam lassa crudelitas. immanium ferarum modo, quæ plus quam exigit fames, mordent. Iam in unum regnum multa regna conjecit; jam Græci Persæque eumdem timent; jam etiam à Dario liberæ nationes jugum accipiunt; hic tamen ultra Oceanum solemque, indignatur ab Herculis Liberique vestigiis victoriam flectere, ipsi naturæ vim parat. Non ille ire vult, sed non potest stare: non aliter, quam in

in præceps dejecta pondera, quibus eundi finis est, jacuisse. Ne Cn. quidem Pompeio externa bella aut domestica virtus aut ratio suadebat: sed insanus amor magnitudinis falsæ, modo in Hispaniam & Sertoriana arma, modo ad colligendos piratas, ac maria pacanda vadebat. Hæ prætexebantur caussæ, ad continuandam potentiam. Quid illum in Africam, quid in Septemtrionem, quid in Mithridatem, & Armeniam, & omnes Asiæ angulos traxit? infinita scilicet cupido crescendi: cum sibi uni parum magnus videretur. Quid C. Cæsarem in sua fata, pariter ac publica, immisit? gloria & ambitio, & nullus supra ceteros eminendi modus. Vnum ante se ferre non potuit, cum resp. supra se duos ferret. Quid, tu C. Marium semel consulem (unum enim consulatum accepit, ceteros rapuit) cum Theutonicos Cimbrosque concideret, cum Iugurtham per Africæ deserta sequeretur, tot pericula putas appetisse, virtutis instinctu? Marius exercitum, Marium ducebat ambitio. Isti cum omnia concuterent, concutiebantur: turbinum more, qui rapta convolvunt, sed ipsi ante volvuntur, & ob hæc majore impetu incurrunt, quia nullum illis sui regimen est. Ideoque cum multis fuerunt mali, pestiferam illam vim, qua plerisque nocuerunt, ipsi quoque sentiunt. Non est quod credas, quemquam fieri aliena infelicitate felicem. Omnia ista exempla, quæ oculis atque auribus nostris ingeruntur, retexenda sunt, & plenum malis sermonibus pectus exhauriendum. Inducenda est in occupatum locum virtus: quæ mendacia contra verum placentia exstirpet, quæ nos à populo, cui nimis credimus, separet, ac sinceris opinionibus reddat. Hæc est enim sapientia, in naturam converti, & eo restitui, unde publicus error expulerit. Magna pars sanitatis est, horta-

hortatores insaniæ reliquisse, & ex isto cœtu invicem noxio procul abiisse. Hoc ut esse verum scias, adspice, quanto aliter unusquisque populo vivat, aliter sibi. Non est per se magistra solitudo innocentiæ, nec frugalitatem docent rura: sed ubi testis ac spectator abscessit, vitia subsidunt, quorum monstrari & conspici fructus est. Quis eam, quam nulli ostenderet, induit purpuram? quis posuit secretam in auro dapem? quis sub alicujus rusticæ arboris projectus umbra, luxuriæ suæ pompam solus explicuit? Nemo oculis suis lautus est, ne paucorum quidem & familiarium, sed apparatum vitiorum suorum pro modo turbæ spectantis expandit. Itaque irritamentum est omnium, in quæ insanimus, admirator & conscius. Ne concupiscamus efficies, si ne ostendamus effeceris. Ambitio, & luxuria, & impotentia, scenam desiderant: sanabis ista, si absconderis. Itaque si in medio urbium fremitu collocati sumus, stet ad latus monitor, & contra laudatores ingentium patrimoniorum laudet parvo divitem,& usu opes metientem. Contra illos, qui gratiam ac potentiam attollunt, otium ipse suspiciat traditum litteris,&animum ab externis ad sua reversum. Ostendat ex constitutione vulgi beatos, in isto invidioso fastigio suo trementes & attonitos, longeque aliam de se opinionem habentes,quam ab aliis habetur. Nam quæ aliis videntur excelsa, ipsis prærupta sunt. Itaque exanimantur, & trepidant, quoties despexerunt in illud magnitudinis suæ præceps. Cogitant enim varios casus, & in sublimi maxime lubricos: tunc appetita formidant, & quæ & illos graves aliis reddit, gravior ipsis felicitas incumbit. Tunc laudant otium lene & sui juris: odio est fulgor, & fuga jam à rebus adhuc stantibus quæritur: tunc demum videas philoso-

phantes

phantes metu, & ægræ fortunæ ſana conſilia. Nam quaſi iſta inter ſe contraria ſint, bona fortuna, & mens bona: ita melius in malis ſapimus, ſecunda rectum auferunt.

EPIST. XCV.

Hæret aut pendet à priore, quæriturque, An igitur Parænetica ſola ſufficiat? cum præſertim oſtenderit tantos ejus & tam claros uſus. Negat, & argumenta quæ adferuntur ponit, ac refellit. Dogmaticam igitur laudat, & ab illo fonte manare Præcepta, & vitam ea contineri oſtendit. Florida miſcet, & in Luxum, Libidinem, Ambitum obiter excurrit. Tota pulchra & fructuoſa eſt.

PEtis à me, ut id quod in diem ſuum dixeram debere referri, repræſentem, & ſcribam tibi, an hæc pars philoſophiæ, quam Græci παραινετικὴν vocant, nos præceptivam dicimus, ſatis ſit ad conſummandam ſapientiam. Scio te in bonam partem accepturum, ſi negavero. Eo magis promitto, & verbum publicum perire non patior: Poſtea noli rogare, quod impetrare nolueris. Interdum enim obnixe petimus, id quod recuſaremus, ſi quis offerret. Hæc ſive levitas eſt, ſive vernilitas, punienda eſt promittendi facilitate. Multa videri volumus velle, ſed nolumus. Recitator hiſtoriam ingentem attulit, munitiſſime ſcriptam, arctiſſime plicatam, & magna parte perfecta: Deſinam, inquit, ſi vultis. Acclamatur, Recita, recita, ab his qui illum obmuteſcere illico cupiunt. Sæpe aliud volumus, aliud optamus: & verum ne diis quidem dicimus; ſed dii aut non exaudiunt, aut miſerentur. Ego me, omiſſa miſericordia, vindicabo, & tibi ingentem epiſtolam impingam: quam tu ſi invitus leges, dicito: Ego mihi

hoc

hoc contraxi. teque inter illos numera, quos uxor magno ducta ambitu torquet: inter illos, quos divitiæ per summum acquisitæ sudorem, male habent: inter illos, quos honores, nulla non arte atque opera petiti, discruciant: & ceteros, malorum suorum compotes. Sed ut, omisso principio, rem ipsam aggrediar: Beata, inquiunt, vita constat ex actionibus rectis: ad actiones rectas, præcepta perducunt: ergo ad beatam vitam præcepta sufficiunt. Non tamen semper ad actiones rectas præcepta perducunt, sed cum obsequens ingenium est: aliquando frustra admoventur, si animum opiniones obsident pravæ. Deinde, etiam si recte faciunt, nesciunt facere se recte. Non potest enim quisquam nisi ab initio formatus, & tota ratione compositus, omnes exsequi numeros, ut sciat quando oporteat, & inquantum, & cum quo, & quemadmodum. Quare non potest toto animo ad honesta conari, ne constanter quidem, aut libenter: sed respiciet, sed hæsitabit. Si honesta, inquit, actio ex præceptis venit, ad beatam vitam præcepta abunde sunt: atqui est illud: ergo & hoc. His respondemus, Actiones honestas ex decretis fieri, non tantum præceptis. Si aliæ, inquit, artes contentæ sunt præceptis, contenta erit & sapientia: nam & hæc ars vitæ est. Atqui gubernatorem facit ille qui præcipit, Sic move gubernaculum, sic vela submitte, sic secundo vento utere, sic adverso resiste, sic dubium communemque tibi vindica. Alios quoque artifices præcepta confirmant: ergo non hoc idem poterunt artifices vivendi? Omnes istæ artes circa instrumenta vitæ occupatæ sunt, non circa totam vitam. Itaque multa illas inhibent extrinsecus, & impediunt, spes, cupiditas, timor. At hæc quæ artem vitæ professa est, nulla re, quo minus se exerceat, vetari potest.

poteſt. diſcutit enim impedimenta, & tractat obſtantia. Vis ſcire quam diſſimilis ſit harum artium conditio, & hujus? In illis excuſatius eſt, voluntate peccare, quam caſu: in hac, maxima culpa eſt, ſponte delinquere. Quod dico, tale eſt. Grammaticus non erubeſcit ſolœciſmum, ſi ſciens facit: erubeſcit, ſi neſciens. Medicus ſi deficere ægrum non intelligit, quantum ad artem magis peccat, quam ſi ſe intelligere diſſimulat. At in hac arte vivendi, turpior volentium culpa eſt. Adjice nunc, quod artes quoque pleræque, imo ex omnibus liberaliſſimæ, habent decreta ſua, non tantum præcepta: ſicut medicina. Itaque alia eſt Hippocratis ſecta, alia Aſclepiadis, alia Themiſonis. Præterea nulla ars contemplativa ſine decretis ſuis eſt, quæ Græci vocant δόγματα: nobis decreta licet appellare, vel ſcita, vel placita: quæ in geometria & in aſtronomia invenies. Philoſophia autem & contemplativa eſt, & activa: ſpectat, ſimulque agit. Erras enim, ſi illam putas tantum terreſtres operas promittere: altius ſpirat. Totum, inquit, mundum ſcrutor, nec me intra contubernium mortale contineo, ſuadere vobis, ac diſſuadere contenta: magna me vocant, ſupraque vos poſita.

Nam tibi de ſumma cæli ratione, deumque,
Diſſerere incipiam, & rerum primordia pandam,
Unde omnis natura creet res, auctet, alatque,
Quoque eadem rurſus natura perempta reſolvat:

ut ait Lucretius. ſequitur ergo, ut cum contemplativa ſit, habeat decreta ſua. Quid, quod facienda quoque nemo rite obibit, niſi is cui ratio erit tradita, qua in quaque re omnes officiorum numeros exſequi poſſit? quos non ſervabit, qui in re præcepta acceperit. Imbecilla ſunt per ſe, &, ut ita dicam, ſine radice, quæ partibus dantur. Decreta

ſunt quæ muniant, quæ ſecuritatem noſtram, tranquillitatemque tueantur, quæ totam vitam, totamque rerum naturam ſimul contineant. Hoc intereſt inter decreta philoſophiæ, & præcepta: quod inter elementa, & membra. hæc ex illis dependent: illa & horum cauſſæ ſunt & omnium. Antiqua, inquit, ſapientia nihil aliud, quam facienda & vitanda, præcepit: & tunc longe meliores erant viri: poſtquam docti prodierunt, boni deſunt. Simplex enim illa & aperta virtus in obſcuram & ſolertem ſcientiam verſa eſt, docemurque diſputare, non vivere. Fuit ſine dubio, ut dicitis, vetus illa ſapientia, cum maxime naſcens, rudis: non minus quam ceteræ artes, quarum in proceſſu ſubtilitas crevit. Sed ne opus quidem adhuc erat remediis diligentibus. Nondum in tantum nequitia ſurrexerat, nec tam late ſe ſparſerat: poterant vitiis ſimplicibus obſtare remedia ſimplicia. Nunc neceſſe eſt tanto operoſiora eſſe munimenta, quanto valentiora ſunt, quibus petimur. Medicina quondam paucarum fuit ſcientia herbarum, quibus ſiſteretur fluens ſanguis, vulnera coirent paullatim: deinde in hanc pervenit tam multiplicem varietatem. Nec eſt mirum, tunc illam minus negotii habuiſſe, firmis adhuc, ſolidisque corporibus, & facili cibo, nec per artem voluptatemque corrupto. Qui poſtquam cœpit, non ad tollendam, ſed ad irritandam famem quæri, & inventæ ſunt mille condituræ, quibus aviditas excitaretur: quæ deſiderantibus alimenta erant, onera ſunt plenis. Inde pallor, & nervorum vino madentium tremor, & miſerabilior ex cruditatibus, quam ex fame macies: inde incerti labantium pedes, & ſemper qualis in ipſa ebrietate titubatio: inde in totam cutem humor admiſſus, diſtentusque venter, dum male aſſueſcit plus capere, quam poterat: inde ſuffuſio

fusio luridæ bilis, & decolor vultus, tabesque in se putrescentium, & retorti digiti articulis obrigescentibus, nervorum sine sensu jacentium torpor, aut palpitatio sine intermissione vibrantium. Quid capitis vertigines dicam? quid oculorum auriumque tormenta, & cerebri æstuantis verminationes, & omnia per quæ exoneramur, internis ulceribus affecta? Innumerabilia præterea febrium genera, aliarum impetu sævientium, aliarum tenui peste repentium, aliarum cum horrore & multa membrorum quassatione venientium? Quid alios referam innumerabiles morbos, supplicia luxuriæ? Immunes erant ab istis malis, qui nondum se deliciis solverant, qui sibi imperabant, sibi ministrabant. Corpora opere ac vero labore durabant, aut cursu defatigati, aut venatu, aut tellure versata: excipiebat illos cibus, qui nisi esurientibus placere non poterat. Itaque nihil opus erat tam magna medicorum supellectile, nec tot ferramentis, atque pyxidibus. Simplex erat ex simplici caussa valetudo: multos morbos multa fercula fecerunt. Vide quantum rerum per unam gulam transiturarum permisceat luxuria, terrarum marisque vastatrix! necesse est itaque inter se tam diversa dissideant, & hausta male digerantur, aliis alio nitentibus. Nec mirum, quod inconstans variusque ex discordi cibo morbus est: & illa ex contrariis naturæ partibus in eundem compulsa redundat. Inde tam nullo ægrotamus genere, quam vivimus. Maximus ille medicorum, & hujus scientiæ conditor, fæminis nec capillos defluere dixit, nec pedes laborare. Atqui hæ jam & capillis destituuntur, & pedibus ægræ sunt. Non mutata fæminarum natura, sed vita est. nam cum virorum licentiam æquaverint, corporum quoque virilium vitia æquaverunt. Non minus pervigilant, non minus potant,

& oleo & mero viros provocant: æque invitis ingesta visceribus per os reddunt, & vinum omne vomitu remetiuntur: æque nivem rodunt, solatium stomachi æstuantis. Libidine vero, nec maribus quidem cedunt, pati natæ. Dii illas deæque male perdant: adeo perversum commentæ genus impudicitiæ: viros ineunt. Quid ergo mirandum est, maximum medicorum, ac naturæ peritissimum, in mendacio prehendi, cum tot fœminæ podagricæ calvæque sint? Beneficium sexus sui vitiis perdiderunt: & quia fœminam exuerunt, damnatæ sunt morbis virilibus. Antiqui medici nesciebant dare cibum sæpius, & vino fulcire venas cadentes: nesciebant saniem emittere, & diutinam ægrotationem balneo sudoribusque laxare: nesciebant crurum vinculo, brachiorumque, latentem vim, & in medio sedentem, ad extrema revocare. Non erat necesse circumspicere multa auxiliorum genera, cùm essent periculorum paucissima. Nunc vero quam longe processerunt mala valetudinis? has usuras voluptatum pendimus, ultra modum fasque concupitarum. Innumerabiles esse morbos miraris? coquos numera. Cessat omne studium: & liberalia professi, sine ulla frequentia, desertis angulis præsident. In rhetorum ac philosophorum scholis, solitudo est: at quam celebres culinæ sunt, quanta circa nepotum focos juventus premit? Transeo puerorum infelicium greges: quos post transacta convivia, aliæ cubiculi contumeliæ exspectant. Transeo agmina exoletorum, per nationes coloresque descripta, ut eadem omnibus levitas sit, eadem primæ mensura lanuginis, eadem species capillorum, ne quis, cui rectior est coma, crispulis misceatur. Transeo pistorum turbam, transeo ministratorum, per quos signo dato ad inferendam cœnam discurritur. Dii boni, quantum

tum hominum unus venter exercet? Quid? tu illos boletos, voluptarium venenum, nihil occulti operis judicas facere, etiam si præsentanei non fuerant? Quid? tu illam æstivam nivem non putas callum jecinoribus obducere? Quid? illa ostrea, inertissimam carnem, cœno saginatam, nihil existimas limosæ gravitatis inferre? Quid? illud Sociorum garum, pretiosam malorum piscium saniem, non credis urere salsa tabe præcordia? Quid? illa purulenta, & quæ tantum non ab ipso igne in os transferuntur, judicas sine noxa in ipsis visceribus extingui? Quam fœdi atque pestilentes ructus sunt? quantum fastidium sui exhalantibus crapulam veterem? Scias putrescere sumpta, non concoqui. Memini fuisse quondam in sermone nobilem patinam, in quam quidquid apud lautos solet diem ducere, properans in damnum suum popina congesserat: veneriæ spondylique, & ostrea eatenus circumcisa, qua eduntur, intervenientibus distinguebantur echinis; torti distractique sine ullis ossibus mulli constraverant. Piget jam esse singula: coguntur in unum sapores. In cæna fit, quod fieri debet saturo in ventre. Exspecto jam ut manducata ponantur. Quantulo autem hoc minus est, testas excerpere atque ossa, & dentium opera coquum fungi? Grave est luxuriari per singula: omnia semel, & in eumdem saporem versa, ponantur. Quare ego ad unam rem manum porrigam? plura veniant simul: multorum ferculorum ornamenta coëant & cohæreant. Sciant protinus hi, qui jactationem ex istis peti & gloriam ajebant, non ostendi ista, sed conscientiæ dari. Pariter sint, quæ disponi solent, jure uno perfusa: nihil intersit, ostrea echinis, spondyli perturbati mullis concoctique ponantur. Non esset confusior vomentium cibus. Quomodo ista perplexa sunt, sic ex istis non

singulares morbi nascuntur, sed inexplicabiles, diversi, multiformes: adversus quos & medicina armare se cœpit multis generibus, multis observationibus. Idem de philosophia dico. Fuit aliquando simplicior inter minora peccantes, & levi quoque cura medicabiles: adversum tantam morum eversionem, omnia conanda. Et utinam sic denique lues ista vinceretur! Non privatim solum, sed publice furimus. Homicidia compescimus, & singulas cædes: quid bella, & occisarum gentium gloriosum scelus? Non avaritia, non crudelitas modum novit: & ista quamdiu furtim, & à singulis fiunt, minus noxia, minusque monstrosa sunt: ex senatusconsultis plebisque scitis scelera exercentur, & publice jubentur, vetita privatim. Quæ clam commissa capite luerent, eadem quia paludati fecere, laudamus. Non pudet homines, mitissimum genus, gaudere sanguine alterno, bella gerere, gerendaque liberis tradere: cum inter se etiam mutis ac feris pax sit? Adversus tam potentem explicitumque late furorem operosior philosophia facta est, & tantum sibi virium sumpsit, quantum his, adversus quæ parabatur, accesserat. Expeditum erat, objurgare indulgentes mero, & petentes delicatiorem cibum. non erat animus ad frugalitatem magna vi reducendus, à quo paullulum discesserat:

Nunc manibus rapidis opus est, nunc arte magistra.

Voluptas ab omni parte quæritur: nullum intra se manet vitium. In avaritiam præceps luxuria est: honestatis oblivio invasit: nihil turpe est, cujus placet pretium. Homo, sacra res, homo jam per lusum & jocum occiditur: & quem erudiri ad inferenda accipiendaque vulnera nefas erat, is jam nudus inermisque producitur: satisque spectaculi

in

in homine, mors est. In hac ergo morum perversitate, desideratur solito vehementius aliquid, quod mala inveterata discutiat. decretis agendum est, ut revellatur penitus falsorum recepta persuasio. His si adjunxerimus præcepta, consolationes, adhortationes, poterunt valere: per se inefficaces sunt. Si nolumus habere obligatos, & malis, quibus jam tenentur, avellere; discant quid malum, quid bonum sit: sciant, omnia, præter virtutem, mutare nomen, modo mala fieri, modo bona. Quemadmodum primum militiæ vinculum est religio, & signorum amor, & deserendi nefas; tunc deinde facile cetera exiguntur mandanturque jusjurandum adactis: ita in his, quos velis ad beatam vitam perducere, prima fundamenta jacienda sunt, & insinuanda virtus. Hujus quadam superstitione teneantur: hanc ament: cum hac vivere velint, sine hac nolint. Quid ergo? non quidam sine institutione subtili evaserunt probi, magnosque profectus assecuti sunt, dum nudis tantum præceptis obsequuntur? Fateor: sed felix ingenium illis fuit, & salutaria in transitu rapuit. Nam ut dii immortales nullam didicere virtutem, cum omni editi; & pars naturæ eorum est, esse bonos: ita quidam ex hominibus egregiam sortiti indolem, in ea quæ tradi solent, perveniunt sine longo magisterio; & honesta complexi sunt, cum primum audierunt. Vnde ista tam rapacia virtutis ingenia, vel ex se fertilia? At illis aut hebetibus & obtusis, aut mala consuetudine obsessis, diu rubigo animorum efficanda est. Ceterum ut illos in bonum pronos citius educit ad summa, & hos imbecilliores adjuvabit, malisque opinionibus extrahet, qui illis philosophiæ placita tradiderit: quæ quam sint necessaria, licet videas. Quædam insident nobis quæ nos ad alia pigros, ad alia

temerarios faciunt. Nec hæc audacia reprimi potest, nec illa inertia suscitari, nisi caussæ eorum eximantur, falsa admiratio, falsa formido. Hæc nos quamdiu possident, dicas licet: Hoc patri præstare debes, hoc liberis, hoc amicis, hoc hospitibus. tentantem avaritia retinebit. Sciet pro patria pugnandum esse: dissuadebit timor. Sciet pro amicis desudandum esse, ad extremum usque sudorem: sed deliciæ vetabunt. Sciet in uxorem gravissimum esse genus injuriæ, habere pellicem: sed illum libido in contraria impinget. Nihil ergo proderit dare præcepta, nisi prius amoveris obstantia præceptis: non magis, quam proderit arma in conspectu posuisse, propiusque admovisse, nisi usuræ manus expediuntur. Vt ad præcepta quæ damus, possit animus ire, solvendus est. Putemus aliquem facere, quod oportet. non faciet assidue, non faciet æqualiter: nescit enim quare faciat. Aliqua vel casu, vel exercitatione, exibunt recta: sed non erit in manu regula, ad quam exigantur, cui credat recta esse quæ fecit. Non promittet se talem in perpetuum, qui casu bonus est. Deinde, præstabunt tibi fortasse præcepta, ut quod oportet facias: non præstabunt, ut quemadmodum oportet: & si hoc non præstant, ad virtutem non perducunt. Faciet quod oportet monitus. concedo. sed id parum est. quoniam quidem non in facto laus est, sed in eo quemadmodum fiat. Quid est cæna sumptuosa flagitiosius, & equestrem censum consumente? quid tam dignum censoria nota, si quis, ut isti ganeones loquuntur, sibi hæc & genio suo præstet? & tricies tamen HS. adjiciales cænæ frugalissimis viris constiterunt. Eadem res si gulæ datur, turpis est: si honori, reprehensionem effugit. Non enim luxuria, sed impensa sollennis est. Mullum ingentis formæ (quare autem non

pondus

pondus adjicio, & aliorum gulam irrito? quattuor pondo & ad selibram fuisse ajebant) Tiberius Cæsar missum sibi, cum in macellum deferri & venire jussisset; Amici, inquit, omnia me fallunt, nisi istum mullum aut Apicius emerit, aut P. Octavius. Vltra spem illi conjectura processit. licitati sunt: vicit Octavius, & ingentem consecutus est inter suos gloriam, cum quinque millibus HS. emisset piscem, quem Cæsar vendiderat, ne Apicius quidem emerat. Numerare tantum Octavio fuit turpe. nam ille qui emerat, ut Tiberio mitteret, (quamquam illum quoque reprehenderim) admiratus est rem, qua putavit Cæsarem dignum. Amico ægro aliquis assidet: probamus. at hoc si hereditatis caussa facit, vultur est, cadaver exspectat. Eadem & turpia sunt, & honesta: refert, quare, aut quemadmodum fiant. Omnia autem honeste fient, si honesto nos addixerimus, idque unum in rebus humanis bonum judicaverimus, quæque ex eo sunt: cetera, in diem bona sunt. Ergo infigi debet persuasio, ad totam pertinens vitam: hoc est, quod decretum voco. Qualis hæc persuasio fuerit, talia erunt quæ agentur, quæ cogitabuntur: qualia autem hæc fuerint, talis vita erit. In particulas suasisse, totum ordinanti parum est. M. Brutus in eo libro, quem περὶ καθήκοντος inscripsit, dat multa præcepta & parentibus & liberis & fratribus. hæc nemo faciet quemadmodum debet, nisi habuerit quo referat. Proponamus oportet finem summi boni, ad quem nitamur, ad quem omne factum nostrum dictumque respiciat: veluti navigantibus ad aliquod sidus dirigendus est cursus. Vita sine proposito, vaga est. Quod si utique proponendum est, incipiunt necessaria esse decreta. Illud, puto, concedes nihil esse turpius dubio, & incerto ac timido, pedem

modo referente, modo producente. Hoc in omnibus rebus accidet nobis: nisi eximantur, quæ reprehendunt animos ac detinent, & conari totos vetant. Quomodo sint dii colendi, solet præcipi. Accendere aliquem lucernam sabbathis prohibeamus: quoniam nec lumine dii egent, & ne homines quidem delectantur fuligine. Vetemus salutationibus matutinis fungi, & foribus assidere templorum: humana ambitio istis officiis capitur. Deum colit, qui novit. Vetemus lintea & strigiles Iovi ferre, & speculum tenere Iunoni. Non quærit ministros Deus. quid ni? ipse humano generi ministrat: ubique & omnibus præsto est. Audiat licet, quemadmodum se gerere in sacrificiis debeat, quam procul resilire à molestiis ac superstitionibus: nunquam satis profectum erit, nisi qualem debet Deum, mente conceperit, omnia habentem, omnia tribuentem, beneficia gratis dantem. Quæ caussa est diis benefaciendi? natura. Errat, si quis putat illos nocere velle: non possunt. nec accipere injuriam queunt, nec facere. Lædere etenim lædique, conjunctum est. Summa illa ac pulcherrima omnium natura, quos periculo exemit, nec periculosos quidem fecit. Primus est deorum cultus, deos credere: deinde, reddere illis majestatem suam, reddere bonitatem, sine qua nulla majestas est. Scire, illos esse qui præsident mundo, qui universa vi sua temperant, qui humani generis tutelam gerunt, interdum curiosi singulorum. Hi nec dant malum, nec habent: ceterum castigant quosdam, & coërcent, & irrogant pœnas, & aliquando specie boni puniunt. Vis deos propitiare? bonus esto. Satis illos coluit, quisquis imitatus est. Ecce altera quæstio, quomodo hominibus sit utendum. Quid agimus? quæ damus præcepta? Vt parcatur sanguini humano? quantulum

lum est ei non nocere, cui debeas prodesse? Magna scilicet laus est, si homo mansuetus homini est. Præcipiemus ut naufrago manum porrigat, erranti viam monstret, cum esuriente panem suum dividat? Quando omnia quæ præstanda sunt ac vitanda, dicam, cum possim breviter hanc formulam humani officii tradere? Omne hoc quod vides, quo divina atque humana conclusa sunt, unum est: membra sumus corporis magni. Natura nos cognatos edidit, cum ex iisdem & in eadem gigneret. Hæc nobis amorem indidit mutuum, & sociabiles fecit: illa æquum justumque composuit: ex illius constitutione miserius est nocere, quam lædi: & illius imperio paratæ sunt ad juvandum manus. Iste versus, & in pectore, & in ore sit:

Homo sum, humani nihil à me alienum puto.

Habeamus in commune, quod nati sumus. Societas nostra lapidum fornicationi simillima est: quæ casura, nisi invicem obstarent, hoc ipso sustinetur. Post deos hominesque dispiciamus quomodo rebus sit utendum. In supervacuum præcepta jactavimus, nisi illud præcesserit, qualem de quaque re habere debeamus opinionem, de paupertate, de divitiis, de gloria, de ignominia, de patria, de exsilio. Æstimemus singula, fama remota: & quæramus quid sint, non quid vocentur. Ad virtutes transeamus. præcipiet aliquis, ut prudentiam magni æstimemus, ut fortitudinem complectamur: temperantiam amemus: justitiam, si fieri potest, propius etiam quam ceteras, nobis applicemus. Sed nihil agetur, si ignoramus, quid sit virtus: una sit, an plures: separatæ, an annexæ: an qui unam habet, & ceteras habeat: quomodo inter se differant. Non est necesse fabro de fabrica quærere, quod ejus initium, quis usus sit: non magis quam pantomimo, de arte saltandi. Omnes istæ artes se

sciunt:

sciunt: nihil deest. Non enim ad totam pertinent vitam: virtus & aliorum scientia est, & sui. discendum de ipsa est, ut ipsa voluntas discatur: actio recta non erit, nisi recta fuerit voluntas. ab hac enim est actio. Rursus, voluntas non erit recta, nisi habitus animi rectus fuerit: ab hoc enim est voluntas. Habitus porro animi non erit in optimo, nisi totius vitæ leges perceperit, & quid de quoque judicandum sit, exegerit, nisi res ad verum redegerit. Non contingit tranquillitas, nisi immutabile certumque judicium adeptis: ceteri decidunt subinde, & reponuntur, & inter omissa appetitaque alternis fluctuantur. Caussa hujus jactationis est, quod nihil liquet incertissimo regimine utentibus, fama. Si vis eadem semper velle, vera oportet velis. Ad verum sine decretis non pervenitur: continent vitam. Bona & mala, honesta & turpia, justa & injusta, pia & impia, virtutes usu sque virtutum, rerum commodarum possessio, existimatio ac dignitas, valetudo, vires, forma, sagacitas sensuum, hæc omnia æstimatorem desiderant, quanti quidque in censum deferendum sit. Falleris enim, & pluris quædam quam sunt, putas: adeoque falleris, ut quæ maxima inter vos habentur, divitiæ, gratia, potentia, sestertio nummo æstimanda sunt. Hoc nescies, nisi constitutionem ipsam, qua ista inter se æstimantur, inspexeris. Quemadmodum folia virere per se non possunt; ramum desiderant, cui inhæreant, ex quo trahant succum: sic ista præcepta si sola sunt, marcent: infigi volunt sectæ. Præterea, non intelligunt hi qui decreta tollunt, eo ipso confirmari illa, quo tolluntur. Quid enim dicunt? præceptis satis vitam explicari, supervacua esse decreta sapientiæ, id est, dogmata. Atqui hoc ipsum quod dicunt, decretum est: tam hercule, quam si nunc ego

ego dicerem, recedendum esse à præceptis supervacuis, & in hæc sola studium conferendum: hoc ipso quo negarem curanda esse præcepta, præciperem. Quædam admonitionem philosophiæ desiderant, quædam probationem: & quidem multa; quia involuta sunt, vixque summa diligentia ac summa subtilitate aperiuntur. Si probationes necessariæ sunt; & decreta, quæ veritatem argumentis colligunt. Quædam aperta sunt, quædam obscura. Aperta, quæ sensu comprehenduntur, quæ memoria: obscura, quæ extra hæc sunt. Ratio autem non impletur manifestis: major ejus pars pulchriorque in occultis est. Occulta probationem exigunt, probatio non sine decretis est, necessaria ergo decreta sunt. Quæ res communem sensum facit, eadem perfectum, certarum rerum persuasio: sine qua, omnia in animo natant: necessaria ergo sunt decreta, quæ dant animis inflexibile judicium. Denique cum monemus aliquem, ut amicum eodem habeat loco quo se, ut ex inimico cogitet posse fieri amicum, in illo amorem incitet, in hoc moderetur odium: adjicimus, justum est & honestum. Iustum autem honestumque decretorum nostrorum continet ratio: ergo hæc necessaria est, sine qua nec illa sunt. Sed utraque jungamus. namque & sine radice inutiles rami sunt; & ipsæ radices his, quæ genuere, adjuvantur. Quantum utilitatis manus habeant, nescire nulli licet: aperte juvant: cor, illud quo manus vivunt, ex quo impetum sumunt, quo moventur, latet. Idem dicere de præceptis possum; aperta sunt: decreta vero sapientiæ in abdito. Sicut sanctiora sacrorum tantum initiati sciunt: ita in philosophia, arcana illa admissis receptisque in sacra ostenduntur: at præcepta, & alia hujusmodi, profanis quoque nota sunt. Posidonius non tantum præceptionem,

(nihil

(nihil enim nos hoc verbo uti prohibet) sed etiam suasionem, & consolationem, & exhortationem necessariam judicat. His adjicit caussarum inquisitionem, quam cur ætiologiam dicere non audeamus, cum Grammatici, custodes Latini sermonis, suo jure ita appellent, non video. Ait utilem futuram esse descriptionem cujusq; virtutis. hanc Posidonius ætiologiam vocat: quidam χαρακτηρισμὸν appellant, signa cujusq; virtutis & vitii ac notas reddentem, quibus inter se similia discriminentur. Hæc res eamdem vim habet, quam præcipere. Nam qui præcipit, dicit: Illa facies, si voles temperans esse. Qui describit, ait, Temperans est, qui facit illa, qui illis abstinet. Quæris, quid intersit? alter præcepta virtutis dat, alter exemplar. Descriptiones has, & (ut publicanorum utar verbo) εἰκονισμοὺς, ex usu esse confiteor. Proponamus laudanda: invenietur imitator. Putas utile, tibi dari argumenta, per quæ intelligas nobilem equum, ne fallaris empturus, ne operam perdas in ignavo? Quanto hoc utilius est, excellentis animi notas esse, quas ex alio in se transferre permittitur?

Continuo pecoris generosi pullus in arvis
Altius ingreditur, & mollia crura reponit.
Primus inire viam, & fluvios tentare minaces
Audet, & ignoto sese committere ponto.
Nec vanos horret strepitus: illi ardua cervix,
Argutumque caput, brevis alvus, obesaq; terga:
Luxuriatque toris animosum pectus:
—— tum, si qua sonum procul arma dedere,
Stare loco nescit, micat auribus, & tremit artus,
Collectumq; premens volvit sub naribus ignem.

Dum aliud agit Virgilius noster, descripsit virum fortem. Ego certe non aliam imaginem magno viro dederim. si mihi Cato exprimendus inter fragores bellorum civilium impavidus, & primus
inces-

incessens admotos jam exercitus alpibus, civilique se bello ferens obvium: non alium illi assignaverim vultum, non alium habitum. altius certe nemo ingredi potuit, quam qui simul contra Cæsarem Pompeiumque se sustulit, & aliis Cæsarianas opes, aliis Pompeianas foventibus, utrumque provocavit, ostenditque aliquas esse reip. partes. Nam parum est in Catone, dicere: Nec vanos horret strepitus. Quid ni, cum veros vicinosque non horreat? cum contra decem legiones, & Gallica auxilia, & mixta barbarica arma civilibus, vocem liberam mittat, & Remp. hortetur, ne pro libertate decidat, sed omnia experiatur, honestius in servitutem casura, quam itura? Quantum in illo vigoris ac spiritus, quantum in publica trepidatione fiduciæ est? Scit se unum esse, de cujus statu non agatur: non quæri, an liber Cato, sed an inter liberos sit. Inde periculorum gladiorumque contemptus. Libet admirantem invictam constantiam viri, inter publicas ruinas non labantis, dicere: Luxuriatque toris animosum pectus. Proderit non tantum quales esse soleant boni viri, dicere, formamque eorum & lineamenta deducere: sed quales fuerint narrare, & exponere Catonis illud ultimum ac fortissimum vulnus, per quod libertas amisit animam: Lælii sapientiam, & cum suo Scipione concordiam: alterius Catonis domi forisque egregia facta: Tuberonis ligneos lectulos, cum in publicum sternerentur, hædinasque pro stragulis pelles, & ante ipsius Iovis cellam proposita convivis vasa fictilia. quid aliud est, paupertatem in Capitolio consecrare? Vt nullum aliud factum ejus habeam, quo illum Catonibus inseram, hoc parum credimus? Censura fuit illa, non cæna. O quam ignorant homines cupidi gloriæ, quid illa sit, aut quemadmodum petenda! Illo die populus

pulus Romanus multorum supellectilem spectavit, unius miratus est. Omnium illorum aurum argentumque fractum est, & millies conflatum: at omnibus sæculis Tuberonis fictilia durabunt.

EPIST. XCVI.

Contra Querulos: & omnia à Fato ac Deo venire. Quid igitur indignamur? Pareamus istis, aut potius assentiamur. Bona.

TAmen tu indignaris aliquid, aut quereris: & non intelligis, nihil esse in istis mali, nisi hoc unum, quod indignaris & quereris? Si me interrogas, nihil puto viro miserum, nisi aliquid esse in rerum natura putet miserum. Non feram me, quo die aliquid ferre non potero. Male valeo? pars fati est. Familia decubuit? fenus offendit? domus crepuit? damna, vulnera, labores, metus incurrerunt? Solet fieri. hoc parum est: debuit fieri. decernuntur ista, non accidunt. Si quid credis mihi, intimos affectus meos tibi cummaxime detego: in omnibus quæ adversa videntur & dura, sic formatus sum. Non pareo Deo, sed assentior: ex animo illum, non quia necesse est, sequor. Nihil umquam mihi incidet, quod tristis incipiam, quod malo vultu: nullum tributum invitus conferam. Omnia autem ad quæ gemimus, quæ expavescimus, tributa vitæ sunt. Horum, mi Liculi, nec speraveris immunitatem, nec petieris. Vesicæ te dolor inquietavit: epulæ fuerunt parum dulces: detrimenta continua. propius accedam; de capite timuisti. Quid tu, nesciebas hæc te optare, cum optares senectutem? Omnia ista in longa vita sunt, quomodo in longa via & pulvis & lutum & pluvia. Sed volebam, inquis, vivere, carere tamen incommodis omnibus. Tam effeminata vox virum dedecet. Videris, quemadmodum hoc votum meum

meum excipias: ego illud magno animo, non tantum bono facio. Neque dii, neque deæ faciant, ut te fortuna in deliciis habeat. Ipse te interroga, si quis potestatem tibi Deus faciat, utrum velis vivere in macello, an in castris. Atqui vivere, mi Lucili, militare est. Itaque hi qui jactantur, & per operosa atque ardua sursum atque deorsum eunt, & expeditiones periculosissimas obeunt, fortes viri sunt, primoresque castrorum: isti quos publica quies, aliis laborantibus, molliter habet, Turturillæ sunt, tuti contumeliæ caussa.

EPIST. XCVII.

Et nunc, & olim, fuisse malos. Exemplum à judicio Clodiano, quod ille nummis & adulteriis corrupit. De vi deinde Conscientiæ; damnari ab ea mala, atque etiam puniri interno flagello aut morsu.

ERras, mi Lucili, si existimas nostri sæculi esse vitium, luxuriam & negligentiam boni moris, & alia quæ objicit suis quisque temporibus. Hominum sunt ista, non temporum: nulla ætas vacavit à culpa. Et si æstimare licentiam cujusque sæculi incipias: pudet dicere nunquam apertius, quam coram Catone, peccatum est. Credat aliquis pecuniam esse versatam in eo judicio, in quo reus erat Clodius, ob id adulterium, quod cum Cæsaris uxore in operto commiserat, violatis religionibus ejus sacrificii; quod pro populo fieri dicitur, sic submotis extra conspectum omnibus viris, ut picturæ quoque masculorum animalium contegantur. Atqui dati judicibus nummi sunt: & quod hac etiamnum pactione turpius est, stupra insuper matronarum & adolescentulorum nobilium, salarii loco exacta sunt. Minus crimine, quam absolutione, peccatum est. Adulterii reus, adul-

adulteria divisit: nec ante fuit de salute securus, quam similes sui judices suos reddidit. Hæc in eo judicio facta sunt, in quo, si nihil aliud, Cato testimonium dixerat. Ipsa ponam verba Ciceronis, quia res fidem excedit: Accersivit ad se, promisit, intercessit, dedit. Iam vero, ô dii boni, rem perditam! etiam noctes certarum mulierum, atque adolescentulorum nobilium introductiones, nonnullis judicibus pro mercedis cumulo fuerunt. Non vacat de pretio queri, plus in accessionibus fuit. Vis severi illius uxorem? dabo illam. Vis divitis? hujus quoque tibi præstabo concubitum. Adulterium ubi feceris, damna. Illa formosa quam desideras, veniet: illius tibi noctem promitto, nec differo: intra comperendinationem, fides promissi mei stabit. Plus est distribuere adulteria, quam facere: illud est, matribus familiæ denunciare; hoc, illudere. Hi judices Clodiani à senatu petierant præsidium, quod non erat nisi damnaturis necessarium: & impetraverant. Itaque eleganter illis Catulus, absoluto reo: Quid vos, inquit, præsidium à nobis petebatis? an, ne nummi vobis eriperentur? Inter hos tamen jocos, impune tulit ante judicium adulter, in judicio leno: qui damnationem pejus effugit, quam meruit. Quidquam fuisse corruptius illis moribus credis, quibus libido non sacris inhiberi, non judiciis poterat? quibus in ea ipsa quæstione, quæ extra ordinem senatusconsulto exercebatur, plus quam quærebatur admissum est? Quærebatur, an post adulterium aliquis posset tutus esse: apparuit, sine adulterio tutum esse non posse. Hoc inter Pompeium & Cæsarem, inter Ciceronem Catonemque commissum est: Catonem inquam illum, quo sedente negatur populus permisisse sibi postulare Florales jocos nudandarum meretricum. Credis spectasse

spectasse tunc severius homines, quam judicasse? Et fient, & facta sunt ista: & licentia urbium, aliquando disciplina metuque, nunquam sponte considet. Non est itaque quod credas, nunc plurimum libidini permissum esse, legibus minimum. Longe enim frugalior hæc juventus, quam illa, est, cum reus adulterium apud judices negaret, judices apud reum confiterentur: cum stuprum committeretur rei judicandæ caussa: cum Clodius iisdem vitiis gratiosus quibus nocens, conciliaturas exerceret in ipsa caussæ dictione. Credat hoc quisquam? qui damnabatur uno adulterio, absolutus est multis. Omne tempus Clodios, non omne Catones feret. Ad deteriora faciles sumus: quia nec dux potest, nec comes deesse: & res etiam ipsa sine duce, sine comite procedit: non pronum est tantum ad vitia, sed præceps. Et, quod plerosque inemendabiles facit, omnium aliarum artium peccata artificibus pudori sunt, offenduntque deerrantem: vitæ peccata delectant. Non gaudet navigio gubernator everso, non gaudet ægro medicus elato, non gaudet orator, si patroni culpa reus cecidit: at contra, omnibus crimen suum voluptati est. Lætatur ille adulterio, in quod irritatus est ipsa difficultate: lætatur ille circumscriptione furtoque: nec ante illi culpa, quam culpæ fortuna displicuit. Id prava consuetudine evenit. Alioqui ut scias, subesse animis, etiam in pessima abductis, bonis sensum, nec ignorari turpe, sed negligi; omnes peccata dissimulant, & quamvis feliciter cesserint, fructu illorum utuntur, ipsa subducunt. At bona conscientia prodire vult, & conspici: ipsas nequitia tenebras timet. Eleganter itaque ab Epicuro dictum puto, Potest nocenti contingere ut lateat, latendi fides non potest. Aut si hoc modo melius hunc explicari posse

judicas

judicas ſenſum: Ideo non prodeſt latere peccantibus, quia latendi etiam ſi felicitatem habent, fiduciam non habent. Ita eſt. tuta ſcelera eſſe poſſunt: ſecura non poſſunt. Hoc ego repugnare ſectæ noſtræ, ſi ſic expediatur, non judico. quare? quia prima & maxima peccantium eſt pœna, peccaſſe, nec ullum ſcelus, licet illud fortuna exornet muneribus ſuis, licet tueatur ac vindicet, impunitum eſt: quoniam ſceleris, in ſcelere, ſupplicium eſt. Sed nihilominus & hæc, & illa, ſecundæ pœnæ premunt ac ſequuntur: timere ſemper & expaveſcere, & ſecuritati diffidere. Quare ego hoc ſupplicio nequitiam liberem? quare non ſemper illam in ſuſpenſo relinquam? Illic diſſentiamus cum Epicuro, ubi dicit, nihil juſtum eſſe natura, & crimina vitanda eſſe, quia vitari metus non poſſit. Hic conſentiamus, mala facinora conſcientia flagellari, & plurimum illi tormentorum eſſe, eo quod perpetua illam ſolicitudo urget ac verberat, quod ſponſoribus ſecuritatis ſuæ non poteſt credere. Hoc enim ipſum argumentum Epicuri eſt, natura nos à ſcelere abhorrere, quod nulli non etiam inter tuta timor eſt. Multos fortuna liberat pœna, metu neminem. quare? quia infixa nobis ejus rei averſatio eſt, quam natura damnavit. Ideo nunquam fides latendi fit etiam latentibus: quia coarguit illos conſcientia, & ipſos ſibi oſtendit. Proprium autem eſt nocentium, trepidare. Male de nobis actum erat, quod multa ſcelera legem & judicem effugiunt, & ſcripta ſupplicia: niſi illa naturalia & gravia de præſentibus ſolverent, & in locum patientiæ timor cederet.

EPIST. XCVIII.

Solis internis Bonis fidendum: alia venire, abire. Hoc meditandum, & omnia ut fugacia adſpicienda,

ſpicienda, atque habenda. Præparandus itaque animus ad amiſſionem talium, & ad tolerandum obſirmandus. Quidni? alii tulerunt. Sequere exempla, imo ipſe eſto exemplum. Plane inter bonas utileſque Epiſtola.

NVnquam credideris felicem quemquam, ex felicitate ſuſpenſum. fragilibus innititur, qui adventitio lætus eſt: exibit gaudium, quod intravit. At illud ex ſe ortum, fidele, firmumque eſt, & creſcit, & ad extremum uſque proſequitur: cetera quorum admiratio eſt vulgo, in diem bona ſunt. Quid ergo? non uſui ac voluptati eſſe poſſunt? Quis negat? ſed ita, ſi illa ex nobis pendent, non ex illis nos. Omnia quæ fortunam intuentur, ita fructifera ac jucunda fiunt, ſi quis habens illa, ſe quoque habet, nec in rerum ſuarum poteſtate eſt. Errant enim, mi Lucili, qui aut boni aliquid nobis, aut mali judicant tribuere fortunam: materiam dat bonorum ac malorum, & initia rerum apud nos in malum bonumve exiturarum. Valentior enim omni fortuna animus eſt: in utramque partem ipſe res ſuas ducit, beatæque ac miſeræ vitæ ſibi cauſſa eſt. Malus omnia in malum vertit, etiam quæ ſpecie optimi venerant: rectus atque integer, corrigit prava fortunæ; & dura atque aſpera, ferendi ſcientia mollit: idemque & ſecunda grate excipit modeſteque, & adverſa conſtanter atque fortiter. Qui licet prudens ſit, licet exacto faciat cuncta judicio, licet nihil ſupra vires ſuas tentet: non contingit illi bonum integrum illud, & extra minas fortunæ poſitum, niſi certus adverſus incerta eſt. Sive alios obſervare volueris (liberius enim inter aliena judicium eſt) ſive teipſum favore ſepoſito; & ſenties hoc, & confiteberis, nil ex his optabilibus & caris utile eſſe, niſi te contra

contra levitatem casus, rerumque casum sequentium, instruxeris: nisi illud frequenter & sine querela, inter singula damna dixeris: Diis aliter visum est. Imo mehercule, ut carmen fortius ac justius petam, quo animum tuum magis fulcias, hoc dicito, quoties aliquid aliter quam cogitabas evenerit: Dii melius. Sic composito nihil accidet. sic autem componetur, si, quid humanarum rerum varietas possit, cogitaverit, antequam senserit. Si & liberos, & conjugem, atque patrimonium sic habuerit, tamquam non utique semper habiturus: & tamquam non futurus ob hoc miserior, si habere desierit. Calamitosus est animus futuri anxius, & ante miserias miser, qui solicitus est, ut ea quibus delectatur, ad extremum usque permaneant. Nullo enim tempore conquiescet; & expectatione futuri, præsentia, quibus frui poterat, amittet. In æquo est autem amissio rei, & timor amittendæ. Nec ideo præcipio tibi negligentiam. Quin vero metuenda declina; & quidquid consilio prospici potest, prospice: quodcumque læsurum est, multo ante quam accidat, speculare & adverte. In hoc ipsum tibi plurimum conferet fiducia, & ad tolerandum omnino obfirmata mens. Potest fortunam cavere, qui potest ferre: certe in tranquillo non tumultuatur. Nil est nec miserius nec stultius, quam prætimere. quæ ista dementia est, malum suum antecedere? Denique, ut breviter includam quod sentio, & istos satageos, ac sibi molestos describam tibi; tam intemperantes in ipsis miseriis sunt, quam ante illas. Plus dolet quam necesse est, qui ante dolet quam necesse sit. Eadem enim infirmitate dolorem non æstimat, qua non exspectat. Eadem intemperantia fingit sibi perpetuam felicitatem, fingit sibi crescere debere quæcumque contigerunt, non tantum durare: & oblitus hujus petauri,

tauri, quo humana jactantur, sibi uni fortuitorum constantiam spondet. Egregie itaque videtur mihi Metrodorus dixisse in ea epistola, qua sororem, amisso optimæ indolis filio, alloquitur: Mortale est omne mortalium bonum. de his loquitur bonis, ad quæ concurritur. Nam illud verum bonum non moritur: certum est sempiternumque, sapientia & virtus: hoc unum contingit immortale mortalibus. Ceterum tam improbi sunt, tamque obliti quo eant, quo illos singuli dies trahant, ut mirentur aliquid se amittere, amissuri uno die omnia. Quidquid est, cui dominus inscriberis, apud te est, tuum non est: nihil firmum infirmo, nihil fragili æternum & invictum est. Tam necesse est perire quam perdere: & hoc ipsum, si intelligimus, solatium est, æquo animo perdere, quod periturum est. Quid ergo adversus has amissiones auxilii inveniemus? Hoc, ut memoria teneamus amissa, nec cum ipsis fructum excidere patiamur, quem ex illis percepimus. Habere, eripitur: habuisse, nunquam. Peringratus est, qui cum amiserit, pro accepto nihil debet. Rem nobis eripit casus, usumfructumque apud nos relinquit: quem nos iniquitate desiderii perdimus. Dic tibi, Ex istis quæ terribilia videntur, nihil est invictum. Singula vicere jam multi: ignem Mucius, crucem Regulus, venenum Socrates, exsilium Rutilius, mortem ferro adactam Cato: & nos vincamus aliquid. Rursus ista, quæ ut speciosa & felicia trahunt vulgum, à multis & sæpe contempta sunt. Fabricius divitias imperator rejecit, censor notavit: Tubero paupertatem & se dignam & Capitolio judicavit, cum fictilibus in publica cæna usus, ostendit, debere his hominem esse contentum, quibus dii etiamnum uterentur. Honores repulit pater Sextius, qui ita natus ut remp. deberet capessere,

ſere, latum clavum divo Iulio dante, non recepit. Intelligebat enim, quod dari poſſet,& eripi poſſe. Nos quoque aliquid ipſi faciamus animoſe: ſimus inter exempla. Quare deficimus? quare deſperamus? quidquid fieri potuit, poteſt. Nos modo purgemus animum, ſequamurque naturam, à qua aberranti cupiendum timendumque eſt,& fortuitis ſerviendum. Licet reverti in viam, licet in integrum reſtitui. Reſtituamur, ut poſſimus dolores, quocumque modo corpus invaſerint, perferre,& fortunæ dicere: Cum viro tibi negotium eſt, quære quem vincas. His ſermonibus, & his ſimilibus, lenitur illa vis ulceris: quam opto mehercules mitigari, & aut ſanari, aut ſtare, & cum ipſo ſeneſcere. Sed ſecurus de ipſo ſum. de noſtro damno agitur, quibus ſenex egregius eripitur. Nam ipſe vitæ plenus eſt, cui adjici nihil deſiderat ſua cauſſa, ſed eorum quibus utilis eſt. Liberaliter facit, quod vivit. Alius jam hos cruciatus finiſſet: hic tam turpe putat mortem fugere, quam ad mortem confugere. Quid ergo? non, ſi ſuadebit res, exibit? Quid ni exeat? ſi nemo jam eo uti poterit? ſi nihil aliud, quam dolori operam dabit? Hoc eſt, mi Lucili, philoſophiam in opere diſcere, & ad verum exerceri: videre quid homo prudens animi habeat contra mortem, contra dolorem: cum illa accedat, hic premat. Quid faciendum ſit, à faciente diſcendum eſt. Adhuc argumentis actum eſt, an poſſit aliquis dolori reſiſtere, an mors magnos quoq; animos admota ſubmittere. Quid opus eſt verbis? in rem præſentem eamus. nec mors illum contra dolorem facit fortiorem, nec dolor contra mortem. contra utrumque ſibi fidit: nec ſpe mortis patienter dolet, nec tædio doloris libenter moritur. hunc fert, illam exſpectat.

Epist. XCIX.

Consolatoria in morte filii. Sapiens, ita me Deus, & diserta.

Epistolam, quam scripsi Marullo, cum filium parvulum amisisset, & diceretur molliter ferre, misi tibi. In qua non sum morem solitum secutus, nec putavi leniter illum debere tractari, cum objurgatione esset quam consolatione dignior. Afflicto enim, & magnum vulnus male ferenti, paullisper cedendum est: exsatiet se, aut certe primum impetum effundat. Hi qui sibi lugere sumpserunt, protinus castigentur, & discant, quasdam etiam lacrymarum ineptias esse. Solatia exspectas? convicia accipe. tam molliter tu fers mortem filii? quid faceres, si amicum perdidisses? Decessit filius incertæ spei, parvulus: pusillum temporis periit. Caussas doloris conquirimus, & de fortuna etiam inique queri volumus: quasi non sit justas querendi caussas præbitura. At mehercule satis mihi jam videbaris animi habere, etiam adversus solida mala, nedum ad istas umbras malorum, quibus ingemiscunt homines moris caussa. Quod damnorum omnium maximum est, si amicum perdidisses, danda opera erat, ut magis gauderes quod habueras, quam mæreres quod amiseras. Sed plerique non computant, quanta perceperint, quantumve gavisi sint. Hoc habet inter reliqua mala dolor, quod non supervacuus tantum, sed ingratus est. Ergo quod habuisti talem amicum, periit opera? tot annis, tanta conjunctione vitæ, tam familiari studiorum societate, nihil actum est? Cum amico effers amicitiam: & quid doles amisisse, si habuisse non prodest? Mihi crede, magna pars ex illis quos amavimus, licet ipsos casus abstulerit, apud nos manet. Nostrum est quod præteriit tem-

pus: nec quidquam est loco tutiore, quam quod fuit. Ingrati adversus percepta, spe futuri, sumus: quasi non quod futurum est, si modo successerit nobis, cito in præterita transiturum sit. Anguste fructus rerum determinat, qui tantum præsentibus lætus est. & futura & præterita delectant: hæc, exspectatione; illa, memoria. sed alterum pendet, & non fieri potest: alterum non potest non fuisse. Quis ergo furor est, certissimo excidere? Acquiescamus his quæ jam hausimus: si modo non perforato animo hauriebamus, & transmittente quidquid acceperat. Innumerabilia sunt exempla eorum, qui liberos juvenes sine lacrymis extulerint: qui in senatum, aut in aliquod publicum officium à rogo redierint, & statim aliud egerint: nec immerito. Nam primum, supervacuum est dolere, si nihil dolendo proficias: deinde iniquum est queri de eo, quod uni accidit, & omnibus restat. Deinde, desiderii stulta conquestio est, ubi minimum interest inter amissum & desiderantem. Eo itaque æquiore animo esse debemus, quod quos amisimus, sequimur. Respice celeritatem rapidissimi temporis: cogita brevitatem hujus spatii, per quod citatissimi currimus: observa hunc comitatum generis humani, eodem tendentis, minimis intervallis distinctum, etiam ubi maxima videntur: quem putas periisse, præmissus est. Quid autem dementius, quam cum idem tibi iter emetiendum sit, flere eum qui antecessit? Flet aliquis factum, quod non ignoravit futurum? aut si mortem in homine non cogitavit, sibi imposuit. Flet aliquis factum, quod ajebat non posse non fieri? quisquis aliquem queritur mortuum esse, queritur hominem fuisse. Omnes eadem conditio devinxit: cui nasci contingit, mori restat. Intervallis distinguimur, exitu æquamur. Hoc quod inter primum

mum diem & ultimum jacet, varium, & incertum est. si molestias æstimas, etiam puero longum: si velocitatem, etiam seni angustum. Nil non lubricum & fallax, & omni tempestate mobilius. Iactantur cuncta, & in contrarium transeunt, jubente fortuna: & in tanta volutatione rerum humanarum, nil cuiquam, nisi mors, certum. Tamen de eo queruntur omnes, in quo uno nemo decipitur. Sed puer decessit. Nondum dico melius agi cum eo qui vita defungitur: ad eum transeamus qui consenuit: quantulo vincit infantem? Propone profundi temporis vastitatem, & universum complectere: deinde hoc quod ætatem vocamus humanam, compara immenso: videbis quam exiguum sit, quod optamus, quod extendimus. Ex hoc quantum lacrimæ, quantum solicitudines occupant, quantum mors, antequam veniat, optata: quantum valetudo, quantum timor, quantum teneri aut rudes aut inutiles anni? dimidium ex hoc edormitur. Adjice labores, luctus, pericula: & intelliges, etiam in longissima vita minimum esse quod vivitur. Sed quis tibi concedat, non melius se habere eum cui cito reverti licet, cui ante lassitudinem peractum est iter? Vita, nec bonum nec malum est: boni ac mali locus est. Ita nihil perdidit ille, nisi aleam in damnum certiorem. Potuit evadere modestus ac prudens, potuit sub cura tua in meliora formari: sed (quod justius timetur) potuit fieri pluribus similis. Adspice illos juvenes, quos ex nobilissimis domibus in arenam luxuria projecit: adspice illos, qui suam alienamque libidinem exercent, mutuo impudici; quorum nullus sine ebrietate, nullus sine aliquo insigni flagitio dies exit: plus timeri quam sperari potuisse, manifestum erit. Non debes itaque caussas doloris accersere, nec levia incommoda indi-

gnando cumulare. Non hortor, ut nitaris & urgeas: non tam male de te judico, ut tibi adversus hæc totam putem virtutem advocandam. Non est dolor iste, sed morsus: tu illum dolorem facis. Sine dubio multum philosophia profecit, si puerum, nutrici adhuc quam patri notiorem, animo forti desideras. Quid? nunc ego duritiam suadeo, & in funere ipso erigere vultum volo, & animum ne contrahi quidem patior? Minime. inhumanitas est ista, non virtus, funera suorum iisdem oculis quibus ipsos videre, nec commoveri ad primam familiarium divisionem. Puta autem me vetare: quædam non sunt sui juris. Excidunt etiam retinentibus lacrimæ, & animum profusæ levant. Quid ergo est? permittamus illis cadere, non imperemus. Fluant quantum affectus ejecerit, non quantum poscet imitatio. Nihil vero mærori adjiciamus, nec illum ad alienum augeamus exemplum. Plus ostentatio doloris exigit, quam dolor: quotusquisque sibi tristis est? Clarius, cum audiuntur, gemunt: & taciti quietique, dum secretum est; cum aliquos viderint, in fletus novos excitantur. Tum capiti suo manus ingerunt, quod potuerant facere, nullo prohibente, liberius: tunc mortem comprecantur sibi, tunc lectulo devolvuntur. Sine spectatore cessat dolor. Sequitur nos, ut in aliis rebus, ita in hac quoque hoc vitium, ad plurium exempla componi; nec quid oporteat, sed quid soleat, adspicere. A natura discedimus: populo nos damus, nullius rei bono auctori, & in hac re, sicut in omnibus, inconstantissimo. Videt aliquem fortem in luctu suo? impium vocat, & efferatum. Videt aliquem collabantem, & corpori affusum: effæminatum ait, & enervem. Omnia itaque ad rationem revocanda sunt. Stultius vero nihil est, quam famam captare tristitię, & lacrimas appro-

approbare: quas judico sapienti viro alias permissas cadere, alias vi sua latas. Dicam quid intersit. Cum primum nos nuncius acerbi funeris perculit, cum tenemus corpus è complexu nostro in ignem transiturum, lacrimas naturalis necessitas exprimit: & spiritus ictu doloris impulsus, quemadmodum totum corpus quatit, ita oculos, quibus adjacentem humorem perpremit & expellit. Hæ lacrimæ per elisionem cadunt, nolentibus nobis. Aliæ sunt, quibus exitum damus, cum memoria eorum quos amisimus, retractatur: & inest quiddam dulce tristitiæ: cum occurrunt sermones eorum jucundi, conversatio hilaris, officiosa pietas, tunc oculi velut in gaudio relaxantur. His indulgemus, illis vincimur. Non est itaque, quod lacrimas propter circumstantes assidentesque aut contineas, aut exprimas: nec cessant, nec fluunt umquam tam turpiter, quam finguntur. Eant sua sponte: ire autem possunt placidis atque compositis. Sæpe salva sapientis auctoritate fluxerunt, tanto temperamento, ut illis nec humanitas, nec dignitas deesset. Licet, inquam, naturæ obsequi, gravitate servata. Vidi ego in funere suorum verendos, in quorum ore amor eminebat, remota omni lugentium scæna. Nihil erat, nisi quod veris dabatur affectibus. Est aliquis & dolendi decor. hic sapienti servandus est: & quemadmodum in ceteris rebus, ita & in lacrimis aliquid sat est. Imprudentium ut gaudia, sic dolores exundavere. Æquo animo excipe necessaria. Quid incredibile, quid novum evenit? quam multis cum maxime funus locatur? quam multis vitalia eruuntur? quam multi post luctum tuum lugent? Quoties cogitaveris puerum fuisse, cogita & hominem, cui nihil certi promittatur, quem fortuna non utique perducit ad senectutem: unde visum est, dimittit. Ceterum

de illo frequenter loquere, & memoriam ejus quantum potes, celebra: quæ ad te sæpius revertetur, si erit sine acerbitate ventura. Nemo enim libenter tristi conversatur, nedum tristitiæ. Si quos sermones ejus, si quos quamvis parvuli jocos cum voluptate audieras, sæpius repete: potuisse illum implere spes tuas, quas paterna mente conceperas, audacter affirma. Oblivisci quidem suorum, ac memoriam cum corporibus efferre, & effusissime flere, meminisse parcissime, inhumani animi est. Sic aves, sic feræ fœtus suos diligunt: quarum concitatus est amor, & pæne rabidus, sed cum amissis totus exstinguitur. Hoc prudentem virum non decet: meminisse perseveret, lugere desinat. Illud nullo modo probo, quod ait Metrodorus, esse aliquam cognatam tristitiæ voluptatem: hanc ipsam captandam in ejusmodi tempore. Ipsa Metrodori verba subscripsi: de quibus non dubito, quid sis sensurus. Quid enim turpius, quam captare in ipso luctu voluptatem, imo per luctum: & inter lacrimas quoque, quod juvet, quærere? Hi sunt qui nobis objiciunt nimium rigorem, & infamant præcepta nostra duritia, quod dicamus dolorem in animum aut admittendum non esse, aut cito expellendum. Vtrum tandem est aut incredibilius, aut inhumanius, non sentire amisso amico dolorem, an voluptatem in ipso dolore aucupari? Nos quod præcipimus honestum est: cum aliquid lacrimarum affectus effuderit, &, ut ita dicam, despumaverit, non esse tradendum animum dolori. Quid tu dicis? miscendam ipsi dolori voluptatem? Sic consolamur crustulo pueros, sic infantium fletum infuso lacte compescimus. Ne illo quidem tempore quo filius ardet, aut amicus exspirat, cessare pateris voluptatem, sed ipsum vis titillare mærorem. Vtrum honestius dolor ab animo submove-

movetur, an voluptas ad dolorem quoque admittitur? admittitur, dico? captatur, & quidem ex ipſo. Eſt aliqua, inquit, voluptas cognata triſtitiæ. Illud nobis licet dicere: vobis quidem non licet. Vnum bonum noſtis, voluptatem; unum malum, dolorem. Quæ poteſt inter bonum, & malum, eſſe cognatio? Sed puta eſſe. nunc potiſſimum eruitur: & ipſum dolorem ſcrutamur an aliquid habeat jucundum circa ſe, & voluptarium? Quædam remedia aliis partibus corporis ſalutaria, velut fœda & indecora, adhiberi aliis nequeunt: & quod alibi prodeſſet ſine damno verecundiæ, id fit inhoneſtum loco vulneris. Non te pudet luctum voluptate ſanare? ſeverius iſta plaga curanda eſt. illud potius admone, nullum mali ſenſum, ad eum qui periit, pervenire: nam ſi pervenit, non periit. Nulla, inquam, eum res lædit, qui nullus eſt: vivit, ſi læditur. Vtrum putas illi mala eſſe, quod nullus eſt, an quod eſt adhuc aliquis? Atqui nec ex eo poteſt ei tormentum eſſe, quod non eſt: quis enim nullius ſenſus eſt? nec ex eo, quod eſt: effugit enim maximum mortis incommodum, non eſſe. Illud quoque dicamus ei, qui deflet, ac deſiderat in ætate prima raptum: Omnes quantum ad brevitatem ævi, ſi univerſo compares, & juvenes & ſenes in æquo ſumus. Minus enim ad nos ex omni ætate venit, quam quod minimum eſſe quis dixerit: quoniam quidem minimum aliqua pars eſt; hoc quod vivimus, proximum nihilo eſt, & tamen ob dementiam noſtram late diſponitur. Hæc tibi ſcripſi, non tanquam exſpectaturus eſſes remedium à me tam ſerum: liquet enim mihi te locutum tecum, quidquid lecturus es: ſed ut caſtigarem illam exiguam moram, qua à te receſſiſti: & in reliquum exhortarer, contra fortunam tolleres animos, & omnia ejus

tela non tamquam poſſent venire, ſed tamquam utique eſſent ventura, proſpiceres.

Epist. C.

De Papirio Fabiano philoſopho judicium, ejusque ſcriptis.

FAbiani Papirii libros, qui inſcribuntur Civilium, legiſſe te cupidiſſime ſcribis: ſed non reſpondiſſe expectationi tuæ. deinde, oblitus de philoſopho agi, compoſitionem ejus accuſas. Puta eſſe quod dicis: & effundi verba, non fingi. Primum, habet iſta res ſuam gratiam: & eſt decor proprius orationis leniter lapſæ. Multum enim intereſſe exiſtimo, utrum exciderit, an fluxerit. Nunc in hoc quoque, quod dicturus ſum, ingens differentia eſt. Fabianus mihi non effundere videtur orationem, ſed fundere; adeo larga eſt, & ſine perturbatione, non ſine curſu tamen, veniens. Illud plane fatetur & præfert, non eſſe ſe tractatam, nec diu tortam. Sed ita, ut vis, eſſe credamus: mores ille, non verba compoſuit; & animis ſcripſit iſta, [illegible] auribus. Præterea, ipſo dicente non vaca[illegible] tibi partes intueri: adeo te ſumma rapuiſſet: & fere quæ impetu placent, minus præſtant ad manum relata. Sed illud quoque multum eſt, primo adſpectu oculos occupaſſe: etiamſi contemplatio diligens inventura eſt, quod arguat. Si me interrogas, maior ille eſt qui judicium abſtulit, quam qui meruit. Et ſcio hunc tutiorem eſſe: ſcio audacius ſibi de futuro promittere. Oratio ſolicita philoſophum non decet. Ubi tandem erit fortis & conſtans, ubi periculum ſui faciet, qui timet verba? Fabianus non erat negligens in oratione, ſed ſecurus: itaque nihil invenies ſordidum. Electa verba ſunt, non captata: nec hujus ſæculi more contra naturam ſuam poſita & inverſa; ſplendida tamen, quam-

quamvis sumantur è medio: sensus honestos & magnificos habent, non coactos in sententiam, sed altius ductos. Videbimus, quid parum recisum sit, quid parum structum, quid non hujus recentis politurae: cum circumspexeris omnia, nullas videbis angustias inanes. Desit sane varietas marmorum, & concisura aquarum cubiculis interfluentium, & pauperis cella, & quidquid aliud luxuria, non contenta decore simplici, miscet: quod dici solet, domus recta est. Adjice nunc, quod de compositione non constat. Quidam illam volunt esse ex horrido comptam: quidam usque eo aspera gaudent, ut etiam quae mollius casus explicuit, ex industria dissipent, & clausulas abrumpant, ne ad exspectatum respondeant. Lege Ciceronem. compositio ejus una est: pedem servat, curata, lenta, & sine infamia mollis. At contra, Pollionis Asinii salebrosa & exsiliens, & ubi minime exspectes, relictura. Deniq; apud Ciceronem omnia desinunt: apud Pollionem cadunt: exceptis paucissimis, quae ad certum modum, & ad unum exemplar, adstricta sunt. Humilia praeterea tibi videri dicis omnia, & parum erecta: quo vitio carere eum judico. Non sunt humilia illa, sed placida. sunt enim tenore quieto compositoque formata, nec depressa, sed plana. Deest illis oratorius vigor, stimulique quos quaeris, & subiti ictus sententiarum: sed totum corpus videris; quamvis sit incomptum, honestum est. Non habet oratio ejus, sed debet dignitatem. Affer quem Fabiano possis praeponere. Dic Ciceronem, cujus libri ad philosophiam pertinentes, paene totidem sunt, quot Fabiani. Cedam. sed non statim pusillum est, si quid maximo minus est. Dic Asinium Pollionem. Cedam. & respondeamus: In re tanta eminere est, & post duos esse. Nomina adhuc Livium. Scripsit enim

& dialogos, quos non magis philosophiæ annumerare possis, quam historiæ: & ex professo philosophiam continentes libros. Huic quoque dabo locum: vide tamen, quam multos antecedat, qui à tribus vincitur, & tribus eloquentissimis. Sed non præstat omnia. non est fortis oratio ejus, quamvis elata sit: non est violenta, nec torrens, quamvis effusa sit: non est perspicua, sed pura. Desideres, inquies, contra vitia aliquid aspere dici, contra pericula animose, contra fortunam superbe, contra ambitionem contumeliose. Volo luxuriam objurgari, libidinem traduci, impotentiam frangi: sit aliquid oratorie acre, tragice grande, comice exile. Vis illum assidere pusillæ rei, verbis? Ille rerum se magnitudini addixit: eloquentiam, velut umbram, non hoc agens, trahit. Non erunt sine dubio singula circumspecta, nec in se collecta, nec omne verbum excitabit ac punget: fateor: exibunt multa, nec ferient, & interdum otiosa præterlabetur oratio: sed multum erit in omnibus locis & ingens sine tædio spatium. Denique illud præstabit, ut liqueat tibi, illum sensisse quæ scripsit. Intelliges actum hoc, ut tu scires quid illi placeret; non ut ille placeret tibi. Ad profectum omnia tendunt, & ad bonam mentem: non quæritur plausus. Talia esse scripta ejus, non dubito, etiam si magis reminiscor quam teneo: hæretque mihi color eorum, non ex recenti conversatione familiariter, sed summatim, ut solet ex vetere notitia. Cum audirem certe illum, talia mihi videbantur: non solida, sed plena, quæ adolescentem indolis bonæ attollerent, & ad imitationem sui vocarent, sine desperatione vincendi. quæ mihi adhortatio videtur efficacissima. Deterret enim, qui imitandi cupiditatem modo fecit, spem abstulit. Ceterum verbis abundabar,

bat, sine commendatione partium singularum, in universum magnificus.

EPIST. CI.

De subita morte cujusdam noti: & occasione nihil fidendum aut spondendum nobis. Omnia incerta, ideoque vita bona non differenda. longa autem non optanda: & exagitat Mecænatis turpissimum votum.

OMnis dies, omnis hora, quam nihil simus ostendit, & aliquo argumento recenti admonet fragilitatis oblitos, cum æterna meditantes respicere cogit ad mortem. Quid sibi istud principium velit, quæris? Senecionem Cornelium, equitem Romanum splendidum & officiosum, noveras: ex tenui principio se ipse promoverat, & jam illi declivis erat cursus ad cetera. Facilius enim crescit dignitas, quam incipit. Pecunia quoque circa paupertatem plurimam moram habet, dum ex illa ereptat. Hic etiam Senecio divitiis imminebat, ad quas illum duæ res ducebant efficacissimæ, & quærendi, & custodiendi scientia: quarum vel altera locupletem facere potuisset. Hic homo summæ frugalitatis, non minus patrimonii quam corporis diligens, cum me ex consuetudine mane vidisset, cum per totum diem amico graviter affecto, & sine spe jacenti, usque in noctem assedisset, cum hilaris cænasset, genere valetudinis præcipiti abreptus, angina, vix compressum arctatis faucibus spiritum traxit in lucem. Intra paucissimas ergo horas, postquam omnibus erat sani ac valentis officiis functus, decessit. Ille qui & mari & terra pecuniam agitabat, qui ad publica quoque, nullum relinquens inexpertum genus quæstus, accesserat; in ipso actu bene cedentium rerum, in ipso procurrentis pecuniæ impetu, raptus est.

Insere

Insere nunc Melibœe piros, pone ordine vites.
Quam ſtultum eſt ætatem diſponere? ne craſtino quidem dominamur. O quanta dementia eſt, ſpes longas inchoantium! Emam, ædificabo, credam, exigam, honores geram, tum demum laſſam & plenam ſenectutem in otium referam. Omnia, mihi crede, etiam felicibus dubia ſunt. Nihil ſibi quisquam de futuro debet promittere: id quoque quod tenetur, per manus exit, & ipſam quam premimus horam, caſus incidit. Volvitur tempus, rata quidem lege, ſed per obſcurum: quid autem ad me, an naturæ certum ſit, quod mihi incertum eſt? Navigationes longas, & pererratis littoribus alienis, ſeros in patriam reditus proponimus; militiam, & caſtrenſium laborum tarda manupretia; procurationes, officiorumque per officia proceſſus: cum interim ad latus mors eſt. quæ quoniam nunquam cogitatur, niſi aliena; nobis ſubinde ingeruntur mortalitatis exempla, non diutius, quam dum miramur, hæſura. Quid autem eſt ſtultius, quam mirari id ullo die factum, quod omni poteſt fieri? Stat quidem terminus nobis, ubi illum inexorabilis fatorum neceſſitas fixit: ſed nemo ſcit noſtrum, quam prope verſetur. Sic itaque formemus animum, tanquam ad extrema ventum ſit: nihil differamus, quotidie cum vita paria faciamus. Maximum vitæ vitium eſt, quod imperfecta ſemper eſt, quod etiam aliquid ex illa differtur. qui quotidie vitæ ſuæ ſummam manum impoſuit, non indiget tempore. Ex hac autem indigentia timor naſcitur, & cupiditas futuri, exedens animum. Nihil eſt miſerius dubitatione venientium, quorſum evadant. Quantum ſit illud quod reſtat, aut quale, collecta mens inexplicabili formidine agitatur. Quomodo effugiemus hanc volutationem? uno, ſi vita noſtra non prominebit, ſi

bit, si in se colligetur. Ille enim ex futuro suspenditur, cui irritum est præsens. Vbi vero quidquid mihi debui, redditum est, ubi stabilita mens scit, nihil interesse inter diem & sæculum: quidquid deinceps dierum rerumque venturum est, ex alto prospicit, & cum multo risu seriem temporum cogitat. Quid enim varietas mobilitasque casuum perturbabit, si certus sit adversus incerta? Ideo, mi Lucili, propera vivere: & singulos dies, singulas vitas puta. Qui hoc modo se aptabit, cui vita sua quotidie fuit tota, securus est. In spe viventibus, proximum quodque tempus elabitur: subitque aviditas, & miserrimum atque miserrima omnia efficiens, metus mortis. Inde illud Mecænatis turpissimum votum: quo & debilitatem non recusat, & deformitatem, & novissime acutam crucem, dummodo inter hæc mala spiritus prorogetur.

Debilem facito manu,
Debilem pede, coxa:
Tuber adstrue gibberum,
Lubricos quate dentes.
Vita dum superest, bene est.
Hanc mihi, vel acuta
Si sedeam cruce, sustine.

Quod miserrimum erat, si incidisset, optatur: & tamquam vita petitur, supplicii mora. Contemptissimum putarem, si vivere vellet usque ad crucem. Tu vero, inquit, me debilites licet, dum spiritus in corpore fracto & inutili maneat: depraves licet, dum monstroso & distorto temporis aliquid accedat: suffigas licet, & acutam sessuro crucem subdas: est tanti, vulnus suum premere, & patibulo pendere destrictum, dum differat id quod est in malis optimum, supplicii finem. Est tanti, habere animam, ut agam. Quid huic optes, nisi deos

deos faciles? quid sibi vult ista carminis effæminati turpitudo? quid timoris dementissimi pactio? quid tam fœda vitæ mendicatio? Huic putas umquam recitasse Virgilium,

Usque adeone mori miserum est?

Optat ultima malorum: & quæ pati gravissimum est, extendi ac sustineri cupit. qua mercede? scilicet vitæ longioris. Quid autem hujus vivere est? diu mori. Invenitur aliquis, qui malit inter supplicia tabescere, & perire membratim, & toties per stillicidia amittere animam, quam semel exhalare? Invenitur qui velit adactus ad illud infelix lignum, jam debilis, jam pravus, & in fœdum scapularum ac pectoris tuber elisus, cui multæ moriendi caussæ etiam citra crucem fuerant, trahere animam tot tormenta tracturam? Nega nunc magnum beneficium esse naturæ, quod necesse est mori. Multi pejora pacisci adhuc parati sunt: etiam amicum prodere, ut diutius vivant: & liberos ad stuprum manu sua tradere, ut contingat lucem videre, tot consciam scelerum. Excutienda vitæ cupido est: discendumque nihil interesse quando patiaris quod quandoque patiendum est: quam bene vivas referre, non quamdiu: sæpe autem in hoc esse bene, ne diu.

EPIST. CII.

Aliquid de immortalitate animæ. tum quæstiuncula, An claritas post mortem ad nos faciat? Disputat tenuiter primo & scholastice: tum in extremo adsurgit, & ad Deum ac cælestia animum ducit. Corpus hoc, sarcinam aut velamentum esse: sperni debere & exui, cum Deus & dies ille vocant.

QVomodo molestus est jucundum somnium videnti, qui excitat: aufert enim voluptatem, etiamsi

etiamsi falsam, effectum tamen veræ habentem: sic epistola tua mihi fecit injuriam. revocavit enim me cogitationi aptæ traditum, & iturum, si licuisset, ulterius. Iuvabat de æternitate animarum quærere, imo mehercule credere. credebam enim facile opinionibus magnorum virorum, rem gratissimam promittentium magis, quam probantium. Dabam me spei tantæ. jam eram fastidio mihi, jam reliquias ætatis infractæ contemnebam, in immensum illud tempus, & in possessionem omnis ævi transiturus: cum subito experrectus sum, epistola tua accepta, & tam bellum somnium perdidi. quod repetam, si te dimisero, & redimam. Negas me epistola prima totam quæstionem explicuisse, in qua probare conabar id quod nostris placet, claritatem quæ post mortem contingit, bonum esse. Id enim me non solvisse, quod opponitur nobis: Nullum, inquiunt, bonum ex distantibus: hoc autem ex distantibus constat. Quod interrogas, mi Lucili, ejusdem quæstionis est, loci alterius: & ideo non hoc tantum, sed alia quoque eodem pertinentia, distuleram. Quædam enim, ut scis, moralibus rationalia immixta sunt. Itaque illam partem recta ad mores pertinentem tractavi, Numquid stultum sit ac supervacuum, ultra extremum diem curas transmittere. An cadant bona nostra nobiscum, nihilque sit ejus qui nullus est. An ex eo, quod cum erit, sensuri non simus antequam aliquis fructus percipi aut peti possit. Hæc autem omnia ad mores spectant: itaque suo loco posita sunt. At quæ à dialecticis contra hanc opinionem dicuntur, segreganda fuerunt: & ideo seposita sunt. Nunc quia omnia exigis, omnia quæ dicunt persequar, deinde singulis occurram. At nisi aliquid prædixero, intelligi non poterunt quæ refelluntur.

Quid

Quid eſt, quod prædicere velim? Quædam continua eſſe corpora, ut hominem: quædam compoſita, ut navem, domum, omnia denique quorum diverſæ partes junctura in unum ſunt coactæ: quædam ex diſtantibus, quorum adhuc membra ſeparata ſunt, tanquam exercitus, populus, ſenatus. Illi enim, per quos iſta corpora efficiuntur, jure aut officio cohærent, natura diducti & ſinguli ſunt. Quid eſt, quod etiam nunc prædicere velim? Nullum bonum putamus eſſe, quod ex diſtantibus conſtat. uno enim ſpiritu unum bonum contineri ac regi debet, unum eſſe unius boni principale. Hoc ſi quando deſideraveris, per ſe probatur: interim ponendum fuit, quo noſtra tela nitatur. Dicitis, inquit, nullum bonum ex diſtantibus eſſe: Claritas autem iſta, bonorum virorum ſecunda opinio eſt. Nam quomodo fama non eſt unius ſermo, nec infamia unius mala exiſtimatio: ſic nec claritas, uni bono placuiſſe. Conſentire in hoc plures inſignes & præſtantes viri debent, ut claritas ſit. Hæc autem ex judiciis plurium efficitur, id eſt, diſtantium. ergo non eſt bonum. Claritas, inquit, laus eſt à bonis bono reddita; laus oratio: oratio vox eſt, aliquid ſignificans: vox autem, licet virorum ſit bonorum, bonum non eſt. Neque enim quidquid vir bonus facit, bonum eſt. nam & plaudit, & ſibilat: ſed nec plauſum quiſquam, nec ſibilum, licet omnia ejus admiretur & laudet, bonum dicit, non magis quam ſternutamentum aut tuſſim. Ergo claritas bonum non eſt. Ad ſummam, dicite nobis, utrum laudantis, an laudati bonum ſit? Si laudantis bonum eſſe dicitis, tam ridiculam rem facitis, quam ſi affirmetis meum eſſe, quod alius bene valeat. Sed laudare dignos, honeſta actio eſt: ita laudantis bonum eſt, cujus actio eſt, non noſtrum qui

lauda-

laudamur. atqui hoc quærebatur. Respondebo nunc singulis cursim. Primum, an sit aliquid ex distantibus bonum, etiam-nunc quæritur, & pars utraque sententias habet. Deinde, claritas desiderat multa suffragia; potest & unius boni viri judicio esse contenta. Nam omnes bonos bonus unus judicat. Quid ergo? inquit; & fama erit unius hominis existimatio, & infamia unius, malignus sermo? Gloriam quoque, inquit, latius fusam intelligo: consensum enim multorum exigit. Diversa horum conditio est, & illius. Quare? quia si de me bene vir bonus sentit, eodem loco sum, quo, si omnes boni idem sentirent. omnes enim si me cognoverint, idem sentient. Par illis idemque judicium est: æque vero insistitur ab his, qui dissidere non possunt. Ita pro eo est, ac si omnes idem sentiant: quia aliud sentire non possunt. Ad gloriam & famam, non est satis unius opinio. Illic idem potest unius sententia, quod omnium: quia omnium si perrogetur, una erit: hic diversa dissimilium judicia sunt, dissimiles affectus. Dubia omnia invenias, levia, suspecta. Putas tu posse sententiam unam omnium esse? non est unius una. Illis placet verum: veritatis una vis, una facies est: apud hos falsa sunt, quibus assentiuntur. Numquam autem falsis constantia est: variantur & dissident. Sed laus, inquit, nihil aliud quam vox est: vox autem bonum non est. Cum dicunt claritatem laudem esse bonorum, à bonis redditam: jam non ad vocem referunt, sed ad sententiam. Licet enim vir bonus taceat, sed aliquem judicet dignum laude, laudatus est. Præterea, aliud est laus, aliud laudatio. Hæc & vocem exigit. Itaque nemo dicit laudem funebrem, sed laudationem, cujus officium oratione constat. Cum dicimus aliquem laude dignum, non verba illi benigna hominum,

minum, sed judicia promittimus. Ergo laus etiam taciti est bene sentientis, ac bonum virum apud se laudantis. Deinde, ut dixi, ad animum refertur laus, non ad verba; quæ conceptam laudem egerunt, & in notitiam plurium emittunt. Laudat, qui laudandum esse judicat. Cum Tragicus ille apud nos ait, Magnificum esse laudari à laudato viro: laude digno, ait. Et cum æque antiquus poëta ait, Laus alit artes: non laudationem dicit, quæ corrumpit artes. nihil enim æque & eloquentiam, & omne aliud studium auribus deditum vitiavit, quam popularis assensio. Fama utique vocem desiderat, claritas non. potest enim citra vocem contingere, contenta judicio: plena est, non tantum inter tacentes, sed etiam inter reclamantes. Quid intersit inter claritatem & gloriam, dicam. Gloria multorum judiciis constat, claritas bonorum. Cujus, inquit, bonum est claritas, id est, laus bono à bonis reddita? utrum laudati, an laudantis? Vtriusque: meum qui laudor, quia natura me amantem omnium genuit; & bene fecisse gaudeo, & gratos me invenisse virtutum interpretes lætor. Hoc plurium bonum est, quod grati sunt, sed & meum. Ita enim animo compositus sum, ut aliorum bonum, meum judicem: utique eorum, quibus ipse sum boni caussa. Est illud laudantium bonum: virtute enim geritur: omnis autem virtutis actio bonum est. Hoc contingere illis non potuisset, nisi ego talis essem. Itaque utriusque bonum est, merito laudari, tam mehercule, quam bene judicasse, judicantis bonum est, & ejus, secundum quem judicatum est. Numquid dubitas, quin justitia & habentis bonum sit, & ejus cui debitum solvit? Merentem laudare, justitia est: igitur utriusque bonum est. Cavillatoribus istis abunde responderimus. Sed non debuit hoc nobis esse propo-

propositum, arguta disserere, & philosophiam in has angustias ex sua majestate detrahere. Quanto satius est, ire aperta via & recta, quam sibiipsi flexus disponere quos cum magna molestia debeas relegere? neque enim quidquam aliud istæ disputationes sunt, quam inter se perite captantium lusus. Dic potius, quam naturale sit, in immensum mentem suam extendere. Magna & generosa res est humanus animus: nullos sibi poni nisi communes & cum Deo terminos patitur. Primum, humilem non accipit patriam: Ephesum aut Alexandriam, aut si quod est etiamnum frequentius incolis, latius tectis solum. Illi patria est, quodcumque suprema & universa circuitu suo cingit: hoc omne convexum, intra quod jacent maria cum terris, intra quod aër humanis divina secernens etiam conjungit, intra quod disposita tot numina in actus suos excubant. Deinde, arctam ætatem sibi dari non finit. Omnes, inquit, anni mei sunt. nullum sæculum magnis ingeniis clusum est, nullum non cogitationi pervium tempus. Cum venerit dies ille qui mixtum hoc divini humanique secernat corpus hoc, ubi inveni, relinquam: ipse me diis reddam. nec nunc sine illis sum, sed gravi terrenoque detineor. Per has mortalis ævi moras, illi meliori vitæ longiorique proluditur. Quemadmodum novem mensibus nos tenet maternus uterus, & præparat non sibi, sed illi loco in quem videmur emitti, jam idonei spiritum trahere, & in aperto durare: sic per hoc spatium, quod ab infantia patet in senectutem, in alium naturæ sumimur partum. Alia origo nos exspectat, alius rerum status. Nondum cælum, nisi ex intervallo, pati possumus. Proinde intrepidus horam illam decretoriam prospice: non est animo suprema, sed corpori. Quidquid circa te jacet

te jacet rerum, tanquam hoſpitalis loci ſarcinas ſpecta: tranſeundum eſt: Excutit redeuntem natura, ſicut intrantem. Non licet plus efferre, quam intuleris: imo etiam ex eo, quod in vitam attuliſti, pars magna ponenda eſt. Detrahetur tibi hæc circumjecta, noviſſimum velamentum tui, cutis: detrahetur caro & ſuffuſus ſanguis, diſcurrensque per totum: detrahentur oſſa nervique, firmamenta fluidorum ac labentium. Dies iſte, quem tanquam extremum reformidas, æterni natalis eſt. Depone onus. quid cunctaris; tanquam non prius quoque, relicto, in quo latebas, corpore, exieris? Hæres & reluctaris: tum quoque magno niſu matris expulſus es. Gemis, ploras: & hoc ipſum flere, naſcentis eſt. Sed tunc debebat ignoſci. rudis & imperitus omnium veneras: ex maternorum viſcerum calido mollique fomento emiſſum, afflavit aura liberior. Deinde, offendit duræ manus tactus: tenerque adhuc, & nullius rei gnarus obſtupuiſti inter ignota. Nunc tibi non eſt novum ſeparari ab eo, cujus ante pars fueris: æquo animo membra jam ſupervacua dimitte, & iſtud corpus inhabitatum diu, pone. Scindetur, obruetur, abolebitur. Quid contriſtaris? ita ſolet fieri. Pereunt ſemper velamenta naſcentium. Quid iſta ſic diligis, quaſi tua? iſtis opertus es. Veniet qui te revelet dies, & ex contubernio fœdi atque olidi ventris educat. Hinc nunc quoque tu quantum potes, ſubvola: utique etiam neceſſariis, quæ cohærebunt, alienus. Iam hinc, altius aliquid ſublimiusque meditare. Aliquando naturæ tibi arcana retegentur, diſcutietur iſta caligo, & lux undique clara percutiet. Imaginare tecum, quantus ille ſit fulgor, tot ſideribus inter ſe lumen miſcentibus. Nulla ſerenum umbra turbabit: æqualiter ſplendebit omne cæli latus: dies & nox, aëris infimi

infimi vices sunt. Tunc in tenebris vixisse dices, cum totam lucem totus adspexeris: quam nunc, per angustissimas oculorum vias, obscure intueris, & tamen admiraris tam procul. Quid tibi videbitur divina lux, cum illam suo loco videris? Hæc cogitatio nihil sordidum animo subsidere sinit, nihil humile, nihil crudele. Deos omnium rerum esse testes ait, illis nos approbari, illis in futurum parari jubet, & æternitatem proponere: quam qui mente concepit, nullos horret exercitus, non terretur tuba, nullis ad timorem minis agitur. Quid ni non timeat, qui mori sperat? si is quoque, qui tamdiu animum judicat manere, quamdiu retinetur corporis vinculo; exsolutum, statim spargi; id agit, ut etiam post mortem utilis esse possit. Quamvis enim ipse ereptus sit oculis, tamen

Multa viri virtus animo, multusque recursat
Gentis honos.

Cogita; quantum nobis exempla bona prosint: scies magnorum virorum, non minus præsentia, esse utilem memoriam.

EPIST. CIII.

Malitia & insidiæ inter se hominum. Tu tamen non eadem facito, aut repone: sed mitis in omnes & volens esto.

QVid illa circumspicis, quæ tibi possunt fortasse evenire, sed possunt & non evenire? incendium dico, ruinam, aliaque, quæ nobis incidunt, non insidiantur: illa potius vide, illa devita, quæ nos observant, quæ captant. Rari sunt casus, etiam si graves, naufragium facere, vehiculo everti: ab homine homini quotidianum periculum. Adversus hoc te expedi, hoc intentis oculis intuere. Nullum enim malum frequentius, nullum pertinacius, nullum blandius. Tempestas minatur, antequam

tequam surgat: crepant ædificia, antequam corruant: prænunciat fumus incendium: subita est ex homine pernicies, & eo diligentius tegitur, quo propius accedit. Erras, si istorum tibi qui occurrunt vultibus credis, hominum effigies habent, animos ferarum: nisi quod illarum perniciosior est primus incursus, quos transire non queunt. Nunquam enim illas ad nocendum nisi necessitas inigit: aut fame, aut timore coguntur ad pugnam: homini perdere hominem libet. Tu tamen ita cogita, quod ex homine periculum sit: ut cogites, quod sit hominis officium. Alterum intuere, ne lædaris; alterum, ne lædas. Commodis omnium læteris, movearis incommodis: & memineris quæ præstare debeas, quæ cavere. Sic vivendo quid consequeris? non, ut ne noceant; sed, ne fallant. Quantum autem potes, in philosophiam secede. illa te sinu suo proteget: in hujus sacrario eris aut tutus, aut tutior. Non arietant inter se, nisi in eodem ambulantes. Quod autem ipsam philosophiam, non debebis jactare. multis fuit periculi caussa, insolenter tractata, & contumaciter. Vitia tibi detrahat, non alii exprobret: non abhorreat à publicis moribus; nec hoc agat, ut quidquid non facit, damnare videatur. Licet sapere sine pompa, sine invidia.

Epist. CIV.

De invaletudine sua, de cura & caritate in se uxoris. Locum se mutasse, ut recrearetur: & hinc de Peregrinatione pulcherrima dissertatio. Non esse eam à se utilem, nisi animo talis efficitur. Ille emendetur, affectus recidantur: omnia tunc loca & status jucunda. Peregrinatio etiam alia pulcherrima, ad priscos & magnos viros ire, illos cogitatione intueri atque imitari. Hoc vitia

tia tollit, virtutes inserit: atque istuc Lucilium vocat.

IN Nomentanum meum fugi, quid putas? urbem? imo febrem, & quidem surrepentem. Iam manum mihi injecerat: protinus itaque parari vehiculum jussi, Paullina mea retinente. Medicus initia esse dicebat, motis venis, sed incertis, & naturalem turbantibus modum. Exire perseveravi. Illud mihi in ore erat domini mei Gallionis: qui cum in Achaia febrem habere cœpisset, protinus navem adscendit, clamitans non corporis esse, sed loci morbum. Hoc ego Paullinæ meæ dixi, quæ mihi valetudinem meam commendat. Nam cum sciam spiritum illius in meo verti: incipio, ut illi consulam, mihi consulere: & cum me fortiorem senectus ad multa reddiderit, hoc beneficium ætatis amitto. Venit enim mihi in mentem, in hoc sene & adolescentem esse, cui parcitur. Itaque quoniam ego ab illa non impetro, ut me fortius amet: impetrat illa à me, ut me diligentius amem. Indulgendum est enim honestis affectibus: & interdum etiam si premunt caussæ, spiritus in honorem suorum vel cum tormento revocandus, & in ipso ore retinendus est, cum bono viro vivendum sit, non quamdiu juvat, sed quamdiu oportet. Ille qui non uxorem, non amicum tanti putat, ut diutius in vita commoretur, qui perseverat mori, delicatus est. Hoc quoque imperet sibi animus, ubi utilitas suorum exigit: nec tantum si vult mori, sed si cœpit, intermittat, & suis se commodet. Ingentis animi est, aliena caussa ad vitam reverti: quod magni viri sæpe fecerunt. Sed hoc quoque summæ humanitatis existimo, senectutem suam, cujus maximus fructus est, securior sui tutela, & vitæ usus animosior, attentius conservare, si scias alicui

alicui tuorum esse dulce, utile, optabile. Habet præterea in se non mediocre ista res gaudium, & mercedem. quid enim jucundius, quam uxori tam carum esse, ut propter hoc tibi carior fias? Potest itaque Paullina mea non tantum suum mihi timorem imputare, sed etiam meum. Quæris ergo, quomodo mihi consilium profectionis cesserit? Vt primum gravitatem urbis excessi, & illum odorem culinarum fumantium, quæ motæ quidquid pestiferi vaporis obruerant, cum pulvere effundunt, protinus mutatam valetudinem sensi. Quantum deinde abjectum putas viribus, postquam vineas attigi? in pascuum emissus, cibum meum invasi. Repetivi ergo jam me. non permansit marcor ille corporis dubii, & male cogitantis: incipio toto animo studere. Non multum ad hoc locus confert, nisi se sibi præstet animus, qui secretum & in occupationibus mediis, si volet, habebit. At ille qui regiones eligit, & otium captat, ubique quo distringatur inveniet. Nam Socratem quærenti cuidam, quod nihil sibi peregrinationes profuissent, respondisse ferunt: Non immerito hoc tibi evenit: tecum enim peregrinabaris. O quam bene cum quibusdam ageretur, si à se aberrarent? Nunc primi seipsos sollicitant, corrumpunt, territant. Quid prodest mare trajicere, & urbes mutare? si vis ista, quibus urgeris, effugere, non alibi sis oportet, sed alius. Puta venisse te Athenas, puta Rhodon: elige arbitrio tuo civitatem: quid ad rem pertinet, quos illa mores habeat? tuos adferes. Divitias judicabis bonum? torquebit te paupertas, & (quod est miserrimum) falsa. Quamvis enim multum possideas, tamen quia aliquis plus habet, tanto tibi videberis defici, quanto vinceris. Honores judicas bonum? male te habebit ille consul factus, ille etiam refectus: ringeris, quoties aliquem

quem in fastis sæpius legeris. Tantus erit ambitionis furor, ut nemo tibi post te videatur, si aliquis ante te fuerit. Maximum malum judicabis mortem: cum in illa nihil sit mali, nisi, quod ante ipsam est, timeri. Exterrebunt te non tantum pericula, sed suspiciones: vanis semper agitaberis. Quid enim proderit,

—— evasisse tot urbes
Argolicas, mediosque fugam tenuisse per hostes?

Ipsa pax timores subministrabit. ne tutis quidem habebitur fides, consternata semel mente: quæ ubi consuetudinem pavoris improvidi fecit, etiam ad tutelam salutis suæ inhabilis est. Non enim vitat, sed fugit: magis autem periculis patemus aversi. Gravissimum judicabis malum, aliquem ex his quos amabis amittere: cum interim hoc tam ineptum erit, quam flere, quod arboribus amœnis & domum tuam ornantibus decidant folia. Quidquid te delectat, æque viget, ut videras dum vireret. utique aliud alio die casus excutiet. sed quemadmodum frondium jactura facilis est, quia renascuntur: sic istorum quos amas, quosque oblectamenta vitæ putas esse, damnum: quia reparantur, etiam si non renascantur. Sed non erunt iidem. Ne tu quidem idem eris. omnis dies, omnis hora te mutat: sed in aliis rapina facilius apparet: hic latet, quia non ex aperto fit. Alii auferuntur: at ipsi nobis furto subducimur. Horum nihil cogitabis, nec remedia vulneribus appones, sed ipse tibi seres solicitudinum caussas, alia sperando, alia desperando? Si sapis, alterum alteri misceas: nec speraveris sine desperatione, nec desperaveris sine spe. Quid per se prodesse peregrinatio cuiquam potuit? Non voluptates illa temperavit, non cupiditates refrænavit, non iras repressit, non indomitos amoris impetus fregit, nulla denique animo

mala eduxit, non judicium dedit, non excussit errorem: sed ut puerum ignota mirantem, ad breve tempus rerum aliqua novitate detinuit. Ceterum inconstantiam mentis, quæ cum maxime ægra est, lacessit, mobiliorem levioremque reddit ipsa jactatio. Itaque quæ petierant cupidissime loca, cupidius deserunt, & avium modo transvolant, citiusque quam venerant, abeunt. Peregrinatio notitiam dabit gentium, novas tibi montium formas ostendet, inusitata spatia camporum, & irriguas perennibus aquis valles, & alicujus fluminis sub observatione naturam: sive, ut Nilus, æstivo incremento tumet; sive, ut Tigris, eripitur ex oculis, & acto per occulta cursu, integræ magnitudini redditur; sive, ut Mæander, poëtarum omnium exercitatio & ludus, implicatur crebris anfractibus, & sæpe in vicinum alveo suo admotus, antequam sibi influat, flectitur; ceterum neque meliorem faciet, neque saniorem. Inter studia versandum est, & inter auctores sapientiæ, ut quæsita discamus, nondum inventa quæramus. Sic eximendus animus ex miserrima servitute, in libertatem asseritur. Quamdiu quidem nescieris, quid fugiendum, quid petendum, quid necessarium, quid supervacuum, quid justum, quid honestum sit: non erit hoc peregrinari, sed errare. Nullam tibi opem feret iste discursus: peregrinaris enim cum affectibus tuis, & mala te tua sequuntur. Utinam quidem sequerentur! longius abessent: nunc fers illa, non ducis. Itaque ubique te premunt, & paribus incommodis urunt. Medicina ægro, non regio, quærenda est. Fregit aliquis crus, aut extorsit articulum? non vehiculum navemque conscendit, sed advocat medicum, ut fracta pars jungatur, ut luxata in locum reponatur. Quid ergo? animum, tot locis fractum & extortum, credis loco-

rum

tum mutatione posse sanari? majus est istud malum, quam ut gestatione curetur. Peregrinatio non facit medicum, non oratorem: nulla ars loco discitur. Quid ergo? Sapientia rerum omnium maxima in itinere colligetur? Nullum, mihi crede, iter est, quod te extra cupiditates, extra iras, extra metus sistat: aut si quod esset, agmine facto, gens illuc humana pergeret. Tamdiu ista urgebunt mala, macerabuntque per terras ac maria vagum, quamdiu malorum gestaris caussas. Fugam tibi non prodesse miraris? tecum sunt quæ fugis. Te igitur emenda, onera tibi detrahe & desideria: saltem intra modum contine. Omnem ex animo erade nequitiam. si vis peregrinationes habere jucundas, tuum comitem sana. Hærebit tibi avaritia, quamdiu avaro sordidoque convixeris: hærebit tumor, quamdiu cum superbo conversaberis: nunquam sævitiam in tortoris contubernio pones: incendent libidines tuas adulterorum sodalitia. Si velis vitiis exui, longe à vitiorum exemplis recedendum est. Avarus, corruptor, sævus, fraudulentus, multum nocituri si prope à te fuissent, intra te sunt. Ad meliores transi. cum Catonibus vive, cum Lælio, cum Tuberone: quod si convivere etiam Græcis juvat, cum Socrate, cum Zenone versare. Alter te docebit mori, si necesse erit: alter, antequam necesse erit. Vive cum Chrysippo, cum Posidonio. Hi tibi tradent divinorum humanorumque notitiam. hi jubebunt in opere esse: nec tantum scite loqui, & in oblectationem audientium verba jactare, sed animum indurare, & adversus minas erigere. Vnus est enim hujus vitæ fluctuantis & turbidæ portus, eventura contemnere, stare fidenter, aperte tela fortunæ adverso pectore excipere, non latitantem, nec tergiversantem. Magnanimos nos natura produxit: & ut qui-

busdam animalibus ferum dedit, quibusdam subdolum, quibusdam pavidum, ita nobis gloriosum & excelsum spiritum, quærentem ubi honestissime, non ubi tutissime vivat; simillimum mundo: quem quantum mortalibus passibus licet, sequitur æmulaturque. Profert se, laudari & adspici credit. Dominus omnium est, supra omnia est. itaque nulli se rei submittit: nihil illi videtur grave, nihil asperum, quod virum incurvet.

Terribiles visu formæ, letumque labosque: minime quidem, si quis rectis oculis intueri illa possit, & tenebras perrumpere. Multa per noctem habita terrori, dies vertit ad risum.

Terribiles visu formæ, letumque labosque, egregie Virgilius noster. Non re dixit terribiles esse, sed visu: id est, videri, non esse. Quid, inquam, in istis est tam formidabile, quam fama vulgavit? Quid est, obsecro te, Lucili, cur timeat laborem vir, mortem homo? Totiens mihi occurrunt isti, qui non putant fieri posse quidquid facere non possunt, & ajunt nos loqui majora, quam quæ natura humana sustineat. At quanto ego de illis melius existimo? ipsi quoque hæc possunt facere, sed nolunt. Denique quem unquam ista destituere tentantem? cui non faciliora apparuere in actu? Non quia difficilia sunt, non audemus: sed quia non audemus, difficilia sunt. Si tamen exemplum desideratis, accipite Socratem perpessicium senem, per omnia aspera jactatum, invictum tamen & paupertate, quam graviorem illi domestica onera faciebant; & laboribus, quos militares quoque pertulit, & quibus ille domi exercitus. sive uxorem ejus spectes moribus feram, lingua petulantem; sive liberos indociles, & matri quam patri similiores. Sic fere aut in bello fuit, aut in tyrannide, aut in libertate, bellis ac tyrannis sæviore. Viginti & septem

ſeptem annis pugnatum eſt: poſt finita arma, triginta tyrannis noxæ dedita eſt civitas, ex quibus plerique inimici erant. Noviſſima damnatio eſt ſub graviſſimis hominibus impleta. objecta eſt & religionum violatio, & juventutis corruptela, quam immittere in deos, in patres, in remp. dictus eſt: poſt hæc carcer, & venenum. Hæc uſque eo animum Socratis non moverunt, ut ne vultum quidem moverint. Illam mirabilem laudem, & ſingularem, uſque ad extremum ſervavit: non hilariorem quiſquam, non triſtiorem Socratem vidit: æqualis fuit in tanta inæqualitate fortunæ. Vis alterum exemplum? accipe hunc M. Catonem recentiorem, cum quo & infeſtius fortuna egit, & pertinacius. Cui cum omnibus locis obſtitiſſet, noviſſime & in morte: oſtendit tamen virum fortem poſſe invita fortuna vivere, invita mori. Tota illi ætas aut in armis eſt exacta civilibus, aut in ætate concipiente jam civile bellum. Et hunc licet dicas non minus, quam Socratem, in ſervitute vixiſſe: niſi forte Cn. Pompeium, & Cæſarem, & Craſſum, putas libertatis ſocios fuiſſe. Nemo mutatum Catonem, toties mutata Rep. vidit: eumdem ſe in omni ſtatu præſtitit. In prætura, in repulſa, in accuſatione, in provincia, in concione, in exercitu, in morte, denique in illa Reip. trepidatione, cum illinc Cæſar eſſet decem legionibus pugnaciſſimis ſubnixus, tot externarum gentium præſidiis hinc Cn. Pompeius, ſatis unus adverſus omnia. Cum alii ad Cæſarem inclinarent, alii ad Pompeium, ſolus Cato fecit aliquas & Reip. partes. Si animo complecti volueris illius imaginem temporis, videbis illinc plebem & omnem erectum ad res novas vulgum: hinc optimates & equeſtrem ordinem, quidquid erat in civitate ſancti & lecti: duos in

medio relictos, Remp. & Catonem. Miraberis, inquam, cum animadverteris

Atridem, Priamumque, & sævum ambobus Achillem.

Vtrumque enim improbat, utrumque exarmat. Hanc fert de utroque sententiam. Ait se, si Cæsar vicerit, moriturum: si Pompeius, exsulaturum. Quid habebat quod timeret, qui ea sibi & victo & victori constituerat, quæ constituta esse ab hostibus iratissimis poterant? Periit itaque ex decreto suo. Vides posse homines labores pati? per medias Africæ solitudines pedes duxit exercitum. Vides posse tolerare sitim? & in collibus arentibus, sine ullis impedimentis victi exercitus reliquias trahens, inopiam humoris loricatus tulit: & quoties aquæ fuerat occasio, novissimus bibit. Vides honorem & notam posse contemni? eodem quo repulsus est die, in comitio pila lusit. Vides posse non timeri potentiam superiorum? & Pompeium & Cæsarem, quorum nemo alterum offendere audebat, nisi ut alterum demereretur, simul provocavit. Vides tam mortem posse comtemni quam exsilium? & exsilium sibi indixit & mortem, & interim bellum. Possumus itaq; adversus ista tantum habere animi: libeat modo subducere jugo collum. In primis autem despuendæ sunt voluptates: enervant, & effæminant, & multum petunt. multum autem à fortuna petendum est. Deinde spernendæ opes: auctoramenta sunt servitutum. Aurum & argentum, & quidquid aliud felices domos onerat, relinquatur. non potest gratis constare libertas. Hanc si magno æstimas, omnia parvo æstimanda sunt.

EPIST.

EPIST. CV.

Brevia, sed utilia, praecepta ad Securitatem. Lege, & usurpa.

QVæ observanda tibi sint, ut tutior vivas, dicam. Tu tamen sic audias censeo ista praecepta, quomodo si tibi praeciperem, qua ratione bonam valetudinem in Ardeatino tuereris. Considera, quae sint quae hominem in perniciem hominis instigent: invenies spem, invidiam, odium, metum, contemptum. Ex omnibus istis, adeo levissimum est contemptus, ut multi in illo remedii caussa delituerint. Quem quis contemnit, calcat sine dubio, sed transit. Nemo homini contempto, pertinaciter, nemo diligenter nocet. Etiam in acie jacens praeteritur: cum stante pugnatur. Spem improborum vitabis, si nihil habueris quod cupiditatem alienam & improbam irritet, si nihil insigne possederis. Concupiscuntur enim insignia, etiam si parum nota sunt. Sic vero invidiam effugies, si te non ingesseris oculis, si bona tua non jactaveris, si scieris in sinu gaudere. Odium autem ex offensa sic vitabis, neminem lacessendo gratuito: à quo te sensus communis tuebitur. fuit enim hoc multis periculosum. Quidam odium habuerunt, nec inimicum. Illud, ne timeatis, praestabit tibi & fortunae mediocritas, & ingenii lenitas: cum te esse homines scient, quem offendere sine periculo possint. Reconciliatio tua & facilis sit, & certa. Timeri autem tam domi molestum est, quam foris: tam à servis, quam à liberis. Nulli non ad nocendum satis virium est. Adjice nunc, quod, qui timetur, timet. nemo potuit terribilis esse secure. Contemptus superest: cujus modum in sua potestate habet, qui illum sibi adjunxit: qui contemnitur, quia voluit, non quia debuit. Hujus incom-

modum & artes bonæ discutiunt, & amicitiæ eorum, qui apud aliquem potentem potentes sunt. quibus applicari expediet, non implicari: ne pluris remedium, quam periculum constet. Nihil tamen æque proderit, quam quiescere, & minimum cum aliis loqui, plurimum secum. Est quædam dulcedo sermonis, quæ irrepit, & blanditur, & non aliter quam ebrietas aut amor secreta producit. Nemo quod audierit, tacebit: nemo quantum audierit, loquetur. Qui rem non tacuerit, non tacebit auctorem. Habet unusquisque aliquem cui tantum credit, quantum ipsi creditum est: ut garrulitatem suam custodiat, & contentus sit unius auribus, populum faciet. Sic quod modo secretum erat, rumor est. Securitatis magna portio est, nihil iniqui facere. Confusam vitam & perturbatam impotentes agunt: tantum metuunt, quantum nocent: nec ullo tempore vacant. Trepidant enim cum fecerunt, hærent, conscientia aliud agere non patitur, ac subinde respicere ad se cogit. Dat pœnas, quisquis exspectat: quisquis autem meruit, exspectat. Tutum aliqua res in mala conscientia præstat, nulla securum. putat enim se, etiam si non deprehenditur, posse deprehendi: & inter somnos movetur, & quoties alicujus scelus loquitur, de suo cogitat. Non satis illi oblitteratum videtur, non satis tectum. Nocens habuit aliquando latendi fortunam, numquam fiduciam.

EPIST. CVI.

Tenuis & Chrysippæa quæstio, An Bonum sit corpus? In extremo aliquid contra argutias.

TArdius rescribo ad epistolas tuas. non quia districtus occupationibus sum: hanc excusationem cave audias: vaco, & omnes qui volunt, vacant. Neminem res sequuntur: ipsi illas amplexantur,

plexantur, & argumentum esse felicitatis occupationem putant. Quid ergo fuit, quare non protinus rescriberem tibi, de quo quærebas? Veniebat in contextum operis mei: scis enim me moralem philosophiam velle complecti, & omnes ad eam pertinentes quæstiones explicare. Itaque dubitavi utrum differrem te, an, donec suus isti rei veniret locus, jus tibi extra ordinem dicerem: humanius visum est, tam longe venientem non detinere. Itaque & hoc ex illa serie rerum cohærentium excerpam, & si qua erunt hujusmodi, non quærenti tibi ultro mittam. Quæ sint hæc, interrogas? Quæ scire magis juvat, quam prodest: sicut hoc de quo quæris, an bonum corpus sit. Bonum prodest: facit enim: quod facit, corpus est: bonum, agitat animum, & quodammodo format & continet: quæ ergo propria sunt corporis, ea corporis bona sunt: corpora ergo sunt, & quæ animi sunt. nam & hic corpus est. bonum hominis necesse est corpus sit, cum ipse corporalis. Mentior, nisi & quæ alunt illud, & quæ valetudinem ejus vel custodiunt vel restituunt, corpora sunt: ergo & bonum ejus corpus est. Non puto te dubitaturum, an affectus corpora sint, ut aliud quoque de quo non quæris, infulciam: tanquam ira, amor, tristitia. si dubitas, vide an vultum nobis mutent, an frontem adstringant, an faciem diffundant, an ruborem evocent, an fugent sanguinem. Quid ergo? tam manifestas corpori notas credis imprimi, nisi à corpore? Si affectus corpora sunt, & morbi animorum, & avaritia, crudelitas, indurata vitia, & in statum inemendabilem adducta: ergo & malitia, & species ejus omnes, malignitas, invidia, superbia. Ergo & bona. primum quia contraria istis sunt: deinde, quia eadem tibi indicia præstabunt. An non vides, quantum oculis det vigorem

fortitudo? quantam intentionem prudentia? quantam modestiam & quietem reverentia? quantam serenitatem lætitia? quantum rigorem severitas? quantam remissionem veritas? Corpora ergo sunt, quæ colorem habitumque corporum mutant, quę in illis regnum suum exercent. Omnes autem quas retuli virtutes, bona sunt, & quidquid ex illis est. Numquid est dubium, an id quo quid tangi potest, corpus sit?

Tangere enim & tangi, nisi corpus, nulla potest res, ut ait Lucretius.

Omnia autem ista quæ dixi, non mutarent corpus, nisi tangerent: ergo corpora sunt. Etiamnum, cui tanta vis est, ut impellat & cogat & retineat & jubeat, corpus est. Quid ergo? Non timor retinet? non audacia impellit? non fortitudo immittit, & impetum dat? non moderatio refrænat ac revocat? non gaudium extollit? non tristitia adducit? Denique quidquid facimus, aut malitiæ, aut virtutis gerimus imperio: quod imperat corpori, corpus est: quod vim corpori affert, corpus. Bonum corporis corporale est: bonum hominis, & corporis bonum est: itaque corporale est. Quoniam, ut voluisti, morem gessi tibi, nunc ipse dicam mihi, quod dicturum esse te video. Latrunculis ludimus: in supervacuis subtilitas teritur, non faciunt bonos ista, sed doctos. Apertior res est, sapere: imo simplicior. paucis opus est ad mentem bonam litteris. Sed nos ut cetera in supervacuum diffundimus, ita philosophiam ipsam. Quemadmodum omnium rerum, sic litterarum quoque intemperantia laboramus: non vitæ, sed scholæ discimus.

EPIST.

EPIST. CVII.

Solatur Lucilium & erigit, in fuga servorum. Ista & alia in vitam incidere: ideoque non inopinata esse debere. Patere igitur, quod non emendas. Bona & sapiens Epistola.

UBI illa prudentia tua? ubi in dispiciendis rebus subtilitas? ubi magnitudo? Tam pusilla te angunt? servi occupationes tuas, occasionem fugæ putaverunt. Si amici deciperent, (habeant enim sane nomen, quod illis Epicurus noster imposuit, & ita vocentur) quo turpius non sint omnibus rebus tuis, desint illi, qui & operam tuam conterebant, & te aliis molestum esse credebant. Nihil horum insolitum, nihil inexspectatum est. Offendi rebus istis tam ridiculum est, quam queri, quod spargaris in publico, aut inquineris in luto. Eadem vitæ condicio est, quæ balnei, turbæ, itineris: quædam intermittentur, quædam incident. Non est delicata res, vivere. Longam viam ingressus es: & labaris oportet, & arietes, & cadas, & lasseris, & exclames, O mors; id est, mentiaris. Alio loco comitem relinques, alio efferes, alio timebis. Per ejusmodi offensas emetiendum est confragosum hoc iter. Mori me vult? præparetur animus contra omnia. Sciat se venisse ubi patiatur fulmen; sciat se venisse, ubi

Luctus & ultrices posuere cubilia curæ,
Pallentesque habitant morbi, tristisque senectus.

In hoc contubernio vita degenda est. Effugere ista non potes, contemnere potes: contemnes autem, si sæpe cogitaveris, & futura præsumpseris. Nemo non fortius ad id cui se diu composuerat, accessit, & duris quoque, si præmeditata erant, obstitit. At contra imparatus, etiam levissima expavit. Id agendum est, ne quid nobis inopinatum sit: & quia

quia omnia novitate graviora sunt, hæc cogitatio assidua præstabit, ut nulli sis malo tiro. Servi te reliquerunt. Alium compilaverunt, alium accusaverunt, alium occiderunt, alium prodiderunt, alium calcaverunt, alium veneno, alium criminatione petierunt. Quidquid dixeris, multis accidit. Deinceps quæ multa & varia sunt in nos diriguntur. Quædam in nos fixa sunt, quædam vibrant, & cummaxime veniunt, quædam ad alios perventura nos stringunt. Nihil miremur eorum ad quæ nati sumus: quæ ideo nulli quærenda, quia paria sunt omnibus. Ita dico paria sunt. nam etiam quod effugit aliquis, pati potuit. Æquum autem jus est, non quo omnes usi sunt, sed quod omnibus latum est. Imperetur æquitas animo, & sine querela mortalitatis tributa pendamus. Hiems frigora adducit: algendum est. æstas calores refert: æstuandum est. intemperies cæli valetudinem tentat: ægrotandum est. Et fera nobis loco occurret, & homo perniciosior feris omnibus. Aliud aqua, aliud ignis eripiet. Hanc rerum conditionem mutare non possumus: id possumus, magnum sumere animum, & viro bono dignum, quo fortiter fortuita patiamur, & naturæ consentiamus. Natura autem hoc, quod vides, regnum mutationibus temperat. Nubilo serena succedunt: turbantur maria, cum quieverunt: flant invicem venti: noctem dies sequitur: pars cæli consurgit, pars mergitur: contrariis rerum æternitas constat. Ad hanc legem animus noster aptandus est: hanc sequatur, huic pareat; & quæcumque fiunt, debuisse fieri putet: nec velit objurgare naturam. Optimum est pati, quod emendare non possis: & Deum, quo auctore cuncta proveniunt, sine murmuratione comitari. Malus miles est, qui imperatorem gemens sequitur. Quare impigri atque alacres

alacres excipiamus imperia, nec deseramus hunc operis pulcherrimi cursum, cui quidquid patimur, intextum est: & sic alloquamur Iovem, cujus gubernaculo moles ista dirigitur, quemadmodum Cleanthes noster versibus disertissimis alloquitur. quos mihi in nostrum sermonem mutare permittitur, Ciceronis viri disertissimi exemplo. Si placuerint, boni consules: si displicuerint, scies me in hoc secutum Ciceronis exemplum.

Duc me parens, celsique dominator poli,
Quocumque placuit. nulla parendi mora est:
Assum impiger. fac nolle. comitabor gemens:
Ducunt volentem fata, nolentem trahunt.
Malusque patiar, quod pati licuit bono.

Sic vivamus, sic loquamur. paratos nos inveniat atque impigros fatum. Hic est magnus animus, qui se Deo tradidit: at contra ille pusillus ac degener, qui obluctatur, & de ordine mundi male existimat, & emendare mavult deos, quam se.

EPIST. CVIII.

Quomodo philosophi legendi, vel audiendi sint? Cum dilectu, & ea maxime excerpenda & imbibenda, quæ faciunt vitæ. Oblectamenta qui quærunt, frustra sunt: tu emendationem. Nec id difficile; Natura enim ipsa vocat ad Honestum. Semina ejus & fomites in animo nostro sunt: surgunt & excitantur, cum doctor & irritator accessit. A suo exemplo, cum apud Attalum disceret. Ostendit deinde, vario fine atque animo ad auctores legendos veniri: nos autem debere illo Philosophi. Pareamus: & legite atque audite vos ô Philologi.

ID de quo quæris, ex his est, quæ scire, tantum eo, ut scias, pertinet. Sed nihilominus quia pertinet, pertinaciter properas, nec vis exspectare libros,

bros, quos cummaxime ordino continentes totam moralem philosophiæ partem, statim expediam. Illud tamen prius scribam, quemadmodum tibi ista cupiditas discendi, qua flagrare te video, dirigenda sit, ne ipsa se impediat. Nec passim carpenda sunt, nec avide invadenda universa: per partes pervenitur ad totum. Aptari onus viribus debet: nec plus occupari, quam cui sufficere possumus. Non quantum vis, sed quantum capis, hauriendum est. bonum tantum habe animum: capies, quantum voles. Quo plus recipit animus, hoc se magis laxat. Hæc nobis præcipere Attalum memini, cum scholam ejus obsideremus, & primi veniremus, & novissimi exiremus: ambulantem quoque illum ad aliquas disputationes evocaremus, non tantum paratum discentibus, sed obvium. Idem, inquit, & docenti, & discenti debet esse propositum: ut ille prodesse velit, hic proficere. Qui ad philosophorum scholas venit, quotidie secum aliquid boni ferat: aut sanior domum redeat, aut sanabilior. Redibit autem. ea enim philosophiæ vis est, ut non solum studentes, sed etiam conversantes juvet. Qui in solem venit, licet non in hoc venerit, colorabitur: qui in unguentaria taberna resederunt, & paullo diutius commorati sunt, odorem secum loci ferunt: & qui apud philosophum fuerunt, traxerint aliquid necesse est, quod prodesset etiam negligentibus. Attende quid dicam: negligentibus, non repugnantibus. Quid ergo? non novimus quosdam, qui multis apud philosophum annis persederint, & ne colorem quidem duxerint? Quid ni noverim? pertinacissimos quidem, & assiduos: quos ego non discipulos philosophorum, sed inquilinos voco. Quidam veniunt ut audiant, non ut discant: sicut in theatrum voluptatis caussa ad delectandas aures, oratione,

tione, vel voce, vel fabulis ducimur. Magnam hanc auditorum partem videbis, cui philosophi schola diversorium otii sit. Non id agunt ut aliqua illic vitia deponant, ut aliquam legem vitæ accipiant, ad quam mores suos exigant, sed ut oblectamento aurium perfruantur. Aliqui tamen & cum pugillaribus veniunt, non ut res excipiant, sed verba: quæ tam sine profectu alieno discant, quam sine suo audiant. Quidam ad magnificas voces excitantur, & transeunt in affectum dicentium, alacres vultu & animo: nec aliter concitantur, quam solent Phrygii tibicinis sono semiviri, & ex imperio furentes. Rapit illos instigatque rerum pulchritudo, non verborum inanium sonitus. Si quid acriter contra mortem dictum est, si quid contra fortunam contumaciter, juvat protinus quæ audias facere. Afficiuntur illi: & sint quales jubentur, si illa animo forma permaneat, si non impetum insignem protinus populus honesti dissuasor excipiat. Pauci illam, quam conceperant, mentem domum perferre potuerunt. Facile est auditorem concitare ad cupiditatem recti. Omnibus enim natura fundamenta dedit, semenque virtutum: omnes ad omnia ista nati sumus: cum irritator accessit, tunc illa animi bona velut sopita excitantur. Non vides quemadmodum theatra consonent, quoties aliqua dicta sunt, quæ publice agnoscimus, & consensu vera esse testamur?

Desunt inopiæ multa, avaritiæ omnia.
In nullum avarus bonus est, in se pessimus.

Ad hos versus ille sordidissimus plaudit, & vitiis suis fieri convicium gaudet. Quanto magis hoc judicas evenire, cum à philosopho ista dicuntur: cum salutaribus præceptis versus inseruntur, efficacius eadem illa descensuri in animum imperitorum? Nam (ut dicebat Cleanthes) quemadmodum

dum spiritus noster clariorem sonum reddit, cum illum tuba per longi canalis angustias tractum, patentiore novissime exitu effudit: sic sensus nostros clariores carminis arcta necessitas efficit. Eadem negligentius audiuntur, minusque percutiunt, quamdiu soluta oratione dicuntur: ubi accessere numeri, & egregium sensum adstrinxere certi pedes, eadem illa sententia velut lacerto excussa torquetur. De contemptu pecuniæ multa dicuntur, & longissimis orationibus hoc præcipitur, ut homines in animo, non in patrimonio putent esse divitias: eum esse locupletem, qui paupertati suæ aptus est, & parvo se divitem fecit: magis tamen feriuntur animi, cum carmine ejusmodi dicta sunt:

Is minimo eget mortalis, qui minimum cupit.
Quod vult habet, qui velle quod satis est potest.

Cum hæc atque ejusmodi audimus, ad confessionem veritatis adducimur. Illi enim quibus nihil satis est, admirantur, acclamant, odium pecuniæ indicunt. Hunc illorum affectum ubi videris, urge, hoc preme, hoc onera, relictis ambiguitatibus, & syllogismis, & cavillationibus, & ceteris acuminis irriti ludicris. Dic in avaritiam, dic in luxuriam. cum profecisse te videris, & animos audientium affeceris, insta vehementius. Verisimile non est, quantum proficiat talis oratio remedio intenta, & tota in bonum audientium versa. Facillime enim tenera conciliantur ingenia ad honesti rectique amorem. Adhuc docilibus leviterque corruptis injicit manum veritas, si advocatum idoneum nacta est. Ego certe, cum Attalum audirem, in vitia, in errores, in mala vitæ perorantem, sæpe misertus sum generis humani, & illum sublimem altioremque humano fastigio credidi. Ipse regem se esse dicebat: sed plus quam regnare mihi videbatur, cui liceret censuram agere regnantium. Cum

vero

vero commendare paupertatem cœperat, & ostendere, quam quidquid usum excederet, pondus esset supervacuum & grave ferenti: sæpe exire è schola pauperi libuit. Cum cœperat voluptates nostras traducere, laudare castum corpus, sobriam mensam, puram mentem, non tantum ab illicitis voluptatibus, sed etiam supervacuis: libebat circumscribere gulam & ventrem. Inde mihi quædam permansere, Lucili. Magno enim in omnia impetu veneram: deinde ad civitatis vitam reductus, ex bene cœptis pauca servavi. Inde ostreis boletisq; in omnem vitam renunciatum est. Hæc enim non cibi, sed oblectamenta sunt, ad edendum saturos cogentia: quod gratissimum est edacibus, & se ultra quam capiunt farcientibus, facile descensura, facile reditura. Inde in omnem vitam unguento abstinemus: quoniam optimus odor in corpore est nullus. Inde vino caret stomachus: inde in omnem vitam balneum fugimus. Decoquere corpus, atque exinanire sudoribus, inutile simul delicatumque credimus. Cętera projecta redierunt: ita tamen, ut, quorum abstinentiam interrupi, modum servem, & quidem abstinentiæ proximiorem. nescio an difficiliorem: quoniam quædam abscinduntur facilius animo, quam temperantur. Quoniam cœpi tibi exponere, quantum majori impetu ad philosophiam juvenis accesserim, quam senex pergam, non pudebit fateri, quem mihi amorem Pythagoræ injecerit Sotion. Docebat, quare ille animalibus abstinuisset, quare postea Sextius. Dissimilis utrique caussa erat, sed utrique magnifica. Hic homini satis alimentorum citra sanguinem esse credebat, & crudelitatis consuetudinem fieri, ubi in voluptatem esset adducta laceratio. Adjiciebat, contrahendam materiam esse luxuriæ: colligebat, bonæ valetudini contraria esse

esse alimenta varia, & nostris aliena corporibus. At Pythagoras omnium inter omnia cognationem esse dicebat, & aliorum commercium in alias atque alias formas transeuntium. Nulla (si illi credas) anima interit, nec cessat quidem, nisi tempore exiguo, dum in aliud corpus transfunditur. Viderimus per quas temporum vices, & quando pererratis pluribus domiciliis, in hominem revertatur: interim sceleris hominibus ac parricidii metum fecit, cum possint in parentis animam inscii incurrere, & ferro morsuve violare, in quo cognatus aliquis spiritus hospitaretur. Hæc cum exposuisset Sotion, & implesset argumentis suis, non credis, inquit, animas in alia corpora atque alia describi? & migrationem esse, quam dicimus esse mortem? Non credis in his pecudibus ferisve, aut aqua mersis, illum quondam hominis animum morari? Non credis nihil perire in hoc mundo, sed mutare regionem? nec tantum cælestia per certos circuitus verti, sed animalia quoque per vices ire, & animos per orbem agi? Magni ista crediderunt viri. itaque judicium quidem tuum sustine: ceterum omnia tibi integra serva. Si vera sunt ista, abstinuisse animalibus innocentia est: si falsa, frugalitas est. Quod istic crudelitatis tuæ damnum est? Alimenta tibi leonum & vulturum eripio. His instinctus, abstinere animalibus cœpi: & anno peracto non tantum facilis erat mihi consuetudo, sed dulcis. Agiliorem mihi animum esse credebam: nec tibi hodie affirmaverim an fuerit. Quæris, quomodo desierim? In Tiberii Cæsaris principatum juventæ tempus inciderat: alienigenarum sacra movebantur: sed inter argumenta superstitionis ponebatur quorumdam animalium abstinentia. Patre itaque meo rogante, qui non calumniam timebat, sed philosophiam oderat, ad

pristi-

pristinam consuetudinem redii: nec difficulter mihi, ut inciperem melius cœnare, persuasit. Laudare solebat Attalus culcitram, quæ resisteret corpori: tali utor etiam senex, in qua vestigium apparere non possit. Hæc retuli, ut probarem tibi, quam vehementes haberent tirunculi impetus primos ad optima quæque, si quis exhortaretur illos, si quis impelleret. Sed aliquid præcipientium vitio peccatur, qui nos docent disputare, non vivere: aliquid discentium, qui propositum adferunt ad præceptores suos, non animum excolendi, sed ingenium. Itaque quæ philosophia fuit, facta philologia est. Multum autem ad rem pertinet, quo proposito ad quam rem accedas. Qui grammaticus futurus, Virgilium scrutatur, non hoc animo legit illud egregium,

—— *Fugit irreparabile tempus.*

Vigilandum est: nisi properamus, relinquimur: agit nos, agiturque velox dies: inscii rapimur. omnia in futurum disponimus, & inter præcipitia lenti sumus. Sed ut observet, quoties Virgilius de celeritate temporum dicit, hoc uti verbo illum, FUGIT.

Optima quæque dies miseris mortalibus ævi
Prima fugit. subeunt morbi, tristisque senectus,
Et labor, & dura rapit inclementia mortis.

Ille qui ad philosophiam spectat, hæc eadem quo debet, abducit. Numquam Virgilius, inquit, dies dicit ire, sed fugere; quod currendi genus concitatissimum est: & optimos quosque primos rapi. Quid ergo cessamus nos ipsi concitare, ut velocitatem rapidissimæ rei possimus æquare? Meliora prætervolant, deteriora succedunt. Quemadmodum ex amphora primum quod est sincerissimum effluit, gravissimum quodque turbidumque subsidit: sic in ætate nostra, quod optimum, in primo est.

est. Id exhauriri in aliis potius patimur, ut nobis fæcem reservemus. Inhæreat istud animo, & tanquam missum oraculo placeat:

Optima quaque dies miseris mortalibus ævi
Prima fugit. ——

Quare optima? quia restat quod incertum est. Quare optima? quia juvenes possumus discere, possumus facilem animum, & adhuc tractabilem, ad meliora convertere: quia hoc tempus idoneum est laboribus, idoneum agitandis per studia ingeniis, & exercendis per opera corporibus. Quod superest, segnius & languidius est, & propius à fine. Itaque toto hoc agamus animo, & omissis ad quæ divertimus, in rem unam laboremus: ne hanc temporis pernicissimi celeritatem, quam retinere non possumus, relicti demum intelligamus. Primus quisque tanquam optimus dies placeat, & redigatur in nostrum. quod fugit, occupandum est. Hoc non cogitat ille, qui grammatici oculis carmen istud legit, ideo optimum quemque primum esse diem, quia subeunt morbi, quia senectus premit, & adhuc adolescentiam cogitantibus supra caput est: sed ait, Virgilium semper una ponere morbos & senectutem. non mehercule immerito. senectus enim insanabilis morbus est. Præterea, inquit, hoc senectuti cognomen imposuit, tristem illam vocat:

—— *subeunt morbi, tristisque senectus.*

Non est quod mireris, ex eadem materia suisquemque studiis apta colligere. In eodem prato bos herbam quærit, canis leporem, ciconia lacertum. Cum Ciceronis libros de Rep. prehendit hinc philologus aliquis, hinc grammaticus, hinc philosophiæ deditus: alius alio curam suam mittit. Philosophus admiratur, contra justitiam dici tam multa potuisse. Cum ad hanc eamdem lectionem philo-

philologus accessit, hoc subnotat, duos Romanos reges esse, quorum alter patrem non habet, alter matrem. Nam de Servii matre dubitatur: Anci pater nullus; Numæ nepos dicitur. Præterea notat, eum quem nos dictatorem dicimus, & in historiis ita nominari legimus, apud antiquos magistrum populi vocatum. Hodieque id extat in Auguralibus libris: & testimonium est, quod qui ab illo nominatur, magister equitum est. Æque notat, Romulum perisse solis defectione. Provocationem ad populum etiam à regibus fuisse. Id ita in Pontificalibus libris aliqui putant, & Fenestella. Eosdem libros cum grammaticus explicuit, primum REAPSE dici ab Cicerone, id est, reipsa, in commentarium refert; nec minus SEPSE, id est, se ipse. Deinde transit ad ea, quæ consuetudo sæculi mutavit: tanquam quod ait Cicero, Quoniam sumus ab ipsa calce, ejus interpellatione revocati: hanc quam nunc in circo cretam vocamus, calcem antiqui dicebant. Deinde Ennianos colligit versus, & in primis illos de Africano scriptos:

—— Cui nemo civis neque hostis
Quivit pro factis reddere opræpretium.

Ex eo se ait intelligere, apud antiquos non tantum auxilium significasse operam, sed opera. ait enim neminem potuisse Scipioni neque civem, neque hostem reddere operæ pretium. Felicem deinde se putat, quod invenerit, unde visum sit Virgilio dicere:

—— Quem super ingens
Porta tonat cæli. ——

Ennium hoc ait Homero surripuisse; Ennio Virgilium. Est enim apud Ciceronem in his ipsis de Rep. hoc Epigramma:

Si fas endo plagas cælestum ascendere cuiquam:
Mi soli cæli maxima porta patet.

Sed

Sed ne & ipſe, dum aliud ago, in philologum aut grammaticum dilabar, illud admoneo, auditionem philoſophorum, lectionemque, ad propoſitum beatæ vitæ trahendam: non ut verba priſca aut ficta captemus, & tranſlationes improbas figurasque dicendi, ſed ut profutura præcepta, & magnificas voces, & animoſas, quæ mox in rem transferantur. Sic iſta diſcamus, ut quæ fuerunt verba, ſint opera. Nullos autem pejus mereri de omnibus mortalibus judico, quam qui philoſophiam velut aliquod artificium vænale didicerunt: qui aliter vivunt, quam vivendum eſſe præcipiunt. Exempla enim ſeipſos inutilis diſciplinæ circumferunt, nulli non vitio quod inſequuntur, obnoxii. Non magis mihi poteſt quisquam talis prodeſſe præceptor, quam gubernator in tempeſtate nauſeabundus. Tenendum eſt, rapiente fluctu, gubernaculum, luctandum cum ipſo mari, eripienda ſunt vento vela: quid me poteſt adjuvare rector navagii attonitus & vomitans? Quanto majore putas vitam tempeſtate jactari, quam ullam ratem? non eſt loquendum, ſed gubernandum. Omnia quæ dicunt, quæ turba audiente jactant, aliena ſunt. dixit illa Plato, dixit Zeno, dixit Chryſippus, & Poſidonius, & ingens agmen tot ac talium. Quomodo probare poſſint ſua eſſe, monſtrabo: faciant quæ dixerint. Quoniam quæ volueram ad te perferri, jam dixi, nunc deſiderio tuo ſatisfaciam, & in alteram epiſtolam integrum quod exegeras transferam: ne ad ſpinoſam, & auribus erectis curioſisque audiendam, laſſus accedas.

EPIST. CIX.

Quæſtiuncula, an ſapiens ſapienti, & quomodo, proſit? Cauſſa dubitandi, quia omnia ſumma in ſapiente,

sapiente, nec adjectioni locus. Respondet tamen prodesse, & distincte exsequitur. In fine detestatur argutias inutiles.

AN sapiens sapienti prosit, scire desideras. Dicimus plenum omni bono esse sapientem, & summa adeptum: quomodo prodesse aliquis possit summum bonum habenti, quæritur. Prosunt inter se boni: exercent enim virtutes, & sapientiam in suo statu continent. desiderat uterque aliquem, cum quo conferat, cum quo quærat. Peritos luctandi, usus exercet: musicum, qui paria didicit, monet. Opus est & sapienti, agitatione virtutum. Ita quemadmodum ipse se movet, sic movetur ab alio sapiente. Quid sapiens sapienti proderit? impetum illi dabit, occasiones actionum honestarum commonstrabit. Præter hæc, aliquas suas cogitationes exprimet, docebit quæ invenerit. Semper enim sapienti restabit quod inveniat, & quo animus ejus excurrat. Malus malo nocet; facit pejorem iram, metum incitando, tristitiæ assentiendo, voluptates laudando: & tunc maxime laborant mali, ubi plurium vitia miscuere, & in unum collata nequitia est: ergo ex contrario, bonus bono proderit. Quomodo? inquis. Gaudium illi afferet, fiduciam confirmabit, ex conspectu mutuæ tranquillitatis crescet utriusque lætitia. Præterea, quarumdam illi rerum notitiam tradet. non enim omnia sapiens scit: etiamsi sciret, breviores vias rerum aliquis excogitare possit, & has indicare, per quas facilius totum opus circumfertur. Proderit sapienti sapiens: non scilicet tantum suis viribus, sed ipsius quem adjuvat. Potest quidem ille etiam relictus sibi, explicare partes suas. Vtetur propria velocitate; sed nihilominus adjuvat etiam, qui curren-

tem

tem hortatur. Non prodest tantum sapiens sapienti, sed sibiipsi. Objicies. Detrahe illi vim propriam, & ille nihil agit. Isto modo dicas licet, non esse in melle dulcedinem. Nam ipse ille qui est, esse debet ita aptatus lingua palatoq; ad hujusmodi gustum, ut ille tali sapore capiatur, non offendatur. Sunt enim quidam, quibus morbi vitio mel amarum videatur. Oportet utrumque talem esse, ut & ille prodesse possit, & huic profecturo idonea materia sit. In summum, inquit, producto calorem calefieri supervacuum est: & in summum producto bonum supervacuum est, quod prosit. Numquid instructus omnibus rebus agricola, ab alio instrui quærit? Numquid armatus miles quantum in aciem exituro satis est, amplius arma desiderat? Ergo nec sapiens. satis enim vitæ instructus, satis armatus est. Qui in summo est calore, ei non opus est adjecto, ut summum teneat. Ipse se, inquit, calor continet. Ad hæc respondeo. Primum multum interest inter ista, quæ comparas. Calor enim unus est: prodesse varium est. Deinde calor non adjuvatur adjectione caloris, ut caleat: sapiens non potest in habitu suæ mentis stare, nisi amicos aliquos similes sui admisit, cum quibus virtutes suas communicet. Adjice nunc, quod omnibus inter se virtutibus amicitia est. Itaque prodest, qui virtutes alicujus pares suis amat, amandasque invicem præstat. Similia delectant: utique ubi honesta sunt, & probare ac probari sciunt. Etiamnum. Sapientis animum perite movere nemo alius potest, nisi sapiens: sicut hominem movere rationaliter non potest, nisi homo. Quomodo ergo ad rationem movendam ratione opus est: sic, ut moveatur ratio perfecta, opus est ratione perfecta. Prodesse dicuntur, & qui media nobis largiuntur, pecuniam, gratiam, incolumitatem, alia in usus vitæ

cara

cata aut necessaria: in his dicetur etiam stultus sapienti prodesse. Prodesse autem est, animum secundum naturam movere virtute sua, aut ejus qui movebitur. Hoc non sine ipsius quoque, qui proderit, bono fiet. necesse est enim, alienam virtutem exercendo, exerceat & suam. Sed ut removeas ista, quæ aut summa bona sunt, aut summorum efficientia, nihilominus prodesse inter se sapientes possunt. Invenire enim sapientem, sapienti per se res petenda est: quia natura bonum omne carum est bono: & sic quisque conciliatur bono, quemadmodum sibi. Necesse est, ex hac quæstione, argumenti caussa, in alteram transeam. Quæritur enim, an deliberaturus sit sapiens: an in consilium aliquem advocaturus: quod facere illi necessarium est, cum ad hæc civilia & domestica venitur, & (ut ita dicam) mortalia. In his sic illi opus est alieno consilio, quomodo medico, quomodo gubernatori, quomodo advocato, & litis ordinatori. Proderit ergo sapiens aliquando sapienti: suadebit enim: sed in illis quoque magnis ac divinis, ut diximus, communiter honesta tractando, & animos cogitationesque miscendo, utilis erit. Præterea secundum naturam est & amicos complecti, & amicorum actu, ut suo proprioque lætari. Nam si hoc non fecerimus, ne virtus quidem nobis permanebit, quæ in exercendo se, usu valet. Virtus autem suadet præsentia bene collocare, in futurum consulere, deliberare, & intendere animum: facilius intendet explicabitque qui aliquem sibi assumpserit. Quærit itaque aut perfectum virum, aut proficientem, vicinumque perfecto. Proderit autem ille perfectus, si consilium communi prudentia juverit. Ajunt homines plus in alieno negotio videre, quam in suo: hoc illis evenit, quos amor sui excæcat, quibusque dispe-

dispectum utilitatis, timor in periculis excutit. Incipiet sapere securior, & extra metum positus. Sed nihilominus quædam sunt, quæ etiam sapientes in alio, quam in se, diligentius vident. Præterea illud quod dulcissimum honestissimumque est, idem velle atque idem nolle, sapiens sapienti præstabit. Egregium opus pari jugo ducet. Persolvi quod exegeras, quamquam in ordine rerum erat, quas moralis philosophiæ voluminibus complectimur. Cogita, quod soleo frequenter tibi dicere: In istis nos nihil aliud quam acumen exercere. Toties enim illo revertor: Quid ista me res juvat? fortiorem faciet, justiorem, temperatiorem? Nondum exerceri vacat: adhuc medico mihi opus est. Quid me doces scientiam inutilem? magna promisisti: exigua video. Docebas intrepidum fore, etiamsi circa me gladii micarent, etiamsi mucro tangeret jugulum: dicebas securum fore, etiamsi circa me flagrarent incendia, etiamsi subitus turbo toto navem meam mari raperet. Hæc mihi præsta tu, ut voluptatem, ut gloriam contemnam: postea docebis implicita solvere, ambigua distinguere, obscura perspicere: nunc doce, quod necesse est.

Epist. CX.

Genios singulis datos: quos faventes habet, qui Bonam mentem habet. Vota nostra & judicia improba esse, res non ex vero æstimantium. Vana optari, vana timeri. Remedium utriusq; à Philosophia: quo nos vocat, spretis supervacuis. Luxum denique producit, & castigat, Attali egregia oratione.

Ex Nomentano meo te saluto, & jubeo te habere mentem bonam, hoc est, propitios deos omnes: quos habet placatos & faventes, quisquis sibi se propitiavit. Sepone in præsentia, quæ quibusdam

busdam placent: Vnicuique nostrum pædagogum dari Deum, non quidem ordinarium, sed hunc inferioris notæ, ex eorum numero quos Ovidius ait, de plebe deos. Ita tamen hoc seponas volo, ut memineris majores nostros, qui crediderunt hoc, Stoicos fuisse: singulis enim & Genium & Iunonem dederunt. Postea videbimus, an tantum diis vacet, ut privatorum negotia procurent: interim illud scito, sive assignati sumus, sive neglecti, & fortunæ dati, nulli te posse imprecari quidquam gravius, quam si imprecatus fueris, ut se habeat iratum. Sed non est, quare cuiquam, quem dignum pœna putaveris, optes, ut infestos deos habeat: habet, inquam, etiamsi videtur eorum cura & favore produci. Adhibe diligentiam tuam, & intuere, quid sint res nostræ, non quid vocentur: & scies plura mala contingere nobis, quam accidere. Quoties enim felicitatis caussa & initium fuit, quod calamitas vocabatur? Quoties magna gratulatione excepta res gradum sibi struxit in præceps, & aliquem jam eminentem allevavit etiamnum, tanquam ibi adhuc staret, unde tuto caderet? sed ipsum illud cadere non habet in se mali quidquam, si exitum spectes, ultra quem natura neminem dejicit. Prope est rerum omnium terminus, prope est, inquam, & illud unde felix ejicitur, & illud unde infelix emittitur. Nos utraque extendimus, & longa, spe ac metu facimus. Sed si sapis, omnia humana conditione metire: simul & quod gaudes, & quod times contrahe. Est tanti, diu nihil gaudere, ne quid diu timeas. Sed quare istuc malum adstringo? non est quod quidquam timendum putes. Vana sunt ista quæ nos movent, quæ attonitos habent. Nemo nostrum quid veri esset, excussit, sed metum alter alteri tradidit. Nemo ausus est ad id quo perturbatur accedere, & naturam

ac bonum timoris sui nosse. Itaque res falsa & inanis habet adhuc fidem, quia non coarguitur. Tanti putemus oculos intendere: jam apparebit quam brevia, quam incerta, quam tuta timeantur. Talis est animorum nostrorum confusio, qualis Lucretio visa est:

Nam veluti pueri trepidant, atque omnia cæcis
In tenebris metuunt: ita nos in luce timemus.

Quid ergo? Non omni puero stultiores sumus, qui in luce timemus? Sed falsum est, Lucreti: non timemus in luce. omnia nobis fecimus tenebras: nihil videmus, nec quid noceat, nec quid expediat. tota vita incursitamus, nec ob hoc resistimus, aut circumspectius pedem ponimus. Vides autem quam sit furiosa res, in tenebris impetus. At mehercule id agimus, ut longius revocandi simus: & cum ignoremus quo feramur, velociter tamen illo quo intendimus, ire perseveramus. Sed lucescere, si velimus, potest. Vno autem modo potest, si quis hanc humanorum divinorumque notitiam acceperit: si illa se non perfuderit, sed infecerit: si eadem, quamvis sciat, retractaverit, & ad se sæpe retulerit: si quæsierit quæ sint bona, quæ sint mala; quibus hoc sit falso nomen adscriptum: si quæsierit de honestis, de turpibus, de providentia. Nec intra hæc humani ingenii sagacitas sistitur. prospicere & ultra mundum libet, quo feratur, unde surrexerit, in quem exitum tanta rerum velocitas properet. Ab hac divina contemplatione abductum animum in sordida & humilia pertraximus, ut avaritiæ serviret, ut relicto mundo terminisque ejus, & dominis cuncta versantibus, terram rimaretur, & quæreret quid ex illa mali effoderet, non contentus oblatis. Quidquid nobis bono futurum erat, Deus & parens noster in proximo posuit. Non expectavit inquisitionem nostram: ultro dedit: nocitura altis-

altissime pressit. Nihil nisi de nobis queri possumus. ea quibus periremus, nolente rerum natura & abscondente, protulimus. Addiximus animum voluptati: cui indulgere, initium omnium malorum est. Tradidimus ambitioni & famæ, ceteris æque vanis & inanibus. Quid ergo nunc te hortor ut facias? nihil novi: nec enim novis malis remedia quæruntur: sed hoc primum, ut tecum ipse dispicias, quid sit necessarium, quid supervacuum. Necessaria tibi ubique occurrent: supervacua & semper, & toto animo quærenda sunt. Non est autem quod te nimis laudes, si contempseris aureos lectos, & gemmeam supellectilem: quæ est enim virtus, supervacua contemnere? tunc te admirare, cum contempseris necessaria. Non magnam rem facis, quod vivere sine regio apparatu potes: quod non desideras milliarios apros, nec linguas phœnicopterorum, & alia portenta luxuriæ, jam tota animalia fastidientis, & certa membra ex singulis eligentis. Tunc te admirabor, si non contempseris etiam sordidum panem: si tibi persuaseris, herbas, ubi necesse est, non pecori tantum, sed homini nasci: si scieris cacumina arborum explementum esse ventris, in quem sic pretiosa congerimus, tanquam recepta servantem. sine fastidio implendus est. Quid enim ad rem pertinet, quid accipiat, perditurus quidquid acceperit? Delectant te disposita, quæ terra marique capiuntur. alia eo gratiora, si recentia perferuntur ad mensam: alia, si diu pasta & coacta pinguescere, fluunt, ac vix saginam continent suam. Delectat te nitor horum, arte quæsitus. At mehercule ista solicite scrutata, varieque condita, cum subierint ventrem, una atque eadem fœditas occupabit. Vis ciborum voluptatem contemnere? exitum specta. Attalum memini cum magna admiratione omnium hæc dicere: Diu mihi, in-

bi, inquit, imposuere divitiæ. stupebam, ubi aliquid ex illis alio atque alio loco fulserat: existimabam similia esse quæ laterent, his quæ ostenderentur. Sed in quodam apparatu vidi totas opes urbis, cælatas ex auro & argento, & his quæ pretium auri argentique vicerunt, exquisitos colores, & vestes ultra non tantum nostrum, sed ultra finem hostium advectas. Hinc puerorum perspicuos cultu atque forma greges, hinc fæminarum, & alia quæ res suas recognoscens summi imperii fortuna protulerat. Quid hoc est, inquam, aliud quam irritare cupiditates hominum per se incitatas? Quid sibi vult ista pecuniæ pompa? ad discendam avaritiam convenimus. At mehercules minus cupiditatis istinc effero, quam attuleram. Contempsi divitias, non quia supervacuæ, sed quia pusillæ sunt. Vidistine, quam intra paucas horas ille ordo, quamvis lentus dispositusque, transierit? hoc totam vitam nostram occupabit, quod totum diem occupare non potuit? Accessit illud quoque. tam supervacuæ mihi visæ sunt habentibus, quam fuerant spectantibus. Hoc itaque ipsi mihi dico, quoties tale aliquid pręstrinxerit oculos meos, quoties occurrit domus splendida, cohors culta servorum, lectica formosis imposita calonibus: Quid miraris? quid stupes? Pompa est. Ostenduntur istæ res, non possidentur: & dum placent, transeunt. Ad veras potius te converte divitias: disce parvo esse contentus: & illam vocem magnus atque animosus exclama: Habeamus aquam, habeamus polentam, Iovi ipsi de felicitate controversiam faciamus. Faciamus, oro te, etiam si ista defuerint. Turpe est, beatam vitam in auro & argento reponere: æque turpe est in aqua & polenta. Quid ergo faciam, si ista non fuerint? Quæris, quod sit remedium inopiæ? famem fames finit. Alioqui quid interest,

tereſt, magna ſint, an exigua, quæ ſervire te cogunt? quid refert quantum ſit, quod tibi poſſit negare fortuna? Hæc ipſa aqua & polenta in alienum arbitrium cadit: liber eſt autem, non in quem parum licet fortunæ, ſed in quem nihil. Ita eſt: nihil deſideres oportet, ſi vis Iovem provocare, nihil deſiderantem. Hæc nobis Attalus dixit: natura omnibus edixit. Quæ ſi voles frequenter cogitare, id ages, ſi ſis felix, non ut videaris: & ut tibi videaris, non aliis.

EPIST. CXI.

Cavillos, vanam & humilem philoſophiam eſſe: veram illam de moribus, firmam, altam. Huc eundum.

QVid vocentur Latine ſophiſmata, quæſiſti à me. Multi tentaverunt illis nomen imponere, nullum hæſit: videlicet quia res ipſa non recipiebatur à nobis, nec in uſu erat, nomini quoque repugnatum eſt. Aptiſſimum tamen videtur mihi, quo Cicero uſus eſt: Cavillationes vocat. quibus quiſquis ſe tradidit, quæſtiunculas quidem vafras nectit: ceterum ad vitam nihil proficit, neque fortior fit, neque temperantior, neque elatior. At ille qui philoſophiam in remedium ſuum exercuit, ingens fit animo, plenus fiduciæ, inexuperabilis, & major adeunti. Quod in magnis evenit montibus, quorum proceritas minus apparet longe intuentibus; cum acceſſeris, tunc manifeſtum fit, quam in arduo ſumma ſint: talis eſt, mi Lucili, verus, & rebus, non artificiis, philoſophus. In edito ſtat admirabilis, celſus, magnitudinis veræ. Non exſurgit in plantas, nec ſummis ambulat digitis, eorum more qui mendacio ſtaturam adjuvant, longioresque quam ſunt, videri volunt: contentus eſt magnitudine ſua. Quid ni contentus ſit eouſque

crevisse, quo manum fortuna non porrigit? ergo & supra humana est. Par sibi in omni statu rerum, sive secundo cursu vita procedit, sive fluctuatur per adversa ac difficilia. Hanc constantiam cavillationes istæ, de quibus paullo ante loquebar, præstare non possunt. Ludit istis animus, non proficit: & philosophiam à fastigio deducit in planum. Nec te prohibuerim aliquando ista agere, sed tunc cum voles nihil agere. Hoc tamen habent in se pessimum, dulcedinem quandam sui faciunt, & animum specie subtilitatis inductum tenent, ac remorantur: cum tanta rerum moles vacet; cum vix tota vita sufficiat, ut hoc unum discas, vitam contemnere. Quid regere? inquis. secundum opus est. Nam nemo illam bene rexit, nisi qui contempserat.

EPIST. CXII.

Desperat de amico reformando, vetere annorum & vitiorum.

CUpio mehercule amicum tuum formari, ut desideras, & institui: sed valde durus capitur, imo potius, quod est molestius, valde mollis capitur, & consuetudine mala ac diutina fractus. Volo tibi ex nostro artificio exemplum referre. Non quælibet insitionem vitis patitur. si vetus & exesa est, si infirma gracilisque: aut non recipiet surculum, aut non alet, nec applicabit sibi, nec in qualitatem ejus naturamque transibit. Itaque solemus supra terram præcidere: ut, si non responderit, tentari possit secunda fortuna, & iterum repetita infra terram inseratur. Hic de quo scribis & mandas, non habet vires. indulsit vitiis: simul & emarcuit, & induruit. Non potest recipere rationem, non potest nutrire. At cupit ipse. Noli credere. non dico illum mentiri tibi: putat se cupere.

Stoma-

Stomachum illi fecit luxuria: cito tamen cum illa redibit in gratiam. Sed dicit se offendi vita sua. Non negaverim. quis enim non offenditur? homines vitam suam & amant simul, & oderunt. Tunc itaque de illo feremus sententiam, cum fidem nobis fecerit, invisam jam sibi esse luxuriam. nunc illis male convenit.

EPIST. CXIII.

Quaestio, An Virtutes sint Animalia? Stoice asserit esse; itemque Vitia, & Affectus. Post ridendam nobis hodie disputatiunculam, à talibus avocat, ad utilia vitae vocat.

DEsideras tibi scribi à me, quid sentiam de hac quaestione jactata apud nostros: An justitia, an fortitudo, prudentia, ceteraeque virtutes, animalia sint. Hac subtilitate efficimus, Lucili carissime, ut exercere ingenium inter irrita videamur, & disputationibus nihil profuturis otium terere. Faciam quod desideras, & quid nostris videatur, exponam. Sed me in alia sententia profiteor esse. Puto quaedam esse, quae decent phaecasiatum palliatumque. Quae sint ergo quae antiquos moverint, dicam. Animum constat animal esse: cum ipse efficiat, ut simus animalia, & cum ab illo animalia nomen hoc traxerint. Virtus autem nihil aliud est, quam animus quodammodo se habens: ergo animal est. Deinde: Virtus agit aliquid: agi autem nihil sine impetu potest: si impetum habet, qui nulli est, nisi animali, animal est. Si animal est, inquit, virtus, habet ipsam virtutem. Quid ni? habet seipsam. Quomodo sapiens omnia per virtutem gerit, sic virtus per se. Ergo, inquit, & omnes artes animalia sunt, & omnia quae cogitamus, quaeque mente complectimur. Sequitur, ut multa animalium millia habitent in his angustiis

pectoris, & singuli multa simus animalia, aut multa habeamus animalia. Quæris, quid adversus ista respondeatur? Vnaquæque res ex istis animal erit, multa animalia non erunt. Quare? dicam, si mihi accommodaveris subtilitatem & intentionem tuam. Singula animalia singulas debent habere substantias: ista omnia unum animum habent. Itaque singula esse possunt, multa esse non possunt. Ego & animal sum & homo, non tamen duos esse dices. Quare? quia separati esse debent. Ita dico, alter ab altero debet esse diductus, ut duo sint. Quidquid unum multiplex est, sub unam cadet naturam: itaque unum est. Et animus meus animal est, & ego animal sum, duo tamen non sumus. quare? quia animus mei pars est. Tunc aliquid per se numerabitur, cum per se stabit: ubi vero alterius membrum erit, non poterit videri aliud. Quare? dicam, quia quod aliud est, suum oportet esse, & proprium, & totum, & intra se absolutum. Ego in alia esse me sententia professus sum. Non enim tantum virtutes animalia erunt, si hoc recipitur: sed opposita quoque illis vitia & affectus, tamquam ira, timor, luctus, suspicio. Vltra res ista procedet. omnes sententiæ, omnes cogitationes animalia erunt: quod nullo modo recipiendum est. Non enim quidquid ab homine fit, homo est. Iustitia quid est? inquit. Animus quodammodo se habens. Itaque si animus animal est, & justitia. Minime. hæc enim habitus animi est, & quædam vis. Idem animus in varias figuras convertitur, & non toties animal aliud est, quoties aliud facit: nec illud quod fit ab animo, animal est. Si justitia animal est, si fortitudo, si ceteræ virtutes: utrum desinunt animalia esse subinde, ac rursus incipiunt, an semper sunt? Desinere virtutes non possunt: ergo multa animalia, imo innu-

innumerabilia in hoc animo versantur. Non sunt, inquit, multa: quia ex uno religata sunt, & partes unius ac membra sunt. Talem ergo faciem animi nobis proponimus, qualis est Hydræ, multa habentis capita, quorum unumquodque per se pugnet, per se noceat. Atqui nullum ex illis capitibus animal est, sed animalis caput: ceterum ipsa unum animal est. Nemo in Chimæra leonem esse animal dixit, aut draconem: hæ partes erant ejus: partes non sunt animalia. Quid est, quo colligas justitiam animal esse? agit, inquit, aliquid, & prodest: quod autem agit aliquid, & prodest, impetum habet: quod autem impetum habet, animal est. Verum est, si suum impetum habet: suum autem non habet, sed animi. Omne animal donec moriatur, id est quod cœpit: homo donec moriatur, homo est: equus item, & canis: transire enim in aliud non possunt. Iustitia, id est, animus quodammodo se habens, animal est. Credamus. Deinde animal est fortitudo, id est, animus quodammodo se habens. Quis animus? Ille qui modo justitia erat? tenetur in priore animali: in aliud animal ei transire non licet. In eo illi, in quo primum esse cœpit, perseverandum est. Præterea unus animus duorum animalium esse non potest, multo minus plurium. Si justitia, fortitudo, temperantia, ceteræque virtutes animalia sunt: quomodo unum animum habebunt? Singulos habeant oportet, aut non sunt animalia. Non potest unum corpus plurium animalium esse: hoc & ipsi fatentur. Iustitiæ quod est corpus? animus. Fortitudinis quod est corpus? idem animus. Atqui unum corpus esse duorum animalium non potest. Sed idem animus, inquit, justitiæ habitum induit, & fortitudinis, & temperantiæ. Hoc fieri posset, si quo tempore justitia esset, fortitudo non esset:
quo

quo tempore fortitudo esset, temperantia non esset. Nunc vero omnes virtutes simul sunt. Ita quomodo erunt singula animalia, cum unus animus sit, qui plus quam unum animal non potest facere? Denique nullum animal pars est alterius animalis: justitia autem pars est animi: non est ergo animal. Videor mihi in re confessa perdere operam. Magis enim indignandum de isto, quam disputandum est. Nullum animal alterius pars est. Circumspice omnium corpora: nulli non & color proprius est, & figura sua, & magnitudo. Inter cetera, propter quæ mirabile divini artificis ingenium est, hoc quoque existimo, quod in tanta copia rerum nunquam in idem incidit: etiam quæ similia videntur, cum contuleris, diversa sunt. Tot fecit genera foliorum, nullum non sua proprietate signatum, tot animalia: nulli similitudo cum altero convenit. Vtique aliquid interest. Exegit à se, ut quæ alia erant, & dissimilia essent, & imparia. Virtutes, ut dicitis, omnes pares sunt: ergo non sunt animalia. Nullum non animal per se aliquid agit. Virtus autem per se nihil agit, sed cum homine. Omnia animalia aut rationalia sunt, ut homines, ut dii; aut irrationalia, ut pecora. Virtutes utique rationales sunt: atqui nec homines sunt, nec dii: ergo non sunt animalia. Omne rationale animal nihil agit, nisi primum specie alicujus rei irritatum est, deinde impetum cepit, deinde assensio confirmavit hunc impetum. Quid sit assensio, dicam. Oportet me ambulare. tunc demum ambulo, cum hoc mihi dixi, & approbavi hanc opinionem meam. oportet me sedere: tunc demum sedeo. hæc assensio in virtute non est. Puta enim prudentiam animal esse: quomodo assentietur? Oportet me ambulare. hoc natura non recipit: prudentia enim ei cujus est prospicit,

non

non sibi. Nam nec ambulare potest, nec sedere: ergo assensionem non habet: quod assensionem non habet, rationale animal non est. Virtus si animal est, rationale est: rationale autem non est, ergo nec animal. Si virtus animal est: virtus autem bonum est: omne bonum animal est. Hoc nostri fatentur. Patrem servare, bonum est: & sententiam prudenter in senatu dicere, bonum est: & juste decernere, bonum est. Ergo & patrem servare, animal est: & prudenter dicere, animal est. eousque res excedet, ut risum tenere non possis. Prudenter tacere, & cænare bene, bonum est: ita & tacere & cænare, animal est. Ego mehercule titillare non desinam, & ludos mihi ex istis subtilibus ineptiis facere. Iustitia & fortitudo si animalia sunt, certe terrestria sunt. Omne animal terrestre alget, esurit, sitit: ergo justitia alget, fortitudo esurit, clementia sitit. Quid porro non interrogabo illos, quam figuram habeant ista animalia, hominis, an equi, an feræ? Si rotundam illis, qualem Deo, dederint formam: quæram, an & avaritia, & luxuria, & dementia æque rotundæ sint? sunt enim & ipsæ animalia. Si has quoque corrotundaverint: etiamnum interrogabo, an prudens ambulatio animal sit, nec ne? confiteantur necesse est. Deinde dicant, ambulationem esse animal, & quidem rotundum. Ne putes autem me primum ex nostris, non ex præscripto loqui, sed meæ sententiæ esse: inter Cleanthem, & discipulum ejus Chrysippum, non convenit quid sit ambulatio. Cleanthes ait, spiritum esse à principali usque in pedes permissum: Chrysippus, ipsum principale. Quid est ergo, cur non ipsius Chrysippi exemplo sibi quisque se vindicet, & ista tot animalia, quot mundus ipse non potest capere, derideat? Non sunt, inquit, virtutes multa animalia,

&

& tamen animalia sunt. Nam quemadmodum aliquis & poëta est & orator, & tamen unus: sic virtutes istæ animalia sunt, sed multa non sunt. Idem est animus & justus, & prudens, & fortis, ad singulas virtutes quodammodo se habens. Sublata est quæstio: convenit nobis. Nam & ego interim fateor, animum animal esse: postea visurus, quam de ista re sententiam feram. Actiones ejus animalia esse nego. Alioquin & omnia verba erunt animalia, & omnes versus. Nam si sermo prudens bonum est: bonum autem omne animal est: sermo ergo animal est. Prudens versus, bonum est: bonum autem omne animal est: versus ergo animal est. Itaque,

Arma virumque cano,

animal est: quod non possunt rotundum dicere, cum sex pedes habeat. Textorium, inquis, totum mehercule istud est, quod cummaxime agitur. dissilio risu, cum mihi propono solœcismum animal esse, & barbarismum, & syllogismum, & aptas illis facies, tanquam pictor, assigno. Hæc disputamus, attractis superciliis, fronte rugosa. Non possum hoc loco dicere illud Cæcilianum: O tristes ineptias! ridiculæ sunt. Quin itaque potius aliquid utile nobis ac salutare tractamus, & quærimus quomodo ad virtutes venire possimus, quæ nos ad illas via adducat. Doce me, non an fortitudo animal sit: sed nullum animal felix esse sine fortitudine, nisi contra fortuita convaluit, & omnes casus antequam exciperet, meditando prædomuit. Quid est fortitudo? munimentum humanæ imbecillitatis inexpugnabile: quod qui circumdedit sibi, securus in hac vitæ obsidione perdurat. Vtitur enim suis viribus, suis telis. Hoc loco tibi Posidonii nostri sententiam referre volo: Non est quod unquam fortunæ armis putes esse

esse te tutum: tuis pugna contra ipsam. fortuita non armant. Itaque contra hostes instructi; contra ipsam inermes sunt. Alexander quidem Persas, & Hyrcanos, & Indos, & quidquid gentium usque in Oceanum extendit Oriens, vastabat, fugabatque: sed ipse modo occiso amico, modo amisso, jacebat in tenebris, alias scelus, alias desiderium suum mærens; victor tot regum atque populorum, iræ tristitiæque succubuit. Id enim egerat, ut omnia potius haberet in potestate, quam affectus. O quam magnis homines erroribus tenentur, qui jus dominandi trans maria cupiunt mittere: felicissimosque se judicant, si multas per milites provincias obtinent, & novas veteribus adjungunt, ignari quod sit illud ingens paratumque regnum! Imperare sibi, maximum imperium est. Doceat me, quam sacra res sit justitia, alienum bonum spectans, nihil ex se petens, nisi usum sui. Nihil sit illi cum ambitione famaque: sibi placeat, Hoc ante omnia sibi quisque persuadeat, Me justum esse gratis oportet. Parum est. adhuc illud persuadeat sibi, Me in hanc pulcherrimam virtutem ultro etiam impendere juvet: ut tota cogitatio à privatis commodis quam longissime aversa sit. Non est quod spectes, quod sit justæ rei præmium majus, quam justum esse. Illud adhuc tibi affige, quod paullo ante dicebam: nihil ad rem pertinet, quam multi æquitatem tuam noverint. Qui virtutem suam publicari vult, non virtuti laborat, sed gloriæ. Non vis esse justus sine gloria? at mehercules sæpe justus esse debebis cum infamia. Et tunc, si sapis, mala opinio bene parta delectat.

EPIST. CXIV.

Eloquentiam alias aliam esse, & placere: uti mores publici sunt, severi, soluti, fracti. Ab animo colorem illam sumere: idque exemplo Mecœnatis docet. Illum igitur curandum & formandum esse: à quo sensus & verba deinde recta. Obiter contra luxuriam.

QVare quibusdam temporibus provenerit corrupti generis oratio, quæris: & quomodo in quædam vitia inclinatio ingeniorum facta sit, ut aliquando inflata explicatio vigeret, aliquando infracta, & in morem cantici ducta. Quare alias sensus audaces, & fidem egressi placuerint, alias abruptæ sententiæ & suspiciosæ, in quibus plus intelligendum est, quam audiendum: quare aliqua ætas fuerit, quæ translationis jure uteretur inverecunde. Hoc, quod audire vulgo soles, quod apud Græcos in proverbium cessit; talis hominibus fuit oratio, qualis vita. Quemadmodum autem uniuscujusque actio dicenti similis est, sic genus dicendi aliquando imitatur publicos mores. Si disciplina civitatis laboravit, & se in delicias dedit, argumentum est luxuriæ publicæ, orationis lascivia: si modo non in uno aut in altero fuit, sed approbata est, & recepta. Non potest alius esse ingenio, alius animo color. Si ille sanus est, si compositus, gravis, temperans, ingenium quoque siccum ac sobrium est: illo vitiato, hoc quoque afflatur. Non vides, si animus languet, trahi membra, & pigre moveri pedes? si ille effæminatus est, in ipso incessu apparere mollitiem? si ille acer est & velox, concitari gradum? si furit, aut (quod furori simile est) irascitur, turbatum esse corporis motum, nec ire, sed ferri? Quanto hoc magis accidere ingenio putas, quod totum animo permixtum est? ab illo fingi-

fingitur, illi paret, inde legem petit. Quomodo Mecœnas vixerit, notius est, quam ut narrari nunc debeat: quomodo ambulaverit, quam delicatus fuerit, quam cupierit videri, quam vitia sua latere noluerit. Quid ergo? non oratio ejus æque soluta est, quam ipse discinctus? non tam insignita illius verba sunt, quam cultus, quam comitatus, quam domus, quam uxor? Magni ingenii vir fuerat, si illud egisset via rectiore, si non vitasset intelligi, si non etiam in oratione diflueret. Videbis itaque eloquentiam ebrii hominis involutam, & errantem, & licentiæ plenam. Mecœnas in cultu suo. Quid turpius amne, silvisque ripa comantibus? Vide ut alveum lintribus arent, versoque vado remittant hortos. Quid si quis fœminæ cirro crispatæ, & labris columbatur? Incipitque suspirans, ut cervice laxa feratur. nemo tyranni. irremediabilis factio rimantur, epulis, lagenaque tentant domos, & sæpe mortem exigunt. Genium festo vix suo testem, tenuis cerei fila & crepacem molam, focum mater aut uxor investiunt. Non statim hæc cum legeris, hoc tibi occurret, hunc esse qui solutis tunicis in urbe semper incesserit? Nam etiam cum absentis partibus Cæsaris fungeretur, signum à discincto petebatur. Hunc esse qui in tribunali, in rostris, in omni publico cœtu sic apparuerit, ut pallio velaretur caput, exclusis utrimque auribus, non aliter quam in Mimo divites fugitivi solent. Hunc esse cui, cummaxime civilibus bellis strepentibus, & solicita urbe & armata, comitatus hic fuerit in publico: spadones duo, magis tamen viri quam ipse? Hunc esse, qui uxorem millies duxit, cum unam habuerit? Hæc verba tam improbe structa, tam negligenter abjecta, tam contra consuetudinem omnium posita, ostendunt, mores quoque non minus novos & pravos, & singulares fuisse.

Maxi-

Maxima laus illi tribuitur mansuetudinis: pepercit gladio, sanguine abstinuit: nec ulla alia re, quid posset, quam licentia ostendit. Hanc ipsam laudem suam corrupit istis orationis portentosissimæ deliciis. Apparet enim mollem fuisse, non mitem. Hoc istæ ambages compositionis, hoc verba transversa, hoc sensus magni quidem sæpe, sed enervati dum exeunt, cuivis manifestum facient. motum illi felicitate nimia caput: quod vitium hominis esse interdum, interdum temporis solet. Ubi luxuriam late felicitas fudit, cultus primum corporum esse diligentior incipit; deinde supellectili laboratur: deinde in ipsas domos impenditur cura, ut in laxitatem ruris excurrant, ut parietes advectis trans maria marmoribus fulgeant, ut tecta varientur auro, ut lacunaribus pavimentorum respondeat nitor; deinde ad cænas lautitia transfertur, & illic commendatio ex novitate & soliti ordinis commutatione captatur. ut ea quæ claudere cænam solent, prima ponantur; ut quæ advenientibus dabantur, exeuntibus dentur. Cum assuevit animus fastidire quæ ex more sunt, & illi pro sordidis solita sunt; etiam in oratione quod novum est, quærit: & modo antiqua verba atque exoleta revocat & profert: modo fingit, & ignota deflectit: modo id quod nuper increbuit, pro cultu habetur, audax translatio, ac frequens. Sunt qui sensus præcidant, & hinc gratiam sperent, si sententia pependerit, & audienti suspicionem sui fecerit: sunt qui illos detineant, & porrigant: sunt qui non usque ad vitium accedant (necesse est enim hoc facere, aliquid grande tentanti) sed qui ipsum vitium ament. Itaque ubicumque videris orationem corruptam placere, ibi mores quoque à recto descivisse, non erit dubium. Quomodo conviviorum luxuria, quomodo vestium, ægræ civi-

civitatis indicia sunt : sic orationis licentia (si modo frequens est) ostendit animos quoque, à quibus verba exeunt, procidisse. Mirari quidem non debes corrupta excipi, non tantum à corona sordidiore, sed ab hac turba quoque cultiore. Togis enim inter se isti, non judiciis distant. Hoc magis mirari potes, quod non tantum vitiosa, sed & vitia laudantur. Nam illud semper factum est: nullum sine venia placuit ingenium. Da mihi quemcumque vis magni nominis virum. dicam, quid illi ætas sua ignoverit, quid in illo sciens dissimulaverit. Multos dabo, quibus vitia non nocuerint: quosdam, quibus profuerint. Dabo, inquam maximæ famæ & inter miranda propositos: quos si quis corrigit, delet. Sic enim vitia virtutibus immixta sunt, ut illas secum tractura sint. Adjice nunc, quod oratio certam regulam non habet. Consuetudo illam civitatis, quæ nunquam in eodem diu stetit, versat. Multi ex alieno sæculo petunt verba: duodecim tabulas loquuntur: Gracchus illis, & Crassus, & Curio, nimis culti & recentes sunt: ad Appium usque, & ad Coruncanum redeunt. Quidam contra, dum nihil nisi tritum & usitatum volunt, in sordes incidunt. Vtrumque diverso genere corruptum est, tam mehercules, quam si vellent splendidis uti, ac sonantibus, & poëticis; necessaria, & in usu posita vitare: tam hunc dicam peccare, quam illum. Alter se justo plus colit, alter se justo plus negligit: ille & crura, hic nec alas quidem vellit. Ad compositionem transeamus. quot genera tibi dabo in hac, quibus peccetur? Quidam præfractam & asperam probant, disturbant de industria, si quid placidius effluxit; nolunt sine salebra esse juncturam; virilem putant & fortem, quæ aurem inæqualitate percutiat. Quorumdam non est compositio: modulatio est: adeo

adeo blanditur, & molliter labitur. Quid de illa loquar, in qua verba differuntur, & diu exspectata vix ad clausulas redduntur? Quid de illa in exitu lenta, qualis Ciceronis est, devexa, & molliter desinens, nec aliter quam solet, ad morem suum pedemque respondens? Non tantum in genere sententiarum vitium est, si aut pusillæ sunt & pueriles, aut improbæ, & plus ausæ quam pudore salvo licet: sed si floridæ sunt, & nimis dulces, si in vanum exeunt, & sine effectu, nihil amplius quam sonant. Hæc vitia unus aliquis inducit, sub quo tunc eloquentia est: ceteri imitantur, & alter alteri tradunt. Sic Sallustio vigente, amputatę sententiæ, & verba ante exspectatum cadentia, & obscura brevitas, fuere pro cultu. Arruntius vir raræ frugalitatis, qui historias belli Punici scripsit, fuit Sallustianus, & in illud genus nitens. Est apud Sallustium: Exercitum argento fecit: id est, pecunia paravit. Hoc Arruntius amare cœpit: posuit illud omnibus paginis. Dicit quodam loco: Fugam nostris fecere. Alio loco, Hiero Rex Syracusanorum, bellum facit. Et alio loco: Quæ audita Panormitanos dedere Romanis fecere. Gustum tibi dare volui. Totus his contexitur liber. Quæ apud Sallustium rara fuerunt, apud hunc crebra sunt, & pæne continua, nec sine caussa. ille enim in hæc incidebat: at hic illa quærebat. Vides autem quid sequatur, ubi alicui vitium pro exemplo est. Dixit Sallustius: Aquis hiemantibus. Arruntius in primo libro belli Punici ait; Repente hiemavit tempestas. Et alio loco, cum dicere vellet frigidum annum fuisse, ait: Totus hiemavit annus. Et alio loco: Inde sexaginta onerarias, leves, præter militem & necessarios nautarum, hiemante Aquilone misit. Non desinit omnibus locis hoc verbum infulcire. Quodam loco Sallustius dicit:

Inter

Inter arma civilia æqui boni famas petit. Arruntius non temperavit, quominus primo statim libro poneret: Ingentes esse famas de Regulo. Hæc ergo & hujusmodi vitia, quæ alicui impressit imitatio, non sunt indicia luxuriæ, nec animi corrupti. Propria enim esse debent, & ex ipso nata, ex quibus tu æstimes alicujus affectus. Iracundi hominis iracunda oratio est: commoti nimis incitata, delicati tenera & fluxa. Quod vides istos sequi, qui aut vellunt barbam, aut intervellunt: qui labra pressius tondent & abradunt, servata & submissa cetera parte: qui lacernas coloris improbi sumunt, qui perlucentem togam: qui nolunt facere quidquam quod hominum oculis transire liceat. Irritant illos, & in se advertunt: volunt vel reprehendi, dum conspiciantur. Talis est oratio Mecœnatis, omniumque aliorum, qui non casu errant, sed scientes volentesque. Hoc à magno animi malo oritur. Quomodo in vino non ante lingua titubat, quam mens cessit oneri, & inclinata vel perdita est: ita ista oratio (quid aliud quam ebrietas?) nulli molesta est, nisi animus labat. Ideo ille curetur: ab illo sensus, ab illo verba exeunt, ab illo nobis est habitus, vultus, incessus. Illo sano ac valente, oratio quoque robusta, fortis, virilis est: si ille procubuit, & cetera sequuntur ruinam.

——— *Rege incolumi, mens omnibus una est.*
Amisso, rupere fidem.

Rex noster est animus. hoc incolumi, cetera manent in officio, parent & obtemperant: cum ille paullum vacillavit, simul nutant. Cum vero cessit voluptati, artes quoque ejus, actusque marcent, & omnis ex languido fluxoque conatus est. Quoniam hac similitudine usus sum, perseverabo. Animus noster modo rex est, modo tyrannus. rex, cum honesta intuetur, salutem sibi commissi corpo-

corporis curat, & nihil imperat turpe, nihil sordidum: ubi vero impotens, cupidus, delicatus est, transit in nomen detestabile ac dirum, & fit tyrannus. Tunc illum excipiunt affectus impotentes, instantque: qui initio quidem gaudet, ut solet populus largitione nocitura frustra plenus, & quæ non potest haurire, contrectat. Cum vero magis ac magis vires morbus exedit, & in medullas nervosque descendere deliciæ: conspectu eorum, quibus se nimia aviditate inutilem reddidit, lætus, pro suis voluptatibus habet spectaculum, alienarum subministrator libidinum, testisque, quarum sibi usum ingerendo abstulit. nec illi tam gratum est abundare jucundis, quam acerbum, quod non omnem illum apparatum per gulam ventremq; transmittit: non cum omni exoletorum fœminarumque turba convolutatur: mæretque, quod magna pars suæ felicitatis exclusa corporis angustiis, cessat. Numquid enim, mi Lucili, hic furor est, quod nemo nostrum mortalem se cogitat? quod nemo imbecillum? imo quod nemo nostrum unum esse se cogitat? Adspice culinas nostras, & concursantes inter tot ignes coquos nostros: unum videri putas ventrem, cui tanto tumultu comparatur cibus? Adspice veteraria nostra, & plena multorum sæculorum vindemiis horrea: unum putas videri ventrem, cui tot consulum regionumque vina conduntur? Adspice quot locis vertatur terra, quot millia colonorum arent, fodiant: unum putas videri ventrem, cui & in Sicilia, & in Africa seritur? Sani erimus, & modica concupiscemus, si unusquisque se numeret: metiatur simul corpus, sciatque, nec multum capere, nec diu posse. Nihil tamen æque tibi profuerit ad temperantiam omnium rerũ, quam frequens cogitatio brevis ævi, & hujus incerti. Quidquid facies, respice ad mortem.

EPIST.

EPIST. CXV.

Contra nimis sermonis aut stili anxios: & minuti hoc animi esse. Cum fiducia scribendum loquendumque, sine quaesito ornatu. Quem in animo potius specta. O qualis ille, ubi Virtutes eum excoluerunt? omnes in amorem rapiat, si conspici posit. At externus iste splendor falsus, aut nihili est: item aurum omne & pecunia, quae miramur. Non faciunt haec felices, aut securos: imo & miseros, & miserandos.

NImis anxium esse te circa verba & compositionem, mi Lucili, nolo: habeo majora quae cures. Quaere quid scribas, non quemadmodum: & hoc ipsum, non ut scribas, sed ut sentias: ut illa quae senseris, magis applices tibi, & veluti signes. Cujuscumque orationem videris solicitam & politam, scito animum quoque non minus esse pusillis occupatum. Magnus ille remissius loquitur, & securius: quaecumque dicit, plus habent fiduciae, quam curae. Nosti complures juvenes, barba & coma nitidos, de capsula totos: nihil ab illis speraveris forte, nihil solidum. Oratio vultus animi est: si circumtonsa est, & fucata, & manufacta, ostendit illum quoque non esse sincerum, & habere aliquid fracti. Non est ornamentum virile, concinnitas. Si nobis animum boni viri liceret inspicere, ô quam pulchram faciem, quam sanctam, quam ex magnifico placidoque fulgentem videremus? hinc justitia, illinc fortitudine, hinc temperantia prudentiaque lucentibus. Praeter has frugalitas, & continentia, & tolerantia, & libertas, comitasque, & (quis credat?) in homine rarum humanitas bonum, splendorem illi suum affunderent. Tum providentia, tum elegantia, & ex istis magnanimitas eminentissima, quantum, dii boni, decoris

decoris illi, quantum ponderis, gravitatisque adderent? quanta esset cum gratia auctoritas? Nemo illum amabilem, qui non simul venerabilem diceret. Si quis viderit hanc faciem altiorem fulgentioremque, quam cerni inter humana consuevit, nonne velut numinis occursu obstupefactus resistat, & ut fas sit vidisse, tacitus precetur? Tum advocante ipsum vultus benignitate productus, adoret ac supplicet: & diu contemplatus multum exstantem, supraque mensuram solitorum inter nos adspici, elatam, oculis miti quidem, sed nihilominus vivido igni flagrantibus, tunc demum illam Virgilii nostri vocem verens atque attonitus emittat:

O quam te memorē virgo? namq; haud tibi vultus
Mortalis, nec vox hominem sonat. ——
Sis felix, nostrumque leves quacumque laborem.

Aderit, levabitque, si colere eam voluerimus. Colitur autem non taurorum opimis corporibus contrucidatis, nec auro argentoque suspenso, nec in thesauros stipe infusa, sed pia & recta voluntate. Nemo, inquam, non amore ejus arderet, si nobis illam videre contingeret. Nunc enim multa obstrigillant, & aciem nostram aut splendore nimio repercutiunt, aut obscuro retinent. Sed quemadmodum visus oculorum quibusdam medicamentis acui solet, & repurgari: sic & nos, si aciem animi liberare impedimentis voluerimus, poterimus perspicerē virtutem, etiam obrutam corpore, etiam paupertate opposita, & humilitate & infamia objacentibus. Cernemus, inquam, pulchritudinem illam, quamvis sordido obtectam. Rursus æque malitiam, & ærumnosi animi veternum perspiciemus: quamvis multus circa divitiarum radiantium splendor impediat, & intuentem, hinc honorum, illinc magnarum potestatum falsa lux verberet.

ret. Tunc intelligere nobis licebit, quam contemnenda miremur, simillimi pueris, quibus omne ludicrum in pretio est. Parentibus quippe, nec minus fratribus, præferunt parvo ære empta monilia. Quid ergo inter nos & illos interest, ut Aristo ait, nisi quod nos circa tabulas & statuas insanimus, carius inepti? Illos reperti in littore calculi leves, & aliquid habentes varietatis, delectant; nos ingentium maculæ columnarum: sive ex Ægyptiis arenis, sive ex Africæ solitudinibus advectæ, porticum aliquam vel capacem populi cænationem ferunt. Miramur parietes tenui marmore inductos: cum sciamus quale sit, quod absconditur. oculis nostris imponimus. Et cum auro tecta perfundimus, quid aliud quam mendacio gaudemus? scimus enim sub illo auro fœda ligna latitare. Nec tantum parietibus aut lacunaribus ornamentum tenue prætenditur: omnium istorum quos incedere altos vides, bracteata felicitas est. Inspice, & disces sub ista tenui membrana dignitatis, quantum mali lateat. Hæc ipsa res tot magistratus, tot judices detinet, quæ magistratus & judices facit, pecunia; quæ ex quo in honore esse cœpit, verus rerum honor cecidit: mercatoresque & venales invicem facti, quærimus, non quale sit quid, sed quanti. Ad mercedem pii sumus, ad mercedem impii. Honesta, quamdiu aliqua illis spes inest, sequimur: in contrarium transituri, si plus scelera promittant. Admirationem nobis parentes auri argentique fecerunt: & teneris insusa cupiditas altius sedit, crevitque nobiscum. Deinde totus populus in alia discors, in hoc convenit: hoc suspiciunt, hoc suis optant, hoc Diis velut rerum humanarum maximum, cum grati videri volunt, consecrant. Denique eo mores redacti sunt, ut paupertas maledicto probroque sit, contempta divi-

tibus, invisa pauperibus. Accedunt deinde carmina poëtarum, quæ affectibus nostris facem subdant, quibus divitiæ velut unicum vitæ decus ornamentumque laudantur. Nihil illis melius nec dare videntur Dii immortales posse, nec habere.

Regia solis erat sublimibus alta columnis,
Clara micante auro.

Ejusdem currum adspice.

Aureus axis erat, temo aureus, aurea summa
Curvatura rotæ, radiorum argenteus ordo.

Denique quod optimum videri volunt sæculum, aureum appellant. Nec apud tragicos desunt, qui lucro innocentiam, salutem, opinionem bonam mutant.

Sine me vocari pessimum, ut dives vocer.
An dives, omnes quærimus: nemo, an bonus.
Non quare, & unde: quid habeas, tantum rogant.
Vbique tanti quisque, quantum habuit, fuit.
Quid habere nobis turpe sit, quæris? nihil.
Aut dives opto vivere, aut pauper mori.
Bene moritur, qui, dum moritur, lucrum facit.
Pecunia ingens generis humani bonum,
Cui non voluptas matris, aut blandæ potest
Par esse prolis, non sacer meritis parens.
Tam dulce si quid Veneris in vultu micat,
Merito illa amores cælitum atq; hominũ movet.

Cum hi novissimi versus in tragœdia Euripidis pronunciati essent, totus populus ad ejiciendum & actorem & carmen consurrexit uno impetu: donec Euripides in medium ipse prosiluit, petens, ut exspectarent, viderentque quem admirator auri exitum faceret. Dabat in illa fabula pœnas Bellerophontes, quas in sua quisque dat. Nulla enim avaritia sine pœna est, quamvis satis sit ipsa pœnarum. O quantum lacrimarum, ô quantum laborum exigit! quam misera desideratis, quam misera

partis

partis est! Adjice quotidianas solicitudines, quæ pro modo habendi quemque discruciant. Majore tormento pecunia possidetur, quam quæritur. Quantum damnis ingemiscunt, quæ & magna incidunt, & majora videntur! denique ut nihil illis fortuna detrahat, quidquid non acquiritur, damnum est. At felicem illum homines, & divitem vocant, & consequi optant, quantum ille possidet. Fateor. Quid ergo? tu ullos esse conditionis peioris existimas, quam qui habent & miseriam, & invidiam? Vtinam qui divitias appetituri essent, cum divitibus deliberarent! utinam honores petituri, cum ambitiosis, & summum adeptis dignitatis statum! profecto vota mutassent: cum interim illi nova suscipiunt, qui priora damnaverant. Nemo enim est cui felicitas sua, etiamsi cursu venit, satisfaciat. Queruntur & de consiliis, & de processibus suis: maluntque semper, quæ reliquerunt. Itaque hoc tibi philosophia præstabit, quo equidem nihil majus existimo: nunquam te pœnitebit tui. Ad hanc tam solidam felicitatem, quam tempestas nulla concutiat, non perducent te apte verba contexta, & oratio fluens leniter. Eant ut volent, dum animo compositio sua constet, dum sit magnus, & opinionum securus, & ob ipsa quæ aliis displicent, sibi placens: qui profectum suum vita æstimet, & tantum scire se judicet, quantum non cupit, quantum non timet.

EPIST. CXVI.

Contra Peripateticos, exscindendos Affectus, non temperandos esse: neque à Natura induci. A mollitie sententiam adversam nasci.

VTrum satius sit, modicos habere affectus, an nullos, sæpe quæsitum est. Nostri illos expellunt: Peripatetici temperant. Ego non video, quo-

modo salubris esse aut utilis possit ulla mediocritas morbi. Noli timere. nihil eorum, quæ tibi non vis negari, eripio: facilem me, indulgentemque præbebo rebus, ad quas tendis, & quas aut vitæ necessarias, aut utiles, aut jucundas putes: detraham vitium. Nam cum tibi cupere interdixero, velle permittam: ut eadem illa intrepidus facias, ut certiore consilio, ut voluptates illas magis sentias. Quid ni? ad te magis perventuræ sunt, si illis imperabis, quam si servies. Sed naturale est, inquis, ut desiderio amici torquear: da tempus lacrimis tam juste cadentibus. Naturale est opinionibus hominum tangi, & adversis contristari: quare non permittas mihi hunc tam honestum malæ opinionis metum? Nullum vitium est sine patrocinio: nulli non initium est verecundum & exorabile, sed ob hoc latius funditur. Non obtinebis ut desinat, si incipere permiseris. Imbecillis est primo omnis affectus, deinde ipse se concitat, & vires dum procedit, parat: excluditur facilius, quam expellitur. Quis negat omnes affectus à quodam quasi naturali fluere principio? curam nobis nostri natura mandavit: sed huic ubi nimium indulseris, vitium est. Voluptatem natura necessariis rebus admiscuit, non ut illam peteremus, sed ut ea sine quibus non possumus vivere, gratiora nobis illius faceret accessio: si suo veniat jure, luxuria est. Ergo intrantibus resistamus: quia facilius, ut dixi, non recipiuntur quam exeunt. Aliquatenus, inquis, dolere, aliquatenus timere permitte. sed illud aliquatenus longe producitur, nec ubi vis, accipit finem. Sapienti non solicite custodire se tutum est: & lacrimas suas & voluptates, ubi volet, sistet. Nobis quia non est regredi facile, optimum est omnino non progredi. Eleganter mihi videtur Panætius respondisse adolescentulo cuidam quærenti,

renti, An sapiens amaturus esset? De sapiente, inquit, videbimus: mihi & tibi, qui adhuc à sapiente longe absumus, non est committendum, ut incidamus in rem commotam, impotentem, alteri emancipatam, vilem sibi. Sive enim nos respexit, humanitate ejus irritamur; sive contempsit, superbia accendimur. Æque facilitas amoris, quam difficultas nocet: facilitate capimur, cum difficultate certamus. Itaque conscii nobis imbecillitatis nostræ, quiescamus. Nec vino infirmum animum committamus, nec formæ, nec adulationi, nec ullis rebus blande trahentibus. Quod Panætius de amore quærenti respondit, hoc ego de omnibus dico. Quantum possumus nos, à lubrico recedamus: in sicco quoque parum fortiter stamus. Occurres hoc loco mihi illa publica contra Stoicos voce: Nimis magna promittitis, nimis dura præcipitis. nos homunciones sumus, omnia nobis negare non possumus. Dolebimus, sed parum: concupiscemus, sed temperate: irascemur, sed placabimur. Scis quare non possumus ista? quia nôs posse non credimus. Imo mehercules, aliud est in re. Vitia nostra, quia amamus, defendimus, & malumus excusare illa, quam excutere. Satis natura homini dedit roboris, si illo utamur, si vires nostras colligamus, ac totas pro nobis, certe non contra nos concitemus. Nolle in caussa est: non posse prætenditur.

EPIST. CXVII.

Quæstiuncula, An, cum Sapientia bonum sit, etiam sapere? Stoici istud vulgo negant: alii asserunt, & ipse istis pronior. Denique amolitur hac supervacua, & ad formationem morum serio vocat.

MUltum mihi tibique negotium concinnabis, &, dum nescis, in magnam me litem ac mo-

leſtiam impinges, qui mihi tales quæſtiunculas ponis, in quibus ego nec diſſentire à noſtris ſalva gratia, nec conſentire ſalva conſcientia poſſum. Quæris, an verum ſit, quod Stoicis placet, Sapientiam bonum eſſe, ſapere bonum non eſſe? Primum exponam, quid Stoicis videatur: tum dicere ſententiam audebo. Placet noſtris, quod bonum eſt, eſſe corpus: quia quod bonum eſt, facit: quidquid facit, corpus eſt. Quod bonum eſt, prodeſt: faciat autem aliquid oportet, ut proſit: ſi facit, corpus eſt. Sapientiam bonum eſſe dicunt: ſequitur, ut neceſſe ſit illam corporalem quoque dicere. At ſapere non putant ejuſdem conditionis eſſe. Incorporale eſt & accidens alteri, id eſt, ſapientiæ: itaque nec facit quidquam, nec prodeſt. Quid ergo, inquiunt, non dicimus, Bonum eſt ſapere? dicimus, referentes ad id ex quo pendet, id eſt, ad ipſam ſapientiam. Adverſus hos quid ab aliis reſpondeatur, audi, antequam ego incipio ſecedere, & in alia parte conſidere. Iſto modo, inquiunt, nec beate vivere bonum eſt. Velint nolint, reſpondendum eſt, beatam vitam bonum eſſe, & beate vivere bonum non eſſe. Etiamnum quoque noſtris illud opponitur. Vultis ſapere? ergo expetenda res eſt, ſapere: ſi expetenda res eſt, bonum eſt. Coguntur noſtri verba torquere, & unam ſyllabam expetendo interponere, quam ſermo noſter inſeri non ſinit. Ego illam, ſi pareris, adjungam. Expetendum eſt, inquiunt, quod bonum eſt: adexpetendum, quod bono contingit: quod, cum bonum conſecuti ſumus, non petitur tanquam bonum, ſed petito bono accedit. Ego non idem ſentio, & noſtros judico in hoc deſcendere: quia jam primo vinculo tenentur, & mutare illis formulam non licet. Multum dare ſolemus præſumptioni omnium hominum. Apud nos veritatis argumentum

eſt,

eſt, aliquid omnibus videri: tanquam deos eſſe, inter alia ſic colligimus, quod omnibus de diis opinio inſita eſt: nec ulla gens uſquam eſt adeo extra leges moreſque projecta, ut non aliquos deos credat. Cum de animarum æternitate diſſerimus, non leve momentum apud nos habet conſenſus hominum, aut timentium inferos, aut colentium. Vtor hac publica perſuaſione: neminem invenies, qui non putet & ſapientiam bonum, & ſapere. Non faciam quod victi ſolent, ut provocem ad populum: noſtris incipiemus armis confligere. Quod accidit alicui, utrum extra id cui accidit eſt, an in eo cui accidit? Si in eo eſt cui accidit, tam corpus eſt, quam illud cui accidit. Nihil enim accidere ſine tactu poteſt: quod tangit, corpus eſt. Si extra eſt, poſtquam acciderat, receſſit: quod receſſit, motum habet: quod motum habet, corpus eſt. Speres me dicturum, non eſſe aliud curſum, aliud currere: nec aliud calorem, aliud calere: nec aliud lucem, aliud lucere. Concedo iſta alia eſſe, ſed non ſortis alterius. Si valetudo indifferens eſt: & valere indifferens eſt. Si forma indifferens eſt: & formoſum eſſe indifferens eſt. Si juſtitia bonum eſt: & juſtum eſſe bonum eſt. Si turpitudo malum eſt: & turpem eſſe malum eſt. tam mehercules quam ſi lippitudo malum eſt, & lippire malum eſt. Hoc ut ſcias, neutrum eſſe ſine altero poteſt. Quod ſapit, ſapiens eſt: quod ſapiens eſt, ſapit. Adeo non poteſt dubitari, an quale illud ſit, tale hoc ſit, ut quibuſdam utrumque unum videatur atque idem. Sed illud libenter quæſierim: Cum omnia aut bona ſint, aut mala, aut indifferentia, ſapere in quo numero ſit? Bonum negant eſſe. malum utique non eſt: ſequitur, ut medium ſit. Id autem medium atque indifferens vocamus, quod tam malo contingere quam bono poteſt:

tanquam pecunia, forma, nobilitas. Hoc, ut sapiat, contingere nisi bono non potest: ergo indifferens non est. Atqui ne malum quidem est, quod contingere malo non potest: ergo bonum est. Quod nisi bonus non habet, bonum est: sapere non nisi bonus habet: ergo bonum est. Accidens est, inquit, sapientiæ. Hoc ergo quod vocas sapere, utrum facit sapientiam, an patitur? sive facit illud, sive patitur, utroque modo corpus est. Nam & quod fit, & quod facit, corpus est. si corpus est, bonum est: unum enim deerat illi, quo minus bonum esset, quod incorporale erat. Peripateticis placet, nihil interesse inter sapientiam & sapere, cum in utrolibet eorum & alterum sit. Numquid enim quemquam existimas sapere, nisi qui sapientiam habet? Numquid quemquam qui sapiat, non putas habere sapientiam? Dialectici veteres ista distinguunt: ab illis divisio usque ad Stoicos venit. Qualis sit hæc, dicam. Aliud est ager, aliud agrum habere. Quid ni? cum habere agrum ad habentem, non ad agrum pertineat. Sic aliud est sapientia, aliud sapere. Puto concedes duo esse hæc, id quod habetur, & eum qui habet: habetur sapientia: habet, qui sapit. Sapientia est mens perfecta, vel ad summum optimumque perducta: ars enim vitæ est. Sapere quid est? non possum dicere mens perfecta, sed id quod contingit perfectam mentem habenti. Ita alterum, est mens bona: alterum, quasi habere mentem bonam. Sunt, inquit, naturæ corporum: tanquam, hic homo est, hic equus: has deinde sequuntur motus animorum enunciativi corporum. Hi habent proprium quiddam, & à corporibus seductum: tanquam, video Catonem ambulantem: hoc sensus ostendit, animus credit. Corpus est quod video, cui & oculos, & animum intendi. Dico deinde, Cato ambulat:

non

non corpus quidem eſt quod nunc loquor, ſed enunciativum quiddam de corpore: quod alii effatum vocant, alii enunciatum, alii edictum. Sic cum dicimus ſapientiam, incorporale quiddam intelligimus: cum dicimus, Sapit: de corpore loquimur. Plurimum autem intereſt, utrum illud dicas, an de illo. Putemus in præſentia iſta duo eſſe: nondum enim quid mihi videatur, pronuncio: quid prohibet, quo minus aliud quidem ſit, ſed nihilominus bonum? Dicebas paullo ante, aliud eſſe agrum, aliud habere agrum. Quid ni? in alia enim natura eſt qui habet, in alia quod habetur. illa terra eſt, hic homo eſt. At in hoc de quo agitur, ejuſdem naturæ ſunt utraque, & qui habet ſapientiam, & ipſa quæ habetur. Præterea illic aliud eſt quod habetur, alius qui habet: hic in eodem eſt, & quod habetur, & qui habet. Ager jure poſſidetur: ſapientia natura. ille abalienari poteſt, & alteri tradi: hæc non diſcedit à domino. Non eſt itaque quod compares inter ſe diſſimilia. Cœperam dicere, poſſe iſta duo eſſe, & tamen utraque bona. Sapientia, & ſapiens duo ſunt: & utrumque bonum eſſe concedis. Quomodo nihil obſtat, quo minus & ſapientia bonum ſit, & habens ſapientiam: ſic nihil obſtat, quo minus & ſapientia bonum ſit, & habere ſapientiam, id eſt, ſapere. Ego in hoc volo ſapiens eſſe, ut ſapiam. Quid ergo? non eſt id bonum, ſine quo nec illud bonum eſt? Vos certe dicitis, ſapientiam, ſi ſine uſu detur, accipiendam non eſſe. Quis eſt uſus ſapientiæ? Sapere: hoc eſt in illa pretioſiſſimum: quo detracto, ſupervacua fit. Si tormenta mala ſunt, torqueri malum eſt: adeo quidem, ut illa non ſint mala, ſi quod ſequitur, detraxeris. Sapientia habitus perfectæ mentis eſt: ſapere, uſus perfectæ mentis. Quomodo poteſt uſus ejus bonum non eſſe, quæ

ſine uſu bonum non eſt? Interrogo te, an ſapientia ſit expetenda. fateris. Interrogo, an uſus ſapientiæ ſit expetendus. fateris. negas enim te illam recepturum, ſi uti ea prohibearis. quod expetendum eſt, bonum eſt. Sapere, ſapientiæ uſus eſt: quomodo eloquentiæ, loqui: quomodo oculorum, videre: ergo ſapere, ſapientiæ uſus eſt. uſus autem ſapientiæ expetendus eſt: ſapere ergo expetendum eſt: ſi expetendum eſt, bonum eſt. Olim ipſe me damno, qui illos imitor dum accuſo, & verba apertæ rei impendo. Cui enim dubium poteſt eſſe, quin ſi æſtus malum eſt, & æſtuare malum ſit? ſi algor malum eſt, malum ſit algere? ſi vita bonum eſt, & vivere bonum eſt? Omnia iſta circa ſapientiam, non in ipſa ſunt: at nobis in ipſa commorandum eſt. etiamſi quid evagari libet, amplos habet illa ſpatioſoſque receſſus. De deorum natura quæramus, de ſiderum alimento, de his tam variis ſtellarum diſcurſibus: an ad illarum motus noſtra moveantur corpora, an corporibus omnium, animiſque illinc impetus veniat. An & hæc quæ fortuita dicuntur, certa lege conſtricta ſint, nihilque in hoc mundo repentinum, aut expers ordinis volutetur. Iſta jam à formatione morum receſſerunt: ſed levant animum, & ad ipſarum quas tractant rerum magnitudinem attollunt. Hæc vero de quibus paullo ante dicebam, minuunt, & deprimunt, nec ut putas exacuunt, ſed extenuant. Obſecro vos, cur tam neceſſariam curam majoribus melioribuſque debitam, in re neſcio an falſa, certe inutili, terimus? Quid mihi profuturum eſt ſcire, an aliud ſit ſapientia, aliud ſapere? quid mihi profuturum eſt ſcire, illud bonum eſſe, hoc non eſſe? Temere me geram, ſubibo hujus voti aleam. tibi ſapientia, mihi ſapere contingat: pares erimus. Potius id age, ut mihi viam mon-

monſtres, qua ad iſta perveniam. Dic mihi quid vitare debeam, quid appetere: quibus animum labantem ſtudiis firmem: quemadmodum quæ me ex tranſverſo ferunt aguntque, procul à me repellam. Quomodo par eſſe tot malis poſſim: quomodo iſtas calamitates removeam, quæ ad me irruperunt: quomodo illas, ad quas ego irrupi. Doce, quomodo feram ærumnam ſine gemitu meo, felicitatem ſine alieno: quomodo ultimum neceſſarium vitæ terminum non exſpectem, ſed ipſemet, cum viſum erit, profugiam. Nihil mihi videtur turpius, quam optare mortem. Nam ſi vis vivere, quid optas mori? ſi non vis, quid deos rogas, quod tibi naſcenti dederunt? Nam ut quandoque moriaris, etiam invito poſitum eſt: ut cum voles, in tua manu eſt. Alterum tibi neceſſe eſt, alterum licet. Turpiſſimum his diebus principium diſerti mehercules viri legi: Ita, inquit, quamprimum moriar. Homo demens, optas rem tuam. Ita quamprimum moriar. Fortaſſe inter has voces ſenex factus es. Alioqui quid in mora eſt? nemo te tenet, evade qua viſum eſt. Elige quamlibet rerum naturæ partem, qua tibi præberi exitum jubeas. Hæc nempe ſunt elementa, quibus hic mundus adminiſtratur: aqua, terra, ſpiritus. Omnia iſta tam cauſſa vivendi ſunt, quam viæ mortis. Ita quamprimum moriar. Quamprimum iſtud, quod eſſe vis? quem illi diem ponis? citius fieri quam optas, poteſt. Imbecillæ mentis iſta ſunt verba, & hac deteſtatione miſericordiam captantis. Non vult mori, qui optat. Deos vitam roga, & ſalutem: ſi mori placuit, hic mortis eſt fructus, optare deſinere. Hæc, mi Lucili, tractemus, his formemus animum. Hæc eſt ſapientia, hoc eſt ſapere, non diſputatiunculis inanibus ſubtilitatem vaniſſimam agitare. Tot quæſtiones tibi fortuna poſuit. nondum illas

illas solvisti: jam cavillaris. Quam stultum est, cum signum pugnæ acceperis, ventilare? remove ista lusoria arma, decretoriis opus est. Dic qua ratione nulla animum tristitia, nulla formido perturbet: qua ratione hoc secretatum cupiditatum pondus effundam. Agatur aliquid. Sapientia bonum est, sapere non est bonum. Sic fit. negemus, sapere bonum esse: ut hoc totum studium derideatur, tanquam operatum supervacuis. Quid si scires etiam illud quæri, an bonum sit futura sapientia? Quid enim dubii est, oro te, an nec messem futuram jam sentiant horrea, nec futuram adolescentiam pueritia viribus aut ullo robore intelligat? Ægro interim nihil ventura sanitas prodest, non magis, quam currentem luctantemque post multos secuturum sensus otium reficit. Quis nescit hoc ipso non esse bonum id quod futurum est, quia futurum est? nam quod bonum est, utique prodest: nisi præsentia prodesse non possunt. Si non prodest, bonum non est utique: si prodest, jam est. Futurus sum sapiens: hoc bonum erit, cum fuero: interim non est. Prius aliquid esse debet, deinde quale esse. Quomodo, oro te, quod adhuc nihil est, jam bonum est? Quomodo autem tibi magis vis probari, non esse aliquid, quam si dixero, futurum est? nondum enim venisse apparet, quod venit. Ver secuturum est: scio nunc hiemem esse. æstas secutura est: scio æstatem non esse. Maximum argumentum habeo nondum præsentis, futurum esse. Sapiam, spero: sed interim non sapio. si illud bonum haberem, jam hoc carerem malo. Futurum est, ut sapiam. ex hoc licet nondum me sapere intelligas. non possum simul & in illo bono, & in hoc malo esse. Duo ista non coëunt, nec apud eumdem sunt una, bonum & malum. Transcurramus solertissimas nugas, & ad illa quæ nobis

aliquam

aliquam opem sunt latura, properemus. Nemo qui obstetricem parturienti filiæ solicitus accersit, edictum & ludorum ordinem perlegit. nemo qui ad incendium domus suæ currit, tabulam latrunculariam perspicit, ut sciat quomodo alligatus exeat calculus. At mehercules omnia tibi undique nunciantur, & incendium domus, & periculum liberorum, & obsidium patriæ, & bonorum direptio: adjice istis naufragium, motusque terrarum, & quidquid aliud timeri potest. Inter ista districtus, rebus, nihil aliud quam animum oblectantibus, vacas? Quid inter sapientiam, & sapere intersit, inquiris? nodos nectis ac solvis, tanta mole impendente capiti tuo? Non tam benignum ac liberale tempus natura nobis dedit, ut aliquid ex illo vacet perdere: & vide, quam multa etiam diligentissimis pereant. Aliud valetudo sua cuique abstulit, aliud suorum: aliud necessaria negotia, aliud publica occupaverunt: vitam nobiscum dividit somnus. Ex hoc tempore tam angusto, & rapido, & nos auferente, quid juvat majorem partem mittere in vanum? Adjice nunc, quod assuescit animus delectare se potius, quam sanare: & philosophiam oblectamentum facere, cum remedium sit. Inter sapientiam, & sapere quid intersit, nescio: scio mea non interesse, sciam ista, an nesciam. Dic mihi, cum, quid inter sapientiam & sapere intersit, didicero, sapiam? Cur ergo potius inter vocabula me sapientiæ detines, quam inter opera? Fac me fortiorem, fac me securiorem, fac fortunæ parem, fac superiorem. possum autem superior esse, si fecero omne quod disco.

EPIST. CXVIII.

Inanes epistolas nolle se scribere: potius monitorum utilium uberes: & jam facit. Suadet sua, non aliena

aliena tractare; à Fortuna nihil petere, nec ab ea pendere. Verum bonum quaerendum: & quid illud sit, definitum. Itemque quid ab Honesto differat. Omne Bonum, secundum Naturam esse: nec tamen quidquid secundum Naturam, Bonum.

EXigis à me frequentiores epistolas. Rationes conferamus: solvendo non eris. Convenerat quidem, ut tua priora essent; tu scriberes, ego rescriberem: sed non ero difficilis. bene credi tibi scio: itaque in antecessum dabo. Nec faciam, quod Cicero vir disertissimus facere Atticum jubet, ut etiam si rem nullam habebit, quod in buccam venerit, scribat. Nunquam potest deesse quod scribam, ut omnia illa quæ Ciceronis implent epistolas, transeam: quis candidatus laboret, quis alienis, quis suis viribus pugnet, quis consulatum fiducia Cæsaris, quis Pompeii, quis aperte petat: quam durus sit fenerator Cæcilius, à quo minoris centesimis propinqui nummum movere non possunt. Sua satius est mala, quam aliena tractare: se excutere, & videre, quam multarum rerum candidatus sit, & non suffragari. Hoc est, mi Lucili, egregium, hoc securum ac liberum, nihil petere, & tota fortunæ comitia transire. Quam putas esse jucundum, tribubus vocatis; cum candidati in templis suis pendeant, & alius nummos pronunciet, alius per sequestrum agat, alius eorum manus osculis conterat, quibus designatus contingendam manum negaturus est, omnes attoniti, vocem præconis exspectant; stare otiosum, & spectare illas nundinas, nec ementem quidquam, nec vendentem? Quanto hic majore gaudio fruitur, qui non prætoria, aut consularia comitia securus intuetur, sed magna illa, in quibus alii honores anniversarios petunt, alii perpetuas potestates, alii bellorum even-

eventus prosperos triumphosque, alii divitias, alii matrimonia ac liberos, alii salutem suam suorumque! Quanti animi res est, solum nihil petere, nulli supplicare, & dicere: Nihil mihi tecum fortuna: non facio mei tibi copiam. scio apud te Catones repelli, Vatinios fieri: nihil rogo. Hoc est privatam facere fortunam. Libet ergo hæc invicem scribere, & hanc integram semper egerere materiam, circumspicientibus tot millia hominum inquieta: qui ut aliquid pestiferi consequantur, per mala nituntur in malum, petuntque mox fugienda, aut etiam fastidienda. Cui enim assecuto satis fuit, quod optanti nimium videbatur? Non est, ut existimant homines, avida felicitas, sed pusilla. itaque neminem satiat. Tu ista credis excelsa, quia longe ab illis jaces: ei vero qui ad illa pervenit, humilia sunt. Mentior, nisi adhuc quærit adscendere. Istud quod tu summum putas, gradus est. Omnes autem male habet ignorantia veri. tanquam ad bona feruntur, decepti rumoribus. Deinde mala esse, aut inania, aut minora quam speraverint, adepti ac multa passi vident: majorque pars miratur ex intervallo fallentia, & vulgo magna pro bonis sunt. Hoc ne nobis quoque eveniat, quæramus quid sit bonum. Varia ejus interpretatio fuit. Finivit hoc alius alio modo, alius illud aliter expressit. Quidam ita finiunt: Bonum est, quod invitat animos, quod ad se vocat. Huic statim opponitur: Quid si invitat quidem, sed in perniciem? scis quam multa mala, blanda sint. Verum, & verisimile, inter se differunt ita: Quod bonum est, vero jungitur: non est enim bonum, nisi verum est. At quod invitat ad se, & allicit facie, verisimile est: subrepit, sollicitat, attrahit. Quidam ita finierunt: Bonum est, quod appetitionem sui movet, vel quod impetum animi tendentis ad se movet.

vet. Et huic idem opponitur: multa enim impetum animi movent, quæ petuntur petentium malo. Melius illi qui sic finierunt: Bonum est, quod ad se impetum animi secundum naturam movet: & ita demum petendum est, cum cœpit esse expetendum. Iam & honestum est: hoc enim perfecte est petendum. Locus ipse me admonet, ut, quid intersit inter bonum honestumque, dicam. Aliquid inter se habent mixtum, & inseparabile: nec potest bonum esse, nisi cui aliquid honesti inest: & honestum utique bonum est. Quid ergo inter duo interest? Honestum est perfectum bonum, quo beata vita completur, cujus contactu alia quoque bona fiunt. Quod dico, tale est. Sunt quædam neque bona, neque mala: tanquam militia, legatio, jurisdictio. Hæc cum honeste administrata sunt, bona esse incipiunt, & ex dubio in bonum transeunt. Bonum societate honesti fit, honestum per se bonum est. Bonum ex honesto fluit, honestum ex se est. Quod bonum est, malum esse potuit: quod honestum est, nisi bonum esse non potuit. Hanc quidam finitionem reddiderunt: Bonum est, quod secundum naturam est. Attende quid dicam. Quod bonum est, & secundum naturam est: non protinus quod secundum naturam est, & bonum est. Multa quidem naturæ consentiunt: sed tam pusilla sunt, ut non conveniat illis boni nomen. Levia enim sunt, & contemnenda: nullum nec minimum contemnendum bonum. Nam quamdiu exiguum est, bonum non est: cum bonum esse cœpit, non exiguum est. Unde aliquid cognoscitur bonum? si perfecte secundum naturam est. Fateris, inquis, quod bonum est, secundum naturam esse: hæc ejus proprietas est. Fateris & alia secundum naturam quidem esse; sed bona non esse. Quomodo ergo illud bonum est, cum

hæc

hæc non sint? quomodo ad aliam proprietatem pervenit, cum utrique præcipuum illud commune sit, secundum naturam esse? ipsa scilicet magnitudine. Nec hoc novum est, quædam crescendo mutari. Infans fuit, factus est pubes: alia ejus proprietas fit: ille irrationalis est, hic rationalis, Quædam incremento non tantum in majus exeunt, sed in aliud. Non fit, inquit, aliud quod majus fit. Vtrum lagenam an dolium impleas vino, nihil refert: in utroque proprietas vini est. Exiguum mellis pondus, & magnum, sapore non differt. Diversa ponis exempla. in istis enim eadem qualitas est: quamvis augeantur, manent. Quædam amplificata in suo genere, in sua proprietate perdurant: quædam post multa incrementa, ultima demum vertit adjectio, & novam illis, aliamque quam in qua fuerant, conditionem imprimit. Vnus lapis fecit fornicem, ille qui latera inclinata cuneavit, & interventu suo vinxit. Summa adjectio quare plurimum facit, vel exigua? quia non auget, sed implet. Quædam processu priorem exuunt formam, & in novam transeunt. Vbi animus aliquid diu protulit, & magnitudinem ejus sequendo lassatus est, infinitum cœpit vocari; quod longe aliud factum est quam fuit, cum magnum videretur, sed finitum. Eodem modo aliquid difficulter secari cogitavimus: novissime crescente difficultate, insecabile inventum est. Sic ab eo quod vix & ægre movebatur, processimus ad immobile. Eadem ratione aliquid secundum naturam fuit: hoc in aliam proprietatem magnitudo sua transtulit, & bonum fecit.

EPIST. CXIX.

Divitias à nobis peti posse, & accipi, nil supervacuum petenda. Finem omnium rerum spectandum,

dum, qui Naturam non excedit. Satis ea habere, non multum, quærit. Ostendit deinde divites vulgo, omnes pauperes esse. Pulchra, & (Deus bone!) vera sunt.

QVoties aliquid inveni, non exspecto donec dicas, In commune: ipse mihi dico. Quid sit quod invenerim, quæris? sinum laxa, merum lucrum est. Docebo quomodo fieri dives celerrime possis, quod valde cupis audire. Nec immerito: ad maximas te divitias compendiaria ducam. Opus erit tamen tibi creditore. ut negotiari possis, æs alienum facias oportet: sed nolo per intercessorem mutueris, nolo proxenetæ nomen tuum jactent. Paratum tibi creditorem dabo, Catonianum illud: à te mutuum sumes. Quantulumcumque est, satis erit, si quidquid deerit, id à nobis petierimus. Nihil enim, mi Lucili, interest, utrum non desideres, an habeas. Summa rei in utroque est eadem: non torqueberis. Nec illud præcipio, ut aliquid naturæ neges: contumax est, non potest vinci, suum poscit: sed ut quidquid naturam excedit, scias precarium esse, non necessarium. Esurio: edendum est. utrum hic panis sit plebeius, an siligineus, ad naturam nihil pertinet. Illa ventrem non delectari vult, sed impleri. Sitio. utrum hæc aqua sit ex lacu proximo excepta, an ea quam multa nive clusero, ut rigore refrigeretur alieno, ad naturam nihil pertinet. Illa hoc unum jubet, sitim exstingui. Vtrum sit aureum poculum, an crystallinum, an murrhinum, an Tiburtinus calix, an manus concava, nihil refert. Finem omnium rerum specta, & supervacua dimittes. Fames me appellat: ad proxima quæque tendatur manus: ipsa mihi commendabit, quodcumque comprehendero. Nihil contemnit esuriens. Quid sit ergo, quod

quod me delectaverit, quæris? Videtur mihi egregie dictum: Sapiens, divitiarum naturalium est quæsitor acerrimus. Inani me, inquis, lance muneras. Quid est illud inane? jam ego paraveram fiscos: circumspiciebam in quod me mare negotiaturus immitterem, quod publicum agitarem, quas accerserem merces. Decipere est istud, docere paupertatem, cum divitias promiseris. Ita tu pauperem judicas, cui nihil deest? Suo, inquis, & patientiæ suæ beneficio, non fortunæ. Ideo ergo illum non judicas divitem, quia divitiæ ejus desinere non possunt? Vtrum malis habere multum, an satis? qui multum habet, plus cupit; quod est argumentum, nondum illum satis habere: qui satis habet, consecutus est, quod nunquam diviti contingit, finem. An has ideo non putas esse divitias, quia propter illas nemo proscriptus est? quia propter illas nulli venenum filius, nulli uxor impegit? quia in bello tutæ sunt? quia in pace otiosæ? quia nec habere illas periculosum est, nec operosum disponere? An parum habet, qui tantum non alget, non esurit, non sitit? plus Iupiter non habet. Nunquam parum est, quod satis est: nunquam multum est, quod satis non est. Post Darium & Indos pauper est Alexander Macedo: quærit quod suum faciat, scrutatur maria ignota, in Oceanum classes mittit novas, &, ut ita dicam, mundi claustra perrumpit. Quod naturæ satis est, homini non est. Inventus est qui concupisceret aliquid post omnia. Tanta est cæcitas mentium, & tanta initiorum suorum unicuique, cum processit, oblivio. Ille modo ignobilis anguli non sine controversia dominus, de tanto fine terrarum per suum rediturus orbem tristis est. Neminem pecunia divitem fecit: imo contra, nulli non majorem sui cupiditatem incussit. Quæris, quæ sit hujus rei caussa? plus

plus incipit habere posse, qui plus habet. Ad summam, quem voles mihi ex his quorum nomina cum Crasso Licinoque numerantur, in medium licet protrahas: afferat censum, & quidquid habet, & quidquid sperat, simul computet: iste, si mihi credis, pauper est; si tibi, potest esse. At hic qui se ad id quod natura exigit, composuit, non tantum extra sensum est paupertatis, sed extra metum. Sed ut scias, quam difficile sit res suas ad naturalem modum coarctare, hic ipse quem circa naturam diximus, quem tu vocas pauperem, habet aliquid & supervacui. At excæcant populum, & in se convertunt opes, si numerati multum ex aliqua domo effertur, si multum auri tecto quoque ejus illinitur, si familia aut corporibus electa, aut spectabilis cultu est. Omnium istorum felicitas in publicum spectat: ille quem nos & populo & fortunæ subduximus, beatus introrsum est. Nam quod ad illos pertinet, apud quos falso divitiarum nomen invasit occupata paupertas: sic divitias habent, quomodo habere dicimur febrem, cum illa nos habeat. Econtrario dicere debemus: Febris illum tenet. eodem modo dicendum est, Divitiæ illum tenent. Nihil ergo monuisse te malim, quam hoc, quod nemo monetur satis: ut omnia naturalibus desideriis metiaris, quibus aut gratis satis fiat, aut parvo. Tantum miscere vitia desideriis noli. Quæris, quali mensa, quali argento, quam paribus ministeriis, & levibus, afferatur cibus? nihil præter cibum natura desiderat.

Num tibi, cum fauces urit sitis, aurea quæris
Pocula? num esuriens fastidis omnia præter
Pavonem rhombumque?

Ambitiosa non est fames: contenta desinere est: quo desinat, non nimis curat. Infelicis luxuriæ ista tormenta sunt. quærit quemadmodum post

satu-

saturitatem quoque esuriat; quemadmodum non impleat ventrem, sed satiat; quemadmodum sitim prima potione sedatam revocet. Egregie itaque Horatius negat ad sitim pertinere, quo poculo aqua, aut quam eleganti manu ministretur. Nam si pertinere ad te judicas, quam crinitus puer, & quam perlucidum tibi poculum porrigat, non sitis. Inter reliqua, hoc nobis natura praestitit praecipuum, quod necessitati fastidium excussit. Recipiunt supervacua delectum. Hoc parum decens, illud parum lautum, oculos hoc meos laedit. Id actum est ab illo mundi conditore, qui nobis vivendi jura descripsit, ut salvi essemus, non delicati. Ad salutem omnia parata sunt, & in promptu: deliciis omnia misere ac solicite comparantur. Vtamur ergo hoc naturae beneficio inter magna numerando: & cogitemus, nullo nomine melius illam meruisse de nobis, quam quia quidquid ex necessitate desideratur, sine fastidio sumitur.

EPIST. CXX.

Boni notitia quomodo ad nos venerit? observatione, & collatione: natura etiam ducente. Venit & ex contrario: id est, vitii detestatione. Describit Sapientem, & vulgo petenda aut timenda calcantem, etiam ipsam mortem. Denique unum semper, & sibi constantem.

EPistola tua per plures quaestiunculas vagata est, sed in una constitit, & hanc expediri desiderat: Quomodo ad nos boni honestique prima notitia pervenerit. Haec duo apud alios diversa sunt, apud nos tantum divisa. Quid sit hoc, dicam. Bonum putant esse aliqui, quod utile est. itaque hoc & divitiis, & equo, & vino, & calceo nomen imponunt: tanta est apud illos boni vilitas, & adeo

adeo usque ad sordida descendit. Honestum putant, cui ratio recti officii constat: tanquam pie curatam patris senectutem, adjutam amici paupertatem, fortem expeditionem, prudentem moderatamque sententiam. Ista duo quidem facimus, sed ex uno. Nihil est bonum, nisi quod honestum est: quod honestum est, utique bonum. Supervacuum judico adjicere, quid inter ista discriminis sit, cum sæpe dixerim. Hoc unum dicam: Nihil nobis bonum videri, quo quis & male uti potest. Vides autem, divitiis, nobilitate, viribus, quam multi male utantur. Nunc ergo ad id revertor, de quo desideras dici: Quomodo ad nos prima boni honestique notitia pervenerit. Hoc nos docere natura non potuit: semina nobis scientiæ dedit, scientiam non dedit. Quidam ajunt nos in notitiam incidisse: quod est incredibile, virtutis alicui speciem casu occurrisse. Nobis videtur observatio collegisse, & rerum sæpe factarum inter se collatio, per analogiam nostro intellectu & honestum & bonum judicante. Hoc verbum cum Latini grammatici civitate donaverint, ego damnandum non puto, nec in civitatem suam redigendum. Vtar ergo illo non tantum tanquam recepto, sed tanquam usitato. Quæ sit hæc analogia, dicam. Noveramus corporis sanitatem: ex hac collegimus esse aliquam & animi. noveramus corporis vires: ex his collegimus esse & animi robur. Aliqua benigna facta, aliqua humana, aliqua fortia, nos obstupefecerant: hæc cœpimus tanquam perfecta mirari. Suberant illis multa vitia, quæ species alicujus conspicui facti fulgorque celabat: hæc dissimulavimus. Natura jubet augere laudanda: nemo non gloriam ultra verum tulit. Ex his ergo speciem ingentis boni traximus. Fabricius Pyrrhi regis aurum repulit, majusque regno judicavit, regias

gias opes posse contemnere. Idem, medico Pyrrhi promittente venenum se regi daturum, monuit Pyrrhum, caveret insidias. Ejusdem animi fuit, auro non vinci, veneno non vincere. Admirati sumus ingentem virum, quem non regem, non contra regem promissa flexissent, boni exempli tenacem: quod difficillimum est, in bello innocentem: qui aliquod esse crederet etiam in hoste nefas: qui in summa paupertate, qua sibi decus fecerat, non aliter refugit divitias quam venenum. Vive, inquit, beneficio meo Pyrrhe, & gaude, quod adhuc dolebas, Fabricium non posse corrumpi. Horatius Cocles solus implevit pontis angustias, adimique à tergo sibi reditum, dummodo iter hosti auferretur, jussit: & tam diu restitit prementibus, donec revulsa ingenti ruina tigna sonuerunt. Postquam respexit, & extra periculum esse patriam periculo suo sensit: Veniat, si quis vult, inquit, sic euntem sequi: deditque se in præceps: & non minus solicitus in illo rapido alveo fluminis, ut armatus, quam ut salvus exiret, retento armorum victricium decore, tam tutus rediit, quam si ponte venisset. Hæc & hujusmodi facta imaginem nobis ostendere virtutis. Adjiciam quod mirum fortasse videatur: mala interdum speciem honesti obtulerunt, & optimum ex contrario nituit. Sunt enim, ut scis, virtutibus vitia confinia, & perditis quoque ac turpibus recti similitudo est. Sic mentitur prodigus liberalem: cum plurimum intersit, utrum quis dare sciat, an servare nesciat. Multi, inquam, sunt, Lucili, qui non donant, sed projiciunt. non voco ego liberalem, pecuniæ suæ iratum. Imitatur negligentia facilitatem, temeritas fortitudinem. Hæc nos similitudo coëgit attendere, & distinguere specie quidem vicina, re autem plurimum inter se dissidentia.

tia. Dum observamus eos, quos insignes egregium opus fecerat, cœpimus annotare, quis rem aliquam generoso animo fecisset & magno impetu, sed semel. Hunc vidimus in bello fortem, in foro timidum; animose paupertatem ferentem, humiliter infamiam: factum laudavimus, contempsimus virum. Alium vidimus adversus amicos benignum, adversus inimicos temperatum, & publica & privata sancte ac religiose administrantem: non deesse ei, & in his quæ toleranda erant, patientiam, & in his quæ agenda, prudentiam. Vidimus ubi tribuendum esset, plena manu dantem: ubi laborandum, pertinacem & obnoxium, & lassitudinem corporis animo sublevantem. Præterea idem erat semper, & in omni actu par sibi, jam non consilio bonus, sed more eo perductus, ut non tantum recte facere posset, sed nisi recte facere non posset. Intelleximus in illo perfectam esse virtutem: hanc in partes divisimus. Oportebat cupiditates refrænari, metus comprimi, facienda provideri, reddenda distribui: comprehendimus temperantiam, fortitudinem, prudentiam, justitiam, & suum cuique dedimus officium. Ex quo ergo virtutem intelleximus? Ostendit illam nobis ordo ejus, & decor, & constantia, & omnium inter se actionum concordia, & magnitudo super omnia efferens sese. Hinc intellecta est illa beata vita, secundo defluens cursu, arbitrii sui tota. Quomodo ergo hoc ipsum nobis apparuit? dicam. Nunquam vir ille perfectus adeptusque virtutem, fortunæ maledixit: nunquam accidentia tristis excepit; civem esse se universi & militem credens, labores velut imperatos subiit. Quidquid inciderat, non tanquam malum aspernatus est, & in se casu delatum, sed quasi delegatum sibi. Hoc qualecumque est, inquit, meum est.

est. asperum est, durum est: in ipso navemus operam. Necessario itaque magnus apparuit, qui nunquam malis ingèmuit, nunquam de fato suo questus est, fecit multis intellectum sui, & non aliter quam in tenebris lumen effulsit: advertitque in se omnium animos, cum esset placidus & lenis, & humanis divinisque rebus pariter æquus. Habebat perfectum animum, ad summam sui adductus, supra quam nihil est nisi mens Dei, ex qua pars & in hoc pectus mortale defluxit: quod nunquam magis divinum est, quam ubi mortalitatem suam cogitat, & scit in hoc natum hominem, ut vita defungeretur: nec domum esse hoc corpus, sed hospitium, & quidem breve hospitium: quod relinquendum est, ubi te gravem esse hospiti videas. Maximum, inquam, mi Lucili, argumentum est animi ab altiori venientis sede, si hæc in quibus versatur, humilia judicat, & angusta, si exire non metuit. Scit enim quo exiturus sit, qui unde venerit, meminit. Non videmus, quam multa nos incommoda exagitànt, quam male nobis conveniat hoc corpus? Nunc de ventre, nunc de capite, nunc de pectore ac faucibus querimur: alias nervi nos, alias pedes vexant: nunc dejectio, nunc destillatio: aliquando superest sanguis, aliquando deest: hinc atque illinc tentamur, & expellimur. Hoc evenire solet in alieno habitantibus. At nos corpus tam putre sortiti, nihilominus æterna proponimus, & in quantum potest ætas humana protendi, tantum spe occupamus, nulla contenti pecunia, nulla potentia. Quid hac re fieri impudentius, quid stultius potest? Nihil satis est morituris, imo morientibus. quotidie enim propius ab ultimo stamus, & illo unde nobis cadendum est, hora nos omnis impellit. Vide in quanta cæcitate mens nostra sit! Hoc quod futurum dico, cum

maxime fit, & pars ejus magna jam facta est. nam quod viximus tempus, eo loco est, quo erat antequam viximus. Erramus autem, qui ultimum timemus diem: cum tantumdem in mortem singuli conferant. Non ille gradus lassitudinem facit, in quo defecimus, sed ille profitetur. Ad mortem dies extremus pervenit, accedit omnis. Carpit nos illa, non corripit. Ideo magnus animus, conscius sibi melioris naturæ, dat quidem operam, ut in hac statione, qua positus est, honeste se atque industrie gerat: ceterum nihil horum quæ circa ipsum sunt, suum judicat, sed ut commodatis utitur, peregrinus & properans. Cum aliquem hujus viderimus constantiæ, quidni subiret nos species non usitatæ indolis? utique si hanc, ut dixi, magnitudinem veram esse ostendebat. Qualitatis veræ tenor permanet, falsa non durant. Quidam alternis Vatinii, alternis Catones sunt: & modo parum illis severus est Curius, parum pauper Fabricius, parum frugi & contentus vili Tubero: modo Licinum divitiis, Apicium cœnis, Mecænatem deliciis provocant. Maximum judicium est malæ mentis, fluctuatio, & inter simulationem virtutum, amoremque vitiorum, assidua jactatio.

——— habebat sæpe ducentos,
Sæpe decem servos: modo reges atque tetrarchas,
Omnia magna loquens: modo, sit mihi mensa tripes, &
Concha salis puri, & toga quæ defendere frigus,
Quamvis crassa, queat. decies centena dedisses
Huic parco paucis contento: quinque diebus
Nil erat in loculis.

Omnes isti tales sunt, qualem hunc describit Horatius: nunquam eumdem, nec similem quidem sibi. adeo in diversum aberrat. Multos dixi: prope est ut omnes sint. Nemo non quotidie & consilium

lium mutat, & votum. modo uxorem vult habere, modo amicam: modo regnare vult: modo id agit, ne quis sit officiosior servus: modo dilatat se usque ad invidiam; modo subsidit, & contrahitur infra humilitatem vere jacentium: nunc pecuniam spargit, nunc rapit. Sic maxime coarguitur animus imprudens: alius prodit atque alius, & (quo turpius nihil judico) impar sibi est. Magnam rem puta, unum hominem agere. Præter sapientem autem nemo unum agit: ceteri multiformes sumus. Modo frugi tibi videbimur & graves, modo prodigi & vani. Mutamus subinde personam, & contrariam ei sumimus, quam exuimus. Hoc ergo à te exige, ut qualem institueris præstare te, talem usque ad exitum serves. Effice ut possis laudari: si minus, ut agnosci. De aliquo, quem vidisti heri, merito dici potest: Hic quis est? tanta mutatio est.

EPIST. CXXI.

Aliquid pro argutiis prætendit: tum proponit, An omnibus animalibus constitutionis suæ sensus? id est, sponte & natura eant, quo debent & sunt facta. Dicit esse, & exemplis rationibusque varie docet.

Litigabis, ego video: cum tibi hodiernam quæstiunculam, in qua satis diu hæsimus, exposuero. Iterum enim clamabis. Hoc quid ad mores? Sed exclama, dum tibi primum alios opponam, cum quibus litiges, Posidonium & Archidemum. Hi judicium accipient, deinde dicam. Non quidquid morale est, bonos mores facit. Aliud ad hominem alendum pertinet, aliud ad exercendum, aliud ad vestiendum, aliud ad docendum, aliud ad delectandum. Omnia tamen ad hominem pertinent, etiamsi non omnia meliorem eum faciunt.

Mores alia aliter attingunt. Quædam illos corrigunt & ordinant, quædam naturam eorum & originem scrutantur. Cum quæritur, quare hominem natura produxerit, quare prætulerit animalibus ceteris, longe me judicas mores reliquisse? falsum est. Quomodo enim scies, qui habendi sint, nisi quid homini sit optimum, inveneris? nisi naturam ejus inspexeris? Tunc demum intelliges, quid faciendum tibi, quid vitandum sit, cum didiceris quid naturæ tuæ debeas. Ego, inquis, volo discere, quomodo minus cupiam, minus timeam. Superstitionem mihi excute: doce leve esse vanumque hoc, quod felicitas dicitur: unam illi syllabam facillime accedere. Desiderio tuo satisfaciam, & ad virtutes exhortabor, & vitia converberabo, licet aliquis nimium immoderatumque in hac parte me judicet, non desistam persequi nequitiam, & affectus efferatissimos inhibere, & voluptates ituras in dolorem compescere, & votis obstrepere. Quidni? cum maxima malorum optaverimus, & ex gratulatione natum sit quidquid obloquimur. Interim permitte mihi ea quæ paullo remotiora videntur, excutere. Quærebamus, an esset omnibus animalibus constitutionis suæ sensus? Sensum autem esse, ex eo maxime apparet, quod membra apte & expedite movent, non aliter quam in hoc erudita. Nulli non partium suarum agilitas est. Artifex instrumenta sua tractat ex facili: rector navis scit gubernaculum flectere: pictor colores quos ad reddendam similitudinem multos variosque ante se posuit, celerrime denotat, & inter ceram opusque facili vultu ac manu commeat. Sic animal in omnem usum sui mobile. Mirari solemus scenæ peritos, quod in omnem significationem rerum & effectuum parata illorum est manus, & verborum velocitatem gestus assequitur. Quod illis ars præstat,

præstat, his natura. Nemo ægre molitur artus suos, nemo in usu sui hæsit; ad hoc edita, protinus faciunt. Cum hac scientia prodeunt, instituta nascuntur. Ideo, inquit, partes suas animalia apte movebunt: quia si aliter moverint, dolorem sensura sunt. Ita, ut vos dicitis, coguntur, metusque illa in rectum, non voluntas movet: quod est falsum. Tarda enim sunt, quæ necessitate impelluntur. Agilitas, spontaneus motus est. Adeo autem non adigit illa ad hoc doloris timor, ut in naturalem motum etiam dolore prohibente nitantur. Sic infans qui stare meditatur, & ferre se assuescit, simul tentare vires suas cœpit, cadit: & cum fletu toties resurgit, donec se per dolorem ad id quod natura poscit, exercuit. Animalia quædam tergi durioris inversa tamdiu se torquent, ac pedes exserunt, & obliquant, donec ad locum reponantur. Nullum tormentum sentit supinata testudo. inquieta est tamen desiderio naturalis status: nec ante desinit niti, quatere se, quam in pedes constitit. Ergo omnibus constitutionis suæ sensus est, & inde membrorum tam expedita tractatio: nec ullum majus indicium habemus, cum hac illa ad vivendum venire notitia, quam quod nullum animal ad usum sui rude est. Constitutio est, inquit, ut vos dicitis, principale animi quodam modo se habens erga corpus. Hoc tam perplexum & subtile, & vobis quoque vix enarrabile, quomodo infans intelligit? Omnia animalia dialectica nasci oporteret, ut istam finitionem magnæ parti togatorum obscuram intelligant. Verum erat quod opponis, si ego ab animalibus constitutionis finitionem intelligi dicerem. Nam ipsa constitutio facilius natura intelligitur, quam enarratur. Itaque infans ille, quid sit constitutio, non novit: constitutionem suam novit: & quid sit animal nescit,

 animal

animal esse se sentit. Præterea ipsam constitutionem suam crasse intelligit, & summatim, & obscure. Nos quoque animum habere nos scimus: quid sit animus, ubi sit, qualis sit, & unde, nescimus. Qualis ad nos pervenit animi nostri sensus, quamvis naturam ejus ignoremus, ac sedem, talis ad omnia animalia constitutionis suæ sensus. Necesse est enim id sentiant, per quod alia quoque sentiunt: necesse est sensum ejus habeant, cui parent, à quo reguntur. Nemo non ex nobis intelligit, esse aliquid, quod impetus suos moveat: quid sit illud, ignorat. & conatum sibi esse scit: quid sit, aut unde sit, nescit. Sicut infantibus, sic quoque animalibus, principalis partis suæ sensus est non satis dilucidus, non expressus. Dicitis, inquit, omne animal primum constitutioni suæ conciliari: hominis autem constitutionem rationalem esse: & ideo conciliari hominem sibi, non tanquam animali, sed tanquam rationali. Ea enim parte sibi carus est homo, qua homo est. Quomodo ergo infans conciliari constitutioni rationali potest, cum rationalis nondum sit? Vnicuique ætati sua constitutio est: alia infanti, alia puero, alia seni. Omnes enim constitutioni conciliantur, in qua sunt. Infans sine dentibus est: huic constitutioni suæ conciliatur. enati sunt dentes: huic constitutioni conciliatur. Nam & illa herba, quæ in segetem frugemque ventura est, alienam constitutionem habet tenera, & vix eminens sulco: aliam cum convaluit, & molli quidem culmo, sed qui ferat onus suum, constitit: aliam cum flavescit, & ad aream spectat, & spica ejus induruit: in quamcumque constitutionem venit, eam tuetur, in eam componitur. Alia est ætas infantis, pueri, adolescentis, senis: ego tamen idem sum, qui & infans fui, & puer, & adolescens. Sic quam-

quamvis alia atque alia cuique constitutio sit, conciliatio constitutionis suæ eadem est. Non enim puerum mihi aut juvenem, aut senem, sed me natura commendat. Ergo infans ei constitutioni suæ conciliatur, quæ tunc infanti est, non quæ futura juveni est. Neque enim, si aliquid illi majus, in quo transeat, restat, non hoc quoque in quo nascitur, secundum naturam est. Primum sibiipsi conciliatur animal: debet enim aliquid esse, ad quod alia referantur. Voluptatem peto. cui? mihi. ergo mei curam ago. Dolorem refugio. pro quo? pro me. ergo mei curam ago. Si omnia propter curam mei facio, ante omnia est mei cura. Hæc animalibus inest cunctis: nec inseritur, sed innascitur. Producit fœtus suos natura, non abjicit: & quia tutela certissima ex proximo est, sibi quisque commissus est. Itaque ut in prioribus dixi, tenera quoq; animalia è materno utero vel quoquo modo effusa, quid sit infestum ipsis, protinus norunt, & mortifera devitant: umbram quoque transvolantium reformidant, obnoxia avibus rapto viventibus. Nullum animal ad vitam prodit sine metu mortis. Quemadmodum, inquit, editum animal intellectum habere, aut salutaris aut mortiferæ rei, potest? Primum quæritur, an intelligat, non quemadmodum intelligat. Esse autem illis intellectum, ex eo apparet, quod nihil amplius, si intellexerint, faciant. Quid est quare pavonem, quare anserem gallina non refugiat, cum tanto minorem, & ne notum quidem sibi, accipitrem fugiat? quare pulli felem timent, canem non timent? Apparet illis inesse scientiam nocituri, non experimento collectam. nam antequam possint experiri, cavent. Deinde, ne hoc casu existimes fieri, nec metuunt alia quam debent, nec unquam obliviscuntur hujus tutelæ & diligentiæ. æqualis

est illis à pernicioso fuga. Præterea, non fiunt timidiora vivendo. Ex quo quidem apparet, non usu illa ad hoc pervenire, sed naturali amore salutis suæ. Et tardum est & varium, quod usus docet: quidquid natura tradit, & æquale est omnibus, & statim. Si tamen exigis, dicam quomodo omne animal perniciosa intelligere conetur. Sentit se carne constare: itaque sentit, quid sit, quo secari caro, quo uri, quo obteri possit. Quæ sunt animalia armata ad nocendum, horum speciem trahit inimicam & hostilem. Inter se ista conjuncta sunt. Simul enim conciliatur saluti suæ quidque: & quæ juvant, illa petit; læsura formidat. Naturales à contrariis aspernationes sunt. sine ulla cogitatione, sine consilio fit, quidquid natura præcipit. Non vides, quanta subtilitas sit apibus ad fingenda domicilia? quanta dividui laboris obeundi concordia? Non vides quam nulli mortalium imitabilis sit illa araneæ textura? quanti operis sit, fila disponere? alia in rectum immissa firmamenti loco, alia in orbem currentia ex denso rara, quæ minora animalia, in quorum perniciem illa tenduntur, velut retibus implicata teneant. Nascitur ars ista, non discitur. Itaque nullum est animal altero doctius. videbis aranearum pares telas, par in favis angulorum omnium foramen. Incertum est & inæquale, quidquid ars tradit: ex æquo venit, quod natura distribuit. Hæc nihil magis, quam tutelam sui, & ejus peritiam tradidit: ideoque etiam simul incipiunt, & discere & vivere. Nec est mirum, cum eo nasci illa, sine quo frustra nascerentur. Primum hoc instrumentum illis natura contulit ad permanendum in conciliatione & caritate sui. Non poterant salva esse, ni vellent. Nec hoc per se profuturum erat: sed sine hoc nulla res profuisset. Sed in nullo deprehendes utilitatem sui, ne negli-

negligentiam quidem. Tacitis quoque & brutis, quamvis in cetera torpeant, ad vivendũ solertia est. Videbis quæ aliis inutilia sunt, sibi ipsa non deesse.

EPIST. CXXII.

Ingenium luxuria, adversa moribus facere. Aliter cænare, bibere, dormire, surgere: & tales aliquot Antipodas facete describit.

DEtrimentum jam dies sensit: resilivit aliquantulum: ita tamen, ut liberale adhuc spatium sit, si quis cum ipso, ut ita dicam, die surgat, officiosior, meliorque, quam si quis illum exspectat, ut luce prima exeat. Turpis, qui alto sole semisomnis jacet, cujus vigilia medio die incipit: &adhuc multis hoc antelucanum est. Sunt qui officia lucis noctisq; pervertunt: nec ante diducunt oculos hesterna graves crapula, quam appetere nox cœpit. Qualis illorũ conditio dicitur, quos natura (ut ait Virgilius) pedibus nostris subditos econtrario posuit,

Nosquę ubi primus equis oriens afflavit anhelis,
Illis sera rubens accendit lumina vesper:

talis horum contraria omnibus non regio, sed vita est. Sunt quidam in eadem urbe antipodes, qui, ut M. Cato ait, nec orientem unquam solem viderunt, nec occidentem. Hos tu existimas scire, quemadmodum vivendum sit, qui nesciunt quando? & hi mortem timent, in quam se vivi condiderunt: tam infausti ominis, quam nocturnæ aves sunt? Licet in vino unguentoque tenebras suas exigant, licet epulis, & in multa quidem fercula distinctis, totum perversæ vigiliæ tempus diducant: non convivantur, sed justa sibi faciunt. Mortuis certe interdiu parentatur. At mehercules nullus agenti dies longus est. Extendamus vitam: hujus & officium, & argumentum, actus est. circumscribatur nox, & aliquid ex illa in

 diem

diem transferatur. Aves, quæ conviviis comparantur, ut immotæ facile pinguescant, in obscuro continentur: ita sine ulla exercitatione jacentibus, tumor pigrum corpus invadit, & super membra iners sagina succrescit. Ita istorum corpora, qui se tenebris dicaverunt, fœda visuntur. Quippe non speciosior illis, quam morbo pallentibus, color est: languidi, & evanidi albent, & in vivis caro morticina est. Hoc tamen minimum in illis malorum dixerim: quanto plus tenebrarum in animo est? ille in se stupet, ille caligat, invidet cæcis. Quis unquam oculos tenebrarum caussa habuit? Interrogas, quomodo hæc animo pravitas fiat, aversandi diem, & totam vitam in noctem transferendi? Omnia vitia contra naturam pugnant: omnia debitum ordinem deserunt. hoc est luxuriæ propositum, gaudere perversis: nec tantum discedere à recto, sed quam longissime abire, deinde etiam è contrario stare. Isti non videntur tibi contra naturam vivere, qui jejuni bibunt, qui vinum recipiunt inanibus venis, & ad cibum ebrii transeunt? Atqui frequens hoc adolescentium vitium est, qui vires excolunt. in ipso pæne balnei limine, inter nudos bibunt. imo potant: ut sudorem, quem moverunt potionibus crebris ac ferventibus, subinde distringant. Post prandium aut cænam bibere, vulgare est: hoc patres-familiæ rustici faciunt, & veræ voluptatis ignari. Merum illud delectat, quod non innatat cibo, quod libere penetrat ad nervos: illa ebrietas juvat, quæ in vacuum venit. Non videntur tibi contra naturam vivere, qui commutant cum fæminis vestem? Non vivunt contra naturam, qui exspectant, ut pueritia splendeat tempore alieno? Quid fieri vel crudelius, vel miserius potest? nunquam vir erit, ut diu virum pati possit? & cum illum contumeliæ sexus eripuisse debuerat,

rat, ne ætas quidem eripiet? Non vivunt contra naturam, qui hieme concupiscunt rosam? fomentoque aquarum calentium, &, calorum apta mutatione, bruma lilium, florem vernum, exprimunt? Non vivunt contra naturam, qui pomaria in summis turribus serunt? quorum silvæ in tectis domorum ac fastigiis nutant, inde ortis radicibus, quo improbe cacumina egissent? Non vivunt contra naturam, qui fundamenta thermarum in mare jaciunt: nec delicate natare ipsi sibi videntur, nisi calentia stagna fluctu ac tempestate feriantur? Cum instituerunt omnia contra naturæ consuetudinem velle, novissime in totum ab illa desciscunt. Lucet: somni tempus est. quies est: nunc exerceamur, nunc gestemur, nunc prandeamus. Iam lux propius accedit: tempus est cænæ. Non oportet id facere, quod populus: res sordida est, trita ac vulgari via vivere. Dies publicus relinquatur: proprium nobis ac peculiare mane fiat. Isti vero mihi defunctorum loco sunt. quantulum enim à funere absunt, & quidem acerbo, qui ad faces & cereos vivunt? Hanc vitam agere eodem tempore multos meminimus: inter quos & Atilium Butam prætorium, cui post patrimonium ingens consumptum, Tiberius paupertatem confitenti: Sero, inquit, experrectus es. Recitabat Montanus Iulius carmen, tolerabilis poëta, & amicitia Tiberii notus, & frigore. Ortus & occasus libentissime inserebat. itaque cum indignaretur quidam illum tota die recitasse, & negaret accedendum ad recitationes ejus, Natta Pinarius ait: Numquid liberalius possum agere? Paratus sum illum audire ab ortu ad occasum. Cum hos versus recitasset:

Incipit ardentes Phœbus producere flammas,
Spargere se rubicunda dies, jam tristis hirundo
Argutis reditura cibos immittere nidis

Inci-

Incipit, & molli partitos ore ministrat:

Varus eques Romanus L. Vinicii comes, cænarum bonarum assectator, quas improbitate linguæ merebatur, exclamavit: Incipit Buta dormire. Deinde cum subinde recitasset:

Iam sua pastores stabulis armenta locarunt,
Iam dare sopitis nox nigra silentia terris
Incipit:

Idem Varus inquit: Quid dicit? jam nox est: ibo, & Butam salutabo. Nihil erat notius hac ejus vita in contrarium circumacta: quam, ut dixi, multi eodem tempore egerunt. Caussa autem est ita vivendi quibusdam, non quia aliquid existiment noctem ipsam habere jucundius, sed quia nihil juvat obvium, & gravis malæ conscientiæ lux est: & omnia concupiscenti aut contemnenti, prout magno aut parvo empta sunt, fastidio est lumen gratuitum. Præterea, luxuriosi vitam suam esse in sermonibus, dum vivunt, volunt. nam si tacetur, perdere se putant operam. Itaque male habent, quoties non faciunt, quod excitet famam. Multi bona comedunt, multi amicas habent: ut inter istos nomen invenias, opus est non tantum luxuriosam rem, sed notabilem facere. In tam occupata civitate, fabulas vulgaris nequitia non invenit. Pedonem Albinovanum narrantem audieramus (erat autem fabulator elegantissimus) habitasse se supra domum Sp. Papinii. is erat ex hac turba lucifugarum. Audio, inquit, circa horam tertiam noctis, flagellorum sonos: quæro, quid faciat? Dicitur rationes accipere. Audio, circa horam sextam noctis, clamorem concitatum: quæro, quid sit? Dicitur vocem exercere. Quæro circa octavam horam noctis, quis sit ille sonus rotarum? velle gestari dicitur. Circa lucem discurritur, pueri vocantur, cellarii, coqui tumultuantur. Quæro quid

sit?

sit? Dicitur mulsum & alicam poposcisse, à balneo exisse. Excedebat, inquit, cæna ejus diem? minime. valde enim frugaliter vivebat, nihil consumebat nisi noctem. Itaque crebro dicentibus illum quibusdam avarum, & sordidum: Vos, inquit, illum & lychnobium dicetis. Non debes admirari, si tantas invenis vitiorum proprietates: varia sunt, & innumerabiles habent facies: comprehendi eorum genera non possunt. Simplex recti cura est; multiplex pravi, & quantumvis novas declinationes capit. Idem moribus evenit. naturam sequentium, faciles sunt, soluti sunt, exiguas differentias habent: ab his distorti plurimum, & omnibus & inter se dissident. Caussa tamen præcipua mihi videtur hujus morbi, vitæ communis fastidium. Quomodo cultu se à ceteris distinguunt, quomodo elegantia cænarum, mundiciis vehiculorum, sic volunt separare etiam temporum dispositione. nolunt solita peccare, quibus peccandi præmium infamia est. Hanc petunt omnes isti, qui, ut ita dicam, retro vivunt. Ideo, Lucili, tenenda nobis via est, quam natura præscripsit, nec ab illa declinandum. illam sequentibus, omnia facilia & expedita sunt: contra illam nitentibus, non alia vita est, quam contra aquam remigantibus.

EPIST. CXXIII.

Tenuem aut vilem victum decreto animi, & fame, bonum optandumque fieri. Hoc usurpandum etiam divitibus: quis scit an non opus habituris? Consuetudo, & alieni mores, ne abducant. Sperne & judicia aut voces alienas.

ITinere confectus incommodo magis quam longo, in Albanum meum nocte multa perveni. Nihil habeo paratum, nisi me. Itaque in lecto lassitudinem pono: hanc coqui, hanc pistoris moram boni

boni consulo. Mecum enim de hoc ipso loquor, quam nihil sit grave, quod leviter excipias: quam indignandum nihil, nisi ipse indignando adstruas. Non habet panem meus pistor: sed habet villicus, sed habet atriensis, sed habet colonus. Malum panem, inquis. Exspecta, bonus fiet: etiam illum tenerum tibi & siligineum fames reddet. Ideo non est ante edendum, quam illa imperet. Exspectabo ergo: nec ante edam, quam aut bonum panem habere cœpero, aut malum fastidire desiero. Necessarium est, parvo assuescere. Multæ difficultates locorum, multæ temporum, etiam locupletibus & instructis. à diis optantem prohibent & occurrunt. Quidquid vult, habere nemo potest: illud potest, nolle quod non habet: rebus oblatis hilaris uti. Magna pars libertatis est, bene moratus venter, & contumeliæ patiens. Æstimari non potest, quantam voluptatem capiam ex eo, quod lassitudo mea sibiipsi acquiescit. Non unctiones, non balneum, non ullum aliud remedium quam temporis quæro. Nam quod labor contraxit, quies tollit: hæc qualiscumque cœna adjiciali jucundior erit. Aliquando enim experimentum animi sumpsi subitum: hoc est, simplicius & verius. nam ubi se præparavit, & indixit sibi patientiam, non æque apparet, quantum habeat veræ firmitatis. Illa sunt certissima argumenta, quæ ex tempore dedit, si non tantum æquus molesta, sed placidus adspexit: si non excanduit, non litigavit, si quod dari deberet, ipse sibi non desiderando supplevit, & cogitavit, aliquid consuetudini suæ, sibi nihil deesse. Multa quam supervacua essent, non intelleximus, nisi cum deesse cœperunt. Vtebamur enim illis, non quia debebamus, sed quia habebamus. Quam multa autem paramus, quia alii paraverunt? quia apud plerosque sunt? Inter caussas malorum no-

strorum

ſtrorum eſt, quod vivimus ad exempla: nec ratione componimur, ſed conſuetudine abducimur. Quod, ſi pauci facerent, nollemus imitari: cum plures facere cœperunt, quaſi honeſtius ſit, quia frequentius, ſequimur: & recti apud nos locum tenet error, ubi publicus factus eſt. Omnes jam ſic peregrinantur, ut illos Numidarum præcurrat equitatus, ut agmen curſorum antecedat. turpe eſt, nullos eſſe, qui occurrentes via dejiciant, qui honeſtum hominem venire magno pulvere oſtendant. Omnes jam mulos habent, qui cryſtallina & murrhina, & cælata magnorum artificum manu, portent. turpe eſt, videri, eas te habere ſarcinas, quæ tuto concuti poſſint. Omnium pædagogia oblita facie vehuntur, ne ſol, ne frigus teneram cutem lædat. turpe eſt, neminem eſſe in comitatu puerorum, cujus ſana facies medicamentum deſideret. Horum omnium ſermo vitandus eſt. hi ſunt, qui vitia tradunt, & alio aliunde transferunt. Peſſimum genus hominum videbatur, qui verba geſtarent: ſunt quidam qui vitia geſtant. Horum ſermo multum nocet. nam etiamſi non ſtatim officit: ſemina in animo relinquit, ſequiturque nos etiam cum ab illis diſceſſerimus, reſurrecturum poſtea malum. Quemadmodum qui audierunt ſymphoniam, ferunt ſecum in auribus modulationem illam ac dulcedinem cantus, quæ cogitationes impedit, nec ad ſeria patitur intendi: ſic adulatorum, & prava laudantium ſermo, diutius hæret quam auditur: nec facile eſt, animo dulcem ſonum excutere. proſequitur & durat, & ex intervallo recurrit. Ideo claudendæ ſunt aures malis vocibus, & quidem primis. Nam cum initium fecerunt, admiſſæque ſunt, plus audent. Inde ad hæc pervenitur verba: Virtus & philoſophia, & juſtitia, verborum inanium crepitus eſt. Vna felicitas eſt, bona vita: facere

facere omnia libere, frui patrimonio. hoc eſt vivere, hoc eſt ſe mortalem eſſe meminiſſe. Fluunt dies, & irreparabilis vita decurrit. Dubitamus quod juvat facere, & ætati non ſemper voluptates decerpturæ, interim dum poteſt, dum poſcit, ingerere? Quid juvat frugalitate ultro mortem præcurrere, & quidquid illa ablatura eſt, jam ſibi interdicere? Non amicam habes, non puerum, qui amicæ moveat invidiam. quotidie ſobrius prodis: ſic cænas, tamquam ephemeridem patri approbaturus. Non eſt iſtud vivere, ſed alienæ vitæ intereſſe. Quanta dementia eſt, heredi ſuo procurare, & ſibi negare omnia, ut tibi ex amico inimicum magna faciat hereditas? Plus enim gaudebit tua morte, quo plus acceperit. Iſtos triſtes & ſuperciliosos alienæ vitæ cenſores, ſuæ hoſtes, publicos pædagogos, aſſis ne feceris: nec dubitaveris, bonam vitam, quam opinionem bonam, malle. Hæ voces non aliter fugiendæ ſunt, quam illæ, quas Vlyxes niſi alligatus, prætervehi noluit. Idem poſſunt: abducunt à patria, à parentibus, ab amicis, à virtutibus, & in turpem vitam miſeros turpius illidunt. Quanto ſatius eſt, rectum ſequi limitem, & eo ſe perducere, ut ea demum ſint tibi jucunda, quæ honeſta? Quod aſſequi poterimus, ſi fecerimus duo eſſe genera rerum, quæ nos aut invitent, aut fugent. Invitent; ut divitiæ, voluptates, forma, ambitio, cetera blanda & arridentia. Fugent; labor, mors, dolor, ignominia, victus aſtrictior. Debemus itaque exerceri, ne hæc timeamus, ne illa cupiamus. In contrarium pugnemus, & ab invitantibus recedamus, adverſus petentia concitemur. Non vides, quam diverſus ſit aſcendentium habitus, & deſcendentium? qui per pronum eunt, reſupinant corpora: qui in arduum, incumbunt. Nam ſi deſcendas, pondus ſuum in priorem partem

dare:

dare: si ascendas, retro abducere, cum vitio, Lucili, consentire est. In voluptates descenditur: in res asperas & duras, subeundum est. hic impellamus corpora, illic refrænemus. Hoc nunc me existimas dicere, eos tantum perniciosos esse auribus nostris, qui voluptatem laudant, qui doloris metum, per se formidabilis rei, incutiunt? Illos quoque nocere nobis existimo, qui nos sub specie Stoicæ sectæ hortantur ad vitia. Hoc enim jactant: solum sapientem & doctum, esse amatorem. solus apte ad hanc artem, æque combibendi & convivandi, sapiens est peritissimus. Quæramus, ad quam usque ætatem juvenes amandi sint. Hæc Græcæ consuedini data sint: nos ad illa potius aures dirigamus: Nemo est casu bonus: discenda virtus est. Voluptas humilis res & pusilla est, & in medio habenda pretio, communis cum mutis animalibus, ad quam minima & contemptissima advolant. Gloria vanum & volatile quiddam est, auraque mobilius. Paupertas nulli malum est, nisi repugnanti. Mors malum non est: quid quereris? sola jus æquum est generis humani. Superstitio error insanus est: amandos timet; quos colit, violat. Quid enim interest, utrum deos neges, an infames? Hæc discenda, imo ediscenda sunt. non debet excusationes vitio philosophia suggerere. Nullam habet spem salutis æger, quem ad intemperantiam medicus hortatur.

EPIST. CXXIV.

Contra Epicureos, in Ratione, non Sensu, Bonum esse. Itaque infantes nondum ejus capaces: neque plenum est, nisi ubi plena Ratio. Quomodo intelligam in me esse? si extra me nihil quaram.

Possum multa tibi veterum præcepta referre,
Ni refugis, tenuisque piget cognoscere curas.

Non

Non refugis autem, nec ulla te subtilitas abigit. Non est elegantiæ tuæ, tantum magna sectari. Sicut illud probo, quod omnia ad aliquem profectum redigis, & tunc tantum offenderis, ubi summa subtilitate nihil agitur: quod ne nunc quidem fieri laborabo. Quæritur, utrum sensu an intellectu comprehendatur bonum. Huic adjunctum est, in mutis animalibus & infantibus non esse. Quicumque voluptatem in summo ponunt, sensibile judicant bonum: nos contra intelligibile, qui illud animo damus. Si de bono sensus judicarent, nullam voluptatem rejiceremus: nulla enim non invitat, nulla non delectat. Et econtrario nullum dolorem volentes subiremus: nullus enim non offendit sensum. Præterea, non essent digni reprehensione, quibus nimium voluptas placet, quibusque summus est doloris timor. Atqui improbamus gulæ ac libidini addictos; & contemnimus illos qui nihil viriliter ausuri sunt doloris metu. Quid autem peccant, si sensibus, id est, judicibus boni ac mali, parent? his enim tradidistis appetitionis & fugæ arbitrium. Sed videlicet ratio isti rei præposita est, quemadmodum debeat de vita, quemadmodum de virtute, de honesto, sic & de bono maloque constitui. Nam apud istos vilissimæ parti datur de meliore sententia, ut de bono pronunciet sensus, obtusa res & hebes, & in homine quam in aliis animalibus tardior. Quid si quis velit non oculis, sed tactu minuta discernere? subtilior ad hoc nulla acies, quam oculorum, & intentior daretur, bonum malumque dignoscere. Vides in quanta ignorantia veritatis versetur, & quam humi sublimia ac divina projecerit, apud quem de summo bono maloque judicat tactus. Quemadmodum, inquit, omnis scientia atque ars aliquid debet habere manifestum, sensu comprehensum, ex quo

quo oriatur & crescat: sic beata vita fundamentum & initium à manifestis ducit, & eo quod sub sensum cadit. Nempe vos à manifestis beatam vitam sui initium capere dicitis. Dicimus beata esse, quæ secundum naturam sunt: quid autem secundum naturam sit, palam & protinus apparet, sicut quid sit integrum. Quid est secundum naturam? quod contingit & protinus nato, non dico bonum, sed initium boni. Tu summum bonum voluptatem infantiæ donas, ut inde incipiat nascens, quo consummatus homo pervenit. Cacumen radicis loco ponis. Si quis diceret illum in materno utero jacentem vixque inceptum, tenerum, & imperfectum & informem, jam in aliquo bono esse, aperte videretur errare. Atqui quantulum interest inter eum qui cummaxime vitam accipit, & illum qui maternorum viscerum latens onus est? Vterque, quantum ad intellectum boni ac mali, æque maturus est: & non magis infans adhuc boni capax est, quam arbor, aut mutum aliquod animal. Quare autem bonum in arbore animalique muto non est? quia nec ratio. ob hoc in infante quoque non est: nam & huic deest. Tunc ad bonum perveniet, cum ad rationem pervenerit. Est aliquod irrationale animal: est aliquod nondum rationale: est rationale, sed imperfectum. In nullo horum bonum: ratio illud secum affert. Quid ergo inter ista, quæ retuli, distat? Nunquam erit bonum in eo quod irrationale est: in eo quod nondum rationale est, tunc esse bonum non potest: in imperfecto jam potest esse bonum, sed non est. Ita dico, Lucili, bonum non in quolibet corpore, non in qualibet ætate invenitur: & tantum abest ab infantia, quantum à primo ultimum; quantum ab initio perfectum. ergo nec in tenero modo coalescente corpusculo est.

Quid

Quid ni non sit? non magis quam in semine. Vt si dicas, aliquod arboris, aut sati, bonum: hoc non est in prima fronde, quæ emissa cummaxime solum rumpit. Est aliquod bonum tritici: hoc nondum est in herba lactente: nec cum folliculo se exserit spica mollis, sed cum frumentum æstas & debita maturitas coxit. Quemadmodum omnis natura bonum suum nisi consummata non profert: ita hominis bonum non est in homine, nisi cum in illo ratio perfecta est. Quod autem hoc sit bonum, dicam. Liber animus est ac rectus, alia subjiciens sibi, se nulli. Hoc bonum adeo non recipit infantia, ut pueritia non speret, adolescentia improbe speret. Bene agitur cum senectute, si illuc longo studio intentoque pervenit: ubi hoc & bonum, & intelligibile est. Dixisti, inquit, aliquod bonum esse arboris, aliquod herbæ: potest ergo esse aliquod & infantis. Verum bonum nec in arboribus, nec in mutis animalibus est: hoc quod in illis bonum est, precario bonum dicitur. Quod est? inquis. hoc quod secundum naturam cujusque est. Bonum quidem cadere in mutum animal, nullo modo potest: felicioris meliorisque naturæ est. Nisi ubi rationi locus est, bonum non est. Quattuor hæ naturæ sunt, arboris, animalis, hominis, & Dei. Hæc duo quæ irrationalia sunt, eamdem naturam habent: illa diversa sunt, quod alterum immortale, alterum mortale est. Ex his ergo unius bonum natura perficit, Dei scilicet: alterius cura, hominis. Cetera in sua natura perfecta sunt, non vere perfecta, à quibus abest ratio. Hoc enim demum perfectum est, quod secundum universam naturam perfectum est: universa autem natura rationalis est: cetera possunt in suo genere perfecta esse. In quo non potest beata vita esse, nec id potest quo beata vita efficitur: beata autem vita bonis efficitur:

ficitur: in muto animali non est quo beata vita efficitur: ergo in muto animali bonum non est. Mutum animal sensu comprehendit præsentia: præteritorum reminiscitur, cum id incidit, quo sensus admonetur: tanquam equus reminiscitur viæ, cum ad initium ejus admotus est. In stabulo quidem nulla viæ, quamvis sæpe calcatæ, memoria est. tertium vero tempus, id est, futurum, ad muta non pertinet. Quomodo ergo potest eorum videri perfecta natura, quibus usus perfecti temporis non est? Tempus enim tribus partibus constat: præterito, præsente, & futuro. Animalibus tantum quod brevissimum est in transcursu datum, præsens: præteriti rara memoria est, nec unquam revocatur, nisi præsentium occursu. Non potest ergo perfectæ naturæ bonum in imperfecta esse natura. Aut si natura habet, hoc habet, quod habent & sata. Nec illud nego, ad ea quæ videntur secundum naturam, magnos esse mutis animalibus impetus & concitatos, sed inordinatos ac turbidos. Nunquam autem aut inordinatum est bonum, aut turbidum. Quid ergo, inquis, muta animalia perturbate & indisposite moventur? Dicerem illa perturbate & indisposite moveri, si natura illorum ordinem caperet: nunc moventur secundum naturam suam. Perturbatum enim id est, quod esse aliquando & non perturbatum potest. Sollicitum est, quod potest esse securum. Nulli vitium est, nisi cui virtus potest esse. Mutis animalibus talis ex sua natura motus est. Sed ne te diu teneam, aliquod erit bonum in muto animali, erit aliqua virtus, erit aliquid perfectum: sed quale? nec bonum absolute, nec virtus, nec perfectum. Hæc enim rationalibus solis contingunt, quibus datum est scire, quare, quatenus, quemadmodum. Ita bonum in nullo est, nisi in quo ratio. Quo nunc pertineat ista disputatio,

ratio, quæris, & quid animo tuo profutura sit? Dico. & exercet illum, & acuit, & utique aliquid acturum occupatione honesta tenet. Prodest autem & quod moratur ad prava properantem. Sed illud dico, nullo modo prodesse tibi possum magis, quam si tibi bonum tuum ostendo, si te à mutis animalibus separo, si cum Deo pono. Quid, inquam, vires corporis alis & exerces? pecudibus istas majores ferisque natura concessit. Quid excolis formam? cum omnia feceris, à multis animalibus decore vinceris. Quid capillum ingenti diligentia comis? cum illum vel effuderis more Parthorum, vel Germanorum nodo vinxeris, vel ut Scythæ solent, sparseris: in quolibet equo densior jactabitur juba, horrebit in leonum cervice formosior. Cum te ad velocitatem paraveris, par lepusculo non eris. Vis tu, relictis in quibus vinci te necesse est, dum in aliena niteris, ad bonum reverti tuum? Quod hoc est? animus scilicet emendatus ac purus, æmulator Dei, super humana se extollens, nihil extra se sui ponens. Rationale animal es. quod ergo in te bonum est? perfecta ratio. Hanc tu ad summum finem evoca, in quantum potest plurimum crescere. Tunc beatum esse te judica, cum tibi ex te gaudium omne nascetur. cum in his quæ homines eripiunt, optant, custodiunt, nihil inveneris, non dico quod malis, sed quod velis. Brevem tibi formulam dabo, qua te metiaris, qua perfectum esse jam sentias: Bonum tunc habebis tuum, cum intelliges infelicissimos esse felices.

L. ANNÆI SENECÆ

AD LVCILIVM

Naturalium Quæstionum

LIBER PRIMVS.

Argumentum.

PRæfatur, altißimam & animosißimam philosophiæ partem esse, quæ cælestia & Deum contemplatur, ac scientia morali potiorem. Eam à meteoris ignitis orditur, deinde ad Coronam, Iridem, & alia apparentia transgreditur. Coronam undique in orbem aperiri, quemadmodum circuli solent, cum lapis in lacum aut piscinam dejicitur. Iridem à sole colorari, & fieri nube formata in modum concavi speculi & rotundi, cui forma sit partis è pila secta, quod etiam censuerat Posidonius olim. Hic multa de speculis cumulat, & iis quæ radiorum reflexione aut refractione videntur. Ab Arcu ad Virgas & Parelia transit, deinde ad nocturnos fulgores, chasmata, stellas discurrentes, & leviter aliquid de Cometis delibatum. Specula ei memoriam Hostii obscœnißimi nebulonis excitaverunt. Inde legitimum usum speculorum docet & abusum.

PRAEFATIO.

QVantum inter philosophiam interest, Lucili virorum optime, & ceteras artes: tantum interesse existimo in ipsa philosophia, inter illam partem quæ ad homines, & hanc quæ ad deos spectat. Altior est hæc, & animosior: multum permisit sibi: non fuit oculis contenta. majus esse quid-

quiddam suspicata est, ac pulchrius, quod extra conspectum natura posuisset. Denique tantum inter duas interest, quantum inter Deum & hominem. Altera docet, quid in terris agendum sit: altera, quid agatur in cælo. Altera errores nostros discutit, & lumen admovet, quo discernantur ambigua vitæ: altera multo hanc supra caliginem in qua volutamur excedit; & è tenebris ereptos, illo perducit, unde lucet. Equidem tunc naturæ rerum gratias ago, cum illam non ab hac parte video, quæ publica est, sed cum secretiora ejus intravi: cum disco, quæ universi materia sit, quis auctor, aut custos: quid sit Deus, totus in se intendat, an ad nos aliquando respiciat: faciat quotidie aliquid, an semel fecerit: pars mundi sit, an mundus: liceat illi hodieque decernere, & ex lege fatorum aliquid derogare; an majestatis deminutio sit, & confessio erroris, mutanda fecisse. Necesse est enim ei eadem placere, cui nisi optima placere non possunt: nec ob hoc minus liber & potens est. ipse enim est necessitas sua. Nisi ad hæc admitterer, non fuerat operæpretium nasci. Quid enim erat, cur in numero viventium me positum esse gauderem? An ut cibos & potiónes percolarem? ut hoc corpus caussarium ac fluidum, periturumque nisi subinde impleatur, farcirem, & viverem ægri minister? ut mortem timerem, cui omnes nascimur? Detrahe hoc inæstimabile bonum, non est vita tanti, ut sudem, ut æstuem. O quam contempta res est homo, nisi supra humana se erexerit! Quamdiu cum affectibus colluctamur, quid magnifici facimus? etiamsi superiores sumus, portenta vincimus. Quid est, cur suspiciamus nosmetipsos, quia dissimiles deterrimis sumus? non video quare sibi placeat, qui robustior est invaletudinario. Multum interest inter vires & bonam valetudinem.

nem. Effugisti vitia animi: non est tibi frons ficta, nec in alienam voluntatem sermo compositus, nec cor involutum, nec avaritia, quæ quidquid omnibus abstulit, sibi ipsi negat: nec luxuria pecuniam turpiter amittens, quam turpius reparet: nec ambitio, quæ te ad dignitatem nisi per indigna non ducet. Nihil adhuc consecutus es. multa effugisti: te nondum. Virtus enim quam affectamus, magnifica est. non quia per se beatum est, malo caruisse, sed quia animum laxat, ac præparat ad cognitionem cælestium, dignumque efficit, qui in consortium Dei veniat. Tunc consummatum habet plenumque bonum sortis humanæ, cum, calcato omni malo, petit altum, & in interiorem naturæ sinum venit. Tunc juvat inter sidera ipsa vagantem, divitum pavimenta ridere, & totam cum auro suo terram: non illud tantum dico quod egessit, & signandum monetæ dedit, sed & illud quod in occulto servat posterorum avaritiæ. Nec potest ante contemnere porticus, & lacunaria ebore fulgentia, & tonsiles silvas, & derivata in domos flumina, quam totum circumeat mundum, & terrarum orbem superne despiciens, angustum, & magna ex parte opertum mari, etiam qua exstat, late squalidum, & aut ustum aut rigentem. sibi ipse ait: Hoc est illud punctum, quod inter tot gentes ferro & igni dividitur? O quam ridiculi sunt mortalium termini! Vltra Istrum Dacus non exeat: Strymo Thracas includat: Parthis obstet Euphrates: Danubius Sarmatica ac Romana disterminet: Rhenus Germaniæ modum faciat: Pirenæus medium inter Gallias & Hispanias jugum extollat: inter Ægyptum & Æthiopias harenarum inculta vastitas jaceat. Si quis formicis det intellectum hominis, nonne & illæ unam aream in multas provincias divident? Cum te in illa vere magna

sustuleris; quotiens videbis exercitus subrectis ire vexillis, & quasi magnum aliquid agatur, equitem modo ulteriora explorantem, modo à lateribus affusum, libebit dicere:

It nigrum campis agmen. ——

Formicarum iste discursus est, in angusto laborantium. Quid illis & nobis interest, nisi exigui mensura corpusculi? Punctum est istud in quo navigatis, in quo bellatis, in quo regna disponitis: minima, etiam cum illis utrimque Oceanus occurrit. Sursum ingentia spatia sunt, in quorum possessionem animus admittitur: at ita minimum secum ex corpore tulit, si sordidum omne detersit, & expeditus levisque ac contentus modico emicuit. Cum illa tetigit, alitur, crescit: ac velut vinculis liberatus, in originem redit. Et hoc habet argumentum divinitatis suæ, quod illum divina delectant: nec ut alienis interest, sed ut suis. Secure spectat occasus siderum atque ortus, & tam diversas concordantium vias. Observat ubi quæque stella primum terris lumen ostendat, ubi culmen ejus summum, qua cursus sit, quousque descendat. Curiosus spectator excutit singula, & quærit. Quid ni quærat? Scit illa ad se pertinere. Tunc contemnit domicilii prioris angustias. Quantum enim est, quod ab ultimis littoribus Hispaniæ usque ad Indos jacet? Paucissimorum dierum spatium, si navem suus ventus implevit. At illa regio cælestis per triginta annos, velocissimo sideri viam præstat, nusquam resistenti, sed æqualiter cito. Illic demum discit, quod diu quæsivit: illic incipit Deum nosse. Quid est Deus? Mens universi. Quid est Deus? Quod vides totum, & quod non vides totum. Sic demum magnitudo sua illi redditur, qua nihil majus excogitari potest, si solus est omnia, opus suum & extra & intra tenet. Quid ergo

interest

intereſt inter naturam Dei, & noſtram? Noſtri melior pars, animus eſt: in illo, nulla pars extra animum. totus ratio eſt. Cum interim tantus error mortalia teneat, ut hoc, quo neque formoſius eſt quidquam, nec diſpoſitius, nec in propoſito conſtantius, exiſtiment homines fortuitum & caſu volubile, ideoque tumultuoſum inter fulmina, nubes, tempeſtates, & cetera quibus terræ ac terris vicina pulſantur. Nec hæc intra vulgum dementia eſt, ſapientiam quoque profeſſos contigit. Sunt qui putent, ſibi ipſis animum eſſe, & quidem providum ac diſpenſantem ſingula, & ſua, & aliena: hoc autem univerſum, in quo nos quoque ſumus, expers eſſe conſilii, & aut ferri temeritate quadam, aut natura neſciente quid faciat. Quam utile exiſtimas iſta cognoſcere, & rebus terminos ponere? quantum Deus poſſit: materiam ipſe ſibi formet, an data utatur? utrum idea materiæ prius ſupervenit, an materia ideæ? Deus quidquid vult efficiat, an in multis rebus illum tractanda deſtituant: & à magno artifice prave formentur multa, non quia ceſſat ars, ſed quia id in quo exercetur, ſæpe inobſequens arti eſt? Hæc inſpicere, hæc diſcere, his incumbere, nonne tranſilire eſt mortalitatem ſuam, & in meliorem tranſcribi ſortem? Quid tibi, inquis, iſta proderunt? Si nihil aliud, hoc certe ſciam, omnia anguſta eſſe. Sed hæc deinde.

CAP. I. Nunc ad propoſitum veniam opus. Audi quid de ignibus philoſophia velit, quos aër tranſverſos agit. Magna vi illos excuti argumentum eſt, quod obliqui feruntur, & prærapida celeritate. Apparet illos non ire, ſed projici. Ignium multæ variæque facies ſunt. Ariſtoteles quoddam genus illorum Capram vocat. Si me interrogaveris, quare: prior mihi rationem reddas oportet,

quare Hædi vocentur. Si autem, quod commodissimum est, convenerit inter nos, ne alter alterum interroget, Quid dicit ille? satius erit de re ipsa quærere, quam mirari, quid ita Aristoteles globum ignis appellaverit Capram. Talis fuit forma ejus, qui, bellum adversus Perseum Paullo gerente, lunari magnitudine, apparuit. Nos quoque vidimus non semel flammam ingentis pilæ specie, quæ tamen in ipso cursu suo dissipata est. Vidimus circa divi Augusti excessum simile prodigium: vidimus cum de Seiano actum est: nec Germanici mors sine denunciatione tali fuit. Dices mihi: Ergo tu in tantis erroribus es, ut existimes deos mortium signa præmittere, & quidquam esse in terris tam magnum, quod perire mundus sciat? Erit aliud isti rei tempus. Videbimus, an certus omnium rerum ordo ducatur, & alia aliis ita complexa sint, ut quod antecedit, aut caussa sit sequentium, aut signum. Videbimus, an diis humana sunt curæ; an series ipsa, quid factura sit, certis rerum notis nunciet. Interim illud existimo, hujusmodi ignes existere, aëre vehementius trito, cum inclinatio ejus in alteram partem facta est, & non cessit, sed intra se pugnavit. Ex hac vexatione nascuntur trabes, & globi, & faces, & ardores. At cum levius collisus, & (ut ita dicam) strictus est, minora lumina excutiuntur, crinemque volantia sidera ducunt. Tunc ignes tenuissimi iter exile designant, & cælo producunt. Ideo nulla sine hujusmodi spectaculis nox est. non enim opus est ad efficienda ista magno aëris motu. Denique, ut breviter dicam, eadem ratione fiunt ista, qua fulmina, sed vi minore. Quemadmodum nubes mediocriter collisæ, fulgurationes efficiunt; majore impetu pulsæ, fulmina. Aristoteles ejusmodi rationem reddit: Varia & multa terrarum orbis exspi-

rat,

rat, quædam humida, quædam ſicca, quædam algentia, quædam concipiendis ignibus idonea. Nec mirum eſt, ſi terræ omnis generis & varia evaporatio eſt: cum in cælo quoque non unus appareat color rerum, ſed acrior ſit caniculæ rubor, Martis remiſſior, Iovis nullus, in lucem puram nitore perducto. Neceſſe eſt ergo in magna copia corpuſculorum, quæ terræ ejectant, & in ſuperiorem agunt partem, aliqua in nubes pervenire alimenta ignium, quæ non tantum colliſa poſſint ardere, ſed etiam afflata radiis ſolis. Nam apud nos quoque, ſtramenta ſulphure aſperſa, ignem ex intervallo trahunt. Veri ergo ſimile eſt, talem materiam intra nubes congregatam facile ſuccendi, & majores minoresve ignes exſiſtere, prout illis fuit plus aut minus virium. Illud enim ſtultiſſimum eſt exiſtimare, aut ſtellas decidere, aut tranſilire, aut aliquid illis auferri & abradi: nam ſi hoc fuiſſet, jam defuiſſent. Nulla enim nox eſt, qua non plurimæ ire, & in diverſum videantur abduci. Atqui, quo ſolent, quæque inveniuntur loco: magnitudo ſua ſingulis conſtat. Sequitur ergo, ut infra illas iſta naſcantur: & cito intercidant, quia ſine fundamento ſunt & ſede certa. Quare ergo etiam non interdiu transferuntur? Quid ſi dicam ſtellas interdiu non eſſe, quia non apparent? Quemadmodum illæ latent, & ſolis fulgore obumbrantur: ſic faces quoque tranſcurrunt etiam interdiu, ſed abſcondit eas diurni luminis claritas. Si quando tamen tanta vis emicuit, ut etiam adverſus diem vindicare ſibi ſuum fulgorem poſſint, apparent. Noſtra certe ætas non ſemel vidit diurnas faces, alias ab oriente in occidentem verſas, alias ab occaſu in ortum. Argumentum tempeſtatis nautæ putant, cum multæ transvolant ſtellæ. quod ſi ſignum ventorum eſt, ibi eſt, ubi venti ſunt, id eſt, in

aëre, qui medius inter lunam & terram est. In magna tempestate apparent, quasi stellæ velo insidentes. Adjuvari se tunc periclitantes existimant Pollucis & Castoris numine. Caussa autem melioris spei est, quod jam apparet frangi tempestatem, & desinere ventos. Aliquando feruntur ignes, non sedent. Gylippo Syracusas petenti, visa est stella super ipsam lanceam constitisse. In Romanorum castris, visa sunt ardere pila, ignibus scilicet in illa delapsis: qui sæpe, fulminum more, animalia ferire solent & arbusta. Sed si minore vi mittuntur, defluunt tantum & insident, non feriunt nec vulnerant. Alii inter nubes eliduntur, alii sereno, si aër ad exprimendum ignem aptus fuit. Nam sereno quoque cælo aliquando tonat, ex eadem caussâ, qua nubilo, aëre inter se colliso. Qui etiam si est lucidior ac siccior, coire tamen & facere corpora quædam similia nubibus potest, quæ percussa reddant sonum. Quandoque igitur fiunt trabes, quandoque clypei, & vastorum imagines ignium, ubi in talem materiam incidit similis caussa, sed major.

Cap. II. Videamus nunc, quemadmodum fiat is fulgor, qui sidera circumnectit. Memoriæ proditum est, quo die divus Augustus urbem, ex Apollonia reversus, intravit, circa solem visum coloris varii circulum, qualis esse in arcu solet: hunc Græci Halo vocant, nos dicere Coronam aptissime possumus. Quemadmodum fieri dicatur, exponam. Cum in piscinam lapis missus est, videmus in multos orbes aquam discedere, & fieri primum angustissimum orbem, deinde latiorem, ac deinde alios majores, donec evanescat impetus, & in planiciem immotarum aquarum solvatur. Tale quiddam cogitemus fieri etiam in aëre. cum spissior factus, plagam sentire potest, lux solis aut

lunæ

lunæ vel cujuſlibet ſideris incurrens, recedere illum in circulos cogit. Nam humor, & aër, & omne quod ex ictu formam accipit, in talem habitum impellitur, qualis eſt ejus quod impellit. Omne autem lumen rotundum eſt: ergo & aër in hunc modum percuſſus lumine, exibit. Ob hoc tales ſplendores Græci Areas vocavere: quia fere terendis frugibus loca deſtinata ſunt rotunda. Nos autem non exiſtimemus, iſtas, ſive areæ, ſive coronæ ſint, in vicinia ſiderum fieri. Plurimum enim abſunt, quamvis cingere ea & coronare videantur. Non longe à terra fit talis effigies: quam viſus noſter ſolita imbecillitate deceptus, circa ipſum ſidus putat poſitam. In vicinia autem ſolis & ſtellarum nihil tale poteſt fieri: quia illic æther tenuis eſt. Nam formæ craſſis demum ſpiſſisque corporibus imprimi ſolent: in ſubtilibus non habent ubi conſiſtant, aut hæreant. In balneis quoque circa lucernam tale quiddam adſpici ſolet, ob aëris denſi obſcuritatem: frequentiſſime autem auſtro, cum cælum maxime grave & ſpiſſum eſt. Nonnumquam paullatim diluuntur & deſinunt, nonnumquam ab aliqua parte rumpuntur: & inde ventum nautici exſpectant, unde contextus coronæ perit. Si enim à ſeptentrione diſceſſerit, Aquilo erit: ſi ab occidente, Favonius. Quod argumentum eſt, intra eam partem cæli has fieri coronas, intra quam venti quoque ſolent. Superiora autem non habent coronas: quia ne ventos quidem. His argumentis & illud adjice, numquam coronam colligi, niſi ſtabili aëre & pigro. Aliter non ſolet adſpici. Nam qui ſtat aër, impelli & deduci, & in aliquam faciem fingi poteſt. Is autem qui fluit, nec feritur quidem lumine. Non enim formatur, nec reſiſtit: quia prima quæque pars ejus diſſipatur. Numquam ergo ullum ſidus talem ſibi effi-

 giem

giem circumdabit, nisi cum aër erit densus atque immotus, & ob hoc custodiens incidentem in se rotundi lineam luminis: nec sine caussa. Repete enim exemplum, quod paullo ante proposui. Lapillus in piscinam aut lacum & aliquam alligatam aquam missus, circulos facit innumerabiles: & hoc idem non facit in flumine. Quare? quia omnem figuram fugiens aqua disturbat. Idem ergo in aëre evenit, ut ille qui manet, possit figurari: at ille qui rapitur & currit, non det sui potestatem, & omnem ictum venientemque formam exturbet. Hæ de quibus dixi, coronæ, cum dilapsæ sunt æqualiter, & in semetipsis evanuerint, significatur aëris quies & otium & tranquillitas. Cum ab una parte cesserunt, illinc ventus est unde finduntur. Si ruptæ pluribus locis sunt, tempestas fit. Quare id accidat, ex his quæ jam exposui, intelligi potest. Nam si facies universa subsedit, apparet temperatum esse aëra, & sic placidum. Si ab una parte intercisa est, apparet inde, aëra incumbere, & ideo illa regio ventum dabit. At cum undique & concerpta & lacerata est, manifestum est à pluribus partibus in illam impetum fieri, & inquietum aëra hinc atque illinc assilire. Itaque ex hac inconstantia cæli tam multa tentantis, & undique laborantis, futura tempestas & ventorum prœlium apparet. Hæ coronæ noctibus fere circa lunam & alias stellas notantur, interdiu raro: adeo ut quidam ex Græcis negaverint eas omnino fieri, cum illos historiæ coarguant. Caussa autem raritatis hæc est, quod solis fortius lumen est, & aër ipse agitatus ab illo, calefactusque, solutior est: lunæ autem inertior vis est, & ideo à circumposito aëre facilius sustinetur, quod sidera cetera infirma sunt, nec perrumpere aëra vi sua possunt. Excipitur itaque illorum imago, & in materia solidiore ac minus

minus cedente versatur. Debet enim aër nec tam spissus esse, ut excludat ac submoveat à se lumen immissum, nec tam tenuis & solutus, ut nullam venientibus radiis moram præbeat. Hæc noctibus temperatura contingit, cum sidera conlectum aëra luce levi non pugnaciter nec aspere feriunt, spissioremque, quam solet esse interdiu, inficiunt.

CAP. III. At contra arcus in nocte non fit, nisi admodum raro: quia luna non habet tantum virium, ut nubes transeat, & illis colorem suffundat, qualem accipiunt sole perstrictæ. Sic enim formam arcus discoloris efficiunt: quia aliæ partes in nubibus tumidiores sunt, aliæ submissiores: quædam crassiores, quam ut solem transmittant; aliæ imbecilliores, quam ut excludant. Hæc inæqualitas alternis lucem umbramque permiscet, & exprimit illam mirabilem arcus varietatem. Altera caussa ejuscemodi arcus redditur. Videmus, cum fistula aliquo loco rupta est, aquam per tenue foramen elidi: quæ sparsa contra solem oblique positum, faciem arcus repræsentat. Idem videbis accidere, si quando volueris observare fullonem: cum os aqua implevit, & vestimenta rediculis diducta leviter aspergit, apparet varios edi colores in illo aëre asperso, quales in arcu fulgere solent. Hujus rei caussam in humore esse ne dubitaveris. Non fit enim umquam arcus, nisi nubilo. Sed quæramus quomodo fiat. Quidam ajunt esse aliqua stillicidia, quæ solem transmittant, quædam magis coacta, quam ut transluceant: itaque ab illis fulgorem reddi, ab his umbram, & sic utriusque intercursu effici arcum; in quo pars fulgeat, quæ solem recipit, pars obscurior sit, quæ exclusit, & ex se umbram proximis fecit. Hoc ita esse quidam negant. Poterat enim verum videri, si

arcus duos tantum haberet colores, & si ex lumine umbraque constaret.

Sed nunc diversi niteant cum mille colores,
Transitus ipse tamen spectantia lumina fallit.
Usque adeo quod tangit idem est, tamen ultima distant.

Videmus in eo aliquid flammei, aliquid lutei, aliquid cærulei, & alia in picturæ modum subtilibus lineis ducta, ut ait Poëta, ut an dissimiles colores sint, scire non possis, nisi cum primis extrema contuleris. Nam commissura decipit, usque adeo mira arte naturæ, quod à simillimis cœpit, in dissimilia desinit. Quid ergo istic duo colores faciunt luminis atque umbræ, cum innumerabilium ratio reddenda sit? Quidam ita existimant arcum fieri. dicunt in ea parte in qua pluit, singula stillicidia pluviæ cadentis, singula specula esse: à singulis ergo imaginem reddi solis. deinde multas imagines, imo innumerabiles, & devexas, & in præceps transeuntes confundi: itaque & arcum esse multarum imaginum solis confusionem. Hoc sic colligunt. Pelves, inquiunt, mille die sereno pone, & omnes habebunt imaginem solis. in singulis foliis dispone singulas guttas: singulæ habebunt imaginem solis. At contra ingens stagnum non habebit nisi imaginem unam. Quare? quia omnis circumscripta lævitas & circumdata suis finibus, speculum est. Itaque piscinam ingentis magnitudinis, insertis parietibus divide: totidem illa habebit imagines solis, quot lacus habuerit. Relinque illam sicut est diffusa: semel tibi imaginem reddet. Nihil refert, quam exiguus sit humor aut lacus. Si circumseptus est, speculum est. Ergo stillicidia illa infinita, quæ imber cadens defert, totidem specula sunt, totidem solis facies habent. Hæ contra intuenti perturbatæ apparent: nec dispiciuntur

ciuntur intervalla, quibus singula distant, spatio prohibente discerni. Deinde pro singulis apparet una facies turbida ex omnibus. Aristoteles idem judicat. Ab omni, inquit, lævitate acies radios suos replicat. Nihil autem lævius aqua & aëre. Ergo etiam ab aëre spisso visus noster in nos redit. Vbi vero hebes & infirma est acies, quolibet aëris ictu deficit. Quidam hoc genere valetudinis laborant, ut ipsi sibi videantur occurrere, ut ubique imaginem suam cernant. Quare? quia infirma vis oculorum non potest ne proximum quidem sibi aërem perrumpere, sed resistit. Itaque quod in aliis efficit densus aër, in his facit omnis. Satis enim valet qualiscumque, ad imbecillem aciem repellendam: longe autem magis visum nostrum nobis remittit, qui crassior est, & pervinci non potest, sed radios luminum nostrorum moratur, & eo unde exierint, reflectit. Ergo cum multa stillicidia sint, totidem specula sunt. Sed quia parva sunt, solis colorem sine figura exprimunt. Deinde cum in stillicidiis innumerabilibus, & sine intervallo cadentibus, reddatur idem color, incipit facies esse non multarum imaginum intermissarum, sed unius longæ atque continuæ. Quomodo, inquis, tu mihi multa millia istic imaginum esse dicis, ubi nullam video? Et quare cum solis color unus sit, imaginum diversus est? Vt & hæc quæ proposuisti, refellam, & alia quæ non minus refellenda sunt, illud dicam oportet: nihil acie nostra fallacius, non tantum in his à quibus subtiliter pervidendis illam colorum diversitas summovet, sed & in his quoque, quæ ad manum cernit. Remus integer in tenui aqua fracti speciem reddit. Poma per vitrum adspicientibus multo majora sunt. Columnarum intervalla porticus longiores jungunt. Ad ipsum solem revertere: hunc
quem

quem toto orbe terrarum majorem probat ratio, acies nostra sic contraxit, ut sapientes viri pedalem esse contenderint. Quem velocissimum omnium esse scimus, nemo nostrum videt moveri: nec ire crederemus, nisi appareret iste. Mundum ipsum præcipiti velocitate labentem, & ortus occasusque intra momentum temporis revolventem, nemo nostrum sentit procedere. Quid ergo miraris, si oculi nostri imbrium stillicidia non separant, ingenti spatio intuentibus minutarum imaginum discrimen interit? Illud esse dubium nulli potest, quin arcus imago solis sit, roscida & cava nube concepta. Quod ex hoc tibi apparet. Numquam non adversa soli est, sublimis aut humilis, prout ille se submisit, aut sustulit, contrario motu. Illo enim descendente altior est, alto depressior. Sæpe talis nubes à latere solis est, nec arcum efficit, quia non ex recto imaginem trahit. Varietas autem non ob aliam caussam fit, quam quia pars coloris à sole est, pars à nube illa: humor autem modo cæruleas lineas, modo virides, modo purpuræ similes, & luteas aut igneas ducit, duobus coloribus hanc varietatem efficientibus, remisso & intento. Sic enim & purpura eodem conchylio non in unum modum exit. Interest, quamdiu macerata sit, crassius medicamentum, an aquatius traxerit; sæpius mersa sit & excocta, an semel tincta. Non est ergo mirum, cum duæ res sint, sol & nubes, id est, corpus & speculum, si tam multa genera colorum exprimuntur, quæ in multis generibus possunt aut incitari, aut relanguescere. Alius enim est color ex igneo lumine, alius ex obtuso & leniore. In aliis rebus vaga inquisitio est, ubi non habemus quod manu tenere possimus, & late conjectura mittenda est: hic apparet duas caussas esse arcus, solem, nubemque, quia nec sereno umquam

umquam fit, nec ita nubilo, ut sol lateat. Ergo utique ex his est, quorum sine altero non est.

CAP. IV. Iam illud accedit, quod æque manifestum est, speculi ratione imaginem reddi, quia numquam nisi è contrario redditur: id est, nisi ex altera parte steterit quod appatet, ex altera quod ostendit. Rationes quæ non persuadent, sed cogunt, à geometris adferuntur. Nec dubium cuiquam relinquitur, quin arcus imago solis sit male expressi, ob vitium figuramque speculi. Nos interim tentemus alias probationes. Inter argumenta sic nascentis arcus pono, quod celerrime nascitur: igneum enim variumque corpus cælo intra momentum subtexitur, & æque celeriter aboletur. nihil autem tam cito redditur, quam à speculo imago. Non enim facit quidquam, sed ostendit. Parianus Artemidorus adjicit, & quale genus nubis esse debeat, quod talem solis imaginem reddit. Si speculum, inquit, concavum feceris, quod sit sectæ pilæ pars, si extra medium constiteris, quicumque juxta te steterint, universi à te videbuntur, propiores tibi quam speculo. Idem, inquit, evenit, cum rotundam & cavam nubem intuemur à latere, ut solis imago à nube discedat, priorque nobis sit, & in nos magis conversa. Color igitur igneus à sole est, cæruleus à nube: ceteri utriusque mixturæ.

CAP. V. Contra hæc illa dicuntur. De speculis duæ opiniones sunt: alii enim in his simulacra cerni putant, id est, corporum nostrorum figuras, à nostris corporibus emissas ac separatas: alii imagines ajunt non esse in speculo, sed ipsa adspici corpora, retorta oculorum acie, & in se rursus reflexa. Nunc nihil ad rem pertinet, quomodo videamus quodcumque videmus: sed quomodo imago similis debet è speculo reddi. Quidnam est

tam,

tam dissimile, quam sol, & arcus, in quo neque color, neque figura solis, neque magnitudo apparet? Arcus enim longior ampliorque est, longeque ea parte, qua fulget, rubicundior quam sol; ceteris vero coloribus diversus. Deinde cum velis speculum aëri comparare, des oportet mihi eamdem lævitatem corporis, eamdem æqualitatem, eumdem nitorem. Atqui nullæ nubes habent similitudinem speculi. per medias sæpe transimus, nec in illis nos cernimus. Qui montium summa conscendunt, spectant nubem: nec tamen imaginem suam in illa cernunt. Singula stillicidia singula specula sunt. Concedo: sed illud nego, ex stillicidiis constare nubem. Habet enim quædam ex quibus fieri stillicidia possunt, non ipsa. Nec aquam quidem habet nubes, sed materiam futuræ aquæ. Concedam etiam tibi & guttas innumerabiles in nubibus esse, & illas faciem reddere: non tamen omnes unam reddunt, sed singulæ singulas. Deinde inter se specula conjunge: in unam imaginem non coibunt: sed quæque particula in se rei similitudinem claudet. Sunt quædam specula ex multis minutisque composita: quibus si unum ostenderis hominem, populus apparet, unaquaque parte faciem suam exprimente. Hæc cum sint conjuncta & simul collocata, nihilominus seducunt imagines suas, & ex uno turbam efficiunt. Ceterum catervam illam non confundunt, sed diremptam in facies singulas distrahunt. arcus uno circumscriptus est ductu; una totius est facies. Quid ergo? non & aqua, rupta fistula, sparsa, & ore excussa, habere quiddam simile his quos videmus in arcu, coloribus solet? Verum est: sed non ex hac caussa, ex qua tu videri vis: quia unaquæque stilla recipit imaginem solis. Citius enim cadunt stillæ, quam ut concipere imaginem possint. Standum

dum est, ut id quod imitantur, excipiant. Quid ergo fit? Colorem, non imaginem ducunt: alioquin, ut ait Nero Cæsar disertissime,

Colla Cytheriacæ splendent agitata columbæ :
& variis coloribus pavonum cervix, quoties aliquo deflectitur, nitet. Numquid ergo dicemus specula ejusmodi plumas, quarum omnis inclinatio in colores novos transit? Non minus nubes diversam speculis naturam habent, quam aves quas retuli, & chamæleontes, & reliqua animalia, quorum color aut ex ipsis mutatur, cum ira vel cupidine accensa, cutem suam variant humore suffuso, aut positione lucis, quam prout rectam vel obliquam receperint, ita colorantur. Quid enim simile speculis habent nubes: cum illa non perluceant, hæ transmittant lucem? Illa densa & coacta, hæ raræ sint: illa ejusdem materiæ tota, hæ diversis temere compositæ, & ob hoc discordes, nec diu cohæsuræ? Præterea videmus, ortu solis partem quandam cæli rubere: videmus nubes aliquando ignei coloris. Quid ergo prohibet, quomodo hunc colorem unum accipiunt solis occursu, sic multos ab illis trahi, quamvis non habeant speculi potentiam? Modo, inquit, inter argumenta ponebas, semper arcum contra solem excitari, quia nec à speculo quidem imago redderetur, nisi adverso. Hoc, inquit, commune nobis est. Nam quemadmodum opponendum est speculo id, cujus imaginem in se transferat: sic ut nubes infici possint; ita solis ad hoc opus est radiorum idoneus ictus. Hæc dicuntur ab iis qui videri volunt nubem colorari. Posidonius, & hi qui speculari ratione effici judicant visum, hoc respondent: Si ullus esset in arcu color, permaneret, & videretur eo manifestius, quo propius. Nunc imago arcus ex longinquo clara est: interit, cum

cum in vicino est. Huic contradictioni non consentio, cum ipsam sententiam probem. Quare? dicam. Quia coloratur quidem nubes: sed ita, ut color ejus non undique appareat. Nam ne ipsa quidem undique apparet. Nubem enim nemo qui in ipsa est, videt. Quid ergo mirum, si color ejus non videtur ab eo, à quo ipsa non visitur? Atqui, quamvis ipsa non videatur, est: ergo & color. Ita non est argumentum falsi coloris: quia idem apparere accedentibus desinit. Idem enim in ipsis evenit nubibus: nec ideo falsæ sunt, quia non videntur. Præterea cum dicitur tibi, nubem sole esse suffectam, non dicitur tibi, colorem illum immixtum esse velut duro corpori ac stabili & manenti, sed ut fluido & vago, & nihil amplius quam perbrevem speciem recipienti. Sunt etiam quidam colores, qui ex intervallo vim suam ostendunt. Purpuram Tyriam, quo melior saturiorque est, eo oportet altius teneas, ut fulgorem suum ostendat. Non tamen ideo non habet illa colorem; quia quem optimum habet, non quomodocumque explicetur, ostendit. In eadem sententia sum, qua Posidonius, ut arcum judicem fieri nube formata in modum concavi speculi & rotundi, cui forma sit partis è pila sectæ. Hoc probari, nisi geometræ adjuverint, non potest: qui argumentis nihil dubii relinquentibus docent, solis illam esse effigiem, non similem. Neque enim omnia ad verum specula respondent. Sunt, quæ videre extimescas; tanta deformitate corruptam faciem visentium reddunt, servata similitudine in pejus. Sunt, quæ cum videris, placere tibi vires tuæ possint: in tantum lacerti crescunt, & totius corporis supra humanam magnitudinem habitus augetur. Sunt, quæ dextras facies ostendant, sunt quæ sinistras, sunt quæ torqueant vel evertant.

Quid

Quid ergo mirum est, ejuscemodi speculum quo solis species vitiosa reddatur, in nube quoque fieri?

CAP. VI. Inter cetera argumenta & hoc erit, quod numquam major arcus dimidio circulo apparet: & quod eo minor est, quo altior est sol.

——— *Et bibit ingens*
Arcus, ———

ut ait Virgilius noster, cum adventat imber: sed non easdem, undecumque apparuit, minas affert. A meridie ortus magnam vim aquarum vehet. Vinci enim non potuerunt valentissimo sole; tantum est illis virium. Si circa occasum refulsit, rorabit, & leviter impluet. Si ab ortu circave surrexit, serena promittit. Quare tamen, si imago solis est arcus, longe ipso sole major apparet? Quia est alicujus speculi natura talis, ut majora multo quam videat, ostendat, & in portentosam magnitudinem augeat formas: alicujus invicem talis est, ut minuat. Illud mihi dic, quare in orbem eat facies, nisi orbi redditur? Dices fortasse, unde sit ille color varius. Vnde talis figura sit, non dices, nisi aliquod exemplar, ad quod formetur, ostenderis. Nullum autem aliud, quam solis est, à quo fatearis illi colorem dari. sequitur ut detur & forma. Denique inter me & te convenit, colores illos quibus regio cæli depingitur, à sole esse. Illud unum inter nos non convenit: tu dicis illum colorem esse, ego videri. Qui sive est, sive videtur, à sole, tu non expedies, quare subito desinat, cum omnes fulgores paullatim discutiantur. Pro me est & repentina ejus facies, & repentinus interitus. Proprium enim est speculi hoc, quod non per partes struitur, quod apparet, sed statim totum fit. Æque cito omnis imago in illo aboletur, quam componitur. Nihil enim aliud ad ista efficienda vel

vel removenda opus est, quam ostendi & abduci. Non est propria in ista nube substantia, nec corpus; sed mendacium, & sine re similitudo. Vis scire hoc ita esse? Desinet arcus, si obtexeris solem. Oppone, inquam, soli alteram nubem: hujus varietas peribit. At major est aliquanto arcus, quam sol. Dixi modo, fieri specula, quæ multiplicent omne corpus quod imitantur. Illud adjiciam, omnia per aquam videntibus longe esse majora. Litteræ quamvis minutæ & obscuræ, per vitream pilam aqua plenam majores clarioresque cernuntur. Poma formosiora quam sint videntur, si innatant vitro. Sidera ampliora per nubem adspicienti videntur: quia acies nostra in humido labitur, nec apprehendere, quod vult, fideliter potest. Quod manifestum fiet, si poculum impleveris aqua, & in id conjeceris annulum. Nam cum in ipso fundo jaceat annulus, facies ejus in summo aquæ redditur. Quidquid videtur per humorem, longe amplius vero est. Quid mirum, majorem reddi imaginem solis, quę in nube humida visitur, cum de caussis duabus hoc accidat? quia in nube est aliquid vitro simile, quod potest perlucere, est aliquid & aquæ: quam si nondum habet, tamen jam apparet ejus natura, in quam ex sua vertatur.

CAP. VII. Quoniam, inquis, vitri fecisti mentionem, ex hoc ipso contra te argumentum sumam. Virgula solet fieri vitrea, stricta, vel pluribus angulis in modum clavæ torosa: hæc si ex transverso solem accipit, colorem talem qualis in arcu videri solet, reddit: ut scias hic non imaginem solis esse, sed coloris imitationem ex repercussu. In hoc argumento multa sunt pro me. Primum, quod apparet quiddam læve esse debere, simile speculo, quo solem repercutiat: deinde, quod apparet non fieri ullum colorem, sed speciem falsi coloris,

coloris, qualem (ut dixi) columbarum cervix & sumit & ponit, utcumque deflectitur. hoc autem & in speculo est, cujus nullus videtur color, sed simulatio quædam coloris alieni. Vnum tamen hoc solvendum est, quod non visitur in illa virgula solis imago, cujus bene exprimendæ capax non est. Ita conatur quidem reddere imaginem, quia lævis est materia, & ad hoc habilis: sed non potest, quia enormiter facta est. Si apte fabricata foret, totidem redderet soles, quot habuissent insecturas. Quæ quia non discernuntur inter se, non satis in vicem speculi nitent: inchoant tantum imagines, nec exprimunt: & ob ipsam viciniam turbant, & in speciem coloris unius adducunt.

CAP. VIII. At quare arcus non implet orbem, sed dimidia pars ejus videtur, cum plurimum porrigitur, incurvaturque? Quidam ita opinantur. Sol cum sit multo altior nubibus, à superiore tantum illas percutit parte. sequitur ut inferior pars earum non tangatur lumine. Ergo cum ab una parte solem accipiant, unam partem ejus tantum imitantur, quæ numquam dimidia major est. Hoc argumentum parum potens est. Quare? quia quamvis sol à superiori parte sit, totam tamen percutit nubem. Ergo & tingit. Quid ni? cum radios transmittere soleat, & omnem densitatem perrumpere. Deinde contrariam rem proposito suo dicunt. Nam si superior est sol, & ideo tantum superiori parte nubium affunditur, numquam terra tenus descendit arcus. Atqui usque in humum demittitur. Præterea numquam non contra solem est arcus. Nihil ad rem pertinet, supra infrave sit: quia totum, quod contra est, latus verberatur. Deinde aliquando arcum & occidens facit, cum certe ex inferiore parte nubes ferit, terris propinquus. Atqui & tunc dimidia pars est, quamvis solem nubes

bes ex humili & sordido accipiant. Nostri qui sic in nube, quomodo in speculo, lumen reddi volunt, nubem cavam faciunt, & sectæ pilæ partem: quæ non potest totum orbem reddere, quia ipsa est pars orbis. Proposito accedo, argumento non consentio. Nam si in concavo speculo tota facies oppositi orbis exprimitur, & in semiorbe nihil prohibet adspici totam pilam. Etiamnum diximus circulos apparere soli lunæque in similitudine arcus circumdatos: quare in illis circulus jungitur, in arcu numquam? Deinde quare semper concavæ nubes solem accipiunt, nec aliquando planæ & tumentes? Aristoteles ait, post autumnale æquinoctium, qualibet hora diei arcum fieri, æstate non fieri, nisi aut incipiente aut inclinato jam die. Cujus rei caussa manifesta est. Primum, quia medio die sol calidissimus nubes evincit: nec potest ab his imaginem suam recipere, quas scindit. At matutino tempore, & vergens ad occasum, minus virium habet: & ideo à nubibus & sustineri & repercuti potest. Deinde cum arcum facere non soleat, nisi adversus his, in quibus facit, nubibus: cum breviores dies sunt, semper obliquus est. Itaque qualibet diei parte, etiam cum altissimus est, habet aliquas nubes, quas ex adverso ferire potest. At temporibus æstivis supra nostrum verticem fertur. Itaque medio die excelsissimus terras rectiore adspicit linea, quam ut ullis nubibus possit occurri. Omnes enim tunc sub se habet.

CAP. IX. Nunc dicendum est de virgis, quas minus pictas variasque, & æque pluviarum signa solemus accipere. In quibus non multum operæ consumendum est: quia virgæ nihil aliud quam imperfecti arcus sunt. Nam facies quidem illis est picta, sed nihil curvati habent. In rectum jacent. Fiunt autem juxta solem fere in nube humida, & jam

jam se spargente. Itaque idem est in illis qui in arcu color, tantum figura mutatur: quia nubium quoque, in quibus extenduntur, alia est.

CAP. X. Similis varietas in coronis est: sed hoc differunt, quod coronæ ubique fiunt, ubicumque sidus est: arcus non nisi contra solem: virgæ non nisi in vicinia solis. Possum & hoc modo differentiam omnium reddere. Coronam si diviseris, arcus erit: si direxeris, virga. In omnibus color multiplex est, ex cæruleo fulvoque varius. Virgæ soli tantum adjacent. Arcus solares lunaresque omnes sunt. Coronæ omnium siderum.

CAP. XI. Aliud quoque virgarum genus apparet, cum radii per angusta foramina nubium tenues, intenti distantesque inter se diriguntur: & ipsi signa imbrium sunt. Quomodo nunc me hoc loco geram? Quid eas vocem? imagines solis? Historici soles vocant, & binos ternosque apparuisse memoriæ tradunt. Græci parelia appellant: quia in propinquo fere à sole visuntur, aut quia accedunt ad aliquam similitudinem solis. Non enim totum imitantur, sed imaginem ejus, figuramque. Ceterum nihil habent ardoris, hebetes ac languidi. His quod nomen imponimus? An facio quod Virgilius, qui dubitavit de nomine, deinde id de quo dubitaverat, posuit?

—— & quo te nomine dicam,
Rhetica? nec cellis ideo contende Falernis.

Nihil ergo prohibet illas parelia vocari. Sunt autem imagines solis in nube spissa & vicina, in modum speculi. Quidam parelion ita definiunt, Nubes rotunda, & splendida, similisque soli. Sequitur enim illum, nec umquam longius relinquitur, quam fuit cum apparuerit. Numquis nostrum miratur, si solis effigiem in aliquo fonte aut placido lacu vidit? Non, ut puto. Atqui tam in sublimi facies

cies ejus potest, quam inter nos, reddi: si modo idonea est materia, quæ reddat.

Cap. XII. Quoties defectionem solis volumus deprehendere, ponimus pelves, quas aut oleo aut pice implemus: quia pinguis humor minus facile turbatur, & ideo quas recipit imagines, servat. Apparere autem imagines non possunt, nisi in liquido & immoto. Tunc solemus notare, quemadmodum se luna soli opponat, ut illum tanto majorem, subjecto corpore abscondat, modo ex parte, si ita contigit, ut latus occurrerit, modo totum. Hæc dicitur perfecta defectio, quæ stellas quoque ostendit, & intercipit lucem, tunc scilicet, cum uterque orbis sub eodem libramento stetit. Quemadmodum ergo utriusque imago in terris adspici potest: ita in aëre, cum sit coactus aër & limpidus, constitit, ut faciem solis acciperet, quam & aliæ nubes accipiunt, sed transmittunt, si aut mobiles sunt, aut raræ, aut sordidæ. Mobiles enim spargunt illam, raræ emittunt, sordidæ turpesque nôn sentiunt, sicut apud nos imaginem maculosa non reddunt.

Cap. XIII. Solent & bina fieri parelia, eadem ratione. Quid enim impedit quo minus tot sint, quot nubes fuerunt aptæ ad exhibendam effigiem solis? Quidam in illa sententia sunt, quotiens duo simulacra talia exsistunt, ut judicent, unum esse solis, alterum imaginis. Nam apud nos quoque cum plura specula disposita sunt ita, ut alteri sit conspectus alterius, omnia implentur, & una imago à vero est, ceteræ imaginum effigies sunt. Nihil enim refert quid sit, quod speculo ostendatur. Quidquid enim videt, reddit. Ita illic quoque in sublimi, si nubes sors aliqua disposuit, ut inter se adspiciant, altera nubes solis imaginem, altera imaginis reddit. Debent autem hæ nubes, quæ hoc

præ-

præstant, densæ esse, læves, splendidæ, plane naturæ solis. Ob hoc omnia quæ hujusmodi sunt simulacra, candida sunt, & similia lunaribus circulis: quia ex percussu oblique accepto sole resplendent. Nam si infra solem nubes fuerit, & propior, ab eo dissipatur: longe autem posita radios non remittit, nec imaginem efficit. Quia apud nos quoque specula cum à nobis procul abducta sunt, faciem non reddunt, quia acies nostra non habet usque ad nos recursum. Pluviarum autem & hi soles (utar enim historica lingua) indicia sunt: utique si à parte Austri constiterunt, unde maximæ nubes ingravescunt: cum utrimque solem cinxit talis effigies (si Arato credimus) tempestas surgit.

CAP. XIV. Tempus est, alios quoque ignes percurrere, quorum diversæ figuræ sunt. Aliquando emicat stella, aliquando ardores sunt, aliquando fixi & hærentes, nonnumquam volubiles. Horum plura genera conspiciuntur. Sunt enim velut corona cingente introrsus ignes. Cæli recessus est similis effossæ in orbem speluncæ. Sunt Pithyæ, cum magnitudo vasti rotundique ignis dolio similis, vel fertur, vel in uno loco flagrat. Sunt Chasmata, cum aliquando cæli spatium discedit, & flammam dehiscens velut in abdito ostentat. Colores quoque horum omnium plurimi sunt. Quidam ruboris acerrimi, quidam evanidæ ac levis flammæ, quidam candidæ lucis, quidam micantes, quidam æqualiter & sine eruptionibus aut radiis fulvi. Videmus ergo

Stellarum longos à tergo albescere tractus.

Hæc velut stellæ exsiliunt & transvolant, videnturque longum ignem porrigere, propter immensam celeritatem: cum acies nostra non discernat transitum earum, sed quacumque cucurrerunt, id totum igneum credat. Tanta enim est velocitas motus

motus, ut partes ejus non dispiciantur, sed tantum summa prendantur. Intelligimus magis, qua appareat stella, quam qua eat. Itaque velut igne continuo totum iter signat: quia visus nostri tarditas non subsequitur momenta currentis, sed videt simul & unde exsilierit, & quo pervenerit. Quod fit in fulmine, longus nobis videtur ignis ejus: quia cito spatium suum transilit, & oculis nostris occurrit universum per quod dejectus est. At ille non est extenti corporis, per omne qua venit. Neque tam longa & extenuata in impetum valent. Quomodo ergo prosiliunt? Attritu aëris ignis incensus, vento præceps impellitur: non semper tamen vento attrituve fit. Nonnumquam ex aliqua opportunitate aëris nascitur. Multa enim sunt in sublimi sicca, calida, terrena, inter quæ oritur, & pabulum suum subsequens defluit, ideoque velociter rapitur. At quare color diversus est? Quia refert, quale sit id quod incenditur, & quam vehemens quo incenditur. Ventum autem significat ejusmodi lapsus, & quidem ab ea parte qua erumpit.

Cap. XV. Fulgores, inquis, quomodo fiunt, quos Græci Sela appellant? Multis, ut ajunt, modis. Potest illos ventorum vis edere, potest superioris cæli fervor. Nam cum late fusus sit ignis, inferiora aliquando, si sunt idonea accendi, corripit. Potest stellarum motus cursu suo excitare ignem, & in subjecta transmittere. Quid porro? non potest fieri ut aër vim igneam usque in æthera elidat, ex qua fulgor ardorve fit stellæ, vel similis excursus? Ex his fulgoribus quædam in præceps eunt, similia prosilientibus stellis: quædam certo loco permanent, & tantum lucis emittunt, ut fugent tenebras, & diem repræsentent, donec consumpto alimento, primum obscuriora sint,

deinde

deinde flammæ modo, quæ in se cadit, per assiduam diminutionem redigantur in nihilum. Ex his quædam in nubibus apparent, quædam supra nubes, cum aër spissus ignem, quem propior terris diu paverat, usque in sidera expressit. Horum aliqua non patiuntur moram, sed transcurrunt aut exstinguuntur subinde qua reluxerant. Hi fulgores dicuntur: quia brevis facies illorum & caduca est, nec sine injuria decidens: sæpe enim fulminum noxas ediderunt. Ab his tecta videmus icta, quæ Astrapoplecta Græci vocant. At quibus longior mora & fortior ignis est, motumque cæli sequens, aut qui proprios cursus agunt, Cometas nostri putant: de quibus dicendum est. Horum genera sunt pogoniæ, lampades, & cyparissiæ, & alia omnia: quorum ignis in exitu sparsus est. Dubium, an inter hos ponantur trabes, & pithiæ, quæ raro sunt visæ. Multa enim conglobatione ignium indigent, cum ingens illorum orbis aliquando matutini amplitudinem solis exsuperet. Inter hæc ponas licet, & quod frequenter in historiis legimus, cælum ardere visum: cujus nonnumquam tam sublimis ardor est, ut inter ipsa sidera videatur: nonnumquam tam humilis, ut speciem longinqui incendii præbeat. Sub Tiberio Cæsare cohortes in auxilium Ostiensis coloniæ cucurrerunt, tamquam conflagrantis: cum cœli ardor fuisset per magnam partem noctis, parum lucidus, crassi fumidique ignis. De his nemo dubitat quin habeant flammam quam ostendunt: certa illis substantia est. De prioribus quæritur, de arcu dico & coronis, an decipiant aciem, & mendacio constent: an illis quoque verum sit quod apparet. Nobis non placet, in arcu aut coronis subesse aliquid corporis certi. nihil enim judicamus in speculis, nisi fallaciam esse, nihil aliud

quam alienum corpus mentientibus. Non enim est in speculo, quod ostenditur. Alioquin non exiret, nec alia protinus imagine obduceretur: nec innumerabiles modo interirent, modo exciperentur formæ. Quid ergo? Simulacra ista sunt, & inanis verorum corporum imitatio: suntque ista à quibusdam ita composita, ut possint detorquere in pravum. Nam (ut dixi) sunt specula, quæ faciem prospicientium obliquent: sunt, quæ in infinitum augeant, & humanum habitum excedant, modumque nostrorum corporum.

CAP. XVI. Hoc loco volo tibi narrare fabellam, ut intelligas, quam nullum instrumentum irritandæ voluptatis libido contemnat, & ingeniosa sit ad incitandum furorem suum. Hostius quidam fuit obscænitatis usque in scenam productæ. Hunc divitem avarum sestertium millies servum divus Augustus indignum vindicta judicavit, cum à servis occisus esset: & tamen non pronunciavit jure cæsum videri. Non erat ille tantummodo ab uno sexu impurus, sed tam virorum quam fæminarum avidus fuit. Fecitque specula ejus notæ, cujus modo retuli, imagines longe majores reddentia, in quibus digitus brachii mensuram & longitudine & crassitudine excederet. Hæc autem ita disponebat, ut cum virum ipse pateretur, aversus omnes admissarii sui motus in speculo videret, ac deinde falsa magnitudine ipsius membri tamquam vera gauderet. In omnibus quidem balneis agebat ille delectum, & aperta mensura legebat viros: sed nihilominus mendaciis quoque insatiabile malum delectabat. I nunc, & dic, speculum munditiarum caussa repertum. Fœda dictu sunt, quæ portentum illud lacerandum ore suo dixerit, feceritque, cum illi specula ab omni parte opponerentur, ut ipse flagitiorum suorum

rum spectator esset: & quæ secreta quoque conscientia premuntur, & quæ accusatus quisque fecisse se negat, non in os tantum, sed in oculos suos ingereret. At hercules scelera conspectum suum reformidant. In perditis quoque, & ad omne dedecus expositis, tenerrima est oculorum verecundia. Ille autem, quasi parum esset, inaudita & incognita pati, oculos suos ad illa advocavit: nec quantum peccabat videre contentus, specula sibi per quæ flagitia sua divideret, disponeretque, circumdedit: & quia non tam diligenter intueri poterat, cum compressus erat, & caput merserat, inguinibusque alienis obhæserat, opus sibi suum per imagines offerebat. Speculabatur illam libidinem oris sui, spectabat sibi admissos pariter in omnia viros. Nonnumquam inter marem & fæminam distributus, & toto corpore patientiæ expositus, spectabat nefanda. Quidnam homo impurus reliquit, quod in tenebris faceret? Non pertimuit diem, sed ipsos concubitus portentosos sibi ipse ostendit, sibi ipse approbavit. Quid? non putas, eo ipso habitu voluisse pingi? Est aliqua etiam prostitutis modestia: & illa corpora, publico objecta ludibrio, aliquid, quo infelix patientia lateat, obtendunt: adeo quodam modo lupanar quoque verecundum est. At illud monstrum obscænitatem suam, spectaculum fecerat, & ea sibi ostentabat, quibus abscondendis nulla satis alta nox est. Simul, inquit, & virum & fæminam patior: nihilominus illa quoque supervacua mihi parte, alicujus contumelia marem exerceo. Omnia membra stupris occupata sunt. Oculi quoque in partem libidinis veniant, & testes ejus exactoresque sint. Etiam ea quæ ab adspectu corporis nostri positio submovit, arte visantur, ne quis me putet nescire, quid faciam. Nihil egit natura, quod humanæ

libidini ministeria tam maligna dedit, quod aliorum animalium concubitus melius instruxit. Inveniam, quemadmodum morbo meo imponam & satisfaciam. Quo nequitiam meam, si ad naturæ modum pecco? Id genus speculorum circumponam mihi, quod incredibilem imaginum magnitudinem reddat. Si liceret mihi, ad verum ista perducerem: quia non licet, mendacio pascar. Obscænitas mea, plus quam capit, videat, & patientiam suam ipsa miretur. Facinus indignum. Hic fortasse cito, & antequam hæc videret, occisus est. Ad speculum suum immolandus fuit.

CAP. XVII. Derideantur nunc philosophi, quod de speculi natura disserant, quod inquirant, quid ita facies nostra nobis, & quidem in nos obversa, redditur. Quid sibi rerum natura voluit, quod cum vera corpora dedisset, etiam simulacra eorum adspici voluit. Quorsus pertinuerit, hanc comparare materiam, excipiendarum imaginum potentem. Non in hoc scilicet, ut ad speculum barbam faciemque velleremus, aut ut faciem viri poliremus. In nulla re illa negotium luxuriæ concessit: sed primum omnium, quia imbecilli oculi ad sustinendum cominus solem, ignoraturi erant formam ejus, hebetato illum lumine ostendit. Quamvis enim eum orientem occidentemque contemplari liceat: tamen habitum ejus, ipsum qui verus est, non rubentis, sed candida luce fulgentis, nesciremus, nisi in aliquo nobis humore lævior & adspici facilior occurreret. Preterea duorum siderum occursum, quo interpolari dies solet, non videremus, nec scire possemus, quid esset, nisi liberius humi solis lunæque imagines videremus. Inventa sunt specula, ut homo ipse se nosceret. Multa ex hoc consecuta, primo sui notitia, deinde & ad quædam consilium. Formosus, ut vitaret infa-

infamiam: deformis, ut sciret redimendum esse virtutibus, quidquid corpori deesset: juvenis, ut flore ætatis admoneretur, illud tempus esse discendi, & fortia audendi: senex, ut indecora canis deponeret, & de morte aliquid cogitaret. Ad hoc rerum natura facultatem nobis dedit, nosmetipsos videndi. Fons cuique perlucidus aut læve saxum imaginem reddit.

—— Nuper me in littore vidi,
Cum placidum ventis staret mare. ——

Qualem fuisse cultum putas ad hoc speculum se comentium? Ætas illa simplicior, & fortuitis contenta, nondum in vitium beneficium detorquebat, nec inventum naturę in libidinem luxumque rapiebat. Primo faciem suam cuique casus ostendit: deinde cum insitus sui mortalibus amor, dulcem adspectum formæ suæ faceret, sæpius ea despexere, in quibus prius effigies suas viderant. Postquam deterior populus ipsas subiit terras, effossurus obruenda, ferrum primo in usu fuit, & id homines impune eruerant, si solum er[illegible]unt. Tunc demum alia terræ mala, quorum lævitas aliud agentibus speciem suam obtulit, quam hic in poculo, ille in ære ad alios usus comparato vidit. & mox proprius huic ministerio præparatus est orbis: nondum argenti nitor, sed fragilis vilisque materia. Tunc quoque cum antiqui illi viri incondite viverent, satis nitidi, si squalorem opere collectum adverso flumine eluerent, cura comere capillum fuit, ac prominentem barbam depectere: & in hac re quisque sibi, alterique operam dabat invicem. Conjugum quidem manu crinis ille, quem effundere olim mos viris fuit, attrectabatur: sed illum sibi sine ullo artifice formosi quatiebant, non aliter quam jubam generosa animalia. Postea rerum jam potiente luxuria, specula

totis patia corporibus auro argentoque cælata sunt, denique gemnis adornata: & pluris unum ex his fœminæ constitit, quam antiquatum dos fuit illa, quæ publice dabatur imperatorum pauperum filiabus. An tu existimas, ex auro nitidum habuisse Scipionis filias speculum, cum illis dos fuisset æs grave? O paupertas felix, quæ tanto titulo locum fecit! Non fecisset illis Senatus dotem, si habuissent. At quisquis ille fuit, cui soceri loco senatus fuit, intellexit se accepisse dotem, quam fas non esset reddere. Iam libertinorum virgunculis in unum speculum non sufficit illa dos, quam dedit senatus pro Scipione. Processit enim immodestius, paullatim opibus ipsis invitata luxuria: & incrementum ingens vitia acceperunt. Adeoque omnia indiscreta sunt perversissimis artibus, ut quidquid mundus muliebris vocabatur, sarcinæ viriles sint: minus dico, etiam militares. Iam speculum ornatus tantum caussa adhibitum, nulli non vitio necessarium factum est.

Liber Secundus.

Argumentum.

Doctrinam rei naturalis, in eam quæ cælestia, meteora, & terrena pertractat, partitur. De aëre aliquid præmittit, quia meteororum & omnium sublimium locus communis est. Eum ex distantibus corpusculis, ut pulverem, constructum non esse. Divisio ejus in tres regiones. In aëre, fulgura, fulmina, tonitrua concipi. Anaxagoras refutatus, qui fulmina credit siderum emunctiones & distillationes esse. Aristotele etiam, Anaximene, Anaximandro, Diogene Apolloniate rejectis, sustinet nubium collisione fieri & elidi:

elidi; maximam tamen eorum vim penes sidera esse, quorum ingens ait, & confessa potentia est. Vi subterranei ignis, insulam majorum avo in mari Ægeo, & alteram sua memoria enatam esse. Tonitruorum & fulminum divisiones, tam ex physica ratione, quam vana disciplina Thuscorum. Fulminum & auguriorum significationes non averti sacrificiis, sed hæc ægra mentis solatia esse. fata enim nulla prece aut misericordia commoveri: quædam tamen à Diis immortalibus ita suspensa relicta esse, ut in bonum vertant, si admota Diis preces fuerint, si vota suscepta. Quia vero melius fulmina non timere, quam nosse, ad contemptum fulminum & mortis digreditur. Hanc qui non timet, nec fulmina, nec naufragia, nec bella, nec feras metuet. Mortem autem cur tantopere metuamus? Omnes ad eam proditi sumus, & melius est ultroneum ire, quam invitum trahi.

CAPVT I.

Mnis de universo quæstio in cælestia, sublimia, & terrena dividitur. Prima pars naturam siderum scrutatur, & magnitudinem, & formam ignium quibus mundus includitur: solidum ne sit cælum, ac firmæ concretæque materiæ, an ex subtili tenuique nexum: agatur, an agat: & infra se sidera habeat, an in contextu sui fixa: quemadmodum sol anni vices servet: an retro flectat: cetera deinceps his similia. Secunda pars tractat inter cælum terramque versantia. Hæc sunt nubila, imbres, nives, & humanas motura tonitrua mentes: quæcumque aër facit patiturve. Hæc sublimia dicimus, quia editiora imis sunt. Tertia illa pars de agris, terris, arbustis, satis quærit, & (ut Iurisconsultorum verbo utar) de omni-

 bus

bus quæ solo continentur. Quomodo, inquis, de terrarum motu quæstionem eo posuisti loco, quo de tonitruis fulgoribusq; dicturus? Quia cum motus terræ fiat spiritu, spiritus autem sit aër agitatus, & si subeat terras, non ibi spectandus est: cogitetur in ea sede in qua illum natura disposuit. Dicam, quod magis videbitur mirum: inter cælestia & de terra dicendum erit. Quare? inquis. quia cum propria terræ excutimus suo loco, utrum lata sit & inæqualis, & enormiter projecta, an tota in formam pilæ spectet, & in orbem partes suas agat, alliget aquas, an aquis alligetur ipsa: animal sit an iners corpus, & sine sensu, plenum quidem spiritus, sed alieni: & cetera hujusmodi quotiens in manus venerint, terram sequentur, & in imis collocabuntur. At ubi quæretur, quis terræ sit situs, qua parte mundi subsederit, quomodo adversus sidera cælumque posita sit, hæc quæstio cedit superioribus, & (ut ita dicam) meliorem conditionem sequitur.

CAP. II. Quoniam dixi de partibus, in quas omnis rerum naturæ materia dividitur, quædam in commune sunt dicenda, & hoc primum præsumendum, inter ea corpora, à quibus unitas est, aëra esse. Quid sit hoc & quare præcipiendum fuerit, scies, si paullo altius repetiero, & dixero aliquid esse continuum, aliquid commissum. Continuatio est partium inter se non intermissa conjunctio. Vnitas est sine commissura continuatio, & duorum inter se conjunctorum corporum tactus. Numquid dubium est, quin ex his corporibus quæ videmus tractamusque, quæ aut sentiuntur aut sentiunt, quædam sint composita? Illa constant aut nexu, aut acervatione: ut puta funis, frumentum, navis. Rursus non composita: ut arbor, lapis. Ergo concedas oportet, ex his quoque quæ sensum

sensum quidem effugiunt, ceterum ratione prenduntur, esse in quibusdam unitatem corporum. Vide, quomodo auribus tuis parcam. Expedire me poteram, si philosophorum lingua uti voluissem, ut dicerem unita corpora: hoc cum tibi remittam, tu invicem mihi refer gratiam. Quare istud? si quando dixero unum, memineris me non ad numerum referre, sed ad naturam corporis, nulla ope externa, sed unitate sua cohærentis. Ex hac nota corporum aër est.

CAP. III. Omnia quæ in notitiam nostram cadere possunt, mundus complectitur. Ex his quædam sunt partes, quædam materiæ loco relicta. Desiderat omnis natura materiam, sicut ars omnis quæ manu constat. Quid si hoc apertius faciam. Pars est nostri, manus, ossa, nervi, oculi: materia, succus recenti cibi iturus in partes. Rursus, quasi pars nostri est sanguis: qui tamen & materia est. Præparat enim & alia: & nihilominus in numero est eorum, quibus totum corpus efficitur.

CAP. IV. Sic mundi pars est aër, & quidem necessaria. hic est enim qui cælum terramque connectit, qui ima ac summa sic separat, ut tamen jungat. Separat, quia medius intervenit: jungit, quia utrique per hoc inter se consensus est. Supra se dat, quidquid accipit à terris. Rursus vim siderum in terrena transfundit. Quam sic partem mundi voco, ut animalia & arbusta. Nam genus animalium arbustorumque, pars est universi: quia in consummationem totius assumptum: & quia non est sine hoc universum. Vnum autem animal, & una arbor, quasi pars est: quia quamvis perierit, tamen id ex quo perit, totum est. Aër autem, ut dicebam, & cælo & terris cohæret. Vtrique innatus est. Habet autem unitatem, quidquid ali-

cujus rei natura pars est. Nihil enim nascitur sine unitate.

CAP. V. Terra & pars est mundi,& materia. Pars quare sit, non puto te interrogaturum, aut æque interroges, quare cælum pars sit: quia scilicet non magis sine hoc, quam sine illa universum esse potest, quod cum his universum est, ex quibus, id est,tam ex illo,quam ex ista,alimenta omnibus animalibus, omnibus satis, omnibus stellis dividuntur. Hinc quidquid est virium singulis, hinc ipsi mundo tam multa poscenti subministratur: hinc profertur quo sustineantur tot sidera,tam exercitata, tam avida, per diem noctemque, ut in opere, ita & in pastu. Et omnium quidem rerum natura, quantum in nutrimentum sui satis sit, apprehendit. Mundus autem, quantum in æternum desiderabat, invasit. Pusillum tibi exemplum magnæ rei ponam. Ova tantum complectuntur humoris, quantum ad effectum animalis exituri satis est.

CAP. VI. Aër continuus terræ est, & sic appositus, ut statim ibi futurus sit, unde illa discessit. Pars est totius mundi: sed idem tamen, quidquid terra in alimentum misit, recipit: ut scilicet materia, non pars intelligi debeat. Ex hoc omnis inconstantia tumultusque est. Hunc quidam ex distantibus corpusculis, ut pulverem struunt, plurimumque à vero recedunt. Numquam enim contexti nisi per unitatem corporis nisus est,cum partes consentire ad intensionem debeant,& conferre vires. Aër autem, si in atomos dividitur, sparsus est. Teneri vero disjecta non possunt. Intensionem aëris ostendent tibi inflata, nec ad ictum cedentia. Ostendent pondera, per magnum spatium ablata,gestante vento. Ostendent voces,quæ remissæ elatæque sunt, prout aër se concitavit. Quid

Quid enim est vox, nisi intensio aëris, ut audiatur, linguæ formata percussu? Quid cursus & motus omnis, nonne intenti spiritus opera sunt? Hic facit vim nervis, & velocitatem currentibus. Hic cum vehementer concitatus ipse se torsit, arbusta silvasque convellit, & ædificia tota corripiens in altum frangit. Hic mare per se languidum & jacens incitat. Ad minora veniamus. Quis enim sine intensione spiritus cantus est? cornua & tubæ, & ea quæ aliqua pressura majorem sonitum reddunt, quam qui ore reddi potest, nonne aëris intensione partes suas explicant? Consideremus quam ingentem vim per occultum agant parvula admodum semina: & quorum exilitas in commissura lapidum vix locum inveniat, in tantum convalescunt, ut ingentia saxa distrahant, & in momenta dissolvant; scopulos rupesque, radices minutissimæ, ac tenuissimæ. Hoc quid est aliud, quam intensio spiritus, sine qua nil validum, & contra quam nil validius est? Esse autem unitatem in aëre, vel ex hoc intelligi potest, quod corpora nostra inter se cohærent. Quid enim aliud est quod tenet ea, quam spiritus? Quid est aliud quo animus noster agitetur? Quis est illi motus, nisi intensio? Quæ intensio, nisi ex unitate? Quæ unitas, nisi hæc esset in aëre? quid autem aliud producit fruges & segetem imbecillam, ac virentes erigit arbores, ac distendit in ramos, aut in altum erigit, quam spiritus intensio & unitas?

CAP. VII. Quidam aëra discerpunt, & in particulas diducunt, ita ut illi inane permisceant. Argumentum autem existimant non pleni corporis, sed multum vacui habentis, quod avibus in illo tam facilis motus, quod maximis minimisque per illum transcursus est. Sed falluntur. Nam aquarum quoque similis facilitas est: nec de unitate illa-

te illarum dubium est, quæ sic corpora accipiunt, ut semper in contrarium acceptis refluant. Hanc nostri circumstantiam, Græci autem ἀντιπερίστασιν appellant, quæ in aëre quoque sicut in aqua fit. Circumstat enim omne corpus à quo impellitur. Nihil autem opus erit inani admisto. Sed hoc alias.

CAP. VIII. Nunc autem esse quamdam in rerum natura vehementiam, magni impetus, est colligendum. Nihil enim nisi intensione vehementius est: & tamen mehercules per aliud nihil intendi poterit, nisi per semetipsum fuerit intentum. Dicimus enim, eodem modo non posse quidquam ab alio moveri, nisi aliquid fuerit mobile ex semetipso. Quid autem est, quod magis credatur ex semetipso habere intensionem, quam spiritus? Hunc intendi quis negabit, cum viderit jactari terram cum montibus, tecta, murosque plures, & magnas cum populis urbes, cum totis maria littoribus? Ostendit intensionem spiritus, velocitas ejus & diductio. Oculus statim per multa millia aciem suam intendit: vox una totas urbes simul percutit: lumen non paullatim prorepit, sed semel universis infunditur rebus.

CAP. IX. Aqua autem sine spiritu quemadmodum posset intendi? Numquid dubitas, quin sparsio illa quæ ex fundamentis mediæ arenæ crescens in summam altitudinem amphitheatri pervenit, cum intensione aquæ fiat? Atqui nec tollenno magis, nec ullum aliud tormentum aquam poterit mittere aut agere, quam spiritus. Huic se commodat: hoc inserto & cogente attollitur, & contra naturam suam multa conatur, & ascendit, nata defluere. Quid navigia sarcina depressa, parum ostendunt, non aquam sibi resistere quo minus mergantur, sed spiritum? Aqua enim cederet: nec posset

posset pondera sustinere, nisi ipsa sustineretur. Discus ex loco superiore in piscinam missus, non descendit, sed resilit. quemadmodum, nisi spiritu referente? Vox autem qua ratione per parietum munimenta transmittitur, nisi quod solido quoque aër inest, qui sonum extrinsecus missum & accipit & remittit? scilicet spiritu non aperta tantum intendens, sed etiam abdita & inclusa. Quod illi facere expeditum est, quia nusquam divisus, sed per ipsa quibus separari videtur, coit secum. Interponas licet muros & mediam altitudinem montium, per omnia ista prohibetur nobis esse pervius, non sibi. id enim intercluditur tantum, per quod illum nos sequi possumus. Ipse quidē transit per ipsum quod scinditur, & media non circumfundit tantum, sed utrimque cingit.

CAP. X. Permeat ab æthere lucidissimo aër, in terram usque diffusus: agilior quidem, tenuiorque, & altior terris, nec minus aquis: ceterum æthere spissior graviorque, frigidus per se & obscurus. lumen illi calorque aliunde sunt; sed per omne spatium sui similis non est: mutatur enim à proximis. Summa pars ejus est siccissima calidissimaque, & ob hoc etiam tenuissima, propter viciniam æternorum ignium, & illos tot motus siderum, assiduumque cæli circumactum. Illa pars ima & vicina terris, densa & caliginosa est: quia terrenas exhalationes receptat. Media pars temperatior, si summis imisque conferas, quantum ad siccitatem tenuitatemque pertinet: ceterum utraque parte frigidior. Nam superiora ejus calorem vicinorum siderum sentiunt: inferiora quoque tepent, primum terrarum halitu, qui multum secum calidi affert, deinde quia radii solis replicantur, & quousque redire potuerunt, replicato calore benignius fovent. Deinde etiam illo spiritu, qui omnibus

bus animalibus, arbustisque ac satis calidus est. Nihil enim viveret sine calore. Adjice nunc ignes, non tantum manu factos & certos, sed opertos terris: quorum aliqui eruperunt, innumerabiles in abscondito flagrant & obscuro semper. Etiamnum tot partes ejus fertiles rerum, habent aliquid teporis: quoniam sterile est frigidum, calor autem gignit. Media ergo pars aëris ab his submota in frigore suo manet. Natura enim aëris gelida est.

Cap. XI. Quia cum sic divisus sit, ima sui parte maxime varius & inconstans & mutabilis est. Circa terram plurimum agit, plurimum patitur, exagitat & exagitatur: nec tamen eodem modo totus afficitur, sed aliter alibi: ac partibus inquietus est ac turbidus. Caussas autem illius mutationis & inconstantiæ alias terra præbet, cujus positiones huc aut illo versæ, magna ad aëris temperiem momenta sunt: alias siderum cursus. Ex quibus soli plurimum imputes. Illum sequitur annus: ad illius flexum hiemes æstatesque vertuntur. Lunæ proximum jus est. Sed & ceteræ quoque stellæ non minus terrena quam incumbentem spiritum terris afficiunt, & ortu suo occasuve contrario, modo frigora, modo imbres, aliasque terrarum injurias turbidæ movent. Hoc necessarium fuit præloqui, dicturo de tonitruo ac fulminibus & fulgurationibus. Nam quia in aëre fiunt, naturam ejus explicare oportebat: quo facilius appareret, quid facere aut pati posset.

Cap. XII. Tria sunt ergo quæ accidunt, fulgurationes, fulmina, & tonitrua: quæ una facta, serius audiuntur. Fulguratio ostendit ignem: fulminatio emittit. Illa (ut ita dicam) comminatio est, & conatio sine ictu: ista, jaculatio cum ictu. Quædam sunt ex his, de quibus inter omnes convenit: quædam, in quibus diversæ sententiæ sunt.

Con-

Convenit illis, omnia ista in nubibus & è nubibus fieri: etiamnum convenit, & fulgurationes & fulminationes, aut igneas esse, aut ignea specie. Ad illa nunc transeamus, in quibus lis est. Quidam putant ignem esse in nubibus, quidam ad tempus fieri: nec prius esse, quam mitti. Nec inter illos quidem quid proferat ignem, convenit. Alius enim à lumine illum colligit. Quidam autem radios solis intercurrentis recurrentisque, sæpius in se relatos, ignem excitare dicit. Anaxagoras ait illum ex æthere distillari, & ex tanto ardore cæli multa decidere, quæ nubes diu inclusa custodiant. Aristoteles multo ante ignem colligi non putat, sed eodem momento exsilire, quo fiat. Cujus sententia talis est: Duæ mundi partes in imo jacent, terra & aqua: utraque ex se reddit aliquid. Terrenus vapor siccus est, & fumo similis, qui ventos, tonitrua & fulmina facit: aquarum halitus humidus est, & imbres & nives creat. Sed siccus ille terrarum vapor, unde ventis origo est, quia coacervatus est, cum coitu nubium vehementer impactarum à latere eliditur: deinde, ubi latius ferit nubes proximas, plaga & cum sono incutitur, qualis in nostris ignibus redditur, cum flamma vitio lignorum virentium crepat. Et ut ille spiritus habens aliquid humidi secum, cum est conglobatus, rumpitur flamma: eodem modo spiritus ille, quem paullo ante exprimi collisis nubibus dixi, impactus aliis, nec rumpi nec exsilire silentio potest. Dissimilis autem crepitus fit, ob dissimilem impactionem nubium. Quare aliæ majorem sonitum habent, aliæ minorem. Ceterum illa vis expressi spiritus ignis est, qui fulgurationis nomen habet, levi impetu accensus & varius. Ante autem videmus fulgurationem, quam sonum audiamus: quia oculorum velocior est sensus, & multum aures antecedit.

CAP. XIII. Falsam autem esse opinionem eorum, qui ignem in nubibus servant, per multa colligi potest. Si de cælo cadit, quomodo non quotidie fit, cum tantumdem illic semper ardeat? Deinde nullam rationem reddiderunt, quare ignis, quem natura sursum vocat, defluat. Alia enim conditio nostrorum ignium est, ex quibus favillæ cadunt, quæ ponderis secum aliquid habent. Ita non descendit ignis, sed præcipitatur & deducitur. Huic simile nihil accidit in igne purissimo, in quo nihil est quod deprimatur: aut si ulla pars ejus deciderit, in periculo totus est: quia totum potest excidere, quod potest carptim. Deinde illud quod quotidie levitas cadere prohibet, si in abdito suo tenet grave, quomodo illic esse potuit, unde caderet? Quid ergo? Non aliqui ignes in inferiora ferri solent, sicut hæc ipsa de quibus quærimus fulmina? Fato enim non eunt, sed feruntur. Aliqua illos potentia deprimit, quæ non est in æthere. Nihil enim injuria illic cogitur, nihil rumpitur, nihil præter solitum evenit. Ordo rerum est, & expurgatus ignis in custodia mundi, summas sortitus oras, operas pulcherrime circumit: hinc discedere non potest, sed ne ab externo quidem exprimi: quia in æthere nulli incerto corpori locus est. Certa enim & ordinata non pugnant.

CAP. XIV. Vos, inquam, dicitis, cum caussas stellarum transvolantium redditis, posse aliquas partes aëris ad se trahere ignem, ex æthere decidentem, & ex eo superioribus locis ardore hic accendi. Sed plurimum interest, utrum aliquis dicat ignem ex æthere decidere, quod natura non patitur: an dicat, ex ignea vi calorem in ea, quæ subjecta sunt, transilire, an hic accendi. Non enim illinc ignis cadit, quod non potest fieri, sed hic nascitur. Videmus certe, apud nos late incendio perva-

pervagante, quasdam insulas, quæ diu concaluerant, ex se concipere flammam. Itaque verisimile est, in aëre summo, qui naturam rapiendi ignis habet, aliquid accendi calore ætheris superpositi. Necesse est enim, ut & imus æther habeat aliquid aëri simile, & summus aër nón sit dissimilis imo ætheri: quia non fit statim ex diverso in adversum transitus. Paullatim ista confinio vim suam miscent ita, ut dubitare possis, an aër, an hic jam æther sit.

CAP. XV. Quidam ex nostris existimant, aëra, cum in ignem & aquam mutabilis sit, non trahere aliunde caussas flammarum novas: ipse enim se movendo accendit, & cum densos compactosque nubium sinus dissipat, necessario vastum in tam magnorum corporum diruptione reddit sonum. Illa porro nubium difficulter cedentium pugna, aliquid confert ad concitandum ignem: sic, quemadmodum ferro aliquid manus ad secandum confert: sed secare, ferri est.

CAP. XVI. Quid ergo inter fulgurationem & fulmen interest? dicam. Fulguratio, est late ignis explicitus: Fulmen, est coactus ignis, & impetu jactus. Solemus duabus manibus inter se junctis aquam concipere, & compressa utrimque palma in modum siphonis exprimere. Simile quiddam & illic fieri puta. Nubium inter se compressarum angustiæ medium spiritum emittunt, & hoc ipso inflammant, & tormenti modo eliciunt. Nam balistæ quoq; & scorpiones tela cum sono expellunt.

CAP. XVII. Quidam existimant, ipsum spiritum per frigida atque humida euntem, sonum reddere. Nam ne ferrum quidem ardens silentio tingitur. Sed quemadmodum, si in aquam fervens massa descendit, cum multo murmure exstinguitur: ita, ut Anaximenes ait, spiritus incidens nubibus

bibus tonitrua edit, & dum luctatur, per obstantia & intercisa vadens, ipsa ignem fuga accendit.

CAP. XVIII. Anaximander omnia ad spiritum retulit. Tonitrua, inquit, sunt nubis ictæ sonus. Quare inæqualia sunt? quia & ipse ictus inæqualis est. Quare & sereno tonat? quia tunc quoque per crassum & siccum aëra spiritus prosilit. At quare aliquando non fulgurat & tonat? quia tenuior & infirmior spiritus, quo in flammam non valuit, in sonum valuit. Quid est ergo ipsa fulguratio? aëris diducentis se, corruentisque jactatio; languidum ignem, nec exiturum aperiens. Quid est fulmen? acrioris densiorisque spiritus cursus.

CAP. XIX. Anaximandrus ait, omnia ista sic fieri, ut ex æthere aliqua vis in inferiora descendit. Ita ignis impactus nubibus frigidis sonat. At cum illas interscindit, fulget: & minor vis ignium, fulgurationes facit, major fulmina.

CAP. XX. Diogenes Apolloniates ait, quædam tonitrua igne, quædam spiritu fieri. Illa ignis facit, quæ ipse antecedit & nunciat: illa spiritus, quæ sine splendore crepuerunt. Vtrumq; sine altero fieri, & esse aliquando, concedo: ita tamen, ut non discreta illis potestas sit, sed utrumq; ab utroque effici possit. Quis enim negabit spiritum magno impetu latum, cum efficit sonum, effecturum & ignem? Quis & hoc non concedet, aliquando ignem quoque rumpere posse nubes, & non exsilire, si plurimarum acervo nubium, cum paucas perscidisset, oppressus est? Ergo & ignis ibit in spiritum, perdetque fulgorem & speciem, dum secuta in terra incendit. Adjice nunc, quod necesse est, ut impetus fulminis & præmittat spiritus, & agat ante se, & à tergo trahat ventum, cum tam vasto ictu aëra inciderit. Itaq; omnia, antequam feriantur, intremiscunt vibrata vento, qué ignis ante se pressit.

CAP.

CAP. XXI. Dimiſſis nunc præceptoribus, incipiamus per nos moveri, & à confeſſis tranſeamus ad dubia. Quid enim confeſſi eſt? Fulmen ignem eſſe: æque fulgurationem: quæ nihil aliud eſt, quam flamma; futura fulmen, ſi plus virium habuiſſet. Non natura iſta, ſed impetu diſtant. Eſſe illum ignem, calor oſtendit: qui ſi non eſſet, oſtendit effectus. Magnorum enim ſæpe incendiorum cauſſa fulmen fuit. Silvæ illo cremantur, & urbium partes: etiam quæ non percuſſa ſunt, tamen aduſta cernuntur: quædam vero velut fuligine colorantur. Quid, quod omnibus fulguritis odor ſulphureus eſt? Ergo & utramque rem ignem eſſe conſtat, utramque rem inter ſe meando diſtare. Fulguratio eſt fulmen, non in terras uſque perlatum. Et rurſus licet dicas, fulmen eſſe fulgurationem, uſque in terras perductam. Non ad exercendum verba hæc diutius pertracto: ſed ut iſta cognata eſſe, & ejuſdem notæ ac naturę, probem. Fulmen eſt quiddam plus, quam fulguratio. Vertamus iſtud. Fulguratio eſt pæne fulmen.

CAP. XXII. Quoniam conſtat eſſe utramque rem ignem, videamus quemadmodum apud nos fieri ſoleat ignis. Eadem enim ratione & ſupra fit. Duobus modis: uno, ſi excitatur ſicut ex lapide percuſſo: altero, ſi attritu invenitur, ſicut cum duo ligna inter ſe diutius trita ſunt. Non omnis hoc tibi materia præſtabit, ſed idonea eliciendis ignibus: ſicut laurus, hederæ, & alia in hunc uſum nota paſtoribus. Poteſt ergo fieri, ut nubes quoque ignem eodem modo vel percuſſæ reddant, vel attritæ. Videamus quantis procellæ viribus ruant, quanto vertantur impetu turbines. Id tormentum in quod obvium fit, diſſipatur, & rapitur, & longe à loco ſuo projicitur. Quid ergo mirum, ſi tanta vis ignem excutit, vel aliunde, vel ſibi?

sibi? Vides enim quantum fervorem sensura corpora sunt, horum transitu trita, exanimata. Nihil tamen tantum in his debet credi, ac in vi siderum, quorum ingens & confessa potentia est.

CAP. XXIII. Sed fortasse nubes quoque in nubes incitatæ, fremente vento, & leviter urgente, ignem evocabunt, qui exsplendescat, nec exsiliat. Minore enim vi ad fulgurandum opus est, quam ad fulminandum. Superioribus collegimus, in quantum fervorem quædam attrita perducerentur. Cum autem aër mutabilis in ignem, maximis viribus suis in ignem conversus, atteratur, credibile est & verisimile, ignem caducum excuti, & cito interiturum, quia non ex solida materia oritur, nec in qua possit consistere. Transit itaque: tantumque habet moræ, quantum itineris: & cursus sine alimento conjectus est.

CAP. XXIV. Quomodo, inquis, cum dicas hanc ignis esse naturam, ut petat superiora, fulmen tamen terram petit? an falsum est, quod de igne dixisti? Est enim illi æque sursum iter, atque deorsum. Vtrumque verum potest esse. Ignis enim natura in verticem surgit, & si nihil illum prohibet, ascendit. Sicut aqua natura defertur: si tamen aliqua vis accessit, quæ illam in contrarium ageret, illo intenditur, unde imbre dejecta est. Fulmen autem cadit eadem necessitate, qua excutitur. In his ignibus accidit quod arboribus: quarum cacumina si tenera sunt, ita deorsum trahi possunt, ut etiam terram attingant, sed cum permiseris, in locum suum exsilient. Itaque non est, quod eum spectes cujusque rei habitum, qui illi non ex voluntate est. Si ignem permittis ire quo velit, cælum, id est, levissimi cujusque sedem repetet: ubi est aliquid, quod eum ferat, & ab impetu suo avertat, id non natura, sed servitus ejus fit.

CAP.

CAP. XXV. Dicitis, inquis, nubes attritas edere ignem, cum sint humidæ, imo udæ: quomodo ergo possunt gignere ignem, quem non magis verisimile est ex nube, quam ex aqua generari?

CAP. XXVI. Ignis qui nascitur, primum in nubibus non est aqua, sed aër spissus, ad gignendam aquam præparatus, nondum in illam mutatus, sed jam pronus & vergens. Non est quod eam existimes tunc colligi, sed effundi. Simul & fit, & cadit. Deinde si concessero humidam esse nubem, conceptis aquis plenam: nihil tamen prohibet, ignem ex humido quoque educi, imo ex ipso (quod magis mireris) humore. Quidam negaverunt, in ignem quidquam posse mutari, priusquam mutatum esset in aquam. Potest ergo nubes, salva, quam continet, aqua, ignem parte aliqua sui reddere: ut sæpe alia pars ligni ardet, alia sudat. Nec hoc dico, non contraria inter se ista esse, & alterum altero perimi: sed ubi valentior ignis, quam humor est, vincit. Rursus ubi copia humoris exsuperat, tunc ignis sine effectu est. Itaque non ardent virentia. Refert ergo, quantum aquæ sit. Exigua enim non resistit, nec ignem impedit. Quid ni? Majorum nostrorum memoria, ut Posidonius tradit, cum insula in Ægeo mari surgeret, spumabat interdiu mare, & fumus ex alto ferebatur. Nam demum prodebat ignem, non continuum, sed ex intervallis emicantem, fulminum more, quotiens ardor inferius jacens, superum pondus evicerat. Deinde saxa revoluta, rupesque partim illæsæ, quas spiritus, antequam verteretur, expulerat, partim exesæ, & in levitatem pumicis versæ: novissime cacumen exusti montis emicuit. Postea altitudini adjectum, & saxum illud in magnitudinem insulæ crevit. Idem nostra memoria, Valerio

lerio Asiatico consule iterum accidit. Quorsus hæc retuli? ut appareret, nec exstinctum ignem mari superfuso, nec impetum ejus, gravitate ingentis undæ prohibitum exire. Ducentorum passuum fuisse altitudinem Asclepiodotus Posidonii auditor tradidit, per quam, diruptis aquis, ignis emersit. Quod si immensa aquarum vis, subeuntium ex imo flammarum vim non potuit comprimere: quanto minus in aëre exstinguere ignem poterit, nubium tenuis humor & roscidus? Adeo res ista non adfert ullam moram, quæ contra caussas ignium sit; quos non videmus emicare, nisi impendente cælo. Serenum sine fulmine est. Non habet istos metus dies purus, nec nox quidem, nisi obscura nubibus. Quid ergo? Non aliquando etiam apparentibus stellis, & nocte tranquilla fulgurat? Sed scias licet nubes illic esse, unde splendor effertur: quas videri à nobis terrarum tumor non sinit. Adjice nunc, quod fieri potest, ut nubes sudæ & humiles attritu suo ignem reddant: qui in superiora expressus, in parte sincera puraque cæli visatur: sed fit in sordida.

CAP. XXVII. Tonitrua distinxere quidam ita, ut dicerent, unum esse genus, cujus sit grave murmur, quale terrarum motum antecedit, clauso vento & fremente. Hoc quomodo illis videatur fieri, dicam. Cum spiritum intra se clausere nubes, in concavis partibus earum volutatus aër, similem agit mugitibus sonum, raucum & æqualem, & continuum. Itaque etiam ubi illa regio humida est, exitum claudit. Ideo hujusmodi tonitrua venturi prænuncia imbris sunt. Aliud genus est acre, quod crepitum magis dixerim, quam sonum: qualem audire solemus, cum super caput alicujus dirupta vesica est. Talia eduntur tonitrua, cum globata dissolvitur nubes, & spiritum, quo

distenta

distenta fuerat, emittit. Hoc proprie fragor dicitur, subitus & vehemens: quo edito concidunt homines, & exanimantur, quidam vero vivi stupent, & in totum sibi excidunt, quos vocamus attonitos, quorum mentes sonus ille cælestis loco pepulit. Hic fieri illo quoque modo potest, ut inclusus aër cava nube & motu ipso extenuatus diffundatur. Deinde cum majorem sibi locum quærit, à quibus involutus est, sonum patitur. Quid autem? non quemadmodum illisæ manus inter se plausum edunt, sic illisarum inter se nubium sonus potest esse magnus, quia magna concurrunt?

CAP. XXVIII. Videmus, inquit, nubes impingi montibus, nec sonum fieri. Primum omnium non quocumque modo illisæ sunt, sonant, sed si apte sunt compositæ ad sonum edendum. Aversæ inter se manus collisæ non plaudunt, sed palma cum palma collata plausum facit. Et plurimum interest, utrum cavæ concutiantur, an planæ & extentæ. Deinde non tantum nubes ire oportet, sed agi magna vi, & procellosa. Etiam mons non scindit nubem, sed dirigit, & primam quamque partem ejus solvit. Ne vesica quidem, quocumque modo spiritum emisit, sonat. Si ferro divisa est, sine ullo aurium sensu exit. Rumpi illam oportet, ut sonet, non secari. Idem de nubibus dico: nisi multo impetu dissiluere, non sonant. Adjice nunc, quod nubes in monte actæ, non franguntur, sed circumfunduntur in aliquas partes montis, arboris ramos, frutices, aspera saxa & eminentia. Et ita discutiuntur, & si quem habent spiritum, multifariam emittunt: qui nisi universus erumpit, nec crepat. Hoc ut scias, ventus qui circa arborem funditur, sibilat, non tonat. Lato (ut ita dicam) ictu, & totum globum semel dissipante

pante opus est, ut sonitus erumpat: qualis auditur cum tonat.

CAP. XXIX. Praeter haec natura aptus est aër ad voces. Quid ni? cum vox nihil aliud sit, quam ictus aër. Debent ergo nubes utrimque dissecari, & cavae & intentae. Vides enim quanto vocaliora sunt vacua quam plena, quanto intenta quam remissa. Ita tympana & cymbala sonant: quia illa repugnantem ex ulteriore parte spiritum pulsant, haec ad ipsum aërem acta, nisi concavo, non tinniunt.

CAP. XXX. Quidam, inter quos Asclepiodotus est, judicant sic, quorumdam quoque corporum concursu tonitrua & fulmina excuti posse. Aetna aliquando multo igne abundavit: ingentem vim arenae urentis effudit. Involutus est dies pulvere, populosque subita nox terruit. Illo tempore ajunt plurima fuisse tonitrua & fulmina: quae concursu aridorum corporum facta sunt, non nubium: quas verisimile est, in tanto fervore aëris, nullas fuisse. Aliquando Cambyses ad Ammonem misit exercitum: quem arena Austro mota, & more nivis incidens, texit, deinde obruit. Tunc quoque verisimile est fuisse tonitrua fulminaque, attritu arenae sese affricantis. Non repugnat proposito nostro ista opinio. Diximus enim, utriusque naturae corpora efflare terras, & sicci aliquid & humidi in toto aëre vagari. Itaque si quid tale intervenit, nubem facit solidiorem crassioremque, quam si tantum simplici spiritu intexeretur. Illa frangi potest, & edere sonum: ista quae dixi, sive incendiis vaporantibus aëra repleverunt, sive ventis terras verrentibus, necesse est nubem faciant antequam sonum. Nubem autem tam arida quam humida conferunt. Est autem nubes (ut diximus) spissitudo aëris crassi.

CAP.

CAP. XXXI. Ceterum mira fulminis, si intueri velis, opera sunt, nec quidquam dubii relinquentia, quin divina insit illis & subtilis potentia. Loculis integris ac illæsis conflatur argentum. Manente vagina, gladius liquescit. Et inviolato ligno, circa pila ferrum omne distillat. Stat fracto dolio vinum, nec ultra triduum rigor ille durat. Illud æque inter annotanda ponas licet, quod & hominum, & ceterorum animalium quæ icta sunt caput spectat ad exitum fulminis: quod omnium percussarum arborum contra fulmina hastulæ surgunt. Quid, quod malorum serpentium, & aliorum animalium, quibus mortifera vis inest, cum fulmine icta sunt, venenum omne consumitur? Vnde, inquit, scis? In venenatis corporibus vermis non nascitur. Fulmine icta, intra paucos dies verminant.

CAP. XXXII. Quid, quod futura portendunt: nec unius tantum aut alterius rei signa dant, sed sæpe totum fatorum sequentium ordinem nunciant, & quidem decretis evidentibus, longeque clarioribus, quam si scriberentur? Hoc autem inter nos & Tuscos, quibus summa persequendorum fulminum est scientia, interest. Nos putamus, quod nubes collisæ sunt, ideo fulmina emitti. Ipsi existimant, nubes collidi, ut fulmina emittantur. Nam cum omnia ad Deum referant, in ea sunt opinione, tamquam, non quia facta sunt, significent; sed quia significatura sunt, fiant: eadem tamen ratione fiunt, sive illis significare propositum est, sive consequens. Quomodo ergo significant, nisi à Deo mittantur? Quomodo aves non in hoc motæ, ut nobis occurrerent, dextrum auspicium, sinistrumve fecerunt. Et illas, inquit, Deus movit. Nimis illum otiosum, & pusillæ rei ministrum facis, si aliis somnia, aliis exta disponit.

Ista nihilominus divina ope geruntur. Sed non à Deo pennæ avium reguntur, nec pecudum viscera sub ipsa securi formantur. Alia ratione fatorum series explicatur, indicia venturi ubique præmittens, ex quibus nobis quædam familiaria, quædam ignota sunt. Quidquid fit, alicujus rei futuræ signum est: fortuita, & sine ratione vaga, divinationem non recipiunt. Cujus rei ordo est, etiam prædictio est. Cur ergo aquilæ hic honor datus est, ut magnarum rerum faceret auspicia: aut corvo, aut paucissimis avibus: ceterarum sine præsagio vox est? Quia quædam in artem nondum redacta sunt. Quædam vero ne redigi quidem possunt, ob nimium remotam conversationem. Ceterum nullum animal est, quod non motu & occursu suo prædicat aliquid. Non omnia scilicet, sed quædam notantur. Auspicium est observantis. Ad eum itaque pertinet, qui in ea direxerit animum. Ceterum & illa quæ pereunt. Quinque stellarum potestatem Chaldæorum observatio excepit. Quid tu? tot millia siderum judicas otiosa lucere? Quid est porro aliud, quod errorem incutiat peritis natalium, quam quod paucis nos sideribus assignant: cum omnia quæ supra nos sunt, partem sibi nostri vindicent? Submissiora forsitan in nos propius vim suam dirigunt; & ea quæ frequentius mota, aliter nos, aliter cetera animalia prospiciunt. Ceterum & illa quæ aut immota sunt, aut propter velocitatem universo mundo parem immotis similia, non extra jus dominiumque nostri sunt. Aliud adspice, & distributis rem efficis, tractasi Non magis autem facile est, scire quid possint, quam dubitari debet, an possint.

Cap. XXXIII. Nunc ad fulmina revertamur: quorum ars in tria dividitur: quemadmodum exploremus, quemadmodum interpretemur, quem-

quemadmodum exoremus. Prima pars ad formulam ſpectat; ſecunda, ad divinationem; tertia, ad propitiandos deos: quos bona rogare oportet, mala deprecari. Rogare ut promiſſa firment: deprecari, ut remittant minas.

CAP. XXXIV. Summam eſſe vim fulminum judicant: quia quidquid alia portendunt, interventus fulminis tollit. Quidquid ab hoc portenditur, fixum eſt, nec alterius oſtenti ſignificatione mutatur. Quidquid exta, quidquid aves minabuntur, ſecundo fulmine abolebitur. Quidquid fulmine denunciatum eſt, nec extis, nec ave contraria refellitur. In quo mihi falli videntur. Quare? Quia vero verius nihil eſt. Si aves futura cecinerunt, non poteſt hoc auſpicium fulmine irritum fieri, aut ſi poteſt, non futura cecinere. Non enim nunc avem comparo & fulmen, ſed duo veri ſigna; quæ ſi unum ſignificant, paria ſunt. Itaque ſi fulminis interventus ſubmovet extorum vel augurum judicia, male inſpecta exta, male obſervata auguria ſunt. Non enim refert, utrius rei major potentiorve natura ſit, ſed utra vim attulit. ſignum, quantum ad hoc, pars eſt. Si dicas, flammæ vim majorem eſſe, quam fumi, non mentieris: ſed ad indicandum ignem, idem valet flamma, quod fumus. Itaque ſi hoc dicunt, quoties exta aliud ſignificabunt, aliud fulmina, fulminum erit auctoritas major, fortaſſe conſentiam: ſed ſi hoc dicunt, quamvis altera ſigna verum prædixerint, fulminis ictus priora delevit, & ad ſe fidem traxit, falſum eſt. Quare? quia nihil intereſt, quam multa auſpicia ſint. fatum unum eſt: quod ſi bene primo auſpicio intellectum eſt, ſecundo non interit: idem eſt. Ita dico, non refert, idem an aliud ſit, per quod quærimus: quoniam de quo quærimus, idem eſt.

CAP. XXXV. Fatum fulmine mutari non potest. Quid ni? Nam fulmen ipsum fati pars est. Quid ergo expiationes, procurationesque, quo pertinent, si immutabilia sunt fata? Permitte mihi illam rigidam sectam tueri eorum, qui excipiunt ista, & nihil aliud esse existimant, quam ægræ mentis solatia. Fata aliter jus suum peragunt, nec ulla commoventur prece, non misericordia flectuntur, non gratia. Servant cursum irrevocabilem, ex destinato fluunt. Quemadmodum rapidorum aqua torrentium in se non recurrit, nec moratur quidem, quia priorem superveniens præcipitat: sic ordinem rerum fati æterna series rotat, cujus hæc prima lex est, stare decreto.

CAP. XXXVI. Quid enim intelligis fatum? Existimo necessitatem rerum omnium actionumque, quam nulla vis rumpat. Hanc si sacrificiis,& capite niveæ agnæ, exorari judicas: divina non nosti. Sapientis quoque viri sententiam negatis posse mutari. Quanto magis Dei? cum sapiens quid sit optimum in præsentia sciat, illius divinitati omne præsens sit. Agere tamen nunc eorum volo caussam, qui procuranda existimant fulmina: & expiationes non dubitant prodesse, aliquando ad submovenda pericula, aliquando ad levanda, aliquando ad differenda.

CAP. XXXVII. Quid sit quod sequitur, paullo post prosequar. Interim hoc habent commune nobiscum, quod nos quoque existimamus vota proficere, salva vi ac potestate fatorum. quædam enim à diis immortalibus ita suspensa relicta sunt, ut in bonum vertant, si admotæ diis preces fuerint, si vota suscepta. Ita non est hoc contra fatum, sed ipsum quoque in fato est. Aut futurum, inquit, est, aut non. Si futurum est, etiam si non susceperis vota, fiet. Si non est futurum, etiam si susce-

suſceperis vota, non fiet. Falſa eſt iſta interrogatio: quia illam mediam inter iſta exceptionem præteris. Futurum, inquam, hoc eſt, ſed ſi vota ſuſcepta fuerint. Hoc quoque neceſſe, inquit, eſt, fato comprehenſum ſit, aut ſuſcipias vota, aut non.

CAP. XXXVIII. Puta me tibi manus dare, & fateri, hoc quoque fato eſſe comprehenſum, ut utique fiant vota. Ideo fient. Fatum eſt, ut hic diſertus ſit, ſed ſi litteras didicerit: ab eodem fato continetur, ut litteras diſcat: ideo diſcet. Hic dives erit, ſed ſi navigaverit. An in illo fati ordine, quo patrimonium illi grande promittitur, hoc quoque protinus fatum eſt, ut naviget. ideo navigabit. Idem dico tibi de expiationibus. Effugiet pericula, ſi expiaverit prædictas divinitus minas. At hoc quoque in fato eſt, ut expiet: ideo expiabit. Iſta nobis opponi ſolent, ut probetur nihil voluntati noſtræ relictum, & omne jus fato traditum. Cum de iſta re agetur, dicam, quemadmodum, manente fato, aliquid ſit in hominis arbitrio. Nunc vero id de quo agitur, explicavi, quomodo ſi fati certus eſt ordo, expiationes procurationesque prodigiorum, pericula avertant: quia cum fato non pugnant, ſed ipſa in lege data ſunt. Quid ergo, inquis, aruſpex mihi prodeſt? Utique enim expiare, etiam non ſuadente illo, mihi neceſſe eſt. Hoc prodeſt, quod fati miniſter eſt. Sic cum ſanitas videatur eſſe de fato, debetur & medico: quia ad nos beneficium fati per hujus manus venit.

CAP. XXXIX. Genera fulminum tria eſſe ait Cæcinna: Conſiliarium, Auctoritatis, & quod Status dicitur. Conſiliarium ante rem fit, ſed poſt cogitationem: cum aliquid in animo verſantibus, aut ſuadetur fulminis ictu, aut diſſuadetur. Auctoritatis eſt, ubi poſt rem factam venit, quam futuram bono malove ſignificat. Status eſt, ubi quietis

nec agentibus quidquam, nec cogitantibus quidem, fulmen intervenit. Hoc aut minatur, aut promittit, aut monet. Hoc monitorium vocat: sed nescio quare non idem sit, quod consiliarium. Nam & qui monet, consilium dat: sed habet aliquam distinctionem. Ideoque separatur à consiliario: quia illud suadet dissuadetque, hoc solam impendentis periculi evitationem continet. Vt cum timemus ignem aut fraudem à proximis, aut insidias à servis. Etiamnum tamen aliam distinctionem utriusque video: Consiliarium est, quod cogitanti factum est: monitorium, quod nihil cogitanti. Habet autem utraque res suam proprietatem. Suadetur deliberantibus, at ultro monentur.

CAP. XL. Primo omnium non sunt fulminum genera, sed significationum. Nam fulminum genera sunt illa, quod terebrat, quod discutit, quod urit. Quod terebrat, subtile est & flammeum, cui per angustissimum fuga est, ob sinceram & puram flammæ tenuitatem. Quod dissipat, conglobatum est, & habet admixtam vim spiritus coacti & procellosi. Itaque illud fulmen per id foramen, quod ingressum est, redit & evadit. Hujus late sparsa vis, rumpit icta, non perforat. Tertium illud genus, quod urit, multum terreni habet, & igneum magis est quam flammeum. Itaque relinquit magnas ignium notas, quæ percussis inhæreant. Nullum quidem sine igni fulmen venit: sed hoc proprie igneum dicimus, quod manifesta ardoris vestigia imprimit. Quod aut urit, aut fuscat, tribus modis urit: aut enim afflat, & levi injuria lædit, aut comburit, aut accendit. Omnia ista urunt, sed genere & modo differunt. Quodcumque combustum est, utique & ustum est. At non omne quod ustum, utique & combustum est. Item quod accensum est. potest enim illud ipso transitu ignis ussisse.

fisse. Quis nescit quædam uri quidem, nec ardere? Nihil autem potest ardere, quod non uratur. Vnum hoc adjiciam. Potest aliquid esse combustum, quod non sit accensum. potest accensum esse, nec combustum.

CAP. XLI. Nunc ad id transeo genus fulminis, quo icta fuscantur. Hoc aut decolorat, aut colorat. Vtrique distinctionem suam reddam. Decoloratur, id cujus color vitiatur, non mutatur. Coloratur, id cujus alia fit quam fuit facies: tamquam cærulea, vel nigra, vel pallida. Hæc adhuc Etruscis & philosophis communia sunt. In illo dissentiunt, quod fulmina dicunt à Iove mitti, & tres illi manubias dant. Prima (ut ajunt) monet, & placata est, & ipsius consilio Iovis mittitur. Secundam mittit quidem Iupiter, sed ex consilii sententia. duodecim enim deos advocat. Hoc fulmen boni aliquid aliquando facit, sed tunc quoque non aliter, quam ut noceat. Ne prodest quidem impune. Tertiam manubiam idem Iupiter mittit: sed adhibitis in consilium diis, quos superiores & involutos vocant. Quæ vastat & includit, & mutat statum privatum utique & publicum, quem invenit. Ignis enim nihil esse, quod sit, patitur.

CAP. XLII. In his prima specie si intueri velis, errat antiquitas. Quid enim tam imperitum est quam credere fulmina è nubibus Iovem mittere, columnas, arbores, statuas suas nonnumquam petere, ut, impunitis sacrilegis, percussis ovibus, incensis aris, pecudes innoxias feriat, & ad suum concilium à Iove deos, quasi in ipso parum consilii sit, advocari: illa læta & placata esse fulmina, quæ solus excutiat: perniciosa, quibus mittendis major numinum turba interfuit? Si quæris à me, quid sentiam, non existimo tam hebetes fuisse, ut crederent Iovem, aut non æquæ voluntatis, aut

certe minus paratum esse. Vtrum enim cum emisit ignes, quibus innoxia capita percuteret, scelerata transiret, aut noluit justius mittere, aut non successit? Quid ergo secuti sunt, cum hoc dicerent? Ad coërcendos animos imperitorum, sapientissimi viri judicaverunt inevitabilem metum, ut supra nos aliquid timeremus. Vtile erat in tanta audacia scelerum aliquid esse, adversum quod nemo sibi satis potens videretur. Ad conterrendos itaque eos, quibus innocentia nisi metu non placet, posuere super caput vindicem, & quidem armatum.

Cap. XLIII. Quare ergo id fulmen quod solus Iupiter mittit, placabile est: perniciosum id, de quo deliberavit, & quod aliis quoque diis auctoribus misit? Quia Iovem, id est, regem, prodesse etiam solum oportet, nocere non, nisi cum pluribus visum est. Discant hoc ii, quicumque magnam potentiam inter homines adepti sunt, sine consilio nec fulmen quidem mitti: advocent, considerent multorum sententias, placita temperent, & hoc sibi proponant, ubi aliquid percuti debet, ne Iovi quidem suum satis esse consilium.

Cap. XLIV. In hoc quoque tam imperiti non fuere, ut Iovem existimarent tela mutare. poëticam ista licentiam decent.

Est aliud levius fulmen, cui dextra Cyclopum,
Saevitiae flammaeque minus, minus addidit irae.
Tela secunda vocant superi. ——

Illos vero altissimos viros error iste non tenuit, ut existimarent Iovem modo levioribus fulminibus & lusoriis uti: sed voluerunt admonere eos quibus adversus peccata hominum fulminandum est, non eodem modo omnia esse percutienda: quaedam frangi debere, quaedam elidi & distringi, quaedam admoveri.

Cap. XLV. Ne hoc quidem crediderunt, Iovem,

vem, qualem in Capitolio & in ceteris ædibus colimus, mittere manu fulmina, sed eundem quem nos Iovem intelligunt, custodem rectoremque universi, animum ac spiritum, mundani hujus operis dominum & artificem, cui nomen omne convenit. Vis illum fatum vocare? non errabis. Hic est, ex quo suspensa sunt omnia, caussa caussarum. Vis illum providentiam dicere? recte dices. Est enim, cujus consilio huic mundo providetur, ut inconcussus eat, & actus suos explicet. Vis illum naturam vocare? non peccabis. Est enim, ex quo nata sunt omnia, cujus spiritu vivimus. Vis illum vocare mundum? non falleris. Ipse enim est, totum quod vides, totus suis partibus inditus, & se sustinens vi sua. Idem Etruscis quoque visum est: & ideo fulmina à Iove mitti dixerunt, quia sine illo nihil geritur.

CAP. XLVI. At quare Iupiter aut ferienda transit, aut innoxia ferit? In majorem me quæstionem vocas: cui suus locus, suus dies dandus est. Interim hoc dico, fulmina non mitti à Iove, sed sic omnia disposita, ut ea etiam quæ ab illo non fiunt, tamen sine ratione non fiant: quæ illius est. Vis eorum, illius permissio est. Nam etsi Iupiter illa nunc non facit, fecit ut fierent. Singulis non adest: sed signum, & vim, & caussam dedit omnibus.

CAP. XLVII. Huic illorum divisioni non accedo. Ajunt aut perpetua, aut finita esse fulmina, aut prorogativa. Perpetua, quorum significatio in totam vitam pertinet; nec unam rem id enunciat, sed contextum rerum per omnem deinceps ætatem futurarum complectitur. Hæc sunt fulmina, quæ prima accepto patrimonio, & in novo hominis aut urbis statu fiunt. Finita ad diem utique respondent. Prorogativa sunt, quorum minæ

differri possunt, averti tollique non possunt.

CAP. XLVIII. Dicam quid sit, quare huic divisioni non consentiam. Nam & quod perpetuum vocant fulmen, finitum est. Æque enim talia ad diem respondent. Nec ideo finita non sunt, quia multum tempus significant. Et quod prorogativum videtur, finitum est. Nam illorum quoque confessione certum est, quousque impetretur dilatio. Privata enim fulmina negant ultra decimum annum, publica ultra tricesimum posse deferri. Hoc modo & ista finita sunt: quia ultra quod non prorogentur, inclusum est. Omnium ergo fulminum & omnis eventus dies stata est. Non potest enim ulla incerti esse comprehensio. Quæ inspicienda sint in fulgure, passim & vage dicunt, cum possint sic dividere, quemadmodum ab Attalo philosopho, qui se huic disciplinæ dederat, divisa sunt, ut inspiciatur ubi factum sit, quando, cui, in qua re, quale, quantum. Hæc si digerere in partes suas voluero, quid postea faciam, nisi in immensum procedam?

CAP. XLIX. Nunc nomina fulminum, quæ à Cæcinna ponuntur, perstringam: & quid de his sentiam, exponam. Ait esse postulatoria, quibus sacrificia intermissa, aut non rite facta repetuntur. Monitoria, quibus docetur, quid cavendum sit. Pestifera, quæ mortem exsiliumque portendunt. Fallacia, quæ per speciem alicujus boni nocent. Dant consulatum, malo futurum gerentibus; & hereditatem, cujus compendium magno sit luendum incommodo. Deprecanea, quæ speciem periculi sine periculo afferunt. Peremptalia, quibus tolluntur priorum fulminum minæ. Attestata, quæ prioribus consentiunt. Atterranea, quæ in incluso fiunt. Obruta, quibus jam prius percussa nec procurata feriuntur. Regalia, quorum vi tangitur

vel

vel comitium, vel principalia urbis liberæ loca: quorum significatio regnum civitati minatur. Inferna, cum è terra exsiliunt ignes. Hospitalia, quæ sacrificiis ad nos Iovem arcessunt, & (ut verbo eorum molliori utar) invitant. sed si irascente domino invitant, tunc venire cum magno invitantium periculo affirmat. Auxiliaria, quæ advocata dicuntur, sed advocantium bono veniunt.

CAP. L. Quanto simplicior divisio est, qua utebatur Attalus noster, egregius vir, qui Etruscorum disciplinam Græca subtilitate miscuerat. Ex fulminibus quædam sunt, quæ significant id quod ad nos pertinet: quædam aut nihil significant, aut id cujus intellectus ad nos non pervenit. Ex his quæ significant, quædam sunt læta, quædam adversa, quædam nec adversa nec læta. Adversorum hæ species sunt. Aut inevitabilia mala portendunt, aut evitabilia, aut quæ minui possunt, aut quæ prorogari. Læta aut mansura significant, aut caduca. Mixta aut partem habent boni, partem mali; aut mala in bonum, aut bona in malum vertunt. Nec adversa nec læta sunt, quæ aliquam nobis actionem significant, qua nec terreri nec lætari debemus: ut peregrinationem, in qua nec metus, nec spei quidquam sit.

CAP. LI. Revertar ad ea fulmina, quæ significant quidem aliquid, sed quod ad nos non pertineat. tamquam, utrum eodem anno idem futurum sit fulmen, quod factum est. Nihil significant fulmina, aut id cujus notitia nos effugit: ut illa quæ in vastum mare sparguntur, aut in desertas solitudines: quorum significatio, vel nulla est, vel perit.

CAP. LII. Pauca adhuc adjiciam ad enarrandam vim fulminis, quæ non eodem modo omnem materiam vexat. Valentiora, quia resistunt, vehementius dissipat: cedentia nonnumquam sine

injuria

injuria tranſit. Cum lapide ferroque, & duriſſimis quibusque, confligit: quia viam neceſſe eſt per illa impetu quærat. Itaque facit viam qua effugiat. teneris & rarioribus parcit, quamquam & flammis opportuna videantur: quia tranſitu patente minus ſævit. Loculis itaque, ut dixi, integris, pecunia quæ in his fuerat, conflata reperitur: quia ignis tenuiſſimus per occulta foramina tranſcurrit. Quidquid autem in tigno ſolidum invenit, ut contumax vincit. Non uno autem, ut dixi, modo ſævit: ſed quid quæque vis fecerit, ex ipſo genere injuriæ intelligis, & fulmen opere cognoſcis. Interdum in eadem materia, multa diverſa, ejuſdem vis fulminis facit: ſicut in arbore, quod aridiſſimum eſt, urit: quod ſolidiſſimum & duriſſimum eſt, terebrat & frangit: ſummos cortices diſſipat, interiores libros interioris arboris rumpit ac ſcindit, folia perſtringit ac tundit: vinum gelat, ferrum & æs fundit.

Cap. LIII. Illud eſt mirum, quod vinum fulmine gelatum, cum ad priorem habitum redit, potum aut exanimat, aut dementes facit. Quare id accidat quærenti mihi, illud occurrit. Ineſt fulmini vis peſtifera. Ex hoc aliquem remanere ſpiritum in eo humore quem coëgit gelavitque, veriſimile eſt. Nec enim alligari potuiſſet, niſi aliquod illi eſſet additum vinculum. Præterea olei quoque, & omnis unguenti, tæter poſt fulmen odor eſt. Ex quo apparet, ineſſe quamdam ſubtiliſſimo igni, & contra naturam acto, peſtilentem potentiam, qua non tantum icta cadunt, ſed etiam afflata. Præterea quocumque decidit fulmen, ibi odorem ſulphuris eſſe certum eſt: qui quia natura gravis eſt, ſæpius hauſtus alienat. Sed ad hoc vacui revertemur. Fortaſſe enim libebit oſtendere, quantum omnia iſta à philoſophia artium parente fluxere.

xere. Illa primum & quæsivit caussas rerum, & observavit effectus: & quod fulminis inspectione longe melius est, initiis rerum exitus contulit.

CAP. LIV. Nunc ad opinionem Posidonii revertar. E terra terrenisque omnibus pars humida efflatur, pars sicca & fumida. Hæc fulminibus alimentum est: illa imbribus. Quidquid in aëra sicci fumosique pervenit, id includi se nubibus non fert, sed rumpit claudentia. Inde est sonus, quem nos tonitruum vocamus. In ipso quoque aëre quidquid attenuatur, simul siccatur & calet. Hoc quoque si inclusum est, æque fugam quærit, & cum sono evadit. Et modo universam eruptionem facit, eoque vehementius intonat; modo per partes & minutatim. Ergo tonitrua hic spiritus exprimit, dum aut rumpit nubes, aut pervolat. Volutatio autem spiritus, in nube conclusi, valentissimum est accendendi genus.

CAP. LV. Tonitrua nihil aliud sunt, quam sicci aëris sonitus, qui fieri, nisi dum aut terit, aut rumpitur, non potest. Et si colliduntur, inquit, nubes inter se, fit is quem desideras ictus, sed non universus. Neque enim tota totis concurrunt, sed partibus partes. Nec sonant mollia, nisi illisa duris sint. Itaque non auditur fluctus, nisi impactus. Ignis, inquit, missus in aquam, sonat, dum exstinguitur. Puta ita esse. pro me est. Non enim ignis tunc sonum efficit, sed spiritus per exstinguentia effugiens. Vt dem tibi, & fieri ignem in nube, & exstingui, è spiritu nascitur & attritu. Quid ergo? inquit. non potest aliqua ex his transcurrentibus stellis incidere in nubem, & exstingui? Existimemus posse aliquando & hoc fieri. Nunc naturalem caussam quærimus & assiduam, non raram & fortuitam. Puta me confiteri verum esse, quod dicis: aliquando post tonitrua emicare ignes, stellis trans-

transversis & cadentibus similes. Non ob hoc tonitrua facta sunt: sed cum hoc fieret, tonitrua facta sunt. Clidemus ait, fulgurationem speciem inanem esse, non ignem. Sic enim per noctem splendorem motu remorum videri. Dissimile est exemplum. illic enim splendor intra ipsam aquam apparet: hic qui fit in aëre, erumpit & exsilit.

Cap. LVI. Heraclitus existimat fulgurationem esse velut apud nos incipientium ignium conatus, & primam flammam incertam, modo intereuntem, modo resurgentem. Hæc antiqui fulgetra dicebant: tonitrua nos pluraliter dicimus. Antiqui aut tonitruum dixerunt, aut tonum. Hoc apud Cæcinnam invenio, facundum virum; qui habuisset aliquod in eloquentia nomen, nisi illum Ciceronis umbra pressisset. Etiamnum illo verbo utebantur antiqui, correpto, quo nos producta una syllaba utimur. Dicimus enim ut splendere, sic fulgere. At illis ad significandum hanc è nubibus subitæ lucis eruptionem mos erat, media syllaba correpta, ut dicerent fulgere.

Cap. LVII. Quid ipse existimem, quæris? Adhuc enim alienis opinionibus accommodavi manum. Dicam: Fulgurat, cum repentinum late lumen emicuit. Id evenit, ubi in ignem extenuatus in nubibus aër vertitur, nec vires, quibus longius prosiliat, invenit. Non miraris, puto, si aëra aut motus extenuat, aut extenuatio incendit. Sic liquescit excussa glans funda, & attritu aëris velut igne distillat. Ideo æstate plurima fiunt fulmina, quia plurimum calidi est. Facilius autem attritu calidorum ignis existit. Eodem modo fit fulgor qui tantum splendet, & fulmen quod mittitur. Sed illi levior vis, alimentique est minus. Et, ut breviter dicam quod sentio: Fulmen est fulgur intentum. Ergo ubi calidi fumidique natura, emissa terris,

ris, in nubes incidit, & diu in illarum ſinu volutata eſt, noviſſime erumpit. Et quia vires non habet, ſplendor eſt. At ubi fulgura plus habuere materiæ, & majore impetu arſerunt, non apparent tantum, ſed decidunt.

CAP. LVIII. Quidam utique exiſtimant fulmen reverti: quidam ſubſidere, ubi alimenta prægravaverunt, & fulmen ictu languidiore delatum eſt. At quare fulmen ſubitum apparet, nec continuatur aſſiduus ignis? Quia celerrimi motus eſt: ſimul & nubes rumpit, & aëra incendit. Deinde deſinit flamma quieſcente motu. Non enim eſt aſſiduus ſpiritus curſus, ut ignis poſſit extendi, ſed quoties fortius ipſa jactatione ſe accendit, fugiendi impetum capit. Deinde cum evaſit, & pugna deſiit, ex eadem cauſſa modo uſque ad terram profertur, modo diſſolvitur, ſi minore vi depreſſus eſt. Quare oblique fertur? Quia ſpiritu conſtat. Spiritus obliquus eſt, flexuoſusque. Et quia natura ignem ſurſum vocat, injuria deorſum premit, incipit obliquus eſſe. Interdum dum neutra vis alteri cedit, & ignis in ſuperiora nititur, & in inferiora deprimitur. Quare frequenter cacumina montium feriuntur? Quia oppoſita ſunt nubibus, & è cælo cadentibus, per hæc tranſeundum eſt.

CAP. LIX. Intelligo quid jam dudum deſideres, quid efflagites. Malo, inquis, fulmina non timere, quam noſſe. Itaque alios doce, quemadmodum fiant. Ego mihi metum illorum excuti malo, quam naturam indicari. Sequar quo vocas. omnibus enim rebus, omnibusque ſermonibus aliquid ſalutare miſcendum eſt. Cum imus per occulta naturæ, cum divina tractamus, vindicandus eſt à malis ſuis animus, ac ſubinde firmandus: quod etiam eruditis, & hoc unum agentibus, neceſſarium eſt: non ut effugiamus ictus rerum (undique

dique enim tela in nos jaciuntur) ſed ut fortiter conſtanterque patiamur. Invicti eſſe poſſumus, inconcuſſi non poſſ[illegible]: quamquam interim ſpes ſubit, inconcuſſos quoque eſſe nos poſſe. Quomodo, inquis? Contemne mortem; & omnia quæ ad mortem ducunt, contempta ſunt: ſive illa bella ſint, ſive naufragia, ſeu morſus ferarum, ſeu ruinarum ſubito lapſu procidentium pondera. Numquid amplius facere poſſunt, quam ut corpus ab anima reſolvant? Hæc nulla diligentia evitat, nulla felicitas domat, nulla potentia evincit. Alia fortuito diſponuntur: mors omnes æque vocat. Iratis diis propitiiſque moriendum eſt: animus ex ipſa deſperatione ſumatur. Ignaviſſima animalia, quæ natura ad fugam genuit, ubi exitus non patet, tentant fugam corpore imbelli. Nullus pernicior hoſtis eſt, quam quem audacem anguſtiæ faciunt: longeque violentius ſemper ex neceſſitate, quam ex virtute corrigimur. Majora, aut certe paria, conatur animus magnus ac perditus. Cogitemus, nos, quantum ad mortem, proditos eſſe: & ſumus. Ita eſt, Lucili. Omnes reſervamur ad mortem. Totum hunc quem vides populum, quouſque cogitas eſſe? cito natura revocabit & condet: nec de re, ſed de die queritur. Eodem citius tardiusve veniendum eſt. Quid ergo? Non tibi timidiſſimus omnium videtur, & inſipientiſſimus, qui magno ambitu rogat moram mortis? Nonne contemneres eum, qui inter perituros conſtitutus, beneficii loco peteret, ut ultimus cervicem præberet? Idem facimus. Magno æſtimamus, mori tardius. In omnes conſtitutum eſt capitale ſupplicium, & quidem conſtitutione juſtiſſima. Nam, quod maximum ſolet eſſe ſolatium extrema paſſuris, omnium cauſſa eadem eſt. Sequeremur traditi à judice aut magiſtratu, & carnifici noſtro præſtaremus

mus obsequium: quid interest, utrum ad mortem jussi eamus, an ultronei? O te dementem, & oblitum fragilitatis tuæ, si tunc mortem times, cum tonat! Ita ne salus tua in hoc vertitur? Vives, si fulmen effugeris? Petet te gladius, petet lapis, petet febris. Non maximum ex periculis, sed speciosissimum fulmen est. Male scilicet erit actum tecum, si sensum mortis tuæ celeritas infinita prævenerit, si mors tua procurabitur, si tu tunc quoque cum exspiras, non supervacuæ, sed alicujus magnæ rei signum es. Male scilicet tecum agitur, si cum fulmine conderis. Sed pavescis ad cæli fragorem, & ad inane nubilum trepidas, & quoties aliquid effulsit, exspiras. Quid ergo? Honestius judicas dejectione animi perire quam fulmine? Eo itaque fortior adversus cæli minas surge, & cum mundus undique exarserit, cogita te nihil habere de tanta mole perdendum. Quod si tibi parari credis illam cæli confusionem, illam tempestatum discordiam, si propter te ingestæ illisæque nubes strepunt, si in tuum exitium tanta vis ignium excutitur: at tu solatii loco numera tanti esse mortem tuam. Sed non erit huic cogitationi locus. Casus iste donat metum. Est inter cetera quoque hoc commodum ejus, quod exspectationem tuam antecedit. Nemo umquam fulmen timuit, nisi qui effugit.

LIBER TERTIVS.

Qui est de aquis.

Argumentum.

Nitio dolet tam sero ad studium naturæ accessisse, cum satius sit Dei opera, quam Philippi aut Alexandri latrocinia celebrare. Aquarum deinde tractationem, à divisione in dulces & medicatas, instituit. Negat fontes & flumina ex imbribus nasci, quia experimento proprio didicit maximas pluviarum non ultra decem pedes terram madefacere. Terram igitur potius in aquas mutabilem facit. Thaletem, qui terram aqua, more navigii vehit, ineptire dicit: sed telluris corpus instar humani esse, in quo venæ aquarum, ceu sanguinis, arteriæ spiritus sint conceptacula. Quidam etiam fontes implentur aut deplentur certis horis aut mensibus, quomodo quartana ad horam venit, aut podagra ad tempus respondet. Ab aquis ad pisces transit, & aliquantulum circa mullos adhæret; quos luxuria Romana Euripis sub mensas fluentibus exemptos, & vitreis ollis inclusos, vario & maculoso colore, id est, picta & formosa morte exspirantes spectabat, oculosque pascebat ante gulam. Redit dein ad aquas, & de earum medicaminibus & miraculis plurima ex Aristotele & aliunde permiscet. Ad diluvia postremo & fatales aquarum inundationes gressum movet. Ea evenire, cum mare, flumina, cælum in exitium humani generis conspiraverint. Oceanus deinde & omnis aquarum illa eluvies in sedes suas revocatur, redditurque iterum terris homo inscius scelerum; qui tamen in innocentia sua non diurnat, & cito redit in nequitiam.

PRAE-

PRAEFATIO.

On præterit me, Lucili virorum optime, quam magnarum rerum fundamenta ponam senex, qui mundum circuire constitui, & caussas secretaque ejus eruere, atque aliis noscenda prodere. Quando tam multa consequar? tam sparsa colligam? tam occulta perspiciam? Premit à tergo senectus, & objicit annos inter vana studia consumptos. tanto magis urgeamus, & damna ætatis male exactæ labor sarciat. Nox ad diem accedat. Occupationes recidantur: patrimonii longe à domino jacentis cura solvatur: sibi totus animus vacet, & ad contemplationem sui saltem in ipso fine respiciat. Faciet, ac sibi instabit, & quotidie brevitatem temporis metietur. Quidquid amissum est, id diligenti usu præsentis vitæ recolliget. Fidelissimus est ad honesta ex pænitentia transitus. Libet mihi exclamare illum poëtæ inclyti versum:

Tollimus ingentes animos, & maxima parva
Tempore molimur. ——

Hoc dicerem, si puer juvenisve molirer. Nullum enim non tam magnis rebus tempus angustum est. Nunc vero ad rem seriam, gravem, immensam, postmeridianis horis accessimus. Faciamus quod in itinere fieri solet. Qui tardius exierunt, velocitate pensant moram. Festinemus, & opus nescio an superabile, magnum certe, sine ætatis excusatione tractemus. Crescit animus, quoties cœpti magnitudinem attendit, & cogitat, quantum proposito, non quantum sibi supersit. Consumpsere se quidam, dum acta regum externorum componunt, quæque passi invicem ausique sunt populi. Quanto satius est, sua mala exstinguere, quam

re, quam aliena posteris tradere? Quanto potius deorum opera celebrare, quam Philipppi aut Alexandri latrocinia, ceterorumque, qui exitio gentium clari, non minores fuere pestes mortalium, quam inundatio, qua planum omne perfusum est; quam conflagratio, qua magna pars animantium exaruit? Quemadmodum Hannibal superaverit Alpes, scribunt: quemadmodum confirmatum Hispaniæ cladibus bellum Italiæ inopinatus intulerit: infractisque rebus etiam post Carthaginem pertinax, reges pererraverit, contra Romanos ducem se promittens, etiam sine exercitu. quemadmodum non desierit senex omnibus angulis bellum quærere. adeo sine patria esse pati poterat, sine hoste non poterat. Quanto satius, quid faciendum sit, quam quid factum sit, quærere; ac docere eos qui sua permisere fortunæ, nihil stabile ab illa datum esse, ejus omnia fluere aura mobilius? nescit enim quiescere, gaudet lætis tristia substituere, & utraque miscere. Itaque in secundis nemo confidat, in adversis nemo deficiat. alternæ sunt vices rerum. Quid exsultas? Ista quibus veheris in summum, nescis ubi te relictura sint: habebunt suum, non tuum, finem. Quid jaces? ad imum delatus es: nunc est resurgendi locus. In melius adversa, in deterius optata flectuntur. Ita concipienda est animo varietas, non privatarum tantum domuum, quas levis casus impellit, sed etiam publicarum. Regna ex infimo coorta supra imperantes jacuerunt. Vetera imperia in ipso flore cecidere. Iniri non potest numerus, quam multa ab aliis fracta sint. nunc cum maxime Deus alia exaltat, alia submittit, nec molliter ponit, sed ex fastigio suo nullas habitura reliquias jactat. Magna ista, quia parvi sumus, credimus. Multis rebus non ex natura sua, sed ex humilitate nostra ma-

gnitudo

gnitudo est. Quid præcipuum in rebus humanis est? Non classibus maria complesse, nec in rubri maris littore signa fixisse, nec deficiente terra ad injurias aliorum errasse in oceano, ignota quærentem: sed animo omne vidisse, & qua nulla est major victoria, vitia domuisse. Innumerabiles sunt, qui urbes, qui populos habuere in potestare: paucissimi, qui se. Quid est præcipuum? Erigere animum supra minas & promissa fortunæ. Nihil dignum putare quod speres. Quid enim habet dignum, quod concupiscas? qui à divinorum contemplatione quoties ad humana recideris, non aliter caligabis, quam quorum oculi in densam umbram ex claro sole rediere. Quid est præcipuum? Posse læto animo adversa tolerare: quidquid acciderit, sic ferre, quasi tibi volueris accidere. Debuisses enim velle, si scisses omnia ex decreto Dei fieri. Flere, queri, ingemere, desciscere est. Quid est præcipuum? Animus contra calamitates fortis & contumax, luxuriæ non adversus tantum, sed & infestus: nec avidus periculi, nec fugax, qui sciat fortunam non exspectare, sed facere: & adversus utramque intrepidus inconfusúsque prodire, nec illius tumultu, nec hujus fulgore percussus. Quid est præcipuum? non admittere in animum mala consilia, puras ad cælum manus tollere: nullum petere bonum, quod ut ad te transeat, aliquis dare debet, aliquis amittere: optare, quod sine adversario optatur, bonam mentem: cetera magno æstimata mortalibus, etiam si quis domum casus attulerit, sic intueri, quasi exitura, qua venerint. Quid est præcipuum? Altos supra fortuita spiritus attollere: hominis meminisse, ut, sive felix eris, scias hoc non futurum diu, sive infelix, scias hoc re non esse, si non putes. Quid est præcipuum? in primis labris animam habere.

habere. Hæc res efficit non è jure Quiritium liberum, sed è jure naturæ. Liber autem est, qui servitutem effugit sui. Hæc est assidua servitus, & ineluctabilis, & per diem ac noctem æqualiter premens, sine intervallo, sine commeatu. Sibi servire, gravissima servitus est: quam discutere facile est, si desieris multa te poscere, si desieris tibi referre mercedem, si ante oculos & naturam tuam posueris & ætatem, licet prima sit; ac tibi ipse dixeris: Quid insanio? quid anhelo? quid sudo? quid terram verso? quid forum viso? Nec multo opus est, nec diu. Ad hoc proderit nobis inspicere rerum naturam. primo discedemus à sordidis, deinde animum ipsum, quo magno summoque opus est, seducemus à corpore. Deinde in occultis exercitata subtilitas, non erit in aperto deterior. Nihil autem est apertius his salutaribus, quæ contra nequitiam nostram furoremque discuntur, quæ damnamus, nec ponimus.

CAP. I. Quæramus ergo de aquis, & investigemus, qua ratione fiant: sive, ut ait Ovidius,

Fons erat illimis nitidis argenteus undis:

sive, ut ait Virgilius,

Vnde per ora novem vasto cum murmure montis
It mare præruptum, & pelago premit arva sonanti:

sive ut apud te, Iunior carissime, invenio,

Eleus Siculis de fontibus exsilit amnis.

si qua ratio aquas subministret: quomodo tot flumina ingentia per diem noctemque decurrant: quare alia hibernis aquis intumescant, alia in defectu ceterorum amnium crescant. Nilum interim seponamus à turba, propriæ naturæ & singularis: illi diem suum dabimus, nunc vulgares aquas prosequemur, tam frigidas quam calentes. In quibus quærendum erit, utrum calidæ nascantur, an fiant. De ceteris quoque differemus, quas

insignes aut sapor, aut aliqua reddit utilitas. Quædam enim oculos, quædam nervos juvant, quædam inveterata & desperata à medicis vitia percurrunt. Quædam medentur ulceribus, quædam interiora fovent potu, & pulmonis ac viscerum querelas levant. Quædam supprimunt sanguinem: tam varius singulis usus, quam gustus est.

CAP. II. Aut stant omnes aquæ, aut fluunt, aut colliguntur, aut varias habent venas. Aliæ sunt dulces, aliæ variæ: asperæ quippe interveniunt, salsæ aut medicatæ: ex quibus sulphuratas dicimus, ferratas, aluminosas. Indicat vim sapor. Habent præterea multa discrimina. Primum tactus: frigidæ calidæque sunt. deinde ponderis: leves & graves sunt. deinde coloris: puræ sunt & turbidæ, cæruleæ, lucidæ. deinde salubritatis: sunt enim salubres & utiles, sunt mortiferæ, sunt quæ cogantur in lapidem. Quædam tenues, quædam pingues: quædam alunt, quædam sine ulla bibentis ope transeunt, quædam haustæ fecunditatem afferunt.

CAP. III. Vt stet aqua, aut fluat, loci positio efficit: in devexo fluit, in plano continetur & stagnat, & aliquando in adversum spiritu impellitur: tunc cogitur, non fluit. Colligitur ex imbribus: ex suo fonte nativa est. Nihil tamen prohibet, eodem loco aquam colligi, & nasci: quod in Fucino videmus, in quem montis circumjecti fluvii derivantur. Sed & magnæ latentesque in ipso undæ sunt. itaque etiam cum hiberni defluxere torrentes, faciem suam servant.

CAP. IV. Primum ergo quæramus, quomodo ad continuandos fluminum cursus terra sufficiat, unde tantum aquarum exeat. Miramur, quod accessionem fluminum maria non sentiant. Æque mirandum est, quod detrimenta exeuntium

terra

terra non sentit. Quid est, quod illam sic implevit, ut præbere tantum ex recondito possit, ac subinde suppleat? Quamcumque rationem reddiderimus de flumine, eadem erit rivorum ac fontium.

CAP. V. Quidam judicant, terram, quidquid aquarum emisit, rursus accipere: & ob hoc maria non crescere, quia quod influxit, non in suum vertunt, sed protinus reddunt. Occulto enim itinere subit terras, & palam venit, secreto revertitur, colaturque in transitu mare: quod per multiplices anfractus terrarum verberatum, amaritudinem ponit, & pravitatem saporis in tanta soli varietate exuit, & in sinceram aquam transit.

CAP. VI. Quidam existimant, quidquid ex imbribus terra concipit, in flumina rursus emitti. Et hoc argumenti loco ponunt, quod paucissima flumina sunt in his locis, in quibus rarus est imber. Ideo siccas esse ajunt Æthiopiæ solitudines, paucosque inveniri in interiore Africa fontes: quia fervida cæli natura sit, & pæne semper æstiva. Squalidæ itaque sine arbore, sine cultore arenæ jacent, raris imbribus sparsæ, quos statim combibunt. At contra constat, Germaniam Galliamque, & proxime ab his Italiam, abundare rivis & fluminibus: quia cælo humido utuntur, & ne æstas quidem imbribus caret.

CAP. VII. Adversus hæc multa dici posse vides. Primum ego tibi vinearum diligens fossor affirmo, nullam pluviam esse tam magnam, quæ terram ultra decem pedes in altitudinem madefaciat. Omnis humor intra primam crustam consumitur, nec in inferiora descendit. Quomodo ergo potest imber suggere amnibus vires, qui summam humum tingit? Pars major ejus per fluminum alveos in mare aufertur. Exiguum est quod sorbet terra,

terra, nec id servat. Aut enim arida est, & absumit quidquid in se fusum est: aut satiata, si quid supra desiderium cecidit, excludit. Et ideo primis imbribus non augentur amnes: quia totos in se sitiens terra trahit. Quid quod quædam flumina erumpunt saxis & montibus? His quid conferent pluviæ, quæ per nudas rupes deferuntur, nec habent terram cui insideant? Adjice, quod in siccissimis locis putei in altum acti, per ducenum aut tricenum pedum spatia, inveniunt aquarum uberes venas, in ea altitudine, in quam aqua non penetret: ut scias illic non cælestem esse, nec collectitium humorem, sed quod dici solet, vivam aquam. Illo quoque argumento hæc opinio refellitur, quod quidam fontes in summo montis cacumine redundant. Apparet ergo, illos sursum agi, aut ibi concipi, cum omnis aqua pluvialis decurrat.

CAP. VIII. Quidam existimant, quemadmodum in exteriore parte terrarum vastæ paludes jacent, magni & navigabiles lacus, quemadmodum ingenti spatio terræ maria porrecta sunt, infusa vallibus: sic interiora terrarum abundare aquis dulcibus, nec minus illas stagnare, quam apud nos Oceanum, & sinus ejus: imo eo latius, quo plus terra in altum patet. Ergo ex illa profunda copia isti amnes egeruntur: quos quid miraris si terra detractos non sentiat, cum adjectos maria non sentiant?

CAP. IX. Quibusdam hæc placet caussa. Ajunt habere terram intra se cavos recessus, & multum spiritus: qui necessario frigescit, umbra gravi pressus. Deinde piger & immotus, in aquam, cum se desiit ferre, convertitur. Quemadmodum supra nos mutatio aëris imbrem facit, ita infra terras flumen aut rivum agit. Supra nos stare non potest segnis diu & gravis. Aliquando enim sole

tenuatur, aliquando ventis expanditur. Itaque intervalla magna imbribus sunt. Sub terra vero quidquid est, quod illum in aquam convertat, idem semper est, umbra perpetua, frigus æternum, inexercitata densitas: semper ergo præbebit fonti aut flumini caussas. Placet nobis terram esse mutabilem. Hoc quoque quidquid efflavit, quia non aëre libero concipitur, crassescit, & protinus in humorem convertitur.

CAP. X. Habes primam aquarum sub terra nascentium caussam. Adjicias etiam licet, quod fiant omnia ex omnibus. Ex aqua aër. Ex aëre aqua. Ignis ex aëre. Ex igne aër. Quare ergo non terra fiat ex aqua, & ex terra aqua? quæ si in alia mutabilis est, & in aquam: imo maxime in hanc. Vtraque cognata res est, utraque gravis, utraque densa, utraque in extremum mundi compulsa. Ex aqua terra fit. Cur non aqua fiat è terra? At magna flumina sunt. Cum videris, quanta sunt: rursus ex quanto prodeant, adspice. Rursus miraris, cum labantur assidue, quædam vero concitata rapiantur, quæ præsto sit illis semper aqua nova. Quid si mireris quod cum venti totum aëra impellant, non deficit spiritus, sed per dies noctesque æqualiter fluit: nec ut flumina certo alveo fertur, sed per vastum cæli spatium lato impetu vadit? Quid si ullam undam superesse mireris, quæ superveniat tot fluctibus fractis? Nihil deficit quod in se redit. Omnium elementorum alterni recursus sunt. Quidquid alteri perit, in alterum transit. Et natura partes suas velut in ponderibus constitutas examinat: ne portionum æquitate turbata, mundus præponderet. Omnia in omnibus sunt. Non tantum aër in ignem transit, sed numquam sine igne est. Detrahe illi calorem: rigescet, stabit, durabitur. Transit aër in humorem:

rem: sed nihilominus non sine humore. Et aëra & aquam facit terra: sed non magis umquam sine aqua est, quam sine aëre. Et ideo facilior invicem transitus est: quia illis in quæ transeundum est, jam mixta est. Habet ergo terra humorem: hunc exprimit. Habet aëra: hunc umbra hiberni frigoris densat, ut faciat humorem. Ipsa quoque mutabilis est in humorem. natura sua utitur.

CAP. XI. Quid ergo? inquis, si perpetuæ sunt caussæ, quibus flumina oriuntur, ac fontes: quare aliquando siccantur, aliquando quibus non fuere locis, exeunt? Sæpe motu terrarum itinera turbantur, & ruina interscindit aquas, quæ retentæ novos exitus quærunt, & aliquo impetu faciunt, aut ipsius quassatione terræ aliunde alio transferuntur. Apud nos evenire solet, ut amisso canali suo flumina primum refundantur: deinde quia perdiderunt viam, faciant hoc, quod accidisse ait Theophrastus in Coryco monte, in quo post terrarum tremorem nova vis fontium emersit. Sed & alios quoque casus intervenire quidam opinantur, qui aliter evocent aquas, aut à cursu suo dejiciant, atque avertant. Fuit aliquando aquarum inops Hæmus: sed cum Gallorum gens à Cassandro obsessa in illum se contulisset, & silvas cecidisset, ingens aquarum copia apparuit, quas videlicet in alimentum suum nemora ducebant: quibus excisis, humor, qui desiit in arbusta consumi, superfusus est. Idem ait & circa Magnesiam accidisse. Sed pace Theophrasti dixisse liceat, non hoc est simile veri: quia fere aquosissima sunt, quæcumque umbrosissima. Quod non eveniret, si aquas arbusta siccarent; quibus alimentum ex proximo est: fluminum vero vis ex intimo manat, ultraque excipitur, quam radicibus evagari licet. Deinde succisæ arbores plus humoris deside-

rant. Non enim tantum id quo vivant, ſed & id quo creſcant trahunt. Idem ait, circa Arcadiam, quæ urbs in Creta inſula fuit, fontes & lacus ſubſtitiſſe, quia deſierit coli terra, diruta urbe: poſtea vero quam cultores receperit, aquas quoque recepiſſe. Cauſſam ſiccitatis hanc ponit, quod obduruerit conſtricta tellus, nec potuerit imbres inagitata tranſmittere. Quomodo ergo plurimos videmus in locis deſertiſſimis fontes? Plura denique invenimus, quæ propter aquas coli cœperunt, quam quæ aquas habere cœperint, quia colebantur. Non enim eſſe pluvialem hanc aquam, quæ vaſtiſſima flumina à fonte ſtatim, magnis apta navigiis defert, ex hoc intelligas licet, quod per hiemem æſtatemque par eſt à capite dejectus. Pluvia poteſt facere torrentem: non poteſt autem æquali inter ripas ſuas tenore labentem. Aquam non faciunt imbres, ſed excitant.

CAP. XII. Paullo repetamus hoc altius, ſi videtur: & ſcies non habere quod quæris, cum ad veram amnium originem acceſſeris. Flumen nempe fecit copia curſusque aquæ perennis. Ergo ſi quæris à me, quomodo aqua fiat: interrogabo invicem, quomodo aër fiat, aut terra. Si rerum elementa ſunt quattuor, non potes interrogare unde aqua ſit: quarta enim pars eſt naturæ. Quid ergo miraris, ſi rerum naturæ portio tam magna, poteſt aliud ex ſe ſemper effundere? Quomodo aër, & ipſe quarta pars mundi, ventos & auras movet, ſic aqua rivos & flumina. Si ventus eſt fluens aër, & flumen eſt fluens aqua. Satis multum illi virium dedi, cum dixi, elementum eſt. Intelligis, quod ab illo proficiſcitur, non poſſe deficere.

CAP. XIII. Aqua, ait Thales, valentiſſimum elementum eſt. hoc fuiſſe primum putat, ex hoc

ſurrexiſſe

ſurrexiſſe omnia. Sed & nos quoque aut in eadem ſententia, aut in ultima ſumus. Dicimus enim ignem eſſe, qui occupet mundum, & in ſe cuncta convertat. Hunc evanidum conſidere, & nihil relinqui aliud in rerum natura, igne reſtincto, quam humorem: in hoc futuri mundi ſpem latere. Ita ignis exitus mundi eſt, humor primordium. Miraris amnes ex hoc poſſe exire ſemper, qui pro omnibus fuit, & ex quo ſunt omnia? Hic humor in diductione rerum ad quartas redactus eſt, ſic poſitus, ut fluminibus edendis ſufficere, ut rivis, ut fontibus poſſet. Quæ ſequitur, Thaletis inepta ſententia eſt. Ait enim, terrarum orbem aqua ſuſtineri, & vehi more navigii, mobilitateque ejus fluctuare, tunc cum dicitur tremere. Non eſt ergo mirum, ſi abundat humor ad flumina fundenda, cum mundus in humore ſit totus. Hanc veterem & rudem ſententiam explode. Nec eſt quod credas, in hunc orbem aquam ſubire per rimas & facere ſentinam.

CAP. XIV. Ægyptii quattuor elementa fecere: deinde ex ſingulis bina, marem & feminam. Aërem marem judicant, qua ventus eſt: feminam, qua nebuloſus & iners. Aquam virilem vocant mare: muliebrem omnem aliam. Ignem vocant maſculum, qua ardet flamma: & feminam, qua lucet innoxius tactu. Terram fortiorem marem vocant, ſaxa cauteſque: feminæ nomen, aſſignant huic tractabili ad culturam.

CAP. XV. Mare unde eſt? ab initio ſcilicet ita conſtitutum: habet ſuas venas, quibus impellitur atque æſtuat. Quomodo maris, ſic & hujus aquæ mitioris vaſta in occulto via eſt, quam nullius fluminis curſus exhauriet. Abdita eſt virium ejus ratio. Tantum ex illa, quantum ſuperfluum ſit, emittitur. Quædam ex iſtis ſunt, quibus aſſen-

tire possumus: sed hoc amplius censeo. Placet natura regi terram: & quidem ad nostrorum corporum exemplar, in quibus & venæ sunt & arteriæ: illæ sanguinis, hæ spiritus receptacula. In terra quoque sunt alia itinera, per quæ aqua; & alia, per quæ spiritus currit: adeoque illam ad similitudinem humanorum corporum natura formavit, ut majores quoque nostri aquarum appellaverint venas. Sed quemadmodum in nobis non tantum sanguis est, sed multa genera humoris, alia necessarii, alia corrupti, ac paullo pinguioris, in capite cerebrum, in ossibus medullæ, muci, salivæque & lacrymæ, & quiddam additum articulis, per quod citius flectantur ex lubrico: sic in terra quoque sunt humoris genera complura. Quædam quæ matura durentur. Hinc est omnis metallorum humus, ex quibus aurum argentumque petit avaritia: & quæ in lapidem ex liquore vertuntur. In quibusdam vero locis terra humorque liquescit: sicut bitumen, & cetera huic similia. Hæc est caussa aquarum, secundum legem naturæ, voluntatemque nascentium. Ceterum ut in nostris corporibus, ita in illa sæpe humores vitia concipiunt: aut ictus, aut quassatio aliqua, aut loci senium, aut frigus, aut æstus, corrupere naturam; & sulphuratio contraxit humorem, qui modo diuturnus est, modo brevis. Ergo ut in corporibus nostris sanguis, cum percussa vena est, tamdiu manat, donec omnis effluxit, aut donec venæ scissura subsedit, atque interclusit, vel aliqua alia caussa retro dedit sanguinem: ita in terra, solutis ac patefactis venis, rivus aut flumen effunditur. Interest, quantum aperta sit vena, quomodo consumpta aqua sit: modo exsiccatur aliquo impedimento, modo coit velut in cicatricem, comprimitque quam fecerat viam: modo illa vis terræ, quam esse mutabilem

dicimus,

diximus, desinit posse alimenta in humorem convertere: aliquando autem exhausta replentur: modo per se viribus recollectis, modo aliunde translatis. Sæpe enim inania apposita plenis humorem in se attrahunt. Sæpe terra, si facilis est, ipsa in tabem resolvitur, & humescit. Idem evenit sub terra, quod in nubibus, ut spissetur, gravioremque, quam ut manere in natura sua possit, gignat humorem. Sæpe colligitur roris modo, tenuis & dispersus liquor, qui ex multis in unum locis confluit. Sudorem aquileges vocant: quia guttæ quædam vel pressura loci eliduntur, vel æstu evocantur. Hæc tenuis unda vix fonti sufficit. At ex magnis caussis, magnisque conceptibus excidunt amnes: nonnumquam leviter, si aqua pondere suo se tantum detulit; nonnumquam vehementer & cum sono suo, si illam spiritus intermixtus ejecit.

CAP. XVI. Sed quare quidam fontes senis horis pleni, senisque sicci sunt? Supervacuum est nominare singula flumina, quæ certis mensibus magna, certis angusta sunt: & occasionem singulis quærere, cum possim eamdem caussam omnibus reddere. Quemadmodum quartana ad horam venit, quemadmodum podagra ad tempus respondet, quemadmodum purgatio, si nihil obstitit, statum diem servat, quemadmodum præsto est ad mensem suum partus: sic aquæ intervalla habent, quibus se retrahant, & quibus reddant. Quædam autem intervalla minora sunt, & ideo notabilia: quædam majora, nec minus certa. Et quid hoc mirum est, cum videas ordinem rerum & naturam per constituta procedere? Hiems numquam aberravit. Æstas suo tempore incaluit. Autumni, verisque, ut solet, facta mutatio est. Tam solstitium, quam æquinoctium, suos dies retulit. Sunt & sub terra minus nota nobis jura naturæ, sed non

minus certa. Crede infra, quidquid vides supra. Sunt & illic specus vasti, sunt ingentes recessus, & spatia suspensis hinc & inde montibus laxa. Sunt abrupti in infinitum hiatus, qui sæpe illapsas urbes receperunt, & ingentem in alto ruinam condiderunt. Hæc spiritu plena sunt. Nihil enim usquam inane est, & stagna obsessa tenebris & locis amplis. Animalia quoque illis innascuntur, sed tarda & informia: ut in aëre cæco pinguique concepta, & in aquis torpentibus situ: pleraque ex his cæca, ut talpæ & subterranei mures, quibus deest lumen, quia supervacuum est. Inde, ut Theophrastus affirmat, pisces quibusdam locis eruuntur.

CAP. XVII. Multa hoc loco tibi in mentem venient, quæ urbane in re incredibili fabulam dicas. Non cum retibus aliquem, aut cum hamis, sed cum dolabra ire piscatum. Exspecto ut aliquis in mari venetur. Quid est autem, quare pisces in terram non transeant, si nos maria transimus? Permutabimus sedes. Hoc miraris accidere. Quanto incredibiliora sunt opera luxuriæ, quoties naturam aut mentitur, aut vincit? In cubili natant pisces: & sub ipsa mensa capitur, qui statim transferatur in mensam. Parum videtur recens mullus, nisi qui in convivæ manu moritur. Vitreis ollis inclusi offeruntur, & observatur morientium color, quem in multas mutationes mors luctante spiritu vertit: alios necant in garo, & condiunt vivos. Et sunt qui fabulas putant, piscem vivere posse sub terra, & effodi, non capi. Quam incredibile illis videretur, si audirent natare in garo piscem: & cænæ caussa occisum esse super cænam, cum multum in deliciis fuit, & oculos, antequam gulam, pavit.

CAP. XVIII. Permitte mihi, quæstione seposita, castigare luxuriam. Nihil est, inquis, mullo exspi-

exspirante formosius. Ipsa colluctatione animam agenti rubor primum, deinde pallor suffunditur: quam æque variatur, & incerta facies inter vitam & mortem coloris est. Vacatio longa somniculosæ inertisque luxuriæ. Quam sero experrecta, circumscribi se & fraudari tanto bono sensit. Hoc adhuc tanto spectaculo & tam pulchro piscatores fruebantur, qui coctum piscem & exanimem in ipso ferculo etiam experirentur. Mirabamur tantum in illis esse fastidium, ut nollent attingere, nisi eodem die captum piscem: qui, ut ajunt, saperet ipsum mare. Ideo cursu advehebatur, ideo gerulis cum anhelitu & clamore properantibus dabatur via. Quo pervenere deliciæ? Is pro putrido jam piscis affertur, qui non hodie eductus, hodie occisus est. Nescio de re magna tibi credere. Ipse oportet mihi credam: huc afferatur, coram me animam agat. Ad hunc fastum pervenit venter delicatorum, ut gustare non possint piscem, nisi quem in ipso convivio natantem, palpitantemque viderint. Quantum ad sollertiam luxuriæ pereuntis accedit, tanto subtilius quotidie & elegantius aliquid excogitat furor, usitata contemnens. Illa audiebamus, Nihil esse melius saxatili mullo. At nunc audimus: Nihil est moriente formosius. Da mihi in manus vas vitreum, in quo exsultet, in quo trepidet. Vbi multum diuque laudatus est, ex illo perlucido vivario extrahitur: tunc ut quisque peritior est, monstrat? Vide quomodo exarserit rubor, omni acrior minio: vide quas per latera venas agat: ecce sanguineum putes ventrem: quam lucidum quiddam, cæruleumque sub ipso tempore effulsit! jam porrigitur & pallet, & in unum colorem componitur. Ex his nemo morienti amico assidet, nemo videre mortem patris sui sustinet, quam optavit. Quotus quisque

funus domesticum ad rogum prosequitur? Fratrum, propinquorumque extrema hora deseritur: ad mortem mulli concurritur. Nihil enim est illo formosius. Non tempero mihi, quin utar interdum temerariis verbis, & proprietatis modum excedam. Non sunt ad popinam dentibus, & ventre, & ore contenti: oculis quoque gulosi sunt.

CAP. XIX. Sed ut ad propositum revertar, accipe argumentum: magnam vim aquarum in subterraneis occultis, fertilem fœdorum situ piscium. Si quando erupit, affert secum immensam animalium turbam, horridam adspici, & turpem, ac noxiam gustu. Certe cum in Caria circa Lorymam urbem talis exsilisset unda, periere quicumque illos ederant pisces, quos ignoto ante eum diem cælo novus amnis ostendit. Nec id mirum. Erant enim pinguia & differta, ut ex longo otio, corpora: ceterum inexercitata, & in tenebris saginata, & lucis expertia, ex qua salubritas ducitur. Nasci autem posse pisces in illo tetrarum profundo, sit indicium, quod anguillæ quoque latebrosis locis nascuntur. gravis & ipse cibus ob ignaviam, utique si altitudo illas luti penitus abscondit. Habet ergo non tantum venas aquarum terra, ex quibus corrivatis flumina effici possunt, sed & amnes magnitudinis vastæ: quorum aliis semper in occulto cursus est, donec aliquo sinu devorentur: alii sub aliquo lacu emergunt. Iam quis ignorat, esse quædam stagna sine fundo? Quorsus hoc pertinet? Vt appareat, hanc magnis amnibus æternam esse materiam, cujus non tanguntur extrema, sicut fluminum & fontium.

CAP. XX. At quare aquis sapor varius? propter quattuor caussas. Ex solo prima est, per quod feruntur.

feruntur. Secunda, ex eadem simulatione ejus nascitur. Tertia ex spiritu, qui in aquam transfiguratus est. Quarta ex vitio, quod sæpe concipiunt corruptæ per injuriam. Hæ caussæ saporem dant aquis varium: hæ medicaminum potentiam: hæ gravem spiritum, odoremque pestiferum: hæ levitatem gravitatemque, aut calorem, aut nimium rigorem. Interest, utrum per loca sulphure, an nitro, an bitumine plena transeant. Hac ratione corruptæ, cum vitæ periculo bibuntur. Hinc illud, de quo Ovidius ait:

Flumen habent Cicones, quod potum saxea reddit
Viscera, quod tactu inducit marmora rebus.

Medicamentum est, & ejus naturæ habet limum, ut corpora & adglutinet & induret. Quemadmodum Puteolanus pulvis, si aquam attigit, saxum est: sic è contrario, hæc aqua si solidum tetigit, hæret & affigitur. Inde est, quod res abjectæ in eumdem lacum, lapideæ subinde extrahuntur. Quod in Italia quibusdam locis evenit, sive virgam, sive frondem demerseris, lapidem post paucos dies extrahis. Circumfunditur enim corpori limus, alliniturque paullatim. Hoc minus videbitur tibi mirum, si notaveris, Albulam, & fere sulphuratam aquam, circa canales suos tubosque durari. Aliquam harum habent caussam illi lacus, quos quisquis faucibus hausit, ut idem poëta ait,

Aut furit, aut patitur mirum gravitate soporem.

Similem habet vim mero, sed vehementiorem. Nam quemamodum ebrietas, donec exsiccetur, dementia est, & nimia gravitate defertur in somnum: sic aquæ hujus sulphurea vis habet quoddam acrius ex aëre noxio virus, quod mentem aut furore movet, aut sopore opprimit. Hoc habet mali & Lyncestius amnis:

Quem

Quem quicumq; parum moderato gutture traxit,
Haud aliter titubat, quam si mera vina bibisset.

CAP. XXI. In quosdam specus qui despexere, moriuntur: tam velox malum est, ut transvolantes aves dejiciat: talis est aër, talis locus, ex quo letalis aqua distillat. Quod si remissior fuerit aëris & loci pestis, ipsa quoque temperatior noxa, nihil amplius quam tentat nervos, velut ebrietate torpentes. Nec miror, si locus atque aër aquas inficit, similesque regionibus reddit, per quas, & ex quibus veniunt. Pabuli sapor apparet in lacte, & vini vis exsistit etiam in aceto. nulla res est, quæ non ejus à quo nascitur, notas reddat.

CAP. XXII. Aliud est etiam aquarum genus, quod nobis placet cœpisse cum mundo. Sive ille æternus est, hoc quoque fuit semper: sive initium aliquod est illi, hoc quoque cum toto dispositum est. Quid sit hoc, quæris? Oceanus, & quodcumque ex illo mare terras interluit. Iudicant quidam flumina quoque, quorum inenarrabilis natura est, cum ipso mundo traxisse principia, ut Istrum, ut Nilum, vastos amnes, magisque insignes, quam ut dici possit; eamdem illis originem, quam ceteris esse.

CAP. XXIII. Hæc est ergo aquarum divisio, ut quibusdam videtur. Post illam cælestes, quas ex superioribus nubila ejiciunt. Ex terrenis aliæ sunt, ut ita dicam, supernatantes, quæ in summa humo repunt: aliæ abditæ, quarum reddita est ratio.

CAP. XXIV. Quare quædam aquæ caleant, quædam etiam ferveant in tantum, ut non possint esse usui, nisi aut in aperto evanuere, aut mixtura frigidæ intepuere, plures caussæ redduntur. Empedocles existimat ignibus, quos multis locis terra opertos tegit, aquam calescere, si subjecti sunt solo,

ſolo, per quod aquis tranſcurſus eſt. Facere ſolemus dracones & miliaria & complures formas, in quibus ære tenui fiſtulas ſtruimus, per declive circumdatas: ut ſæpe eumdem ignem ambiens aqua per tantum fluat ſpatii, quantum efficiendo calori ſat eſt. Frigida itaque intrat, effluit calida. Idem ſub terra Empedocles exiſtimat fieri: quem non falli credent ii, quibus balnearia ſine igne caleſiunt. Spiritus in illa fervens loco æſtuanti infunditur. Hic per tubos lapſus, non aliter quam igne ſubdito, parietes & vaſa balnei calefacit. Omnis denique frigida tranſitu mutatur in calidam: nec trahit ſaporem evaporatio, quia clauſa perlabitur. Quidam exiſtimant, per loca ſulphure plena exeuntes vel introëuntes aquas, calorem beneficio materię, per quam fluunt, trahere: quod ipſo odore guſtuque teſtantur. Reddunt enim qualitatem ejus, qua caluerunt, materiæ. Quod ne accidere mireris, vivæ calci aquam infunde, fervebit.

CAP. XXV. Quædam aquæ mortiferæ ſunt, nec odore notabiles, nec ſapore. Circa Nonacrin in Arcadia Styx appellata ab incolis, advenas fallit: quia non facie, non odore ſuſpecta eſt: qualia ſunt magnorum artificum venena, quæ deprehendi niſi morte non poſſunt. Hæc autem, de qua paullo ante retuli, aqua, ſumma celeritate corrumpit: nec remedio locus eſt, quia protinus hauſta duratur: nec aliter quam gypſum ſub humore conſtringitur, & alligat viſcera. Eſt autem noxia aqua in Theſſalia circa tempe: quam & feræ & pecus omne devitat: per ferrum & æs exit: tanta vis illi ineſt, etiam dura molliendi: nec arbuſta quidem ulla alit, & herbas necat. Quibusdam fluminibus vis ineſt mira. Alia enim ſunt, quæ pota inficiunt greges ovium: intraque breve tempus, quæ fuere nigræ, albam ferunt lanam:
quæ

quæ albæ venerant, nigræ abeunt. Hoc etiam in Bœotia amnes duo efficiunt: quorum alteri ab effectu Melas nomen est: uterque ex eodem lacu exeunt, diversa facturi. In Macedonia quoque, ut ait Theophrastus, est flumen, ad quod qui facere albas oves volunt, adducunt. Quod ut diutius potavere, non aliter quam infecta mutantur. At si illis lana opus fuerit pulla, paratus gratuitus infector est: ad Ceronem eumdem gregem appellunt. Auctores novos habeo, esse in Galatia flumen, quod idem in omnibus efficiat: esse in Cappadocia, quo poto equis, nec ulli præterea animali, color mutatur, & spargitur albo cutis. Quosdam lacus esse, qui nandi imperitos ferant, notum est. Erat in Sicilia, est adhuc in Syria stagnum, in quo natant lateres, & mergi projecta non possunt, licet gravia sint. Hujus rei palam caussa est. quamcumque vis rem expende, & contra aquam statue, dummodo vtriusque par sit modus: si aqua gravior est, leviorem rem, quam ipsa est, feret, & tanto supra se extollet, quanto erit levior: graviora descendent. At si aquæ, & ejus rei quam contra pensabis, par pondus erit: nec pessum ibit, nec exstabit, sed æquabitur aquæ: & natabit quidem, sed pæne mersa, ac nulla eminens parte. Hoc est cur quædam tigna supra aquam, pæne tota efferantur: quædam ad medium submersa sint, quædam ad æquilibrium aquæ descendant. Namque cum utriusque pondus par est, neutraque res alteri cedit, graviora descendunt, leviora gestantur. Grave autem & leve est, non æstimatione nostra, sed comparatione ejus quo vehi debet. Itaque ubi aqua gravior est hominis corpore, aut saxi, non sinit id quo non vincitur, mergi. Sic evenit, ut in quibusdam stagnis ne lapides quidem pessum eant. de solidis & duris loquor. Sunt enim multi pumi-

cosi

cosi & leves, ex quibus quæ constant insulæ, in Lydia natant. Theophrastus est auctor. Ipse ad Cutylias natantem insulam vidi. Alia in Vadimonis lacu vehitur, alia in lacu Statoniensi. Cutyliarum insula & arbores habet, & herbas nutrit, tamen aqua sustinetur: & in hanc atque illam partem non tantum vento impellitur, sed & aura. Nec umquam illi per diem & noctem in uno loco statio est: adeo movetur levi flatu. Huic duplex caussa est. Aquæ gravitas medicatæ, & ob hoc ponderosæ; & ipsius insulæ materia vectabilis, quæ non est corporis solidi, quamvis arbores alat. Fortasse enim leves truncos, frondesque in lacu sparsas, pinguis humor apprehendit, ac vinxit. Itaque etiam si qua in illa saxa sunt, invenies exesa & fistulosa: qualia sunt quæ duratus humor efficit, utique circa medicatorum fontium rivos: quæ ubi purgamenta aquarum coaluerunt, ex spuma solidantur. Necessario leve est, quod ex ventoso inanique concretum est. Quorumdam caussa non potest reddi, quare aqua Nilotica fecundiores feminas faciat, adeo ut quarumdam viscera longa sterilitate præclusa, ad conceptum relaxaverit: quare quædam in Lycia aquæ conceptum feminarum custodiant, quas solent petere, quibus parum tenax vulva est. Quod ad me attinet, pono ista inter temere vulgata. Creditum est, quasdam aquas scabiem adferre corporibus, quasdam vitiliginem, & fædam ex albo varietatem, sive infusa sive pota sit. quod vitium dicunt habere aquam ex rore collectam. Quis non gravissimas esse aquas credat, quæ in crystallum coëunt? Contra autem est. tenuissimis enim hoc evenit, quas frigus ob ipsam tenuitatem facillime gelat. Vnde autem fiat ejusmodi lapis, apud Græcos ex ipso nomine apparet: κρύσταλλον enim appellant æque hunc

hunc perlucidum lapidem, quam illam glaciem, ex qua fieri creditur. Aqua enim cælestis minimum in se terreni habens, cum induruit, longioris frigoris pertinacia spissatur magis ac magis: donec omni aëre excluso in se tota compressa est, & humor qui fuerat, lapis effectus est.

Cap. XXVI. Æstate quædam flumina augentur, ut Nilus: cujus alias ratio reddetur. Theophrastus est auctor, in Ponto quoque quosdam amnes crescere tempore æstivo; quattuor autem esse judicant caussas. Aut quia tunc maxime in humorem mutabilis terra est: aut quia majores in remoto imbres sunt, quorum aqua per secretos cuniculos reddita, tacite suffunditur. Tertia, si crebrioribus ventis ostium cæditur, & reverberatur fluctu, amnis restitit: qui crescere videtur, quia non effunditur. Quarta ratio est siderum. Hæc enim quibusdam mensibus magis urgent, & exhauriunt flumina: cum longius recesserunt, minus consumunt atque trahunt. Itaque quod impendio solebat, id incremento accedit. Quædam flumina palam in aliquem specum decidunt, & sic ex oculis auferuntur: quædam consumuntur paullatim, & intercidunt: eadem ex intervallo revertuntur, recipiuntque & nomen & cursum. Caussa manifesta est, sub terra vacat locus. Omnis autem humor natura ad inferius, & ad inane defertur. Illo itaque recepta flumina cursus egere secreto: sed cum primum aliquid solidi, quod obstaret, occurrit, prærupta parte, quæ minus ad exitum repugnabat, repetiere cursum suum.

Sic ubi terreno Lycus est epotus hiatu,
Exsistit procul hinc, alioque renascitur ore.
Sic modo combibitur, tacito modo gurgite lapsus,
Redditur Argolicis ingens Erasinus in undis.

Idem

Idem & in Oriente Tigris facit: absorbetur, & desideratus diu, tandem longe remoto loco, non tamen dubius an in idem sit, emergit. Quidam fontes certo tempore purgamenta ejectant: ut Arethusa in Sicilia, quinta quaque æstate per Olympia. Inde opinio est, Alphæon ex Achaia eo usque penetrare, & agere sub mare cursum, nec ante quam in Syracusano littore emergere. Ideoque iis diebus quibus Olympia sunt, victimarum stercus secundo traditum flumini illic redundare. Hoc & à te traditum est in poëmate, Lucili carissime, & à Virgilio qui alloquitur Arethusam;

Sic tibi cum fluctus subter labere Sicanos,
Doris amara suam non intermisceat undam.

Est in Chersoneso Rhodiorum fons, qui post magnum intervallum temporis, fœda quædam turbidus ex intimo fundat, donec liberatus eliquatusque est. Hoc quibusdam locis fontes faciunt, ut non tantum lutum, sed folia, testasque, & quidquid putre jacuit, expellant: ubique autem facit mare: cui hæc natura est, ut omne immundum stercorosumque littoribus impingat. Quædam vero partes maris id certis temporibus faciunt: ut circa Messanam & Mylas fimo quiddam simile, turbulentum in littus mare profert, fervetque & æstuat, non sine odore fœdo. Vnde illic stabulare Solis boves, fabula est. Sed difficilis ratio est quorumdam: utique inibi tempus ejus rei, de qua quæritur, inobservatum & incertum est. Itaque proxima quidem inveniri, & vicina non potest caussa, ceterum publica est illa. Omnis aquarum stantium clausarumque natura se purgat. Nam in his quibus cursus est, non possunt vitia consistere, quæ secunda vis defert & exportat. Illæ quæ non emittunt quidquid insedit, magis minusve æstuant. Mare vero cadavera, stramentaque, &

nau-

naufragorum reliquiis similia, ex intimo trahit, nec tantum tempestate fluctuque, sed tranquillum quoque placidumque purgatur.

CAP. XXVII. Sed monet me locus, ut quæram, cum fatalis dies diluvii venerit, quemadmodum magna pars terrarum undis obruatur. Vtrum Oceani viribus fiat, & externum in nos pelagus exsurgat: an crebri sine intermissione imbres, & elisa æstate hiems pertinax, immensam vim aquarum ruptis nubibus dejiciat. An flumina tellus largius fundat, aperiatque fontes novos: aut non sit una tanto malo caussa, sed omnis ratio consentiat, & simul imbres cadant, flumina increscant, maria sedibus suis excita percurrant, & omnia uno agmine ad exitium humani generis incumbant. Ita est. Nihil difficile est naturæ, utique ubi in finem sui properat. Ad originem rerum parce utitur viribus, dispensatque se incrementis fallentibus: subito ad ruinam toto impetu venit. Quam longo tempore opus est, ut conceptus ad puerperium perducatur infans? quantis laboribus tener educatur? quam diligenti nutrimento obnoxium novissime corpus adolescit? at quam nullo negotio solvitur? Vrbes constituit ætas: hora dissolvit. Momento fit cinis: diu silva. Magna tutela stant ac vigent omnia: cito ac repente dissiliunt. Quidquid ex hoc statu rerum natura flexerit, in exitium mortalium satis. Ergo cum affuerit illa necessitas temporis, multa simul fata caussas movent: nec sine concussione mundi tanta mutatio est, ut quidam putant, inter quos Fabianus est. Primo immodici cadunt imbres, & sine ullis solibus triste nubilo cælum est; nebulaque continua, & ex humida spissaque caligine, numquam exsiccantibus ventis. Inde vitium satis, & segetum sine fruge surgentium marcor. Tunc corruptis quæ seruntur

manu,

manu, palustris omnibus campis herba succrescit: mox injuriam & validiora sensere. Solutis quippe radicibus, arbusta procumbunt & vitis; atque omne virgultum non tenetur solo, quod molle fluidumque est: jam nec gramina aut pabula læta aquis sustinet, fame laboratur, & manus ad antiqua alimenta porrigitur; quare ilex & quercus excutitur, & quæcumque in his arduis arbor commissura astricta lapidum stetit. Labant ac madent tecta, & in imum usque receptis aquis fundamenta desidunt, ac tota humus stagnat, frustra titubantium fulcra tentantur. Omne enim fundamentum in lubrico figitur, & lutosa humo nihil stabile est. Postquam magis magisque nimbi ingruunt, & congestæ sæculis tabuerunt nives, devolutus torrens altissimis montibus rapit silvas male hærentes, & saxa revolutis remissa compagibus rotat. Abluit villas, & intermixtos ovium greges devehit; vulsisque minoribus tectis, quæ in transitu abduxit, tandem in majora violentus oberrat. Vrbes, & implicitos trahit mœnibus suis populos, ruinam an naufragium querantur, incertos: adeo simul, & quod opprimeret, & quod mergeret, venit. Auctus deinde processu aliquo in se torrentibus raptis plana passim populatur. Novissime ruina magna gentium clarus onustusque diffunditur. Flumina vero suapte natura vasta, & tempestatibus rapta, alveos relinquunt. Quid tu esse Rhodanum, quid putas Rhenum atque Danubium, quibus torrens etiam in canali suo cursus est, cum superfusi novas sibi fecere ripas, ac scissa humo simul excessere alveo? Quanta cum præcipitatione volvuntur, ubi per campestria fluens Rhenus, ne spatio quidem languidus, sed latissime velut per angustum aquas implet? Cumque Danubius non jam radices nec media montium stringit,

stringit, sed juga ipsa sollicitat, ferens secum madefacta montium latera, rupesque dejectas, & magnarum promontoria regionum, quæ fundamentis laborantibus à continente recesserunt. Deinde non inveniens exitum (omnia enim sibi ipse præcluserat) in orbem redit; ingentemque terrarum ambitum atque urbium uno vortice involvit. Interim permanent imbres, fit cælum gravius, ac sic diu malum ex malo colligit. Quod olim fuerat nubilum, nox est: & quidem horrida & terribilis, intercussu luminis diri. crebra enim micant fulmina, procellæ quatiunt mare: tunc primum auctum fluminum accessu, & sibi angustum, jam promovet littus: non continetur suis finibus, sed prohibent exire torrentes, aguntque fluctus retro: pars tamen major, ut maligno ostio retenta, restagnat, & agros in formam unius lacus redigit. Iam omnia, qua prospici potest, aquis obsidentur. Omnis tumulus in profundo latet, & immensa ubique altitudo est. tantum in summis montium jugis vada sunt. In ea excelsissima cum liberis conjugibusque fugere, actis ante se gregibus: diremptum inter miseros commercium ac transitus: quoniam quidquid submissius erat, id unda complevit. Editissimis quibusque adhærebant reliquiæ generis humani: quibus in extrema perductis, hoc unum solatio fuit, quod transierat in stuporem metus. non vacabat timere mirantibus: ne dolor quidem habebat locum. Quippe vim suam perdit in eo, qui ultra sensum mali miser est. Ergo insularum modo eminent montes, & sparsas Cycladas augent, ut ait ille poëtarum ingeniosissimus egregie, sicut illud pro magnitudine rei dixit:

Omnia pontus erat: deerant quoque littora ponto.

nisi

nisi tantum impetum ingenii & materiæ ad pueriles ineptias reduxisset.

Nat lupus inter oves, fulvos vehit unda leones.

Non est res satis sobria, lascivire devorato orbe terrarum. Dixit ingentia, & tantæ confusionis imaginem cepit, cum dixit:

Exspatiata ruunt per apertos flumina campos.
——— *Pressaque labant sub gurgite turres.*

Magnifice hoc, si non curavit, quid oves & lupi faciant. Natari autem in diluvio & in illa rapina potest? aut non eodem impetu pecus omne, quo raptum erat, mersum est? Concepisti imaginem quantam debebas, obrutis omnibus terris, cælo ipso in terram ruente. Perfer. Scies quid deceat, si cogitaveris orbem terrarum natare. Nunc ad propositum revertamur.

CAP. XXVIII. Sunt qui existiment, immodicis imbribus vexari terras posse, non obrui. Magno impetu magna ferienda sunt. Faciet pluvia segetes malas, fructum grando decutiet, intumescent rivis flumina: sed resident. Quibusdam placet moveri mare, & illinc caussam tantæ cladis accersi. Non potest torrentium, aut imbrium, aut fluminum injuria fieri tam grande naufragium. Vbi instat illa pernicies, mutarique genus humanum placuit, fluere assiduos imbres, & non esse modum pluviis concesserim: suppressis aquilonibus, & flatu ficciore: austris nubes & imbres & amnes abundare.

——— *Sed adhuc in damna profectum est.*
Sternuntur segetes, & deplorata colonis
Vota jacent, longique perit labor irritus anni.

Non lædi debent terræ, sed abscondi. Denique cum per ista prolusum est, crescunt maria, sed super solitum, & fluctum ultra extremum tempestatis maximæ vestigium mittunt. Deinde à tergo ventis

ventis ſurgentibus, ingens æquor evolvunt; quod longe à conſpectu littoribus frangitur. Deinde ubi littus bis terque prolatum eſt, & pelagus in alieno conſtitit, velut admoto malo cominus procurrit æſtus ex imo receſſu maris. Nam ut aëris, ut ætheris, ſic hujus elementi larga materia eſt, multoque in abdito plenior. Hæc fatis mota, non æſtu, (nam æſtus fati miniſterium eſt) attollit vaſto ſinu fretum, agitque ante ſe. Deinde in miram altitudinem erigitur: & illis tutis hominum receptaculis ſupereſt. Nec id aquis arduum eſt, quoniam æquo terris faſtigio aſcenderet. Si quis excelſa perlibret, maria paria ſunt. Nam par undique ſibi ipſa tellus eſt. Cava & plana undique inferiora ſunt. Sed iſtis adeo in rotundum orbis æquatus eſt, in parte autem ejus & maria ſunt, quæ in unius æqualitatem pilæ coëunt. Sed quemadmodum campos intuentem, quæ paullatim devexa ſunt, fallunt: ſic non intelligimus curvaturas maris, & videtur planum quidquid apparet. at illud æquale terris eſt. Ideoque ut effluat, non magna mole ſe tollet: dum ſatis eſt illi, ut ſupra paria veniat, leviter exſurgere: nec à littore ubi inferius eſt, ſed à medio, ubi ille cumulus eſt, defluit. Ergo ut ſolet æſtus æquinoctialis, ſub ipſum lunæ ſoliſque coitum, omnibus aliis major undare: ſic hic qui ad occupandas terras emittitur, ſolitis maximiſque violentior, plus aquarum trahit: nec antequam ſupra cacumina eorum, quos perfuſurus eſt, montium crevit, devolvitur. Per centena millia quibuſdam locis æſtus excurrit innoxius, & ordinem ſervat. Ad menſuram enim creſcit, iterumque decreſcit. At illo tempore ſolutus legibus, ſine modo fertur. Qua ratione, inquis? Eadem, qua conflagratio futura eſt. Utrumque fit, cum Deo viſum ordiri meliora, vetera finiri. Aqua & ignis terrenis dominantur. Ex his

his ortus, & ex his interitus eſt. Ergo quandoque placuere res novæ mundo, ſic in nos mare emittitur deſuper, ut fervor ignis, cum aliud genus exitii placuit.

CAP. XXIX. Quidam exiſtimant terram quoque concuti, & dirupto ſolo nova fluminum capita detegere, quæ amplius ut è pleno profundant. Beroſus, qui Belum interpretatus eſt, ait curſu iſta ſiderum fieri: & adeo quidem id affirmat, ut conflagrationi, atque diluvio, tempus aſſignet: arſura enim terrena contendit, quando omnia ſidera, quæ nunc diverſos agunt curſus, in Cancrum convenerint, ſic ſub eodem poſita veſtigio, ut recta linea exire per orbes omnium poſſit: inundationem futuram, cum eadem ſiderum turba in Capricornum convenerit. Illic ſolſtitium, hic bruma conficitur. Magnæ potentiæ ſigna: quando in ipſa mutatione anni momenta ſunt. Et iſtas ego receperim cauſſas (neq; enim ex uno eſt tanta pernicies) & illam quæ in conflagratione noſtris placet, huc quoque transferendam puto: ſive anima eſt mundus, ſive corpus: natura gubernante, ut arbores, ut ſata, ab initio ejus uſq; ad exitum quidquid facere, quidquid pati debeat, incluſum eſt: ut in ſemine omnis futuri ratio hominis comprehenſa eſt. Et legem barbæ & canorum nondum natus infans habet. totius enim corporis, & ſequentis ætatis in parvo occultoque lineamenta ſunt. Sic origo mundi, non minus ſolem & lunam, & vices ſiderum, & animalium ortus, quam quibus mutarentur terrena, continuit. In his fuit inundatio, quæ non ſecus quam hiems, quam æſtas, lege mundi venit. Itaque non pluvia iſtud fiet, ſed pluvia quoque: non incurſu maris, ſed maris quoque incurſu: non terræ motu, ſed terræ quoque motu. Omnia adjuvabunt naturam, ut naturæ conſtituta peragantur.

Maxi-

Maximam tamen caussam, ad se inundandam, terra ipsa præstabit: quam diximus esse mutabilem, & solvi in humorem. Ergo quandoque erit terminus rebus humanis, cum partes ejus interire debuerint, abolerive funditus totæ, ut de integro totæ, rudes innoxiæque generentur: nec supersit in deteriora magister: plus humoris, quam semper fuit, fiet. Nunc enim elementa ad id, quod debetur, pensa sunt. Aliquid oportet alteri accedat, ut quæ libramento stant, inæqualitas turbet. Accedet humori. Nunc enim habet quo ambiat terras, non quo obruat. Quidquid illi accesserit, necesse est in alienum locum exundet. Vndare ergo terra debet, ut validiori infirma succumbat. Incipiet ergo putrescere, dehinc laxata ire in humorem, & assidua tabe defluere. Tunc exsilient sub montibus flumina, ipsosque impetu quatient: inde aura tacita manabunt. Solum omne aquas reddet, summi scaturient montes: quemadmodum in morbum transeunt sana, & ulceri vicina consentiunt: ut quæque proxima terris fluentibus fuerint, eluentur, stillabunt, & deinde current, & hiante pluribus locis saxo, per fretum salient, & maria inter se component. Nihil erunt Hadriatici, nihil Siculi æquoris fauces, nihil Charybdis, nihil Scylla. Omnes novum mare fabulas obruet, & hic qui terras cingit Oceanus extremas, veniet in medium. Quid ergo est? nihilominus tenebit alienos menses hiems, æstas prohibebitur, & quodcumque terras sidus exsiccat, compresso ardore cessabit. Peribunt tot nomina, Caspium & Rubrum mare, Ambracii & Cretici sinus, Propontis & Pontus. Peribit omne discrimen. Confundetur quidquid in suas partes natura digessit. Non muri quemquam, non turres tuebuntur. Non proderunt templa supplicibus, nec urbium summa: quippe fugientes unda præveniet,

& ex

& ex ipsis arcibus deferet. Alia ab occasu, alia ab oriente concurrent: unus humanum genus condet dies. Quidquid tam longa fortunæ indulgentia excoluit, quidquid supra ceteros extulit, nobilia pariter atque adornata, magnarumque gentium regna pessumdabit.

CAP. XXX. Sunt omnia, ut dixi, facilia naturæ: utique quæ à primo facere constituit; ad quæ non subito, sed ex denunciato venit. Iam autem à primo die mundi, cum in hunc habitum ex informi unitate discederet, quando mergerentur terrena, decretum est: & ne sit quandoque velut in novo opere, dura molitio, olim ad hæc maria se exercent. Non vides, ut fluctus in littora, tamquam exiturus, incurrat? Non vides, ut æstus fines suos transeat, & in possessionem terrarum mare inducat? Non vides, ut illi perpetua cum claustris suis pugna sit? Quis porro istinc, unde tantum tumultum vides, metus est è mari, & magno impetu erumpentibus fluviis? Vbi non humorem natura disposuit, ut undique nos, cum voluisset, aggredi posset? Mentior, nisi eruentibus terram humor occurrit, & quoties nos avaritia aut defodit, aut aliqua caussa penetrare altius cogit, eruendi finis unda est. Adjice nunc, quod immanes sunt in abdito lacus, & multum maris conditi, multum fluminum per operta labentium. Vndique ergo erunt caussæ diluvio, cum aliæ aquæ subinfluunt terras, aliæ circumfluunt, quæ diu coërcitæ vincent, & amnes amnibus jungent, paludibus stagna. Omnium tunc mare ora fontium implebit, & majore hiatu solent. Quemadmodum corpora nostra ad egestum venter exhaurit, quemadmodum eunt in sudorem vires: ita tellus liquefiet, & aliis caussis quiescentibus, intra se, quo mergatur, inveniet: sic magna omnia coitura crediderim. Nec erit longa

mora exitii. Tentatur divelliturq; concordia, cum semel aliquid ex hac idonea diligentia remiserit mundus: statim undique ex aperto superne, ex abdito ab imo aquarum fiet irruptio. Nihil est tam violentum & incontinens sui, tam contumax, infestumque retinentibus, quam magna vis undæ: utetur libertate permissa, & jubente natura, quæ scindit circuitque, complebit. Vt ignis diversis locis ortus, cito miscet incendium, flammis coire properantibus: sic momento redundantia maria se committent. Nec ea semper licentia undis erit: sed peracto exitio generis humani, exstinctisque pariter feris, in quarum homines ingenia transierant, iterum aquas terra sorbebit: natura pelagus stare, aut intra terminos suos furere coget: & rejectus è nostris sedibus, in sua secreta pelletur Oceanus: antiquus ordo revocabitur. Omne ex integro animal generabitur, dabiturque terris homo inscius scelerum, & melioribus auspiciis natus. Sed illis quoque innocentia non durabit, nisi dum novi sunt. Cito nequitia subrepit: virtus difficilis inventu est, rectorem ducemque desiderat. Etiam sine magistro vitia discuntur.

LIBER QVARTVS.

In quo de nive, grandine & pluvia agitur.

Argumentum.

IN Præfatione gratulatur Lucilio de otiosa Siciliæ procuratione, quæ Musis & litteris ejus spatium daret. Monet præterea, ne adulatoribus præbeat latus. Laudes deinde Gallionis fratris interjectæ, & Siciliæ adjectæ. Cap. I.

Cap. 1. *Statim ab origine Nili incipit, & multa de Nilo docta & amœna interspargit. Inde ad grandinem, nivem, glaciem, pluviam abscedit: & occasione tam bella & oblata, adversus nivatas & glaciatas potiones, ac Romanam luxuriam litigare incipit, nec litigium ante librum finit.*

PRAEFATIO.

DElectat te, quemadmodum scribis, Lucili virorum optime, Sicilia, & officium procurationis otiosæ. Delectabit, si continere id intra fines suos volueris, nec efficere imperium, quod est procuratio. Facturum te hoc, non dubito. Scio quam sis ambitioni alienus, quam familiaris otio & litteris. Turbam rerum hominumque desiderent, qui se pati nesciunt. Tibi tecum optime convenit. Nec mirum paucis istud contingere: imperiosi nobis ipsis & molesti sumus: modo amore nostri, modo tædio laboramus: infelicem animum nunc superbia inflamus, nunc cupiditate distendimus: alias voluptate laxamus, alias sollicitudine exurimus. Quod est miserrimum, numquam sumus singuli. Necesse est itaque assidua sit, in tam magno vitiorum contubernio, rixa. Fac ergo, mi Lucili, quod facere consuesti. A turba, quantum potes, te separa; nec adulatoribus latus præbeas, artifices sunt ad captandos superiores. Par illis, etiam si bene caveris, non eris. Mihi crede, capieris, si proditioni ipse te trades. Habent hoc in se naturale blanditię: etiam cum rejiciuntur, placent: sæpe exclusæ, novissime recipiūtur. Hoc enim ipsum imputant, quod repelluntur, & subigi ne contumelia quidem possunt. Incredibile est, quod dicturus sum, sed tamen verum. Ea maxime quisque patet, qua petitur. Fortasse enim ideo, quia pa-

tet, petitur. Sic ergo formare, ut scias non posse te consequi, ut sis impenetrabilis. cum omnia caveris, per ornamenta feriet. Alius adulatione clam utetur parce: alius ex aperto, palam rusticitate simulata, quasi simplicitas illa, non ars sit. Plancus artifex ante Villeium maximus, ajebat non esse occulte, nec ex dissimulato blandiendum. Perit, inquit, procari, si latet. Plurimum adulator cum deprehensus est, proficit: plus etiamnum si objurgatus est, si erubuit. Futuros multos in persona tua Plancos cogita: & hoc non esse remedium tanti mali, nolle laudari. Crispus Passienus, quo ego nil cognovi subtilius in omnibus rebus, maxime in distinguendis & curandis vitiis, saepe dicebat, adulationi nos opponere, non claudere ostium. Et quidem sic, quemadmodum opponi amicae solet. Quae si impulit, grata est: gratior, si effregit. Demetrium egregium virum memini dicere cuidam libertino potenti, facilem sibi esse ad divitias viam, quo die paenituisset bonae mentis. Nec invidebo, inquit, vobis hanc artem, sed docebo eos quibus quaesito opus est, quemadmodum non dubiam fortunam maris, non emendi vendendique aleam subeant, non incertam fidem ruris, incertiorem fori tentent, quemadmodum non solum facili, sed etiam hilari via pecuniam faciant, gaudentesque dispolient. Te, inquit, longiorem Fido Annaeo jurabo, & Apollonio Pycta, quamvis staturam habeas Thracae incompositi. Hominem quidem non esse ullum liberaliorem, non mentiar, cum possis videri omnibus donasse, quidquid dereliquisti. Ita est, mi Iunior, quo apertior est adulatio, quo improbior, quo magis frontem suam perfricuit, cecidit alienam, hoc citius expugnat. Eo enim jam dementiae venimus, ut qui parce adulatur, pro maligno sit. Solebam tibi dicere, Gallio-

Gallionem fratrem meum (quem nemo non parum amat, etiam qui amare plus non potest) alia vitia non nosse, hoc etiam odisse. ab omni illum parte tentasti. Ingenium suspicere cœpisti, omnium maximum & dignissimum, quod consecrari mallet, quam conteri: pedes abstulit. Frugalitatem laudare cœpisti. prima statim verba præcidit. Cœpisti mirari comitatem & incompositam suavitatem: quæ illos quoque, quos transit, abducit, gratuitum etiam in obvios meritum. Nemo enim mortalium uni tam dulcis est, quam hic omnibus: cum interim tanta naturalis boni vis est, uti artem simulationemque non redoleat. Nemo non imputari sibi bonitatem publicam patitur. Hoc quoque loco blanditiis tuis restitit, ut exclamares invenisse te inexpugnabilem virum adversus insidias, quas nemo non in sinum recipit. Eo quidem magis hanc ejus prudentiam, & in evitando inevitabili malo pertinaciam te suspicere confessus es, quia speraveras posse apertis auribus recipi, quamvis blanda diceres, quia vera dicebas. Sed eo magis intellexit obstandum. Semper enim falsis à vero petitur veritas. Nolo tamen tibi displiceas, quasi mali egeris mimum, & quasi ille aliquid jocorum aut doli suspicatus sit. Non deprehendit te, sed repulit. Ad hoc exemplar componere. Cum quis ad te adulator accesserit, dicito: I tu, ista verba, quæ jam ab alio magistratu ad alium cum lictoribus transeunt, ferto ad aliquem, qui paria facturus, vult quidquid dixeris, audire. Ego nec decipere volo, nec decipi possum. Laudari me à vobis, nisi laudaretis etiam malos, vellem. Quid autem necesse est in hoc descendere, ut te petere cominus possint? Longum inter vos intervallum sit. Cum cupieris bene laudari, quare hoc ulli debeas? Ipse te lauda. dic: Liberalibus me studiis tradidi, quam-

quam paupertas alia suaderet, & ingenium e
ceret, ubi præsens studii pretium est. Ad gr
carmina deflexi me, & ad salutare philos
studium contuli. Ostendi in omne pectus c
virtutem: & eluctatus natalium angustias
sorte me, sed animo mensus, par maximis
Non mihi inimicitia Getulici Caii fidem er
non in aliorum personam infeliciter amaro
Messala & Narcissus, diu publici hostes,
quam sui, propositum meum potuerunt eve
Cervicem pro fide opposui. Nullum verbu
hi, quod non salva conscientia procederet,
sum est. Pro amicis omnia timui, pro me
nisi ne parum bonus amicus fuissem. Non
muliebres fluxere lacrymæ, non è manibus
supplex pependi. Nihil indecorum nec bono
viro feci. Periculis meis major, paratus ire
quæ minabantur, egi gratias fortunæ, quod
riri voluisset, quanti æstimarem fidem. No
bebat mihi parvo res tanta constare. Nec e
navit me quidem diu: neq; enim pária pende
utrum satius esset me perire pro fide, an
pro me. Non præcipiti impetu in ultimum
lium, quo me eriperem furori potentium,
Videbam apud Caium tormenta, videbam
Sciebam olim sub illo in eum statum res hu
decidisse, ut inter misericordiæ opera habe
occidi. Non tamen ferro incubui, nec in
aperto ore desilui, ne viderer pro fide tantun
ri posse. Adjice nunc invictum muneribu
mum, & in tanto avaritiæ certamine num
suppositam manum lucro. Adjice nunc
parsimoniam, sermonis modestiam, ad
minores humanitatem, adversus majores
rentiam. Post hoc ipse te consule, veranea
memoraveris. Si vera sunt, coram magno

laudatus es: si falsa, sine teste derisus es. Possum & ipse nunc videri te aut captare, aut experiri. Vtrum libet crede, & omnes timere à me incipe. Virgilianum illud excute:

Nusquam tuta fides. ———

Ante Ovidianum,

——— *Qua terra patet, fera regnat Erynnis.*
In facinus jurasse putes. ———

Aut illud Menandri: (quis enim non in hoc magnitudinem ingenii sui concitavit, detestatus consensum humani generis, tenderitis ad vitia?) Omnes, ait, malos vivere: & in scenam velut rusticus poëta prosiluit. Non senem excipit, non puerum, non feminam, non virum: & adjicit, non singulos peccare, nec paucos, sed jam scelus esse contextum. Fugiendum ergo, & in se redeundum est, imo etiam à se recedendum. Hoc tibi, etsi dividimur mari, præstare tentabo, ut dubium viæ, injecta manu, ad meliora perducam. Et ne solitudinem sentias, hinc tecum miscebo sermones. Erimus una, qua parte optimi sumus: dabimus invicém consilia, non ex vultu audientis pendentia. Longe te ab ista provincia abducam, ne forte magnam historiis esse fidem credas, & placere tibi incipias, quotiens cogitaveris. Hanc ego habeo sub meo jure provinciam, quæ maximarum urbium exercitus & sustinuit & fregit, cum inter Carthaginem & Romam ingentis belli pretium jacuit, cum quattuor Romanorum principum, id est, totius imperii vires contractas in unum locum vidit, altamque Pompeii fortunam erexit, Cæsaris fatigavit, Lepidi transtulit, omniumque cepit: quæ illi ingenti spectaculo interfuit, ex quo liquere mortalibus posset, quam velox foret ad imum lapsus ex summo, quamque diversa via magnam potentiam fortuna destrueret. Vno enim

tempore vidit Pompeium Lepidumque, ex maximo fastigio aliter ad extrema dejectos, cum Pompeius alienum exercitum fugeret, Lepidus suum.

CAP. I. Itaque ut te tota mente abducam, quamvis multa habeat Sicilia in se, circaque se mirabilia, omnes interim provinciæ tuæ quæstiones præteribo, & in diversum cogitationes tuas abstraham. Quæram enim tecum id quod libro superiore distuli. Quid ita Nilus æstivis mensibus abundet. Cui Danubium similem habere naturam philosophi tradiderunt, quod & fontis ignoti, & æstate quam hieme major sit. Vtrumque apparuit falsum. Nam & caput ejus in Germania esse comperimus: & æstate quidem incipit crescere, sed adhuc manente intra mensuram suam Nilo, primis caloribus, cum sol vehementior inter extrema veris nives emollit, quas ante consumit, quam intumescere Nilus incipiat. Reliquo vero æstatis minuitur, & ad hibernam magnitudinem redit, atque ex ea demittitur.

CAP. II. At Nilus ante exortum Caniculæ augetur mediis æstibus, ultra æquinoctium. Hunc nobilissimum amnem natura extulit ante humani generis oculos, & ita disposuit, ut eo tempore inundaret Ægyptum, quo maxime usta fervoribus terra undam altius traheret, tantum haustura, quantum siccitati annuæ sufficere possit. Nam in ea parte, quæ in Æthiopiam vergit, aut nulli imbres sunt, aut rari, & qui insuetam aquis cælestibus terram non adjuvent. Vnam, ut scis, Ægyptus in hoc spem suam habet. Proinde aut sterilis annus aut fertilis est, prout ille magnus influxit, aut parcior. Nemo aratorum adspicit cælum. Quare non cum poëta meo jocor, & illi Ovidium suum impingo? qui ait:

—— *Nec pluvio supplicat herba Iovi.*

Vnde

Vnde crescere incipiat si comprehendi posset, caussæ quoque incrementi invenirentur. Nunc vero magnas solitudines pervagatus, & in paludes diffusus, gentibus sparsus, circa Philas primum ex vago & errante colligitur. Philæ insula est aspera & undique prærupta: duobus in unum coituris amnibus cingitur, qui Nilo mutantur, & ejus nomen ferunt. Vrbem totam complectitur. Hanc Nilus magnus magis quam violentus, egressus Æthiopiam arenasque, per quas iter ad commercia Indici maris est, prælabitur. Excipiunt eum cataractæ, nobilis insigni spectaculo locus. Ibi per arduas excisasque pluribus locis rupes Nilus insurgit, & vires suas concitat. Frangitur enim occurrentibus saxis, & per angusta eluctatus, ubicumque vincit, aut vincitur, fluctuat: & illic excitatis primum aquis quas sine tumultu leni alveo duxerat, violentus, & torrens per malignos transitus prosilit, dissimilis sibi. Quippe ad id lutosus & turbidus fluit. At ubi scopulos verberavit, spumat: & illi non ex natura sua, sed ex injuria loci color est. Tandemque eluctatus obstantia, in vastam altitudinem subito destitutus cadit, cum ingenti circumiacentium regionum strepitu. Quem perferre gens ibi à Persis collocata non potuit, obtusis assiduo fragore auribus, & ob hoc sedibus ad quietiora translatis. Inter miracula fluminis incredibilem incolarum audaciam accepi. Bini parvula navigia conscendunt, quorum alter navem regit, alter exhaurit. Deinde multum inter rapidam insaniam Nili, & reciprocos fluctus volutati, tandem tenuissimos canales tenent, per quos angusta rupium effugiunt: & cum toto flumine effusi, navigium ruens manu temperant, magnoque spectantium metu in caput nixi, cum jam adploraveris, mersosque atque obrutos tanta mole credideris,

dideris, longe ab eo, in quem ceciderant, lo
vigant, tormenti modo missi. Nec mergit
unda, sed planis aquis tradit. Primum incr
tum Nili circa insulam quam modo retuli
las, noscitur. Exiguo ab hac spatio petra
tur, ἄβατον Græci vocant: nec illam ulli, n
tistites calcant: illa primum saxa auctum flu
sentiunt. Post magnum deinde spatium duo
nent scopuli; Nili venas vocant incolæ; e
bus magna vis funditur, non tamen quanta
re posset Ægyptum. In hæc ora stipem sacer
& aurea dona præfecti, cum solenne venit sa
jaciunt. Hinc jam manifestus novarum v
Nilus, alto ac profundo alveo fertur, ne in
dinem excedat objectu montium pressus.
Memphim demum liber, & per campestria v
in plura scinditur flumina, manuque can
factis, ut sit modus in derivantium potestat
totam discurrit Ægyptum. Initio diducitur,
de continuatis aquis in faciem lati ac turbid
ris stagnat: cursum illi violentiamque eripi
tudo regionum, in quas extenditur, dextra
que totam amplexus Ægyptum. Quantum
Nilus, tantum spei in annum est. Nec com
tio fallit agricolam: adeo ad mensuram flu
respondet, quam fertilem facit Nilus. Is ar
& sitienti solo & aquam inducit & terram.
cum turbulentus fluat, omnem in siccis
hiantibus locis fæcem relinquit: & quidquic
gue secum tulit, arentibus locis allinit: juv
agros duabus ex caussis, & quod inundat, &
oblimat. Ita quidquid non adiit, sterile ac s
dum jacet. Si crevit super debitum, nocuit.
æque natura fluminis, quod cum ceteri amn
luant terras & eviscerent, Nilus tanto ceteri
jor, adeo nihil exedit, nec abradit, ut contra

ciat vires, minimumque in eo sit quod solum temperet. Illato enim limo, arenas saturat ac jungit. Debetque illi Ægyptus non tantum fertilitatem terrarum, sed ipsas. Illa facies pulcherrima est, cum jam se in agros Nilus ingessit. Latent campi, opertæque sunt valles: oppida insularum modo exstant. Nullum in mediterraneis, nisi per navigia commercium est. Majorque est lætitia gentibus, quo minus terrarum suarum vident. Sic quoque cum se ripis continet Nilus, per septena ostia in mare emittitur: quodcumque elegeris ex his, mare est. Multos nihilominus ignobiles ramos in aliud atque aliud littus porrigit. Ceterum beluas, marinis vel magnitudine vel noxa pares, educat. Et ex eo quantus sit, æstimari potest, quod ingentia animalia, & pabulo sufficienti, & ad vagandum loco, continet. Balbillus virorum optimus, in omni litterarum genere rarissimus, auctor est, cum ipse præfectus obtineret Ægyptum, Heracleotico ostio Nili, quod est maximum, spectaculo sibi fuisse delphinorum à mari occurrentium, & crocodilorum à flumine adversum agmen agentium, velut pro partibus prælium. Crocodilos ab animalibus placidis morsuque innoxiis victos. His superior pars corporis dura & impenetrabilis est etiam majorum animalium dentibus; at inferior, mollis ac tenera: hanc delphini spinis, quas dorso eminentes gerunt, submersi vulnerabant, & in adversum enixi dividebant. Recisis hoc modo pluribus, ceteri velut acie versa refugerunt. Fugax animal audaci, audacissimum timido. Nec illos Tentyritæ generis aut sanguinis proprietate superant, sed contemptu & temeritate. Vltro enim insequuntur, fugientesque injecto trahunt laqueo: plerique pereunt, quibus minus præsens animus ad persequendum fuit. Nilum aliquando marinam

aquam

aquam detulisse, Theophrastus est auctor. Biennio continuo, regnante Cleopatra, non ascendisse, decimo regni anno & undecimo, constat. Significatam ajunt duobus rerum potientibus defectionem. Antonii enim Cleopatræque defecit imperium. Per novem annos non ascendisse Nilum superioribus sæculis, Callimachus est auctor. Sed nunc ad inspiciendas caussas, propter quas æstate Nilus crescat, accedam, & ab antiquissimis incipiam. Anaxagoras ait, ex Æthiopiæ jugis solutas nives ad Nilum usque decurrere. In eadem opinione omnis vetustas fuit. Hoc Æschylus, Sophocles, Euripides, tradunt. Sed falsum esse, argumentis plurimis patet. Primo Æthiopiam ferventissimam esse, indicat hominum adustus color, & Troglodytæ, quibus subterraneæ domus sunt. Saxa velut igni fervescunt, non tantum medio, sed inclinato quoque die: ardens pulvis, nec humani vestigii patiens: argentum replumbatur: signorum coagmenta solvuntur: nullum materiæ superadornatæ manet operimentum. Auster quoque, qui ex illo tractu venit, ventorum calidissimus est. Nullum ex his animalibus quæ latent bruma, unquam reconditur. Etiam per hiemem in summo & aperto serpens est. Alexandriæ quoque, quæ longe ab hujusmodi immodicis caloribus est posita, nives non cadunt: superiora etiam pluvia carent. Quemadmodum ergo regio tantis subjecta fervoribus duraturas per totam æstatem nives recipit? Quas sane aliqui montes illic quoque excipiant: numquam tamen magis quam Thraciæ juga aut Caucasus. Atqui horum montium flumina vere & prima æstate intumescunt, deinde hibernis minora sunt. Quippe vernis temporibus imbres nivem diluunt: reliquias ejus primus calor dissipat. Nec Rhenus, nec Rhodanus, nec Ister,

nec

nec Cayſtrus ſubjacent malo: æſtate proveniunt. Altiſſimæ ſunt & in illis Septemtrionalibus jugis nives. Phaſis quoque per id tempus & Boryſthenes creſceret, ſi nives flumina poſſent contra æſtatem magna producere. Præterea ſi hæc cauſſa attolleret Nilum, æſtate prima pleniſſimus flueret. Tunc enim maximæ & integræ adhuc nives, ex molliſſimoque tabes eſt. Nilus autem per menſes quattuor liquitur, & illi æqualis acceſſio eſt. Si Thaleti credis, Eteſiæ diſcedenti Nilo reſiſtunt, & curſus ejus acto contra oſtia mari ſuſtinent: ita reverberatus in ſe recurrit: nec creſcit, ſed exitu prohibitus reſiſtit, & quacumque mox potuit, inconceſſus erumpit. Euthymenes Maſſilienſis teſtimonium dicit: Navigavi, inquit, Atlanticum mare. Inde Nilus fluit major, quamdiu Eteſiæ tempus obſervant: tunc enim ejicitur mare inſtantibus ventis. Cum reſederint, & pelagus conquieſcit: minorque diſcedenti inde vis Nilo eſt. Ceterum dulcis maris ſapor eſt, & ſimiles Niloticis beluæ. Quare ergo, ſi Nilum Eteſiæ provocant, & ante illos incipit incrementum ejus, & poſt eos durat? Præterea non fit major, quo illi flavere vehementius? Nec remittitur incitaturque, prout illis impetus fuit: quod fieret, ſi illorum viribus creſceret. Quid, quod Eteſiæ littus Ægyptium verberant, & contra illos Nilus deſcendit, inde venturus, unde illi, ſi origo ab illis eſſet. Præterea ex mari purus & cæruleus efflueret, non ut nunc turbidus venit. Adde, quod teſtimonium ejus teſtium turba coarguitur. Tunc erat mendacio locus, cum ignota eſſent externa. Licebat illis fabulas mittere. Nunc vero tota exteri maris ora mercatorum navibus ſtringitur: quorum nemo narrat nunc cæruleum Nilum, aut mare ſaporis alterius. quod & natura credi vetat: quia dulciſſimum

quod-

quodque & leviſſimum ſol trahit. Præterea quare hieme non creſcit? & tunc poteſt ventis concitari mare, aliquando quidem majoribus. Nam Eteſiæ temperati ſunt. Quod ſi è mari ferretur Atlantico, ſemel oppleret Ægyptum. At nunc per gradus creſcit. Oenopides Chius ait, hieme calorem ſub terris contineri: ideo & ſpecus calidos eſſe, & tepidiorem puteis aquam: itaque venas interno calore ſiccari. Sed in aliis terris augentur imbribus flumina. Nilum, quia nullo imbre adjuvetur, tenuari, deinde creſcere per æſtatem: quo tempore frigent interiora terrarum, & redit rigor fontibus. Quod ſi verum eſſet, æſtate flumina creſcerent, omneſque putei æſtate abundarent. Deinde non calorem hieme ſub terris eſſe majorem. Aqua & ſpecus & putei tepent: quia aëra rigentem extrinſecus non recipiunt. Ita non calorem habent, ſed frigus excludunt. Ex eadem cauſſa æſtate refrigeſcunt: quia illo remotus ſeductusque aër calefactus non pervenit. Diogenes Apolloniates ait: Sol humorem ad ſe rapit: hunc exſiccata tellus tum ex mari ducit, tum ex ceteris aquis. Fieri autem non poteſt, ut una ſicca ſit tellus, alia humeat. Sunt enim perforata omnia, & invicem pervia. Sicca ab humidis ſumunt aliquando. Niſi aliquid terra acciperet, exaruiſſet. Ergo undas ſol trahit: ſed ex his quæ premunt, maxime hæc meridiana ſunt. Terra cum exaruit, plus ad ſe humoris adducit. ut in lucernis oleum illo fluit, ubi exuritur: ſic aqua illo incumbit, quo vis caloris & terræ æſtuantis arceſſit. Vnde ergo trahitur? ex illis ſcilicet partibus ſemper hibernis, Septemtrionalibus, unde exundat. Ob hoc pontus in inferum mare aſſidue fluit rapidus, non ut cetera maria, alternatis ultro citro æſtibus, in unam partem ſemper pronus & torrens. Quod niſi faceret, hiſque itineribus, quod

cuique

cuique deest, redderetur, quod cuique superest, emitteretur; jam aut siccata essent omnia, aut inundata. Interrogare Diogenem libet, quare, cum pontus & amnes cuncti invicem commeent, non omnibus locis æstate majora sunt flumina? Ægyptum sol magis percoquit. Itaque Nilus magis crescit. Sed in ceteris quoque terris aliqua fluminibus fiat adjectio. Deinde quare ulla pars terræ sine humore est, cum omnis ad se ex aliis regionibus trahit: eoque magis, quo calidior est? Deinde quare Nilus dulcis est, si illi è mari unda est? Nec enim ulli flumini dulcior gustus.

CAP. III. Grandinem hoc modo fieri, si tibi affirmavero, quo apud nos glacies fit, gelata nube tota, nimis audacem rem fecero. Itaque ex his me testibus numera secundæ notæ, qui vidisse quidem se negant, sed audisse. Aut quod historici faciunt, & ipse faciam. Illi cum multa mentiti sunt ad arbitrium suum, unam aliquam rem nolunt spondere: sed adjiciunt, Penes auctores fides erit. Ergo si mihi parum credis, Posidonius tibi auctoritatem promittet, tam in illo quod præteritum, quam in hoc quod secuturum est. Grandinem enim fieri ex nube aquosa, etiam in humorem versa, sic affirmabit, tamquam interfuerit. Quare autem rotunda sit grando, etiam sine magistro scire potes, cum adnotaveris, stillicidium omne conglomerari. Quod & in speculis apparet, quæ humorem halitu colligunt, & in poculis sparsis, aliaq; omni lævitate: nam & in herbarum vel arborum foliis, si quæ guttæ adhæserunt, in rotundum jacent.

— *Quid magis est saxo durum? quid mollius unda?*
Dura tamen molli saxa cavantur aqua.

aut, ut alius poëta ait:

Stillicidi casus lapidem cavat. ——

& hæc ipsa excavatio rotunda fit. Ex quo apparet, illud

illud huic quoque simile esse quod cavat. Locum enim sibi ad formam & habitum suum exsculpit. Praeterea potest, etiam si non fuerit grando talis, cum defertur, corrotundari, & toties per spatium aëris densi devoluta aequabiliter atque in orbem teri. Quod nix pati non potest: quia non est tam solida, imo fusa est, & non per magnam altitudinem cadit, sed circa terras initium ejus est. Ita non longius illi per aëra, sed ex proximo lapsus est. Quare non & ego idem mihi permittam, quod Anaxagoras, cum inter nullos magis quam inter philosophos esse debeat aequa libertas? Grando nihil aliud est quam suspensa glacies. Nix, in pruina pendens congelatio. Illud enim jam diximus, quod inter aquam & rorem interest, hoc inter pruinam & glaciem, necnon inter nivem & glaciem interesse.

CAP. IV. Poteram me, peracta quaestione, dimittere: sed bene emensum dabo: & quoniam coepi tibi molestus esse, quidquid in hoc loco quaeritur, dicam. Quaeritur autem, quare hieme ningat, non grandinet: & vere, jam frigore infracto, grando cadat. Nam ut fallar tibi, verum mihi quidem persuadetur, qui me usque ad mendacia haec leviora, in quibus os praecidi, non oculi erui solent, credulum praesto. Hieme aër riget: & ideo nondum in aquam vertitur, sed in nivem, cui aër propior est. Cum ver coepit, major inclinatio aëris sequitur, & calidiore caelo majora fiunt stillicidia. Ideo, ut ait Virgilius noster,

——— *cum ruit imbriferum ver*,

vehementior immutatio est aëris undique patefacti & solventis se, ipso tempore adjuvante. Ob hoc nimbi graves magis vastique quam pertinaces deferuntur. Bruma lentas pluvias habet & tenues: quales saepe solent intervenire, cum pluvia rata & minu-

minuta, nivem quoque admixtam habet. Dicimus nivalem diem, cum altum frigus, & triste cælum est. Præterea Aquilone flante, & suum cælum habente, minutæ pluviæ sunt: Austro imber improbior est, & guttæ pleniores sunt.

CAP. V. Rem à nostris positam nec dicere audeo, quia infirma videtur: nec prætetire. Quid enim mali est, aliquid & faciliori judici scribere? Imo si omnia argumenta ad lancem cœperimus exigere, silentium indicetur. Pauca enim admodum sunt sine adversario. Cetera etiam si vincunt, litigant. Ajunt, quidquid circa Scythiam & Pontum & Septemtrionalem plagam glaciatum & adstrictum est, vere relaxari. tunc flumina gelata discedere, tunc obrutos montes nivem solvere. Credibile est ergo, frigidos spiritus inde fieri, & verno cælo immisceri. Illud quoque adjiciunt, quod nec sum expertus, nec experiri cogito. Tu quoque, censeo, si volueris verum exquirere, nivem ita cave experiaris. Minus algere ajunt pedes eorum, qui fixam & duram nivem calcant, quam eorum qui teneram & labefactam. Ergo, si non mentiuntur, quidquid ex illis Septemtrionalibus locis, jam distributa nive, & glacie frangente se fertur, id meridianæ partis tepentem jam humidumque aëra alligat, & perstringit. Itaque cum pluvia futura erat, grando fit, injuria frigoris.

CAP. VI. Non tempero mihi, quo minus omnium nostrorum ineptias proferam. Quosdam peritos observandarum nubium esse affirmant, & prædicere, cum grando futura sit: & hoc intelligere usu ipso potuisse, cum colorem nubium notassent, quem grando toties insequebatur. Illud incredibile, Cleonis fuisse publice præpositos χαλαζοφύλακας, speculatores futuræ grandinis. Hi cum signum dedissent, adesse jam grandinem, quid exspe-

exſpectas? ut homines ad penulas diſcurrerent, aut ad ſcortea? Imo pro ſe quisque alius agnum immolabat, alius pullum. Protinus autem illæ nubes alio declinabant, cum aliquid guſtaſſent ſanguinis. Hoc rides. Accipe, quod rideas magis. Si quis nec agnum nec pullum habebat, quod ſine damno fieri poterat, manus ſibi afferebat. Et ne tu avidas aut crudeles exiſtimes nubes, digitum ſuum bene acuto graphio pungebat, & hoc ſanguine litabat. Nec minus ab hujus agello grando ſe avertebat, quam ab illo, in quo majoribus hoſtiis exorata erat.

CAP. VII. Rationem hujus rei quidam quærunt. Alteri, ut homines ſapientiſſimos decet, negant poſſe fieri, ut cum grandine aliquis paciſcatur, & tempeſtates munuſculis redimat, quamvis munera etiam deos vincant. Alteri ſuſpicari ipſos ajunt, eſſe in ipſo ſanguine vim quamdam potentem avertendæ nubis, ac repellendæ. Sed quomodo in tam exiguo ſanguine poteſt eſſe vis tanta, ut in altum penetret, & eam ſentiant nubes? Quanto expeditius erat dicere, Mendacium & fabula eſt? At Cleonis judicia reddebant in illos, quibus delegata erat cura providendæ tempeſtatis: quod negligentia eorum vineæ vapulaſſent, aut ſegetes procidiſſent. Et apud nos in duodecim tabulis cavetur, ne quis alienos fructus excantaſſit. Rudis adhuc antiquitas credebat & attrahi imbres cantibus, & repelli: quorum nihil poſſe fieri, tam palam eſt, ut hujus rei cauſſa nullius philoſophi ſchola intranda ſit.

CAP. VIII. Vnam rem adhuc adjiciam, & favete ac plaudere te juvabit. Ajunt nivem in ea parte aëris fieri, quæ prope terras eſt. Hanc enim plus habere caloris ex tribus cauſſis. Vna, quod omnis terrarum evaporatio, cum multum intra ſe

fervidi

fervidi aridique habeat, hoc eſt calidior, quo recentior. Altera, quod radii ſolis à terra reſiliunt, & in ſe recurrunt. Horum duplicatio proxima quæque à terris calefacit. Quæ ideo plus habent teporis, quia ſolem bis ſentiunt. Tertia cauſſa eſt, quod magis ſuperiora perflantur. at quæcumque depreſſa ſunt, minus ventis verberantur.

CAP. IX. Accedit his ratio Democriti. Omne corpus quo ſolidius eſt, hoc calorem citius concipit, & diutius ſervat. Itaque ſi in ſole poſueris æneum vas & vitreum & argenteum, æneo citius calor accedet, diutius hærebit. Adjicit deinde, quare hoc exiſtimet fieri. His, inquit, corporibus, quæ duriora, & preſſiora denſioraque ſunt, neceſſe eſt minora foramina eſſe, & tenuiorem in ſingulis ſpiritum. Sequitur ut quemadmodum minora balnearia & minora miliaria citius calefiunt, ſic hæc foramina occulta & oculos effugientia, & celerius fervorem ſentiant, & propter eaſdem anguſtias quidquid receperunt, tardius reddant.

CAP. X. Hæc longe præparata ad id perducunt, de quo nunc quæritur. Omnis aër quo propior eſt terris, hoc craſſior. Quemadmodum in aqua & in omni humore fæx ima eſt: ita in aëre ſpiſſiſſima quæque deſidunt. Iam autem probatum eſt, omnia quo craſſioris ſolidiorisque materiæ ſunt, hoc fidelius cuſtodire calorem receptum: ſed quo editior eſt aër, & quo longius à terrarum colluvie receſſit, hoc ſincerior puriorque eſt. Itaque ſolem non retinet, ſed velut per inane tranſmittit: ideo minus calefit.

CAP. XI. Contra autem quidam ajunt, cacumina montium hoc calidiora eſſe debere, quò ſoli propiora ſunt. Qui mihi videntur errare, quod Apenninum, & Alpes, & alios notos ob eximiam altitudinem montes intantum putant creſcere, ut illorum

illorum magnitudo sentire solis viciniam possit. Excelsa sunt ista, quamdiu nobis comparantur: at vero ubi ad universum respexeris, manifesta est omnium humilitas. Inter se vincuntur, & vincunt. Ceterum intantum nihil attollitur, ut collatione totius nulla sit vel maximis portio: quod nisi esset, non diceremus, totum orbem terrarum pilam esse. Pilæ proprietas est, cum æqualitate quadam rotunditas: æqualitatem autem hanc accipe, quam vides in lusoria pila. Non multum illi commissuræ & rimæ earum nocent, quo minus par sibi ab omni parte dicatur. quomodo in hac pila, nihil illa intervalla officiunt ad speciem rotundi, sic nec in universo quidem orbe terrarum editi montes, quorum altitudo totius mundi collatione consumitur. Qui dicit altiorem montem, quia solem propius excipiat, magis calere debere: idem dicere potest, longiorem hominem citius quam pusillum debere calefieri,& citius caput ejus quam pedes. At quisquis mundum mensura sua æstimaverit, & terram cogitaverit tenere puncti locum, intelliget nihil in illa posse ita eminere, ut cælestia magis sentiat, velut in propinquum illis accesserit. Montes isti quos suspicimus,& vertices æterna nive obsessi, nihilominus in imo sunt. & propius quidem soli est mons, quam campus aut vallis: sed sic, quo modo est pilus pilo crassior. Isto enim modo, & arbor alia magis quam alia dicetur vicina cælo: quod falsum est: quia inter pusilla non potest esse magnum discrimen, nisi dum inter se comparantur. Ubi ad collationem immensi corporis ventum est, nihil interest quanto alterum altero sit majus: quia etiam si magno discrimine, tamen minima dicuntur.

CAP. XII. Sed ut ad propositum revertar, propter has quas retuli caussas, plerisque placuit,

in ea

in ea parte aëris nivem concipi, quæ vicina terris est: & ideo minus alligari, quia minore frigore coit. Nam vicinus aër & plus habet frigoris, quam ut in aquam & imbrem transeat, & minus quam ut duretur in grandinem. Hoc medio frigore non nimis intento nives fiunt coactis aquis.

CAP. XIII. Quid istas, inquis, ineptias, quibus nec litteratior fit quisquam, nec melior, tam operose persequeris? Quomodo fiant nives, dicis: cum multo magis ad nos dici à te pertineat, quare emendæ non sint nives. Iubes me cum luxuria litigare. Quotidianum istud & sine effectu jurgium est. Litigemus tamen: etiamsi superior futura est, pugnantes ac reluctantes vincat. Quid porro? Hanc ipsam inspectionem naturæ nihil judicas ad id, quod vis, conferre? Cum quærimus, quomodo nix fiat, & dicimus illam pruinæ similem habere naturam, plus illi spiritus quam aquæ inesse, non putas exprobrari illis, cum emere aquam turpe sit, si nec aquam quidem emunt? Nos vero quæramus potius, quomodo fiant nives, quam quomodo serventur: quoniam non contenti vina diffundere veterana, & per sapores ætatesque disponere, invenimus quomodo stiparemus nivem, ut ea æstatem evinceret, & contra anni fervorem defenderetur loci frigore. Quid hac diligentia consecuti sumus? Nempe ut gratuitam mercemur aquam. Nobis dolet, quod spiritum, quod solem emere non possumus, quod hic aër etiam delicatis divitibusque ex facili nec emptus venit. O quam nobis male est, quod quidquam à rerum natura in medio relictum est! Hoc quod illa fluere & patere omnibus voluit, cujus haustum vitæ publicum fecit; hoc quod tam homini, quam feris avibusque, & inertissimis animalibus, in usum large ac beate profudit, contra se ingeniosa luxuria redegit

ad

ad pretium. Adeo nihil poteſt illi placere, niſi carum. Vnum hoc erat, quod divites in æquum turbæ deduceret, quo uno non poſſent antecedere pauperrimum. Illi cui divitiæ moleſtæ ſunt, excogitatum eſt, quemadmodum etiam aqua caperet luxuriam. Vnde ad hoc perventum ſit, ut nulla nobis aqua ſatis frigida videretur quæ flueret, dicam. Quamdiu ſanus & ſalubris cibi capax ſtomachus eſt, impleturque, non premitur, naturalibus fomentis contentus eſt. Vbi quotidianis cruditatibus non temporis æſtus, ſed ſuos ſentit, ubi ebrietas continua viſceribus inſedit, & præcordia bile, in quam vertitur, torret, aliquid neceſſario quæritur, quo æſtus ille frangatur, qui ipſis aquis incaleſcit, remediis incitat vitium. Itaque non æſtate tantum, ſed & media hieme nivem hac cauſſa bibunt. Quæ hujus rei cauſſa eſt, niſi inteſtinum malum, & luxu corrupta præcordia, quibus nullum intervallum umquam quo interquieſcerent, datum eſt, ſed prandia cænis uſque in lucem perductis ingeſta ſunt, & diſtentos copia ferculorum ac varietate comeſſatio altius merſit? Deinde numquam intermiſſa intemperantia, quidquid ante decoxerat, efferavit, & in deſiderium ſemper novi rigoris accendit. Itaque quamvis cænationem velis ac ſpecularibus muniant, & igne multo doment hiemem, nihilominus ſtomachus ille ſolutus, & æſtu ſuo languidus, quærit aliquid quo erigatur. Nam ſicut animo relictos ſtupentesq; frigida ſpargimus, ut ad ſenſum ſui redeant: ita viſcera iſtorum vitiis torpentia nihil ſentiunt, niſi frigore illa vehementiore percuſſeris. Inde eſt, inquam, quod nec nive quidem contenti ſunt, ſed glaciem, velut certior illi ex ſolido rigor ſit, exquirunt, ac ſæpe repetitis aquis diluunt: quæ non è ſummo tollitur, ſed ut vim majorem habeat, & pertinacius fri-

gus, ex

gus, ex abdito effoditur. Itaque ne unum quidem ejus est pretium: sed habet institores aqua, & annonam, pro pudor, variam. Vnguentarios Lacedæmonii urbe expulerunt, & propere cedere finibus suis jusserunt, quia oleum disperderent. Quid illi fecissent, si vidissent reponendæ nivis officinas, & tot jumenta portandæ aquæ deservientia, cujus colorem saporemque paleis, quibus custodiunt, inquinant? At dii boni, quam facile est exstinguere sitim sanam. Sed quid sentire possunt emortuæ fauces, & occallatæ cibis ardentibus? Quemadmodum nihil illis satis frigidum, sic nihil satis calidum est. Sed ardentes boletos, & raptim condimento suo mersatos, demittunt pæne fumantes, quos deinde restinguant nivatis potionibus. Videbis, inquam, quosdam graciles, & palliolo focalique circumdatos, pallentes & ægros, non sorbere solum nivem, sed etiam esse, & frusta ejus in scyphos suos dejicere, ne inter ipsam bibendi moram tepescant. Sitim istam esse putas? Febris est: & quidem eo acrior, quod non tactu venarum, nec in cutem effuso calore deprehenditur. Sed cor ipsum excoquit luxuria, invictum malum, & ex molli fluidoque durum atque patiens. Non intelligis, omnia consuetudine vim suam perdere? Itaque nix ista, in qua etiamnum natatis, eo pervenit usu, & quotidiana stomachi servitute, ut aquæ locum obtineat. Aliquid adhuc quærite illi frigidius, quia pro nihilo est familiaris rigor.

LIBER

LIBER QVINTVS.

In quo de ventis & aëris motu agitur.

Argumentum.

Disserit, quid ventus. Democritum refellit, qui censet ventum esse, cum multa & conferta atomi in angusto inani ita se comprimunt, ut superfundantur. Igitur ventum fieri potius, partim aëre à sole extenuato ac diffuso, partim, quia aër animal est, & vim se movendi ac flabellandi habet. Tota deinde doctrina ventorum, tam communium XII, *quam provincialium. Declinat denique sub finem suo more in hominum mores, qui ventis ad custodiendam cæli terrarumque temperiem, ad prudentiam comparandam & noscenda transmarina à Deo datis, ad bella, ambitionem, & avaritiam abutimur. Vnde in incerto ponit, an nasci magis ventos, quam non nasci, profuerit: quod de Iulio Cæsare Livius olim dixit.*

CAPVT I.

Ventus est fluens aër. Quidam ita definierunt: Ventus est aër fluens in unam partem. Hæc definitio videtur diligentior: quia numquam aër tam immobilis est, ut non in aliqua sit agitatione. Sic tranquillum mare dicitur, cum leviter commovetur, nec in unam partem inclinatur. Itaque si legeris,

Cum placidum ventis staret mare:

scito illud non stare, sed succuti leviter: & dici tranquillum, quia nec huc nec illo impetum capiat. Idem & de aëre judicandum est, non esse umquam immobilem, etiam si quietus sit. Quod ex

ex hoc intelligas licet. Cum sol in aliquem clausum locum infusus est, videmus corpuscula minuta in adversum ferri, alia sursum, alia deorsum, varie concursantia. Ergo parum diligenter comprehendet quod vult, qui dixerit, Fluctus est maris agitatio: quia tranquillum quoq; agitatur. At ille abunde sibi caverit, cujus hęc definitio fuerit: Fluctus est maris in unam partem agitatio. Sic in hac quoque re, de qua cummaxime quærimus, non circũscribetur, qui ita se gesserit, ut dicat: Ventus est fluens aër in unam partem: aut, Ventus aër est fluens impetu, aut vis aëris in unam partem euntis, aut cursus aëris aliquo concitatior. Scio quid responderi pro definitione altera possit. Quid necesse est adjicere te, in unam partem fluens aër? Vtique enim quod fluit, in unam partem fluit. Nemo aquam fluere dicit, si tantum intra se movetur, sed si aliquo fertur. Potest ergo aliquid moveri, & non fluere: at è contrario non potest fluere, nisi in unam partem. Sed si hæc brevitas satis à calumnia tuta est, hac utamur. Si vero aliquis circumspectior est, verbo non parcat, cujus adjectio cavillationem omnem poterit excludere. Nunc ad ipsam rem accedamus, quoniam satis de formula disputatum est.

CAP. II. Democritus ait, cum in angusto inani multa sunt corpuscula, quæ ille atomos vocat, sequi ventum. At contra, quietum & placidum aëris statum esse, cum in multo inani pauca sunt corpuscula. Nam quemadmodum in foro aut vico quamdiu paucitas est, sine tumultu ambulatur: ubi turba in angustum cucurrit, aliorum in alios incidentium rixa fit: sic in hoc quo circumdati sumus spatio, cum exiguum locum multa corpora impleverint, necesse est alia aliis incidant, & impellantur ac repellantur, implicentur-

que & comprimantur, ex quibus nascitur ventus, cum illa quæ colluctabantur incubuere, & diu fluctuata ac dubia inclinavere se. At ubi in magna laxitate corpora pauca versantur, nec arietare possunt, nec impelli.

CAP. III. Hoc falsum esse, vel ex eo colligas licet, quod tunc interim minime ventus est, cum aër nubilo gravis est. Atqui tunc plurima corpora se in angustum contulere: & inde spissior nubium gravitas est. Adjice nunc, quod circa flumina & lacus frequens nebula est, arctatis conjunctisque corporibus, nec tamen ventus est. Interdum vero tanta caligo effunditur, ut conspectum in vicino stantium eripiat: quod non eveniret, nisi in parvum locum corpora se multa compellerent. Atqui nullum tempus magis, quam nebulosum, caret vento. Adjice nunc, quod è contrario venit, ut sol matutinum aëra spissum & humidum ortu suo tenuet. Tunc surgit aura, cum datum est laxamentum corporibus, & stipatio illorum ac turba resoluta est.

CAP. IV. Quomodo, inquis, ergo venti fiunt, quos non negas fieri? Non uno modo. Alias enim terra ipsa magnam vim aëris ejicit, & ex abdito spirat: alias cum magna & continua ex imo evaporatio in altum agit quæ merserat, immutatio ipsa halitus mixti in ventum vertitur. Illud enim nec ut credam, mihi persuaderi potest, nec ut taceam: quomodo in nostris corporibus ex cibo fit inflatio, quæ non sine magna natium injuria emittitur, & ventrem interdum cum sono exonerat, interdum secretius; sic putant & hanc magnam rerum naturam alimenta mutantem emittere spiritum. Bene nobiscum agitur, quod semper excoquit: alioquin immundius aliquid timeremus. Numquid ergo hoc verius est, dicere, multa

ex

ex omni parte terrarum & assidua ferri corpuscula: quæ, cum coacervata sunt, deinde extenuari sole cœperint, quia omne quod in angusto dilatatur, spatium majus desiderat, ventus exsistit?

CAP. V. Quid ergo? hanc solam esse caussam venti existimas, aquarum terrarumque evaporationes? Ex his gravitatem aëris fieri, deinde solvi impetu, cum quæ densa steterant, ut est necesse, extenuata nituntur in ampliorem locum? Ego vero & hanc judico. Ceterum illa est longe verior caussa, valentiorque, habere aëra naturalem vim movendi se: nec aliunde concipere, sed inesse illi ut aliarum rerum, ita hujus potentiam. An hoc existimas, nobis quidem datas vires esse, quibus nos moveremus, aëra autem inertem, inagitabilem relictum esse? cum aqua motum suum habeat, etiam ventis quiescentibus: nec enim aliter animalia edere posset. Muscum quoque innasci aquis, & herbosa quædam videmus, summo innatantia.

CAP. VI. Est ergo aliquid in aqua vitale. De aqua dico? Ignis qui omnia consumit, quædam etiam creat: & quod videri non potest simile veri, sed tamen verum est, animalia igne generantur. Habet ergo aliquam vim talem aër, & ideo modo spissat se, modo expandit & purgat: alias contrahit, alias diducit, ac differt. Hoc ergo interest inter aëra & ventum, quod inter lacum & flumen. Aliquando per se ipse sol caussa venti est, fundens rigentem aëra, & ex denso coactoque explicans.

CAP. VII. In universum de ventis diximus: nunc viritim incipiemus illos excutere. Fortasse apparebit quemadmodum fiant, si apparuerit, quando & unde procedant. Primum ergo antelucanos flatus inspiciamus, qui aut ex fluminibus,

aut ex convallibus, aut ex aliquo sinu feruntur. Nullus ex his pertinax est, sed cadit fortiore jam sole: nec fertur ultra terrarum adspectum. Hoc ventorum genus incipit vere, nec ultra æstatem durat. Et inde maxime venit, ubi aquarum plurimum & montium est. Plana licet abundent aquis, tamen carent aura: hac dico, quæ pro vento valet.

CAP. VIII. Quomodo ergo talis flatus concipitur, quem Græci ἐγκολπίαν vocant? Quidquid ex se paludes & flumina emittunt (id autem & multum est, & assiduum) per diem solis alimentum est: nocte non exhauritur, sed montibus inclusum, in unam regionem colligitur. Cum illam implevit, & jam se non capit, sed exprimitur aliquo, & in unam partem procedit: hic ventus est. Itaque eo incumbit, quo liberior exitus invitat, & loci laxitas, in quam coacervata incurrant. Hujus rei argumentum est, quod prima noctis parte non spirat. Incipit enim fieri tunc illa collectio, quæ circa lucem jam plena est, & onerata, quærit quo defluat: & eo potissimum exit, ubi plurimum vacui est, & magna ac patens area. Adjicit autem ei stimulos ortus solis, feriens gelidum aëra. Nam etiam antequam appareat, lumine ipso valet: & nondum quidem aëra radiis impellit, jam tamen lacessit & irritat, luce præmissa. Nam cum ipse processit, alia superius rapiuntur, alia diffunduntur tepore. Ideo non ultra matutinum illis datur flare. omnis illorum vis conspectu solis exstinguitur: etiamsi violentiores flavere, circa medium tamen diem relanguescunt: nec umquam usque in meridiem aura producitur. Alia autem imbecillior ac brevior est, prout valentioribus minoribusve collecta caussis est.

CAP. IX. Quare tamen tales venti vere & æstate validiores sunt? Levissimi enim cetera parte anni,

anni, nec qui vela impleant, ſurgunt. Quia ver aquoſius eſt, & ex plurimis aquis, locisve ob humidam cæli naturam ſaturis & redundantibus, major evaporatio eſt. At quare æſtate æque profunditur? Quia poſt occaſum ſolis remanet diurnus calor, & magna noctis parte perdurat: qui evocat exeuntia, ac vehementius trahit, quidquid ex his ſponte reddi ſolet: deinde non tantum habet virium, ut quod evocavit, abſumat. Ob hoc diutius corpuſcula emanare ſolita, & efflare, terra ex ſe atque humor emittit. Facit autem ventum ſol ortus, non calore tantum, ſed etiam ictu. Lux enim (ut dixi) quæ ſolem antecedit, nondum aëra calefacit, ſed percutit tantum: percuſſus autem in latus cedit. Quamquam ego ne illud quidem conceſſerim, lucem ipſam ſine calore eſſe, cum ex calore fiat. Non habet fortſitan tantum teporis, quantum actu appareat. Opus tamen ſuum facit, & denſa diducit ac tenuat. Præterea loca, quæ aliqua iniquitate naturæ ita clauſa ſunt, ut ſolem accipere non poſſint, illa quoque nubila & triſti luce calefiunt, & per diem minus quam noctibus rigent. Etiamnum natura calor omnis abigit nebulas, & à ſe repellit. Ergo ſol quoque idem facit. Et ideo quibuſdam videtur, inde flatus eſſe, unde ſol. Hoc falſum eſſe ex eo apparet, quod aura in omnem partem vehit, & contra ortum plenis velis navigatur. Quod non eveniret, ſi ſemper ventus ferretur à ſole.

CAP. X. Eteſiæ quoque, qui in argumentum à quibuſdam advocantur, non nimis propoſitum adjuvant. Dicam primum quid illis placeat: deinde, cur diſpliceat mihi. Eteſiæ, inquiunt, hieme non ſunt: quia breviſſimis diebus ſol deſinit, priuſquam frigus evincatur. Itaque nives & ponuntur & durantur. Æſtate incipiunt flare, cum & lon-

gius extenditur dies, & recti in nos radii diriguntur. Veri ergo simile est, concussas calore magno nives plus humidi efflare. Item terras exoneratas nive, retectasque spirare liberius. Itaque plura ex Septemtrionali parte cæli corpora exire, & in hæc loca quæ remissiora ac tepidiora sunt, deferri. Sic impetum Etesias sumere: & ob hoc à solstitio illis initium est, ultraque ortum Caniculæ non valent: quia jam multum è frigida cæli parte in hanc egestum est. At sol mutato cursu in nostram rectior tenditur: & alteram partem aëris attrahit, aliam vero impellit. Sic ille Etesiarum flatus æstatem frangit: & à mensium ferventissimorum gravitate defendit.

CAP. XI. Nunc, quod promisi, dicendum est, quare Etesiæ illos non adjuvent, nec quidquam huic conferant caussæ. Dicimus autem luce auram incitari, tamdem subsidere, cum illam sol attigit. Atqui Etesiæ ob hoc somniculosi à nautis, & delicati vocantur, quod (ut ait Gallio) mane nesciunt surgere: eo tempore incipiunt prodire, quo ne pertinax quidem aura est. quod non accideret, si ut auras, ita illos sol commoveret. Adjice nunc, quod si caussa illis flatus est, spatium diei ac longitudo, etiam ante solstitium flarent, cum longissimi dies sunt, & cummaxime nives tabescunt. Iulio enim mense jam dispoliata sunt omnia, aut certe admodum pauca jacent adhuc sub nive.

CAP. XII. Sunt quædam genera ventorum, quæ ruptæ nubes & in pronum solutæ præmittunt. Hos Græci ventos ἐκνεφίας vocant. Qui hoc (ut puto) modo fiunt. Cum magna inæqualitas ac dissimilitudo corporum, quæ vapor terrenus emittit, in sublime eat, & alia ex his corporibus sicca sint, alia humida: ex tanta discordia corporum inter se pugnantium, cum in unum conglo-

conglobata sunt, verisimile est quasdam cavas effici nubes, & intervalla inter illas relinqui fistulosa, & in modum tibiæ angusta. His intervallis tenuis includitur spiritus: qui majus desiderat spatium, cum everberatus cursu parum libero incaluit: & ob hoc amplior fit, scinditque cingentia, & erumpit in ventum: qui fere procellosus est, quia superne demittitur, & in nos cadit vehemens & acer: quia non fusus, nec per apertum venit, sed laborat, & iter sibi vi ac pugna parat. Hic fere brevis flatus est. Quia receptacula nubium per quæ ferebatur, ac munimenta perrumpit; ideo tumultuosus venit aliquando, non sine igne ac sono cæli. Hi venti multo majores diuturnioresque sunt, si alios quoque flatus ex eadem caussâ ruentes in se abstulere, & in unum confluxere plures: sicut torrentes modicæ magnitudinis eunt, quamdiu separatis suus cursus est: cum vero plures in se aquas convertere, fluminum justorum ac perennium magnitudinem excedunt. Idem credibile est fieri & in procellis, ut sint breves quamdiu singulæ sunt: ubi vero sociavere vires, & ex pluribus cæli partibus elisus spiritus eodem se contulit, & impetus illis accedit, & mora.

CAP. XIII. Facit ergo ventum resoluta nubes: quæ plurimis modis solvitur. Nonnumquam conglobationem illam spiritus rumpit inclusi & in exitum nitentis luctatio: nonnumquam calor, quem modo sol fecit, modo ipsa arietatio, ut magnorum inter se corporum attritus. Hoc loco, si tibi videtur, quæri potest, cur turbo fiat: qui evenire in fluminibus solet, ut quam diu sine impedimento feruntur, simplex & rectum illis iter sit: ubi incurrere in aliquod saxum ad latus ripæ prominens, retorqueantur, & in orbem aquas sine exitu flectant, ita ut circumlatæ in se sorbeantur,

& vorticem efficiant. Sic ventus, quamdiu nihil obstitit, vires suas effundit. Vbi aliquo promontorio repercussus est, aut vi locorum coëuntium in canalem convexum tenuemque collectus: sæpius in se volutatur, similemque illis, quas diximus converti, aquis facit vorticem. Hic ventus circumactus, & eumdem ambiens locum, & se in ipsa vertigine concitans, turbo est. Qui si pugnacior est, ac diutius volutatur, inflammatur, & efficit quem πρηστῆρα Græci vocant. Hic est igneus turbo. Hi fere omnia pericula venti erupti de nubibus produnt, quibus armamenta rapiantur, & totę naves in sublime tollantur. Etiamnum quidam venti diversos ex se generant, & impulsum aëra in alias quoque partes, quam in quas ipsi inclinavere, dispergunt. Illud quoque dicam, quod mihi occurrit, quemadmodum stillicidia, quamvis jam inclinent se & labantur, nondum tamen effecere lapsum, sed ubi plura coiere, & turba vires dedit, tunc fluere & ire dicuntur: sic quamdiu leves sunt aëris motus, agitati pluribus locis, nondum ventus est; tunc esse incipit, cum omnes illos miscuit, & in unum impetum contulit. Spiritum à vento modus separat: vehementior enim spiritus ventus est; invicem spiritus leviter fluens aër.

CAP. XIV. Repetam nunc quod primo dixeram, edi è specu ventos, recessuque interiore terrarum. Non tota solida contextu terra in unum usque fundatur, sed multis partibus cava,

—— *& cæcis suspensa latebris.*

alicubi habet inania sine humore. Ibi etiam si nulla lux discrimen aëris monstrat, dicam tamen nubes nebulasque in obscuro consistere. Nam ne hæ quidem supra terras, quia videntur, sunt: sed quia sunt, videntur. Illic quoque nihilominus ob id

sunt,

ſunt, quod non videntur. Flumina illic ſcias licet, noſtris paria, ſublabi: alia leviter ducta, alia in confragoſis locis præcipitando ſonantia. Quid ergo? non illud æque dabis, eſſe aliquos & ſub terra lacus, & quaſdam aquas ſine exitu ſtagnare? Quæ ſi ita ſunt, neceſſe eſt & illud, aëra onerari, oneratumque incumbere, & ventum propulſu ſuo concitare. Ex illis ergo ſubterraneis nubibus ſciemus nutriri inter obſcura flatus, cum tantum virium fecerint, quanto aut terræ obſtantia auferant; aut aliquod apertum ad hos afflatus iter occupent, & per hanc cavernam in noſtras ſedes efferantur. Illud vero manifeſtum eſt, magnam eſſe ſub terris vim ſulphuris, & aliorum non minus ignem alentium. Per hæc loca cum ſe, exitum quærens, ſpiritus torſit, accendat flammam ipſo obſtrictu neceſſe eſt. Deinde flammis latius fuſis, etiam ſi quid ignavi aëris erat, extenuatum moveri, & viam cum fremitu vaſto atque impetu quærere. Sed hoc diligentius perſequar, cum quæram de motibus terræ.

CAP. XV. Nunc mihi permitte narrare fabulam. Aſclepiodotus auctor eſt, demiſſos quam plurimos à Philippo in metallum antiquum olim deſtitutum, ut explorarent quæ ubertas ejus eſſet, quis ſtatus, an aliquid futuris reliquiſſet vetus avaritia: deſcendiſſe illos cum multo lumine, & multos duraſſe dies: deinde longa via fatigatos, vidiſſe flumina ingentia, & conceptus aquarum inertium vaſtos, pares noſtris, nec compreſſos quidem terra ſupereminente, ſed liberæ laxitatis, non ſine horrore viſos. Cum magna hæc legi voluptate. intellexi enim ſæculum noſtrum, non novis vitiis, ſed jam antiquitus traditis laborare: nec noſtra ætate primum avaritiam, venas terrarum lapidumque rimatam, in tenebris male obſtruſa quæ-

fiſſe. Illi quoque majores noſtri, quos celebramus laudibus, quibus diſſimiles querimur nos eſſe, ſpe ducti, montes ceciderunt, & ſupra lucrum ſub ruina ſteterunt. Ante Philippum Macedonem reges fuere, qui pecuniam in altiſſimis uſque latebris ſequerentur, & relicto ſpiritu libero, in illos ſe demitterent ſpecus, in quos nullum noctium dierumque perveniret diſcrimen, & à tergo lucem relinquerent. Quæ tanta ſpes fuit? Quæ tanta neceſſitas hominem ad ſidera erectum incurvavit, & defodit, & in fundum telluris intimæ merſit, ut erueret aurum, non minore periculo quærendum, quam poſſidendum? Propter hoc cuniculos egit, & circa prædam lutulentam incertamque reptavit, oblitus dierum, oblitus naturæ melioris, à qua ſe avertit. Nulli ergo mortuo terra tam gravis eſt, quam iſtis ſupra quos avaritia urgens terrarum pondus injecit, quibus abſtulit cælum, quos in imo, ubi illud malum virus latitat, infodit. Illo deſcendere auſi ſunt, ubi novam rerum poſitionem, terrarumque pendentium habitus, ventoſque per cæcum inane experirentur, & aquarum in illis fluentium horridos fontes, & altam perpetuamque noctem. Deinde cum iſta fecerint, inferos metuunt.

CAP. XVI. Sed ut ad id de quo agitur, revertar, venti quattuor ſunt, in ortum, occaſum, meridiem, ſeptemtrionemque diviſi. Ceteri, quos variis nominibus appellamus, his applicantur.

Eurus ad auroram Nabathæaque regna receſſit,
Perſidaque, & radiis juga ſubdita matutinis.
Veſper & occiduo quæ littora ſole tepeſcunt,
Proxima ſunt Zephyro. Scythiam ſeptemq; triones
Horrifer invaſit Boreas. contraria tellus
Nubibus aſſiduis, pluvioque madeſcit ab Auſtro.

Vel, ſi brevius illos complecti mavis, in unam tempe-

tempestatem (quod fieri nullo modo potest) congregentur.

Una Eurusque Notusque ruunt, creberq; procellis Africus; ——

& qui locum in illa rixa non habuit, Aquilo. Quidam illos duodecim faciunt. Quattuor enim cæli partes in ternas dividunt, & singulis ventis binos suffectos dant. Hac arte Varro, vir diligens, illos ordinat: nec sine caussa. Non enim eodem semper loco sol oritur, aut occidit. Sed alius est ortus occasusque æquinoctialis (bis autem æquinoctium est:) alius solstitialis, alius hibernus. Qui surgit ab oriente æquinoctiali, Subsolanus apud nos dicitur: Græci illum ἀφηλιώτην vocant. Ab oriente hiberno Eurus exit: quem nostri vocavere Vulturnum. Et Livius hoc illum nomine appellat, in illa pugna Romanis parum prospera, in qua Hannibal & contra solem orientem exercitum nostrum, & contra ventum constituit: cum venti adjutorio ac fulgoris præstringentis oculos hostium vicit. Varro quoque hoc nomen usurpat. Sed & Eurus jam civitate donatus est, & nostro sermoni non tamquam alienus intervenit. Ab oriente solstitiali excitatum, Græci Καικίαν appellant: apud nos sine nomine est. Æquinoctialis occidens Favonium mittit: quem Zephyrum esse dicent tibi, etiam qui Græce nesciunt loqui. A solstitiali occidente Corus venit, qui apud quosdam Argestes dicitur. Mihi non videtur: quia Cori violenta vis est, & in unam partem rapax; Argestes fere mollis est, & tam euntibus communis, quam redeuntibus. Ab occidente hiberno Africus furibundus & ruens, apud Græcos λὶψ dicitur. A septemtrionali latere summus est Aquilo, medius Septemtrio, imus Thracias. Huic deest apud nos vocabulum. A meridiano axe Euronotus est. deinde

deinde Notus, Latine Auster. deinde Libonotus, qui apud nos sine nomine est.

CAP. XVII. Placet autem duodecim ventos esse: non quia ubique tot sint (quosdam enim inclinatio terrarum excludit) sed quoniam plures nusquam sunt. Sic casus sex dicimus: non quia omne nomen sex recipit, sed quia nullum plures quam sex. Qui duodecim ventos esse dixerunt, hoc secuti sunt, totidem ventorum esse, quot cæli discrimina. Cælum enim dividitur in circulos quinque, qui per mundi cardines eunt. Est septemtrionalis, est solstitialis, est æquinoctialis, est brumalis, est contrarius septemtrionali. His sextus accedit, qui superiorem partem mundi ab inferiore secernit, ut scis. Dimidia enim pars mundi semper supra, dimidia infra est. Hanc lineam, quæ inter aperta & occulta est, Græci ὁρίζοντα vocant: nostri finitorem dixere, alii finientem. Adjiciendus est ad hunc meridianus circulus, quo horizonta rectis angulis secat. Ex his quidam circuli in transversa currunt, & alios interventu suo scindunt. Necesse autem est, tot aëris discrimina esse, quot partes. Ergo horizon sive finiens circulus, quinque illos orbes, quos modo dixi fieri, secat, & efficit decem partes, quinque ab ortu, quinque ab occasu. Meridianus circulus, qui in horizonta incurrit, regiones duas adjicit. Sic duodecim aër discrimina accipit, & totidem facit ventos. Quidam sunt quorumdam locorum proprii, qui non transmittunt, sed in proximum ferunt. Non est illis à latere universi mundi impetus. Atabulus Apuliam infestat, Calabriam Iapyx, Athenas Sciron, Pamphyliam Catægis, Galliam Circius: cui ædificia quassanti, tamen incolæ gratias agunt, tamquam salubritatem cæli sui debeant ei. Divus certe Augustus templum illi, cum in Gallia moraretur,

retur, & vovit & fecit. Infinitum eſt, ſi ſingulos velim perſequi. Nulla enim propemodum regio eſt, quæ non habeat aliquem flatum ex ſe naſcentem, & circa ſe cadentem.

CAP. XVIII. Inter cetera itaque Providentiæ opera, hoc quoque aliquis, ut dignum admiratione ſuſpexerit. Non enim ex una cauſſa ventos, aut invenit, aut per diverſa diſpoſuit: ſed primum ut aëra non ſinerent pigreſcere, ſed aſſidua vexatione utilem redderent, vitalemque tracturis. Deinde ut imbres terris ſubminiſtrarent, iidemque nimios compeſcerent. Nam modo adducunt nubes, modo diducunt, ut per totum orbem pluviæ dividi poſſent. In Italiam Auſter impellit, Aquilo in Africam rejicit: Eteſiæ non patiuntur apud nos nubes conſiſtere. Iidem totam Indiam & Æthiopiam continuis per id tempus aquis irrigant. Quid, quod fruges percipi non poſſunt, niſi flatu ſupervacua admixta ſervandis ventilarentur, niſi eſſet quod ſegetem excitaret, & latentem frugem, ruptis velamentis ſuis, quæ folliculos agricolæ vocant, adaperiret? Quid, quod omnibus inter ſe populis commercium dedit, & gentes diſſipatas locis miſcuit? Ingens naturæ beneficium, ſi illud in injuriam ſuam non vertat hominum furor. Nunc quod de Cæſare olim majore vulgo dictitatum eſt, & à Tito Livio poſitum, in incerto eſſe, utrum illum magis naſci Reip. profuerit, an non naſci; dici etiam de ventis poteſt: adeo quidquid ex illis utile & neceſſarium eſt, non poteſt his repenſari, quæ in perniciem ſuam generis humani dementia excogitat. Sed non ideo non ſunt iſta natura ſua bona, ſi vitio male utentium nocent. Nimirum in hoc Providentia, ac diſpoſitor ille mundi Deus, aëra ventis exercendum dedit, & illos ab omni parte, ne quid eſſet ſitu ſqualidum, effudit:

non

non ut nos classes partem freti occupaturas compleremus milite armato, & hostem in mari aut post mare inquireremus. Quæ nos dementia exagitat, & in mutuum compellit exitium? Vela ventis damus bellum paraturi, & periclitamur periculi caussa. Incertam fortunam experimur: vim tempestatum nulla ope humana superabilem, mortem sine spe sepulturæ. Non erat tanti, si ad pacem per ista veheremur. Nunc autem cum evaserimus tot scopulos latentes, & insidias vadosi maris; cum effugerimus procellosos desuper montes, in quos præceps navigantes ventus impingit; cum involutos nubilo dies, & nimbis ac tonitruis horrendas noctes, cum turbinibus divulsa navigia: quis erit hujus laboris ac metus fructus? quis nos fessos tot malis portus excipiet? Bellum scilicet, & obvius in littore hostis, & trucidandæ gentes tracturæ magna ea parte victorem, & antiquarum urbium flamma. Quid in arma cogimus populos? quid exercitus scribimus, directuros aciem in mediis fluctibus? quid maria inquietamus? Parum videlicet ad mortes nostras terra late patet. Nimis delicate fortuna nos tractat: nimis dura dedit nobis corpora, felicem valetudinem. Non depopulatur nos casus incurrens: emetiri cuique annos suos ex commodo licet, & ad senectutem decurrere. Itaque eamus in pelagus, & vocemus in nos fata cessantia. Miseri, quid quæritis? mortem, que ubique superest? Petet illa vos & ex lectulo; sed ubique innocentes petat: occupabit vos in vestra domo; sed occupet nullum molientes malum. Hoc vero quid aliud quis dixerit, quam insaniam, circumferre pericula, & ruere in ignotos, iratum sine injuria occurrentia detestantem, ac ferarum more occidere, quem non oderis? Illis tamen in ultionem, aut ex fame morsus

est:

est: nos sine ulla parsimonia nostri alienique sanguinis, movemus maria, & navigia deducimus, salutem committimus fluctibus, secundos optamus ventos, quorum felicitas est ad bella perferri. Quousque nos malos mala nostra rapuere? Parum est, intra orbem suum furere. Sic Persarum rex stolidissimus in Græciam trajicit, quam exercitus non vincet, cum impleverit. Sic Alexander ulterior Bactris & Indis volet quærere, quid sit ultra magnum mare, & indignabitur aliquid esse ultimum sibi. Sic Parthis avaritia Crassum dabit. Non horrebit revocantis diras Tribuni, non tempestates longissimi maris, non circa Euphratem præsaga fulmina, & deos resistentes. Per hominum deorumque iras ad aurum ibitur. Ergo non immerito quis dixerit, rerum naturam melius acturam fuisse nobiscum, si ventos flare vetuisset, & inhibito discursu furentium, in sua quemque terra stare jussisset. Si nihil aliud, certe suo quisque tantum ac suorum malo nasceretur. Nunc parum vi domestica, externis quoque laborandum est. Nulla terra tam longe remota est, quæ non mittere aliquo suum malum possit. Vnde scio an nunc aliquis magnæ gentis in abdito dominus, fortunæ indulgentia tumens, non contineat intra terminos arma, an paret classes ignota moliens? Vnde scio, hic mihi, an ille ventus bellum invehet? Magna pars erat pacis humanæ, maria præcludi. Non tamen (ut paullo ante dicebam) queri possumus de auctore nostri Deo, si beneficia ejus corrumpimus, & ut essent contraria, efficimus. Dedit ille ventos ad custodiendam cæli terrarumque temperiem, ad evocandas supprimendasque aquas, ad alendos satorum atque arborum fructus: quos ad maturitatem, cum aliis caussis adducit ipsa jactatio, attrahens cibum in summa, & ne torpeat,

peat, promovens. Dedit ventos ad ulteriora noſcenda. fuiſſet enim imperitum animal, & ſine magna experientia rerum homo, ſi circumſcriberetur natalis ſoli fine. Dedit ventos, ut commoda cujusq; regionis fierent communia: non ut legiones equitemque geſtarent, nec ut pernicioſa gentibus arma tranſveherent. Si beneficia naturæ utentium pravitate perpendimus, nihil non noſtro malo accepimus. Cui videre expedit? cui loqui? Cui non vita tormentum eſt? Nihil invenies tam manifeſtæ utilitatis, quod non in contrarium transferat culpa. Sic ventos quoque natura bonos futuros invenerat: ipſi illos contrarios fecimus. Omnes in aliquod nos malum ducunt. non eadem eſt his & illis cauſſa ſolvendi: ſed juſta nulli. diverſis enim irritamentis ad tentandum iter impellimur. Itaque alicui vitio navigatur. Egregie Plato dicit, qui nobis circa exitum jam teſtium loco dandus eſt: minima eſſe quæ homines emant vita. Imo, Lucili cariſſime, ſi bene furorem illorum æſtimaveris, id eſt, noſtrum (in eadem enim turba volutamur) magis ridebis, cum cogitaveris vita parari ea, in quibus vita conſumitur.

LIBER SEXTUS.

In quo de terræ motu agitur.

Argumentum.

Aturam & cauſſas terræ motus docte & explicate enarrat. Ipſo jam ſene ſub Imperio Neronis, Pompeii celebre Campaniæ oppidum terræ motu deſedit; in juventute ejus & Imperio Tiberii, XII *urbes Aſiæ perditæ. Non metuendus tamen terræ motus; quia magnificum*

cum à tam magna caussa perire. In caussas deinde terræ motus anquirit. Thales terram, ceu navigium, aqua ferri & fluctuari, alii aquarum sub terra latentium fluctu agitari crediderunt. Hac occasione ad quæstionem famosam digreditur, de Origine Nili. Aristoteles, Theophrastus, Callisthenes (æternum Alexandri crimen, à quo injuriose necatus) spiritum terræ motorem faciunt: quibus noster accedit. Ex motu Campano pestilentia orta, quæ ovium ibi greges exanimavit: quidam etiam terrore lymphatici erravere. Denique in mores relapsus, non terræ motus, non fluctus, non arma metuenda docet; quia rem pusillam, hominis vitam tantum petunt, quam auriculæ dolor, aut pes leviter offensus auferre potest.

CAPVT I.

Ompeios, celebrem Campaniæ urbem, in quam ab altera parte Surrentinum Sabianumque littus, ab altera Herculanense, conveniunt, mareque ex aperto conductum amœno sinu cingit, desedisse terræ motu, vexatis quæcumque adjacebant regionibus, Lucili virorum optime, audivimus: & quidem diebus hibernis: quos vacare à tali periculo majores nostri solebant promittere. Nonis Febr. fuit motus hic, Regulo & Virginio Consulibus, qui Campaniam numquam securam hujus mali, indemnem tamen, & totiens defunctam metu, magna strage vastavit. Nam & Herculanensis oppidi pars ruit, dubieque stant etiam quæ relicta sunt. Et Nucerinorum colonia, ut sine clade, ita non sine querela est. Neapolis quoque privatim multa, publice nihil amisit, leviter ingenti malo perstricta. Villæ vero præruptæ passim sine injuria tremuere. Adjiciunt his sexcentarum

tarum ovium gregem exanimatum, & divisas statuas: motæ post hoc mentis aliquos atque impotes sui errasse. Quorum ut caussas excutiamus, & propositi operis contextus exigit, & ipse in hoc tempus congruens casus. Quærenda sunt trepidis solatia, & demendus ingens timor. Quid enim cuiquam satis tutum videri potest, si mundus ipse concutitur, & partes ejus solidissimæ labant? Si, quod unum immobile est in illo fixumque, ut cuncta in se intenta sustineat, fluctuat: si quod proprium habet terra, perdidit, stare: ubi tandem resident metus nostri? Quod corpora receptaculum invenient? quo solicita confugient, si ab imo metus nascitur, & funditus trahitur? Consternatio omnium est, ubi tecta crepuere, & ruina signum dedit: tunc præceps quisque se proripit, & penates suos deserit, ac se publico credit. Quam latebram prospicimus, quod auxilium, si orbis ipse ruinas agitet? si hoc, quod nos tuetur ac sustinet, supra quod urbes sitæ sunt, quod fundamentum quidam orbis esse dixerunt, discedit ac titubat? Quid tibi esse non dico auxilii, sed solatii potest, ubi timor fugam perdidit? Quid est, inquam, satis munitum? quid ad tutelam alterius ac sui firmum? Hostem muro repellam: præruptæ altitudinis castella vel magnos exercitus difficultate aditus morabuntur. A tempestate nos vindicant portus: nimborum vim effusam, & sine fine cadentes aquas tecta propellunt: fugientes non sequitur incendium: adversus tonitrua & minas cæli, subterraneæ domus, & defossi in altum specus, remedia sunt. Ignis ille cælestis non transverberat terram, sed exiguo ejus objectu retunditur. In pestilentia mutare sedes licet. Nullum malum sine effugio est. Numquam fulmina populos perussérunt. Pestilens cælum exhausit urbes, non abstulit.

lit. Hoc malum latiſſime patet, inevitabile, avidum, publice noxium. Non enim domos ſolum, aut familias, aut urbes ſingulas haurit, ſed gentes totas, regionesque ſubvertit: & modo ruinis operit, modo in altam voraginem condit: ac ne id quidem relinquit, ex quo appareat, quod non eſt, ſaltem fuiſſe ſed ſupra nobiliſſimas urbes, ſine ullo veſtigio prioris habitus, ſolum extenditur. Nec deſunt qui hoc genus mortis magis timeant, quo in abruptum cum ſedibus ſuis eunt, & è vivorum numero vivi auferuntur, tamquam non omne fatum ad eumdem terminum veniat. Hoc habet inter cetera juſtitiæ ſuæ natura præcipuum, quod cum ad exitum ventum eſt, omnes in æquo ſumus. Nihil itaque intereſt, utrum me lapis unus elidat, an monte toto premat: utrum ſupra me domus unius onus veniat, & ſub exiguo ejus tumulo ac pulvere exſpirem, an totus caput meum terrarum orbis abſcondat: in luce hunc & in aperto ſpiritum reddam, an in vaſto terrarum dehiſcentium ſinu: ſolus in illud profundum, an cum magno comitatu populorum concidentium ferar. Nihil intereſt mea, quantus circa mortem meam tumultus ſit. ipſa ubique tantumdem eſt. Proinde magnum ſumamus animum adverſus iſtam cladem, quæ nec evitari, nec provideri poteſt. Deſinamus audire iſtos, qui Campaniæ renunciavere, quique poſt hunc caſum emigraverunt, negantque ſe umquam ipſam regionem acceſſuros. quis enim illis promittet melioribus fundamentis hoc aut illud ſolum ſtare? Omnia ejuſdem ſortis ſunt, & ſi nondum mota, tamen mobilia: hunc fortaſſe in quo ſecurius conſiſtis locum, hæc nox, aut hic ante noctem dies ſcindet. Vnde ſcies an melior eorum locorum conditio ſit, in quibus jam vires ſuas fortuna conſumpſit, & quæ in futurum

turum

turum ruina sua fulta sunt? Erramus enim, si ullam terrarum partem exceptam immunemque ab hoc periculo credimus. Omnes sub eadem jacent lege. Nihil ita, ut immobile esset, natura concepit. Alia temporibus aliis cadunt. Et quemadmodum in urbibus magnis, nunc hæc domus, nunc illa suspenditur: ita in hoc orbe terrarum nunc hæc pars facit vitium, nunc illa. Tyros aliquando infamis ruinis fuit. Asia duodecim urbes simul perdidit. Anno priore Achaiam & Macedoniam, quæcumque est ista vis mali quæ incurrit; nunc Campaniam læsit. Circuit fatum, & si quid diu præteriit, repetit. Quædam rarius sollicitat, sæpius quædam. Nihil immune esse & innoxium sinit. Non homines tantum, qui brevis & caduca res nascimur; urbes oræque terrarum & littora, & ipsum mare in servitutem fati venit. Nos tamen nobis permansura promittimus bona fortunæ; & felicitatem, cujus ex omnibus rebus humanis velocissima est levitas, habituram in aliquo pondus ac moram credimus. Et perpetua sibi omnia promittentibus in mentem non venit, idipsum, supra quod stamus, stabile non esse. Neque enim Campaniæ istud aut Achaiæ, sed omnis soli vitium est, male cohærere, & ex caussis pluribus resolvi; & summam manere, partibus ruere.

CAP. II. Quid ago? Solatium adversus pericula dare promiseram: ecce undique timenda denuncio. Nego quidquam esse quietis æternæ: quod & perire non possit, & perdere. Ego vero hoc ipsum solatii loco pono, & quidem valentissimi: quandoquidem sine remedio timor stultus est. ratio terrorem prudentibus excutit: imperitis fit magna ex desperatione securitas. Hoc itaque generi humano dictum puta, quod illis

subita

ſubita captivitate inter ignes & hoſtem ſtupentibus dictum eſt,

Vna ſalus victis, nullam ſperare ſalutem.

Si vultis nihil timere, cogitate omnia eſſe timenda: circumſpicite quam levibus cauſſis diſcutiamur. Non cibus nobis, non humor, non vigilia, non ſomnus, ſine menſura quadam ſalubria ſunt. Iam intelligitis nugatoria eſſe noſtra, & imbecilla corpuſcula, fluida, non magna molitione perdenda. Sine dubio id unum periculi ſatis eſſet, quod tremunt terræ, quod ſubito diſſipantur, ac ſuperpoſita diducunt. Magni ſe æſtimat, qui fulmina & motus terrarum hiatusque formidat: vult ille imbecillitatis ſuæ conſcius timere pituitam. ita videlicet nati ſumus, tam felicia ſortiti membra, & in hanc magnitudinem crevimus, & ob hoc niſi mundi partibus motis, niſi cælum intonuerit, niſi terra ſubſederit, perire non poſſumus. Vnguiculi nos, & ne totius quidem dolor, ſed aliqua à latere ejus ſciſſura conficit: & ego timeam terras trementes, quem craſſior ſaliva ſuffocat? Ego extimeſcam emotum ſedibus ſuis mare, & ne æſtus, majore quam ſolet curſu, plus aquarum trahens ſuperveniat: cum quoſdam ſtrangulaverit potio, male lapſa per fauces? Quam ſtultum eſt, mare horrere: cum ſcias, ſtillicidio perire te poſſe? Nullum eſt majus ſolatium mortis, quam ipſa mortalitas. nullum autem omnium iſtorum quæ extrinſecus terrent, quam quod innumerabilia pericula in ipſo ſinu ſunt. Quid enim dementius, quam ad tonitrua ſuccidere, & ſub terram correpere fulminum metu? Quid ſtultius, quam timere nutationem aut ſubitos montium lapſus, irruptiones maris extra littus ejecti; cum mors ubique præſto ſit, & undique occurrat; nihilque ſit tam exiguum, quod non in perniciem generis humani ſatis valeat? Adeo non

non debent nos ista confundere, tamquam plus in se mali habeant, quam vulgaris mors: ut contra, cum sit necessarium è vita exire, & aliquando emittere animam, majore perire ratione juvet. Necesse est mori ubicumque, quandoque. Stet licet ista humus, & se teneat suis finibus, nec ulla jactetur injuria: supra me quandoque erit. Interest ergo, illam ego mihi, an ipsa se mihi imponat? Diducitur ingenti potentia nescio cujus mali: rumpitur, & me in immensam altitudinem abducit. Quid porro? Mors levior in plano est? Quid habeo quod querar, si rerum natura non vult me jacere in ignobili loco? si mihi injicit sui partem? Egregie Vagellius meus in illo inclyto carmine:

Si cadendū est, inquit, *mihi, cælo cecidisse velim.* Idem licet dicere: Si cadendum est, cadam orbe concusso: non quia fas est optare publicam cladem, sed quia ingens mortis solatium est, terram quandoque videre mortalem.

CAP. III. Illud quoque proderit præsumere animo, nihil horum deos facere; nec ira numinum, aut cælum concuti, aut terram. Suas ista caussas habent: nec ex imperio sæviunt, sed ex quibusdam vitiis, ut corpora nostra, turbantur: & tunc, cum facere videntur injuriam, accipiunt. Nobis autem ignorantibus verum, omnia terribilia sunt, utpote quorum metum raritas auget. Levius accidunt familiaria: ex insolito formido est major. Quare autem quidquam nobis insolitum est? quia naturam oculis, non ratione comprehendimus: nec cogitamus, quid illa facere possit, sed tantum quid fecerit. Damus itaque hujus negligentiæ pœnas, tamquam novis territi: cum illa non sint nova, sed insolita. Quid ergo? Non religionem incutit mentibus, & quidem publice, sive deficere sol visus est, sive luna, cujus obscuratio frequentior,

tior, aut parte sui, aut tota, delituit? longeque magis illæ actæ in transversum faces, & cæli magna pars ardens, & crinita sidera, & plures solis orbes, & stellæ per diem visæ, subitique transcursus ignium, multam post se lucem trahentium? Nihil horum sine timore miramur: & cum timendi sit caussa, nescire; non est tanti scire, ne timeas? Quanto satius est, caussas inquirere, & quidem toto in hoc intentum animo? Neque enim illo quidquam inveniri dignius potest, cui se non tantum commodet, sed impendat.

CAP. IV. Quæramus ergo, quid sit quod terram ab infimo moveat, quid tanti molem corporis impellat, quid sit illa valentius, quid tantum onus vi sua labefactet: cur modo tremat, modo luxata subsidat, nunc in partes divisa discedat: & alias intervallum ruinæ suæ diu servet, alias cito comprimat: nunc amnes magnitudinis notæ convertat introrsus, nunc novos exprimat: aperiat aliquando aquarum calentium venas, aliquando refrigeret: ignesque nonnumquam per aliquod ignotum antea montis aut rupis foramen emittat, aliquando notos & per sæcula nobiles comprimat. Mille miracula movet, faciemque mutat locis, & defert montes, subrigit plana, valles extuberat, novas in profundo insulas erigit. Hæc ex quibus caussis accidant, digna res est excuti. Quod, inquis, erit pretium operæ? quo nullum majus est, nosse naturam. Neque enim quidquam habet in se hujus materiæ tractatio pulchrius, cum multa habeat futura usui, quam quod hominem magnificentia sui detinet; nec mercede, sed miraculo colitur. Inspiciamus ergo quid sit, propter quod accidant hæc: quorum est adeo mihi dulcis inspectatio, ut quamvis aliquando de motu terrarum volumen juvenis ediderim, tamen tentare me voluerim,

voluerim, & experiri, an ætas aliquid nobis aut ad scientiam, aut certe ad diligentiam adjecerit.

CAP. V. Caussam, qua terra concutitur, alii in aqua esse, alii in ignibus, alii in ipsa terra, alii in spiritu putavere: alii in pluribus, alii in omnibus his. Quidam liquere ipsis aliquam ex istis caussam esse dixerunt; sed non liquere, quæ esset. Nunc singula persequamur. Illud ante omnia mihi dicendum est, opiniones veterum parum exactas esse, & rudes. Circa verum adhuc errabatur. Nova omnia erant primo tentantibus, post eadem illa limata sunt: & si quid inventum est, illis nihilominus referri debet acceptum. Magni animi res fuit, rerum naturæ latebras dimovere, nec contentum exteriori ejus conspectu, introspicere, & in deorum secreta descendere. Plurimum ad inveniendum contulit, qui speravit posse reperiri. Cum excusatione itaque veteres audiendi sunt. Nulla res consummata est, dum incipit. Nec in hac tantum re omnium maxima atque involutissima, in qua etiam cum multum actum erit, omnis tamen ætas quod agat, inveniet; sed in omni alio negotio, longe semper à perfecto fuere principia.

CAP. VI. In aqua caussam esse, nec ab uno dictum est, nec uno modo. Thales Milesius totam terram subjecto judicat humore portari & innatare: sive illud oceanum vocas, sive magnum mare, sive alterius naturæ simplicem adhuc aquam & humidum elementum. Hac, inquit, unda sustinetur orbis, velut aliquod grande navigium & grave his aquis quas premit. Supervacuum est reddere caussas, propter quas existimat, gravissimam partem mundi non posse spiritu tam tenui fugacique gestari: non enim nunc de situ terrarum, sed de motu agitur. Illud argumenti loco ponit, aquas esse

esse in caussâ, quibus hic orbis agitatur, quod in omni majore motu erumpunt fere novi fontes: sicut in navigiis quoque evenit, ut si inclinata sunt, & abiere in latus, aquam sorbeant; quæ in omni onere eorum quæ vehit, si immodice depressa sunt, aut superfunditur, aut certe dextra sinistraque solito magis surgit. Hanc opinionem falsam esse, non est diu colligendum. Nam si terram aqua sustineret, tota aliquando concuteretur, semper moveretur: nec agitari illam miraremur, sed manere. Tum tota concuteretur, non ex parte: numquam enim navis dimidia jactatur. nunc vero non terrarum universatum, sed ex parte motus est. Quomodo ergo fieri potest, ut quod totum vehitur, totum non agitetur, si id quo vehitur, agitatum est? At quare aquæ erumpunt? Primum omnium sæpe tremuit terra, & nihil humoris novi fluxit. Deinde si ex hac caussâ unda prorumperet, à lateribus terræ circumfunderetur: sicut in fluminibus ac mari videmus accidere, ut incrementum aquarum, quotiens navigia desidunt, in lateribus maxime appareat. Ad ultimum non tam exigua fieret quam dicit eruptio, nec velut per rimam sentina subreperet, sed fieret ingens inundatio, ut ex infinito liquore, & ferente universa.

CAP. VII. Quidam motum terrarum aquæ imputavere: sed non ex eadem caussâ. Per omnem, inquiunt, terram, multa aquarum genera decurrunt. Alicubi perpetui amnes, quorum navigabilis etiam sine adjutorio imbrium magnitudo est. Hinc Nilus per æstatem ingentes aquas invehit: hinc qui medius inter pacata & hostilia fluit, Danubius ac Rhenus, alter Sarmaticos impetus cohibens, & Europam Asiamque disterminans, alter Germanos, avidam gentem belli, repellens. Adjice nunc patentissimos lacus, & stagna populis inter

se ignotis circumdata, & ineluctabiles navigio paludes, nec ipsis quidem inter se pervias, quibus incoluntur. Deinde tot fontes, tot capita fluminum, subitos, & ex occulto amnes vomentia. Tot deinde ad tempus collectos torrentium impetus: quorum vires quam repentinæ, quam breves? Omnis hæc aquarum, etiam intra terram, natura faciesque est. Illic quoque aliæ vasto cursu deferuntur, & in præceps volutæ cadunt: aliæ languidiores in vadis refunduntur, & leniter ac quiete fluunt. Quis autem neget, vastis illas receptaculis concipi, & cessare multis inertes locis? Non est diu probandum, ibi multas aquas esse, ubi omnes sunt. Neque enim sufficeret tellus ad tot flumina edenda, nisi ex reposito multoque funderet. Si hoc verum est, necesse est aliquando illic amnis excrescat, & relictis ripis violentus in obstantia incurrat. Sic fiet motus alicujus partis, in quam flumen impetum dedit, & quam donec decrescat verberabit. Potest fieri, ut aliquam regionem rivus affluens exedat, ac secum trahat aliquam molem: qua lapsa, superposita quatiantur. Iam vero nimis oculis permittit, nec ultra illos scit producere animum, qui non credit esse in abscondito terræ sinus maris vasti. Nec enim video, quid prohibeat vel obstet, quo minus illic habeatur aliquod etiam in abscondito littus, & per occultos aditus receptum mare, quod illic quoque tantumdem loci tenet, aut fortassis hoc amplius, quod superiora cum tot animalibus erant dividenda: abstrusa enim, & sine possessore deserta, liberius undis vacant. Quas quis vetat illic fluctuare, & ventis, quos omne intervallum terrarum, & omnis aër creat, impelli? Potest ergo major solito exorta tempestas aliquam partem terrarum impulsam vehementius movere. Nam apud nos quoque multa, quæ procul à mari fuerant, subito

ſubito ejus acceſſu vapulavere; & villas in conſpectu collocatas, fluctus, qui longe audiebatur, invaſit. Illic quoque poteſt accedere ac decedere pelagus infernum: quorum neutrum fit ſine motu ſuperſtantium.

CAP. VIII. Non quidem exiſtimo diu te hæſitaturum, an credas eſſe ſubterraneos amnes & mare abſconditum. Vnde enim iſta prorumpunt, unde ad nos veniunt, niſi quod origo humoris incluſa eſt? Age, cum vides interruptum Tigrim in medio itineris ſiccari, & non univerſum averti, ſed paullatim, non apparentibus damnis, minui primum, deinde conſumi: quo illum putas abire niſi in obſcura terrarum; utique cum videas emergere iterum, non minorem eo qui prior fluxerat? Quid cum vides Alpheum, celebratum poëtis, in Achaia mergi, & in Sicilia rurſus transjecto mari effundere amœniſſimum fontem Arethuſam? Neſcis autem, inter opiniones, quibus narratur Nili æſtiva inundatio, & hanc eſſe, à terra illum erumpere, & augeri non ſupernis aquis, ſed ex intimo redditis? Ego quidem centuriones duos, quos Nero Cæſar, ut aliarum virtutum, ita veritatis in primis amantiſſimus, ad inveſtigandum caput Nili miſerat, audivi narrantes, longum illos iter peregiſſe, cum à Rege Æthiopiæ inſtructi auxilio, commendatique proximis regibus, penetraſſent. Ad ulteriora quidem, ajebant, pervenimus, ad immenſas paludes, quarum exitum nec incolæ noverant, nec ſperare quiſquam poteſt, ita implicitæ aquis herbæ ſunt, & aquæ nec pediti eluctabiles, nec navigio, quod niſi parvum & unius capax, limoſa & obſita palus non ferat. Ibi, inquit, vidimus duas petras, ex quibus ingens vis fluminis excidebat. Sed ſive caput illa, ſive acceſſio eſt Nili, ſive tunc naſcitur, ſive in terras ex priore recepta

cursu redit: nonne tu credis, illam, quidquid est, ex magno terrarum lacu ascendere? Habeant enim oportet pluribus locis sparsum humorem, & in imo coactum, ut eructare tanto impetu possint.

CAP. IX. Ignem caussam motus quidam, & quidem non eamdem judicant. Inprimis Anaxagoras, qui existimat, simili pæne ex caussa & aëra concuti, & terram: cum in inferiore parte spiritus crassum aëra, & in nubes coactum, eadem vi qua apud nos quoque nubila frangi solent, rumpit; & ignis ex hoc collisu nubium, cursuque elisi aëris, emicuit. Hic ipse in obvia incurrit, exitum quærens, ac divellit repugnantia: donec per angusta aut nactus est viam exeundi ad cælum, aut vi atque injuria fecit. Alii in igne caussam quidem esse, sed non ob hoc, judicant: sed quia pluribus obrutus locis ardeat, & proxima quæque consumat. Quæ si quando exesa ceciderint, tunc sequi motum earum partium, quæ subjectis adminiculis destitutæ labant, donec corruere: nullo occurrente, quod onus exciperet. Tunc chasmata, tunc hiatus vasti aperiuntur: aut cum diu nutavere, super ea se, quæ supersunt stantque, componunt. Hoc apud nos quoque videmus accidere, quotiens incendio pars civitatis laborat: cum exustæ trabes sunt, aut corrupta quæ superioribus firmamentum dabant; tunc diu agitata fastigia concidunt, & tam diu differuntur atque incerta sunt, donec in solido resederunt.

CAP. X. Anaximenes ait, terram ipsam sibi esse caussam motus, nec extrinsecus incurrere quod illam impellat: sed intra ipsam & ex ipsa quasdam partes ejus decidere, quas aut humor solverit, aut ignis exederit, aut spiritus violentia excusserit. Sed his quoque cessantibus non deesse, propter quod aliquid abscedat aut revellatur. Nam

primum

primum omnia vetustate labuntur, nec quidquam tutum à senectute est. Hæc solida quoque & magni roboris carpit. Itaque quemadmodum in ædificiis veteribus quædam non percussa tamen decidunt, cum plus ponderis habuere quam virium: ita in hoc universo terræ corpore evenit, ut partes ejus vetustate solvantur, solutæ cadant, & tremorem superioribus afferant: primum dum abscedunt (nihil enim utique magnum sine motu ejus, cui hæsit, abscinditur) deinde cum deciderunt, solido exceptæ resiliant, pilæ more; quæ cum cecidit exultat, ac sæpius pellitur, totiens à solo in novum impetum missa. Si vero in stagnantibus aquis delata sunt, hic ipse casus vicina concutit fluctu, quem subitum vastumque illisum ex alto pondus ejicit.

CAP. XI. Quidam ignibus quidem assignant hunc tremorem, sed aliter. Nam cum pluribus locis ferveant, necesse est ingentem vaporem sine exitu volvant, qui vi sua spiritum intendit: & si acrius institit, opposita diffundit: si vero remissior fuit, nihil amplius quam movet. Videmus aquam spumare, igne subjecto. Quod in hac aqua facit inclusa & angusta, multo magis illum facere credamus, cum violentus ac vastus ingentes aquas excitat. Tunc ille vaporatione inundantium aquarum, quidquid pulsaverit, agitat.

CAP. XII. Spiritum esse qui moveat, & plurimis & maximis auctoribus placet. Archelaus antiquitatis diligens, ait ita: Venti in concava terrarum deferuntur: deinde ubi jam omnia spatia plena sunt, & inquantum aër potuit densatus est, is qui supervenit spiritus, priorem premit & elidit, ac frequentibus plagis primo cogit, deinde perturbat. Tunc ille quærens locum, omnes angustias dimovet, & claustra sua conatur effringere. Sic

 evenit,

evenit, ut terræ, ſpiritu luctante, & fugam quærente, moveantur. Itaque cum terræ motus futurus eſt, præcedit aëris tranquillitas & quies: videlicet, quia vis ſpiritus, quæ concitare ventos ſolet, in inferna ſede detinetur. Nunc quoque cum hic motus in Campania fuit, quamvis hiberno tempore, & inquieto, per ſuperiores dies aër ſtetit. Quid ergo? Numquam ſtante vento terra concuſſa eſt? Admodum raro duo flavere ſimul venti. Fieri tamen & poteſt, & ſolet. quod ſi recipimus, & conſtat duos ventos rem ſimul gerere: quid ni accidere poſſit, ut alter ſuperiorem aëra agitet, alter inferum?

CAP. XIII. In hac ſententia licet ponas Ariſtotelem, & diſcipulum ejus Theophraſtum, non, ut Græcis viſum eſt, divini, tamen & dulcis eloquii virum, & nitidi ſine labore. Quid utrique placeat, exponam. Semper aliqua evaporatio eſt è terra, quæ modo arida eſt, modo humido mixta. Hæc ab infimo edita, & in quantum potuit, elata, cum ulteriorem locum in quem exeat non habet, retro fertur, atque in ſe revolvitur: dumque rixa ſpiritus reciprocantis jactat obſtantia, & ſive interclusus, ſive per anguſta eniſus eſt, motum ac tumultum ciet. Straton ex eadem ſchola eſt, qui hanc partem philoſophiæ maxime coluit, & rerum naturæ inquiſitor fuit. Hujus tale decretum eſt: Frigidum & calidum ſemper in contraria abeunt, & una eſſe non poſſunt: eo frigidum confluit, unde vis calida diſceſſit: & invicem ibi calidum eſt, unde frigus expulſum eſt. Hoc quod dico verum eſt: ſed utrumque in contrarium agi, ex hoc tibi appareat. Hiberno tempore, cum ſupra terram frigus eſt, calent putei, nec minus ſpecus, atque omnes ſub terra receſſus: quia eo ſe calor contulit, ſuperiora poſſidenti frigori cedens: qui cum

cum in inferiora pervenit, & eo se quantum poterat ingessit, quo densior, hoc validior est: huic alius supervenit, cui necessario congregatus ille jam & in angustum pressus, loco cedit. Idem è contrario evenit, cum vis major frigidi illata in cavernis est. Quidquid illic calidi latet, frigori cedens abit in angustum, & magno impetu agitur: quia non patitur utriusque natura concordiam, nec in uno moram. Fugiens ergo, & omni modo cupiens excedere, proxima quæque remolitur ac jactat. Ideoque antequam terra moveatur, solet mugitus audiri, ventis in abdito tumultuantibus. nec enim aliter posset, ut ait noster Virgilius,

Sub pedibus mugire solum, & juga celsa moveri: nisi hoc esset ventorum opus. Vices deinde hujus pugnæ sunt: desinit calidi congregatio, ac rursus eruptio. Tunc frigida compescuntur & succedunt, mox futura potentiora. Dum ergo alterna vis cursat, & ultro citroque spiritus commeat, concutitur.

CAP. XIV. Sunt qui existiment, spiritu quidem, & nulla alia ratione tremere terram, sed ex alia caussa, quam Aristoteli placuit. Quid sit quod ab his dicatur, audi. Corpus nostrum & sanguine irrigatur, & spiritu, qui per sua itinera discurrit. Habemus autem quædam angustiora animæ receptacula, per quæ nihil amplius quam meat: quædam patentiora, in quibus colligitur, & unde dividitur in partes. Sic hoc totum terrarum omnium corpus, & aquis, quæ vicem sanguinis tenent, & ventis, quos nihil aliud quis quam animam vocaverit, pervium est. Hæc duo alicubi concurrunt, alicubi consistunt. Sed quemadmodum in corpore nostro, dum bona valetudo est, venarum quoque imperturbata mobilitas modum servat; ubi aliquid adversi est, micat crebrius, & suspiria at-

que anhelitus, laborantis ac fessi signa sunt: ita terræ quoque, dum illis positio naturalis est, inconcussæ manent. Cum aliquid peccatur, tunc velut ægri corporis motus est, spiritu illo qui modestius perfluebat, icto vehementius, & quassante venas suas: nec, ut illi paullo ante dicebant, quibus animal placet esse terram. nam si hoc est quemadmodum animal, tota vexationem sentiet. Neque enim in nobis febris alias partes moderatius impellit, sed per omnes pari æqualitate discurrit. Vide ergo, numquid intret in illam spiritus ex circumfuso aëre: qui quamdiu habet exitum, sine injuria labitur: si offendit aliquid, & incidit quod viam claudat, tunc oneratur primo infundente se à tergo aëre. Deinde per aliquam rimam maligne fugit, & hoc acrius fertur, quo angustius. Id sine pugna non potest fieri, nec pugna sine motu. At si nec rimam quidem per quam effluat invenit, conglobatus ille furit, & huc atque illo circumagitur, aliaque dejicit, alia intercidit: cum tenuissimus, idemque fortissimus, & irrepat quamvis in obstructa, & quidquid intravit, vi sua diducat & dissipet; tunc terra jactatur. Aut enim datura vento locum discedit; aut cum dedit, in ipsam, qua illum emisit, cavernam fundamento spoliata considit.

Cap. XV. Quidam ita existimant. Terra multis locis perforata est, nec tantum primos illos aditus habet, quos velut spiramenta ab initio sui recepit, sed multos illic casus imposuit. Alicubi diduxit, quidquid superne terreni erat, aqua: alia torrentes exedere, illa æstibus magnis dirupta patuere. Per hæc intervalla intrat spiritus: quem si inclusit mare, & adegit, nec fluctus retro abire permisit, tunc ille exitu simul redituque præcluso, volutatur. Et quia in rectum non potest tendere,

quod

quod illi naturale eſt, in ſublime ſe intendit, & terram prementem reverberat.

CAP. XVI. Etiamnum dicendum eſt, quod plerisque auctoribus placet, & in quo fortaſſe fiet diſſenſio. Non eſſe terram ſine ſpiritu, palam eſt. Non tantum illo dico, quo ſe tenet, ac partes ſui jungit, qui ineſt etiam ſaxis mortuisquæ corporibus: ſed illo dico vitali, & vegeto, & alente omnia. Hunc, niſi haberet, quomodo tot arbuſtis ſpiritum infunderet, non aliunde viventibus, & tot ſatis? Quemadmodum tam diverſas radices aliter atque aliter in ſe merſas foveret, quaſdam ſumma receptas parte, quaſdam altius tractas, niſi multum haberet animæ, tam multa, tam varia generantis, & hauſtu atque alimento ſuo educantis? Levibus adhuc argumentis ago. Totum hoc cælum, quod igneus æther, mundi ſumma pars, claudit, omnes hæ ſtellæ, quarũm iniri non poteſt numerus, omnis hic cæleſtium cœtus, & (ut alia prætercam) hic tam prope à nobis agens curſum ſol, omni terrarum ambitu non ſemel major, alimentum ex terreno trahunt, & inter ſe partiuntur: nec ullo alio ſcilicet, quam halitu terrarum ſuſtinentur. Hoc illis alimentum, hic paſtus eſt. Non poſſet autem tam multa, tantaque, & ſeipſa majora, terra nutrire, niſi plena eſſet animæ, quam per diem & noctem ab omnibus partibus ſuis fundit. Fieri enim non poteſt, ut non multum illi ſuperſit, ex qua tantum petitur ac ſumitur: & ad tempus quidem, quod exeat, naſcitur. Nec enim eſſet perennis illi copia ſuffecturi in tot cæleſtia ſpiritus, niſi invicem iſta excurrerent, & in aliud alia ſolverentur. Sed tamen neceſſe eſt abundet ac plena ſit, & ex condito proferat. Non eſt ergo dubium, quin multum ſpiritus lateat intus, & cæca ſub terra ſpatia aër latus obtineat. Quod ſi verum eſt, ne-

cesse est id sæpe moveatur, quod re mobilissima plenum est. Numquid enim dubium esse potest cuiquam, quin nihil sit tam inquietum quam aër, & tam versabile & vagatione gaudens?

CAP. XVII. Sequitur ergo, ut naturam suam exerceat, & quod semper moveri vult, aliquando & alia moveat. Id quando fit? Cum illi cursus interdictus est. Nam quamdiu non impeditur, placide fluit: cum offenditur & retinetur, insanit, & moras suas abrumpit, non aliter, quam ille poëtæ

—— *pontem indignatus Araxes.*

Quamdiu illi facilis & liber est alveus, primas quasque aquas explicat. Vbi saxa manu vel casu illata pressere venientem, tunc impetum mora quærit: & quo plura opposita sunt, plus invenit virium. Omnis enim illa unda quæ à tergo supervenit, & in se crescit, cum onus suum sustinere non potuit, vim ruina parat, & prona cum his quæ jacebant fugit. Idem spiritu fit: qui quo valentior agiliorque est, citius rapitur, & vehementius septum omne disturbat. Ex quo motus fit scilicet ejus partis, sub qua pugnatum est. Quod dicitur, verum esse ex illo probatur: sæpe enim cum terræ motus fuit, si modo pars ejus aliqua dirupta est, inde ventus per multos dies fluxit: ut traditur factum eo terræmotu, quo Chalcis laboravit: quod apud Asclepiodotum invenies, auditorem Posidonii, in ipsis quæstionum naturalium caussis. Invenies & apud alios auctores, hiasse uno loco terram, & inde non exiguo tempore spirasse ventum: qui scilicet illud iter ipse sibi fecerat, per quod ferebatur.

CAP. XVIII. Maxima ergo caussa est, propter quam terra moveatur, spiritus natura citus, & locum è loco mutans. Hic quamdiu impellitur,

& in vacanti spatio latet, jacet innoxius, nec circumjectis molestus est. Vbi illum extrinsecus superveniens caussa solicitat, compellitque & in arctum agit, scilicet adhuc cedit tantum, & vagatur. Vbi erepta discedendi facultas est, & undique obsistitur, tunc

—— magno cum murmure montis
Circum claustra fremit, ——

quæ diu pulsata convellit ac jactat: eo acrior, quo cum valentiore mora luctatus est. Deinde cum circa perlustravit omne quo tenebatur, nec potuit evadere, inde quo maxime impactus est, resilit: & aut per occulta dividitur, ipso terræmotu raritate facta, aut per novum vulnus emicuit. Ita ejus vis tanta non potest cohiberi, nec ventum tenet ulla compages: solvit enim quodcumque vinculum, & omne onus fert secum, infususque per minima laxamentum sibi parat, indomita naturæ potentia liber, utique concitatus, sibi jus suum vindicat. Spiritus vero invicta res est: nihil enim erit quod

Luctantes ventos, tempestatesque sonoras
Imperio premat, ac vinclis & carcere frenet.

Sine dubio poëtæ hunc voluerant videri carcerem, in quo sub terra clausi laterent. Sed hoc non intellexerunt, nec id quod clausum est, esse adhuc ventum: nec id quod ventus est, posse jam claudi. Nam quod in clauso est, quiescit, & aëris statio est. omnis in fuga ventus est. Etiamnum & illud accedit his argumentis, per quod appareat, motum effici spiritu, quod corpora quoque nostra non aliter tremunt, quam si spiritum aliqua caussa conturbat: cum timore contractus est, cum senectute languescit, & venis torpentibus marcet, cum frigore inhibetur, aut sub accessionem cursu suo dejicitur. Nam quamdiu sine injuria perfluit, & ex more procedit, nullus est tremor corpori. cum aliquid

quid occurrit quod inhibeat ejus officium, tunc parum potens perferendis his quæ suo vigore tenebat, deficiens concutit, quidquid integer tulerat.

Cap. XIX. Metrodorum Chium necesse est audiamus, quod vult sententiæ loco dicentem. Non enim permitto mihi nec eas quidem opiniones præterire, quas improbo: cum satius sit omnium copiam fieri, & quæ improbamus, damnare potius, quam præterire. Quid ergo dicit? Quomodo in dolio cantantis vox, per totum cum quadam discussione percurrit ac resonat, & tam leviter mota, tamen circuit, non sine tactu ejus tumultuque, quo inclusa est: sic speluncarum sub terra pendentium vastitas habet aëra suum; quem simul alius superne incidens percussit, agitat non aliter, quam illa de quibus paullo ante retuli, inania indito clamore sonuerunt.

Cap. XX. Veniamus nunc ad eos, qui omnia ista quæ retuli, in caussa esse dixerunt, aut ex his plura. Democritus plura putat. Ait enim, motum aliquando spiritu fieri, aliquando aqua, aliquando utroque: & id hoc modo prosequitur. Aliqua pars terræ concava est, & in hanc aquæ magna vis confluit. Ex hac est aliquid tenue, & ceteris liquidius. Hoc cum superveniente gravitate rejectum est, terris illiditur, & illas movet. Nec enim fluctuari potest sine motu ejus, in quod impingitur. Etiamnum quod modo de spiritu dicebamus, de aqua quoque dicendum est. Vbi in unum locum congesta est, & capere se desiit, aliquo incumbit, & primo viam pondere aperit, deinde impetu. Nec enim exire nisi per devexum potest, diu inclusa; nec in directum cadere moderate, aut sine concussione eorum, per quæ & in quæ cadit. Si vero cum jam rapi cœperit, aliquo loco substitit, & illa vis fluminis in se revoluta est, in continentem terram repel-

repellitur, & illam, qua parte maxime tendit, exagitat. Præterea aliquando madefacta tellus, liquore penitus accepto altius sidit, & fundus ipse vitiatur: tunc ea pars premitur, in quam maxime aquarum vergentium pondus inclinat. Spiritus vero nonnumquam impellit undas; & si vehementius institit, eam scilicet terræ partem movet, in quam coactas aquas intulit. Nonnunquam in coacta itinera conjectus, & exitum quærens, movet omnia: terra autem penetrabilis ventis est, & spiritus subtilior est, quam ut possit excludi; & vehementior, quam ut sustineri concitatus ac rapidus. Omnes istas esse posse caussas Epicurus ait, pluresque alias tentat: & alios, qui aliquid unum ex istis esse affirmaverunt, corripit; cum sit arduum, de iis quæ conjectura sequenda sunt, aliquid certi promittere. Ergo, ut ait, potest terram movere aqua, si partes aliquas eluit, & abrasit, quibus desiit posse extenuatis sustineri, quod integris ferebatur. Potest terram movere impressio spiritus. Fortasse enim aër extrinsecus alio intrante aëre agitatur. Fortasse aliqua parte subito decidente percutitur, & inde motum capit. Fortasse aliqua parte terræ velut columnis quibusdam ac pilis sustinetur: quibus vitiatis ac recedentibus, tremit pondus impositum. Fortasse calida vis spiritus in ignem versa, & fulmini similis, cum magna strage obstantium fertur. Fortasse palustres & jacentes aquas aliquis flatus impellit, & inde aut ictus terram quatit, aut spiritus agitatio, ipso motu crescens, & se incitans, ab imo in summa usque perfertur: nullam tamen illi placet caussam motus esse majorem, quam spiritum.

CAP. XXI. Nobis quoque placet, hunc spiritum esse, qui tanta possit conari, quo nihil est in rerum natura potentius, nihil acrius, sine quo nec illa

illa quidem, quæ vehementissima sunt, valent. Ignem spiritus concitat: aquæ, si ventum detrahas, inertes sunt. Tunc demum impetum sumunt, cum illas agit flatus: qui potest dissipare magna spatia terrarum, & novos montes subrectos extollere, & insulas non ante visas, in medio mari ponere. Therasiam nostræ ætatis insulam, spectantibus nautis in Ægæo mari enatam, quis dubitat, quin in lucem spiritus vexerit? Duo genera sunt (ut Posidonio placet) quibus movetur terra: utrique nomen est proprium. Altera succussio est, cum terra quatitur, & sursum ac deorsum movetur: altera inclinatio, qua in latera nutat navigii more. Ego & tertium illud existimo, quod nostro vocabulo signatum est: non enim sine caussa tremòrem terræ dixere majores, qui utrique dissimilis est. nam nec succutiuntur tunc omnia, nec inclinantur, nec vibrantur. Res minime in hujusmodi casu noxia, sicut longe perniciosior est inclinatio concussione. Nam nisi celeriter & ex altera parte properabit motus, qui inclinata restituat, ruina necessario sequitur. Cum dissimiles ii motus inter se sint, caussæ eorum diversæ sunt.

CAP. XXII. Prius ergo de motu quatiente dicamus. Si quando magna onera per vices vehiculorum plurium tracta sunt, & rotæ majore nisu in salebras inciderunt, terram concuti senties. Asclepiodotus tradit, cum petra è latere montis abrupta cecidisset, ædificia vicina tremore collapsa. Idem sub terris fieri potest, ut ex his quæ impendent rupibus aliqua resoluta, magno pondere ac sono in subjacentem cavernam cadat, eo vehementius, quo aut plus ponderis habuit, aut venit altius. Et sic commovetur omne tectum cavatæ vallis. Nec tantum pondere suo abscindi saxa credibile est, sed cum flumina supra ferantur, assiduus

duus humor commissuras lapidis extenuat, & quotidie his ad quæ religatus est aufert, & illam (ut ita dicam) cutem qua continetur, abradit. Deinde longa per ævum diminutio usque eo infirmat illa, quæ quotidie attrivit, ut desinant esse oneri ferendo. Tunc saxa vasti ponderis decidunt tunc illa præcipitata rupes, quidquid ab imo repercussit, non passura consistere, succutit,

——— *& ruere omnia visa repente:*

ut ait Virgilius noster. Hujus motus succutientis terras hæc erit caussa. Ad alteram transeo.

CAP. XXIII. Rara terræ natura est, multumque habens vacui. per has raritates spiritus fertur: qui ubi major influxit, nec emittitur, concutit terram. Hæc placet & aliis, ut paullo ante retuli, caussa: si quid apud te profectura testium turba est. Hanc etiam Callisthenes probat non contemptus vir. Fuit enim illi nobile ingenium, & furibundi regis impatiens. Hoc est Alexandri crimen æternum, quod nulla virtus, nulla bellorum felicitas redimet. Nam quotiens quis dixerit, Occidit Persarum multa millia: opponetur, Et Callisthenem. Quotiens dictum erit, Occidit Darium, penes quem tunc magnum regnum erat: opponetur, Et Callisthenem. Quotiens dictum erit, Omnia oceano tenus vicit, ipsum quoque tentavit novis classibus, & imperium ex angulo Thraciæ usque ad Orientis terminos protulit: dicetur, Sed Callisthenem occidit. Omnia licet antiqua ducum regumque exempla transierit, ex his quæ fecit, nihil tam magnum erit, quam scelus Callisthenis. Hic Callisthenes in libris, quibus describit quemadmodum Helice Burisque mersæ sunt, quis illas casus in mare, vel in illas mare immiserit, dicit id quod in priore parte dictum est. Spiritus intrat terram per occulta foramina, quemadmodum ubique, ita

& ſub mari. Deinde cum eſt obſtructus ille trames, per quem deſcenderat, reditum autem illi à tergo reſiſtens aqua abſtulit, huc & illuc fertur, & ſibi ipſe occurrens terram labefactat. Ideo frequentiſſime mari oppoſita vexantur, & inde Neptuno hæc aſſignata eſt movendi potentia. Quisquis primas litteras Græcas didicit, ſcit illum apud Homerum ἐννοσίγαιον vocari.

Cap. XXIV. Spiritum eſſe hujus mali cauſſam, & ipſe conſentio: de illo diſputabo, quomodo intret hic ſpiritus: utrum per tenuia foramina, nec oculis comprehenſibilia, an per majora ac patentiora: & utrum ab imo, an etiam per ſumma terrarum. Hoc incredibile eſt. Nam in noſtris quoque corporibus cutis ſpiritum reſpuit: nec eſt illi introitus, niſi per quem trahitur:, nec conſiſtere quidem à nobis receptus poteſt, niſi in laxiore corporis parte. Non enim inter nervos pulpaſve, ſed in viſceribus & patulo interioris partis receſſu commoratur. Idem de terra ſuſpicari licet, vel ex hoc, quod motus non in ſummo terræ, circave ſumma eſt, ſed ſubter & ab imo. Hujus indicium eſt, quod altitudinis profundæ maria jactantur, motis ſcilicet his, ſupra quæ fuſa ſunt. Ergo veriſimile eſt, terram ex alto moveri, & illic ſpiritum in cavernis ingentibus concipi. Imo, inquit, ceu cum frigore inhorruimus, tremor ſequitur, ſic terras quoque ſpiritus extrinſecus accidens quaſſat. Quod nullo modo poteſt fieri. Algere enim debet, ut idem illi accidat, quod nobis, quos externa cauſſa in horrorem agit. Accidere autem terræ ſimile quiddam noſtræ affectionis, ſed non ex ſimili cauſſa, concesſerim. Illam interior & altior injuria debet impellere: cujus rei argumentum vel maximum hoc poteſt eſſe, quod cum vehementi motu adapertum ingenti ruina ſolum eſt, totas nonnumquam urbes

&

& recipit hiatus ille, & abscondit. Thucydides ait, circa Peloponnesiaci belli tempus, Atalantam insulam aut totam, aut certe maxima ex parte superfusam. Idem Sidoni accidisse, Posidonio crede. Nec ad hoc testibus opus est. Meminimus enim, terris interno motu divulsis, loca disjecta, & campos interisse. Quod jam dicam, quemadmodum existimem fieri.

CAP. XXV. Cum spiritus magna vi in vacuum terrarum locum penitus applicuit, cœpitque rixari, & de exitu cogitare; latera ipsa intra quæ later, sæpius percutit, supra quæ urbes interdum sitæ sunt: hæc nonnumquam adeo concutiuntur, ut ædificia superposita procumbant: nonnumquam in tantum, ut parietes quibus fertur omne tegimen cavi, decidant in illum subtervacantem locum, totæque urbes in immensam altitudinem mergantur. Si velis credere, ajunt, aliquando Ossam Olympo cohæsisse, deinde terrarum motu recessisse, & scissam unius magnitudinem montis in duas partes. Tunc effugisse Peneum, qui paludes quibus laborabat Thessalia, siccavit, abductis in se quæ sine exitu stagnaverant aquis. Ladon flumen inter Helim & Megalen polin medius est, quem terrarum motus effudit. Per hoc quid probo? In laxos specus (quid enim aliud appellem loca vacua sub terris?) spiritum convenire. Quod nisi esset, magna terrarum spatia commoverentur, & una multa titubarent. Nunc exiguæ partes laborant, nec umquam per ducenta milliaria motus extenditur. Ecce hic qui implevit fabulis urbem, non transcendit Campaniam. Quid dicam, cum Chalcis tremuit, Thebas stetisse? cum laboravit Ægium, tam propinquas illi Patras de motu nihil audisse? Illa vasta concussio, quæ duas suppressit urbes Helicen & Burin, citra Ægium constitit.

tit. Apparet ergo, in tantum spatium motum protendere, quantum illa sub terris vacantis loci inanitas pateat.

CAP. XXVI. Poteram ad hoc probandum abuti auctoritate magnorum virorum, qui Ægyptum numquam tremuisse tradunt. Rationem autem hujus rei hanc reddunt, quod ex limo tota concreverit. Tantum enim (si Homero fides est) aberat à continenti Pharos, quantum navis diurno cursu metiri plenis lata velis potest: sed continenti admota est. Turbidus enim defluens Nilus, multumque secum limum trahens, & eum subinde apponens prioribus terris, Ægyptum annuo incremento semper ultra tulit. Inde pinguis & limosi soli est, nec ulla intervalla in se habet, sed crevit in solidum arescente limo: quo pressa erat & sedens structura, cum partes glutinarentur, nec quidquam inane intervenire poterat, cum solido liquidum ac molle semper accederet. Sed movetur: & Ægyptus & Delos, quam Virgilius stare jussit:

Immotamque coli dedit, & contemnere ventos.

Hanc philosophi quoque, credula natio, dixerunt non moveri, auctore Pindaro. Thucydides ait, antea quidem immotam fuisse, sed circa Peloponnesiacum bellum tremuisse. Callisthenes & alio tempore ait hoc accidisse: Inter multa, inquit, prodigia quibus denunciata est duarum urbium Helices & Buris eversio, fuere maxime notabilia columna ignis immensi, & Delos agitata. Quam ideo stabilem videri vult, quia mari imposita, habeat concavas rupes & saxa pervia, quæ dent deprehenso aëri reditum. Ob hoc etiam insulas esse certioris soli, urbesque eo tutiores, quo propius ad mare accesserunt. Falsa hæc esse: Pompeii & Herculaneum sensere. Adjice nunc, quod omnis ora maris obnoxia est motibus. Sic Paphos non semel corruit,

corruit, sic nobilis & huic jam familiaris malo Nicopolis. Cyprum ambit altum mare & agitatur. Tyros & ipsa tam movetur, quam diluitur. Hæ fere caussæ redduntur, propter quas tremit terra.

CAP. XXVII. Quædam tamen propria in hoc Campano motu accidisse narrantur, quorum ratio reddenda est. Ajunt enim sexcentarum ovium gregem exanimatum in Pompeiana regione. Non est quare hoc putes ovibus illis timore accidisse. Diximus solere post magnos terrarum motus pestilentiam fieri. Nec id mirum est: multa enim mortifera in alto latent. At aër ipse, qui vel terrarum culpa vel pigritia, & æterna nocte torpescit, gravis haurientibus est: vel corruptus internorum ignium vitio, cum est longo situ emissus, purum hunc liquidumque maculat ac polluit, insuetumque ducentibus spiritum, affert nova genera morborum. Quid, quod aquæ inutiles pestilentesque in abdito latent, ut quas numquam usus exerceat, numquam aura liberior verberet? Crassæ itaque, & gravi caligine sempiternaque tectæ, nihil nisi pestiferum in se & corporibus nostris contrarium habent. Aër quoque qui admixtus est illis, quique inter illas paludes jacet, cum emersit, late vitium suum spargit, & haurientes necat. Facilius autem pecora sentiunt, in quæ pestilentia incurrere solet quo avidiora sunt: aperto cælo plurimum utuntur, & aquis, quarum maxima in pestilentia culpa est. Oves vero mollioris naturæ, quo propiora terris ferunt capita, corruptas esse non miror, cum afflatum diti aëris circa ipsam humum exceperint. Nocuisset ille & hominibus, si major exiisset: sed illum copia aëris sinceri exstinxit, antequam ut ab homine posset trahi, surgeret.

CAP. XXVIII. Multa autem terras habere mortifera, vel ex hoc intellige, quod tot venena nascun-

nascuntur, non manu sparsa, sed sponte: solo scilicet habente, ut boni, ita mali semina. Quid, quod pluribus Italiæ locis per quædam foramina pestilens exhalatur vapor, quem non homini ducere, non feræ tutum est? Aves quoque si in illum inciderint, antequam cælo meliore leniatur, in ipso volatu cadunt, liventque corpora, & non aliter quam per vim elisæ fauces tument. Hic spiritus quamdiu terris continetur, tenui foramine fluens, non plus potentiæ habet, quam ut despectantia & ultro sibi illata conficiat. Vbi per sæcula conditis tenebris ac tristitia loci crevit in vitium, ipsa ingravescit mora: hoc peior, quo segnior. Cum autem exitum nactus est, æternum illud umbrosi frigoris malum, & infernam noctem solvit, ac regionis nostræ aëra infuscat. Vincuntur enim meliora pejoribus. Tunc etiam ille spiritus purior transit in noxium. Inde subitæ continuæque mortes, & monstrosa genera morborum, ut ex novis orta caussis. Brevis aut longa clades est, prout vitia valuere. Nec prius pestilentia desinit, quam spiritum illum gravem exercuit laxitas cæli, ventorumque jactatio.

CAP. XXIX. Nam quod aliquot insanis attonitisque similes discurrere fecit metus, qui excutit mentes, ubi privatus ac modicus est: quid ubi publice terret, ubi cadunt urbes, populi opprimuntur, terra concutitur; quid mirum est, animos inter dolorem & metum destitutos aberrasse? Non est facile, inter magna non desipere. Itaque lenissima fere ingenia in tantum venere formidinis, ut sibi exciderent. Nemo quidem sine aliqua jactura sanitatis expavit; similisq; furenti, quisquis timet: sed alios cito timor sibi reddit, alios vehementius perturbat, & in dementiam transfert. Inde inter bella erravere lymphatici: nec usquam plura exempla

vati-

vaticinantium invenies, quam ubi formido mentes religione mixta percussit. Statuam divisam non miror, cum dixerim montes à montibus recessisse, & ipsum diruptum esse ab imo solum.

Hac loca, vi quondam & vasta convulsa ruina,
(Tantum aevi longinqua valet mutare vetustas)
Dissiluisse ferunt, cum protinus utraque tellus
Una foret, venit medio vi pontus, & undis
Hesperium Siculo latus abscidit, arvaque & urbes
Littore diductas, angusto interluit aestu.

Vides totas regiones à suis sedibus revelli, & trans mare jacere, quod in confinio fuerat: vides & urbium fieri gentiumque discidium, cum pars naturae concitata est ex se, vel aliquod mare ingens spiritus impegit, quorum mira, ut ex toto, vis est. Quamvis enim parte saeviat, mundi tamen viribus saevit. Sic & Hispanias à contextu Africae, mare eripuit. Sic hac inundatione, quam poëtarum maximi celebrant, ab Italia Sicilia rejecta est. Aliquando autem plus impetus habent, quae ex infimo veniunt. Acriora enim sunt, in quibus nisus est per angusta. Quantas res ii terrarum tremores, quamque mira spectacula ediderint, satis dictum est.

CAP. XXX. Cur ergo aliquis ad hoc stupet, quod aes unius statuae, ne solidum quidem, sed concavum ac tenue, diruptum est; cum fortasse in illud se spiritus, quaerens fugam, incluserit? Illud vero quis nescit? Diductis aedificia angulis vidimus moveri, iterumque componi. Quaedam vero parum aptata positu suo, & à fabris negligentius solutiusque composita, terraemotus saepius agitata compegit. Quod si totos parietes & totas findit domos, & latera magnarum turrium, quae solida sunt, scindit, & pilas operibus subditas dissipat: quid

quid est, quare quisquam dignum adnotari putet, sectam esse æqualiter ab imo ad caput in partes duas statuam? Quare tamen per plures dies motus fuit? Non desiit enim assidue tremere Campania, clementius quidem, sed ingenti damno, quia pressa & quassa quatiebat: quibus ad cadendum male stantibus, non erat impelli, sed agitari. Nondum videlicet spiritus omnis exciderat, sed adhuc emissa parte majore oberrabat.

CAP. XXXI. Inter argumenta quibus probatur, spiritu ista fieri, non est quod dubites & hoc ponere. Cum maximus editus tremor est, quo in urbes terrasque sævitum est, non potest par illi subsequi alius, sed post maximum leves motus sunt, quia vehementius exitum ventis luctantibus fecit. Reliquiæ deinde residui spiritus non idem possunt, nec illis pugna est: cum jam viam invenerint, sequanturq; ea qua prima vis ac maxima evasit. Hoc quoque dignum memoria judico, ab eruditissimo & gravissimo viro cognitum: forte enim cum hoc evenit, lavabatur. vidisse se affirmabat in balneo tessellas, quibus solum erat stratum, alteram ab altera separari, iterumque committi: & aquam modo recipi in commissuras, pavimento recedente; modo, compresso, bullire & elidi. Eumdem audiui narrantem, vidisse se, molles materias mollius crebriusque tremere, quam natura duras.

CAP. XXXII. Hæc, Lucili virorum optime, quantum ad ipsas caussas. Illa nunc quæ ad confirmationem animorum pertinent: quos magis refert nostra, fortiores fieri, quam doctiores. Sed alterum sine altero non fit. Non enim aliunde animo venit robur, quam à bonis artibus, quam à contemplatione naturæ. Quem enim non hic ipse casus adversus omnes firmaverit & erexerit? Quid est

est cur ego hominem aut feram, quid est cur sagittam aut lanceam tremam? majora me pericula exspectant. Fluminibus & terris, & magnis naturæ partibus petimur. Ingenti itaque animo mors provocanda est, sive nos æquo vastoque impetu aggreditur, sive quotidiano & vulgari exitu: nihil refert quam minax veniat, quantumque sit, quod in nos trahat: quod à nobis petit, minimum est. Hoc senectus à nobis ablatura est, hoc auriculæ dolor, hoc in nobis humoris corrupti abundantia, hoc cibus parum obsequens stomacho, hoc pes leviter offensus. Pusilla res est hominis anima: sed ingens res est contemptus animæ. Hanc qui contempserit, securus videbit maria perturbari: etiam si illa omnes excitaverint venti; etiamsi æstus, aliqua perturbatione mundi, totum in terras verterit oceanum. Securus adspiciet fulminantis cæli trucem & horridam faciem; frangatur licet cælum, & ignes suos in exitium omnium, in primis suum, misceat. Securus adspiciet ruptis compagibus dehiscens solum. Illa licet inferorum regna retegantur, stabit super illam voraginem intrepidus: & fortasse quo debet cadere, desiliet. Quid ad me, quam sint magna quibus pereo? Ipsum perire non est magnum. Proinde si volumus esse felices, si nec hominum, nec deorum, nec rerum timore vexari, si despicere fortunam supervacua promittentem, levia minitantem, si volumus tranquille degere, & ipsis diis de felicitate controversiam facere, anima in expedito est habenda. Sive illam insidiæ, sive morbi petent, sive hostium gladii, sive insularum cadentium fragor, siue ipsarum ruina terrarum, sive vasta vis ignium, urbes agrosque pari clade complexa, cum libet illi, eam accipiat. Quid aliud debeo, quam exeuntem hortari, & cum bonis omnibus emittere? Vade fortiter,

ter, vade feliciter. Nihil dubitaveris reddere. Non de re, sed de tempore est quęstio. Facis quod quandoque faciendum est. Nec rogaveris, nec timueris, nec te velut in aliquod malum exiturum tuleris retro. Rerum natura te, quæ genuit, exspectat, & locus melior ac tutior. Illic non tremunt terræ, nec inter se venti cum magno nubium fragore concurrunt, non incendia regiones urbesque vastant, non naufragiorum totas classes sorbentium metus est, non arma contraria disposita vexillis, & in mutuam perniciem multorum millium par furor, non pestilentia, & ardentes promiscue, communes populis cadentibus rogi. Istud leve est: quid timemus? Grave est: potius semel incidat, quam semper impendeat. Ego autem perire timeam, cum terra ante me pereat, cum ista quatiantur quæ quatiunt, & in injuriam nostram non sine sua veniunt? Helicen Burinque totas mare accepit: ego de uno corpusculo timeam? Supra oppida duo nauigatur: duo autem, quæ novimus, quæ in nostram notitiam memoria litteris servata perduxit. Quam multa alia aliis locis mersa sunt? quot populos aut terra in se, aut mare inclusit? Ego recusem mei finem, cum sciam me sine fine non esse? imo cum sciam omnia esse finita? Ego ultimum suspirium timeam? Quantum potes itaque ipse te cohortare, Lucili, contra metum mortis. Hic est qui nos humiles facit: hic est qui ipsam vitam, cui parcit, inquietat ac perdit. Hic omnia ista dilatat, terrarum motus, & fulmina. Quæ omnia feres constanter, si cogitaveris nihil interesse inter exiguum tempus & longum. Horæ sunt quas perdimus. Puta dies esse, puta menses, puta annos: perdimus illos, nempe perituros. Quid, oro te, refert, num perveniam ad illos? fluit tempus, & avidissimos sui deserit. Nec quod futurum

rum est, meum est, nec quod fuit. In puncto fugientis temporis pendeo: & magni est, modicum fuisse. Eleganter Lælius ille sapiens dicenti cuidam, Sexaginta annos habeo: Hos, inquit, dicis sexaginta, quos non habes? Ne ex hoc quidem intelligimus incomprehensibilis vitæ conditionem & sortem temporis semper alieni, quod annos annumeramus omissos. Hoc affigamus animo, hoc nobis subinde dicamus: Moriendum est. Quando? Quid tua? Mors naturæ lex est, mors tributum officiumque mortalium, malorumque omnium remedium est. Optabit illam, quisquis timet. Omnibus omissis, hoc unum, Lucili, meditare, ne mortis nomen reformides: effice illam tibi cogitatione multa familiarem; ut si ita tulerit, possis illi vel obviam exire.

LIBER SEPTIMVS & VLTIM.

In quo agitur de Cometis.

Argumentum.

Liber hic totus in Cometarum pertractatione consumitur, pleraque ab Aristotele mutuatus. Sententiam tamen ejus, uti Democriti, Epigenis, Apollonii Myndii, Callisthenis, Artemidori, Ephori, imo Zenonis sui refellit: ac tandem in opinionem veterum Chaldæorum discedit. Cometam verum sidus esse ex illis æternis, ex altitudine ætheris ingenti in oculos mortalium submitti, deinde rursum recipi. Motus quidem Cometarum nondum satis certos & comprehensos esse, sed futurum olim auguratur tempus, quo posteri tam aperta majores suos nescivisse mirentur. Quædam etiam ex duobus avi sui Cometis

discit, quorum prior sub Claudio, alter sub Nerone effulsit. Denique solemni more cum vitiis in rixam descendit. Non mirum ista & plura alia nesciri, cum nemo nisi libidini, ganeis, histrionibus & pantomimis studeat, vacuis & desertis philosophorum scholis.

Capvt I.

Emo usque eo tardus, & hebes, & demissus in terram est, ut ad divina non erigatur, ac tota mente consurgat: utique ubi novum aliquod è cælo miraculum fulsit. Nam quamdiu solita decurrunt, magnitudinem rerum consuetudo subducit. Ita enim compositi sumus, ut nos quotidiana, etiamsi admiratione digna sunt, transeant: contra minimarum quoque rerum, si insolitæ prodierunt, spectaculum dulce fiat. Hic itaque cœtus astrorum, quibus immensi corporis pulchritudo distinguitur, populum non convocat. At cum aliquid ex more mutatum est, omnium vultus in cælo est. Sol spectatorem, nisi cum deficit, non habet. Nemo observat lunam, nisi laborantem. Tunc urbes conclamant, tunc pro se quisque superstitione vana trepidat. Quanto illa majora sunt, quod sol totidem (ut ita dicam) gradus, quot dies habet, & annum circuitu suo claudit: quod à solstitio statim inclinat, & dat spatium noctibus: quod sidera abscondit: quod terras, cum tanto major sit illis, non urit, sed calorem suum intensionibus ac remissionibus temperando fovet: quod lunam numquam implet, nisi adversam sibi, nec obscurat. Hæc tamen non annotamus, quamdiu ordo servatur. Si quid turbatum est, aut præter consuetudinem emicuit, spectamus, interrogamus, ostendimus. Adeo naturale

rale est, magis nova, quam magna mirari. Idem in Cometis fit. Si rarus & insolitæ figuræ ignis apparuit, nemo non scire quid sit, cupit: & oblitus aliorum, de adventitio quærit; ignarus, utrum debeat mirari, an timere. Non enim desunt qui terreant, qui significationes ejus graves prædicent. Sciscitantur itaque, & cognoscere volunt, prodigium sit, an sidus. At mehercules non aliud quis aut magnificentius quæsierit, aut didicerit utilius, quam de stellarum siderumque natura: utrum flamma contracta, quod & visus noster affirmat, & ipsum ab illis fluens lumen, & calor inde descendens: an non sint flammei orbes, sed solida quædam terrenaq; corpora, quæ per igneos tractus labentia inde splendorem trahant, coloremque, non de suo clara. In qua opinione magni fuere viri, qui sidera crediderunt ex duro concreta, & ignem alienum pascentia. Nam per se, inquiunt, flamma diffugeret, nisi aliquid haberet quod teneret, & à quo teneretur, conglobatamque nec stabili inditam corpori, profecto jam mundus turbine suo dissipasset.

CAP. II. Ad hæc investiganda proderit quærere, num Cometæ ejus conditionis sint, cujus superiora. Videntur enim cum illis quædam habere communia, ortus & occasus, ipsam quoque, quamvis spargantur & longius exeant, faciem. æque enim ignei splendidique sunt. Itaque si omnia terrena sidera sunt, his quoque eadem sors erit. Si vero nihil aliud sunt quam purus ignis, manentque mensibus senis, nec illos conversio mundi solvit & velocitas: illa quoque possunt & tenui constare materia, nec ob hoc discuti assiduo cæli circumactu. Illo quoque pertinebit hoc excussisse, ut sciamus, utrum mundus terra stante circumeat, an mundo stante terra vertatur. Fuerunt enim qui

 dicerent,

dicerent, nos esse, quos rerum natura nescientes ferat, nec cæli motu fieri ortus & occasus, sed ipsos oriri & occidere. Digna res est contemplatione, ut sciamus in quo rerum statu simus: pigerrimam sortiti, an velocissimam sedem: circa nos Deus omnia, an nos agat. Necessarium est autem, veteres ortus Cometarum habere collectos. Deprehendi enim propter raritatem eorum cursus adhuc non potest, nec explorari, an vices servent, & illos ad suum diem certus ordo producat. Nova hæc cælestium observatio est, & nuper in Græciam invecta.

CAP. III. Democritus quoque, subtilissimus antiquorum omnium, suspicari ait se, plures stellas esse quæ currant: sed nec numerum illarum posuit, nec nomina, nondum comprehensis quinque siderum cursibus. Eudoxus primus ab Ægypto hos motus in Græciam transtulit. Hic tamen de Cometis nihil dicit. Ex quo apparet, ne apud Ægyptios quidem, quibus major cæli cura fuit, hanc partem elaboratam. Conon postea diligens & ipse inquisitor, defectiones quidem solis servatas ab Ægyptiis collegit, nullam autem mentionem fecit Cometarum: non prætermissurus, si quid explorati apud illos comperisset. Duo certe, qui apud Chaldæos studuisse se dicunt, Epigenes & Apollonius Myndius, peritissimus inspiciendorum naturalium, inter se dissident. Hic enim ait, Cometas in numero stellarum errantium poni à Chaldæis, tenerique cursus eorum. Epigenes contra ait, Chaldæos nihil de Cometis habere comprehensi, sed videri illos accendi turbine quodam aëris concitati & intorti.

CAP. IV. Primum ergo, si tibi videtur, opiniones hujus ponamus, ac refellamus. Huic videtur plurimum virium habere ad omnes sublimium motus,

motus, ſtella Saturni. Hæc cum proxima ſigna Marti premit, aut in Lunæ viciniam tranſit, aut in Solis incidit radios, natura ventoſa & frigida contrahit pluribus locis aëra, conglobatque. Deinde ſi radios Solis aſſumpſit, tonat, fulguratque. Si Martem quoque conſentientem habet, fulminat. Præterea, inquit, aliam materiam habent fulmina, aliam fulgurationes. Aquarum enim & omnis humidi evaporatio, ſplendores tantum cæli citra ictum minaces movet: illa autem calidior ſicciorque terrarum exhalatio, fulmina extundit. Trabes vero & faces, quæ nullo alio inter ſe quam magnitudine diſtant, hoc modo fiunt. Cum humida terrenaque in ſe globus aliquis aëris clauſit, quem turbinem dicimus, quacumque fertur, præbet ſpeciem ignis extenti. Quæ tam diu durat, quamdiu manſit aëris illa complexio, humidi intra ſe terrenique multum vehens.

CAP. V. Vt à proximis mendaciis incipiam, falſum eſt, faces & trabes exprimi turbine. Turbo enim circa terras concipitur ac fertur. Ideoque arbuſta radicitus vellit, & quocumque incubuit, ſolum nudat: ſilvas interim & tecta corripiens, inferior fere nubibus, utique numquam altior. At contra trabes editior cæli pars oſtentat. Ita numquam nubibus obſtiterunt. Præterea turbo omni nube velocior rapitur, & in orbem vertitur. Super iſta velociter deſinit, & ipſe ſe ſua vi rumpit. Trabes autem non tranſcurrunt, nec prætervolant, ut faces, ſed commorantur, & in eadem parte cæli collucent. Charimander quoque, in eo libro quem de Cometis compoſuit, ait, Anaxagoræ viſum grande inſolitumque cælo lumen magnitudine amplæ trabis, & id per multos dies fulſiſſe. Talem effigiem ignis longi fuiſſe, Calliſthenes tradit, antequam Burin & Helicen mare abſconderet. Ariſtoteles

ſtoteles ait, non trabem illam, ſed Cometam fuiſſe: ceterum ob nimium ardorem non apparuiſſe ſparſum ignem, ſed procedente tempore cum jam minus flagraret, redditam ſuam Cometæ faciem. In quo igne multa quidem fuerunt digna quæ notarentur: nihil tamen magis, quam quod ut ille fulſit in cælo, ſtatim ſupra Burin & Helicen mare fuit. Numquid ergo Ariſtoteles non illam tantum, ſed omnes trabes Cometas eſſe credebat? Hanc habet is differentiam, quod iis continuus ignis eſt, ceteris ſparſus. Trabes enim flammam æqualem habent, nec ullo loco intermiſſam aut languidam, in ultimis vero partibus coactam, qualem fuiſſe illam, quam modo retuli, Calliſthenes tradit.

Cap. VI. Duo, inquit Epigenes, Cometarum genera ſunt. Alii ardorem undique effundunt, nec locum mutant: alii in unam partem ignem vagum in modum comæ porrigunt, & ſtellas prætermeant: quales duo ætate noſtra viſi ſunt. Illi priores criniti undique, etiam immoti, humiles fere ſunt, & eiſdem cauſſis quibus trabes faceſque conflantur, & ex intemperie aëris turbidi, multa ſecum arida humidaque terris exhalata verſantis. Poteſt enim ſpiritus per anguſta eliſus accendere ſupra ſe poſitum aëra, plenum alimentis idoneis igni: deinde propellere ex nitido, ne ex aliqua cauſſa refluat rurſus, ac remittatur: deinde iterum proximo die ac ſequentibus conſurgere, & eumdem locum inflammare. Videmus enim ventos per complures dies ad conſtitutum redire. Pluviæ quoque, & alia tempeſtatum genera, ad præſcriptum revertuntur. Ut breviter autem voluntatem ejus exprimam, eadem fere ratione hos fieri Cometas exiſtimat, qua fiunt ignes turbine ejecti. Hoc unum intereſt, quod illi turbines ex ſuperiori parte

parte in terras deprimuntur, hi de terra in superiora elevantur.

CAP. VII. Adversus hæc multa dicuntur. Primum si ventus in caussa esset, numquam Cometes sine vento appareret. nunc autem & quietissimo aëre apparet. Deinde si vento fieret, cum vento caderet: et si vento inciperet, cresceret vento; eoque esset ardentior, quo ille incitatior. His accedit illud quoque. Ventus multas aëris partes impellit, Cometes in uno loco apparet: ventus in sublime non pervenit, Cometæ autem visuntur supra quam ventis ire licet. Transit deinde ad illos, quos ait certiorem habere stellarum speciem, qui & procedunt, & signa prætereunt. Hos ait ex iisdem caussis fieri, quibus illos, quos dixit humiliores. hoc tantum interesse, quod terrarum exhalationes multa secum arida ferentes, celsiorem petant partem, & in editiora cæli aquilone pellantur. Deinde si illos aquilo propelleret, ad meridiem semper agerentur, quo ventus hic nititur. Atqui varie concurrunt, alii in ortum, alii in occasum, omnes in flexum: quod iter non daret ventus. Deinde si aquilones illos impetus à terris in altum levaret, aliis ventis non orirentur Cometæ. atqui oriuntur.

CAP. VIII. Illam nunc rationem ejus (utraque enim utitur) refellamus. Quidquid humidi aridique terra efflavit, cum in unum coit, ipsa discordia corporum, spiritum versat in turbinem. Tunc illa vis venti circumeuntis quidquid intra se comprehendit, cursu suo accendit, & levat in altum: ac tam diu manet splendor ignis expressi, quam diu alimenta sufficiunt: quibus desinentibus, & ipse subsidit. Qui hoc dicit, non notat qualis sit turbinum cursus, & qualis Cometarum. Illorum rapidus ac violentus, & ipsis ventis citatior

tior eſt: Cometarum lenis: & quod per diem & noctem quantum tranſierit, abſcondat. Deinde turbinum motus vagus eſt & disjectus, & (ut Salluſtii utar verbis) verticoſus: Cometarum autem compoſitus, & deſtinatum iter carpens. Num quis noſtrum crederet, aut lunam, aut quinque ſidera rapi vento, aut turbine rotari? Non, ut puto. Quare? quia non eſt illis perturbatus & impotens curſus. Ad Cometas idem transferamus. Non confuſe nec tumultuoſe eunt, ut aliquis credat illos cauſſis turbulentis & inconſtantibus pelli. Deinde etiamſi vertices iſti comprehendere terrena humidaque, & ex humili in altum exprimere poſſent: non tamen ſupra lunam efferrent. Omnis illis uſq; in nubilum vis eſt. Cometas autem immixtos ſtellis videmus per ſuperiora labentes. Ergo veriſimile non eſt, in tantum ſpatium perſeverare turbinem: qui quo major eſt, maturius corrumpitur.

CAP. IX. Vtrumlibet itaque eligat: aut vis levis tam alte pervenire non poterit, aut magna & concitata citius ipſa ſe franget. Præterea humiliores illi Cometæ ob hoc (ut putant) non exeunt altius, quia plus terreni habent. Gravitas illos ſua in proximo tenet. Atqui neceſſe eſt, his Cometis diuturnioribus & celſioribus, plenior materia ſit. Neque enim diutius apparerent, niſi majoribus nutrimentis ſuſtinerentur. Dicebam modo, non poſſe diu verticem permanere, nec ſupra lunam, aut uſque in ſtellarum locum creſcere. Nempe efficit turbinem, plurium ventorum inter ipſos luctatio. Hæc diu non poteſt eſſe. Nam cum vagus & incertus ſpiritus convolutatus eſt, noviſſime uni vis omnium cedit. Nulla autem tempeſtas magna perdurat. Procellæ quanto plus habent virium, tanto minus temporis. Venti cum ad ſummum venerunt, remittuntur omni violentia. Neceſſe

cesse est ista concitatione in exitium sui tendant. Nemo itaque turbinem toto die vidit, ne hora quidem. Mira velocitas ejus, & mira brevitas est. Prætetea violentius celeriusque in terra circaque eam volvitur: quo celsior, eo solutior, laxiorque est, & ob hoc diffunditur. Adjice nunc, quod etiamsi in summum pertenderet, ubi sideribus iter est, utique ab eo motu, qui universum trahit, solveretur. Quid enim est illa conversione mundi citatius? hac omnium ventorum in unum conjecta vis dissiparetur, & terræ solida fortisque compages, nedum particula aëris torti.

CAP. X. Prætetea in alto manere non potest ignis turbine illatus, nisi ipse quoque permaneret turbo. Quid porro tam incredibile est, quam in turbine longior mora? Vtique motus motu contrario vincitur: habet enim suam locus ille vertiginem, quæ rapit cælum,

Sideraque alta trahit, celerique volumine torquet.

Et ut det eis aliquam advocationem, quod fieri nullo modo potest: quid de his Cometis dicetur, qui senis mensibus apparuerunt? Deinde duo debent esse motus eodem loco: alter ille divinus & assiduus, suum sine intermissione peragens opus: alter novus & recens, & turbine illatus. Necesse est ergo alter alteri impedimento sit. Atqui lunaris illa orbita, ceterorumque supra lunam meantium motus irrevocabilis est: nec hæsitat usquam, nec resistir, nec dat ullam nobis suspicionem objectæ sibi moræ. Fidem non habet, turbinem, violentissimum & perturbatissimum tempestatis genus, in medios siderum ordines pervenire, & inter disposita ac tranquilla versari. Credamus ignem circumacto turbine accendi, & hunc expulsum in sublime, præbere nobis opinionem speciemque si-

deris longi. At puto tale esse debet, quale est id quod ignem efficit. Turbinis autem rotunda facies est. In eodem enim vestigio versatur, & in columnæ modo circumagentis se volvitur. Ergo ignem quoque qui inclusus est, similem esse illi oportet. Atqui longus est, & disjectus, minimeque similis in orbem coacto.

CAP. XI. Epigenem relinquamus, & aliorum opiniones persequamur. Quas antequam exponere incipiam, illud inprimis præsumendum est, Cometas non in una parte cæli adspici, nec in signifero tantum orbe, sed tam in ortu quam in occasu, frequentissime tamen circa Septemtrionem. Forma eis non est una. Quamvis enim Græci discrimina fecerint eorum quibus in morem barbæ flamma dependet, & eorum qui undique circa se velut comam spargunt, & eorum quibus fusus quidem est ignis, sed in verticem tendens: tamen omnes isti ejusdem notæ sunt, Cometæque recte dicuntur. Quorum cum post longum tempus appareant formæ, inter se eos comparare difficile est. Illo ipso tempore, quo apparent, inter spectantes de habitu illorum non convenit: sed prout cuique acrior acies aut hebetior, ita dicit aut lucidiorem esse aut rubicundiorem, & crines aut in interiora deductos, aut in latera divisos. Sed sive sint aliquæ differentiæ illorum, sive non sint, eadem fiant ratione necesse est Cometæ. Illud unum constare debet, præter solitum adspici novam sideris faciem, circa se dissipatum ignem trahentis. Quibusdam antiquorum hæc placet ratio. Cum ex stellis errantibus altera se alteri applicuit, confuso in unum duarum lumine, faciem longioris sideris reddi. Nec hoc tunc tantum evenit, cum stella stellam attigit, sed etiam cum appropinquavit. Intervallum enim, quod inter duas est,

eſt, illuſtratur ab utraque, inflammaturque, & longum ignem efficit.

CAP. XII. His illud reſpondebimus, certum eſſe numerum ſtellarum mobilium. Solere autem eodem tempore & has apparere, & Cometen. Ex quo manifeſtum fit, non illarum coitu fieri Cometen, ſed proprium & ſui juris eſſe. Etiamnum frequenter ſtella ſub altioris ſtellæ veſtigium venit: & Saturnus aliquando ſupra Iovem eſt, & Mars Venerem aut Mercurium recta linea deſpicit: nec tamen propter hunc curſum, cum alter alterum ſubit, Cometes fit: alioquin annis omnibus fieret: omnibus enim aliquæ ſtellæ in eodem ſigno ſimul ſunt. Si cometam faceret ſtella ſtellæ ſuperveniens, momento eſſe deſineret. Summa enim velocitas tranſeuntium eſt. Ideo omnis ſiderum defectio brevis eſt: quia cito illas idem curſus, qui admoverat, abſtrahit. Videmus ſolem & lunam intra exiguum tempus, cum obſcurari cœperint, liberari: quanto celerior debet fieri in ſtellis congreſſio, tanto minoribus? Atqui Cometæ ſenis menſibus manent. quod non accideret, ſi duarum ſtellarum conventu gignerentur. Illæ enim diu cohætere non poſſunt, & neceſſe eſt illas lex celeritatis ſeparet. Præterea iſta nobis vicina videntur, ceterum intervallis ingentibus diſſident. Quomodo ergo poteſt altera ſtella uſque ad alteram ſtellam ignem mittere, ita ut utraque juncta videatur, cum ſint ingenti regione diductæ? Stellarum, inquit, duarum lumen miſcetur, & præbet unius ſpeciem. Nempe ſic, quemadmodum rubicunda fit nubes ſolis incurſu, quemadmodum veſpertina aut matutina flaveſcunt, quemadmodum alterne arcus ſolis viſitur. Hæc omnia primum magna vi efficiuntur. Sol enim eſt, qui iſta ſuccendit. Stellarum non eſt eadem potentia. Deinde

inde nihil horum, niſi infra lunam in terrarum vicinia naſcitur. Superiora pura & ſincera ſunt, & coloris ſui ſemper. Præterea ſi quid tale accideret, non haberet moram, ſed exſtingueretur cito: ſicut coronæ, quæ ſolem lunamve cingunt, & intra breviſſimum ſpatium exoleſcunt. Nec arcus quidem diu perſeverat. Si quid eſſet tale, à quo medium inter duas ſtellas ſpatium confunderetur, æque cito dilaberetur. Vtique non in tantum maneret, quantum morari Cometæ ſolent. Stellis intra Signiferum curſus eſt, hunc gyrum premunt: at Cometæ ubique cernuntur. Non magis certum eſt illis tempus quo appareant, quam locus ullus, ultra quem non exeant.

Cap. XIII. Adverſus hoc ab Artemidoro illa dicuntur, non has tantum ſtellas quinque diſcurrere, ſed ſolas obſervatas eſſe. Ceterum innumerabiles ferri per occultum, aut propter obſcuritatem luminis nobis ignotas, aut propter circulorum poſitionem talem, ut tunc demum, cum ad extremam eorum venere, viſantur. Ergo intercurrunt quædam ſtellæ, ut ait, nobis novæ, quæ lumen ſuum cum ſtantibus miſceant, & majorem quam ſtellis mos eſt, porrigant ignem. hoc ex his quæ mentitur, leviſſimum eſt: tota ejus narratio mundi, mendacium impudens eſt. Nam ſi illi credimus, ſumma cæli ora ſolidiſſima eſt, in modum tecti durata, & alti craſſique corporis, quod atomi congeſtæ coacervatæque fecerunt. Huic proxima ſuperficies eſt ignea, ita compacta, ut ſolvi vitiarique non poſſit. Habet tamen ſpiramenta quædam & quaſi feneſtras, per quas ex parte exteriore mundi influant ignes, non tam magni, ut interiora conturbent. Rurſus ex mundo in exteriora labuntur. Itaque hæc quæ præter conſuetudinem apparent, influxerunt ex illa utraque mundi jacente materia.

materia. Solvere ista quid aliud est, quam manum exercere, & in ventum jactare brachia?

CAP. XIV. Velim tamen mihi dicat iste, qui mundo tam firma lacunaria imposuit, quid sit quare credamus illi tantam esse crassitudinem cæli. Quid fuit, quod illo tam solida corpora adduceret, & ibi detineret? Deinde quod tantæ crassitudinis est, necesse est & magni ponderis sit. Quomodo ergo in summo manent gravia? Quomodo illa moles non descendit, & se onere suo frangit? Fieri enim non potest, ut tanta vis ponderis; quantam ille substituit, pendeat, & levibus innixa sit. Nec illud quidem potest dici, extrinsecus aliqua esse retinacula, quibus cadere prohibeatur. nec rursus de medio aliquid esse oppositi, quod imminens corpus excipiat ac fulciat. Illud etiamnum nemo dicere audebit, mundum ferri per immensum, & cadere quidem, sed non apparere an cadat: quia præcipitatio ejus æterna est, nihil habens novissimum, in quod incurrat. Hoc quidam de terra dixerunt, cum rationem nullam invenirent, propter quam pondus in aëre staret. Fertur, inquiunt, semper: sed non apparet an cadat, quia infinitum est in quod cadit. Quid est deinde quo probes, non quinque tantum stellas moveri, sed multas esse, & in multis mundi regionibus? Aut si hoc sine ullo probabili argumento licet respondere, quid est, quare non aliquis aut omnes stellas moveri, aut nullam dicat? Præterea nihil te adjuvat ista stellarum passim euntium turba. Nam quo plures fuerint, sæpius in alias incident: rari autem Cometæ, & ob hoc mirabiles sunt. Quid, quod testimonium dicet contra te omnis ętas, quæ talium stellarum exortus & annotavit, & posteris tradidit?

CAP. XV. Post mortem Demetrii Syriæ regis, cujus Demetrius & Antiochus liberi fuere, paullo

paullo ante Achaicum bellum Cometes effulsit, non minor sole. Primo igneus ac rubicundus orbis fuit, clarumque lumen emittens, quanto vinceret noctem. Deinde paullatim magnitudo ejus districta est, & evanuit claritas. Novissime autem totus intercidit. Quot ergo coire stellas oportet, ut tantum corpus efficiant? Mille in unum licet congreges, numquam hunc ambitum solis æquabunt. Attalo regnante, initio Cometes apparuit modicus. Deinde sustulit se diffuditque, & usque in æquinoctialem circulum venit, ita ut illam plagam cæli, cui lactea nomen est, in immensum extentus æquaret. Quot ergo convenisse debent erraticæ, ut tam longum cæli tractum occuparent igne continuo?

CAP. XVI. Contra argumentum dictum est: contra testes dicendum est. Nec magna molitione detrahenda est auctoritas Ephoro: historicus est. Quidam incredibilium relatu commendationem parant, & lectorem aliud acturum, si per quotidiana duceretur, miraculo excitant. Quidam creduli, quidam negligentes sunt: quibusdam mendacium obrepit, quibusdam placet. Illi non evitant, hi appetunt. Et hoc in commune de tota natione: quæ approbare opus suum, & fieri populare non putet posse, nisi illud mendacio aspersit. Ephorus non religiosissimæ fidei, sæpe decipitur, sæpe decipit. Sicut hic Cometen, qui omnium mortalium oculis custoditus est, quia ingentis rei traxit eventus, cum Helicen & Burin ortu suo mersit, ait illum discessisse in duas stellas: quod præter illum nemo tradidit. Quis enim posset observare illud momentum, quo Cometes solutus, & in duas partes redactus est? Quomodo autem si est qui viderit Cometen in duas dirimi, nemo vidit fieri ex duabus? Quare autem non adjecit,

jecit, in quas ſtellas diviſus ſit, cum aliqua ex quinque ſtellis eſſe debuerit?

CAP. XVII. Apollonius Myndius in diverſa opinione eſt. Ait enim, Cometen non unum ex multis erraticis effici, ſed multos Cometas erraticos eſſe. Non eſt, inquit, ſpecies falſa, nec duarum ſtellarum confinio ignis extentus: ſed & proprium ſidus Cometes eſt, ſicut ſolis aut lunæ. Talis forma eſt, non in rotundum reſtricta, ſed procerior, & in longum producta. Ceterum non eſt illi palam curſus: altiora mundi ſecat: & tunc demum apparet, cum in imum curſus ſui venit. Nec eſt quod putemus, eumdem viſum eſſe ſub Claudio, quem ſub Auguſto vidimus: nec hunc qui ſub Nerone Cæſare apparuit, & Cometis detraxit infamiam, illi ſimilem fuiſſe, qui poſt necem divi Iulii, ludis Veneris genitricis, circa undecimam horam diei emerſit. Multi variique ſunt, diſpares magnitudine, diſſimiles colore: aliis rubor eſt ſine ulla luce: aliis candor, & purum liquidumque lumen: aliis flamma, & hæc non ſincera, nec tenuis, ſed multum circa ſe volvens fumidi ardoris. Cruenti quidam, minaces, qui omen poſt ſe futuri ſanguinis ferunt. hi minuunt augentque lumen ſuum, quemadmodum alia ſidera: quæ clariora, cum deſcendere, ſunt, majoraque ex loco propiore viſuntur; minora, cum redeunt, & obſcuriora, quia abducunt ſe longius.

CAP. XVIII. Adverſus hoc protinus reſpondetur, non idem accidere in Cometis, quod in ceteris. Cometæ enim quo primum die apparuerint, maximi ſunt. Atqui deberent creſcere, quo propius accederent. Nunc autem manet illis prima facies, donec incipiant exſtingui. Deinde quod adverſus priores, etiam adverſus hunc dicitur: Si erraret Cometes, eſſetque ſidus, intra ſigniferi termi-

nos

nos moveretur, intra quod omne sidus cursus suos colligit. Numquam apparet stella per stellam. Acies nostra non potest per medium sidus exire, ut per illud superiora prospiciat. Per Cometen autem non aliter quam per nubem ulteriora cernuntur: ex quo apparet, illum non esse sidus, sed levem ignem ac tumultuarium.

CAP. XIX. Zenon noster in illa sententia est: congruere judicat stellas, & radios inter se committere: hac societate luminis exsistere imaginem stellæ longioris. Ergo quidam nullos esse Cometas existimant, sed species illorum per repercussionem vicinorum siderum, aut per conjunctionem cohærentium reddi. Quidam ajunt esse quidem, sed habere cursus suos, & post certa lustra in conspectum mortalium exire. Quidam esse quidem, sed non quibus siderum nomen imponas: quia dilabuntur, nec diu durant, & exigui temporis mora dissipantur.

CAP. XX. In hac sententia sunt plerique nostrorum: nec id putant veritati repugnare. Videmus enim, in sublimi varia ignium concipi genera, & modo cælum ardere, modo

Longos à tergo flammarum albescere tractus,

modo faces cum igne vasto rapi: ipsa etiam fulmina, etsi velocitate mira, simul & perstringunt aciem, & relinquunt ignes suos aëris attriti, & impetu inter se majore collisi. Ideo ne resistunt quidem, sed expressi fluunt, & protinus pereunt. Alii vero ignes diu manent: nec ante discedunt, quam consumptum est omne, quo pascebantur, alimentum. Hoc loco sunt illa à Posidonio scripta miracula, columnæ, clypeique flagrantes, aliæque insigni novitate flammæ: quæ non adverterent animos, si ex consuetudine & lege decurrerent. Ad hæc stupent omnes, & repentinum ignem ex alto

alto efferunt, sive emicuit aliquid & fugit, sive compresso aëre & in ardorem coacto, loco miraculi stetit. Quid ergo? Non aliquando lacuna cedentis retro ætheris patuit, & vastum in concavo lumen? Exclamare posses: Quid est hoc?

—— medium video discedere cælum,
Palantesque polo stellas. ——

quæ aliquando non exspectata nocte fulserunt, & per medium eruperunt diem. Sed alia hujus rei ratio est, quare alieno tempore apparent, quas esse, etiam cum laterent, constat. Multos Cometas non videmus, quod obscurantur radiis solis: quo deficiente, quemdam Cometen apparuisse, quem soi vicinus obtexerat, Posidonius tradit. Sæpe autem cum occidit sol, sparsi ignes non procul ab eo videntur. Videlicet ipsa stella sole perfunditur, & ideo adspici non potest: Cometæ autem radios solis effugiunt.

CAP. XXI. Placet ergo nostris, Cometas, sicut faces, sicut tubas, trabesque, & alia ostenta cæli, denso aëre creari. Ideo circa Septemtrionem frequentissime apparent, quia illic plurimum est aëris pigri. Quare ergo non stat Cometes, sed procedit? dicam. Ignium modo alimentum suum sequitur. Quamvis enim illi ad superiora nisus est: tamen deficiente materia retroiens ipse descendit in aëra quoque, si dextram lævamque premit partem. Nulla enim illi via est: sed qua illum vena pabuli sui duxit, illo repit, nec ut stella procedit, sed ut ignis pascitur. Quare ergo per longum tempus apparet, & non cito extinguitur? Sex enim mensibus hic, quem nos Neronis principatu lætissimo vidimus, spectandum se præbuit, in diversum illi Claudiano circumactus. Ille enim à Septemtrione in verticem surgens, Orientem petiit semper obscurior: hic ab eadem parte cœpit, sed in Occidentem

tem tendens, ad Meridiem flexit, & ibi se subduxit oculis. Videlicet ille humidiora habuit, & aptiora ignibus, quæ prosecutus est: huic rursus uberior fuit & plenior regio. Huc itaque descendunt, invitante materia, non itinere. Quod apparet duobus, quos spectavimus, fuisse diversum: cum hic in dextrum motus sit, ille in sinistrum. Omnibus autem stellis in eamdem partem cursus est, id est, contrarius mundo. Hic enim ab ortu volvitur in occasum, illæ ab occasu in ortum eunt. Et ob hoc duplex his motus est: ille quo eunt, & hic quo auferuntur.

CAP. XXII. Ego nostris non assentior. Non enim existimo Cometen subitaneum ignem, sed inter æterna opera naturæ. Primum quæcumque aër creat, brevia sunt. Nascuntur enim in re fugaci & mutabili. Quomodo potest enim in aëre aliquid idem diu permanere, cum ipse aër numquam idem maneat? fluit semper, & brevis illi quies est. Intra exiguum momentum in alium, quam in quo fuerat, statum vertitur. Nunc pluvius, nunc serenus, nunc inter utrumque varius: nubesque illi familiarissimæ, in quas coit, & ex quibus solvitur, modo congregantur, modo digeruntur, numquam immotę jacent. Fieri non potest, ut ignis certus in corpore vago sedeat, & ita pertinaciter hæreat, quam quem natura, ne umquam excuteretur, aptavit. Deinde si alimento suo hęreret, semper descenderet. Eo enim crassior aër est, quo terris propior: numquam Cometes in imum usque demittitur, neq; appropinquat solo. Etiamnum ignis aut it quo illum natura sua ducit, id est sursum: aut eo quo trahit materia, cui adhæsit, & quā depascitur.

CAP. XXIII. Nullis ignibus ordinariis & cælestibus iter flexum est. Sideris proprium est, ducere orbem. Atqui hoc an Cometæ alii fecerint, nescio:

nescio: duo nostra ætate fecerunt. Deinde omne quod caussa temporalis accendit, cito intercidit. Sic faces ardent, dum transeunt: sic fulmina in unum valent ictum: sic quæ transversæ dicuntur stellæ & cadentes, prætervolant & secant aëra. Nullis ignibus nisi in suo mora est. Illis dico divinis, quos habet mundus æternos, quia partes ejus sunt, & opera. Hi autem aliquid agunt, & vadunt, & tenorem suum servant, paresque sunt. Nam alternis diebus majores minoresve fierent, si ignis esset collecticius, & ex aliqua caussa repentinus. Minor enim esset ac major, prout plenius aleretur aut malignius. Dicebam modo, nihil diuturnum esse, quod exarsit aëris vitio: nunc amplius adjicio. Morari ac stare nullo modo potest. Nam & fax & fulmen & stella transcurrens, & quisquis alius est ignis aëre expressus, in fuga est: nec apparet, nisi dum cadit. Cometes habet suam sedem: & ideo non cito expellitur, sed emetitur spatium suum: nec exstinguitur, sed excedit. Si erratica, inquit, stella esset, in signifero esset. Quis unum stellis limitem ponit? Quis in angustum divina compellit? Nempe hæc ipsa sidera, quæ sola moveri credis, alios & alios circulos habent. Quare ergo non aliqua sint, quæ in proprium iter & ab istis remotum secesserint? Quid est, quare in aliqua parte cælum pervium non sit? Quod si judicas, non posse ullam stellam nisi signiferum attingere: Cometes potest sic latum habere circulum, ut in hunc tamen parte aliqua sui incidat: quod fieri non est necessarium, sed potest.

CAP. XXIV. Vide ne hoc magis deceat magnitudinem mundi, ut in multa itinera divisus sit: nec hanc unam deterat semitam, ceteris partibus torpeat. Credis autem in hoc maximo & pulcherrimo corpore, inter innumerabiles stellas, quæ

noctem

noctem decore vario distinguunt, quæ aëra minime vacuum & inertem esse patiuntur, quinque solas esse, quibus exercere se liceat, ceteras stare, fixum & immobilem populum? Si quis hoc loco me interrogaverit: Quare ergo non quemadmodum quinque stellarum, ita harum observatus est cursus? Huic ego respondebo: Multa sunt quæ esse concedimus: qualia sint, ignoramus. Habere nos animum, cujus imperio & impellimur & revocamur, omnes fatebuntur: quid tamen sit animus ille rector dominusque nostri, non magis tibi quisquam expediet, quam ubi sit. Alius illum dicet esse spiritum, alius concentum quemdam, alius vim divinam & Dei partem, alius tenuissimum aërem, alius incorporalem potentiam. Non deerit qui sanguinem dicat, qui calorem. Adeo animo non potest liquere de ceteris rebus, ut adhuc ipse se quærat.

Cap. XXV. Quid ergo miramur, Cometas, tam rarum mundi spectaculum, nondum teneri legibus certis: nec initia illorum finesque notescere, quorum ex ingentibus intervallis recursus est? Nondum sunt anni mille quingenti, ex quo Græcia

—— *stellis numeros & nomina fecit.*

Multæque hodie sunt gentes, quæ tantum facie noverint cælum, quæ nondum sciant cur luna deficiat, quare obumbretur. Hoc apud nos quoque nuper ratio ad certum perduxit. Veniet tempus, quo ista quæ nunc latent, in lucem dies extrahat, & longioris ævi diligentia. Ad inquisitionem tantorum ætas una non sufficit, ut tota cælo vacet. Quid, quod tam paucos annos inter studia ac vitia non æqua portione dividimus? Itaque per successiones istas longas explicabuntur. Veniet tempus, quo posteri nostri tam aperta nos nescisse mirentur.

rentur. Harum quinque ſtellarum, quæ ſe ingerunt nobis, quæ alio atque alio occurrentes loco, curioſos nos eſſe cogunt, qui matutini veſpertinique ortus ſint, quæ ſtationes, quando in rectum ferantur, quare agantur retro, modo cœpimus ſcire. Vtrum emergeret Iupiter, an occideret, an retrogradus eſſet, (nam hoc illi nomen impoſuere cedenti) ante paucos annos didicimus. Inventi ſunt qui nobis dicerent: Erratis, qui ullam ſtellam aut ſupprimere curſum judicatis, aut vertere. Non licet ſtare cæleſtibus, nec averti: prodeunt omnia: ut ſemel miſſa ſunt, vadunt. Idem erit illis curſus, qui ſui finis. Opus hoc æternum irrevocabiles habet motus: qui ſi quando conſtiterint, alia ex adverſo incident, quæ nunc tenor & ęqualitas ſervat.

CAP. XXVI. Quid eſt ergo, cur aliqua redire videantur? Solis occurſus ſpeciem illis tarditatis imponit, & natura viarum circulorumque ſic poſitorum, ut certo tempore intuentes fallant. Sic naves quamvis plenis velis eant, videntur tamen ſtare. Erit qui demonſtret aliquando, in quibus Cometæ partibus errent, cur tam ſeducti à ceteris eant, quanti qualesque ſint. Contenti ſimus inventis: aliquid veritati & poſteri conferant. Per ſtellas, inquit, ulteriora non cernimus, per Cometas aciem tranſmittimus. Primum ſi fit iſtud, non in ea parte fit, qua ſidus ipſum eſt ſpiſſi ac ſolidi ignis, ſed qua rarus ſplendor excurrit, & in crines diſpergitur. Per intervalla ignium, non per ipſos vides. Stellæ, inquit, omnes rotundæ ſunt, Cometæ porrecti: ex quo apparet, ſtellas non eſſe. Quis enim tibi concedet, Cometas longos eſſe? Quorum natura quidem, ut ceterorum ſiderum, globus eſt, ceterum fulgor extenditur. Quemadmodum ſol radios ſuos longe lateque dimittit, ceterum ipſi alia eſt forma, alia ei quod ex ipſo fluit lumini: ſic

ſic Cometarum corpus ipſum corrotundatur, ſplendor autem longior quam ceterorum ſiderum apparet.

CAP. XXVII. Quare? inquis. Dic tu mihi prius, quare luna diſſimillimum ſoli lumen accipiat, cum accipiat à ſole. quare modo rubeat, modo palleat. quare lividus illi & ater color ſit, cum à conſpectu ſolis excluditur. Dic mihi, quare omnes ſtellæ inter ſe diſſimilem habeant aliquatenus faciem, diverſiſſimam ſoli. Quomodo nihil prohibet, iſta ſidera eſſe, quamvis ſimilia non ſint: ita nihil prohibet, Cometas æternos eſſe & ſortis ejuſdem, cujus cetera, etiamſi faciem illis non habent ſimilem. Quid porro? mundus ipſe, ſi conſideres illum, nonne ex diverſis compoſitus eſt? Quid eſt quare in Leone ſemper ſol ardeat, & terras æſtibus torreat: in Aquario adſtringat hiemem, flumina gelu claudat? Et hoc tamen & illud ſidus ejuſdem conditionis eſt, cum effectu & natura diſſimile ſit. Intra breviſſimum tempus Aries extollitur, Libra tardiſſime emergit: & tamen hoc ſidus & illud ejuſdem naturæ eſt: cum illud exiguo tempore adſcendat, hoc diu proferatur. Non vides, quam contraria inter ſe elementa ſint? gravia & levia ſunt, frigida & calida, humida & ſicca. Tota hujus mundi concordia ex diſcordibus conſtat. Negas Cometen ſtellam eſſe, quia forma ejus non reſpondeat ad exemplar, nec ſit ceteris ſimilis. Vides enim quam ſimillima ſit illa, quæ tricesimo anno revertitur ad locum ſuum, huic quæ intra annum reviſit ſedem ſuam. Non ad unam natura formam opus ſuum præſtat, ſed ipſa varietate ſe jactat. Alia majora, alia velociora aliis fecit; alia validiora, alia temperatiora: quædam autem eduxit à turba, ut ſingula & conſpicua procederent; quædam in gregem miſit. Ignorat naturæ poten-

potentiam, qui illi non putat aliquando licere nisi quod sæpius facit. Cometas non frequenter ostendit, attribuit illis alium locum, alia tempora, dissimiles ceteris motus. Voluit & his magnitudinem operis sui colere, quorum formosior facies est, quam ut fortuitam putes, sive amplitudinem eorum consideres, sive fulgorem, qui major est ardentiorque quam ceteris. Facies vero habet insigne quiddam & singulare, non in angustum conjecta & arctata, sed dimissa liberius, & multarum stellarum amplexa regionem.

CAP. XXVIII. Aristoteles ait, Cometas significare tempestatem, & ventorum intemperantiam atque imbrium. Quid ergo? non judicas sidus esse, quod futura denunciat? Non enim sic hoc tempestatis signum est, quomodo futuræ pluviæ,

Scintillare oleum, & putres concrescere fungos:

aut quomodo indiciũ est sævituri maris, si marinæ

In sicco ludunt fulicæ; notasque paludes

Deserit, atque altam supra volat ardea nubem:

sed sic, quomodo æquinoctium in calorem frigusque flectentis anni, quomodo illa quæ Chaldæi canunt, quid stella nascentibus triste lętumve constituat. Hoc ut scias ita esse, non statim Cometes ortus ventos & pluvias minatur, ut Aristoteles ait, sed annum totum suspectum facit. Ex quo apparet, illum non ex proximo, quę in proximum daret, signa traxisse, sed habere reposita & compressa legibus mundi. Fecit is Cometes, qui Paterculo & Vopisco consulibus apparuit, quæ ab Aristotele Theophrastoq; sunt prædicta. Fuerunt enim maximæ & continuæ tempestates ubique. At in Achaia, Macedoniaque, urbes terrarum motibus prorutæ sunt. Tarditas, inquit, illorum argumentum est, graviores esse, multumque in se habere terreni: ipsi præterea cursus. fere enim compelluntur in cardines.

CAP.

CAP. XXIX. Vtrumque falsum est. De priore dicam prius. Quare quæ tardius feruntur, gravia sunt? Quid ergo? Stella Saturni, quæ ex omnibus iter suum lentissime efficit, gravis est? Atqui levitatis argumentum habet, quod super ceteras est. Sed majore, inquam, ambitu circuit, nec tardius it quam ceteræ, sed longius. Succurrat tibi, idem me de Cometis posse dicere, etiamsi segnior illis cursus sit. Sed mendacium est, ire eos tardius. Nam intra sextum mensem dimidiam cæli partem transcurrit hic proximus; prior intra pauciores menses recepit se: sed quia graves sunt, inferius deferuntur. Primum non defertur, quod circumfertur. Deinde hic proximus à Septemtrione motus sui initium fecit, & per Occidentem in Meridiana pervenit, erigensque suum cursum oblituit. Alter ille Claudianus à Septemtrione primum visus, non desiit in rectum assidue celsior ferri, donec excessit. Hæc sunt quæ aut alios movere ad Cometas pertinentia, aut me. Quæ an vera sint, dii sciunt, quibus est scientia veri. Nobis rimari illa & conjecturare in occulto tantum licet, nec cum fiducia inveniendi, nec sine spe.

CAP. XXX. Egregie Aristoteles ait, numquam nos verecundiores esse debere, quam cum de diis agitur. Si intramus templa compositi, si ad sacrificium accessuri vultum submittimus, togam adducimus, si in omne argumentum modestiæ fingimur: quanto hoc magis facere debemus, cum de sideribus, de stellis, de deorum natura disputamus, ne quid temere, ne quid impudenter, aut ignorantes affirmemus, aut scientes mentiamur? Nec miremur tam tarde erui, quæ tam alte jacent. Panætio, & his qui videri volunt, Cometen non esse ordinarium sidus, sed falsam sideris faciem, diligenter tractandum est, an æque omnis pars

anni

anni edendis Cometis satis apta sit: an omnis cæli regio idonea in qua creentur: an quacumque ire, ibi etiam concipi possint: & cetera, quæ universa tolluntur, cum dico illos fortuitos non esse ignes, sed intextos mundo, quos non frequenter educit, sed in occulto movet. Quam multa præter hos per secretum eunt, numquam humanis oculis orientia? Neque enim omnia Deus humanis oculis nota fecit. Quota pats operis tanti nostris oculis committitur? Ipse qui ea tractat, qui condidit, qui totum hoc fundavit, deditque circa se, majorque est pars operis sui, ac melior, effugit oculos, cogitatione visendus est.

CAP. XXXI. Multa præterea cognata numini summo, & vicinam sortita potentiam, obscura sunt. Aut fortasse, quod magis mireris, oculos nostros & implent & effugiunt: sive illis tanta subtilitas est, quantum consequi acies humana non possit: sive in sanctiore secessu majestas tanta delituit, & regnum suum, id est, se, regit, nec ulli aditum dat, nisi animo. Quid sit hoc, sine quo nil est, scite non possumus: & mitamur, si quos igniculos parum novimus, cum maxima pars mundi Deus lateat? Quam multa animalia hoc primum cognovimus sæculo? & quidem multa venientis ævi populus ignota nobis sciet. Multa sæculis tunc futuris, cum memoria nostri exoleverit, reservantur. Pusilla res mundus est, nisi in illo quod quærat omnis mundus habeat. Non semel quædam sacra traduntur: Eleusis servat, quod ostendat revisentibus. Rerum natura; sacra sua non simul tradit. Initiatos nos credimus: in vestibulo ejus hætemus. Illa arcana non promiscue nec omnibus patent: reducta & in interiore sacrario clausa sunt. Ex quibus aliud hæc ætas, aliud quæ post nos subibit, adspiciet. Quando ergo ista in

notitiam noſtram perducentur? Tarde magna proveniunt, utique ſi labor ceſſat. Id quod unum toto agimus animo, nondum perfecimus, ut peſſimi eſſemus. Adhuc in proceſſu vitia ſunt. Invenit luxuria aliquid novi, in quod inſaniat. Invenit impudicitia novam contumeliam ſibi. Invenit delitiarum diſſolutio & tabes aliquid tenerius molliusque, quo pereat. Nondum ſatis robur omne projecimus. Adhuc quidquid eſt boni moris, exſtinguimus lævitate & politura corporum. Muliebres munditias anteceſſimus; colores meretricios, matronis quidem non induendos, viri ſumimus. Tenero & molli ingreſſu ſuſpendimus gradum: non ambulamus, ſed incedimus. Exornamus annulis digitos, in omni articulo gemma diſponitur. Quotidie comminiſcimur, per quæ virilitati fiat injuria, ut traducatur, quia non poteſt exui. Alius genitalia excidit, alius in obſcœnam partem ludi fugit, & locatus ad mortem, infamiæ armatur. Egenus etiam, in quo morbum ſuum exerceat, legit.

CAP. XXXII. Miraris, ſi nondum ſapientia omne opus ſuum implevit? Nondum tota ſe nequitia protulit. Adhuc naſcitur, & huic omnes operam damus: huic oculi noſtri, huic manus ſerviunt. Ad ſapientiam quis accedit? quis dignam judicat, niſi quam in tranſitu noverit? Quis philoſophiam, aut ullum liberale reſpicit ſtudium, niſi cum ludi intercalantur, cum aliquis pluvius intervenit dies, quem perdere licet? Itaque tot familiæ philoſophorum ſine ſucceſſore deficiunt. Academici & veteres & minores nullum antiſtitem reliquerunt. Quis eſt qui tradat præcepta Pyrrhonis? Pythagorica illa invidioſæ turbæ ſchola præceptorem non invenit. Sextiorum nova & Romani roboris ſecta, inter initia ſua, cum magno impetu

cœpiſſet,

cœpisset, exstincta est. At quanta cura laboratur, ne cujus pantomimi nomen intercidat? Stat per successores Pyladis & Batilli domus: harum artium multi discipuli sunt, multique doctores. Privatim urbe tota sonat pulpitum. In hoc viri, in hoc feminæ tripudiant. Mares inter se uxoresque contendunt, uter det latus illis. Deinde sub persona, cum diu trita frons est, transitur ad ganeam. Philosophiæ nulla cura est. Itaque adeo nihil invenitur ex his quæ parum investigata antiqui reliquerunt, ut multa quæ inventa erant, oblitterentur. At mehercules si hoc totis membris premeremus, si in hoc juventus sobria incumberet, hoc majores docerent, hoc minores addiscerent, vix ad fundum veniretur: in quo veritas posita est, quam nunc in summa terra & levi manu quærimus.

L. ANNÆI SENECÆ
CLAVDII CÆSARIS
ΑΠΟΚΟΛΟΚΥΝΤΩΣΙΣ.

Quid actum sit in cælo ante diem tertium Idus Octobris, Asinio Marcello, Acilio Aviola Coss. anno novo, initio sæculi felicissimi, volo memoriæ tradere. Nihil offensæ vel gratiæ dabitur. Hæc ita vera si quis quæsierit unde sciam: primum, si noluero, non respondebo. Quis coacturus est? Ego scio me liberum factum, ex quo suum diem obiit ille, qui verum proverbium fecerat, Aut regem, aut fatuum nasci oportere. Si libuerit respondere, dicam quod mihi in buccam venerit. Quis umquam ab historico jurato res exegit? Tamen si necesse fuerit auctorem producere,

quærite ab eo qui Drusillam euntem in cælum vidit. Idem Claudium vidisse se dicet iter facientem, non passibus æquis. Velit, nolit, necesse est illi omnia videre, quæ in cælo agantur. Appiæ viæ curator est: qua scis & divum Augustum, & Tiberium Cæsarem, ad deos isse. Hunc si interrogaveris, soli narrabit: coram pluribus numquam verbum faciet. Nam ex quo in senatu juravit se Drusillam vidisse cælum adscendentem, & illi pro tam bono nuntio nemo credidit quid viderit, verbis conceptis adfirmavit, se non indicaturum etiamsi in medio foro hominem vidisset occisum. Ab hoc ego quæcumque audivi, certe clara affero, ita illum salvum & felicem habeam.

Iam Phœbus breviore via contraxerat ortum
Lucis, & obscuri crescebant tempora somni:
Iamque suum victrix augebat Cynthia regnum;
Et deformis hiems gratos carpebat honores
Divitis autumni, visoque senescere Baccho
Carpebat raras serus vindemitor uvas.

Puto magis intelligi si dixero, mensis erat October, dies tertius Eidus Octobris. Horam non possum tibi certam dicere. facilius inter philosophos, quam inter horologia conveniet. Tamen inter sextam & septimam erat. Nimis rustice acquiescunt oneri poëtæ, non contenti ortus & occasus describere, ut etiam medium diem inquietent. Tu sic transibis horam tam bonam?

Iam medium cursu Phœbus diviserat orbem,
Et propior nocti fessas quatiebat habenas,
Obliquo flexam deducens tramite lucem.

Claudius animam agere cœpit, nec invenire exitum poterat. Tum Mercurius, qui semper ingenio ejus delectatus esset, unam de tribus Parcis educit, & ait: Quid femina crudelissima hominem miserum torqueri pateris, nec umquam meritum, ut tam-

ut tamdiu cruciaretur? Annus sexagesimus & quartus est, ex quo cum anima luctatur. Quid huic invides? Patere mathematicos aliquando verum dicere, qui illum ex quo princeps factus est, omnibus annis, omnibus mensibus efferunt. Et tamen non est mirum si errant: horam ejus nemo novit. Nemo enim illum umquam natum putavit. Fac quod faciendum est.

Dede neci. melior vacua sine regnet in aula.

Sed Clotho: Ego mehercule, inquit, pusillum temporis adjicere illi volebam, dum hos pauculos, qui supersunt, civitate donaret. Constituerat enim omnes Græcos, Gallos, Hispanos, Britannos, togatos videre. Sed quoniam placet aliquos peregrinos in semen relinqui, & tu ita jubes fieri, fiat. Aperit tum capsulam, & treis fusos profert. Vnus erat Augurini, alter Babæ, tertius Claudii. Hos, inquit, treis uno anno exiguis intervallis temporum divisos mori jubebo: nec illum incomitatum dimittam. Non oportet enim eum, qui modo se tot millia hominum sequentia videbat, tot præcedentia, tot circumfusa, subito solum destitui. Contentus erit his interim convictoribus.

Hæc ait: & turpi convolvens stamina fuso,
Abrupit stolidæ regalia tempora vitæ.
At Lachesis redimita comas, ornata capillos,
Pieria crinem lauro frontemque coronans,
Candida de niveo subtemina vellere sumit,
Felici moderanda manu: quæ ducta colorem
Assumpsere novum: mirantur pensa sorores.
Mutatur vilis pretioso lana metallo:
Aurea formoso descendunt sæcula filo.
Nec modus est illis, felicia vellera ducunt,
Et gaudent implere manus, sunt dulcia pensa.
Sponte sua festinat opus, nulloque labore
Mollia contorto descendunt stamina fuso.

Vincunt Tithoni, vincunt & Nestoris annos.
Phœbus adest, cantuque juvat, gaudetque futuris:
Et latus nunc plectra movet, nunc pensa ministrat.
Detinet intentas cantu, fallitque laborem.
Dumque nimis citharam, fraternaque carmina laudant,
Plus solito nevere manus: humanaque fata
Laudatum transcendit opus. Ne demite, Parcæ,
Phœbus ait: vincat mortalis tempora vitæ,
Ille mihi similis vultu, similisque decore,
Nec cantu, nec voce minor: felicia lassis
Sæcula præstabit, legumque silentia rumpet,
Qualis discutiens fugientia lucifer astra,
Aut qualis surgit redeuntibus hesperus astris:
Qualis cum primum tenebris aurora solutis
Induxit rubicunda diem, sol adspicit orbem
Lucidus, & primos è carcere concitat axes:
Talis Cæsar adest, talem jam Roma Neronem
Adspiciet; flagrat nitidus fulgore remisso
Vultus, & affuso cervix formosa capillo.

Hæc Apollo. At Lachesis, quæ & ipsa homini fortissimo faveret, fecit, & plena orditur manu, & Neroni multos annos de suo donat. Claudium autem jubent omnes *χαίροντας, εὐφημοῦντας ἐκπέμπειν δόμων.* Et ille quidem animam ebulliit, & eo desiit vivere videri. Exspiravit autem dum comœdos audit, ut scias me non sine caussa illos timere. Vltima vox ejus hæc inter homines audita est, cum majorem sonitum emisisset illa parte, qua facilius loquebatur: Væ me, puto, concacavi me. Quid autem fecerit, nescio: omnia certe concacavit. Quæ in terris postea sint acta, supervacuum est referre. Scitis enim optime: nec periculum est, ne excidant, quæ memoriæ publicum gaudium impresserunt. Nemo felicitatis suæ obliviscitur. In cælo quæ acta sint, audite: fides penes auctorem erit. Nunciatur Iovi, venisse quem-

quemdam bonæ ſtaturæ, bene canum, neſcio quid illum minari: aſſidue enim caput movere, pedem dextrum trahere. quæſiſſe ſe cujus nationis eſſet? reſpondiſſe, neſcio quid perturbato ſono, & voce confuſa,, non intelligere ſe linguam ejus: nec Græcum eſſe, nec Romanum, nec ullius gentis notæ. Tum Iupiter Herculem, quia totum orbem terrarum pererraverat, & noſſe videbatur omnes nationes, jubet ire & explorare, quorum hominum eſſet. Tum Hercules primo adſpectu ſane perturbatus eſt, ut qui etiam non omnia monſtra timuerit: ut vidit novi generis faciem, inſolitum inceſſum, vocem nullius terreſtris animalis, ſed (qualis eſſe marinis belluis ſolet) raucam & implicatam, putavit ſibi tertium decimum laborem veniſſe. Diligentius intuenti, viſus eſt quaſi homo. Acceſſit itaque, & quod facillimum fuit Græculo, ait: *Τίς πόθεν εἷς ἀνδρῶν, πόθι τοὶ πόλις;* Vbi hæc Claudius, gaudet eſſe illic philologos homines, ſperat futurum aliquem hiſtoriis ſuis locum. Itaque & ipſe Homerico verſu Cæſarem ſe eſſe ſignificans, ait:

Ἰλιόθεν με φέρων ἄνεμος Κικόνεσσι πέλασσεν.

Erat autẽ ſequens verſus verior, æque Homericus:

Ἔνθα δ' ἐγὼν πόλιν ἔπραθον, ὤλεσα δ' αὐτούς.

Et impoſuerat Herculi homini minime vafro, niſi fuiſſet illic Febris, quæ fano ſuo relicto ſola cum illo venerat: ceteros omnes deos Romæ reliquerat. Iſte, inquit, mera mendacia narrat. Ego tibi dico, quæ cum ipſo tot annos vixi: Lugduni natus eſt. Marci municipem vides: quod tibi narro, ad ſextumdecimum lapidem à Vienna natus eſt, Gallus germanus. Itaque quod Gallum facere oportebat, Romam cepit. Hunc ego tibi recipio Lugduni natum, ubi Lucinius multos annos regnavit. Tu autem qui plura loca calcaſti, quam ullus

ullus mulio perpetuarius, Lugdunenſes ſcire debes, & multa millia inter Xanthum & Rhodanum intereſſe. Excandeſcit hoc loco Claudius, & quanto poteſt murmure iraſcitur. Quid diceret, nemo intelligebat. Ille autem Febrim duci jubebat, illo geſtu ſolutæ manus, & ad hoc unum ſatis firmæ, quo decollare homines ſolebat. Iuſſerat illi collum præcidi. Putares omnes illius eſſe libertos, adeo illum nemo curabat. Tum Hercules: Audi me, inquit, tu, & deſine fatuari: veniſti huc, ubi mures ferrum rodunt. Citius mihi verum, ne tibi alogias excutiam. Et quo terribilior eſſet, tragicus fit, & ait:

Exprome propere, ſede qua genitus cluas,
Hoc ne peremptus ſtipite, ad terram accidas.
Hæc clava reges ſæpe mactavit feros.
Quid nunc profatu vocis incerto ſonas?
Quæ patria, quæ gens mobile eduxit caput,
Ediſſere. equidem regna tergemini petens
Longinqua regis, unde ab Heſperio mari
Inachiam ad urbem nobile advexi pecus,
Vidi duobus imminens fluviis jugum
Quod Phœbus ortu ſemper obverſo videt:
Vbi Rhodanus ingens amne prærapido fluit,
Ararque dubitans quo ſuos curſus agat,
Tacitus quietis alluit ripas vadis.
Eſtne illa tellus ſpiritus altrix tui?

Hæc ſatis animoſe & fortiter. Nihilominus mentis ſuæ non eſt, & timet μωρȣ̃ πληγήν. Claudius ut vidit virum valentem, oblitus nugarum, intellexit neminem parem ſibi Romæ fuiſſe: illic non habere ſe idem gratiæ: Gallum in ſuo ſterquilinio plurimum poſſe. Itaque quantum intelligi potuit, hæc viſus eſt dicere: Ego te fortiſſime deorum Hercules, ſperavi mihi affuturum apud alios: & ſi quis à me notorem petiſſet, te fui nominaturus,

rus, qui me optime nosti. Nam si memoria repetis, ego eram, qui tibi ante templum tuum jus dicebam totis diebus mense Iulio & Augusto. Tu scis quantum illic misetiarum pertulerim, cum caussidicos audirem, & diem & noctem: in quos si incidisses, valde fortis licet, maluisses Cloacas Augiæ purgare: multo plus ego stercoris exhausi. Sed quoniam volo, non mirum, quod impetum in curiam fecisti: nihil tibi clusi est. Modo dic nobis, qualem deum istum fieri velis: ἐπικούρειος θεὸς non potest esse: οὔτε αὐτὸς πρᾶγμα ἔχει, οὔτε ἄλλοις παρέχει. Stoicus? quomodo potest rotundus esse (ut ait Varro) sine capite, sine præputio? Est aliquid in eo Stoici Dei: jam video, nec cor, nec caput habet. Si mehercules à Saturno petisset hoc beneficium, cujus mensem toto anno celebravit Saturnalia ejus princeps, non tulisset. Illum Deum ab Iove, quem quantum quidem in illo fuit, damnavit incesti. L. Silanum enim generum suum occidit. Oro per quod sororem suam, festivissimam omnium puellarum, quam omnes Venerem vocarent, maluit Iunonem vocare. Quare, inquit, quæro enim, sororem suam stulte studere? Athenis dimidium licet, Alexandriæ totum? Quia Romæ, inquit, mures molas lingunt: hic nobis curva corrigit. Quid in cubiculo suo faciat, nescio: etiam cæli scrutatur plagas, deus fieri vult. Parum est quod templum in Britannia habet, quod hunc barbari colunt, & ut deum orant. Ἀλώρου φιλάτου χήιν. Tandem Iovi venit in mentem, privatis intra curiam morantibus sententiam dicere, nec disputare. Ego, inquit, P. C. interrogare vobis permiseram, vos mera mapalia fecistis. Volo servetis disciplinam curiæ. Hic qualiscumque est, quid de nobis existimabit? Illo dimisso, primus interrogatur sententiam Ianus pa-

ter: is designatus erat in Kal. Iulias postmeridianus Cos. homo quantumvis vafer, qui semper videt ἅμα πρόσσω καὶ ὀπίσσω. Is multa diserte, quod in foro vivat, dixit, quæ notarius persequi non potuit: & ideo non refero: ne aliis verbis ponam, quæ ab illo dicta sunt. Multa dixit de magnitudine deorum: non debere hunc vulgo dari honorem. Olim, inquit, magna res erat, Deum fieri: jam fama nimium fecisti. Itaque ne videar in personam, non in rem sententiam dicere, censeo ne quis post hunc diem Deus fiat ex his, qui ἀρούρης καρπὸν ἔδουσιν: aut ex his, quos alit ζείδωρος ἄρουρα. Qui contra hoc S. C. deus factus, fictus, pictusve erit, eum dedi larvis, & proximo munere inter novos auctoratos, ferulis vapulare placet. Proximus interrogatur sententiam Diespiter Vicæ Potæ filius, & ipse designatus Cos. nummulariolus. Hic quæstu se sustinebat, vendere civitatulas solebat. Ad huncce belle accessit Hercules, & auriculam ei tetigit. Itaque in hæc verba censet: Cum Divus Claudius Divum Augustum sanguine contingat, nec minus Divam Augustam aviam suam, quam ipse Deam esse jussit, longeque omnes mortales sapientia antecellat, sitque è rep. esse aliquem, qui cum Romulo possit

——— *ferventia rapa vorare:*

censeo, ut D. Claudius ex hac die deus fiat, ita uti ante eum quis optimo jure factus sit: eamque rem ad μεταμορφώσεις Ovidii adjiciendam. Variæ erant sententiæ, & videbatur Claudius sententia vincere. Hercules enim, qui videret ferrum suum in igne esse, modo huc, modo illuc cursabat: & ajebat: Noli mihi invidere, mea res agitur: deinde si quid volueris, invicem faciam: Manus manum lavat. Tunc Divus Augustus surrexit sententiæ suæ dicendæ, & summa facundia disseruit. P. C. vos

testes

testes habeo, ex quo deus factus sum, nullum verbum me fecisse. semper meum negotium ago. Sed non possum amplius dissimulare, & dolorem quem graviorem pudor facit, continere. In hoc terra marique pacem peperi: ideo civilia bella compescui? ideo legibus urbem fundavi, operibus ornavi? Et quid dicam P.C. non invenio: omnia infra indignationem verba sunt. Confugiendum est itaque à me ad Messalæ Corvini disertissimi viri illam sententiam: Præcidit jus imperii. hic, P. C. qui nobis non posse videtur muscam excitare, tam facile homines occidebat, quam canis exta edit. Sed quid ego de tot acribus viris dicam? Non vacat deflere publicas clades, intuenti domestica mala. Itaque illa omittam, hæc referam. Etiamsi Phormea Græce nescit, ego scio. ΕΝΤΙΚΟΝΤΟΝΥΚΗΝΔΙΗϹ. senescit. Iste, quem videtis, per tot annos sub meo nomine latens, hanc mihi gratiam retulit, ut duas Iulias proneptes meas occideret, alteram ferro, alteram fame: unum abnepotem L. Silanum. Videris Iupiter, an in caussa mala, certe in tua, si hic inter nos futurus est. Dic mihi, Dive Claudi, quare quemquam ex his, quos, quasque occidisti, antequam de caussa cognosceres, antequam audires, damnasti? hoc fieri solet? in cælo non fit. Ecce Iupiter, qui tot annos regnat, uni Vulcano crus fregit, quem

Ῥῖψε ποδὸς τεταγὼν ἀπὸ βηλοῦ θεσπεσίοιο,

& iratus fuit uxori, & suspendit illam: numquid occidit? Tu Messalinam, cujus æque avunculus major eram, quam tuus, occidisti. Nescio, inquis? Dii tibi malefaciant: adeo istud turpius est, quod nescis, quam quod occidisti. Iste C. Cæsarem non desiit mortuum prosequi. Occiderat ille socerum: hic & generum. Cajus Cæsar Crassi filium vetuit Magnum vocari: hic nomen illi reddidit,

caput

caput tulit. Occidit in una domo Crassum Magnum, Scriboniam, Tristioniam, Assarionem, nobiles tamen: Crassum vero tam fatuum, ut etiam regnare posset. Cogitate P. C. quale portentum in numerum deorum se recipi cupiat. Hunc nunc deum facere vultis? Videte corpus ejus, diis iratis natum. Ad summam, tria verba cito dicat, & servum me ducat. Hunc deum quis colet? quis credet? denique dum tales deos facitis, nemo vos deos esse credet. Summa rei, P. C. si honeste inter vos gessi, si nulli durius respondi, vindicàte injurias meas. Ego pro sententia mea hoc censeo. Atque ita ex tabella recitavit: Quandoquidem divus Claudius occidit socerum suum Appium Silanum, generos duos, Pompeium Magnum & L. Silanum, socerum filiæ suæ Crassum, frugi hominem, tam similem sibi, quam ovo ovum, Scriboniam socrum filiæ suæ, Messalinam uxorem suam, & ceteros, quorum numerus iniri non potuit: placet mihi in eum severe animadverti, nec illi rerum judicandarum vacationem dari, eumque quamprimum exportari, & cælo intra dies xxx. excedere, olympo intra diem tertium. Pedibus in hanc sententiam itum est. Nec mora, Cyllenius illum collo obtorto trahit ad inferos,

Illuc unde negant redire quemquam.

Dum descendunt per viam sacram, interrogat Mercurius, quid sibi velit ille concursus hominum, num Claudii funus esset? Et erat omnium formosissimum, & impensa cura plenum, ut scires deum efferri, tibicinum, cornicinum, omnisque generis çneatorum tanta turba, tantus conventus, ut etiam Claudius audire posset. Omnes læti, hilares, P. Ro. ambulabat tamquam liber. Agatho & pauci caussidici plorabant, sed plané ex animo. Iurisconsulti è tenebris procedebant, pallidi, graciles, vix habentes

bentes animam, tamquam qui cummaxime revivifcerent. Ex his unus cum vidiſſet capita conferentes, & fortunas ſuas deplorantes cauſſidicos, accedit, & ait: Dicebam vobis, Non ſemper Saturnalia erunt. Claudius ut vidit funus ſuum, intellexit ſe mortuum eſſe. Ingenti enim μεγαληγορίᾳ nænia cantabatur anapæſtis:

Fundite fletus,
Edite planctus,
Fingite luctus:
Reſonet triſti
Clamore forum:
Cecidit pulchre
Cordatus homo,
Quo non alius
Fuit in toto
Fortior orbe.
Ille citato
Vincere curſu
Poterat celeres,
Ille rebelles
Fundere Parthos,
Levibusque ſequi
Perſida telis,
Certaque manu
Tendere nervum:
Qui præcipites
Vulnere parvo
Figeret hoſtes,
Pictaque Medi
Terga fugacis.
Ille Britannos
Vltra noti
Littora ponti,
Et cæruleos
Scuta Brigantas
Dare Romuleis
Colla catenis
Iuſſit, & ipſum
Nova Romanæ
Iura ſecuris
Tremere Oceanum.
Deflete virum,
Quo non alius
Potuit citius
Diſcere cauſſas,
Una tantum
Parte audita,
Sæpe & neutra.
Quis nunc judex
Toto lites
Audiet anno?
Tibi jam cedet
Sede relicta,
Qui dat populo
Iura ſilenti,
Cretæa tenens
Oppida centum.
Cadite mœſtis
Pectora palmis
O cauſſidici,
Venale genus.
Vosque Poëtæ.

Lugete

Lugete novi; *Vosque in primis*
Qui concusso *Magna parastis*
Lucra fritillo.

Delectabatur laudibus suis Claudius, & cupiebat diutius spectare. Injicit illi manum Talthybius deorum nuncius, & trahit capite obvoluto, ne quis eum possit agnoscere, per campum Martium: & inter Tyberim & viam rectam descendit ad inferos. Antecesserat jam compendiaria via Narcissus libertus, ad patronum excipiendum, & venienti nitidus, ut erat à balineo, occurrit, & ait: Quid dii ad homines? Celerius, inquit Mercurius, & venire nos nuncia. Ille autem patrono plura blandiri volebat. quem Mercurius iterum festinare jussit, & virga morantem impulit. Dicto citius Narcissus evolat. Omnia procliva sunt, facile descenditur. Itaque quamvis podagricus esset, momento temporis pervenit ad januam Ditis: ubi jacebat, ut ait Horatius, bellua centiceps, sese movens, villosque horrendos excutiens. pusillum superturbatur (albam canem in deliciis habere consuerat) ut illum vidit canem nigrum villosum sane: quem non velis tibi in tenebris occurrere. Et magna inquit voce: Claudius Cæsar venit. Ecce extemplo cum plausu procedunt cantantes: *Εὑρήκαμεν, συγχαίρωμεν.* Hic erat C. Silius Cos. desig. Iunius Prætorius, Sex. Trallus, M. Helvius Trogus, Cotta Tectus, Valens, Fabius, Equ. Rom. quos Narcissus duci jusserat. Medius erat in hac cantantium turba Mnester Pantomimus, quem Claudius decoris caussa minorem fecerat. Necnon ad Messalinam cito rumor percrepuit, Claudium venisse. Convolarunt primum omnium liberti, Polybius, Myron, Harpocras, Amphæus & Pheronactes, quos omnes, necubi imparatus esset, præmiserat. Deinde præfecti duo, Iustus Catonius, & Ruffus

Pom-

Pompeii F. Deinde amici, Saturnius Luscius, & Pedo Pompeius, & Lupus, & Celer Asinius, consulares. Novissime fratris filia, sororis filia, gener, socer, socrus, omnes plane consanguinei. Et agmine facto Claudio occurrunt. Quos cum vidisset Claudius, exclamat, Πάντα φίλων πλήρη. Quomodo vos huc venistis? Tum Pedo Pompeius: Quid dicis homo crudelissime? Quæris, quomodo? Quis enim nos alius huc misit quam tu, omnium amicorum interfector? In jus eamus: ego tibi hic sellas ostendam. Ducit illum ad tribunal Æaci. is lege Cornelia, quæ de sicariis lata est, quærebat: postulat, nomen ejus recipi, edit subscriptionem: Occisos Senatores XXX, Equites Rom. CCCXV, atque plures: ceteros CCXXI. ὅσα ψάμαθός τε κόνις τε. Exterritus Claudius oculos undecumque circumfert, vestigat aliquem patronum qui se defenderet. Advocatum non invenit. Tandem procedit P. Petronius, vetus convictor ejus, homo Claudiana lingua disertus, & postulat advocationem. Non datur. Accusat Pedo Pompeius magnis clamoribus. Incipit Petronius velle respondere. Æacus, homo justissimus, vetat. Illum tantum altera parte audita condemnat, & ait: Εἴκε πάθοι τὰ κ' ἔρεξε, δίκη κ' ἰθεῖα γένοιτο. Ingens silentium factum est. Stupebant omnes, novitate rei attoniti: negabant hoc umquam factum. Claudio iniquum magis videbatur, quam novum. De genere pœnæ diu disputatum est, quid illum pati oporteret. Erant qui dicerent, si uni dii laturam fecissent, Tantalum siti periturum, nisi illi succurreretur: non umquam Sisyphum onere relevari: aliquando Ixionis miseri rotam sufflaminandam. Non placuit ulli ex veteranis missionem dari, ne vel Claudius umquam simile speraret. Placuit novam pœnam excogitari debere, instituendum

dum illi laborem irritum, & alicujus cupiditatis species sine fine & effectu. Tum Æacus jubet illum alea ludere pertuso fritillo. Et jam cœperat fugientes semper tesseras quærere, & nihil proficere.

Nam quotiens missurus erat resonante fritillo,
Vtraque subducto fugiebat tessera fundo:
Cumque recollectos auderet mittere talos,
Lusuro similis semper, semperque petenti,
Decepere fidem: refugit, digitosque per ipsos
Fallax assiduo dilabitur alea furto.
Sic cum jam summi tanguntur culmina montis,
Irrita Sisyphio volvuntur pondera collo.

Apparuit subito C. Cæsar, & petere illum in servitutem cœpit: producit testes, qui illum viderant ab illo flagris, ferulis, colaphis vapulantem. Adjudicatur C. Cæsari: illum Æacus donat. Is Menandro liberto suo tradidit, ut à cognitionibus ei esset.

EX-

EXCERPTA QUÆDAM E LIBRIS SENECÆ.

Honesta, inquit Epicurus, res est paupertas læta. Illa vero jam paupertas non est, si læta est. Cui cum paupertate bene convenit, dives est. Non qui parum habet, sed qui plura cupit, pauper est. Quid enim refert, quantum illi in arca, quantum in horreis lateat, quantum pascat aut fœneret, si alieno imminet, si non acquisita, sed acquirenda concupiscit? Quis sit divitiarum modus, quæris? Primo, habere quod necesse est: secundo, quod satis est. Nulli potest secura vita contingere, qui de producenda nimis cogitat. Nullum bonum juvat habentem, nisi ad cujus amissionem præparatus est animus. Magnæ divitiæ sunt, lege naturæ composita paupertas. Lex autem naturæ, scis quos terminos nobis statuit? Non esurire, non sitire, non algere. Ut famem sitimque depellas, non est necesse maria tentare, nec castra sequi. Parabile est quod natura desiderat, & cito apponitur. Ad supervacua sudatur: illa sunt quæ togam terunt, quæ nos senescere cogunt, quæ in aliena littora impingunt. Ad manum est, quod satis est. Si cui sua non videntur amplissima, licet totius mundi dominus sit, miser est. Miser est, qui se beatissimum non judicat, licet toti mundo imperet. Non est beatus, qui se id non putat esse. Nihil habemus, quod cum magno emolumento insidiantis eripi possit. Quam minimum in corpore tuo sit spoliorum. Nemo ad humanum sanguinem venit propter ipsum, vel admodum pauci. Nudum latro transmittit: etiam in obsessa via pauperi pax est. Is maxime divitiis fruitur, qui minime indiget. Si ad naturam vives, numquam eris pauper: si ad opinionem, numquam dives. Exiguum natura desiderat, immensum opinio. Si congeratur in te quidquid multi locupletes possederunt, si ultra privatum pecuniæ modum fortuna te provehat, auro tegat, purpura vestiat, eo deliciarum opumque perducat, ut terram marmoribus abscondas, non tantum liceat habere, sed calcare divitias; accedant statuæ & picturæ, & quidquid ars ulla luxuriæ auro & argento elaboravit; majora cupere ab his disces. Desideria naturalia, finita sunt: ex falsa opinione nascentia, ubi desinant, non habent. nullus enim terminus falso est. Veritati aliquid extremū est: error immensus est. Retrahe te ergo à vanis: & cum voles scire, an naturalem, an vanam habeas cupiditatem, considera num alicubi consistat. Si longe progresso semper aliquid longius restat, scito id naturale non esse. Paupertas expedita, secura est. cum classicum cecinit, scit non se peti: cum aliquo con-

conclamatum est, quomodo exeat, non quid efferat, quærit. At cum navigandum est, non strepitu portus, non unius comitatu inquieta sunt littora. Non circumstat illum turba hominum, ad quos pascendos transmarinarum regionum optanda est fertilitas. Facile est pascere paucos ventres, & bene institutos, & nihil aliud desiderantes quam impleri. Parvo fames constat, magno fastidium. Paupertas contenta est desideriis instantibus satisfacere. Sanus dives est, qui licet habeat divitias, eas tamen ut fugientes habet. Quid ergo est, quare recuses eam contubernalem, cujus mores sanus dives imitatur? Si vis vacare animo, aut pauper sis oportet, aut pauperi similis. Non potest studium salutare fieri sine frugalitatis cura. Frugalitas, paupertas voluntaria est. Perpessi sunt multotiens exercitus inopiam omnium rerum, vixerunt herbarum radicibus, & dictu fœdam tulerunt famem. & hæc omnia perpessi sunt pro regno, quo magis mireris, alieno. dubitabit aliquis ferre paupertatem, ut animum à furoribus liberet? Multis divitias parasse, non finis miseriarũ fuit, sed mutatio. Nec hoc mirror. Non in rebus vitium, sed in animo ipso est. Illud quod paupertatem gravem nobis fecerat, & divitias graves faciet. Quemadmodum nihil refert, utrum ægrum in lecto ligneo, an in aureo colloces; quocumque illum transtuleris, morbum suum secum transferet: sic nihil refert, utrum æger animus in divitiis an in paupertate sit; malum suum illum sequitur. Ad securitatem non est opus fortuna. quod enim necessitati sat est, dabit, licet irata. Ne imparatos nos fortuna deprehendat, fiat nobis paupertas familiaris. Securius divites erimus, si sciemus quam non sit grave pauperes esse. Incipe cum paupertate habere contubernium.

Aude hospes contemnere opes, & te quoque dignum

Finge Deo. ——

Nemo alius dignus Deo est, nisi qui opes contempsit. Quare possessiones tibi non interdico, sed efficere volo, ut illas intrepide possideas. quod uno consequeris modo, si te etiam sine illis bene victurum speraveris, & si illas tamquam exituras adspexeris. Discedat quisquis non te, sed aliud in te sequebatur. ob hoc unum est amanda paupertas, quod à quibus ameris, ostendit. Multum est, non corrumpi divitiarum contubernio. Magnus ille est, qui in divitiis pauper est. Nemo nascitur dives. Quisquis exit in lucem, jussus est pane & lacte esse contentus. ab his initiis regna nos non capiunt. Panem & aquam natura desiderat. nemo ad hæc pauper est. intra quæ si quis desiderium suum clusit, cum ipso Jove de felicitate contendat. Res inquieta, felicitas est; ipsa se exagitat, movet cerebrum, non in uno genere. alios in cultum irritat, alios in potentiam, alios inflat, alios mollit. Si vis scire quam nihil mali sit in paupertate, compara inter se vultum pauperis & divitis. Sæpius pauper & fidelius ridet: nulla sollicitudine concutitur, in alto est. cura velut nubes levis transit. Horum qui felices vocantur, hilaritas ficta est: huic gravis & suprema superbia, licet non palam, tristitia est; eo quidem gravior, quod interdum non licet palam esse miseros, sed inter ærumnas cor ipsum exedentes, necesse est agere felicem. Abstrahunt à recto divitiæ, honores,

res, potentiæ, & cetera: quæ opinione hominum cara sunt, pretio suo vilia. Nescimus æstimare res, de quibus non cum fama, sed cum rerum natura deliberandum est. Nihil habent ista magnificum, quod mentes nostras in se trahat, præter hoc quod mirari illa consuevimus. non enim quia concupiscenda sunt, laudantur: sed quia concupiscuntur. Hanc præcedentem caussam habent divitiæ. mutant animos, superbiam & arrogantiam pariunt, invidiam trahunt; eo usque mentem alienant, ut fama pecuniæ nos etiam nocitura delectet. Bona omni culpa carere decet: pura sunt, non corrumpunt animos, non sollicitant: extollunt quidem animos & delectant, sed sine tumore. Quæ bona sunt, fiduciam faciunt; divitiæ audaciam. Quæ bona sunt, magnitudinem animi dant; divitiæ insolentiam.

EXCERPTA ALIA.

LIcet cunctorum poëtarum carmina gremiū tuum semper illustrent; aliquando deliberans, hoc tibi opusculum pro accidentibus casibus dirigere curavi, quod non præcedentes, sed posteri narrabunt. Vnde ergo primum incipimus? Si tibi videtur, à morte. Ab ultimo. inquis? Imo à maximo. Ad hoc præcipue gens humana contremit: nec immerito tibi videtur hoc facere. Ceteri timores habent aliquem post se locum: mors omnia abscindit. Alia nos torquent: mors omnia devorat. Omnium quæ horremus, ad hanc exitus spectat, aliorum quæ per circuitum. Etiam qui alioqui se nihil timere indicant, hoc timent. Quidquid aliud extimescimus, habet aut remedium, aut solatium. Sic ergo te forma, ut si quis tibi palam mortem minetur, omnes terriculas ejus deludas.

Morieris. Ista hominis natura est, non poena. Morieris. Hac conditione intravi, ut exirem. Morieris. Gentium jus est, quod acceperis, reddere. Morieris. Peregrinatio est vita. Multum cum deambulaveris, domum redeundum est. Morieris. Putabam te aliquid novi dicere. ad hoc veni, hoc ago, huc me singuli dies adducunt. Nascenti mihi natura protinus hunc posuit terminum. Quid habeo quod indigner? in hæc verba juravi. Morieris. Stultum est rimere, quod vitare non possis. Istud non effugit, etiam qui distulit. Morieris. Nec primus, nec ultimus. multi me antecesserunt, omnes sequentur. Morieris. Hic est humani officii finis. Quis sanus exauctorari moleste tulit? Quo transit orbis, ego transibo. ad hanc conditionem cuncta gignuntur. Quod coepit, & desinit. Morieris. Nihil grave est, quod semel est. Æs alienum meum novi. hoc quidem cum eo creditore contraxi, cui decoquere non possum. Morieris. Dii melius. Nemo hac re melius mortalibus minari potest.

Sed decollaberis. Quid interest, utrum cæsim moriar, an punctim? Sed sæpe ferieris, & multi in te gladii concurrent. Quid refert, quam multa sint vulnera? non potest amplius quam unum esse mortiferum.

Peregre morieris. Vndecumque ad inferos una via est. Peregre morieris. Ego quod debeo, solvere paratus sum. videat fenerator, ubi me appellet. Peregre morieris. Nulla terra est aliena mortuo. Peregre morieris. Non est gravior foris quam domi somnus. Peregre morieris.

rieris. Hoc est, in patriam sine viatico pervenire.

Sed juvenis morieris. Optimum est, antequam optes, mori. Iuvenis morieris. Hoc unum est, quod æque ad juvenem quam ad senem pertinet. Non citamur ex censu, nec exigitur numerus annorum. & adolescentes & impuberes eadem fati necessitas ducit. Optimum est mori, cum juvat vivere. Iuvenis morieris. Quicumque ad extremum fati sui venit, senex moritur. Non enim refert quæ sit hominis ætas, sed quæ sit meta. Iuvenis morieris. Fortasse alicui malo subducit me fortuna: si nulli alii, vel senectuti. Iuvenis morieris. Non refert, quot annos habeam, sed quot acceperim. si plus vivere non possum, hæc est senectus mea.

Insepultus jacebis. Quid aliud respondeam, quam illud Maronis?

—Facilis jactura sepulchri.

Si nihil sentio, non pertinet ad me jactura corporis insepulti. Si sentio, omnis sepultura tormentum est. Insepultus jacebis.

— Cælo tegitur, qui non habet urnam.

Quid interest, ignis me an fera consumat, an tellus omnium sepultura? Istud non sentienti supervacuum est, sentienti onus. Insepultus jacebis. At tu combustus, at tu obrutus, at tu inclusus, at tu putridus, at tu eviseeratus & constrictus, at traditus lapidi, qui te paullatim edat & exsiccet. Nulla est sepultura. non sepelimur, sed projicimur. Non sepelieris. Quid inter tutissima trepidas? Vltra pœnarum omnium terminum iste locus est. Vitæ multa debemus, morti nihil. Non defunctorum caussa, sed vivorum, inventa est sepultura, ut corpora & visu & odore fœda, amoverentur. alios terra obruit, alios flamma consumpsit, alios lapis ossa redditurus inclusit. Non defunctis, sed nostris oculis parcimus.

Ægroto. Venit tempus quo experimentum mei caperem. Non in mari tantum, aut in prælio vir fortis apparet. exhibetur etiam in lectulo virtus. Ægroto. Non potest istud toto seculo fieri. aut ego febrem relinquam, aut ipsa me: semper una esse non possumus. Cum morbo mihi res est: aut vincetur, aut vincet.

Male de te loquuntur homines. Sed mali. Moverer, si de me Marcus Cato, si Lælius Sapiens, si alter Cato, si duo Scipiones ista loquerentur. Nunc malis displicere, laudari est. Non potest ullam auctoritatem habere sententia, ubi qui damnandus est, dãnat: Male de te loquuntur. Moverer, si judicio hoc facerent: nunc morbo faciunt. Non de me loquuntur, sed de se. Male de te loquuntur. Bene nesciunt loqui: faciunt, non quod mereor, sed quod solent. quibusdam enim canibus sic innatum est, ut non pro feritate, sed pro consuetudine latrent.

Exsulabis. Erras: cum omnia fecerim, patriam meam transire non possum. Omnium una est. extra hanc nemo proficisci potest. Exsulabis. Non patria mihi interdicitur, sed locus. In quamcumque terram venio, in meam venio. Nulla terra exsilium est, altera patria est. Non eris in patria. Patria est, ubicumque bene est. Illud autem per quod bene est; in homine, non in loco est. in ipsius potestate est, quæ sit illi fortuna. Si enim sapiens est, peregrinatur; si stultus, exsulat. Exsulabis. Hoc dicis: alterius loci civitate donaberis.

Dolor imminet. Si exiguus est, feramus: levis est patientia. Si gravis est, feramus: non levis est gloria. Dolor cla-

clamorē exprimat; dum secreta non exprimat. Non potest homo par dolori esse. Nec rationi dolor. Dura res est dolor. Imo tu mollis. Pauci dolorem ferre potuerunt. Simus ex paucis. Imbecilles natura sumus. Naturam infamare nolite. Illa nos fortes genuit. Fugiamus dolorem. Quid, quod ille sequitur fugientes?

Paupertas mihi gravis est. Imo tu paupertati. Non in paupertate vitium est, sed in paupere. Illa expedita est, hilaris, tuta. Pauper sum. Nescis te opinione, non re laborare. pauper es, quia videris. Pauper sum. Nihil deest avibus. pecora in diem vivunt. feris ad alimenta solitudo sua sufficit.

Non sum potens. Gaude, impotens non eris. Injuriam accipere potero. Gaude: facere non poteris. Magnam pecuniam habet. Hominem illum judicas? arca est. Quis ærario, quis plenis loculis invidet? Et iste quem dominum pecuniæ existimas, loculus est. Multum habet. Utrum avarus, an prodigus est? Si avarus, non habet; si prodigus, non habebit. Iste quem beatum credis, sæpe dolet, sæpe suspirat. Multi illum comitantur. Mel muscæ sequuntur, cadavera lupi, frumenta formicæ. Prædā sequitur ista turba, non hominem.

Pecuniam perdidi. Fortasse te, illa perdidisset. Pecuniam perdidi. Sed habuisti. Pecuniam perdidi. Sed habebis inde periculi minus. Pecuniam perdidi. O te felicem, si cum illa avaritiam perdidisti! Sed si manet illa apud te, es tamen utcumque felicior, quod tanto malo materia subducta est. Perdidi pecuniam. Et illa quidem quam multos? Eris nunc in via expeditior, domi tutior: Non habebis, sed non timebis heredem. Exoneravit te fortuna, si intelligis, & tutiore loco posuit. Damnum putas? remedium est. Desles, gemis, miserum te clamitas, quod opibus excussus es? Tuo vitio ista tibi jactura tam tristis est. Non tam moleste ferres, si tamquam perditurus habuisses. Perdidi pecuniam. Nempe quam ut tu haberes, alius ante perdiderat.

Oculos perdidi. Habet & nox suas voluptates. Oculos perdidi. Quam multis cupiditatibus via incisa est? quam multis rebus carebis, quas ne videres, vel eruendi erant? Non intelligis partem innocentiæ esse cæcitatem. Huic oculi adulterium monstrant, huic incestum, huic domum quam concupiscat, huic urbem, & mala omnia. Certe irritamenta sunt vitiorum ducesque scelerum.

Amisi liberos. Stultus es, qui defleas mortem mortalium. Quid istud aut novum, aut mirum est? Quam rara est sine isto casu domus? Quid si infelicem voces arborem, quod stante ipsa cadunt poma? Et hic tuus fructus est. Nemo extra ictum vulneris positus est. Ducuntur ex plebeia domo immatura funera, ducuntur & ex regia. Non est idem ordo fati, qui & ætatis. Non quomodo quisque venit, emittitur. Quid tamen est quod indigneris? Quid contra exspectationem tuam evenit? Periere perituri. Sed ego illos superstites optabam. Verum hoc nemo tibi promiserat. Perierunt liberi mei. Habebant illi cujus essent magis quam tui: apud te precario morabātur. Educandos tibi fortuna mandaverat, recepit illos, non abstulit.

Naufragiū feci. Cogita non quid perdideris, sed quod evaseris. Nudus exii. Sed exilli. Omnia perdidi. Sed perire potuisti una cum omnibus.

In latrones incidi. Sed alius in accusatores, alius in fures, alius in fraudatores. Plena est insidiis via. Noli conqueri quod incideris: gaude

de quod evaseris. Inimicos graves habeo. Quomodo adversus feras munimenta conquiris, quomodo adversus serpentes: sic adversus inimicos auxilia circumspice, quibus illos aut arceas, aut compescas, aut quod optimum est, places. Inimicos habeo. Illud est peius, quod amicos non habes.

Amicum perdidi. Iam enim te habuisse certum est? Amicum perdidi. Alium quære: & tibi cum quæras, ubi invenire possis. Quære inter liberales artes, inter honesta & recta officia, quære in laboribus. Ad mensam ista res non quæritur. quære aliquem frugi. Perdidi amicum. Fortem animum habe, si unum: erubesce, si unicum. quid tu in tanta tempestate ad unam anchoram stabas?

Vxorem bonam amisi. Vtrum inveneras bonam, an feceras? Si inveneras, habere adhuc te posse ex hoc intelligas licet, quod habuisti. si feceras, bene spera. res periit: salvus est artifex. Amisi uxorem bonam. Quid in illa probabas? Pudicitiam? Quam multæ diu custoditam perdidere? Decus? Quam multæ inter probatas matronalis ordinis, esse cœperunt postea inter exempla mutatarum? Delectabat te fides ejus? Quam multas ex optimis conjugibus pessimas videmus, ex diligentissimis solutissimas? Omnium quidem imperitorum animus, maxime tamen muliebris, in lubrico est. Si bonam uxorem habuisti, non potes affirmrae in illo eam permansuram fuisse proposito. Nihil tam mobile quam feminarum voluntas: nihil tam vagum. Novimus veterum matrimoniorum repudia; & fœdiores divortio, male cohærentium rixas. Quam multæ quos in adolescentia amaverunt, in communi reliquere senectute? quoties anile divortium risimus? quam multarum notus amor odio notiore mutatus est? Sed hæc & fuit bona, & fuisset, si vixisset. Mors effecit, ut affirmare id sine periculo possis. Bonam uxorem amisi. Invenies, si nihil quæris, nisi bonam. Tu modo ne imagines proavosque respexeris, nec patrimonium, cui jam ipsa nobilitas cessit. Ista diu cum forma non repugnabunt. Facilius reges animum nulla vanitate tumentem. Non multum abest à contemptu viri, quæ se nimis suspicit. Dnc bene institutam, nec maternis inquinatam vitiis: non cujus auriculis utrimque bina patrimonia dependeant: non quam margaritæ suffocent, cui minus sit in dote quam in veste: quam in patente sella circumlatam per urbem populus ab omni parte æque ut maritus inspexerit: cujus sarcinis domus sit angusta. Hanc facile ad tuos mores rediges, quam nondũ corruperunt publici. Vxorem bonam amisi. Non erubescis flere, & intolerabilem vocare jacturam? Hoc unum deest; utrum illam lugeas, an non. Cum maritum te cogitaveris, cogita & virum. Amisi uxorem bonam. Soror bona non potest recuperari, nec mater. Vxor adventitium bonum est: non est inter illa, quæ semel unicuique contingunt. Amisi uxorem bonam. Multos tibi numerare possum, quibus bonam uxorem lugentibus successit melior.

Mors, exsilium, luctus, dolor, non sunt supplicia, sed tributa vivendi. Neminem illæsum fata transmittunt. Felix est, non qui aliis videtur, sed qui sibi.

Hæc excerpta libenter omisissem. Senecæ enim non esse, vel cæco perspicuum est. Sed veritus sum, nequis ea, cuicuimodi sunt, sublata quereretur. Et in eis tamen multa ex vetere libro emendavimus.